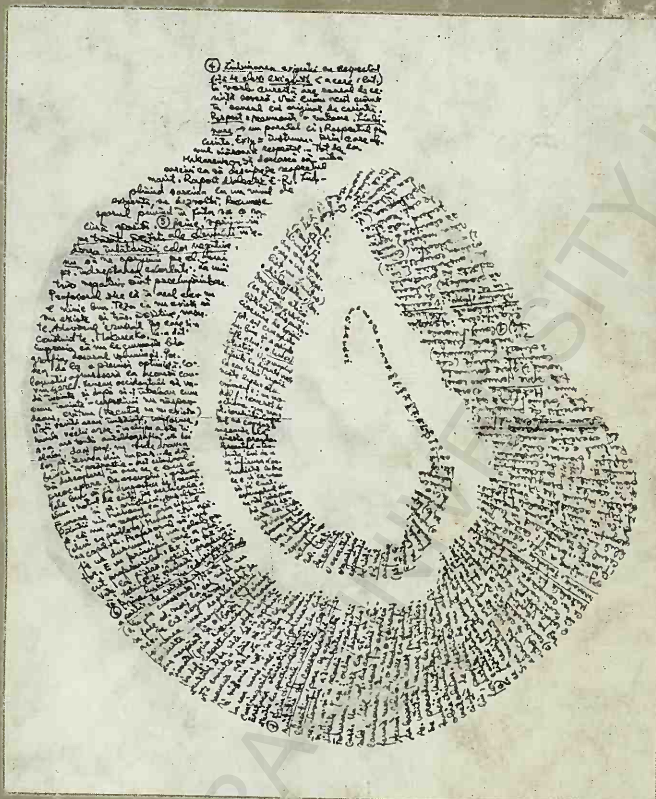
RODICA ZAFIU

DIVERSITATE STILISTICĂ ÎN ROMÂNA ACTUALĂ

Editura Universității din București

Rodica Zafiu

DIVERSITATE STILISTICĂ ÎN ROMÂNA ACTUALĂ

Editura Universităţii din Bucureşti
– 2001 –

Mulțumiri

Această carte se datorează în bună parte colaborării timp de mai mulți ani cu redacțiile revistelor *Luceafărul*, *România literară* și *Dilema*; am deci în fine ocazia să le mulțumesc tuturor colegilor și prietenilor din aceste redacții. Din păcate, e prea târziu pentru a-i mai mulțumi scriitorului Laurențiu Ulici, la invitația căruia am început, în 1990, să țin cronica lingvistică în noua serie a revistei *Luceafărul*, adunând astfel materialul de limbă contemporană folosit în aceste pagini. Singurul lucru pe care îl mai pot face acum e să le dedic amintirii sale.

Mulțumesc doamnei profesoare Gabriela Pană Dindelegan, care m-a încurajat să public această carte, și lui Bruno Mazzoni, care a citit cu atenție părți din lucrare și mi-a făcut prețioase sugestii. Desigur, imperfecțiunile rămase îmi aparțin în totalitate.

Le mulțumesc, pentru răbdarea și sprijinul lor neîntrerupt, părinților mei.

Introducere

Una dintre trăsăturile caracteristice ale limbii române actuale este diversitatea ei stilistică, determinată de multiplicarea şi diferenţierea situaţiilor de comunicare, a contextelor de uz; se înţelege că o asemenea diversitate nu individualizează româna între alte limbi moderne (căci fenomenul e larg răspândit, cel puţin în contexte culturale asemănătoare), ci deosebeşte într-o anumită măsură limba *actuală* de cea din secolele trecute. S-a afirmat adesea că liniile fireşti de dezvoltare a limbilor în spaţiul social şi cultural modern sunt complementare: reducerea diferenţelor regionale (sub presiunea urbanizării, a contactelor umane, a răspândirii mijloacelor de comunicare în masă, a globalizării) e contrabalansată de sporirea diferenţierilor stilistice în interiorul limbii literare[1]. Lucrurile nu sunt chiar simple şi procesele nu urmează obligatoriu o singură direcţie: o dovedesc pe de o parte contratendinţa actuală de păstrare şi de valorizare a diferenţelor regionale (lingvistice şi culturale), pe de alta chiar anumite forme de uniformizare stilistică a limbii literare. În a doua jumătate a secolului al XX-lea, impunerea artificială, în toate zonele vieţii publice, a limbajului birocratic caracteristic discursului politic totalitar, presiunea cenzurii şi a controlului de tip poliţienesc au redus considerabil diferenţele stilistice existente între variantele deja constituite ale românei culte. Pe fundalul de monotonie a unei „limbi de lemn" generalizate s-a proiectat spectaculoasa redescoperire a diversităţii, după 1989. Mijloacele de comunicare în masă, în special jurnalismul şi televiziunea, au pus în circulaţie tipuri de discursuri cu totul noi, sau care nu mai avuseseră, timp de câteva decenii, dreptul la manifestare publică. Principala transformare petrecută în perioada de tranziţie din ultimul deceniu al secolului al XX-lea a constituit-o pătrunderea masivă în scris a oralităţii colocviale. Destul de repede, stilul neutru şi impersonal, cu un grad înalt de artificializare, care domina discursul public şi părea să-i impună ca model limbajul ştiinţific, a fost înlocuit de o diversitate pitorească de structuri ale limbii vorbite, de elemente lexicale populare şi chiar argotice, asimilând rapid împrumuturi şi calcuri, de preferinţă din engleză, devenită, ca şi în cazul altor culturi contemporane, noua sursă de influenţă lingvistică. În momentul de faţă, riscul de creştere a entropiei e reprezentat tocmai de generalizarea limbajului familiar; spaţiu al experimentului, al expresivităţii inovative, dar şi al recursului comod la clişee

[1] Cf. Gheţie 1982: 148-149; Gheţie 1997: 44.

şi automatisme, limbajul familiar e o contrapondere pentru ariditatea birocratică şi un rezervor util de procedee expresive pentru alte varietăţi lingvistice, dar poate asuma şi un rol negativ în istoria culturală a unei limbi în momentul în care ameninţă să pătrundă în orice context, ştergând limitele dintre registre şi nivelând exprimarea.

Stilistica funcţională românească din anii '60-'70, continuată de sintezele apărute în anii următori, a încercat o definire cât mai riguroasă, în linie structuralistă, a „sistemului stilistic" al limbii: prin dezbateri interesante, din care însă azi pare desuetă obsesia de a determina cât mai exact *numărul* stilurilor şi de a le încadra într-o schemă[2]. Rezultatul controverselor – transmis manualelor şi devenit aproape o dogmă – postula existenţa în limba literară a stilurilor (sau limbajelor): ştiinţific (şi tehnic), juridic (şi administrativ), literar, eventual şi publicistic. Descrierile detaliate ale acestor stiluri, cu particularităţile diferitelor lor nivele lingvistice (fonetic, morfosintactic, lexical, pragmatic), rămân perfect valabile şi pline de utilitate. Mai puţin întemeiată şi nu foarte productivă pare astăzi ideea unei clasificări omogene, în care stilurile funcţionale să apară ca unităţi de acelaşi rang, net separabile: complexitatea fenomenelor stilistice, dependenţa lor de factori culturali şi sociali se opune reducţionismului bazat pe opoziţii binare şi ierarhizării rigide. Şi mai puţin acceptabile sunt excluderile: în schemele vremii nu intrau de obicei ca entităţi aparte limbajul religios şi cel politic. Justificările erau pur lingvistice şi parţial credibile: se afirma că cele două limbaje ar avea o individualitate prea puţin marcată, confundându-se în parte fie cu limbajul literar, fie cu cel juridic sau ştiinţific. De fapt, cauzele mai adânci ale excluderii erau cu siguranţă de natură politică: ele se reduceau (dacă e să parafrazăm şi să banalizăm celebra formulă a lui Wittgenstein), la principiul nemărturisit că despre lucrurile despre care nu se poate vorbi (onest şi liber) trebuie să se tacă. Absenţa studiilor specifice era astfel preferată unor descrieri viciate de dogme extralingvistice, care ar fi trebuit să prezinte limbajul religios în termenii unei judecăţi negative sau să consacre limbajului politic al regimului elogii nejustificate. De altfel, cenzura însăşi prefera omisiunea, pentru că în cazuri foarte clare de conflict cu realitatea orice enunţ devine subversiv: aserţiunea oricât de neutră e simţită ca o aluzie, iar elogiul apare ca o ironie. În schemele sistemelor stilistice nu intra întotdeauna nici limbajul jurnalistic: cu justificarea că are o prea mare diversitate interioară (între editorial, reportaj şi cronica sportivă, de pildă, diferenţele lingvistice fiind foarte mari)[3]. Poate că şi în acest caz existau motive strategice: cum cea mai mare parte din textul jurnalistic se identifica perfect în acei ani cu discursul oficial, a caracteriza publicistica însemna implicit a vorbi despre limbajul politic.

---

[2] Rezultatele acestor preocupări din anii ´60-´70 sunt rezumate în Gheţie 1982: 157-163. Pentru dezvoltări ulterioare, v. Irimia 1986 şi 1999.

[3] Sunt argumentele cu care Coteanu 1961: 57-58 nega existenţa unui „stil publicistic".

În toate aceste cazuri, lipsurile au fost parțial acoperite după 1989, prin apariția unor studii, articole, dicționare consacrate limbajului religios și (mai ales în ipostaza „limbii de lemn“ totalitare) celui politic. De cel mai mare interes științific și practic pare să se bucure limbajul presei, despre care s-au publicat în ultimii ani cele mai multe lucrări[4]; e în creștere și interesul pentru limbajul și strategiile retorice ale publicității.

În prezent, diversitatea diastratică a limbajului nu mai e neapărat gândită în termenii unui sistem rigid, reductibil la câteva stiluri principale; capătă mai multă îndreptățire modul de a o vedea ca pe o realitate complexă și nuanțată, graduală, alcătuită din interferențele a numeroase limbaje și tipuri de text, cu regulile lor de construcție și de selecție mai mult sau mai puțin individualizate. O asemenea perspectivă stimulează cercetarea particularităților unor discursuri precum (într-o enumerare voit nesistematică): al poliției, al informaticii, al mesajelor transmise prin poșta electronică, al manualelor, al ghidurilor de conversație, al comentariului sportiv, al modei, al horoscopului, al benzilor desenate, al textelor de muzică rap, al buletinului meteorologic, al micii publicități, al talk-show-urilor televizate, al convorbirilor la telefoanele mobile, al zvonurilor etc. În locul unei realități obiective și a unui „adevăr științific“ unic asupra numărului de stiluri și a raporturilor dintre ele, putem accepta o însumare de interferențe culturale, în care cercetarea însăși, ca fapt cultural, își creează și își modifică obiectul.

În cele ce urmează, am ales tocmai un asemenea mod de abordare; în observațiile fragmentare despre aspectele stilistice ale limbii contemporane nu sunt de căutat caracterul sistematic și nici exhaustivitatea. Nu e vorba deci de o sinteză teoretică și didactică în care să se prezinte trăsăturile esențiale ale fiecărui tip de limbaj abordat; selecția temelor a fost ghidată mai ales de dorința de a investiga fapte mai puțin cunoscute, noi sau marginale.

Lucrarea este structurată în trei părți. În prima, sunt cuprinse observații despre limbajul jurnalistic: unul dintre fenomenele cele mai interesante ale perioadei contemporane, a cărui schimbare spectaculoasă a influențat întreg discursul public de după 1989. Strategiile jurnalistice vor fi urmărite în tipul de text cel mai specific genului, știrea, în special în cea senzațională (cu unele referiri la comentariu, interviu, reportaj). De fapt, multe din informațiile despre celelalte limbaje (tratate în a doua parte a cărții) se obțin prin intermediul textului jurnalistic, în care unele apar chiar ca inserții ale unor coduri speciale (mica publicitate, buletinul meteo, cronicile sportive etc.).

---

[4] Există chiar o serie – *Media* – a editurii Polirom, consacrată mijloacelor de comunicare în masă, în primul rând publicisticii. Volumele cu acest obiect au adesea structura unor îndreptare și ghiduri practice sau abordează domeniul dintr-o perspectivă larg comunicativă, în care aspectele propriu-zis lingvistice și stilistice alcătuiesc doar o parte; multe sunt traduceri. Dintre lucrările dedicate jurnalismului în limba română pot fi amintite Coman 1997, Foarță 1997, Popescu 1997, Bogdan-Dascălu, Dascălu 1999, Szabo 1999. În studiul limbii presei exista o anumită tradiție, dar un rol decisiv l-a avut explozia de după '89 a jurnalismului românesc, reflectată și în amplificarea învățământului universitar de specialitate.

A doua parte a lucrării se ocupă de diferite limbaje contemporane asociate cu o situaţie de comunicare, o funcţie, un context, un domeniu sau un tip de text. Categoriile prezentate au ponderi şi nivele de generalitate diferite: în vreme ce limbajul religios acoperă o sferă largă de manifestări, limbajul buletinului meteorologic e limitat şi bine circumscris. Între unele dintre limbajele tratate sunt puternice interferenţe, care pot duce la subordonarea lor unul faţă de altul sau la includerea ambelor într-o clasă cu rang de generalitate superior: limbajul poliţienesc e într-un asemenea raport cu stilul juridic sau administrativ. În inventarul de teme se observă câteva mari absenţe, totale sau parţiale: în primul rând a limbajului politic – care, dată fiind noutatea şi complexitatea sa, va fi tratat într-un volum aparte, şi – cel puţin la nivelul de maximă generalitate – a limbajelor ştiinţific[5] şi juridic – care s-au schimbat cel mai puţin în această perioadă şi pentru care ar fi fost deci prea puţine lucruri de adăugat la cele deja înregistrate. Într-un fel, subiectele alese sunt tocmai cele care nu apar de obicei în tratatele româneşti de stilistică funcţională[6].

A treia parte e dedicată fenomenelor oralităţii, elementelor de limbaj popular, familiar, argotic. Şi aici, rolul jurnalismului este fundamental, prin permisivitatea maximă pe care o arată faţă de reflectarea în scris a limbii vorbite.

Volumul încearcă aşadar să schiţeze profilul stilistic al limbii române actuale, prin trei secţiuni, corespunzând fenomenelor care mi se par fundamentale pentru această fază de evoluţie: preponderenţa jurnalismului, diversificarea tipurilor de texte şi limbaje, pătrunderea oralităţii colocviale în scris.

---

[5] Pentru stadiul actual al cercetărilor asupra limbajul ştiinţific, v. Rovenţa Frumuşani 1995 şi capitolul corespunzător din Irimia 1986.

[6] De altfel, limbajul ştiinţific a fost probabil cel mai complet studiat la noi în a doua jumătate a secolului al XX-lea Preferinţa lingviştilor are în acest caz mai multe explicaţii: ea a fost determinată de faptul că analiza terminologiilor de specialitate risca cel mai puţin să atingă subiecte politice periculoase, dar şi de prestigiul pe care limbajele ştiinţifice îl aveau în spaţiul cultural al epocii, într-un moment în care păreau să devină idealul exprimării culte (Iordan, Guţu Romalo, Niculescu 1967: 16) şi modelul evoluţiei ulterioare a limbii (Graur 1970: 35-43). Autoritatea modelului ştiinţific în limbaj reprezenta o caracteristică mai generală a epocii, dar şi una dintre cele mai tipice manifestări ale „mitologiei ştiinţifice a comunismului" (Boia 1999).

I. LIMBAJUL JURNALISTIC: ÎNTRE STRATEGIILE SENZAȚIONALULUI ȘI TENTAȚIA CLIȘEULUI

Multe din caracteristicile stilului jurnalistic sunt determinate de nevoia fundamentală a publiciştilor de a furniza elemente noi, de a produce surprize, pentru a trezi interesul cititorului şi a continua o comunicare mereu ameninţată de grabă, plictiseală, suprasolicitare. Cum noutatea nu apare totdeauna în idei sau în informaţii – puţine şi repetitive, în sfera vieţii cotidiene –, căutarea ineditului se transferă adesea asupra limbajului.

Pasiunea jurnalistică pentru neologismul şocant e bine cunoscută; a fost remarcată de asemenea, în presa românească de după 1989, prezenţa jocului de cuvinte, dezvoltată dintr-o puternică explozie de subiectivitate şi de inventivitate lexicală. O sursă stabilă de pitoresc lingvistic pare să o constituie acum limbajul popular, familiar şi mai ales cel argotic, având printre trăsăturile lor esenţiale tendinţa spre inovaţie, spre permanentă reîmprospătare.

Trăsăturile cel mai des invocate (şi criticate) ale jurnalismului autohton privesc caracterul lui „folcloric", afectiv, narativ şi gnomic.

1. Retorica titlurilor

Dintr-o analiză strict lingvistică sau mai larg semiotică a titlurilor din presa românească actuală pot rezulta multe lucruri interesante; titlurile sunt un indicator al intenţiilor şi al competenţelor de comunicare manifestate în spaţiul public. Fără a nutri ambiţiile unui studiu sistematic, sugerăm doar câteva teme de investigaţie, pe baza unor observaţii asupra formelor şi strategiilor de intitulare ale articolelor din cotidiene, deci din presa cu publicul cel mai larg şi mai eterogen[1].

---

[1] Se pot face şi unele observaţii despre utilizarea în titluri a limbajului familiar, sau despre schimbarea raportului dintre actele de limbaj preferate, ca urmare a modificărilor intervenite în raportul Emiţător – Destinatar. Ordinul sau recomandarea (exprimate prin conjunctivul cu valoare imperativă, atenuat retoric prin implicarea persoanei I), foarte frecvente în presa regimului totalitar, au scăzut drastic după 1989 (desigur, cu unele persistenţe: „Să nu ne pripim!" – *Libertatea* 6.01.1990; „Să nu rămânem de piatră la problemele pietrarilor!", ib., 2.02.1990), în timp ce interogaţiile au proliferat.

Titluri verbale şi titluri nominale

Stilul nominal[2] – specific, e drept, titlului în genere (fapt ilustrat, de pildă, de Hoek 1981, într-o cercetare dedicată integral „titrologiei"), dar mai ales celui de carte – a fost foarte răspândit în presa românească din timpul totalitarismului şi era încă predominant în paginile ziarelor de la începutul lui 1990. Pentru tendinţa de evitare sistematică a frazei vii, a enunţului complet, cu un verb care să fixeze acţiunea în timp şi în spaţiu şi să-i evoce agenţii individualizaţi, stau martore sutele de titluri din anii '50-'80, de genul „Bogat şi însufleţitor raport muncitoresc", „O artă a conştiinţei patriotice, revoluţionare" etc. În stilul publicistic al „limbii de lemn" se strecura, cel mult, câte unul dintre verbele cărora valoarea abstractă le permite să se transforme în simplu instrument de conectare, uneori de echivalare, a două formule fixe, a două lozinci: *demonstrează, constituie, asigură* ş.a. Excepţiile se întâlneau cel mult în rubrica sportivă („Echipa României s-a calificat…") sau în pagina externă („În Japonia a fost construit…") – singurele care mai aveau acces la eveniment şi la temporalitate. Tiparul de departe cel mai răspândit a fost cel al construcţiilor interpretabile ca apoziţionale sau ca eliptice, cu structura specifică unor definiţii: „Femeile – prezenţă activă în…"; „Munca, factor hotărâtor…"; „Realegerea, chezăşie sigură a…" etc.

După decembrie 1989, modelul ultra-uzat a continuat să apară, nu întâmplător însoţit de metaforismul convenţional şi rudimentar: „Iniţiativa fiecărui ţăran, «răsadul» cel mai preţios din grădinile de legume" (*Adevărul* 27.01.1990)[3]. Majoritatea presei româneşti a început însă, prin reacţie, un proces de dinamizare a titlurilor; enunţul de tip verbal („Pe cine apărau atacatorii? " – *RL* 4.02.1990) avea să devină în scurt timp modelul dominant.

Prezenţa verbului într-un titlu e simptomatică pentru definirea unei atitudini de aderare la real şi de individualizare a actului de comunicare. Se ştie că doar enunţul are valoare de adevăr: titlurile nominale riscă să rămână în domeniul sensurilor abstracte şi generale, al potenţialităţilor care nu ating criteriul adevărului – al corespondenţei cu realitatea.

Desigur, este esenţială distincţia dintre diversele modalităţi discursive, titlul adaptându-se şi tipului de text, sugerând deci tonul predominant deliberativ, argumentativ sau informativ al unui articol. E foarte normal ca un text teoretizant

---

[2] Pentru opoziţia dintre stilul nominal şi stilul verbal, v. Wells 1970. Cf. Dardano 1986, pentru stilul nominal în limbajul jurnalistic.

[3] Indicaţiile privind sursa citatelor din periodice cuprind de obicei în ordine numărul publicaţiei (la unele periodice, precedat de tom), anul şi pagina. Din păcate, nu a fost totdeauna posibilă unificarea structurii trimiterii, câteva fişe (redactate în altă perioadă) identificând periodicul – ca în acest caz – prin dată (zi, lună, an), eventual şi pagină. În fine, citatele preluate din Internet nu au indicaţiile de număr când acestea nu au fost păstrate în „arhiva" *on-line* a publicaţiei şi aproape niciodată pe cele de pagină. Când e vorba de liste de discuţii, de cenacluri şi reviste care există doar în reţeaua informatică, deci sunt identificabile prin „adrese" lungi şi complicate, am omis cu bună ştiinţă coordonatele exacte ale textului-sursă.

să se intituleze „Câteva întrebări" (*RL* 4.02.1990) sau „Dialogul intoleranţei" (*Adevărul* 4.02.1990). Sub alte titluri, la fel de generale – „Nevoia vitală de dialog" (*RL* 3.02.1990), „Pentru un dialog constant şi creator" (*Adevărul* 3.02.1990) – se ascund însă informaţii de alt tip, interviuri şi declaraţii ale unor persoane cu identitate precisă. Opţiunea apare ca un refuz de a oferi cititorului un minimum necesar de informaţie particularizată (numele proprii în primul rând, determinarea exactă a unui fapt, a participanţilor şi a circumstanţelor semnificative). Ea poate totuşi rămâne ca o garanţie de seriozitate a unei orientări jurnalistice care preferă discuţia generală – chiar cu riscul unei aparenţe plictisitoare – senzaţionalului şi dorinţei de a şoca şi de a provoca.

Titlurile verbale s-au impus tot mai mult în anii care au urmat lui 1990, dezvoltându-şi chiar un model narativ. În titlurile – din presa de scandal – pe care Charaudeau 1983 le-a folosit pentru o analiză semiotică a genului discursiv „Informaţie", bazat pe un „contract de autenticitate", dominante erau construcţia activă, cu verbul la prezent, micro-structura narativă şi cuprinderea în enunţ a relaţiei cauză – efect. De fapt, între titlul ca semn convenţional şi titlul ca rezumat informativ există o mare varietate de strategii textuale; ele se exersează, probabil, prin forţa împrejurărilor, din nevoia de a menţine viu interesul cititorilor şi după scăderea forţei de şoc a evenimentelor.

Titlul narativ

Tiparul titlului narativ, folosit intens în presa românească din ultimul deceniu al secolului al XX-lea, cuprinde, într-o propoziţie sau într-o frază scurtă, rezumatul unei poveşti simple, cu personajele sale principale.

Titlurile în trei timpi, impuse chiar de la apariţia sa (în 1992) de cotidianul *Evenimentul zilei* şi imitate apoi de multe alte publicaţii în căutare de succes la un public cât mai larg, rezumă ştirea în forma unei micro-naraţiuni centrate pe insolit, pe contraste, pe contrazicerea aşteptărilor cititorului. Deşi par să se supună unei reguli de concizie, titlurile cuprind date care nu au nici un rol în declanşarea şi în desfăşurarea acţiunii; uneori, chiar date care nu se vor regăsi în text. E una din micile păcăleli ale genului; ea s-ar putea totuşi justifica prin ideea că senzaţionalul nu aparţine doar acţiunii în sine, ci şi relaţiei ei cu un cadru existenţial mai larg. Circumstanţele evocate de la început îl implică pe cititor în poveste, oferindu-i un punct de contact cu lumea textului, din propria-i experienţă practică ori culturală: „În ziua alegerilor, / [4] Gavrilă Zih din Arad s-a aruncat de pe un viaduct direct în cap" (*EZ* 86, 1992, 2); „La 8 km de Mirceşti, / val de sinucideri într-o liniştită comună ieşeană" (*EZ* 190, 1993, 2).

---

[4] Am notat prin bară, pe tot parcursul acestei lucrări, separarea grafică dintre rândurile titlurilor, supratitlurilor şi ale subtitlurilor jurnalistice; textele originale folosesc adesea şi diferenţe între tipuri de caractere tipografice şi mai ales între dimensiunile acestora, pe care nu era posibil şi nici foarte necesar să le reproduc aici.

Legătura pe care alegerile ar putea-o avea cu sinuciderea nu e decât cel mult o sugestie a textului sau o ipoteză de lectură a cititorului; nimic nu dă de bănuit că apropierea de Mirceşti ar avea vreo importanţă în creşterea numărului de sinucideri. Circumstanţa temporală şi cea locală din exemplele de mai sus funcţionează mai mult ca termeni de contrast: ele încep prin a activa experienţa clişeizată a cititorului (în ziua alegerilor lumea merge cuminte la vot; la Mirceşti e lunca idilică în care Alecsandri scria frumoase poezii), pe fundalul căreia se produce surpriza, faptul care contrazice regula: în loc să mergi la vot, te arunci în cap; zona idilică e bântuită de forţe malefice. Uneori circumstanţa poate fi şi cauzală: atunci când între cauză şi efect există deja un contrast suficient de mare; de pildă, cel dintre solemnitatea festivistă a cauzei şi comicul de situaţie al efectului: „În cinstea venirii la Iaşi a dlui Iliescu / la statuia lui A. I. Cuza, ore în şir, pompierii au spălat găinaţul de pe sabia şi barba domnitorului“ (*EZ* 176, 1993, 1).

Desemnarea epică

O dată cu ştirea de senzaţie, a revenit, în stilul gazetăriei româneşti, tiparul de desemnare a unui eveniment prin nominalizare şi localizare. Titluri precum *Asasinatul din Bulevardul Carol* (*EZ* 505, 1994, 1) sau *Misterul scheletului din strada Râşnov* (*EZ* 422, 1993, 1) reiau tradiţia formulelor şocante, curente în secolul trecut, parodiate de Caragiale în *Groaznica sinucidere din strada Fidelităţii*[5] sau în *Înfiorătoarea şi îngrozitoarea şi oribila dramă din strada Uranus* („... Epilogul dramei din strada Uranus! Mama dramei din strada Uranus! Fratele dramei din strada Uranus! “)[6].

Tiparul desemnării autonomizează şi reliefează un fapt, transformându-l în eveniment; utilizările sale contemporane mizează probabil şi pe un efect difuz de trezire a ecourilor de lectură, a conotaţiilor genului senzaţional (de la romanele de mistere la celebrele *Crime din Rue Morgue*). Se întâlneşte des o variantă a tiparului de mai sus, şi mai marcată de apartenenţa la genul jurnalistic: desemnarea unei persoane prin funcţia sa narativă – de agent al acţiunii violente – asociată identificării spaţiale: oraş, cartier, stradă. Titlurile vorbesc de *Violatorul din Herăstrău* („500.000 lei recompensă pentru identificarea violatorului din Herăstrău“, *EZ* 285, 1993, 1; „Violatorul din Herăstrău a fost arestat!“, *EZ* 306, 1993, 1; după o vreme: „Violatorul din Herăstrău a fost condamnat la 6 ani închisoare“, *EZ* 504, 1994, 8), de *Strangulatorul* sau *Sugrumătorul din Labirint* („Pe capul strangulatorului din Labirint a fost pusă deja recompensa de 500.000 lei“, *EZ* 299, 1993, 1; „Lovitură de teatru: Sugrumătorul din Labirint este soţul victimei!“, *EZ* 303, 1993, 1; „A început procesul «sugrumătorului din strada Labirint», *EZ* 503,

[5] Caragiale 1960, II: 41.
[6] Caragiale 1960, II: 545-546.

1994, 8), de *Spintecătorul din Rostov* (*EZ*, ediția de prânz, mai 1993), de *Spărgătorul din Bistrița* (*UC* 5, 1994, 6)[7] etc. Şi în acest caz acţionează ecouri şi analogii îndepărtate (cu „Jack Spintecătorul", de exemplu); efecte discret parodice sunt produse de contrastul dintre senzaţionalul cu aparenţă exotică al faptei şi banalitatea unor locuri familiare cititorilor. Uneori se mizează pe rezonanţa mitică a unui nume: în cazul *Labirintului* evitându-se, pe cât e posibil, cuvântul „strada". Strategia cea mai interesantă din punct de vedere lingvistic este însă folosirea sufixului de agent *-tor*: derivatele substantivale pe care acesta le produce presupun în genere o relaţie constantă (prin durată, repetiţie) între agent şi acţiune, nu doar pe cea rezultată dintr-o singură întâmplare. Desemnarea unui ins ca *Sugrumătorul din Labirint* e decodabilă printr-o perifrază generalizatoare: acesta nu e „cel care a sugrumat", ci „cel care sugrumă"; este sugerată astfel, printr-o formulă în care se ascunde hiperbola, posibilitatea, chiar probabilitatea repetării actului[8].

Personajele: desemnarea (mai mult sau mai puţin) tendenţioasă

Nu e nimic nou în a afirma că la aceleaşi persoane sau la aceleaşi întâmplări vorbitorii se pot referi în mai multe feluri şi că selecţia unei desemnări sau a unei descrieri dintre mai multe posibile e o formă de manifestare a subiectivităţii în limbaj. O veche problemă teoretică a fost actualizată de cercetările asupra limbajului politic şi publicistic: în acest caz, alegerea unei „etichete" sau a alteia pentru persoane şi evenimente este uneori acceptată – ca un rezultat firesc al existenţei unor perspective diferite asupra aceleiaşi realităţi –, dar e mai adesea privită cu suspiciune, ca o formă de manipulare ("desemnarea tendenţioasă"). Dincolo de o zonă de „normalitate" relativă (stabilită într-un cadru cultural dat şi dependentă de context), desemnările deviante presupun o motivaţie subterană, ascunsă – şi o intenţie persuasivă. Discursurile occidentale asupra eticii în presă nu uită să interzică desemnările prin etnie, culoare, religie – care pot activa stereotipuri ale prejudecăţilor etnice, rasiale etc.; în jurnalismul românesc, ele sunt din păcate curente: „*Un ţigan* cumpără o viaţă cu 2.000 de lei şi o aruncă la gunoi" (*Ora* 281, 1993, 2); „*Criminal turc* la volan", „*Un alt turc* omoară oameni nevinovaţi" (*UC* 5, 1994, 6)[9].

În ceea ce am numit „titlul narativ", desemnarea personajelor se face direct prin numele propriu când acesta e suficient de spectaculos (fie pentru că publicul îl cunoaşte deja, fie pentru că e pitoresc din punct de vedere lingvistic); în caz

---

[7] Explicaţia detaliată apare în cuprinsul articolului: „Cel mai mare spărgător de locuinţe din Bistriţa a fost arestat".

[8] Cf. şi: „«*Tăietorul din Feteşti*» a fost prins la Dorohoi" (*EZ* 1105, 1996, 1; e vorba de asasinul unei tinere); un alt ins „este suspectat de-a fi «*tăietorul de iegări*»" (*RL* 1250, 1994, 5).

[9] Sublinierea prin scrierea cu caractere cursive îmi aparţine, în aceste exemple şi, în continuare, pe tot parcursul cărţii; excepţiile (cazurile în care cuvintele sunt subliniate în textul de origine) vor fi indicate de fiecare dată explicit.

contrar, ziaristul recurge în mod stereotip la un substantiv comun, însoţit de articolul nehotărât sau, mai rar, de cel hotărât. Nevoia de a nu priva acţiunea de agentul ei se loveşte însă de dificultăţile alegerii unui nivel potrivit de desemnare; acesta ar trebui să evite deopotrivă lipsa de interes a unui termen generic – *un om, o persoană* –, ca şi pericolele excesului de particularizare, cu implicaţiile persuasive nedorite[10]. Termenii generici nu se potrivesc totuşi în orice context: sunt mai fireşti dacă povestea activează un scenariu „general uman" („*Un om* este aruncat din casă în stradă de proprii vecini", *Libertatea* 2173, 1997, 2), dar par să ofere prea puţină informaţie în cazul unor poveşti particularizate. Un titlu de tipul „*Un om* a încercat să înşele statul român cu peste 450 milioane lei" ar părea destul de ciudat; în textul autentic (din *Libertatea* 2171, 1997, 24), termenul folosit de fapt era „*un patron*".

În limbajul publicistic românesc se observă cu uşurinţă variaţiile în desemnarea unor personalităţi politice implicate în evenimente de mare actualitate; mai puţin spectaculoase, dar nu lipsite de interes, sunt desemnările personajelor de fapt divers. Cele mai frecvente sunt cele rezultate direct din actul narat (pe care uneori chiar îl rezumă): *criminalul, victima, violatorul* („*Un violator gelos* îşi ucide *concubina criminală*", *EZ* 400, 1993, 1); e ceea ce am numit deja modelul „desemnării epice". Dependente de context – şi deci în general neutre – sunt şi denumirile oferite de relaţia (de obicei de rudenie) cu un alt participant la acţiune: *tatăl, fiul, soţia, cumnata, vecinul* etc. În presa românească actuală se recurge destul de des şi la desemnări regionale, la identificarea persoanei în raport cu o zonă geografică, cu un judeţ sau un oraş: „*Un oltean* s-a aruncat de pe bloc" (*EZ* 1567, 1997, 1); „*Un covăsnean* s-a îmbrăcat în haine de doliu, ca să se spânzure"; „*O timişoreancă* a leşinat după un «biznis» cu şmenarii" (*EZ* 1564, 1997, 2) „*Un ploieştean* a reuşit să fure cartele telefonice din automat" (*EZ* 1569, 1997, 2) „*Un nemţean*[11] a propus..." (*EZ* 382, 1993, 1) etc. Alte categorii utilizate sunt *vârsta* – „*O tânără* care s-a aruncat de pe Podul Grant a scăpat cu viaţă" (*Libertatea* 2173, 1997, 24); „*Un tânăr* a sugrumat-o pe amanta tatălui său" (*Libertatea* 2171, 1997, 1) – şi mai ales *ocupaţia* (profesie, funcţie, grad etc.): „*Un cizmar* şi-a violat soacra" (*EZ* 1562, 1997, 1); „*Un soldat* a încercat să-şi pună capăt zilelor" (*RL* 2251, 1997, 11); „*Un sergent* s-a sinucis după ce şi-a omorit soţia infidelă" (*Libertatea* 2172, 1997, 1); „*Un şef de post* a căzut cu Trabantul în râu" (ib., 24). Desemnarea prin profesie e justificată fie când aceasta e sursa renumelui persoanei („*Cântăreaţa* Z.C. a fost împuşcată în cap de soţul ei", *EZ* 487, 1994, 1), fie, mai ales, când e implicată în desfăşurarea faptelor: cineva e desemnat în mod legitim ca taximetrist dacă a fost atacat în timp ce se afla în maşină.

---

[10] Problema practică a alegerii lexicale (a unui termen sau a unei sintagme) pentru a indica un referent a fost pusă de teoria semantică a prototipului, care propune (experimental şi schematic) un nivel preferat al desemnării – „nivelul de bază" – şi cel puţin alte două, justificate contextual: cel supraordonat, mai general, şi cel subordonat, particularizant (v. Kleiber 1990).

[11] E vorba de un locuitor din Piatra Neamţ.

Uneori, însă, desemnarea prin ocupaţie nu are o justificare imediată, fiind doar un mijloc de concretizare a povestirii, sau o strategie a insolitului: prin contrazicerea unui clişeu idilic („*Un cioban* a violat o femeie gravidă", *EZ* 358, 1993, 2) sau prin absurd („*Un inginer capabil* s-a spânzurat în baie de o ţeavă", *EZ* 134, 1992, 12). De fapt, ziariştii aleg de multe ori denumiri nemotivate de context tocmai pentru a crea contraste, surprize, mai ales când faptul în sine nu e foarte spectaculos; burlescul de acest gen poate fi sau nu gustat de cititori: are, totuşi, meritul gratuităţii, neputând, cred, fi suspectat de tendenţiozitate.

Indiferent de categorie, desemnările pot fi justificate dacă au relevanţă narativă, dacă se leagă de acţiune sau de cadrul în care aceasta se desfăşoară („*Un actor* s-a spânzurat din greşeală *într-un spectacol*", *Libertatea* 2173, 1997, 1; „La *mina* Lupoaia a murit *un miner*", ib., 24; „*Un hoţ* a căzut de la etajul 9 după ce *a furat* dintr-un apartament", *RL* 2251, 1997, 11). Altminteri, prezenţa lor poate produce inferenţe incontrolabile, mai ales prin generalizare.

O situaţie demnă de interes este cea în care în titlu apar mai multe formule de desemnare, pentru mai multe persoane sau grupuri implicate în acţiune. Ele pot fi puse pe acelaşi plan, prin folosirea unor criterii de clasificare similare: „*Doi deţinuţi* au păcălit *gardienii* şi au fugit din puşcărie" (*Libertatea* 2172, 1997, 24); „*Doi studenţi* şi-*un pierde-vară* au dat un «tun» de aproape 52 milioane lei" (*RL* 2251, 1997, 19); „*Doi moldoveni* au violat *o tânără ardeleancă*" (*EZ* 689, 1994, 1). Când criteriile diferă, efectele sunt însă destul de derutante: „*Românca* a fost «învinsă» de o *pescăriţă* de 117 ani" (*Libertatea* 2172, 1997, 15; din articol aflăm că bătrâna „învingătoare" – în competiţia pentru titlul de cel mai în vârstă locuitor al planetei – e o *canadiancă* şi că în timpul liber i-a plăcut, printre altele, să pescuiască); „*Un poştaş* luptă să-i înveţe pe *ţigani* planningul familial" (*Libertatea* 2172, 1997, 6; textul vorbeşte de preşedintele unei comisii sindicale a romilor, de profesie poştaş, coordonator al un program care are în vedere „desfăşurarea câtorva seminarii având ca teme, între altele, planningul familial"; detalii izolate ale prezentării sunt selectate pentru a crea o asociere insolită). Într-un alt titlu – „*Teroriştii nord-irlandezi* au împuşcat şapte *creştini microbişti*" (*EZ*, ediţia de prânz, 632, 1994, 7) – asimetria desemnărilor e şi mai evidentă, fiind provocată de selectarea termenului supraordonat *creştini* în locul unuia mai adecvat contextului (textul preciza că victimele erau membri ai unui club *catolic*); ziaristul pare să fi fost şi în acest caz mai interesat să producă asocieri surprinzătoare decât să ofere o descriere limpede a raportului dintre personaje.

Titluri incomplete

O particularitate a stilului jurnalistic actual este şi apariţia, în titlurile de articole, a unor verbe care cer un complement obligatoriu, folosite fără respectivul complement. Textul articolului completează de obicei schema gramaticală şi furnizează informaţiile necesare. Fenomenul apare ca o deviere lingvistică, dar nu e pur şi simplu o eroare, ci, mult mai probabil, o strategie,

un procedeu folosit cu intenție: pentru a atrage atenția cititorului, trezindu-i interesul pentru continuarea frazei.

Cel mai adesea este vorba de verbe de declarație, sau în orice caz de verbe care descriu acte de limbaj. În asemenea cazuri, de altfel, e destul de normal ca enunțul să rămână eliptic: furnizarea de la început a tuturor informațiilor ar lungi și ar încărca nepermis de mult titlul gazetăresc.

Din punct de vedere gramatical, se pot înregistra în această situație verbe cărora le este omis complementul direct obligatoriu: *a dezminți, a infirma, a dezvălui, a sfida* (de exemplu: „Rapid dezminte", în *RL* 24.08.1994, 15)[12]; de asemenea, verbe cărora le lipsește complementul prepozițional sau subordonata corespunzătoare: *a se delimita* (*de*...); *a insista* (*pentru*...; *să*...) etc. („Dl Adrian Năstase se delimitează", *RL* 1086, 1993, 1) și chiar verbe la care două poziții sunt descompletate: *a preveni, a avertiza* („Medicii doljeni avertizează", *RL* 539, 1991, 3).

Evident, puterea de atracție a acestor titluri nu stă în verbe (mai ales că unele, de tipul *a insista, a infirma*, sunt destul de banale) ci în identitatea agentului, de obicei o personalitate publică, ale cărei luări de poziție se presupune că interesează mai multă lume: „Domnul Iliescu insistă" (*RL* 507, 1991, 1); „Președintele dezminte" (*RL* 1081, 1993, 3). Verbele în discuție anunță o declarație oarecare și, în același timp, indică o atitudine sau o relație între personaje: „Prefectul Capitalei îl previne pe primarul general" (*Dreptatea* 539, 1992, 1); „Statele Unite avertizează Irakul" (*Cotidianul* 96, 1992, 8). Uneori verbele sunt chiar expresive, marcate subiectiv: „Văcăroiu a catadicsit" (*RL* 1436, 1994, 1).

Folosirea absolută a verbelor corespunde și unei modificări de sens: unele dintre ele tind să nu mai prezinte un fapt izolat, ci să caracterizeze un comportament: „Nicolski sfidează... " (*ACiv* 58, 1991, 2); „Orzață sfidează în continuare" (*RL* 937, 1993, 16). Tendința de a acorda verbului autonomie sintactică și semantică se percepe mai clar atunci când titlul nu este pur și simplu suspendat, în așteptarea unei continuări, ci cuprinde un adaos, o caracterizare modală a acțiunii: „Dom' ministru se delimitează original" (*EM* 3, 1995, 9).

Intenția retorică este și mai vizibilă atunci când expresiei eliptice îi este asociat un joc de cuvinte, ca în exemplul „Primarul Clujului dezminte, dar nu se... dezminte" (*RL* 514, 1991, 3). Titlul „Firma domnului Patriciu infirmă" (*EZ* 10, 1992, 4) mizează pe suspendarea enunțului, dar și pe asemănarea formelor lexicale *(firmă / infirmă)*, poate și pe o ambiguitate voită (dacă nu se ține cont de punctuație, cuvântul *infirmă* poate fi interpretat nu numai ca verb, ci și ca adjectiv).

---

[12] Uneori apare o situație intermediară, în care verbul de declarație din supratitlu are drept complement enunțul din titlul propriu-zis; în acest caz, se poate vorbi de o formă de elipsă, de omiterea mărcilor subordonării (conjuncția) sau ale schimbării de planuri (două puncte): „Presa bulgară dezvăluie / Polițiștii români de la granița Calafat au bătut mai mulți turiști în drum spre Bulgaria" (*RL* 1046, 1993, 16).

Presupoziţii şi implicaţii

Pragmatica lingvistică se ocupă, printre altele, de felul cum funcţionează în comunicarea curentă raportul dintre explicit şi implicit, dintre ceea ce este enunţat direct şi ceea ce este doar presupus sau implicat. Se urmăreşte astfel, mai ales în dialoguri, felul cum depind implicaţiile de situaţia de comunicare şi de cunoştinţele comune ale interlocutorilor. Anumite implicaţii „convenţionale", fixate în limbă, sunt legate de câteva cuvinte-particule (de obicei adverbe): *şi, totuşi, doar, chiar şi, până şi, încă* etc.

Nu foarte frecventă, apariţia acestor cuvinte-semnal în titluri – enunţuri care au prin tradiţie o anume autonomie – atrage atenţia: probabil pentru că le transformă în fragmente de dialog, implicând subiectiv mai intens pe autor şi pe cititor, atrăgând atenţia asupra setului lor de opinii comune sau divergente. „Cuvintele insinuante" (cum sunt numite uneori aceste particule) construiesc momente decisive în strategia unei comunicări[13].

De multe ori, un adverb din seria amintită face apel la complicitatea cititorului, la cunoştinţele şi opiniile acestuia, în special la obsesiile generale ale momentului. A invoca discret aceste cunoştinţe şi păreri poate deveni o confirmare a relaţiei de solidaritate dintre jurnalist şi cititor. La fel de uşor, complicitatea poate fi mimată de cel care urmăreşte să introducă informaţii noi, prezentându-le ca şi când ar fi de mult ştiute sau acceptate de toată lumea. Presupoziţiile şi implicaţiile sunt adesea manipulate pentru a strecura informaţii greu de demonstrat, prezentându-le ca deja cunoscute. În titluri jurnalistice precum „*Şi* în Nicaragua se schimbă denumirile străzilor" (*AREL* 18, 1991, 16); „*Până şi* în Mongolia, opoziţia a câştigat alegerile" (*EZ* 1222, 1996, 5), strategia operatorului *(pînă) şi* constă în a nu preciza care sunt locurile în care s-a mai petrecut sau, dimpotrivă, încă nu s-a petrecut un fapt şi a miza astfel pe cunoştinţele de care dispune cititorul, pe experienţa sa directă şi recentă. Un titlu ca „Primarul Iaşilor îşi trage *şi*-un post de televiziune" (*VoRom* 594, 1995, 1) acţionează insinuant chiar dacă cititorul nu ştie dinainte nimic despre faptele sau persoanele evocate: în cazul dat, *şi* introduce presupunerea că multe alte lucruri, nedefinite, au fost deja obţinute. Mai simplă este situaţia în care strategia particulei *şi* constă doar în a comunica indirect un lucru neplăcut: implicaţiile enunţului sunt suficient de clare, se dispensează perfect de cunoştinţe prealabile; este cazul titlului „«Tamerlan» are *şi* momente izbutite" (*Cotidianul* 98, 1996, 6), în care excepţia „momentelor izbutite" implică în mod neechivoc ca regulă nereuşita, lipsa de valoare.

Convingerile şi aşteptările cititorilor pot fi confirmate nu numai prin acumularea de exemple noi (marcate prin *şi*), ci şi prin contrazicere parţială. Titlul „Judecătorii fac *totuşi* dreptate" (*RL* 1407, 1994, 9) mizează pe contrastul

[13] V. Manoliu-Manea 1993: 126-136 pentru analiza, ca exemplu de „cuvânt insinuant", a adverbului *chiar*.

comic dintre normalitatea ideală şi ceea ce se presupune a fi convingerea fermă a cititorilor („Judecătorii *nu* fac dreptate"); enunţul prezintă normalitatea ca pe o fericită excepţie. Într-un alt titlu, umorul e mai curând involuntar, rezultând din precaritatea logică a asocierilor afective: „1 iunie: *şi totuşi*, avem copii frumoşi" (*Adevărul* 663, 1992, 1). Afirmaţia ar părea că încearcă să contrazică o convingere a masei de cititori, resemnată la gândul că are, în genere, copii urâţi. Evident, legăturile indirecte sunt aici mai complicate, ideea contrazisă prin argumentul frumuseţii copiilor fiind, probabil, doar aceea că în ţară totul merge prost.

Jocul de cuvinte facil

Imediat după 1989, jocurile de cuvinte au invadat publicistica românească, fiind, alături de formele oralităţii, semne ale maximei diferenţieri faţă de rigiditatea limbii de lemn[14]. Cu timpul, entuziasmul inovaţiei lingvistice pare să mai fi scăzut, sau mai curând să se fi diversificat în funcţie de specificul publicaţiilor. În textele jurnalistice de audienţă largă şi în publicitate a devenit mai evidentă „inovaţia de rutină", care creează o impresie minimală de surpriză pe tipare preexistente şi fără mare efort: prin formule rimate, prin variaţii în metaforele-clişeu, prin jocuri de cuvinte facile.

Titlurile de articole folosesc, până la saţietate, calamburul bazat pe reactivarea unei expresii figurate, prin asocierea cu un cuvânt sau cu altă expresie care îi scoate în evidenţă sensul propriu iniţial: „Valuta *navigatorilor pluteşte* pe *ape tulburi*" (*RL* 1022, 1993, 5); „Noul sistem *telefonic* funcţionează *după ureche*" (*RL* 850, 1993, 5); „*Ne-am ars* şi la... *chibrituri*" (*RL* 856, 1993, 4); „*Apa chioară*, taxată... *orbeşte*" (*RL* 958, 1993, 15); „*Baschetul* nostru *de aruncat la... coş?* " (*TL* 742, 1992, 8); „Staţiunile de pe *litoral intră la apă*" (*TL* 770, 1992, 8) etc. Evident, aprecierea unui joc de cuvinte intră în sfera judecăţii de gust şi unele din exemplele de mai sus pot fi considerate ca reuşite. Categoria e totuşi pândită de pericolul artificialităţii: ca şi epigrama, calamburul de acest gen caută performanţa într-un mod cât se poate de ostentativ (subliniat de altfel, naiv, prin puncte de suspensie, ca în câteva dintre exemplele de mai sus, uneori şi prin ghilimele şi semne de exclamaţie). Cu resurse aflate la îndemână (în marea varietate de expresii figurate de care dispun registrele limbii) se obţin efecte mai mult ornamentale decât de conţinut: în exemplele citate jocurile de cuvinte nu dezvăluie altceva decât pitorescul limbajului, lăsând intactă banalitatea afirmaţiilor. Jocul de cuvinte reuşit e însă acela care prin asocierea formelor pune în lumină şi o legătură mai profundă, ascunsă, a faptelor.

Şi mai gratuită mi se pare etimologizarea numelor proprii (antroponime sau toponime), prin asocierea cu câte un cuvânt care le evocă originea în substantivele comune corespunzătoare – „Poliţistul *Pasăre* fura *porci*" (*RL*

[14] Groza 1996 ilustrează mecanismele jocurilor de cuvinte cu numeroase exemple din publicistica actuală.

1273, 1994, 9); „Domnul *Berbece* suge la două *oi*“ (*RL* 628, 1992, 2) – sau le remotivează prin asemănare formală: „*Dorul* lui *Dorel*“ (*RL* 1034, 1993, 1); „*Lacrimi* la *Lancrăm*“ (*RL* 1123, 1993, 4); „Ape *tulburi* la *Turburea*“ (*RL* 1034, 1993, 1) etc. Mecanismul de generare e, în asemenea cazuri, prea evident ca să mai lase spaţiu pentru plăcerea ludică.

Chiasmul

O figură de stil mult folosită în titlurile jurnalistice şi în sloganurile publicitare e cea cunoscută în tratatele de retorică sub numele de *antimetabolă* sau *reversiune*; tiparul său s-a transformat în clişeu. Fiind un tip de simetrie încrucişată (chiasm: AB/BA), figura constă în repetarea unei sintagme cu inversarea relaţiei dintre cuvinte; cel mai adesea un grup nominal (format dintr-un substantiv-centru şi dintr-un substantiv în genitiv cu rol de determinant) reapare cu poziţiile şi funcţiile componentelor sale schimbate între ele: „Politica democratizării, democratizarea politicii“ (*Adevărul* 50, 1990, 1); „Politica patronilor sau patronii politicii“ (titlu, în *RL* 481, 1991, 2); „La SNCFR se aplică dreptul forţei, nu forţa dreptului“ (*RL* 670, 1992, 3) etc. În dicţionarul său de procedee literare, Dupriez 1980 observa că antimetabola a fost la modă printre existenţialişti, producând formulări filosofice spectaculoase. Figura are caracter de joc de cuvinte, cu forma imediat perceptibilă şi uşor de reprodus. Prea uşor, din păcate: tocmai pentru că mecanismul e simplu, creşte riscul de a fi folosit formal, în cazuri în care relaţia e forţată şi aproape lipsită de sens.

O reversiune bine construită este cea în care inversarea gramaticală şi simetria formală stabilesc un raport neaşteptat între cele două părţi ale formulei. Abilitatea retorică constă în acest caz în a spune lucruri cât mai multe şi cât mai diferite, cu aceleaşi cuvinte. Sloganul publicitar „Campionul imaginii oferă imaginea campioanei“ (Philips) capătă motivaţie printr-o relaţie clară: „campionul imaginii“ (firma în cauză) e mai întâi o entitate bine delimitată, diferită de „imaginea campioanei“ (imaginea unei gimnaste celebre); prin paralelism se stabileşte şi echivalenţa între două performanţe (cea tehnologică şi cea sportivă). Nu cu aceeaşi claritate apare relaţia între cuvintele-cheie în multe titluri din presă, în care cele două părţi ale construcţiei (legate doar printr-o conjuncţie – *şi, sau* – ori pur şi simplu juxtapuse) nu se individualizează. În titlurile „Onoarea justiţiei sau justiţia onoarei“ (*RL* 1270, 1994, 16) sau „Moţiunea revoluţiei şi revoluţia moţiunii“ (*RL* 1442, 1994, 3), nici sensul fiecărui al doilea element – „justiţia onoarei“, „revoluţia moţiunii“, nici relaţia dintre cele două părţi nu se impun cu claritate la lectură. Figura devine un simplu mijloc de punere în valoare a primei sintagme, introducând însă – prin inversare – o doză de confuzie inutilă. În titlul „Puterea Opoziţiei şi opoziţia Puterii“ (*EM* 11, 1993, 4), figura e oricum mai interesantă, mizând atât pe antiteza politică Putere/Opoziţie, cât şi pe polisemia celor două substantive; fiecare dintre sintagmele în oglindă constituie, în sine, un joc de cuvinte. Cele două idei

(opoziția are o anumită putere; puterea se opune) sunt însă destul de generale şi nu pot căpăta interes decât prin legarea de o situaţie dată (ce fel de putere? opoziție – față de ce?); sensul fiecărui termen e clar delimitat, dar relația dintre ele rămâne formală.

Figura apare şi într-o variantă gramaticală mai inventivă şi mai greu de construit: în locul termenilor identici, se foloseşte un cuplu substantiv–adjectiv, din aceeaşi familie lexicală: „Corupția generală şi generalul corupţiei" (*Tinerama* 128, 1993, 8); „a fi în centrul Europei nu e totuna cu a fi în Europa Centrală" (*RL* 1198, 1994, 2). În cele două ultime exemple surpriza unei simetrii imperfecte e motivată semantic şi figura mi se pare destul de reuşită. Oricât ar fi de ingenioase reversiunile, utilizarea excesivă a tiparului lor sintactic produce însă până la urmă un efect de monotonie.

Rimele

Un adevărat abuz de rime a fost făcut în ultimii ani în titlurile de articole care urmăresc să atragă atenția prin jocuri de cuvinte, parafraze glumețe, figuri de construcţie. Titlurile rimate sunt de obicei banale: „Fără ură, despre nomenclatură" (*RL* 838, 1993, 2); „Bani cu țârâita / Lipsuri cu nemiluita" (*RL* 989, 1993, 5); „Căldură mare în... galantare" (*RL* 31.07. 1993, 14); „Privatul, mai tare ca statul" (*RL* 1117, 1993, 1); „Contor de decor" (*Libertatea*, 1834, 1996, 4); „Doi la doi pentru noi" (*Cuvântul* 44, 1991, 11). E posibil ca unele să fie chiar involuntare, rezultat al unei neglijențe stilistice, deoarece rima apare în ele fără nici un rost – „Luptă foarte dură în proces de uzură" (*RL* 646, 1992, 3); „Invitație la licitație" (RL 664, 1992, 8) – , chiar contrastând cu seriozitatea temei tratate: „A fost adoptat / Bugetul de Stat" (*Libertatea* 1834, 1996, 5). Dacă titlurile care parafrazează proverbe şi sloganuri trec neobservate şi sunt mai lesne acceptabile („Vorba dulce nu ne duce", *TL* 741, 1992, 1), se dovedesc neinspirate cele la care se simte elaborarea, efortul de a construi rima – „Nu-i a bună! Justiția se răzbună" (*Cuvântul* 44, 1991, 4) –, mai ales dacă recurg la devieri nemotivate: „Ministrul Duvăz: pe Rapid nu-l văz! " (*Baricada* 15, 1991, 10). Aceste titluri sunt mai frecvente în anii 1991-1992, apoi, din fericire, par să se rărească. Performanța fonetică poate deveni totuşi interesantă în sine, în încercarea de a găsi o rimă rară, bogată, ca în formula: „Mare / alai cu / Crin / Halaicu" (*Cotidianul* 57, 1992, 1).

Variaţia sinonimică

Printre puținele recomandări de redactare („stil" sau „compoziţie") pe care şcoala le transmite elevilor chiar din primele clase, una dintre cele mai frecvente este aceea a variației sinonimice: „Limba română are multe sinonime. Prin folosirea lor, comunicăm mai clar, mai nuanțat ideile, gândurile, sentimentele şi ne ferim de repetiții supărătoare. Când scriitorii doresc să nu repete acelaşi cuvânt, folosesc sinonimele acestuia (...). Folosirea sinonimelor pentru evitarea

repetiției nu este caracteristică numai scriitorilor. În lucrările voastre scrise, ca şi în exprimarea orală, e bine să folosiți un vocabular bogat“[15]. Din recomandările de acest tip lipseşte însă orice referire la *riscurile* reluării sinonimice; ca mijloc de a asigura coerența unui text, aceasta poate crea confuzii când e folosită impropriu: fie pentru că echivalența sinonimelor nu e perfectă sau evidentă, fie pentru că ea apare acolo unde textul impune reluarea informației printr-un pronume. Căutând să evite cu orice chip repetiția unui termen, vorbitorul poate crea ambiguități indezirabile. De altfel, alături de recomandarea de a apela la sinonime, ar trebui să fie amintite şi alte mijloace de a evita repetiția: între ele, cel mai puțin rigid e reformularea frazei.

În titlul „Constantin Munteanu şi-a desfigurat *nevasta* şi a făcut amor cu fosta lui *soție*“ (*EZ* 460, 1993, 8), coprezența sinonimelor *nevastă* şi *soție* în aceeaşi frază e probabil intenționată. Cele două cuvinte sunt perfect echivalente ca sens (cel puțin în contextul dat), diferențiindu-le doar registrul stilistic. Faptul de a le folosi pentru a desemna două persoane diferite, la mică distanță în text, şi fără nici o justificare pentru trecerea dintr-un registru stilistic în altul pare să introducă, fără rost, o distincție între două noțiuni.

Şi mai ciudată este folosirea sinonimelor în titlul „Sătulă de euforia alcoolică a *soțului,* / Dorina Irina şi-a omorât *bărbatul* iar apoi s-a predat poliției“ (*EZ* 677, 1994, 12). *Soțul* şi *bărbatul* – sinonime aflate în exact aceeaşi relație de echivalență semantică şi de diferență de registru ca perechea citată mai sus – desemnează aici o singură persoană. Fiind vorba de o unică frază, ar fi fost normală doar substituirea printr-un pronume: „*l*-a omorât“. Probabil că structura artificială a fost produsă în acest caz de strategia jurnalistică a construirii titlului şi a supratitlului, gândite ca texte parțial autonome, destinate unei lecturi fragmentare şi aleatorii. Dorința de a avea un titlu cu informație cât mai completă (de reținut de la prima vedere) şi dogma variației sinonimice explică parțial substituția *soț – bărbat*. În această situație, efectul substituției prin sinonim mi se pare însă şi mai nefericit decât în primul exemplu: nerespectarea normelor de conectare şi substituție poate produce impresia că cei doi termeni desemnează două persoane diferite.

Pentru că nu sunt numite şi înregistrate ca atare, asemenea defecte de construcție trec de multe ori neobservate şi ajung să se repete. Mult mai răspândită rămâne ideea că variația sinonimică reprezintă, în sine, indiferent de context, o calitate a stilului.

Autoprezentarea: subtitlurile publicațiilor

O zonă nu lipsită de interes pentru cercetarea strategiilor retorice din stilul publicistic românesc este cea a subtitlurilor de ziare şi reviste. De obicei, subtitlul e o secvență de text care oferă informație despre tipul de publicație (*ziar, revistă*...), despre periodicitatea ei (*cotidian, săptămânal,* „Revistă

---

[15] *Limba română*, manual pentru clasa a V-a, ed. I, 1983, p. 261.

bilunară“ etc.), despre profilul său regional („Revistă de artă şi cultură dobrogeană“; „Cotidian al oltenilor de pretutindeni... “) sau despre domeniul tematic („Ziar politic“, „Supliment literar“, „Cotidian de informaţie“, „Revistă de cultură“); despre instituţia sau asociaţia de la care emană („Organ central al C.C. al P.C.R. “, „Revistă editată de Uniunea Scriitorilor“), despre orientarea ideologică, politică etc. („Ziar democrat“, „Ziar moral-religios“). Interesante devin însă tocmai subtitlurile care se depărtează de această schemă utilitară. În 1990, prin transformarea vechilor ziare şi reviste şi mai ales prin apariţia unui număr impresionant de publicaţii noi, cărora le era tot mai greu să se diferenţieze una de alta, s-a putut asista la o adevărată explozie a inventivităţii lingvistice în domeniul titlurilor şi al subtitlurilor. Tendinţa de individualizare prin subtitlu – mai mult chiar decât prin titlu, fatalmente limitat ca lungime şi tipar lingvistic – a continuat şi în anii următori, devenind încă un exemplu de omniprezenţă a umorului – intenţionat sau involuntar – în discursul public autohton. Multe dintre subtitlurile din publicistica românească sunt construite cu intenţie umoristică; altele alunecă fără voie în efecte comice. O încercare de tipologie riscă să fie acuzată de pedantism; se pot însă aminti câteva categorii mai semnificative. După dominaţia subtitlurilor neutre din perioada totalitară – „Cotidianul Consiliului Naţional al Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste“ (*România liberă*), „Revistă lunară de cultură cinematografică“ (*Cinema*) – în decembrie 1989 s-a produs o primă schimbare, mai curând mecanică: foarte multe publicaţii şi-au introdus în subtitlu adjectivul *independent*: „Ziar naţional independent“ (*Adevărul*), „Săptămânal independent de opinie şi cultură“ (*Baricada*), „Săptamânal independent de informaţie, opinie şi divertisment“ (*Gazeta de Alba*) etc. Banalizat, adjectivul a fost supralicitat – în ton bombastic – „Săptămânal absolut independent“ (*România Mare*) sau prin acumulare – „Săptamânal naţional independent şi echidistant“ (*Cronica politică*). Unele subtitluri au introdus elemente de enunţ publicitar – „Cel mai important ziar din Bucureşti“ (*Libertatea*). Altele sunt extrem de lungi: „De citit numai acasă: săptămânal în care nu toate articolele sunt confidenţiale“ (*Strict secret*). Solemnitatea emfatică şi demagogică poate produce efecte de umor involuntar: „Ziar dedicat poporului român“ (*Jurnalul Naţional*). Titlurile parodice cele mai originale sunt bazate pe jocuri de cuvinte şi pe surpriză – „Săptămânal de moravuri grele“ (*Academia Caţavencu*), „Săptămânal al românilor de aiurea“ (*Caţavencu Internaţional*), „Săptămânal de tranziţie“ (*Dilema*), „Supliment de post(tranziţie) “ (*Vineri*) etc.

De fapt, situaţia actuală e manifestarea unei tradiţii: subtitluri hazlii, bizare sau ridicole existau deja la noi, şi întreruperea totalitară nu le-a suprimat cu totul amintirea; le regăsim în utilele dicţionare ale presei româneşti (Răduică, Răduică 1995, Hangiu 1996). Gazetele literare par să fi încercat dintotdeauna să se autodefinească în chip original: „Revistă liliputană“ (*Atom*, 1933); „Mic bazar de literatură“ (*Bilete literare*, 1930); „Revistă tinerească cu simpatii pentru tradiţionalism“ (*Brazda literară*, 1931). Procedeul parodic e şi

mai vizibil la cele umoristice – „Revistă spiritistă națională. Organ bi-ebdomadar pentru răspândirea științelor oculte în Dacia-Traiană" (*Moftul român*, 1893); „Ziar politic, patetic și umoristic" (*Perdaful Buzăului*, 1894) etc. Și titlurile solemne, câteodată chiar pompoase, au o tradiție evidentă: „Revistă pentru răspândirea frumosului" (*Arta și omul*, 1933), „Ziar în slujba moților" (*Detunata*, 1943), „Revistă pentru adevăr, bine și frumos" (*Comoara tinerimii*, 1905) etc.

Revenind la subtitlurile actuale, ar merita să fie investigate și modificările lor, substituirile strategice care au reflectat diverse mode stilistice. Se observă astfel[16], în anii 1990-1999, o tendință constantă de simplificare; unele subtitluri dispar total (de pildă „Ziar independent de opinie, informație și reportaj" – *România liberă*). Se manifestă deopotrivă o înclinație către oralitatea colocvială – ca în formula „Zi de zi. Scurt pe doi" (*Libertatea*), care traduce de fapt formula „cotidian de informație concisă" – și una, opusă, către solemnizare: un „Săptamânal independent de opinie, reportaje și informații" (*Gazeta de Vest*, 1990) devine de la nr. 2 „Săptămânal independent de opinie" și de la nr. 76 „Magazin de istorie, atitudini și credință"; altul începe prin a fi „Un săptămânal care ajunge la locul faptei odată cu poliția" (*Infractorul*, 1991), dar de la nr. 6 este un „Săptămânal pentru demnitatea cetățeanului, împotriva corupției".

2. Strategiile senzaționalului: narativizare și ficționalizare

Știrile de senzație – reapărute în publicistica românească după decenii de absență – sunt destul de des ironizate de diverși comentatori. Titlurile șocante, absurdul suprarealist al asocierilor de fapte brutale cu situații și instrumente casnice atrag atenția prin acumulare; mai ales că, în cantitate mare, surpriza se banalizează și clișeele genului devin mai evidente. Sub impresia unei avalanșe egalizatoare de întâmplări violente și sordide, asemenea știri sunt citite cu aviditate sau sunt respinse în bloc, cu dispreț, fără a se da atenție stilului și strategiilor care le diferențiază, adesea, destul de mult.

Cu strategiile lor specifice, ușor de parodiat, alunecând adesea în manierism, fără a înceta să fie eficiente, știrile de senzație din multe publicații românești actuale redescoperă (chiar cu o certă notă de originalitate) trăsăturile firești ale genului.

Selectat și reconstruit după criterii și convenții culturale comune ziaristului și cititorului său, faptul divers e o creație de limbaj și un ansamblu de strategii narative. Tradițiile speciei s-au regăsit, după pauza creată de discursul static, monoton ideologic, al deceniilor de regim totalitar, în plăcerea pură a narației.

---

[16] Informațiile provin din fișierul Bibliotecii Centrale Universitare din București (B.C.U.).

Detaliul concret

La începutul secolului al XX-lea, tehnica detaliului concret, mizând pe implicarea cititorului în poveste şi pregătind saltul în neprevăzut, sau autentificând realitatea informaţiei, funcţiona la fel de sigur ca la sfârşitul său, ca în presa din anii '90: «Hristache a scos de sub perina patului un revolver calibru 7 şi a tras cu repeziciune trei cartuşe"; „adormind pe marginea balconului de la etajul al doilea din casa sa, a căzut jos pe pietre, fracturându-şi coastele"; „cuţitul a pătruns în plămâni, străpungându-i" (*Universul*, 3, 5 şi 14.07.1904).

Mai interesante sunt asocierile de detalii nemotivate, ale căror consecinţe nu par să se armonizeze. Detaliile care trimit la un univers tradiţional, rustic (şi idilic prin convenţie literară) apar la începutul secolului fără vreo intenţie parodică, prin simplă adecvare referenţială: „bragagiul Marcu Ştefan, luându-se la ceartă cu locuitorul Manole Georgescu din calea Rudului, l-a lovit cu o cobiliţă în cap" (ib., 5.07.1904); în prezent, texte asemănătoare proiectează parodic autohtonismul pe un fundal modern („În goana căruţei, ciobanul Ion a încercat să-şi violeze nepoata", *RL* 1167, 1994, 9). Detaliile cotidianului – indicii ale realităţii – sunt dublate de obicei de strategii prin care se produce insolitul (la limită, supranaturalul) şi ficţiunea (în varianta literaturii de consum). Faptul divers construit în mod programatic ca banal e mai puţin frecvent şi mai subtil, presupunând negarea convenţiilor dominante.

Unele gazete au continuat şi după 1989 să publice ştiri de „fapt divers", în forma permisă în perioada limbajului de lemn, neobservând că vechea formulă profita de lipsa totală de viaţă a paginilor anoste de propagandă: rubricile de „fapt divers", de mică publicitate şi de sport, singurele în care se întâmpla ceva, constituiau firave puncte de contact cu realul. În aceste condiţii, era suficient ca întâmplarea să fie evocată (prezentarea ei era obligatoriu sumară, lacunară, detaliile sinistre sau groteşti trecând drept imorale) pentru ca imaginaţia cititorului să o completeze, cu generozitate. Discursul moralizator era, de altminteri, ambalajul obligatoriu al faptului povestit: de la ordinea de prezentare a informaţiei (începând cu pedeapsa!) până la recomandările etice directe. Din lipsă de talent gazetăresc sau de simţ al realităţii (în primul rând, al realităţii unei concurenţe acerbe în domeniul publicistic), texte de acest tip au fost produse în continuare:

> „Patru luni de zile va sta în închisoare, după cum a hotărât instanţa judecătorească, Gicu Vişan, administrator la S.C. «Olimpia» din Drobeta-Turnu Severin. Motivul? Provocase scandal într-un local public (...). Să sperăm că la cei 23 de ani, câţi are, va trage concluziile necesare cu privire la respectarea liniştii şi ordinii publice".
>
> (*PR* 2, 1992, 9)

În pasajul omis din citatul anterior nu se găseau, cum ar fi cineva tentat să creadă, detalii despre scandalul provocat, ci doar comentarii asupra faptului că personajul în cauză avea asupra sa un cuţit, cu care „ar fi putut să facă cine ştie ce gest necugetat". În mod surprinzător, un asemenea text, predestinat prin

subiect narativității, își reduce nucleul epic la minimum, la o propoziție generală, nedeterminată, exilată într-un timp al planului verbal îndepărtat (mai mult ca perfectul): „*provocase* scandal într-un local public". În textul care aparține, prin modul expunerii, genului didactic și moralizator, viitorul și condiționalul ocupă mai mult loc decât trecutul. Stângăcia tonului e confirmată, de altfel, de încercarea școlărească de dinamizare „dramatică", prin întrebare și răspuns: „Motivul ? Provocase scandal... ".

Adevăratele știri de senzație sunt, în schimb, intens narativizate; chiar când faptul brut e banal, discursul îl transformă, prin procedee care se plasează la limita dintre real și ficțiune.

Modul de referire la personajele implicate în acțiune nu e întâmplător: identificarea lor se face, în știrile mai noi, în special prin nume (eventual inițiale) și vârstă: datele unei minime „umanizări" a faptelor. Lucrul pare atât de firesc, încât e nevoie să ne întoarcem la știrile în limbaj de lemn pentru a observa o altă posibilitate: identificarea prin profesie și prin „locul de muncă". Nespectaculoase cel mai adesea, profesiile nu sunt selectate de textele centrate pe senzațional; vechile „fapte diverse" le indicau sub presiunea modelului moralizator și propagandistic: infracțiunea descrisă nu era relevantă în raport cu un model uman general, ci doar cu rolul social: iată ce face un administrator (un inginer, un maistru, un om al muncii...)! Oricum, informațiile de acest gen păstrează ideea de preeminență a ipostazei „oficiale" a individului: nu persoană, ci „încadrat". Apariția lor în texte care încearcă adaptarea la o formulă nouă, mai dezinvoltă, e un semnal al continuității stângaci moralizatoare: „M. Vasile, în vârstă de 25 de ani, zugrav-vopsitor la Cooperativa «Constructorul» din Bacău, deși tânăr, era un vechi și înrăit bețiv" (*Infractorul* 28, 1992, 5). Identificarea personajului prin domiciliu riscă, în condițiile complicatelor adrese în uz, să producă un exces de precizie; în asemenea cazuri acționează tehnica detaliului autentificator, prin care se obține un puternic efect de real: „Daniel Ioniță, în vârstă de 34 de ani, domiciliat în Calea Griviței nr. 230, bl. 3, sc. A, et. 1, ap. 7... ") (*EZ* 114, 1992, 2). Câtă vreme nu acționează reguli extratextuale, etice, care să interzică dezvăluirea identității persoanelor, discursul senzaționalului folosește detaliile în scopuri proprii; uneori, ca în acest caz, transformându-se, temporar, în discurs al banalului.

În fine, o continuitate între știrile senzaționale mai vechi și mai noi o ilustrează și revenirea la tiparul de desemnare epică a evenimentului și a autorului unei fapte: „Asasinatul din Bulevardul Carol", „Violatorul din Herăstrău", „Sugrumătorul din Labirint" (v. supra, p. 14-15).

Detaliul medical: senzație și excoriație

Textele contemporane supralicitează uneori și detaliul tehnic (preluat din discursul medical sau administrativ-polițienesc), prin care creează, cu riscul aglomerării involuntar comice, o distanță suplimentară față de lumea violenței reprezentate. În contrast cu senzaționalul literaturizat, emoțional și emfatic, o

formulă mai nouă şi mai reuşită de ştire mizează pe relatarea cât mai neutră şi pe stilul ştiinţific. Marca acestei tendinţe este termenul de specialitate neologic: în primul rând termenul juridic sau medical.

Textul îşi creează, prin lexic, o minimă rezistenţă la lectură, neabandonându-se facilităţii absolute: aflăm că „după o *altercaţie*" cineva „*a îngurgitat* mai multe pastile de diazepam", actul definindu-se ca „*ingestie* voluntară de barbiturice" (*EZ* 135, 1992, 2). Altcineva „prezenta multiple *echimoze* şi *tumefacţii* pe partea dorsală" (ib.). Cauza unei morţi poate fi *submersia* („decesul s-a datorat asfixiei mecanice prin submersie", *EZ* 139, 1992, 1) sau „*obturarea* căilor respiratorii" (*EZ* 132, 1992, 3). Varietatea lexicală deplină e de găsit în descrierea supraabundentă, redactată în stilul telegrafic al fişei medicale, a leziunilor şi a traumatismelor: „secţionarea tendonului", „plagă nepenetrantă hemitorace stânga" (*EZ* 142, 1992, 2), „traumatism vertebral cervical", „contuzie toraco-abdominală", „fractură incompletă margino-maleolară", „hematurie" (*EZ* 142, 1992, 2) etc. Dincolo de localizările anatomice ale diverselor traumatisme, vocabularul de bază al descrierii e compus din seria: *contuzie, echimoză, tumefacţie, leziune, plagă, „escoriaţie", hematom; cominutiv, distal* ş.a.m.d.: termeni cu siguranţă obscuri pentru multă lume şi al căror rol principal nu mi se pare a fi cel informativ. Că raritatea lor nu e o impresie personală o dovedeşte opţiunea dicţionarelor curente – DEX 1975, 1996, DEX-S, MDE – , care nu înregistrează din principiu termenii de strictă specialitate şi deci de circulaţie restrânsă: *distal* „îndepărtat" nu apare în nici unul, *cominutiv* „(împărţit) în fragmente mici" doar în DEX-S şi DEX 1996; *vertex* „creştetul capului", e totuşi prezent în DEX-S, DEX 1996 şi MDE. *Excoriaţie* „julitură, jupuitură" (existent în DEX 1975 şi 1996) e suficient de rar ca să fie reprodus într-o formă greşită, devenind în pagina de ziar *escoriaţie* sau chiar *escoliaţie*.

Intrând într-un contrast strict stilistic cu termenii familiari, chiar vulgari, care apar în replicile participanţilor la diversele bătăi, violuri sau crime relatate şi implicit într-unul, mai general, cu mediul evocat, caracterizat de obicei prin mizerie, alcoolism, promiscuitate, termenii ştiinţifici creează o distanţă necesară din punct de vedere psihic. I-am putea ironiza pentru neadecvare şi preţiozitate: de sub învelişul vorbelor savante apare o biată realitate cu scandaluri, bătăi, înjurături, în urma cărora rămân vânătăi, cucuie, umflături, julituri, răni. Preferinţa pentru seria populară sau curentă de termeni ar atribui însă textului un aer de vulgaritate şi indiscreţie pe care mimarea interesului ştiinţific şi convenţia limbajului „înalt" încearcă probabil să-l evite.

Desigur că efectul de limbaj depinde şi de modul în care neologismul ştiinţific e introdus în text. Calea cea mai sinceră şi mai veridică este de a atribui seria tehnică unei surse autorizate: medicul legist, foaia de diagnostic. Nu e vorba doar de o corectă indicare a originii informaţiei, ci şi de un mod de a evita confuzia, de a păstra pentru fiecare „voce" a textului limbajul potrivit. Formule de tipul „medicii ne-au declarat", „medicul legist a stabilit că... ",

„diagnosticul stabilit la Spitalul de Urgenţă este... " sunt cât se poate de fireşti. Sursa e la fel de eficient indicată prin context: „X se află în acest moment internat la Spitalul de Urgenţă. Are multiple leziuni corporale şi traumatism cranian, dar, după cum declară medicii, viaţa lui este în afara oricărui pericol" (*EZ* 131, 1992, 1). Mai puţin firească e prezenţa seriei lexicale ştiinţifice în discursul ziaristului; desigur, el devine un specialist în domeniu; ar trebui totuşi să rămână în primul rând un mediator, care să simplifice şi să traducă, oferind cititorului mediu (principalul destinatar al genului) informaţie prelucrată. Rolul ziaristului e destul de artificial când îşi arogă o competenţă de împrumut. Cazul cu adevărat supărător este însă cel în care termenii savanţi apar în replicile victimei, ale inculpatului, ale martorilor. În realitate, nu e deloc imposibil ca aceştia să-şi îmbogăţească vocabularul, adesea destul de redus, cu termenii juridici, medicali sau cu formulele poliţieneşti cu care vin în contact în timpul cercetării sau al procesului. Limbajul pretenţios care li se atribuie uneori – „am aplicat victimei lovituri în zona... ", „am strigat «Vă voi omorî!» " – poate deci fi real, dar pare artificial, inverosimil.

De fapt, chiar când sunt corect introduse, informaţiile medicale pot depăşi limitele fireşti prin cantitate, prin excesiva minuţie a inventarului. Aflăm, astfel (într-un text care recurge şi la explicaţii, traducând o serie de termeni şi sintagme medicale), că un ins

> „a căzut şi a făcut o fractură deschisă tip I cominutivă (osul sfărâmat în mai multe bucăţi), cu deplasare epifizică distală dreapta şi fractură cominutivă (din nou), cu deplasare paletă humerală stânga". (*EZ* 144, 1992, 2)

E limpede că efectul unei asemenea enumerări nu poate fi decât unul incantatoriu: contează acumularea în sine, mulţimea de semne misterioase şi înfricoşătoare pe care le-a atras după sine o banală cădere. Altcineva a nimerit sub tramvai: „Rezultatul: fractură deschisă tip III cominutivă braţ drept, întreruperea axului neuro-vascular, traumatism cranio-cerebral cu hematom epicranial în vertex; contuzie şold drept cu plăgi escoriate ş.a.m.d. ". Ştirea de senzaţie seamănă tot mai mult cu un poem: nu e nici didactică, nici informativă; creează o aură de mister printr-o stranie exactitate conotativă.

Omiterea cauzei

Senzaţionalul recurge intens la tacticile de selecţie şi de ierarhizare a informaţiei. Insolitul e produs de disproporţia aparentă dintre cauză şi efect („Din cauza unei ţigări/ Un bărbat de 39 de ani a ars ca o torţă", *Ora*, 281, 1993, 8) sau de omiterea ori amânarea cauzei; mecanismul e uneori atât de evident încât poate fi bănuit de autoparodie: „În timp ce la televizor se transmitea meciul de fotbal dintre Dinamo şi Cagliari/ Lui Ilie Neacşa i-au picat dinţii din faţă./ Pumnul vecinului, Adrian, a fost hotărâtor" (*EZ*, ediţia de prânz, 377, 1993, 2).

O modalitate foarte frecventă şi eficientă de a face ca acţiunile să apară drept neobişnuite şi misterioase e aşadar omiterea cauzei. Evident, uneori cauza

nu e menționată pur și simplu pentru că nu este cunoscută; ignoranța n-ar împiedica însă, în principiu, lansarea de ipoteze; o asemenea soluție nu e totuși tocmai fericită, pentru că banalizează prin raționalizare și, în același timp, pătrunde în zona irealului și chiar a intervenției subiective a naratorului. În știrile de senzație atent construite este vizibilă, în schimb, intenția de a scoate cu totul din discuție cauza. Operație artificială, desigur – lectura narativă firească fiind una cauzală – dar care are avantajul de a izola acțiunea, rupând-o din șirul determinismelor, punând-o în ramă „estetică". Efectul de straniu astfel obținut poate evolua spre absurd și spre comic, mai ales spre un umor negru, bazat pe caracterul inexplicabil al gesturilor definitive[17].

În știrile de senzație, cauza generală e adesea previzibilă, pentru că multe din faptele relatate țin de experiența umană comună: diferitele scandaluri, crime, sinucideri se raportează la un lung șir de precedente, cititorul dispunând de câte un set de motivații tipice pentru fiecare dintre ele. Soluția preferată este, în asemenea cazuri, omiterea cauzei imediate, de fapt a detaliului care declanșează acțiunea. Într-un text, cauza generală e enunțată cât se poate de explicit: „Pentru că n-a trecut-o în testament / O bocitoare a sărit să bată moarta" (*EZ* 156, 1992, 1). Absurdul gestului profanator și inutil capătă o relativă întemeiere în reacția psihologică a personajului. Efectul de straniu e însă obținut neindicându-se nici un motiv imediat pentru declanșarea acțiunii. Pe fundalul unei convenționale descrieri de atmosferă („Într-o atmosferă de dezolare generală... "), acțiunea propriu-zisă irupe prin adverbul „deodată": „deodată, din grupul de bocitoare s-a desprins Elisabeta Iftimie (50), furioasă peste poate că defuncta nu a trecut-o în testament". Absurdul dus până la comic se bazează pe vizualizarea unei scene în care o bocitoare, urmând cuminte un convoi, se smulge brusc din ordinea situației, aducându-și aminte că a fost nedreptățită.

Comicul burlesc al reacției (în sine, sordide, dar nu acest lucru apare în prim plan) derivă din schimbarea, nemotivată exterior, de rol și de atitudine. Cineva plânge un mort și e brusc cuprins de furie (poate purtat de propriul discurs de lamentare): scena ilustrează mecanismul unui comic rudimentar, dar de efect. E suficient să se schimbe un detaliu – de pildă, ca agresoarea să vină din afara cadrului –, pentru ca toată acțiunea să se reducă la un gest brutal și stupid-ofensator.

Tehnica de insolitare se confirmă în structura altor știri, mai banale: un bețiv „a vrut să urce în tramvaiul cu numărul 6235, care circula pe linia 44. S-a supărat pe tramvai, i-a dat un picior acestuia, după care s-a dezechilibrat și a căzut pe șină" (*EZ* 144, 1992, 2). Se observă ușor că toată scena poate primi o explicație, prin recurs la imaginea tipică a bețivului nervos, cu reacții imprevizibile; nebunia, furia, întunecarea minții sunt cauze generale, intrând în

[17] Pasiunea avangardiștilor, a suprarealiștilor pentru jurnalismul senzațional se explică tocmai prin acest tip de efecte estetice.

tipologia burlescă. Şi aici este omis, cu intenţie, detaliul care declanşează reacţia individului: supărat – de ce?

Sunt şi situaţii în care textul invocă o pseudo-cauză, dând impresia că respectă protocolul narării naturale a unui fapt. Precizarea finală din enunţul „Gavrilă Mihai Zih (41 ani) s-a aruncat de pe viaductul de la Grădişte, lângă Arad, *dorind să moară*“ (*EZ* 86, 1992, 2)[18] sună non-informativ, aproape tautologic; ceea ce e prezentat ca o cauză e un fapt deja presupus şi insuficient pentru a satisface curiozitatea cititorului. Analizând din perspectivă semiotică genurile discursive, Charaudeau 1983 observa, în titlurile presei de senzaţie, dereglarea mecanismului cauzalităţii, împinsă până la a sugera supranaturalul. Mi se pare şi mai interesant felul în care o asemenea strategie e aplicată chiar în corpul ştirii, în relatarea acţiunii.

Un caz-limită e cel în care nemotivarea se asociază cu repetiţia, cu multiplicarea. Întâmplarea, oricât de dramatică în sine, e prezentată ca simplă repetiţie mecanică: garanţie a efectului de umor. Un articol anunţă un „nemaiîntâlnit val de sinucideri“ (*EZ* 190, 1993, 2)[19]; o parte din temeiul hiperbolei e plasat, strategic, în presupoziţii: „*încă 3* bărbaţi şi-au pus capăt zilelor“; nu se precizează, însă, care era numărul precedent al sinucigaşilor. Cele trei sinucideri sunt povestite, pe scurt, în detaliile lor tehnice; cauza e cel mult sugerată, rămânând pură probabilitate sau chiar simplă circumstanţă („Ultimii doi sinucigaşi erau şomeri“). Mai mult decât prin absenţa motivaţiilor, efectul de straniu e obţinut prin repetiţie – asociată cu detaşarea, cu neimplicarea afectivă. Ochiul privitorului înregistrează mecanica pură a mişcării: inexplicabil, rând pe rând, diverşi inşi se duc să se sinucidă. Modelul parodic al unui asemenea mecanism textual apare într-o formă remarcabilă într-unul din micro-textele lui Daniil Harms. Naraţiunea absurdă, cu efecte de umor negru, utilizează tehnica unei cauzalităţi aparente sau parţiale şi a repetiţiei; în plus, finalul ei evocă un substitut al ştirii de senzaţie în presa supusă cenzurii totalitare şi obligată să emane optimism – faptul divers pozitiv:

> „O băbuţă prea curioasă din fire s-a aplecat pe fereastră, a căzut şi s-a zdrobit de pământ.
> O altă băbuţă s-a aplecat pe fereastră ca să se uite după cea care tocmai cădea şi, fiind prea curioasă, a alunecat şi ea, a căzut şi s-a zdrobit de pământ.
> Apoi a căzut pe fereastră o a treia băbuţă, apoi o a patra, apoi o a cincea.
> După ce a căzut şi a şasea băbuţă m-am săturat să le tot văd cum cad şi am plecat la piaţa Malţev, unde, cică, un orb a primit în dar un fular tricotat.“ (Harms 1982: 2)

Alte strategii de insolitare

Strategice sunt şi schimbările de rol, mai ales în titluri: contrar normei, autorul acţiunii e non-uman – „Un vânător a fost împuşcat de propriul câine“; „Doi tauri încalcă o hotărâre a guvernului“ – sau chiar non-animat: „Celebrul

[18] Am discutat deja titlul articolului din care face parte enunţul (v. supra, p. 13).
[19] V. discuţia anterioară asupra titlului articolului (p. 13-14).

medic farmacist Oiță a fost ucis de propriile invenții"[20]. Victima, la rândul ei, poate fi un animal pus în situații specific umane: „Gică Păstuc a încercat să electrocuteze o găină"; „Un controlor de autobuz din Buzău a obligat o găină să-şi cumpere bilet". Instrumentul unei agresiuni e atipic atunci când constă într-o persoană tratată ca obiect – „S-a aruncat cu SRI-işti din autobuz" – sau (mai des) când presupune o schimbare de funcție: obiectul de utilitate casnică transformat în armă – „H.C. a smuls chiuveta din baie şi i-a spart capul soției cu ea"; „O femeie şi-a ucis bărbatul cu o paletă de muşte". Efectul contrastelor – între rol şi obiectul sau persoana care îl îndeplineşte, între acțiunea-tip şi participanții neobişnuiți – e la limita dintre senzațional şi comic.

Dacă stilul relativ sobru şi informativ şi cel literarizant (v. infra) sunt evidente continuări ale tradiției, există o direcție actuală evident inovatoare: în tratarea burlescă a accidentelor şi a catastrofelor: „Micuțul Zaharia a fiert în oala cu cartofi"; „Cadavrul a fost înfulecat abia după ce s-a frăgezit o zi pe fundul gropii"; „Un copil de 8 ani a fost «făcut garaj» de o maşină" etc.

Dacă în unele cazuri indiferența ironică a acestor relatări mai mult sau mai puțin „istețe" poate fi chiar preferată unei alte opțiuni stilistice actuale – dramatismul de prost gust al invectivelor, cu subliniată participare afectivă –, nonşalanța mi se pare cu adevărat de neiertat în situațiile grave, în care umorul cinic al limbajului familiar şi jocurile de cuvinte sunt folosite chiar în redactarea ştirilor despre moarte: „Un şofer columbian a vrut să evite accidentarea unui porc şi a omorât *cu succes* 16 oameni" (*EZ* 1350, 1996, 1); „O parte din soldați au ajuns la Otopeni *gata împuşcați*" (*EZ* 1637, 1997, 1); „O moarte stupidă: *fraierul a tăiat bomba cu bomfaierul*" (*EZ* 1951, 1998, 1).

Un exemplu: violul

Vocabularul rubricilor de „fapt divers" e – în mod fatal – destul de limitat. Cuvinte stilistic neutre alternează cu câteva elemente de terminologie juridică şi adesea chiar cu termeni de medicină legală. Imaginația jurnalismului autohton nu se mulțumeşte însă cu atât: formați într-o cultură a hibridului şi într-un cult al pitorescului, ziariştii recurg adesea la inventare literaturizante de arhaisme şi expresii populare. Un caz în care variația stilistică produce rezultate destul de stranii mi se pare a fi relatarea violurilor. Desemnarea actelor de violență rămâne desigur predominant neutră, dar de mai multe ori se produce prin surprinzătoare arhaisme, care evocă mai curând pasaje din cronicari decât relatări sordide de la periferiile oraşelor contemporane: *a necinsti, a batjocori*. Nu am găsit încă, e drept, sinonimele şi mai arhaice *a silui, a pângări* sau *a ruşina;* ultimul, bine cunoscut din *Letopisețului* lui Costin, din fragmentul în care doamna lui Ieremia vodă „lăcrămându au dzis: «Boieri, m-au ruşinat păgânul»"[21].

---

[20] Titlurile citate în această secțiune provin din *EZ*, anii 1993-1994.
[21] Costin 1958: 64.

Contrastul dintre conotaţiile termenilor folosiţi de ziarişti în contextul paginilor „Cotidian", „Infracţiuni", „Eveniment" etc. e destul de şocant. Terminologia tradiţională implică aproape întotdeauna un cod de norme ale onorabilităţii şi foloseşte din plin mecanismul eufemismului; vocabularul modern, în schimb, e de natură neutru juridică şi ia în considerare în primul rând agresarea persoanei. Relatările jurnalistice tind astfel să suprapună două scenarii şi mai ales două ierarhii de valori – cu un rezultat destul de incert şi cu un umor în ultimă instanţă discutabil (tocmai pentru că e voit, forţat). Verbul *a dezonora,* de exemplu, e un neologism, dar cu un uz deja destul de desuet, pe care contrastul cu mediul evocat îl accentuează: „Un individ dubios bagă spaima în fochistele din cartierul Colentina (...) Cetăţeanul se furişează noaptea şi dă buzna peste fochiste, încercând *să le dezonoreze*" (*Libertatea* 2199, 1997, 1). Un caz de pedofilie e tratat în termeni similari, verbul folosit fiind popular şi arhaic: „Chuck Bronson a venit din America *să-i necinstească* pe micuţii bucureşteni" (*Libertatea* 2068, 1997, 3). Spre deosebire de verbele din cele două citate anterioare (comparabile şi pentru că fac parte din familiile lexicale ale cuvintelor *onoare* şi *cinste)*, sinonimele *a batjocori* şi *a-şi bate joc* nu mai sunt arhaice, ci doar populare. Şi acestea apar în ştirile actuale: „La patru luni după ce *a batjocorit* o fetiţă de cinci ani / Violatorul din cimitirul «Pomenirea» a fost înhăţat" (*EZ* 1966, 1998, 4). O variantă sintactică şi retorică a formulelor citate are ca obiect nu persoana, ci „trupul": „*necinstind* trupul unei copile", care „*a fost batjocorit* cu bestialitate" (*EZ* 2149, 1999, 5). De altfel, *a-şi bate joc* apare, ca expresie populară, într-o anumită măsură eufemistică, de fapt foarte transparentă şi de aceea crudă, chiar în basme: în culegerile autentice, care păstrează stilul hibrid real al vorbitorilor contemporani. Răpirea fetelor de împărat de către zmei e povestită într-un limbaj în care, pe fondul popular, se întâlnesc fabulosul şi cronica infracţională: [zmeii] „*şi-a bătut joc de ele* până când le-a omorât" (Cazacu 1973: 2). Actualizarea poveştilor (în care, cum se ştie, apar azi telefoane, restaurante, avioane etc.) şi narativizarea folclorică a faptului divers sunt două tendinţe autohtone destul de puternice.

Evident, lexicul tematic ar putea fi urmărit mai în detaliu; un procedeu al jurnalismului de senzaţie cu tentă ironică pe care l-am remarcat deja (v. supra, p. 14-15) constă în producerea de derivate care tind să transforme fapte izolate şi accidentale în tipuri generale. Procedeul e foarte pregnant într-un titlu precum „Cocoşilă, *violatorul de prăşitoare singuratice*, a fost capturat" (*EZ* 1873, 1998, 1): termenul pentru a-l desemna pe autorul violurilor devine un fel de nume de profesie, cu atentă specificare a specializării.

3. Literaturizare şi distanţare

Procedeele de ficţionalizare influenţate de paradigmele mitului, basmului, fabulei sau desenelor animate sunt la urma urmei mai amuzante decât cele produse de tiparul literaturii sentimentale şi moralizatoare. Acesta din urmă, cu

forme extreme naiv-vulgare în dialoguri şi monologuri interioare – „în seara aceea blestemată, Tatiana şi-a propus «să taie gâtul pisicii». Nu mai putea continua cu viaţa de iad“ (*Infractorul* 28, 1992, 5) – e vizibil şi în textele mai vechi; semne discrete de literatură sunt, de altfel, perfectul simplu – „*trase* două focuri“, „*primi* o telegramă din Slobozia“ – ori naraţiunea din perspectiva personajului – „era gata să plece în oraş, când observă că se opreşte în apropierea gărei o căruţă ţărănească, cu doi tineri...“ („Fuga unui vizitiu cu fiica stăpânului său“, în *Universul*, 1904).

Literatură de consum

Prelucrarea nuvelistică a faptului divers produce o categorie de texte în care e uşor de recunoscut, în idei şi în limbaj, principiul ornării. Micile povestiri pe teme de accidente rutiere sau crime pasionale tind să impună un stil publicistic submediocru, de o perfectă platitudine, în care nici măcar efectul de senzaţional nu reuşeşte să se producă. O primă regulă, nescrisă, a acestor texte este cea a „înnobilării“ faptului sordid: relatarea unor bătăi, beţii şi crime e reelaborată în plan psihologic, publicistul reconstituind, în stil indirect liber sau prin dialog, o motivaţie a faptelor nu neapărat credibilă, dar obligatoriu pozitivă. Naratorul unui asemenea text se preface că pleacă de la presupoziţia că toţi oamenii sunt buni, validând-o prin implicarea persoanei I singular în lumea reprezentată: „Îl cunoscusem pe Pepi...“, începe un articol intitulat „Să mori lovit cu dragoste“ (*GD* 10, 1990, 3). Ingredientul cultural pare obligatoriu: „Îmi vorbise de istoria religiilor, de scriitori englezi, de vichingi“[22].

În stilul relatării faptului cvasi-senzaţional observăm corespondenţa dintre pretenţia înnobilării tematice (pe care o infirmă într-o anume măsură chiar democratizarea transcrierii fonetice a împrumuturilor lexicale) şi metafora ornantă şi extravagantă. Într-un context care ar trebui să fie în primul rând informativ, aflându-se într-o relaţie bine definită cu realul, metafora e simţită ca un adaos şi tinde, mai mult ca oricând, să fie judecată după criterii logice. Ornament la ornament, metafora e atribuită aproape în exclusivitate pasajelor descriptive, şi ele destul de puţin legate de restul textului: erou e „bărbatul cu fruntea largă, pieptul muşchiulos, ochii *pierduţi într-o ceaţă*

---

[22] Grafia *vichingi* nu este cea admisă de DOOM, acesta indicând ca formă corectă *viking*; cum însă în alte cazuri dicţionarul ortografic însuşi merge destul de departe cu adaptarea unor neologisme (v. *parching, cocher*), gazetei nu i se pot aduce multe reproşuri. De altfel, mare parte din presa actuală practică sistemul de adaptare grafică totală în cuvinte pentru care DOOM-ul preferă varianta scrierii originale: *hobiuri* (*GD* 10, 1990, 6), *beisbol* (*Week-end* 2, 1990, 4), *sexi* (*Strada* 10, 1990, 6); în DOOM formele acceptate sunt *hobby* (pl. *hobbyuri*), *base-ball, sexy*. Se întâmplă uneori şi lucruri mai grave, şi anume să apară grafii imaginare, compromisuri făcute de autor, în necunoştinţă de cauză, între pronunţare şi scrierea presupusă, reconstituită: e cazul mai vechiului *merci* cu sedilă (*merçi*), care rezistă de multă vreme în scrierea semicultă, reapărând din când în când, sau al unei forme ca *suspance* (*Dimineaţa* 27, 1990, 7), la fel de depărtate de cea conformă pronunţării şi recomandată de DOOM – *suspans* – şi de grafia etimonului (engl. *suspense*, fr. *suspense*).

purtată la gaica cunoaşterii" (ib.). Care e explicaţia lipsei de valoare a unei asemenea metafore? De ce o considerăm un kitsch perfect şi nu, de pildă, o reuşită imagine suprarealistă? Probabil pentru că structura ei de profunzime e foarte aproape de suprafaţă. Conotaţia „ceţii" şi sensul prim al „cunoaşterii" sunt transparente şi univoce, trimiţând automat la inventarul de valori al romanţei: sentiment vag, stare de visare şi iluzie a profunzimii. Asocierea lor cu „gaica" generează automat umorul involuntar. Tiparul e vizibil mai ales când este reluat, peste numai câteva rânduri, în aceeaşi simplistă asociere dintre concret şi abstract, prin formula „alte acareturi de aur din simbria culturii lui". Accidental, metafora va fi şi procedeul unei „notații psihologice" – „îşi muşca sufletul de necaz" – pentru a dispărea apoi cu totul din atenţia naratorului, fiind înlocuită de alte procedee, la fel de tipice în forma lor rudimentară: repetiția („începu să-l urască, să-l urască groaznic"; „nu, nu se poate, nu-mi pasă de nimeni") şi epitetul „romantic" („plăcere diabolică", „ochii ei satanici"). Vizibil e şi efortul de a instaura ficţiunea narativă, prin câteva trucuri: variaţia timpurilor, paranteze şi alternări (cu obligatoriile puncte de suspensie), coincidenţa simbolică a evenimentelor mari şi mici. Iată de pildă scena în care eroina (instigatoare la crimă): „deodată se opri. Rămase o clipă stană de piatră, după care scoase un ţipăt atât de puternic, încât o fotografie de-a lui Perl, care era pusă pe noptieră în poziţie verticală, alunecă uşor şi căzu...". Aşa cum cititorul îşi poate da seama, victima, desigur, tocmai murise.

Poate că toate aceste tehnici şi strategii n-ar fi meritat o prezentare atât de amănunţită, chiar dacă textul e tipic (şi întâlnirea cu câte un exemplar tipic e o satisfacţie intelectuală), chiar dacă stilul său, rezistent la trecerea anilor, tinde să prolifereze, nefiind străin de gustul public mediu; ar fi fost însă păcat să nu ajungem la gestul delicat al autorului, care respectă nobleţea ficţiunii literare până într-atât încât izolează, într-o umilă paranteză finală, epilogul vulgar jurnalistic:

> „ (Constantin Veronica a fost condamnată la 15 ani închisoare, iar cei trei minori la câte 5 ani de reeducare) ".

Naratorul omniscient

Doar potrivit convenţiilor literare autorului sau naratorului zis omniscient îi e permis accesul la interioritatea psihică a personajelor sale. Afirmaţiile despre ce simte, gândeşte sau intenţionează altcineva decât vorbitorul sunt semne ale ficţiunii, ipostaze ale interferenţei şi chiar ale suprapunerii de perspective. În comunicarea cotidiană, aserţiunea „abuzivă" despre lumi (interioare) paralele e acceptată doar ca prescurtare: se presupune că există o sursă firească a informaţiei – nenumită, dar verificabilă –, alta decât spiritul creator de ficţiuni ori de fenomene paranormale. Afirmaţiile despre ce gândeşte o altă persoană apar deci ca rezultat fie al unei comunicări anterioare – „(mi-a

spus că) se gândeşte să plece“ – fie al unei deducţii bazate pe observaţii asupra comportamentului, stării exterioare a persoanei în cauză – „(din felul cum se agită şi se uită la ceas înţeleg că) se gândeşte să plece“. Când informaţia trecută în fraza anterioară între paranteze nu e explicită sau când lipseşte contextul lămuritor, enunţurile rămân ambigue. Există aşadar trepte de ambiguitate: mai întâi între real şi fictiv, apoi, în limitele realului, între fapt comunicat şi fapt dedus. Textul jurnalistic foloseşte uneori, cum se ştie şi din Caragiale – „Ia să vedem acum: *ce gândeşte suveranul?* “[23] – cumulul de ambiguităţi.

Dispunem astfel de un mijloc foarte simplu (desigur, nu şi suficient) pentru a deosebi cel puţin textele oneste – în care opinia personală, impresia, părerea autorului sunt marcate ca atare – de cele înşelătoare – şi, în fond, proaste: în funcţie de cantitatea de afirmaţii despre lumi interioare inaccesibile. În număr mare, asemenea afirmaţii apar în tipuri diferite de texte: de la comentarii politice la relatări de fapt divers. Ultimul caz, măcar, e inofensiv. În cel dintâi, se vorbeşte despre „manifestări care au un caracter premeditat“, despre ce „e în stare“ să facă adversarul: intenţii şi posibilităţi considerate suficiente pentru a stabili o vinovăţie. Aparent, discursul acceptă unele limite ale cunoaşterii: vorbeşte şi despre ceea ce *nu se ştie*. De fapt, recunoaşterea ignoranţei e un mijloc rudimentar de insinuare: în prim plan e adusă tema „misterului“, tocmai ca în fundal să se producă afirmaţiile calomnioase. Cineva afirmă, de pildă, că disidenţa a fost considerată „*nu se ştie de ce şi de cine*, ca argument suficient pentru a îndreptăţi o evoluţie moralizatoare“. Un personaj ar fi fost „trimis la locul de baştină după o instruire *cine ştie unde şi cum făcută*“. Important e ca faptul să se prezinte drept sigur şi drept produs al unui complot; mai departe, identificarea forţelor oculte (opoziţie, străini) poate fi lăsată în seama cititorului. Ignoranţa mimată e un instrument persuasiv: forţa adversarului apare cu atât mai de temut cu cât e mai misterioasă, mai nedefinită. Când nedefinirea e asociată cu proiecţia în viitor, procedeul îşi atinge punctul maxim: „Azi X, *mâine cine ştie cine*, chiar ne-a luat Dumnezeu minţile?“. Stilul pendulând între falsă certitudine a afirmării şi falsă incertitudine a ignoranţei e folosit intens de reviste gen *România Mare* sau *Vremea*: din cele două (din articole apărute în cursul anului 1993) am cules, de altfel, exemplele de mai sus şi cele care vor urma. El se asociază cu procedeul mai general de introducere în presupoziţiile textului, între datele prezentate ca notorii, ca recunoscute de toată lumea, a afirmaţiilor neverificabile; în forma cea mai simplă, acestea apar ca determinări, precizări, între paranteze: „O.N.U. are 181 de membri (în urma despărţirii de către Francmasonerie a Cehiei de Slovacia)“.

Un comentariu serios nu se poate rezuma, evident, la a relata în mod absolut neutru gesturi şi la a reproduce afirmaţii ale indivizilor văzuţi din exterior. Acţiunile şi gesturile pot fi date ca deja interpretate, prin verbe precum *abuzează, greşeşte* etc.; acestea nu produc însă nici un echivoc, pentru că nu pot

[23] *Reportaj*, în Caragiale 1960, II: 77.

aparţine decât autorului, care se raportează la un anume cod, etic sau practic, împărtăşit de mai multă lume. În plus, există oricând o rezervă de modalizări oneste, de genul „mi s-a părut", „a lăsat impresia", „după părerea mea".

În construcţia faptului divers, strategiile „atotştiinţei" sunt mai evidente şi mai ridicole. Mai cu seamă victimelor li se atribuie sentimente ferme şi profund pozitive, enunţuri moralizatoare – desigur în vederea unei identificări cu stereotipurile cititorului. Modul în care e narat un fapt divers în *Vremea* nu diferă, în fond, de modul explicit partizan şi moralizator în care e construit, în aceeaşi publicaţie, comentariul politic. Tânăra vine în vacanţă „convinsă că nicăieri nu-i mai bine ca la bunici". Acceptă „cu vădită satisfacţie" invitaţia la o petrecere. Are loc o tentativă de viol: „zadarnice au fost lacrimile copilei, zbuciumul ei". Totuşi, „când totul credea că e pierdut", apare bunica. „Scăpată din ghearele bestiei, copila se aruncă de gâtul bunicii şoptindu-i printre sughiţuri: „Mulţumesc, bunico. Mi-ai salvat onoarea". Relatarea devine literatură ieftină, cu sentimente şi replici standard care ornează în mod previzibil acţiunea.

Ar fi interesant de testat în ce măsură cititorii textelor în care victima e o copilă „în ghearele bestiei" sau ai celor în care poporul român e în ghearele opoziţiei şi ale complotului internaţional se întreabă care e sursa detaliilor furnizate din abundenţă.

Timpul ficţiunii

Contaminarea dintre jurnalism şi literatură nu produce totuşi doar literatură de consum sau gazetărie de pură invenţie şi clişeu sentimental. În discursul publicistic actual, destul de sărăcit de obsesiile politicii imediate sau de pitorescul facil al injuriei şi al senzaţionalului, distanţarea teoretică sau ficţională poate fi foarte pozitivă. Articolele publicate de Mircea Dinescu în revista umoristică *Academia Caţavencu* ilustrează mai multe strategii lingvistice ale distanţării de faptul imediat şi adesea irelevant. Pornind de la cele pe care autorul le-a adunat în volum în 1996 – *Pamflete vesele şi triste* –[24], mă voi opri doar asupra unui detaliu, asupra unei mărci gramaticale a acestui proces. Folosirea unui timp al verbului, perfectul simplu, poate avea un efect imediat de „ficţionalizare".

Gramaticile româneşti actuale arată, cu dreptate, că perfectul simplu a dispărut din varianta orală a limbii literare. Lectura ziarelor confirmă acest lucru, formele respectivului timp verbal fiind absente din relatările jurnalistice obişnuite. Perfectul simplu a rămas un timp al ficţiunii impersonale, mai ales când e folosit cu verbe la persoana a III-a (*veni, spuse, dispăru* etc.); la persoanele I şi a II-a (*făcui, văzuşi)*, el apare în genere în oralitatea dialectală (mai cu seamă în graiurile sudice) sau în mimarea ei literară (de exemplu de către Marin Sorescu, în *La lilieci*). Chiar această ambiguitate – a unui timp care

[24] Dinescu 1996a. V. şi cronica literară a lui Ştefănescu 1996.

poate fi interpretat ca marcă a naraţiunii ficţionale clasice, dar şi ca atribut al dialogului popular – se dovedeşte a fi productivă într-un text-mozaic, în care vocile, perspectivele şi registrele stilistice se amestecă şi se suprapun. E interesant că la Dinescu perfectul simplu apare la toate persoanele gramaticale („*rămăsei* fără partid“; „*te privatizaşi*“; „*se risipi* ca fumul“; „*furăm* treziţi“; „*deveniră̆ţi* prăzulii“; „canonizaţi în timpul vieţii *fură* nea Nicu şi Lenuţa“), de obicei în câte un punct izolat al textului, mai rar într-o secvenţă unitară. Formele verbale coexistă cu semne ale oralităţii popular-argotice, dar şi cu structuri solemn-arhaice: interogaţii retorice, inversiuni, formule ceremonioase – „*Nu aflarăţi* oare (...)? – *Citirăţi* oare (...)? – *Auzirăţi* oare (...)? – *Contemplarăţi* voi oare (...)? – *Aflară* domniile voastre (....)?“ etc. Echivocul perfectului simplu pare să confere articolelor lui Mircea Dinescu acea marcă literară de care poezia, prin chiar statutul ei afişat, nu mai are nevoie; în volumul de versuri apărut simultan[25], în care se pot întâlni texte înrudite cu „pamfletele“, perfectul simplu lipseşte cu desăvârşire.

Artificiul discret al perfectului simplu se transformă într-o marcă a ironiei intertextuale: „*Veni* însă sfânta revoluţiune... “. Fără a putea vorbi de „reînvierea“ unui timp verbal considerat mort pentru publicistică, vom remarca în utilizarea sa, nu numai în textele din care am citat până acum, regăsirea unei resurse pozitive pentru variaţia lingvistică. În *Academia Caţavencu* perfectul simplu reapare şi sub alte semnături (de exemplu: „dacă tot *ne referirăm* la reacţiile publice ale politicienilor... “ – Mircea Toma, în *AC* 40, 1996, 3).

Dincolo de prezenţa sa între strategiile individuale ale unui autor profund original cum este Dinescu, perfectul simplu poate deveni un indiciu mai general al momentelor în care textul publicistic evadează în ficţiune, asumându-şi o distanţă – uneori absolut necesară – faţă de simpla relatare a faptelor cotidiene.

Pseudonime

Funcţia celor mai multe pseudonime din presa actuală[26] pare să fie mai ales umoristică şi abia apoi de disimulare; disimularea, la rândul ei, e legată de obicei de atacuri şi polemici (mai ales prin rubricile de revistă a presei) şi nu de timiditatea debuturilor literare (un corpus întrucâtva diferit de cel de faţă oferindu-l pseudonimele de la diversele *Poşte ale redacţiei*). Cantitatea de pseudonime din publicaţiile momentului e repartizată, de altfel, inegal: de la absenţa totală până la exces. Nu ne interesează aici pseudonimele detectabile doar prin informaţie extralingvistică, numele voit banale care îşi ascund de fapt calitatea de pseudonim – ci acelea care şi-o exhibă şi trimit, adesea cu perfectă

---

[25] Dinescu 1996b.

[26] Exemplele de pseudonime din această secţiune sunt culese din publicistica anilor 1990-1992: *EM, ACiv, Azi, Literatorul, RM* etc.– şi mai ales din săptămânalul umoristic *AC*, care, de la primele apariţii, aproape a generalizat procedeul (majoritatea articolelor fiind semnate cu pseudonime) şi a inovat mult în direcţia autonomizării lui: variaţii pe o temă dată, trimiteri de la un număr la altul etc.

transparență, nu la numele real al unui autor, ci la un rol, la o semnificație globală și la un tip de discurs – de pildă acid, critic, sentimental sau parodic: *Aspida, O viespe de bine, Acciduzzu; doctor Heart; Rică Venturiano*. Multe dintre pseudonimele contemporane sunt în relație mai mult cu o rubrică decât cu autorul ei; sunt semne tematice suplimentare, chiar redundante; e evidentă, de exemplu, echivalența funcțională dintre *Savarin al doilea, Flămânzilă* și *Gastronomicus* (din trei săptămânale diferite) – așa cum e evidentă și specializarea unor semnături precum *Casanova* sau *Venus Priapescu* (rubrici erotice), *Spectator* sau *Cetățeanul Kane* (cronici teatrale și cinematografice), *Il Giuleștino* (sport) etc. Majoritatea pseudonimelor recognoscibile ca atare sunt motivate, evitându-se deci simple anagrame sau combinații stranii de sunete. Se preferă nume cu existență omologată cultural, adesea mitologice, de personalități istorice sau de personaje literare (în ultimele două categorii s-ar încadra pseudonime ca *Magellan* sau *Quasimodo*); malițiozitatea discursului e marcată și prin preferința pentru sfera demonicului, din care apar: *Azazel, Mefisto, Mefistofel, Michiduță*. Alte nume conotează, totuși, neutralitatea: *Cronicar*, *Anonimus*. În orice caz sunt preferate numele cu rezonanțe străine (*Pataphyl, Pigafetta, Private Eye*); antichitatea greacă pare să fie o sursă predilectă de autoritate (atribuită epocii, nu personajelor) – de la *Xantipa* (nume care apare scris chiar în alfabetul grecesc) la *Alcibiade*.

Destul de rare sunt prenumele (preferate în momentul de față, în schimb, de firmele comerciale!); apar, totuși, *Benone, Kiki&Maria, Alt Nelutu*. O sintagmă poetic-prețioasă precum *Diac tomnatic și alumn* e și ea izolată. Formulele dezvoltate aparțin în genere registrului umoristic, mai adesea pseudonimelor puternic contextualizate, accidentale sau variabile. Pseudonimul autorului unei rubrici fixe se transformă într-un exercițiu de variație pe tema dată, prin adăugiri alternante: „Gigi de la Spionaj“ (semnatarul unei rubrici de știri externe) devine, de la un număr la altul, „Gigi de la Spionaj S.A.“, „Gigi de la Spionaj (racolat de CIA)“ etc. Efectul comic este perceput mai ales prin actualizarea seriei: formula „Socrate de la Cadre și nea Sile de la intersecție“ nu are haz decât, pe de o parte, ca parodie la amintita preferință pentru prestigiul antichității grecești, pe de alta, ca variantă într-o serie foarte bogată: „Socrate, de la cadre și câțiva patrioți adevărați, pe față“; „Socrate de la personal și Monodextru de la Colț“ (aluzie la un alt pseudonim existent, Ambidextru); „Socrate de la Cadre și Mimi, prietena lui“; „Socrate de la Cadre cu sprijinul unor băieți“; „Socrate de la Cadre și ceilalți din Centrală“; „Socrate de la Cadre rămas singur, săptămâna asta“; „Aristotel și Platon împreună cu prietenii adevărului“ ș.a.m.d. Chiar pseudonimele mai neutre suferă modificări în timp, adesea în funcție de „vocea“ parodiată în fiecare articol: *Alexandru Katz* a revenit, subtil „autohtonizat“, ca *Alecsandru Cațu*, devenind apoi, pentru o cronică de Crăciun, *Săndel Cațu*. Pseudonime ad-hoc sunt și *Unguru', Băștinaș, S.R.Integratu'*. Altele mizează pe jocul de cuvinte: *Proorock, Gigi Toteu, H. Parcea.*

Dominanta umoristică a pseudonimelor inventariate până acum e evidentă; un procedeu inadmisibil, folosit la un moment dat de o gazetă – semnarea articolelor cu nume reale ale unor personalităţi în viaţă, colaboratoare însă la publicaţii de altă orientare – a fost între timp, din fericire, abandonat. La limita de jos a pseudonimelor trebuie înregistrate şi formulele tipice anonimelor (folosite de exemplu, de Caragiale în *Antologie*...: „Un binevoitor matur", „Un chelner de la Lăptărie", „Un creştin enoriaş", „Un om de bine"...[27]). Tiparul în cauză caracterizează cel puţin unul din săptămânalele actuale (*RM*), în care „semnează" în mod curent câte „Un român", „Un profesor universitar timişorean", „Un român îndurerat din Baia Mare" (care scrie, desigur, o „Scrisoare îndurerată din Maramureş"), „Un grup de ofiţeri din garnizoana Bucureşti", „Un grup din zecile de mii de participanţi la sărbătoarea Unirii", „Un coleg şi muzeograf din Bucureşti" etc. Evident, efectul comic al acestor formule e involuntar.

E interesantă şi o comparaţie a modelelor actuale cu impresionantul inventar cuprins în dicţionarul de pseudonime literare Straje 1973. Dacă în unele direcţii se poate înregistra continuitatea – prin nume mitologice, exotice, latinizante (*Pollux, Ulysse, Ahasverus, Emir; Justus, Seraficus, Publiu*), ori nume de eroi literari – *Moş Roată, Nichifor Coţcariu, Domnu Goe* –, sunt şi modele evitate azi. (Comparaţia e, desigur, simplificatoare, pentru că materialul din dicţionar acoperă o perioadă destul de îndelungată şi ea însăşi diversificată). Nu par să se regăsească în prezent, cel puţin nu frecvent, anagramele – *Anrod, Oneb, Namreba* –, compusele din abrevieri, cu aspect exotic – *Neial, Tibal, Alarghir, Samarion, Carm, Carse, Alaur* –, formaţiile transparente de la numele unei calităţi sociale sau morale – *George Pandurul, George Streinul, Gh. Omenie, Petre Înlesnitoru*; nici pseudonimele cu rezonanţe autohton-rurale – *Ion al Popii, Stan Pârjol, Arghir Căluş, Ion Brambură, M. Ogradă* – sau cele cuprinzând numele unei localităţi: *Gheorghe de la Plevna, Alecu de la Tutova, A. din Dorna*. O caracteristică abandonată între timp pare să fi fost şi predilecţia pentru sfera semantică a vegetalului: *Adrian Silvianu, C. Nalbă, Mugur, Radu Păltiniş, Codru Haiducu, Ciulineţ, Măghiran, Rozmarin* etc.

O extindere a creativităţii ludice în tiparul pseudonimelor s-a produs prin imitarea modelelor jurnalistice de către cititori (în *AC* semnăturile la poşta redacţiei sau cele de la rubrica de anunţuri matrimoniale le pastişează adesea pe cele ale articolelor din revistă) sau cel puţin prin înmulţirea ocaziilor de adoptare a unor pseudonime – prin comunicarea electronică. Folosirea computerului, schimbul de mesaje prin poşta electronică şi navigarea în Internet oferă de multe ori prilejul de alegere a unei parole sau a unui pseudonim; listele de discuţii, cărţile de oaspeţi şi alte spaţii deschise dialogului semi-anonim stimulează inventivitatea; aici apar pseudonime ca *Ambidextru D. Speratu, Pătrăţel, IQ instabil, Paranoid Android* etc.

---

[27] Caragiale 1960, II: 271-274.

4. Subiectivitate şi afectivitate în limbaj

Aproape toată lumea consideră astăzi că un defect general al discursului public românesc – şi mai cu seamă al celui din mass-media – e gradul crescut de subiectivitate; se observă că autorii îşi stăpânesc cu greu propriile porniri, simpatii şi antipatii şi nu reuşesc decât rareori să găsească echilibrul adevăratului profesionalism, tonul neutru al informaţiei; personalitatea fiecăruia e hipertrofiată, vorbitorul e tentat să dea verdicte, lecţii, să creadă că opiniile sale sunt de cel mai mare interes pentru potenţialii interlocutori. Comparaţia între diverse tipuri de texte publicistice româneşti şi corespondentele lor din presa străină e un prilej de a sesiza diferenţe şi de a întări opiniile de mai sus. O cât de sumară parcurgere a presei de tip *România Mare*, caracterizate prin dezlănţuiri de vulgaritate greu suportabile, poate să conducă chiar la nostalgia pseudo-jurnalisticii din anii cenzurii totalitare. Probabil că pentru mulţi cititori atacurile violente şi limbajul bazat pe insultă şi batjocură grosolană pot înnobila amintirea unor impersonale comunicate din *Scânteia* de ieri şi pot conduce către a prefera confortul unor texte banale din gazetele de azi. La urma urmei, o voce care nu spune nimic e preferabilă celei care înjură.

O distincţie terminologică

E pusă, de fapt, în discuţie subiectivitatea limbajului publicistic. Problema este mai generală şi se bazează pe o ambiguitate fundamentală. Nu subiectivitatea e de reproşat discursului publicistic contemporan, ci – în forme variind de la extremismele rudimentare până la obsesiile, speranţele şi deziluziile discret formulate prin strategii auctoriale dintre cele mai subtile – afectivitatea. Diferenţa dintre cele două noţiuni – pe care uzul le echivalează cu uşurinţă – e foarte mare; confuzia are însă şi ea o tradiţie teoretică. O întreagă direcţie a stilisticii s-a ocupat de limbajul afectiv văzut ca expresie perfectă a subiectivităţii; sfera acesteia din urmă e totuşi cu mult mai largă. Stilistica lui Charles Bally trata programatic faptele de limbaj din punctul de vedere al conţinutului lor afectiv; în linia lui, Iorgu Iordan a înregistrat şi a comentat un foarte bogat material de cuvinte şi construcţii care „exprimă (...) stările noastre sufleteşti de natură afectivă" (Iordan 1975: 13). Se făcea în mod constant o distincţie între sensul intelectual – conceptual, obiectiv – şi cel afectiv – „care arată oarecum poziţia subiectivă, reacţia sentimentală a individului vorbitor faţă de noţiunea respectivă" (id. ib.). Nu alta era poziţia lui T. Vianu, în celebrul său studiu asupra „dublei intenţii a limbajului" (Vianu 1941): opoziţia dintre funcţia „tranzitivă" şi cea „reflexivă" a limbii presupune o echivalare a intelectului cu universalul pe de o parte, a afectivului cu individualul pe de alta. Subiectivitatea s-ar manifesta, aşadar, în primul rând prin afectivitate.

Semnificaţia dată subiectivităţii de lingvistica modernă e însă alta; într-un articol fundamental din 1958[28], E. Benveniste o consideră un dat inerent şi un

[28] Reprodus în Benveniste 1966.

produs al limbajului, care oferă vorbitorului posibilitatea de a spune *eu* – deci de a se constitui ca subiect. Limbajului îi e proprie subiectivitatea, manifestată prin vorbire şi prevăzută de mecanisme diverse: pronumele personale, adverbele care organizează spaţiul şi timpul în jurul subiectului şi în funcţie de el (axa *aici – acum*), sistemul timpurilor verbale, modalizatorii etc. Se observă imediat că toată această reţea de forme şi valori se situează la un nivel de mare generalitate, care nu depinde de aspectul emotiv al limbajului; prezenţa subiectului vorbitor se poate face simţită şi în absenţa mărcilor afective.

Revenim astfel la dualitatea de la care am pornit. A respinge, astăzi, din discursul public românesc surplusul de afectivitate (manifestată lexical ori sintactic, în cuvinte valorizante sau construcţii exclamative, în interjecţie, injurie, batjocură, elogiu etc.) nu trebuie să însemne un refuz al subiectivităţii. Teoretic, acest lucru nici n-ar fi posibil; în fapt, există precedentul limbajului de lemn, a cărui diminuare până la dispariţie a subiectivităţii a determinat caracterizarea sa ca nonlimbaj, ca antilimbaj, impropriu comunicării (Thom 1993). În acest caz, subiectivitatea (anulată de construcţiile impersonale, de absenţa raportării la prezent etc.) s-a dovedit independentă de componenta afectivă (păstrată într-o anumită măsură în lexicul festivist, superlativ). Reacţia faţă de vidul creat de acest limbaj a constituit-o regăsirea individualului, reapariţia unui *eu* care vorbeşte în condiţii de comunicare bine determinate, într-un context dat şi cu un destinatar real. O astfel de subiectivitate nu trebuie în nici un caz pierdută; nimeni n-o obligă să fie sufocată de afecte. În vreme ce afectivitatea poate fi gregară şi încremenită în clişee, sensul şi demersul intelectual pot fi foarte personale, individualizatoare. Rămâne deschisă problema interlocutorului: contactul cu acesta pe latura afectivă ar părea mai uşor de realizat, dar e foarte fragil. Grupul de interlocutori câştigaţi prin „contract" afectiv poate să crească doar din motive extralingvistice şi extraculturale (ca urmare a unui nou conflict social, de pildă); interlocutorii unei comunicări subiective (în sensul arătat mai sus) dar nonafective sunt tot un grup restrâns, dar care are şansa de a spori prin educaţie.

Calificarea inutilă

Există în limbajul jurnalistic o tendinţă, destul de veche, de folosire în exces a adjectivelor calificative: previzibile, clişeizate, aproape tautologice. Rolul lor principal este de a exprima o afectivitate convenţională; în plus, li se atribuie şi o îndoielnică valoare de reliefare, de amplificare. Categoria cea mai izbitoare este alcătuită – în ştirile de senzaţie ale presei „populare" – din termenii standard de calificare a actelor criminale. Registrul afectiv simplificat cuprinde două sentimente fundamentale: *indignarea* şi *compătimirea;* exprimarea lor capătă inevitabil un aer naiv şi, prin abuz, involuntar comic. Asocierea între anumite cuvinte de bază (*crimă, viol, asasinat, masacru* etc.) şi o listă dată de adjective devine aproape obligatorie, mecanică. O crimă este

neapărat „odioasă", „abominabilă", „oribilă"; ea va fi caracterizată, pentru variație, și ca *faptă* „nelegiuită" sau „josnică". (Tot astfel, un accident este „tragic" sau „groaznic"; un război nedorit – „mârșav"). Victima e desemnată de preferință printr-un substantiv precedat de adjectivul *biet* („aducând pe *biata femeie* în pragul disperării", *RL* 31.08.1993, 9; „*bietul animal* înjunghiat", *RL* 928, 1993, 6; „*bietul soldat* a fost eliberat o oră mai târziu, în stare de șoc", *RL* 1304, 1994, 1) ori însoțit de adjectivul *nevinovat,* eventual marcat și prin diminutivare: „*trupușoarele* bebelușilor *nevinovați*" (*EZ* 1160, 1996, 3). Tot ce ține de intențiile criminalului primește epitete obligatorii: planul său este „diabolic", „diavolesc"; gândul – „sălbatic" sau „ticălos". Uneori, tabloul e completat de apariția celei de-a treia note sentimentale: *satisfacția morală* în fața pedepsei – care este „bine meritată". În multe cazuri, valoarea afectivă a epitetelor e subliniată de plasarea lor înaintea substantivului determinat: „reușita *diavolescului* plan" (*RL* 1846, 1996, 11); „filmul *odiosului* asasinat" (*RL* 716, 1992, 2); „*oribilul* masacru" (*EZ* 1160, 1996, 3). Adjectivele în discuție apar ca inutile în măsura în care simpla descriere a faptelor sau chiar termenul de desemnare (*măcel, masacru*) sunt suficiente pentru a caracteriza o situație; a vorbi despre un „masacru oribil" implică riscul de a presupune că există și masacre mai puțin sau deloc oribile. Excesul de subiectivitate este resimțit ca artificial și mecanic mai ales când restul frazei e cât se poate de neutru-administrativ, rezultând astfel un stil hibrid: „făptașul avea discernământ critic în momentul comiterii *nelegiuitei* fapte" (*Dracula* 11, 1993, 2). Cele mai multe clișee sunt rezervate agresorului; poziția acestuia e de altfel marcată și prin specializarea unor substantive dominate de implicarea afectivă, de expresia indignării. Pe lângă determinarea prin adjective („*odiosul* criminal"), apar așadar desemnări nominale ca *bruta, bestia, monstrul,* ori sintagme clișeizate precum *fiara turbată, fiara cu chip de om* etc.

La forma extremă a stilului bombastic și naiv se ajunge prin acumulare: „Depistate la timp, *brutele* au fost arestate. Acum urmează ca instanța de judecată să le împartă la fiecare pedeapsa *bine meritată* pentru *josnica* faptă comisă" (*RL* 949, 1993, 6); calificativele devin un tic stilistic, tinzând să apară pe lângă fiecare substantiv: „nu bănuie ce gânduri *ticăloase* îi umblă prin capul *hidos* de fiară *turbată*" (*EZ* 1115, 1996, 4).

Limbaj hiperbolic și confuzii semantice

Tendința gazetărească de a aluneca în exagerare, manifestată mai ales în știrile de senzație, conduce adesea la utilizarea nemotivată a unor termeni spectaculoși, hiperbolici; rezultatul e involuntar comic în măsura în care cititorul recuperează din text informația contradictorie și descoperă un final ceva mai fericit al tragediilor anunțate. Confuziile semantice sunt atât de răspândite și țin, în fond, de funcționarea normală a limbajului, în care contextul elimină multe ambiguități, încât în general nu merită o discuție prea

amănunțită. Cât timp nu devin sistematice, nu sunt preluate de mulți vorbitori şi nu duc la schimbarea sensului unui cuvânt, ele rămân simple accidente. Există totuşi cazuri în care neglijențele de moment – folosirile improprii ale unor cuvinte – sunt decisive în raport cu realitatea-limită pe care enunțurile în care ele apar o descriu.

Cuvântul *execuție* este, de exemplu, folosit într-un text jurnalistic pentru o bătaie mai dură, soldată cu rănirea unui sătean de către o rudă: titlul anunță că „În fața Primăriei din Cioate-Vaslui, şase copii au asistat la *execuția* tatălui lor" (*EZ* 971, 1995, 3). Substantivul *execuție* are, pe lângă o serie de sensuri care nu intră în discuție aici, pe cel, foarte clar, de „supunere a unui condamnat la pedeapsa cu moartea" (DEX). Autorul articolului l-a folosit, probabil, influențat de unele sensuri figurate, extinse, hiperbolice sau ironice ale verbului *a executa.*

Într-o altă ştire, contradicția se desfăşoară în limitele unei singure fraze; nenorocirea anunțată de un cuvânt folosit impropriu – *fatal* – este anulată de relatarea faptelor: unei femei care „a confundat un spray paralizant cu fixativul pentru păr", „spray-ul i-a fost *fatal,* deoarece cu mare greutate şi-a revenit din leşin" (*RL* 1099, 1993, 9). Între sensurile adjectivului *fatal,* singurul actualizat în sintagme ca *greşeală fatală, lovitură fatală, accident fatal, a-i fi fatal...* etc. este „care pricinuieşte moartea" (DEX).

Mai gravă mi se pare (prin proporțiile faptului relatat şi prin referirea la instituții) confuzia din titlul „Secția 3 de poliție a întreprins o razie de proporții pentru *stârpirea* aurolacilor-infractori" (*EZ* 776, 1995, 4). Verbul *a stârpi* este explicat în DEX ca „1. a face să dispară cu desăvârşire o specie de animale sau de plante (dăunătoare); a extermina; 2. A face să dispară (pentru totdeauna) un rău, un flagel". Dicționarul rămâne eufemistic, neindicând decât prin sinonimul „a extermina" posibilitatea de a fi stârpiți, în afară de animale sau plante, şi oamenii. DLR este mai puțin echivoc, ilustrând cu multe citate sensul „a omorî în masă (şi cu sălbăticie); (complementul indică seminții, neamuri, popoare sau colectivități de ființe) a face să dispară complet; a distruge, a extermina, a masacra, a măcelări" etc.

Folosirea improprie poate fi explicată în exemplul citat fie printr-o aproximare a sensului *(a stârpi* fiind înțeles, poate, de autor, ca „a alunga", „a îndepărta"), fie, mai curând, prin confuzia între aplicarea la un fenomen şi aplicarea la persoane (deci între primul şi cel de al doilea sens de dicționar), intenția evocată în text fiind cea de „a stârpi" *fenomenul*. Deşi asemănătoare cu celelalte două cazuri – şi aici continuarea textului contrazice implicațiile dramatice ale titlului – impropriețatea nu numai că ilustrează clişeele senzaționalului, dar implică şi riscurile de a propaga, involuntar, un discurs extremist.

5. Oralitate: dialogul cu cititorii

Faptul că presa românească de după decembrie 1989 a marcat o ruptură stilistică față de „limba de lemn" printr-o deschidere spectaculoasă față de oralitatea familiară și chiar argotică e una dintre trăsăturile sale fundamentale. Fenomenul nu e însă doar unul conjunctural și de reacție, ci reflectă statutul publicisticii contemporane de pretutindeni; relaxarea limbajului este de fapt un fenomen de sincronizare. Preferința pentru limbajul popular și familiar derivă, în fond, din trăsături specifice presei: în primul rând din nevoia de accesibilitate, de cordialitate, de apropiere de cititor – dar și din sentimentul actualității, al noutății. Utilizarea elementelor familiar-argotice e un fapt de inovație față de un stil mai rigid, supus normelor limbii literare; noutatea există însă chiar în interiorul comunicării familiare, față de formele în uz, prin permanenta reîmprospătare a expresiilor: semn de vivacitate, dinamism, inventivitate[29].

Adresarea directă

Stilul gazetăriei autohtone pare să ilustreze persistența culturii orale, recurgând la formele discursului adresat: verbe și pronume la persoana a II-a, imperative, vocative, interogații. Mungiu 1995: 210 remarcă în treacăt procedeul adresării directe în presa românească, punându-l în legătură – în forma „chemării la ordine" – cu tipare ale propagandei totalitare; filiația e posibilă într-o fază inițială, dar modelul mi se pare a fi rezistat mai mult ca strategie populistă, legată și de preferința jurnalistică pentru oralitate.

Destul de răspândită e în primul rând *adresarea către cititor:* nu doar în rubricile specializate, cu destinatar bine stabilit și cu o relație specială între emițător și destinatar (poșta redacției, sfaturi medicale sau sentimentale, horoscop etc.), în care e normală, ci în comentariile de actualitate. Strategiile – care presupun o atitudine familiar-didactică – vizează implicarea cititorului, dar într-un mod destul de naiv. Exemple pot fi identificate, în ultimii ani, în presa populară de diverse orientări, poate cu o treptată atenuare a impulsului dialogic, prin trecerea de la o tendință generală la specializarea în acest stil a anumitor reviste și autori. Formulele de adresare către cititori sunt de obicei plurale și familiare, insistând asupra valorilor comunitare, inclusiv – evident – a celor etnice (acestea din urmă marcate uneori ironic): „oameni buni", „români", „frați români", „fraților": „Avem nevoie de liniște, *oameni buni!*" (*Adevărul* 20.05.1990); „*Oameni buni,* ce s-a întâmplat pe 17 martie?" (*Cotidianul* 60, 1992, 2); „cruciți-vă, *români*!" (*RL* 1467, 1995, 16); „vom plăti, *frați români și româncuțe*" (*EM* 12, 1994, 1). Mai rar, tonul adoptat e retorismul solemn, cu efect comic involuntar în alegerea sintagmei emfatice *popor român:* „*Popor*

---

[29] Tema oralității în discursul public contemporan, implicit în presa scrisă, va fi reluată pe larg în partea a treia a acestei cărți.

român, când ţi se spune că trebuie să-ţi sporeşti vigilenţa nu ţi se spune degeaba!" (*Vremea* 1-2.10.1992, 2). În fine, găsim şi formula mai decentă, politicoasă, motivată prin situaţia de comunicare, *stimaţi cititori:* „Vă mai amintiţi, *stimaţi cititori,* de o anchetă despre frauda comisă...?" (*RL* 949, 1993, 16); „Dumneavoastră, *stimaţi cititori,* aţi tot auzit de celebrele jocuri de întrajutorare..." (*RL* 916, 1993, 8). E trezită din când în când şi conştiinţa parodică, prin reluarea unei sintagme clasice: „Despre ea este vorba, *iubite cetitoriu*" (*AC* 5, 1992, 7)[30].

A doua formă de adresare directă o constituie *interpelarea,* ironică sau indignată, a „personajelor" discursului: adversari politici, autorităţi ale statului, personaje publice. În acest caz, preferate par a fi politeţea şi emfaza oratorică: „domnule X", „domnilor" – „*Domnilor primari,* găsiţi soluţia de rezolvare a dezvoltării comerţului particular prin închirierea Complexelor alimentare care deţin mii de metri pătraţi numai pentru «depozitarea» eternelor conserve, sau stau închise de ani de zile aşteptând, ce, pe cine? " (*RL* 31.08.1993, 10); „Chiar aşa *d-le Iliescu, d-le Văcăroiu,* nu vă puneţi întrebarea (...)?" (*RL* 949,1993, 13; cu greşeala elementară, destul de răspândită, de a omite virgula înainte de vocativ); „Se aude, *domnule consilier Manea?* " (*RL* 1014, 1993, 1). Vocativul tinde către valoarea exclamativă, interjecţională: „Daţi, *fraţilor*, şi o lege împotriva câinilor" (*RL* 1472, 1995, 1); „vine iarna, *domnilor...!*" (*RL* 681, 1992, 3). Procedeul conferă stilului jurnalistic o notă de familiaritate destul de primitivă.

Vocativele

În româna contemporană formele de vocativ marcate, cu desinenţe specifice, caracterizează oralitatea populară şi familiară. Trăsăturile stilistice şi conotaţiile socio-lingvistice ale acestor forme le fac apte să creeze anumite contraste intenţionate, devenind chiar o sursă de umor. În săptămânalul umoristic *Academia Caţavencu,* de pildă, textele caricaturilor şi ale fotografiilor (adesea trucate), conţin un număr mare de vocative, a căror funcţie imediată este de a permite identificarea personajelor caricaturizate, dar prin care se realizează şi funcţii secundare, conotative. Această utilizare, chiar dacă nu neapărat foarte subtilă, mi se pare interesantă: pentru o investigaţie asupra poziţiei vocativului în limbă, ca şi pentru o trecere în revistă a strategiilor lingvistice din publicistica actuală. S-ar putea urmări, în întrebuinţarea marcată a vocativului, mai multe trepte de deviere faţă de uz. Apar, mai întâi, vocative de la prenume curente, absolut fireşti în limbajul

---

[30] Sintagma ar putea fi o citare aproximativă a formulei de adresare folosite, în repetate rânduri, de Miron Costin; în predoslovia letopisețului său („Fost-au gândul mieu, *iubite cititoriule,* să fac letopisețul țării noastre"), în predoslovia la *Viiața lumii* („În toate țările, *iubite cetitoriule,* să află acestu fel de scrisoare"), în *De neamul moldovenilor* („Eu, *iubite cetitoriule,* nicăirea n-am aflatu... ") etc. (Costin 1958: 42, 243). Mai probabil, însă, e o citare exactă din Creangă, care îşi deschide astfel prefaţa la poveşti: „*Iubite cetitoriu.* Multe prostii ăi fi citit, de când eşti" (Creangă 1970, I: 3).

colocvial, pentru care selectarea desinenţei *-e* sau *-ule* depinde de terminaţia numelui, în consoană sau în *-u*: *Emile, Tudore, Răzvane, Victore* – dar *Radule*. În contextul publicisticii umoristice, singura deviere pe care o aduc aceste vocative este de natură extra-lingvistică sau cel mult socio-lingvistică: ilustrând adresarea amicală către personalităţi politice, prezentate de obicei publicului, în discursul oficial, prin numele de familie. Variaţii ale acestei strategii presupun folosirea unor hipocoristice – fixate de uz pentru persoana în cauză sau nu – sau a unor prenume care sunt modificate în măsură mai mare, datorită alternanţelor fonetice: „Măi *Miroane*", „nea *Miroane*" (*AC* 2, 1999, 9). Şi mai marcată e folosirea cu desinenţe specifice a unor nume moderne, împrumuturi relativ recente, pentru care uzul actual preferă forma de vocativ identică cu nominativul: „Eu am învăţat carte, *Oliviule*" (*AC* 23, 1999, 2); „Băi, *Ovidiule*" (*AC* 52, 1998, 15). Ultima treaptă a inovaţiei este folosirea vocativului pentru prenumele străine ale unor personaje publice din alte ţări: „*Slobodane*, fă-te-ncoa" (*AC* 12, 1999, 8).

Vocativul marcat prin desinenţă al numelor de familie are conotaţii socio-lingvistice speciale: o familiaritate mai puţin cordială, bazată pe raporturi predominant oficiale (între colegi, camarazi), adesea clar ierarhice, în adresarea unui superior către un inferior. Selecţia desinenţelor se face şi în acest caz în funcţie de terminaţia numelui, legătura dintre *-escu* şi *-(u)le* fiind practic obligatorie: „Nea *Voiculescule*" (*AC* 1, 1999, 3), *Băsescule*. Aceeaşi terminaţie e selectată de numele în *-oiu* şi de obicei şi de cele în *-aşu:* „*Spiroiule*, sunt foarte dezamăgit" (*AC* 22, 1999, 3); „Să trăieşti, *Erbaşule*" (*AC* 21, 1999, 9); numele în *-eanu* preferă însă desinenţa *-e:* „*Bercene*, nu ştiu dacă rezistăm" (*AC* 2, 1999, 8). Numele în *-a* sau *-ea* rămân invariabile, ca marcă de vocativ putând funcţiona interjecţia de adresare: „Băi *Boda*" (*AC* 2, 1999, 11), „Băi *Coşea*" (*AC* 20, 1999, 3)[31].

În câteva cazuri mai speciale, contrastul cu uzul e maxim: de pildă, în ataşarea desinenţei la un supranume rar, de formă atipică: „*Nea Quintuse*, e nasol..." (*AC* 23, 1999, 4). Ar putea fi amintite aici şi combinaţiile hibride, precum aceea dintre o interjecţie de adresare de origine turcă şi un nume maghiar: „*bre Laszlo*" (*AC* 2, 1999, 5). O atestare interesantă (din alt context publicistic) ilustrează încă o modificare, despre care vorbeşte şi Tomescu 1998: 183, ca despre o tendinţă a limbii populare: extinderea analogică a vocativului în *-e* la nume masculine care au nominativul în *-a*: „M-ai învins... *Maradoane!*" (*TLSLA* 27, 1990, 11).

Chiar dacă procedeele de acest tip produc un umor destul de rudimentar, ele exploatează totuşi resurse specifice ale limbii şi merită, de aceea, să fie luate în seamă.

---

[31] Sistemul tradiţional ar fi permis în asemenea cazuri formarea vocativului cu desinenţa *-o*, ca în *Tomo, Maneo* (de la numele masculine în *-a* sau *-ea: Toma, Manea*).

Finalul

Clişeele oralităţii sunt mai vizibile decât oriunde în didacticismul naiv şi sentimental al finalurilor de text, semnalate de abuzul semnelor de întrebare şi de exclamaţie. Trecerea în revistă a câtorva tipuri mai răspândite se transformă de la sine într-o mică scenetă cu voci foarte asemănătoare.

Sfârşitul unui text e un loc retoric privilegiat – dar care, tocmai pentru că importanţa lui e evidentă, constituie o încercare grea pentru orice autor. De dificultăţile alegerii unui final potrivit nu dispensează decât tipurile de texte cu grad mare de formalizare, care oferă soluţia comodă a tiparului preexistent. Pentru a-şi încheia compunerile, elevii recurg mai întâi la formule asemănătoare celor de basm sau de scrisoare, ajungând abia mai târziu să descopere avantajele unor strategii culte la fel de convenabile în a-i scuti de efort; bine cunoscută este tehnica citatului prestigios, de preferinţă cu un conţinut suficient de general pentru a se aplica celor mai diferite teme. Mai puţin importantă ar părea să fie strategia de închidere în cazul textului jurnalistic; acesta presupune o lectură grăbită şi superficială şi tinde să plaseze (după sistemul „piramidei inverse“) informaţia esenţială la început, desfăşurând apoi detaliile mai mult sau mai puţin facultative. Finalul unei asemenea alcătuiri ar trebui să fie aşadar un punct neutru, relativ indiferent. Schema de construcţie informativă nu-şi găseşte însă confirmarea în mare parte a stilului jurnalistic românesc, pentru care finalul pare să constituie un punct culminant, a cărui forţă retorică e subminată doar de sărăcia extremă a mijloacelor, repetate până la banalizarea completă.

Finalul este în primul rând locul unor deschideri către viitor (temeri, previziuni, anticipări, promisiuni), adesea formulate la persoana I plural, incluzându-i pe autori şi pe cititorii lor: „mâine-poimâine ne vom trezi cu toţii că vom fi daţi afară din case de noii barbari“ (*RL* 31.08.1993, 9); „Să vedem cum se va sfârşi toată această urâtă poveste“ (*RL* 958, 1993, 3); „Cu ce consecinţe, vom vedea!“ (*RL* 2057, 1996, 9); „Rămâne să vedem cu ce se va solda recursul“ (*RL* 2056, 1996, 24); „Rămâne de văzut cât va ţine vremea cu preşedintele SNCFR, şi dacă optimismul lui se va confirma“ (*Libertatea* 2012, 1996, 9). Exemplele ilustrează mai ales tonul sceptic, modalizat, dominat de formulele extrem de frecvente *să vedem* şi *rămâne de văzut*. O proiecţie în viitor se realizează şi prin tema *speranţei*: „Sperăm ca noul ministru al învăţământului să dea răspunsurile cuvenite“ (*RL* 2056, 1996, 10); „O astfel de speranţă, legitimă, este chiar iremediabil utopică? “ (*Cotidianul* 5, 1997, 2); „Să sperăm că prin această investiţie cei 1800 de km de străzi ale Bucureştiului vor fi degajaţi de zăpadă...“ (ib., 3); „Să sperăm că aceste proiecte vor fi susţinute şi de fonduri din bugetul pe acest an...“ (ib., 3); „În momentul de faţă, speranţele (...) se îndreaptă, desigur...“ (ib., 6). Se foloseşte destul de mult artificiul retoric al invocării tăcerii: „Să mai aducem în discuţie şi acea calitate care se cheamă omenie? Nu e cazul“ (*RL* 2057, 6); „Fără comentarii, nu?“ (*RL*

807, 1992, 4); „Fără comentarii! “ (*RL* 2056, 10). Exclamația evaluativă, uneori mai neutră – „Asta e!“ (*JN* 197, 1994, 3) –, devine adesea explicit ironică, sarcastică: „Frumos bilanț!“ (*RL* 2056, 1996, 18); „Mare-i grădina lui Dumnezeu!“ (ib., 20). Stilul caracteristic e însă sintetizat în special de întrebarea-reproș, insinuantă, fals dubitativă: „Dar primăria n-are chiar nimic de spus?“ (*RL* 481, 1991, 3); „Cum rămâne însă cu «STAR»-ul care tinde să devină o afacere? “ (*RL* 2057, 16); „Oare de ce? “ (*RL* 1304, 1994, 9); „De ce oare?! “ (*RL* 2056, 1996, 10); „Până când? “ (*RL* 958, 1993, 1).

Vocea insistentă a legendei

Legendele fotografiilor constituie un fapt de comunicare interesant, mai ales pentru cei care studiază, dintr-o perspectivă semiotică, legătura dintre limbaj și imagine, interferențele dintre codul lingvistic și cel vizual. De fapt, de cele mai multe ori intră în relație trei elemente: un text de bază, imaginea (fotografia) care îl ilustrează și legenda imaginii. Retorica „legendelor“ oferă exemple de o mare diversitate, dar care se supun unor convenții variabile în timp și în diferite spații culturale. Se pot face câteva observații asupra unor manifestări ale acestei retorici în discursul jurnalistic – și chiar asupra unor trăsături specifice presei românești actuale.

În cazurile fericite, textul de bază, imaginea și legenda acesteia se completează, își repetă unele elemente, se pun în valoare reciproc; în situațiile mai puțin inspirate, ele se contrazic, sau accentuează impresia de selecție subiectivă și de interpretare tendențioasă a informațiilor. Fotografia care ilustrează textul jurnalistic reprezintă elementele lui de referință: loc, obiecte, personaje sau chiar o secvență narativă. Imaginea poate avea o funcție metonimică sau (ceva mai rar) metaforică; legenda ei particularizează sau chiar generalizează tema textului. În anumite cazuri, imaginea e de tip conotativ și stabilește o relație indirectă cu textul, în scop pur argumentativ. Un reportaj critic despre o localitate se încheie cu afirmația „duhul lui Ceaușescu bântuie prin oraș“; legătura dintre enunțul figurat și fotografia lui Ceaușescu – care însoțește, într-o manieră destul de șocantă, textul – e reafirmată de legendă: „Ceaușescu rămâne în continuare mentorul spiritual al conducătorilor brăileni“ (*EZ* 1610, 1997, 10).

Inadecvarea parțială a imaginii (o fotografie mai veche) la textul care relatează un eveniment recent e marcată, printr-o tipică încercare de corecție, de explicația „pe vremea când“: „Portarul Ștefănescu, *pe vremea când* îi funcționa ficatul“ (ib., p. 15).

În presa românească se creează o anumită impresie de infantilism prin excesiva explicitare a relației dintre imagine și legendă. Deloc impersonal, discursul jurnalistic aduce în scenă o voce insistentă care indică, subliniază, demonstrează: „*Acest* «Platini» electronic în patru labe va fi vedeta Robocup '98“ (*RL* 2307, 1997, 5); „*Atenție!* Potrivit vânătorilor de OZN-uri, *această*

şosea naţională care traversează o porţiune de deşert ar fi o pistă de aterizare pentru nave spaţiale" (ib). Subiectivitatea caracteristică a discursului jurnalistic autohton se regăseşte în legendele care adoptă un ton glumeţ, ironic şi chiar sarcastic. De la ironia mai curând gratuită – imaginea unui personaj surprins în timp ce merge e însoţită de legenda „Nae Manea, joc de glezne" (*EZ* 1610, 1997, 15); cea a unei femei pronunţând un discurs, de explicaţia „Prezidenta la prezidiu" (*RL* 2307, 1997, 14) etc. – se ajunge până la sarcasmul distonant: „Scara interioară a «palatului» este placată cu marmură; altfel «pute»" (*RL* 2305, 1997, 10).

Unele din legende amintesc izbitor de obiceiul, destul de răspândit în viaţa privată, de a scrie pe spatele fotografiilor de familie texte glumeţe sau sentimentale, eventual atribuind celui fotografiat o replică potrivită. Personajul din fotografie „vorbeşte" în legendă, ceea ce în folosirea naivă a procedeului (fundamental diferită de parodia din revistele umoristice) creează o impresie de artificialitate greu de suportat. Fotografia unei bătrâne e însoţită de replica: „Nu m-a întrebat nimeni niciodată dacă vreau să mă asigur pentru pensie, cu cât şi unde. Acum primesc o pensie prea mică pentru costurile mari de viaţă"; cea a unui câine înconjurat de un grup de personaje, de mesajul colectiv: „Noul Executiv ne-a promis pensii decente. Nu de alta dar nu mai putem duce această viaţă... de câine" (*Cotidianul* 303, 1996, 5).

Porecle

Un caz particular al orientării către oralitatea familiară e recursul frecvent la pitorescul onomastic, mai ales prin exploatarea *poreclelor*.

Chiar din titlurile ştirilor, eroii unor aventuri din lumea interlopă sunt evocaţi cu poreclele lor. Acestea se reduc la un element identificator: *Piticu, Ombilic, Diligenţă* – sau alcătuiesc o formulă completă, care include un prenume hipocoristic (formă afectivă, scurtată sau diminutivală) şi un nume: *Fane Spoitoru, Gigi Kent, Gică Parlament.* Citarea poreclelor urmăreşte să sugereze atmosfera dintr-un anumit mediu interlop şi mai ales să creeze un efect umoristic, prin contrastul cu tonul general al comentariului; porecla poate şoca prin sonoritate – „Recidivistul *Cocomârlă*" / „Marius Lăcătuş (30 ani), zis *Cocomârlă*, recidivist" (*EZ* 1271, 1996, 10) – sau atrage atenţia prin felul în care ilustrează tendinţele şi procedeele limbajului argotic: deplasări semantice, metafore, metonimii, modificări glumeţe ale formei. Sunt frecvente metaforele animaliere – „Mie mi s-a spus «*Curcanu*» pentru că eram tare mândru şi nu înţeleg de ce n-aş fi fost" (*RL* 1996, 9); „«*Vulpiţa*» Camelia Ţăpoi" (*EZ* 1165, 1996, 2) ; „a fost omorât de ţiganul Marin Ţugui, zis «*Liliac*»" (*EZ* 1088, 1996, 8); „Mihai Gigi zis «*Buhai*» declară că a fost obligat să sprijine varianta poliţiei" (*EZ* 1254, 1996, 10); „cinci infractori din banda lui «*Muscă*»"; „«*Malacu*» şi «*Iepure*»" (*EZ* 1111, 1996, 12).

Metonimia e uneori explicată în text: insul poreclit *Bucată* s-ar fi ocupat, de pildă, de procurarea de arme bucată cu bucată (*RL* 1811, 1996, 16); alteori, se deschide spațiu către supozițiile cititorilor, care pot să reconstituie un scenariu narativ pentru *Gigi Kent* sau pentru „revoluționarul Nicolae Gheorghe, zis «Gică *Parlament*»" (*EZ* 932, 1995, 6).

Regăsim pe rând sursele obişnuite ale poreclelor: particularitățile fizice – *Piticu*, „anturajul lui Dumitru Oprea, zis şi Titi *Crăcănatu*" (*Libertatea* 1784, 1996, 24); locul de origine – *Basarabeanu'* –; identificarea cu tipuri şi personaje celebre – *Malagambistu'*; „Marian Duduveică, zis *Pardalian*, din Bărbuleşti" (*EZ* 1046, 1995, 8). Interesante sunt poreclele evaluative, realizate prin termeni evocând ierarhii sociale – *Prințesa, Boieru'* – „Gică Constantinescu, zis *«Boieru»*, un cap al mafiei ţigăneşti, rupe legea tăcerii" (*EZ* 931, 1995, 1) – sau prin cuvinte cu valoare de superlativ: „Lui Vasile Ungureanu, zis «*Torpilă*», complicele criminalului, i s-a prelungit mandatul de arestare" (*EZ* 830, 1995, 4); „Ionuț Apostolu, zis «*Crimă*», şi-a ucis patroana" (*EZ* 1160, 1996, 12).

Citarea poreclei apare câteodată ca un instrument al umorului negru, amestecând relatarea unor fapte tragice cu deriziunea lingvistică: „Pavel Costel zis «*Ombilic*» a accidentat grav şapte copii" (*EZ* 1222, 1996, 10). Mai ales atunci când porecla e folosită direct, fără „traducerea" numelui real, eventual în combinaţie cu ocupația sau funcția personajului – „Patronul «*Strugurel*» a ajuns în arestul Poliției" (*RL* 4.08.1994, 9); „Mafiotul brăilean *Crăcănatu* a fost atacat cu gloanțe" (*Libertatea* 1784, 1996, 24) –, sau când contextul nu pregăteşte o evocare prin supranume – „Gheorghe Vasile, zis *Gigi Kent*, (...) face parte din consiliul de administraţie al «Credit Bank»" (*EZ* 1047, 1995, 8) –, funcția ei pare să devină aceea de a sugera extinderea deprecierii şi a derizoriului asupra vieţii sociale contemporane.

Efecte de contrast stilistic

Riscul principal ale tendinței de preluare a oralității e, desigur, excesul: prea multe forme familiare într-un text deplasează accentul de la informație spre pitorescul de limbaj; fie că amuză sau are interes documentar, fie că irită, textul creează adesea impresia de inconsistență. La fel, forme prea marcat familiare sau argotice, din categoria celor încă nepătrunse în scris, pot şoca, dacă tind să alunece în vulgaritate, ori să imprime textului un caracter subiectiv (chiar afectiv) prea marcat.

Tot atât de mult şochează contrastul stilistic: apariția locuțiunilor din registrul oralității în contexte dominate de limbajul oficial, savant, – sau în relație cu un subiect „serios". Formele popular-colocviale atrag de pildă atenția în ştiri externe – autohtonizate prin conotațiile limbajului: „Proaspătul preşedinte al Rusiei este *aşteptat la potecuță* de conservatori" (*Expres* 16, 1992, 13); „Femeia premier Kim Campbell *a fost făcută pilaf* de opoziția liberală" (*EZ*, ediția de prânz, 410, 1993, 4); „sârbii bosniaci *o caută cu lumânarea*" (id. 273, 1993,4).

(Amintesc că toate sublinierile din citatele de mai sus îmi aparţin: textele nu marchează în vreun fel contrastul stilistic.) Conotaţiile expresiilor populare contrastează puternic şi cu tonul standard al informaţiilor din străinătate: „Un ziarist de la *Folha de Sao Paolo* a anunţat intenţia sa *de a telegări* prin SUA“ (*TL* 81, 1994, 3).

Un contrast mai puţin frapant – între stilul tehnic, oficial şi cel familiar – se stabileşte şi în spaţiul informaţiilor autohtone, în tratarea anumitor teme „serioase“ (din justiţie, politică, economie): „Recursul Parchetului – *«adus la vopsea»*“ (titlu, în *RL* 1471, 1995, 16).

6. Figurile semantice şi transformarea lor în clişee

Discursul jurnalistic utilizează destul de mult figurile semantice – în primul rând metafora şi metonimia – cu rol ornant sau explicativ. Nu e însă vorba, de obicei, de inovaţii extreme, de asocieri surprinzătoare, cu funcţie estetică; figurile publicistice corespund mai curând cadrelor conceptuale generale, analogiilor şi asociaţiilor din viaţa cotidiană şi din limbajul curent. Ele sunt deja uzuale, banalizate – sau devin astfel în interiorul stilului gazetăresc. Clişeele provenite din metafore şi metonimii sunt adesea iritante prin recurenţă, dar au avantajul accesibilităţii, al maximei comodităţi, manifestate deopotrivă în producerea şi în receptarea textului. Există însă şi o tendinţă de preţiozitate şi de ostentare a efectului stilistic, care acumulează figuri semantice, ajungând să producă efecte de comic involuntar.

Metafore publicistice

Abuzul metaforic a fost favorizat de limba de lemn a regimului politic totalitar, în ciuda aparentei incompatibilităţi între rigiditatea formulelor fixe, a clişeelor de limbă şi de gândire şi îndrăzneala transferurilor de nume, a asocierilor semantice inovatoare. Metafora funcţiona, în discursul oficial şi public, fie ca stereotip cu rol pur ornant, fie ca formă compensatorie, de aparentă regăsire a libertăţii şi a valorilor individuale. Spaţiul în care era permis jocul cu cuvintele şi cu sensurile în stilul publicistic (reportaje, tablete, eseuri) a fost limitat, controlat şi ferit de orice contact cu realul. S-a consolidat astfel un model al performanţei discursive bazat, în cel mai bun caz, pe ingeniozitate stilistică: mult slăbit, el a persistat totuşi şi după 1989. Câteva dintre manifestările sale indică mai ales incapacitatea autorilor de a-şi domina discursul, de a-l construi ca pe un întreg coerent: părţile scapă de sub control, constituindu-se cel mai adesea într-o suită divergentă şi chiar contradictorie de metafore. Cuvintele, folosite doar pentru sensul lor figurat, pentru semnificaţia lor schematică, abstractă, se răzbună actualizându-şi sensul prim, denotativ, concret.

Când cineva afirmă, în paginile unui ziar, că „eşichierul şi aşa destul de contorsionat al Europei centrale şi de răsărit riscă să se complice şi mai mult“ (*Dimineaţa*, 162, 1991, 1), metafora *eşichier* e incompatibilă chiar cu verbul *a se complica*, cu atât mai mult cu adjectivul *contorsionat*, pentru că dincolo de sensul derivat, de „domeniu al unei competiţii care cere manevre abile; dispunere de forţe; situaţie (politică, diplomatică etc.)“, sensul primar, denotativ al cuvântului – de „tablă de şah“ – e încă viu în memoria vorbitorilor. O tablă de şah contorsionată e o imagine suprarealistă; enunţul e de altfel minat şi de inabilitatea gradării: când ceva este deja contorsionat, „complicarea“ nu mai e foarte ameninţătoare.

Într-un inventar al obiectelor imposibile, *eşichierului contorsionat* i se poate adăuga *şanţul percutant* din citatul „Şanţul experienţelor aspre şi amare, mult prea adânc, ne-a percutat zilnic somnolenţa“ (*Dreptatea* 192, 1990, 1). Imaginile se contrazic reciproc, la destul de mică distanţă: un tipar asemănător produce, evident în mod involuntar, animale fantastice dintr-un bestiar inedit: „Cinic, vechii *rechini* ai dezastrului românesc întind din nou *braţele tentaculare*, paralizând tot ce ating“ (*Dreptatea* 192, 1990, 1). Sensul figurat depreciativ, injurios, al denumirilor de specii animale se combină, într-o retorică rudimentară, fără a ţine seama de imaginea simbolurilor concrete; rapacitatea şi extinderea reţelei de acţiune malefică sunt noţiuni perfect compatibile; rechinul cu braţe de caracatiţă e însă în mod fundamental comic. Ca şi mecanismul cu atribute umane dar şi paşnic animale născut de emfaza exprimării pretenţioase, voit pitoreşti: „simţindu-ne decuplaţi de un sadic tablou de comandă, care ne rumega conştiinţa“ (*GD* 9, 1990, 4).

Enunţurile din exemplele de mai sus, oricât de ridicole, păstrează măcar şansa descifrării; la altele, metaforele divergente sunt şi mai incontrolabile, astfel încât decodarea devine aproape imposibilă în absenţa unui context mai larg: „Un Guvern, pradă iluzoriului, nu face decât să-şi pardosească cu praf topoganul[32] pe care, la urma urmelor, va intra în Europa“ (*Timişoara* 128, 1990, 1). În încercarea de a înţelege global textul de mai sus se pot invoca o aluzie la expresia „a arunca praf în ochi“ şi ideea alunecării (rapide?) într-o direcţie obligatorie, determinată; sunt mai greu de explicat rolul prafului (îngreunează ori uşurează „deplasarea“?) şi, mai ales, logica utilizării sistemului de orientare spaţială, fatalmente valorizat simbolic: suntem aşadar undeva sus şi coborâm, pe tobogan, jos în Europa? din iluzoriu se alunecă direct în Europa? ş.a.m.d.[33] Plictisitoarea despicare a firului în patru nu duce la

---

[32] Formă greşită; cea corectă este *tobogan*.

[33] De fapt, metafora clişeizată a *toboganului* pare să semnifice în genere, în textele jurnalistice, un fapt negativ: coborâre accelerată şi imposibil de oprit. Unele exemple sunt explicite: „«Poli» – *pe toboganul contraperformanţei*“ (*Meridian* 504, 1994, 15); „Producţia de lapte *pe toboganul sărăciei*“ (*RL* 814, 1992, 5); „*Toboganul falimentului*“ (*RL* 1031, 1993, 4); în altele, e de ajutor contextul extralingvistic: „*Pe topoganul nivelului de trai*“ (*RL* 466, 1991, 1); „Dl. Gherman – *pe tobogan?* “ (*RL* 929, 1993, 3); „Stânga mondială *pe tobogan*“ (*RL* 632, 1992, 5); „Economia *pe tobogan*“ (titlu de articol în *RL* 958,

nimic; confirmă, doar, o intuiţie iniţială asupra inadecvării metaforice a enunţului. În afară de vagi urme de sens, de un puternic fior patriotic şi de recunoaşterea amestecului de nonconformism şi de clişee, cu greu s-ar mai obţine ceva de la un enunţ ca „înălţarea pe vârfurile picioarelor a fost de fapt strigătul universal al geniului românesc" (*Strada* 10, 1990, 5). S-ar părea că ideea de a folosi metaforele cu rigoare şi coerenţă contrazice convingerile estetice ale multor contemporani.

Faţă de aceste inovaţii, multe din contradicţiile interioare ale metaforelor din limba de lemn par de-a dreptul banale. Acelora le era, de altfel, specifică mai puţin incompatibilitatea strict textuală, cât cea dintre text şi referent. Şi această direcţie are totuşi continuatori; nu numai insistenţa alegorică e ridicolă în textul „COMSUIN Ulmeni înaintează (...) cu toate pânzele sus. Umflate de vântul binefăcător al iniţiativelor şi măsurilor înţelepte" (*Dimineaţa* 162, 1991, 3), ci şi contrastul cu referentul: corabia care înaintează cu atât avânt e o fermă de creştere a porcilor.

Alegorii

O metaforă jurnalistică nu rămâne aproape niciodată singură; în căutare de performanţe stilistice, autorii construiesc metafore şi comparaţii în lanţ; cum acestea sunt, prin natura scrisului publicistic, clişeizate, rezultatul – scenariul alegoric – este de obicei unul involuntar comic. În alegoria jurnalistică e caracteristică grija autorului de a decoda cât mai explicit echivalările metaforice: textul se întrerupe, de multe ori, pentru a face loc explicaţiilor, „traducerii": „Copilul (puterea actuală) şi-a făcut gestaţia în pântecele mamei sale (Televiziunea). TVR-ul este doar cea care a născut imaginea Sfântului Gheorghe (Ion Iliescu), salvator care l-a ucis pe dragon (Ceauşescu) şi a scăpat poporul român" (*Cotidianul* 104, 1992, 1); „CNA-ul a crescut precum Făt-Frumos... Buzduganul său, care în limbaj democratic se numeşte vot secret, s-a năpustit asupra unui balaur din teritoriu – radioteleviziunea locală" (id., 258, 1992, 2).

Dezavantajat oricum de complicarea excesivă, stilul alegoric e pândit, din păcate, şi de riscul inutilităţii: el rămâne de multe ori un simplu exerciţiu retoric, un ornament pitoresc, care nu aduce un progres veritabil în analiza fenomenelor descrise; poate chiar să alunece în erori de logică (grave pentru o figură de stil prin excelenţă raţionalistă), prin nepotrivirea metaforelor cu fenomenul reprezentat, prin incoerenţe sau jocuri de cuvinte: „aceste mari unităţi ale agriculturii române abia plutesc în derivă ca să treacă mai repede prin pâcla perioadei de tranziţie. Dar nu se vede malul în această economie de ceaţă" (*RL* 666, 1992, 2).

1993, 4 şi de rubrică în *RL* 1008, 1993, 4), „*Toboganul ruso-apusean*" (*EM* 4, 1995, 11). În fine, cel puţin un exemplu e mai ambiguu, putând să accentueze atât traseul descendent cât şi inevitabilul: „propulsat pe toboganul electoral de ambiţiile sale politice incomensurabile" (*Cotidianul* 154, 1992, 2).

Cele mai hibride imagini le produce devierea alegorică a unor expresii populare; de pildă, încercarea de a analiza şi de a dezvolta narativ expresia *a fi cu musca pe căciulă*: „musca de pe căciula primarului este un bărzăun uriaş, sub aripa căruia se ascund nereguli condamnabile“ (*RL* 1220, 1994, 4).

Metaforele călătoriei: corabie, automobil, tren

Metafora drumului fiind una din cele mai bine reprezentate în toate registrele limbii, nu e de mirare că din ea s-au dezvoltat alte câteva câmpuri de echivalenţe: în primul rând, asimilând obiectul supus unei evoluţii (individ, grup, domeniu de activitate sau cunoaştere umană) cu un vehicul în deplasare. *Societatea-corabie, istoria-tren, omul-automobil* sunt concepte metaforice puternic clişeizate, pe care le utilizează limbajul curent, cel publicistic, ba chiar şi cel poetic. Foarte actuală e, fireşte, identificarea individului cu automobilul (explicabilă prin condiţiile vieţii moderne): ea explică un număr considerabil de expresii şi locuţiuni din limbajul argotic şi familiar: *a fi în pană* „a nu mai avea bani“, *a lua ceva la bord* „a consuma băuturi alcoolice“ (vezi şi *benzină*, *carburant* cu sensul de „băutură alcoolică“), *a-şi face plinul* „a ajunge la un câştig considerat suficient“, *a trage pe dreapta* „a se culca“; „a se retrage“ etc.

Limbajul publicistic transformă asemenea echivalări mai vechi sau mai noi în construcţii elaborate, alegorice, uneori artificiale şi marcat retorice. Oricum, trecerea de la presa românească în limbaj de lemn la cea actuală a însemnat şi o modernizare a metaforei mijlocului de transport: *corabia* (cu *cârmaciul* ei) era caracteristică stilului solemn şi arhaizant al discursului totalitar; inovaţiile actuale preferă *trenul* sau *automobilul*. Metaforele navigaţiei nu dispar, desigur, cu totul: în 1990, sub titlul „Corabia se scufundă“ se desfăşura o întreagă alegorie, în care apăreau *marinarii, mecanicii, puntea, bastimentul* etc.: „Căpitanul dă ordine, timonierul încearcă disperat să redreseze cârma... “; „Suntem un neam în cumpănă, ca şi o corabie pe cale de a eşua“ (*RL* 278, 1990, 1). În cazul dat, detaliilor acumulate până la explicitarea finală nu le corespundea neapărat un inventar precis de personaje şi de situaţii; echivalarea era căutată nu într-o corespondenţă alegorică de detaliu, ci global, prin insistenţa asupra ideii de agitaţie şi derută. Am citat mai sus şi exemplul rizibil al combinatului de creştere a porcilor despre care se scria, cu nepotrivit elan epic, că înaintează „cu toate pânzele sus“ (p. 54).

Seria metaforelor automobilistice mizează pe accesibilitate şi actualitate, apelând la o experienţă comună mai multor cititori (pentru care corabia e, totuşi, doar un clişeu cultural!). Inovaţia se manifestă prin alegerea unui element concret-cotidian ca suport inedit al alegoriei: societatea românească devine, de pildă, un *autobuz:* „Pentru multă lume alegerile din septembrie reprezintă o intersecţie a istoriei în care obositul, uzatul şi slab alimentatul nostru autobuz tricolor o poate lua aiurea, virând la dreapta ori la stânga, pe o stradă întunecată, plină de gropi şi mizerii (...). Majoritatea speră însă în

varianta intrării pe un bulevard perfect asfaltat" (*TL* 723, 1992, 1). Autobuzul folosit mai mult ca preludiu şocant – pentru a dezvolta în continuare o alegorie a direcţiilor politice – se distinge de corabie prin sugerarea unei aglomerări umane, nestructurate; corabia presupune un echipaj, autobuzul – o mulţime îndesată în grabă şi la întâmplare. E greu de spus dacă aceste conotaţii vor fi fost conştientizate de autorul articolului, dar ele există pentru cititor. Şi în acest exemplu, dominant este efectul global; în alte cazuri, alegoria se construieşte prin descompunerea obiectului metaforizant. O asemenea descompunere operează, parodic, asupra unui clişeu din limbajul politic: afirmaţia că „AC (...) va fi în continuare *motorul* Convenţiei" e continuată ironic: „PNŢCD-ul a rămas cu aripile probabil, sau cu ţeava de eşapament" (*Contrapunct* 35, 1992, 9).

Din acelaşi câmp lexical provin *carosabilul* (un politician „a ieşit cu mult din «carosabilul» normalului", *TL* 742, 1992, 6) şi sintagma *lumină verde* (infra, p. 63-64). E posibil ca şi frecvenţa verbului *a demara,* cu sensul general de „a începe", să fie susţinută de conotaţiile de dinamism şi modernitate din câmpul metaforic automobilistic; cuvântul (legat de altfel, etimologic, de navigaţie) are totuşi şi în franceză sensul generic.

Metafora „feroviară" nu este mai puţin frecventă în discursul politic şi publicistic: un partid politic s-a declarat la un moment dat „locomotiva" coaliţiei din care făcea parte. Tentaţia alegorică se manifestă şi aici din plin: „*Trenul puterii.* Circulă oricum. «Locomotiva» – partidul majoritar – se mai înfundă în zăpadă, vagoanele sunt jerpelite, partidele extremiste circulă pe scări... Pentru opoziţie este important să nu se agaţe de scări... Trebuie reparată garnitura... Importantă este acum sinceritatea faţă de starea trenului... Nu cred că va deraia trenul, dar se vor clarifica poziţiile pe eşichierul traficului politic... Guvernul nu a solicitat repararea trenului, a şinelor, a macazurilor sau hrănirea acarilor" etc. (*RL* 896, 1993, 1; am omis mai multe fragmente din pasajul foarte lung, imposibil de citat integral).

Textele din presa românească actuală ating uneori grade incredibile de elaborare alegorică; metafora banalizată a trenului e dezvoltată meticulos pentru a descrie situaţia politică: „Industria încă se află la macaze (...). Faţă de luna martie, macazul a împins trenul înapoi cu trei la sută" (*RL* 958, 1993, 4). Textul excesiv „ornat" cu terminologie de specialitate riscă să devină obscur şi artificial. Alegoria – percepută aproape întotdeauna de cititor ca o demonstraţie de virtuozitate în sine – nu are de ce să fie o strategie publicistică fericită. Incongruenţele figurii pot compromite întregul text, ca în cazul de mai jos, de stranie asociere între metafora trenului şi cea a automobilului. Trecerea bruscă de la un model la altul poate produce cel mult un efect comic involuntar:

> „Agitaţia parlamentară, facerea şi desfacerea partidelor, virulenţa exprimărilor prin presă *nu* sunt decât gălăgia dintr-un vagon blocat, o tropăială pe loc la mijlocul tunelului, antiteza derutantă a unei prelungite şi mereu înnoite stări inerţiale. La fiecare nouă răsucire a cheii de contact, angrenajul geme, lansează un sunet descurajant, eventual rateuri şi moare... şi mai rău; cu bateria şi mai descărcată, motorul rămâne rece şi inert". (*Adevărul* 631, 1992, 1)

Metafore animaliere

Clişeele publicistice se dezvoltă de obicei, spontan, în serii; una dintre seriile foarte evidente în retorica jurnalistică actuală este cea a metaforelor animaliere. În lista principalelor animale invocate în ultimii ani par să intre mai ales *rechinii, caracatița, dinozaurii, hienele* – şi, cu o frecvență ceva mai redusă, *cameleonul, lupii, lipitorile, păianjenul, şarpele, şobolanii, cobaii*. Nu întâmplător am amestecat formele de singular cu cele de plural: unele din numele de mai sus şi-au consolidat semnificaţia metaforică într-o anume formă gramaticală: e mai puțin probabil să întâlnim în texte *lupul* (la singular) sau *caracatițele* (la plural). Desemnările animaliere se deosebesc şi după posibilitatea de a apărea fără determinări (mai rar) – „*rechinii* stau, deocamdată, ascunşi" (*RL* 1065, 1993, 9); „*caracatița* impune propria ei lege" (*RL* 922, 1993, 1) – sau cu determinări care le pun în relief caracterul metaforic: „*bătrânele hiene nomenclaturiste*... stau la soare şi-şi ling rănile" (*RL* 848, 1993, 1); „*hienele tranziției*" (*RL* 940, 1993, 9); „*bătrânele hiene securiste*" (*RL* 1312, 1994, 1). Determinantul-tip poate fi adjectivul *roşu:* „*Lipitorile roşii* ne-au supt vreme de 45 de ani" (*TL* 744, 1992, 7); „*Lupii roşii* au început să refacă haita" (*RL* 1054, 1993, 1); „simboluri ale luptei împotriva *fiarei roşii*" (*RL* 958, 1993, 3). Adesea, animalul e evocat metonimic, prin elemente la fel de clişeizate: *tentacule* – „conducerea provizorie şi abuzivă a Muzeului... îşi întinde tentaculele şi asupra Galeriilor de Artă" (*RL* 1276, 1994, 2) sau *plasă* – „PDSR îşi țese plasa în teritoriu" (*RL* 1726, 1995, 1).

Seria celor mai răspândiți termeni din bestiar tinde să se abstractizeze, să-şi piardă încărcătura subiectivă şi să se depărteze de zona insultei; ea cuprinde, de altfel, „metafore internaționale", cum e *caracatița*. În ansamblu, aceste cuvinte rămân totuşi să caracterizeze stilul retorico-patetic inevitabil pândit de umorul involuntar. Clişeele animaliere riscă mai ales să producă metafore mixate, asocieri contradictorii de imagini. Am citat mai sus (p. 53) imaginea hibridă şi rizibilă a *rechinilor cu brațe tentaculare*. Tentaculelor de rechin li s-au alăturat ulterior cele de balaur: „*tentaculele balaurului* au fost lovite de moarte" (*Ora* 281, 1993, 1). Fără a fi atât de absurde, alte imagini – în care animalele preistorice sunt reduse la câteva trăsături semantice (*dinozaurii* sunt depăşiți de timp şi sortiți dispariției, *mastodonții* trebuie să evoce dimensiuni uriaşe, învechire şi inutilitate) – devin comice, conducând imaginația în direcția desenelor animate: „în 1944, *pe tancurile* sovietice au fost aduşi *dinozaurii*" (*RL* 1205, 1994, 1); „cei care *țin cu dinții* de *mastodonții* agriculturii comuniste" (*RL* 783, 1992, 4). Excesul animalier transformă textul în fabulă, îi accentuează aspectul subiectiv, tonul simplificator şi monoton.

O metaforă clişeizată: „sarabanda"

Sarabanda e un cuvânt cu siguranţă mai cunoscut prin sensul său figurat decât prin cel propriu; numele de provenienţă arabă al unui dans spaniol a stat la baza unei metafore pe care româna a împrumutat-o ca atare din franceză. Dicţionarele francezei actuale înregistrează sensurile curente ale cuvântului *sarabande*: „jocuri sau dansuri zgomotoase; vacarm"; „şir de oameni agitaţi" (*Lexis*); „tapaj, vacarm"; „mulţime de oameni care aleargă, se agită" (*Petit Robert*). Cuvântul a avut succes în româna contemporană – ca metaforă clişeizată; DEX îl defineşte atât ca dans (sensul propriu), cât şi ca „mişcare ameţitoare, agitată, tumultuoasă; frământare; *p. ext.* mulţime dezlănţuită, tumultuoasă", iar DLR, Tomul X, litera S (1986) oferă un număr impresionant de citate ilustrative pentru sensul său metaforic. Prima atestare a acestui sens este găsită de autorii dicţionarului la Sadoveanu; majoritatea celorlalte exemple sunt însă culese din ziare şi reviste din anii '50-'70; nu mai puţin de trei citate îi aparţin lui Geo Bogza. Materialul din dicţionar pare să indice o anume modă publicistică a cuvântului; aceasta continuă, de altfel, până în prezent. În ultimul timp, cuvântul apare destul de des în titluri de ziar: „Înot: continuă *sarabanda recordurilor*" (*RL* 708, 1992, 10); „*Sarabanda preţurilor* şi pensiile" (*RL* 716, 1992, 2); „*Sarabanda recesiunii*" (*RL* 675, 1992, 1). Sensurile contextuale sunt într-o anumită măsură diferite de definiţiile din dicţionar: tipice pentru *sarabandă* par a fi în prezent succesiunea rapidă, accelerată, ritmul de creştere – şi nu atât zgomotul sau, pur şi simplu, agitaţia. Uzul cuvântului conservă conotaţii neînregistrate de dicţionare, dar prezente în istoria sa culturală – pe care o schiţează Stati 1967: 65: „în secolul al XVII-lea, *sarabanda* era o noutate care stârnea senzaţie (Cervantes exclama: «sunetele îndrăcite ale sarabandei»!) şi protestele clerului catolic (din pricina caracterului «indecent», «hidos», «demoniac» al dansului) ". În citatele din DLR, cuvântul apare însoţit frecvent de atribute caracteristice: „nebuna sarabandă", „drăcească sarabandă", „sarabandă nebunească" (o singură dată sarabanda e „înaripată"). Utilizarea actuală păstrează tipul de determinare negativă: „Electoratul este năucit de această *sălbatică sarabandă*. Năucit şi dezgustat" (*FAs* 42, 1992, 2). În stilul publicistic, *sarabanda* e mai ales o hiperbolă cu conotaţii negative, sugestivă probabil şi prin sonoritate. Mai potrivită abstracţiunilor, ea e destul de stranie în combinaţie cu obiecte concrete, când există riscul ca acestea să-i reactualizeze sensul propriu, producând imagini comice, de desen animat: „Urmează *o sarabandă de încă 11 cecuri*, pentru o sumă totală de 184.491 dolari" (*RL* 31.07.1993, 10). Precizia informaţiei contrastează aici, într-un mod nu tocmai fericit, cu metafora hiperbolică[34].

---

[34] Se pot adăuga şi alte exemple celor deja citate: „Ecologismul în *sarabanda electorală*" (*RL* 663, 1992, 6); „*Sarabanda speculaţiilor*" (*TL* 619, 1992, 1); „trebuie să intrăm în *sarabanda privatizării* ordonate de sus" (*RL* 1686, 1995, 24).

Personificarea prețurilor

Într-un sondaj de opinie realizat în 1996, la întrebarea „de ce vă temeți mai mult?", cei chestionați indicau pe primul loc *prețurile,* care o luau astfel înaintea unor surse tradiționale de spaimă, precum războiul sau boala. Răspunsul merită analize sociologice şi politice; invită însă, în acelaşi timp, şi la o reflecție lingvistică: pentru că „mitologizarea" unei entități depinde şi de modul în care discursul contemporan o decupează din realitate şi o caracterizează. Este deci interesant să urmărim prezența *prețului* în discursul public actual, mai ales în presă. Prima observație care se poate face este că subiectul în cauză e foarte prezent în textele publicistice[35]. Se constată, apoi, că prețurilor le este atribuită constant calitatea de agent: ele sunt personificate, sunt descrise în ipostaze cât se poate de autonome şi dinamice. Ceea ce însă nu se confirmă întru totul e aşteptarea ca temerii naționale să-i corespundă în presa actuală un discurs apocaliptic; metaforele clişeizate ale *creşterii prețurilor* nu au o tonalitate excesiv de sumbră. Cele mai puternice imagini sunt ale forțelor naturale: „*Vârtejul prețurilor* nu iartă nimic!" (*EZ* 1026, 1995, 1), „tensiuni declanşate de *avalanşa prețurilor*" (*RL* 28.10.1995, 16). Alte contexte sugerează însă mişcarea amețitoare prin metafore ale dansului (*lambadă, sarabandă)* sau ale călăriei (*cavalcadă*): „«Lambada» prețurilor" (*Adevărul* 166, 1990, 1); „*Sarabanda prețurilor* şi pensiile" (*RL* 716, 1992, 2); „*Cavalcada* prețurilor sub biciul Stolojan" (*RL* 782, 1992, 1). În fine, apar şi metaforele tehnice: „o remorcă la *locomotiva prețurilor*" (*RL* 1096, 1993, 16). În majoritatea cazurilor, prețurile par mai curând nebune decât agresive: sunt „împrăştiate" (*EZ* 724, 1994, 8) sau „buimace" (*RL* 1469, 1995, 1); sar – „Prețurile încep *să sară* din nou" (*EZ* 452, 1993, 10); „Nu cu mult timp în urmă *au sărit* din nou prețurile la tractoare" (*RL* 1424, 1994, 4) – , o iau razna – „Prețurile la cafea *au luat-o razna*" (*EZ* 724, 1994, 8), „*cresc de mama focului*" (*Cotidianul* 180, 1994, 3). Titlul care mi se pare că rezumă cel mai bine modul dominat de prezentare a inflației în presa actuală este „Au înnebunit *prețurile*" (*RL* 712, 1992, 2).

Dincolo de experiența reală, suficient de frustrantă în sine, dar care şi-ar fi putut alege ca obiect al resentimentului sărăcia, proasta guvernare sau chiar inflația, *prețurile* apar ca un agent construit în mare parte de discursul jurnalistic, care proiectează asupra lor – pe un ton uneori grav, dar mai adesea de comedie bufă – imaginea haosului.

Antonomaza

Retoricile mai vechi sau mai noi înregistrează *antonomaza* ca o figură semantică, un trop, mai exact o specie de sinecdocă „prin care un nume comun este luat ca nume propriu, sau un substantiv propriu ca substantiv comun" (Du

[35] V. şi, în continuare, p. 112-113, insistența referirilor la preț din reclamele actuale.

Marsais 1981). Cel de-al doilea tip al figurii, numit şi antonomază generalizantă, apare mai frecvent şi e ilustrat de retoricieni prin exemple clasice: cineva e *un Sardanapal, un Nero, un Mecena* ori, în variantă feminină, o *Lucreţie, o Penelopă*.

Stilul publicistic actual uzează şi abuzează de antonomază, pe care o produce, în modul cel mai spontan, pornind de la nume proprii de o celebritate adesea efemeră (dar, e drept, foarte puternică la un moment dat). Esenţa figurii nu suportă multe inovaţii: e vorba, de obicei, de numele unei persoane care a devenit emblemă pentru o trăsătură morală pozitivă sau negativă. Majoritatea zdrobitoare a exemplelor contemporane ilustrează varianta negativă, transformarea numelui propriu în nume comun funcţionând în genere ca o degradare, cu clare conotaţii peiorative. (De altfel, orice deformare a numelor are tendinţa de a intra în sfera depreciativă; se observă acest lucru şi în cazul derivatelor de la numele proprii.)

Antonomaza contemporană cel mai des întâlnită are şi o caracteristică formală proprie: preferă, ca mijloc de formare, mai mult chiar decât articularea cu articol nehotărât (specifică exemplelor clasice şi păstrată în uz: „*un Eminescu* al zilelor noastre"), trecerea la plural, cu ajutorul desinenţelor specifice. Implicaţia depreciativă e accentuată prin producerea pluralului: nu numai că insul de la care se porneşte încarnează un defect, dar acesta nici măcar nu-l individualizează. De fapt, multe dintre aceste antonomaze sunt interesate mai puţin de „ţintă" (persoanele cărora li se aplică numele generalizat şi care pot fi chiar neprecizate, ipotetice), cât de „sursă" (minimalizând cât mai mult pe purtătorul iniţial al numelui respectiv); e cazul numelor proprii ale unor personaje publice contemporane: „a doua generaţie de *Corneliu Vadim Tudori*" (*OS* 17-18, 1990, 7), „careva din *marineştii* de serviciu" (*OS* 39, 1990, 1), „noi *Verdeţi, Cîrciumari, Dumitrasci*, spre jalea naţională" (*Cotidianul* 21, 1991, 2)[36]. Când sursele sunt consacrate, livreşti („*caţavenci* şi *tipăteşti*"), desigur că ironia nu mai vizează, inutil, sursa, ci doar „ţinta".

Exemplele de mai sus impun şi câteva observaţii formale: figura îşi păstrează un mic spaţiu de variaţie a expresiei, având de ales între a păstra sau nu majuscula iniţială ori prenumele personajului; în cazul unei forme compuse, desinenţa de plural se poate adăuga la nume, la prenume sau la ambele. La exemplul de mai sus, „Corneliu Vadim *Tudori*", putem adăuga „pluralul *Stelianilor* Tănase" (*Azi* 143, 1990, 2) sau „*vlazi ţepeşi* fără de număr, cu ţepuşile pregătite" (*Facla* 1, 1990, 3)[37].

Într-o ierarhie a gradului de uzură, procedeul transformării numelui propriu în nume comun prin adăugarea articolului nehotărât (ca în exemplele din retorici) ar sta pe primul loc („adevăratul chip al *unui Ceauşescu* local",

---

[36] Numele proprii de la care s-a format pluralul sunt, respectiv: *Corneliu Vadim Tudor, Marinescu, Verdeţ, Cîrciumaru, Dumitraşcu.*
[37] De la *Stelian Tănase, Vlad Ţepeş.*

Vlăsia 4, 1990, 3); trecerea la plural ar fi ceva mai puţin convenţională („scos din căciula FSN-istă în ultima secundă pe motiv de lipsă de *severini*[38] necompromişi", *AC* 2, 1992, 8), iar tipul cel mai îndrăzneţ l-ar constitui, pentru limba română, articularea cu articol hotărât. Substantivele obţinute în acest ultim mod – cu sau fără majusculă, cu sau fără un al doilea nume, eventual cu o iniţială contopită cu primul: „giumbuşlucurile mentale deja antologice ale *Tudorbeului*", *Phoenix* 32, 1990, 7 – nu pot apărea decât într-un stil familiar, chiar umoristic. Modelul de articulare cu articol hotărât corespunde, de altfel, unei alte valori semantice şi unei alte funcţii în text: nu mai e vorba atât de o generalizare, cât de „obiectualizarea" unui individ. Depersonalizarea e graduală: de la o oarecare individualizare „logodna *patriciului* cu directorul satului" (*AC* 8, 1992, 6), „statului sau *ciurelului*" (*CI* 1, 1990, 6) până la eliminarea totală a trăsăturilor umane: „toată lumea văzu limpede cum e confecţionat *Cazimirul*" (*AC* 8, 1992, 6)[39]. Când transformarea în obiect e totală, antonomaza intră în relaţie cu aluzia, cu metonimia sau chiar cu metafora. Banalitatea figurii face loc unor imagini inedite: „Să vedem care dintre noi are mai mult *verdeţ* în sânge" sau „De ruşine, o să-ţi iasă *nicuşori* în obrăjori" (*AC* 10, 1991, 1); „domnul prim-ministru S., cu zâmbetul pe buze şi *frankensteinul* pe faţă" (*AC* 8, 1992, 5).

Deşi simpla modificare gramaticală a numelor proprii produce aproape automat o figură destul de previzibilă, cu efect facil, şansa unei valorificări mai ingenioase nu e anulată: inovaţiile semantice sunt oricând posibile. În orice caz, vechile figuri retorice se dovedesc încă o dată vii în limbajul publicistic.

Zeugma

Semnificaţia principală atribuită de studiile de retorică *zeugmei,* ca figură de stil, e aceea de punere pe acelaşi plan sintactic a unor elemente contrastante semantic; *zeugma* (sau *atelajul*) este, cel mai adesea, o coordonare hibridă. Elementele asociate formal pot fi diferenţiate prin caracterul lor abstract, respectiv concret („şi-a pierdut optimismul şi un portofel de piele"), prin apartenenţa la o locuţiune sau la o îmbinare liberă de cuvinte („şi-a luat rămas bun şi pălăria"), prin sensul propriu sau figurat, sau pur şi simplu prin sferele semantice şi prin perspectivele diferite pe care le presupun. Coordonarea e subliniată parodic într-un apel la caritate înregistrat (sau inventat?) de Brunea-Fox 1979: 186: „Ajutaţi un invalid fără pensie, de două ori rănit, o dată la Mărăşeşti şi o dată la picior". Ca şi în alte cazuri (anacolut, pleonasm, elipsă etc.), tradiţia retorică aplică aceeaşi denumire unor greşeli de construcţie şi figurii propriu-zise, definite prin intenţie şi prin efect; intenţia zeugmei e adesea ludică (apropiată de cea a calamburului), efectul e de multe ori de surpriză, dar nu lipsit de o anume artificialitate. Prezenţa figurii în literatura

[38] De la *(Adrian) Severin.*
[39] Numele de familie transformate prin antonomază sunt, în cazurile citate: *Patriciu, Ciurel, Cazimir.*

română (cu câteva reuşite remarcabile în proza lui Arghezi) a mai fost semnalată. Merită însă atenţie şi apariţia ei în publicistica actuală. De multe ori, e greu să li se atribuie intenţie stilistică unor construcţii care rămân simple greşeli (explicabile poate printr-o tendinţă spre preţiozitate) precum „mustrări de conştiinţă şi de opinie publică“ (*CN* 30.12.1992, 1) în care al doilea determinant nu poate fi legat sintactic de regentul său prin „de“ („mustrări de opinie publică“!) şi nici nu poate fi coordonat cu primul determinant (aşa cum „rochia verde a Mariei“ nu poate deveni „rochia *verde şi a Mariei*“). Mai ciudată din punct de vedere sintactic e coordonarea unui atribut cu un complement: „s-au pus *multe şi în repetate rânduri* pariuri pe agricultura românească“ (*Dimineaţa* 162, 1991, 1). Cel mai des determinările asociate diferă prin tipul lor semantic, de calificare sau de identificare: „o serie de analize *minuţioase şi la faţa locului*“ (*Zig-zag* 37, 1990, 12), „Revistă *de cultură, civilizaţie, eveniment şi performanţă*“ (subtitlul revistei *Totuşi iubirea*); în exemplul din urmă, „revistă de cultură“ şi „revistă de performanţă“ presupun tipuri diferite de apreciere, iar „revistă de eveniment“ e o construcţie total nefirească. Contrastul între informare şi apreciere apare (parcă mai puţin şocant) într-o formulare de tipul „articol *introductiv şi ditirambic*“ (*RL* 1068, 1993, 16). În cazul micii publicităţi, presiunea economică explică asocierile de tip zeugmă: „S.C. Ozana SRL angajează vânzător-gestionar *cu experienţă şi maşină*“ (*RL* 959, 1993, 7).

Intenţia de a folosi figura e în schimb clară în enumerările ironice în care un element (de obicei ultimul) anulează valoarea pozitivă a celorlalţi termeni cu care e coordonat: „Ne entuziasmase cu planul grandios al aprovizionării cu *tractoare, seminţe şi împrumuturi*“ (*Cotidianul* 258, 1992, 2), „s-a vorbit *mult, nuanţat şi degeaba*“ (*Expres* 24, 1992, 13). Ca şi în alte jocuri de cuvinte, se mizează pe plăcerea cititorului de a descoperi, dincolo de uniformitatea sintactică, răsturnarea semantică. Ceea ce nu presupune, neapărat, un exces de subtilitate; e doar o posibilitate retorică a limbajului cotidian, din care se poate obţine orice: de la formulări forţate şi ridicole, la întorsături ingenioase şi spectaculoase.

7. Clişeele şi deconstrucţia lor

Proliferarea sintagmelor fixe atestă nevoia de clişee a limbajului jurnalistic, aflat permanent în căutare de formule prestabilite, care să confere o anumită pregnanţă îmbinărilor celor mai banale. Ceea ce se poate spune în foarte multe feluri e redus sistematic la câte un astfel de tipar, care comunică informaţia nouă într-un cadru deja familiar cititorului. Reacţia cea mai eficientă la clişeizarea limbajului este cea produsă din interior: percepţia suprasaturaţiei generează adesea parodii, determină reluarea în cheie ironică a clişeelor şi includerea lor în jocuri de cuvinte.

„În derivă“

Între clişeele care pot fi atribuite fără multă ezitare stilului publicistic – fiind greu de asociat cu alt registru al limbii, solemn ori familiar – mi se pare caracteristică formula *în derivă*. Clişeul aparţine unei tradiţii autohtone a publicisticii în „limbaj de lemn“, fără a fi însă clar marcat ideologic: ceea ce îi permite să persiste, cu avantajele pe care le oferă comodităţii noastre orice formulă prefabricată, cu sens destul de imprecis. Formula e preferată în titluri, de genul *Minori în derivă*; în alte două exemple, e vorba de *Documentarea în derivă* şi de *Trei destine în derivă* (*RL* 1009, 1993, 14 şi 1016, 1993, 14). Fără a fi, desigur, între fenomenele grave ale limbajului publicistic actual, convenţionalismul titlurilor de mai sus rămâne supărător. În primul rând, *în derivă* e o metaforă clişeizată şi abstractizată, până la pierderea legăturii cu sensul şi contextul de origine. Ca în atâtea alte cazuri, acestea sunt latente, reactualizabile uneori, în combinaţiile cu un determinant prea general (precum *documentarea* de mai sus) ori prea concret (să zicem, „trenuri în derivă“).

Termenul *derivă* aparţine unei sfere lexico-semantice care a produs un număr considerabil de metafore convenţionale: cea a navigaţiei (cu valuri, uragane, cârmaci, corabie, catarg etc.). De altfel, DEX-ul înregistrează doar sensul tehnic din navigaţie al derivei din expresia *a merge* (sau *a fi) în derivă*: „a pluti în voia vânturilor şi a valurilor“. Evoluţia metaforică e previzibilă, ca şi diluarea, prin abuz, a sensului „la voia întâmplării“. Formula *în derivă* descrie o stare, păstrând în vag şi în implicit logica alegoriei: nu e indicată „direcţia bună“, nu se spune care sunt „vânturile/valurile“ care impun devieri traseului dorit. Din cauza conţinutului implicit, clişeul rămâne marcat de o atitudine banal–moralizatoare, asociată cu sistemul de valori în care a fost folosit mai intens. E o posibilă explicaţie pentru proasta impresie pe care o produce: pentru că e clişeu, dar şi pentru că presupune abaterea de la normele şi „direcţia“ unui sistem rigid. Formula e în acelaşi timp specifică stilului nominal, care se dispensează de precizarea şi de contextualizarea prin verb, şi ilustrează chiar un tipar destul de răspândit, pe care îl urmează şi alte construcţii cu prepoziţia *în: în derută* („Poliţia în derută“), *în impas* („Agricultura în impas“) etc. *În derivă* rămâne mai ales un exemplu pentru asocierea dintre metaforism şi atitudinea oficial–moralizatoare.

„Foc verde“

Mai multe sintagme echivalente, constituind un clişeu al limbajului jurnalistic actual, folosesc culoarea verde ca simbol al permisiunii, al „liberei treceri“. Se vorbeşte astfel de „foc verde“, „lumină verde“, „semnal verde“ – şi, cu o semnificaţie suplimentară, de „linie verde“ sau de „undă verde“. Expresiile provin din terminologia transporturilor (navale, feroviare şi rutiere), fiind în general calchiate sau adaptate după construcţii similare străine. „Foc verde“ e cea mai absurdă, cea mai puţin motivată dintre variantele citate; ea

traduce expresia franceză *feu vert:* în franceză, *feu* înseamnă „semnal luminos", inclusiv, în circulația rutieră, „lumină a semaforului". Sintagma a căpătat în ultimul timp sensuri figurate; în dicționarele franceze actuale (*Lexis, Petit Robert*) este înregistrată și expresia „donner le feu vert", cu sensul „a autoriza (o acțiune); a permite (cuiva) să acționeze". În română *foc* nu are o semnificație similară celei din franceză; e drept că DEX îi înregistrează un sens tehnic (desigur, calchiat) – „lumină, far sau flacără care reprezintă un anumit semnal în navigația pe apă" – dar e evident că circulația sa e limitată și nu poate motiva o folosire figurată. Formula „foc verde" este deci opacă, și doar frecvența de folosire, existența variantelor mai clare și sensul convențional al adjectivului *verde* permit să fie înțeleasă. Faptul că într-un citat precum „Foc verde pentru negocierile de pace" (*RL* 1732, 1995, 8) autorul se dispensează de a marca în vreun fel ineditul expresiei (prin sublinieri, ghilimele etc.) e un semnal al impunerii ei. N-ar fi, în fond, prima dată când o sintagmă neanalizabilă se impune în uz. Putem fi mulțumiți că nu a fost calchiată și expresia întreagă – *a da foc verde* – care ar fi sunat și mai comic.

Sintagma echivalentă „lumină verde" este în schimb tradusă din engleză, unde *green light* se referă tot la semnalul folosit în trafic pentru a permite accesul, calea liberă. Sensul special al expresiei poate fi înțeles în română doar cu ajutorul contextului: „Domnul S. *a primit «lumină verde»*" (titlu; în *RL* 681, 1992, 3).

„Semnalul verde" rămâne în română, datorită sensului neechivoc al lui *semnal,* combinația cea mai transparentă pentru a simboliza permisiunea de trecere: „La *semnalul verde* al Fondului Modetar Internațional și-au deschis pungile Banca Mondială, programul PHARE..." (*Libertatea* 1331, 1994, 3). În unele cazuri, distanța dintre sensul figurat și cel propriu este minimă: „50 de trenuri-navetă așteaptă remorcarea și *semnalul verde* pentru a porni spre cele aproape 30 importante termocentrale" (*RL* 1026, 1993, 1).

„Undă verde" (înregistrată în 1982 în DCR, apoi și în DEX-S, în 1988) desemnează în sensul propriu un sistem automatic de coordonare a traficului, de sincronizare a semafoarelor, datorită căruia vehiculele o dată pornite întâlnesc constant doar culoarea verde. În sensul figurat, expresia indică ceva mai mult decât *semnalul verde*: e o permisiune hiperbolizată, implicând un șir de facilități, siguranța de a întâlni în cale doar porți deschise. Alături de ea, circulă cu sensul figurat și *linie verde:* „Desigur, este vorba de finanțarea externă, a cărei «*linie verde*» trebuie s-o dea experții FMI" (*Cotidianul* 283, 1993, 1); „S-a dat *«linie verde»* Ministerului Transportului de a stopa existența (...) firmei «Expres Pilot»" (*RL* 1076, 1993, 2).

„Fără frontiere"

Determinantul *fără frontiere* s-a răspândit la noi după 1989, probabil mai ales din traducerea titulaturii organizației „Médecins sans frontières". Sensul metaforic al sintagmei evocă, în mod destul de transparent, circulația liberă,

interesul uman transnațional; ea este deci foarte potrivită pentru organizații internaționale pentru care structurile statale sunt nesemnificative. Formula a avut succes, extinzându-se asupra denumirii mai multor asociații de profesioniști (pe lângă cele existente deja pe plan internațional, au apărut certe inovații autohtone).

Un reflex al modei care a transformat formula în clișeu a fost, de exemplu, apariția în săptămânalul *Academia Cațavencu* a unei combinații parodice ingenioase prin natura ei paradoxală: *Grănicerii fără frontiere* (*AC* 12, 1992, 7). Nu foarte departe de absurdul intenționat al acestei asocieri se situează cel involuntar contradictoriu din textul „această dorință de promovare a românismului, care a făcut din domnul Gherman un adevărat *ambasador fără frontiere*" (*JN* 232, 1994, 16). Aplicat unui singur personaj și nu unui grup, asociat unei funcții care presupune existența diferențelor statale și unei „misiuni" determinate etnic, atributul *fără frontiere* capătă un sens destul de vag, evocând mai ales disponibilitatea de mișcare, de circulație, nu „fără", ci „dincolo de" frontiere. Presiunea modei duce la apariția clișeului în contexte în care inadecvarea semantică e evidentă. În spatele unora dintre utilizări se ghicește acțiunea seriei sinonimice foarte bogate care asociază *frontierei* cuvintele *graniță, hotar, limită* etc.

În formularea „*insolența fără frontiere* a lui Smirnov" (*RL* 675, 1992, 8) e supărătoare ambiguitatea unei asocieri pe jumătate banale, pe jumătate inovatoare, care pare să trimită, în primul moment, la sintagma din titulaturi, nepotrivită în text și se decodează, apoi, prin echivalența *frontiere – limite, margini*: insolența „fără limite" este, evident, una „mare, enormă, nemăsurată". *Frontiere* rămâne însă un termen prea concret pentru sensul vizat de autor; asocierile produse sunt contradictorii pentru că sintagma e pusă în legătură cu numele un personaj politic care în acel moment se definea tocmai prin ambiția de a trasa frontiere. E posibilă și o altă interpretare a formulei, pentru a-i motiva utilizarea în contextul dat: *insolența* ar fi *fără frontiere* dacă devine „contagioasă" din punct de vedere politic, pentru că se extinde dincolo de frontierele existente, neținând cont de ele. Fragmentul din care am citat nu conține însă indicii care să favorizeze o asemenea remotivare semantică.

Fenomenul e mai general: clișeele (mai ales cele publicistice) au tendința de a se impune în text în ciuda nepotrivirilor logice pe care le produc. Autorii lor le utilizează fie inconștient, ca automatisme ale memoriei, fie sperând într-o recuperare de sens prin asocieri vag metaforice. Jocul de cuvinte gratuit e preferat, ca în atâtea alte cazuri, exactității logice.

„... care ne doare"

Verbul *a durea* se construiește cu un subiect care desemnează sursa interioară a durerii fizice, sau mai curând locul ei de apariție: „mă doare capul / piciorul stâng / o măsea etc." Sensul moral al unui subiect de tipul *inimă, suflet* produce și o modificare semantică a verbului. Alunecările dinspre interior spre

exterior, de la loc spre cauză, de la domeniul fizic spre cel moral sunt de altfel căi fireşti ale evoluţiei semantice. *A durea* are sensul „a îndurera, a întrista" în combinaţia cu un subiect-sursă exterioară, cauză a suferinţei morale: „mă dor vorbele tale", „m-a durut plecarea lor", „ce te doare? " etc. O construcţie similară cu sens moral avea şi *doleo* latinesc, dar refacerea ulterioară pe teren românesc pare mai probabilă decât păstrarea ei neîntreruptă în evoluţia din latină în română. Jocul între cele două sensuri ale construcţiei cu *a durea* – loc interior / sursă exterioară, durere fizică / suferinţă psihică – e folosit de Eminescu pentru a induce o confuzie a planurilor şi chiar a personajelor: „Mă dor de crudul tău amor / A pieptului meu coarde, / Şi ochii mari şi grei mă dor, / Privirea ta mă arde" (*Luceafărul*)[40]; tot la Eminescu apare şi construcţia verbului *a durea* cu subiect gramatical uman: „tu mă dori şi mă cutremuri" (*Scrisoarea IV*)[41].

A durea există însă şi în ipostaza de clişeu publicistic: marcat de patetism, adesea de hiperbolă (când sursa suferinţei e relativ neînsemnată sau convenţională) şi atribuit aproape obligatoriu unui „pacient" colectiv: „*ne doare* indiferenţa / murdăria străzilor" etc. Clişeul produce abuzuri mai mult sau mai puţin previzibile, mai ales în contexte saturate de figuri retorice. Artificialitatea e puternică în momentul în care valoarea figurată a verbului *a durea* e asociată cu o valoare modificată (de exemplu, prin metonimie) a subiectului-cauză a suferinţei: „Harta *care ne doare*" (*Românul* 2, 1994, 3). De o preţiozitate ridicolă e şi asocierea, într-o banală descriere a unui parc neîngrijit, a cauzelor diferite pentru sensul concret şi pentru cel figurat al lui *a durea*. Lângă un tobogan e o piatră, de care copiii se pot lovi: „*Doare* lovitura, cum *doare* şi scârţâitul urât al leagănelor, care n-au mai fost unse din vremuri apuse" (*RL* 981, 1993, 10). Forţat e şi textul în care subiectul verbului *a durea* e o metaforă obscură, sugerând instrumentul de provocare a durerii: „În concluzie, stimaţi cititori, nimic nou sub soare: aceeaşi *cămaşă de forţă – care ne doare*" (*RL* 1006, 1993, 14). Alăturarea incoerentă a două metafore actualizează aproape inevitabil sensurile lor proprii. Un enunţ cu sens propriu despre „cămaşa de forţă care doare" e însă la fel de imposibil ca unul de tipul: „mă dor pantofii (care mă strâng)" sau „mă doare cuţitul (pentru că mă taie)". O restricţie de combinare respectată de limba română în acest caz (chiar dacă poate fi încălcată de licenţe poetice, în cu totul alte contexte) impune ca subiectul-cauză exterioară să nu fie unul concret şi mai ales să nu fie un „instrument". Lectura figurată a frazei jurnalistice citate mai sus nu e cu nimic mai fericită decât cea proprie, „cămaşa de forţă" apărând, în titlul articolului, într-un context metaforic derutant: „Transpirăm în aceeaşi *cămaşă de forţă a nepăsării*". Din fericire, stilul „ornat" nu mai e, totuşi, dominant în publicistica românească.

---

[40] Eminescu 1939: 172.
[41] Eminescu 1939: 155.

Nume proprii şi clişee jurnalistice

În stilul jurnalistic, numele unor personalităţi politice ale momentului au o pondere însemnată, funcţionând ca veritabile repere ale actualităţii. Unele modalităţi de folosire a numelor proprii sunt chiar caracteristice acestui tip de limbaj. Într-un regim totalitar, citarea numelor poate fi supusă unor reglementări rigide: la noi, de pildă, în textele oficiale din anii '70-'80 acţiona interdicţia de a abrevia prin iniţială prenumele lui Nicolae Ceauşescu. Dezinvoltura unei prese libere permite, dimpotrivă, într-un stil umoristic şi ironic (care oscilează între depreciere şi simpatie), chiar trunchierea numelor (*Stolo, Măgu)* sau folosirea exclusivă a prenumelui şi a hipocoristicelor sale (*Emil, Nelu)*. Sunt destul de frecvente şi derivatele ad-hoc de la numele de persoană: *iliescian, văcăroist, funariot, jirinovskizare* etc. Excesul îl reprezintă deformarea numelor prin grafii exotice sau jocuri de cuvinte facile, obicei de un gust foarte îndoielnic al presei de scandal.

Un uz tipic, normal, în care se reflectă şi tendinţa lingvistică mai generală de reducere a flexiunii, constă în folosirea numelui de persoană ca un simplu determinant, cu funcţie de identificare. O formulă impusă mai de mult şi caracteristică limbajului politic (nu numai românesc) permite identificarea unui guvern prin numele primului ministru – „această perspectivă de pură cosmetizare a *cabinetului Văcăroiu*“ (*Libertatea* 1331, 1994, 3); „*Cabinetul Ciorbea*“ (*EZ* 1587, 1997, 1) – sau a unei legi ori a unui amendament prin numele persoanei care le propune: „adoptarea *amendamentelor Sălăgean şi Popovici*“ (*EM* 40, 1994, 2); „excepţii de la plata «*Taxei Băsescu*»“ (*RL* 2239, 1997, 19). Pe lângă aceste cazuri, se observă însă şi o extindere, predominant jurnalistică, a procedeului: numele ajunge să caracterizeze o idee, un proces sau un rezultat atribuit respectivei persoane: „*concept Ion Iliescu*: stabilizare macroeconomică“ (*RL* 1453, 1995, 1); „*accelerarea Văcăroiu*“ (*RL* 1628, 1995, 4); „*Falimentul Văcăroiu*“ (*RL* 1031, 1993, 3) etc. Într-un anumit punct, structura care stabileşte prin nume un interval de timp – „au aruncat miliardele pe geam în *anii Văcăroiu*“ (*RL* 2073, 1997, 9) – întâlneşte un alt model bine cunoscut. Propaganda deceniilor trecute vehicula intens formula hiperbolică *Epoca Ceauşescu*; în vreme ce aceasta era însă utilizată cu o intenţie laudativă, corespondentele recente sunt mai ales ironice şi depreciative.

Stilul jurnalistic actual reproduce în acelaşi timp, în exces, un tipar alternativ, în care numele propriu apare la genitiv; acesta a avut ca model traducerea în română a unui celebru titlu de film din 1993 (*Lista lui Schindler*). Din paginile ziarelor se poate aduna o întreagă colecţie de parafraze ale respectivului titlu: „*Lista lui Coşea*“ (*RL* 19.08.1994, 9); „*Lista lui Toduţ*“ (*EZ* 711, 1994, 3); „interviul se încheie cu «*Lista lui Tărăcilă*», palidă sinteză a unui inexistent război cu marea corupţie“ (*Ziua* 668, 1996, 12); „*Lista lui Bădiloiu*“ (*RL* 2026, 1996, 8); „*Lista lui Stan*“ (*RL* 2223, 1997, 7); „*Lista lui Ulici*“ (*Cotidianul* 235, 1997, 1); „trebuie să se pronunţe dacă «*lista lui*

Severin» are sau nu credibilitate" (*RL* 2299, 1997, 24). Transformarea în clişeu a titlului e atestată de micile modificări ulterioare, care îi atribuie un caracter oral şi familiar – „*Lista lu' Mircea Sandu*" (*Ziua* 1997, 1008, 3) – şi mai ales de construcţia parodică în care numele de persoană e substituit de cel al unei organizaţii: „când se va anunţa «*Lista lui NATO*»" (*AC* 7, 1997, 3).

Citat şi parafrază

S-ar putea să vorbim, în cea mai mare parte a timpului, în clişee: s-ar putea ca fomulele fixe, modelele dobândite treptat şi inconştient, automatismele de tot felul să ocupe, în enunţurile pe care le producem curent, un loc mai mare decât am vrea s-o credem. Creativitatea infinită a vorbirii e teoretic perfect adevărată – dar foarte vizibile sunt şi stereotipia, clişeele care reglează, cu minimum de efort, comunicarea cotidiană. Cu atât mai mult, parafraza evidentă şi citatul explicit apar ca o încercare de a domina, prin conştientizare, un mecanism, oricum foarte puternic, de producere a discursului. I se atribuie în mod obişnuit doar textului folcloric proprietatea de a se construi combinând elemente „prefabricate" – sintagme, figuri, versuri întregi: ceea ce în literatură apare ca intertextualitate e însă un fenomen prezent la toate nivelurile comunicării şi în cele mai diverse tipuri textuale. Odată cu schemele gramaticale ale limbii încep să se înveţe probabil şi modelele construirii de texte – pe care le perpetuează infinite parafraze, sesizabile doar când sursa lor e celebră. Funcţia citatului reprodus ca atare sau parafrazat este nu atât de argument al autorităţii, cât de neimplicare totală a vorbitorului în propriul său act de discurs: el spune şi nu spune în acelaşi timp, manifestând adesea o deschidere către ludic. Şi nici nu e nevoie să ne referim la literatură, unde lucrurile sunt desigur mult mai complicate, ci pur şi simplu la limbajul cotidian, al conversaţiei relativ culte, sau la domeniul publicistic, în care parafrazele după citate de mare circulaţie sunt folosite aproape în aceeaşi manieră. Un articol al Marianei Neţ (Neţ 1987) urmărea tocmai funcţionarea cvasi-autonomă şi emblematică a unor secvenţe de discurs literar preluate de limbajul cotidian şi transformate în clişee: datele interne ale acestei prefaceri (se înregistrau secvenţe serios modificate şi chiar forme inexistente, pseudo-citate) autoarea le găsea în contextul iniţial (opere cunoscute, formule repetate) şi în caracteristicile formale ale enunţurilor: scurtime, regularităţi prozodice, deviere de la normă.

Categoria citatelor intrate în uzul curent al limbii e foarte prezentă în limbajul presei, în care variantele sunt produse (mai rar) de neglijarea corectitudinii iniţiale (fenomene de falsă memorie) şi (mai des) de parafraze intenţionate, de adaptare la contexte noi. Sursele sunt literatura (clasică) – evident Caragiale, Eminescu, dar şi Coşbuc, Arghezi şi – surprinzător? – Vlahuţă, cu tiparul extrem de productiv „Unde ni sunt...? " (completări moderne: *teroriştii, torţionarii, gunoierii, senatorii* etc.) –, apoi speciile de graniţă – proverbe, lozinci, texte ale unor melodii de mare popularitate – şi, în fine, autoreferenţial, discursul publicistic însuşi, din care sunt reluate şi parodiate formulele-tip.

Caragiale Frecvenţa citatelor şi a micro-parafrazelor din Caragiale nu poate constitui o surpriză pentru nimeni: din pricini pe care nu e cazul să le discutăm aici, prezenţa lor în limbaj era şi înainte, e cu atât mai mult acum, prin recuperarea dimensiunii politice, inevitabilă[42]. Fragmentele de text preluate sunt de obicei nu citate fidele ci adaptări destul de libere, în care câteva repere lexicale şi structura de bază permit identificarea sursei. Cu sau fără introduceri explicite – „vorba lui nenea Iancu" – ele se apropie de modul de funcţionare prin legare de context al proverbelor, fiind însă mult mai suple decât acestea.

Din discursul lui Farfuridi sunt adesea preluate trei secvenţe aflate în succesiune imediată (Caragiale 1959, I: 174). Iată cunoscutul text – cu câteva, numai, din ecourile sale. Farfuridi: „Din două una daţi-mi voie: ori să se revizuiască, primesc! dar să nu se schimbe nimica... " Ecouri: „Să se privatizeze, primesc, dar să nu se schimbe nimic" (*Cuvântul* 32, 1990 1, în textul unei caricaturi); „în zona «Azi», unde se revizuieşte, dar nu se schimbă nimic" (*Expres* 36, 1990, 8). Farfuridi: „ori să nu se revizuiască, primesc! dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, şi anume în punctele... esenţiale... ". Ecouri: „ceva ar mai trebui schimbat pe ici-colo, prin părţile esenţiale! " (*Strada*, 11, 1990, 1); „a salvat onoarea italienilor pe ici pe colo, adică prin părţile esenţiale !" (*GBr* 22-23, 1990, 5); „Se pare că ele [registrele agricole] au mai fost şi măsluite, pe ici pe colea, prin punctele esenţiale" (*RL* 668, 1992, 11). Farfuridi: „Din această dilemă nu puteţi ieşi... Am zis!". Ecou: „Din păcate, din această dilemă... nu pot ieşi" (*RL* 232, 1990, 1). Nu întâmplător, la fel de frecventă în preluări e şi celebra formulă din discursul lui Caţavencu: „industria română e admirabilă, e sublimă, putem zice, dar lipseşte cu desăvârşire". Variante: „privatizarea, care este magnifică, dar lipseşte în fapt cu desăvârşire" (*Viitorul* 119, 1990, 1); „comisiile sociale, vorba lui nenea Iancu, există... dar lipsesc cu desăvârşire" (*Doina* 2, 1990, 4). Ultimul exemplu e tipic pentru o adaptare defectuoasă: coordonându-se direct existenţa (şi nu superlativul aprecierii) cu absenţa, e produs un discurs imediat contradictoriu, rudimentar în raport cu modelul caragialian; infidelitatea faţă de original nu e din păcate salvată prin trimiterea explicită la autor.

Dincolo de observaţiile de formă pe care examinarea variantelor le poate provoca, întrebarea care se impune priveşte criteriul selecţiei: de ce tocmai aceste citate şi nu altele devin clişeele cele mai frecvente? Secvenţele citate au ca mecanism comun proprietatea de a anula ceea ce au afirmat anterior şi de a coordona în modul cel mai firesc contradicţiile sau de a rezuma o situaţie disjunctă, dilematică. Preferinţa pentru aceste structuri (în rândul cărora se pot

---

[42] Bibliografia actualităţii lui Caragiale, a relevanţei sale pentru specificul naţional etc. e enormă. Pe de altă parte, valoarea, pregnanţa, succesul la public al operei sale explică transformarea acesteia într-o sursă preferenţială pentru parafraze (v. afirmaţiile lui Călinescu 1982 despre replicile continuate de public).

înscrie şi „curat murdar", „famelie mare", „Bravos naţiune" – Caragiale 1959, I: 102, 103, 83 etc.) e justificată formal (ele se caracterizează prin pregnanţă a expresiei, simetrie duală, şoc semantic) dar e simptomatică mai ales prin conţinut: pentru că exprimă judecăţi asupra unei realităţi contradictorii şi confuze, sau pur şi simplu false[43]. Dacă în textul de bază dominau efectele de confuzie şi absurd, mai ales pentru că formulele erau orientate către caracterizarea prin limbaj a personajului, parafrazele contemporane recuperează şi actualizează referentul: acesta impune un criteriu de adevăr, aşa încât absurdul se reduce la mistificare, la minciună. Accentul cade doar pe unul din termenii contradicţiei. Nu e întâmplător faptul că temele în jurul cărora se grupează aceste clişee sunt esenţiale în discursul public al actualităţii: *transformarea* (în opoziţie cu *persistenţa*) şi *absenţa* mascată de vorbe.

Selecţia secvenţelor e desigur favorizată de calităţile lor estetice, dar se face în primul rând după un criteriu practic: citatele ajung să îndeplinească roluri „utilitare", reducându-şi complexitatea şi ambiguitatea pentru a intra direct în comunicare. Oricum, ele funcţionează fără greş ca indicatori ai locurilor comune din discursul politic actual.

Eminescu În ceea ce-l priveşte pe Caragiale, lucrurile sunt relativ clare: citatele din opera sa circulă de mult şi în diverse stiluri ale limbii, păstrându-şi valoarea rezumativă şi evocatoare pe care au avut-o iniţial, ca puncte-cheie ale textului. Mai curând ne pot oferi surprize citatele-clişeu din Eminescu: în primul rând pentru că în acest caz discursul poetic al posterităţii a operat deja o selecţie (ilustrată de Petrescu 1989 şi Bot 1990) peste care decupajul comunicării cotidiene nu se suprapune perfect; apoi, pentru că uzul cotidian nu selectează decât parţial după criterii estetice, privilegiind în schimb interese practice de comunicare, cărora le subordonează formulele preluate. Din Eminescu publicistica actuală foloseşte destul de des fragmente de enunţ clişeizate, supuse parafrazării şi încadrării în contexte neaşteptat de diferite de cele iniţiale. Fragmentele disparate, de multe ori marginale în textul din care provin, schiţează, prin insistenţa cu care reapar în contexte cotidiene, o lectură-tip, utilitară, a textului poetic. Citatele devenite material lingvistic uzual nu mai constituie argumente de autoritate, transformându-se în automatisme (auto)ironice. În conversaţia şi în publicistica zilei influenţa eminesciană nu e marcată de metafore fundamentale şi de sintagme-sinteză, ci de acele enunţuri sau fragmente de enunţuri care se adaptează mai bine unor variate contexte situaţionale. Aparţinând, evident, unora dintre textele cele mai cunoscute, astfel încât să poată fi identificate, respectivele fragmente par uneori simple automatisme, rod al asocierilor fixate tiranic în memorie.

[43] Cele două interpretări depind de modul în care fie sunt menţinute ambele laturi ale contradicţiei, fie se presupune că una dezvăluie adevărul mascat de cealaltă.

O preluare interesantă, cu toată sărăcirea pe care o aduce aplicarea unei idei filosofice la domeniul pragmatic-politic, o reprezintă parafraza primului vers din „Ce te legeni... “: „*Ce te legeni,* frontule…“ (*RL* 228, 1990, 1)[44]. Aici funcţia citatului e aluzivă, sensul său depinzând de reconstruirea semnificației globale a poemului (în care legănarea elegiacă devine prevestire a intrării sub semnul negativ, al sfârşitului) şi chiar de actualizarea versurilor-răspuns din textul sursă: „De ce nu m-aş legăna, / Dacă trece vremea mea !“. O metaforă generată de un text poetic anume devine astfel, prin simplificare, instrument al articolului politic.

Există şi cazuri în care enunţul parafrazat este ales pentru că surprinde esenţa unui act de limbaj şi cuprinde un topos esenţial, precum secvenţa „Iară noi? noi, epigonii? “[45]. Interogaţia (retorică?) parafrazată – „*Iară noi, noi,* figuranţii ?!“ (*Contrapunct* 25, 1990, 7) – corespunde perfect temei autodefinirii, având şi ingeniozitatea de a prevedea, de la început, un răspuns, înscris în chiar termenul folosit, aparent, pentru identificare *(epigoni / figuranți)*, dar având rol de valorizare.

O categorie total diferită de parafraze după versuri şi sintagme eminesciene îşi bazează efectul pe surpriza unei modificări considerabile nu numai de context (ca în exemplele anterioare), ci şi de sens global. Acesta se converteşte uneori în opusul său, ca în cazul ideii de persistenţă, de permanență, valorizată pozitiv în contextul inițial – „Cum am fost aşa rămânem“[46] – şi negativ în cel derivat: „Cum a fost, aşa rămâne?!“ (titlu, în *Dreptatea,* 29.08.1990, 1, urmat de supratitlul: „Economia de piață“!). Exemplul e util şi pentru că ilustrează elementele de continuitate şi de diferenţiere ale parafrazei înseşi, cele din urmă fiind situate de data aceasta la nivelul persoanei gramaticale (I/III) şi al actului de limbaj: aserțiune pe de o parte, interogaţie exclamativă în celălalt caz. O altă parafrază destul de liberă, cu modificări de persoană, omisiuni sau substituiri de cuvinte şi pierderi de ritm, dar şi cam greoaie, ilustrează alt gen de modificare semantică, încorporând un joc de cuvinte bazat pe ambiguitatea dintre sensul propriu şi cel figurat: „*Din haos ne-am născut şi ne-am întoarce în haos* dar, de la o vreme, parcă prea îl invocăm…“ (*Phoenix* 37, 1990, 16)[47].

---

[44] Chiar dacă citatele evocate sunt cu siguranţă rapid actualizabile în memoria cititorului român şcolit, reproduc în continuare, pentru o mai exactă apreciere a fidelităţii sau a modificărilor, sursele exacte ale parafrazelor. În acest caz, e vorba de segmentul de vers „Ce te legeni, codrule“ (Eminescu 1939: 214).

[45] *Epigonii*, în Eminescu 1939: 35. În plus, secvenţa ocupă un loc esenţial în poem, delimitând două mari blocuri de semnificaţie.

[46] *Revedere*, în Eminescu 1939: 124.

[47] „Din chaos Doamne-am apărut / Şi m-aş întoarce-n chaos / Şi din repaos m-am născut“ – *Luceafărul*, în Eminescu 1939: 177. Să remarcăm, în treacăt, că e perfect normală dispariţia vocativului *Doamne*, care în texul de bază era determinat de situaţia specifică de dialog. Nu a fost deci omis din motive de cenzură ateistă, ca în parafrazarea unui vers de Coşbuc într-un reportaj din

Textul eminescian cel mai productiv în formule clişeizate este, cu siguranţă, *Scrisoarea III*: datorită cunoaşterii care îi e asigurată de repetata reproducere în manuale, dar şi pentru că se supune mai uşor simplificării în tipare politice, patriotice, istorice. În materialul care îmi stă la dispoziţie – dintr-o nesistematică lectură a publicisticii ultimilor ani – se întâmplă ca versul cel mai des citat, prin două fragmente complementare („tot ce mişcă-n ţara asta“ şi „râul, ramul“)[48], să fie un substitut (hiperbolic, emfatic) pentru formulele obişnuite de desemnare a „globalităţii naţionale“: „Aveam senzaţia că «*tot ce mişcă în ţara asta*» se află sub controlul ochiului necruţător al Parlamentului“ (*Nu* 32, 1990, 2); [domnul X] „va fi interlocutorul nostru, în fiecare marţi, pentru a dezbate împreună *tot ce mişcă în ţara asta* – în arene şi prin jurul lor“ (*Adevărul* 586, 1992, 7). Surpriza schimbărilor de context culminează cu apariţia fragmentului într-un slogan publicitar (reclamă pentru un ziar): „*Tot ce mişcă-n ţara asta* într-o singură oglindă“ (*Expres* 24, 1992, 16). Continuarea metonimică a versului e prea deviantă faţă de stilul jurnalistic pentru a fi folosită altfel decât într-un registru evident ironic: „Ministerul de Interne şi S.R.I.-ul ne vor înzestra *râul, ramul* cu aşa ciopor de trupe, că infractorii vor trece la şomaj“ (*AC* 32, 1992, 4); „când candidaţii luptă între ei, în sfârşit, când *râul, ramul* luptă în general... “ (*AC* 35, 1992, 1).

Scrisoarea III furnizează şi o formulă ironică de desemnare a elitei: „*toată floarea cea vestită* a tenisului românesc“ (*TL* 454, 1991, 6), „*toată floarea cea vestită* a mass-mediei“ (*AC* 19, 1993, 6),[49] ca şi un clişeu al sărăciei mândre, adaptabil la situaţii diverse: „*N-avem bani, dară iubirea de* cultură... “ (*RL* 1064, 1993, 16)[50] şi unul al orgoliului agresiv – „Directorul televiziunii sfidează *falnic, fără păs*, hotărârile unui coşcogea sindicat“ (*Expres* 36, 1990, 1)[51]. Dacă în ultimul exemplu se păstrează valoarea de caracterizare a citatului (şi, implicit, echivalarea personajului contemporan cu Baiazid), în alte situaţii dimensiunea ludică primează, efectul generat de contrastul dintre sintagma evocatoare a textului clasic şi evenimentul minor fiind pur parodic. Fragmentul preluat şi adaptat de citatul „cu o roză-*n vârf de băţ*“ (*Contrapunct* 40, 1990, 2)[52] are o poziţie marginală, prea puţin semnificativă, în textul iniţial pe care îl evocă într-un context considerabil diferit. Recunoaşterea se produce totuşi uşor, printre altele şi pentru că modificarea sintagmei, substituirea „năframă“ – „roză“, este contrabalansată de păstrarea numărului de silabe şi a ritmului iniţial. Mai extinsă şi mai explicită e reluarea aceleiaşi secvenţe în citatul parodic „*Iată, vine un sol de pace cu*-n program *în vîrf de băţ* – dl. Văcăroiu“ (*EM* 15, 1993, 21).

---

anii '80 despre „trei elevi bihoreni“: „Trei şi toţi trei !“ (parafrazarea versului „Trei, Doamne, şi toţi trei!“ – Coşbuc 1953, I: 102).

[48] Eminescu 1939: 147.

[49] „Toată floarea cea vestită a întregului Apus“, în Eminescu 1939: 146.

[50] „N-avem oşti, dară iubirea de moşie e un zid“, în Eminescu 1939: 147.

[51] „Am jurat ca peste dânşii să trec falnic, fără păs“, în Eminescu 1939: 147.

[52] „Iată vine-un sol de pace c-o năframă-n vârf de băţ“, în Eminescu 1939: 146.

Din acelaşi text eminescian provin, de asemenea, un joc de cuvinte care operează un transfer parodic al sensului iniţial, de evocare a unui motiv de mândrie patriotică – „Noi suntem urmaşii, romii!“ (*Cuvântul* 39, 1990, 5)[53], o invocaţie – clişeu al indignării şi al exasperării – „Unde eşti tu, Balzac, doamne...“ (*22* 13, 1991, 4)[54], o formulă dinamică a „năvalei“: „papagalii de presă *vin, vin, vin, calcă totul în picioare,* răstălmăcesc totul... “ (*TL* 455, 1991, 1)[55].

Exemplele sunt cu siguranţă mult mai multe; se poate însă observa, oricum, că toate citatele mai mult sau mai puţin modificate de mai sus aparţin părţilor retorice, discursive ale poemului eminescian (cu excepţia, discutabilă, a celui din urmă – descriptiv-retorizant). E un retorism de care publicistica pare irezistibil atrasă, scuzându-şi sau ironizându-şi slăbiciunea prin apelul la formule prefabricate clasice.

Aşa cum arătam mai sus, una dintre formulele de mare succes în momentul actual e şi celebrul titlu al lui Vlahuţă: „Unde ni sunt visătorii?... “ (Vlahuţă 1963: 121). Enunţul are, ca principal atu, asemenea celui deja discutat din *Epigonii* lui Eminescu, capacitatea de a reprezenta perfect un act de limbaj şi o unitate tematică: interogaţia pe ton impetuos. E, în fond, varianta energică, implicată în actualitate, a nostalgicului şi filosoficului topos „Ubi sunt... ? “. Formula preluată de la Vlahuţă concordă cu atmosfera de stare de urgenţă şi participare pe care o degajă discursul jurnalistic. Variantele ei – în care e substituit mai ales nominalul – se definesc în funcţie de relaţia cu esenţialul pronume în dativ, *ni*: acesta exprimă o valoare complexă şi ambiguă, oscilând între apartenenţă, posesie, interes, destinaţie, implicând valori ale dativului posesiv şi ale celui etic. Pronumele *ni* (normalizat uneori prin substituire cu forma standard din limba literară, *ne*) apare într-un context normal, motivat de apelul la interesul public, naţional – „Unde ni sunt dizidenţii ?“ (*RLit* 45, 1990, 2), „Cine ni sunt senatorii?“ (*Expres* 39, 1990, 8; cu o modificare suplimentară) – sau într-unul generator de umor prin contrast: „Unde ni sunt gunoierii...“ (*RLit* 28, 1990, 2). Implicarea afectivă indicată de dativ e clar antifrastică în alte situaţii, ingenioase tocmai prin crearea de tensiuni – „Unde ne sunt torţionarii?“ (*OS* 29, 1990, 7) – sau de acumulări de parafraze şi efecte fonice: „Terori au fost, terori sunt încă (dar unde ni sunt teroriştii?)“ (*CLit* 12-13, 1990, 14)[56]. Trecute prin filtrul citatului şi al parafrazei, întrebările nu-şi pierd din acuitate, dar dobândesc o anume detaşare ironică: şansa interioară a autorului dedublat.

---

[53] „Voi sunteţi urmaşii Romei?“, în Eminescu 1939: 151.

[54] „Cum nu vii tu, Ţepeş Doamne (...)?“, în Eminescu 1939: 151.

[55] „Mircea însuşi mână-n luptă vijelia-ngrozitoare / Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare“, în Eminescu 1939: 148.

[56] Exemplul cuprinde şi o parafrază la versul „Eroi au fost, eroi sunt încă... “ (*Pui de lei,* text de I.G. Brătianu).

„Nema putirință"

Succesul presupune, câteodată, anumite transformări. Lucrul e valabil pentru citatele care intră în circulație și ajung clișee, expresii la modă, uneori în forme destul de diferite de cea originală. Desigur, când e vorba despre proverbe nu se pune problema unui autor și a fidelității față de original. Totuși, unele formule mai puțin banale sunt asociate cu o sursă, așa cum o dovedește și următorul citat jurnalistic: „Cel mult, poate fi invocat Anton Pann, care ar fi exclamat, probabil: «*Unde nema putirința, geaba chichirez gâlceava!*»" (*RL* 2173, 1997, 3). E drept, textul gazetăresc nu presupune o citare exactă, ci mai curând o parafrază sau o formulare „în spiritul" lui Pann. Precauție foarte justificată, pentru că ceea ce apare în *Povestea vorbei,* în capitolul *Despre beție iarăși*, e ușor diferit: „Cum a zis țiganul: *Daca nenai puterință, la ce chichirezi gâlceavă*?" (Pann 1963, II: 104). Zicala are aproape aceeași formă și la Ion Heliade Rădulescu, în satira *Șolcan. Fragment epic:* „Nu știi că țiganul zice:/ *Daca nenai puterința, / La ce chichirezi gâlceava?*" (Heliade Rădulescu 1967: 248). Circulația actuală a zicalei într-o formă ușor schimbată poate fi confirmată de apariția în dialog și ca titlu de capitol – *Dacă nema putirința, ce mai chichirez gâlceava?*" – într-o carte-interviu (Mugur 1982), sau de parafrazarea din *Levantul* lui Cărtărescu – „și eu, bătrân prost, vorbesc în bobote și *fac gâlceavă când nema putirință*" (Cărtărescu 1990: 148).

În general, în transformările unor enunțuri clișeizate se manifestă o tendință de motivare și de regularizare. Un exemplu tipic e versul lui Coșbuc, din *Nunta Zamfirei*, des citat ca exemplu de aliterație: „Prin *vulturi* vântul viu vuia"[57]; versul circulă (chiar și în scris), într-o variantă adaptată, produsă de falsa memorie: „Prin *vârfuri* vântul viu vuia"; în absența contextului, e desigur mai ușor de imaginat vântul prin vârfuri de copaci, decât prin vulturii coifurilor. În cazul de la care am pornit, transpunerea tinde către o „înstrăinare" a proverbului, către o accentuare a caracterului său hibrid și eliptic. În textul lui Pann și în cel al lui Heliade, *nenai* („nu-i") este un element țigănesc (v. Pann, nota de la p. 92); l-au comentat și Al. Graur, într-un cunoscut studiu din 1934 și Drimba 1992. În forma în care circulă azi, destul de rarul *nenai* e înlocuit de *nema*. Foarte răspândit în limbajul familiar și argotic („nema bani, nema distracție"), deși încă neînregistrat de dicționarele românești generale, *nema* este probabil un împrumut din sârbă, unde reprezintă o formă a verbului *nemati* „a nu avea", folosită cu sensul impersonal „nu e". Între *nema* și *nenai* e posibil să se fi produs contaminări și substituții reciproce. Tot ca un cuvânt țigănesc este explicată, în ediția Pann, forma verbală *chichirezi* „provoci", care ar putea fi totuși și o formație glumeață. De altfel, și arhaismul *putirință (puterință),* ba chiar și popularul *gâlceavă* au o anumită pregnanță onomatopeică, care explică în parte efectul umoristic al întregii expresii. Forma verbală *chichirezi* s-a transformat, în circulația actuală a proverbului, în substantivul *chichirez,* ceea ce simplifică

[57] Coșbuc 1953, I: 56.

identificarea lexicală (substantivul *chichirez* e bine cunoscut şi înregistrat de dicţionare), dar complică analiza sintactică.

Succesul zicalei pare determinat de simpatica ei împestriţare balcanică (nu întâmplător, în exemplul de la care am plecat, i se adăugase şi turcismul *geaba),* de sonoritatea comică (cacofonică), de modul în care creează o impresie de simplă juxtapunere nesupusă regulilor sintactice – şi mai ales de surpriza că, în ciuda tuturor acestor iregularităţi, sensul rămâne limpede şi expresia incisivă.

8. Polifonia textului

Un vorbitor poate să indice sursa informaţiei pe care s-a bazat pentru o aserţiune: limbajul îi oferă mijloace – lexicale sau chiar gramaticalizate – pentru a o face. Înscriind în enunţ provenienţa informaţiei (percepţie directă, preluare de la altcineva, proces mental propriu, de inferenţă), vorbitorul are şi libertatea de a sugera o atitudine intelectuală faţă de faptul numit: încrederea sau neîncrederea în adevărul său. Atitudinea faţă de afirmaţiile altora poate oscila între confirmare, rezervă prudentă şi neutră („el afirmă că a aflat prea târziu de întâlnire") şi dezacord: marcat de prezenţa unor adverbe şi expresii – *chipurile, pasămite, vezi Doamne* –, de folosirea condiţionalului („el ar fi aflat, chipurile, prea târziu de întâlnire") sau a prezumtivului („poate o fi uitat").

Discursul jurnalistic foloseşte intens asemenea mijloace, ori de câte ori trebuie să relateze nu fapte, ci enunţuri ale altora; încearcă astfel să pună o oarecare ordine în multiplicarea vocilor textului.

Expresiile neîncrederii

În registrul familiar şi popular al limbii române, vorbitorul dispune de mai multe mijloace pentru a-şi indica rezerva sau distanţarea faţă de un mesaj reprodus în stil direct sau indirect, faţă de o informaţie care i-a parvenit de la cineva. Mijloacele lingvistice respective fac parte din categoria „evidenţialelor" (termen nu tocmai transparent în română, copiind de fapt engl. *evidentials*); acestea indică în general tipul de sursă al unei informaţii. „Evidenţialele" sunt studiate mai sistematic de destul de puţină vreme, dar rezultatele obţinute până acum permit deja comparaţii între limbi. De exemplu, la nivelul standard, româna foloseşte, ca şi alte limbi, condiţionalul, pentru a marca dubiul, nesiguranţa, neasumarea unei informaţii primite: „În fapt, *ar fi vorba* de o remaniere mică" (*RL* 2781, 1999, 28).

În registrul popular se folosesc, în schimb, adverbe şi locuţiuni, expresii şi propoziţii clişeizate, a căror funcţie e şi mai clară: *cică, chipurile, pasămite, vezi Doamne* etc. Faptul că acestea apar destul de frecvent în presă nu are de ce să ne surprindă: am observat deja tendinţa spre colocvialitate a limbajului jurnalistic actual. În plus, mărcile distanţei sunt absolut necesare într-un tip de text care

preia constant informaţii din diverse surse pentru a le retransmite. Modul special în care se introduc în discurs „evidenţialele" ţine însă şi de gradul ridicat de subiectivitate al presei autohtone, care preferă informaţiei comentariul şi care selectează şi prelucrează ştirile în funcţie de simpatii şi antipatii evidente. Abuzul de mărci ale distanţei trădează astfel chiar un mod destul de rudimentar de a-l trata pe cititor, căruia i se impune, o dată cu faptul brut, interpretarea lui, în conformitate cu atitudinea sau opinia gazetarului. Lucrul mi se pare a se vedea cel mai clar în folosirea exclamaţiei populare de neîncredere: „Măi să fie!"; aceasta nu lasă spaţiu nuanţelor, fiind un substitut de gest şi mimică total neechivoc: un fel de a face cu ochiul spre cititor, sau chiar de a-l trage de mânecă. Cele câteva exemple de mai jos sunt adunate pe tot parcursul anilor ′90 şi au apărut în publicaţii de tipuri şi orientări diferite: „...altă marfă, alte preţuri! *Măi să fie!*" (*Strada* 10, 1990, 6); „*Măi să fie!* Sediul central F.S.N. din nou jefuit" (*Adevărul* 195, 1992, 1); „toate concurentele au răspuns: donaţii şi construcţii de case pentru săraci, orfani şi handicapaţi. *Măi să fie!*" (*VIP* 33, 1996, 5); „*Măi să fie*!" (*AC* 23, 2000, 3). Celelalte mijloace sunt mai flexibile (se pot intercala în diferite puncte din frază, precizând locul sensibil al dezacordului) şi mai insinuante, presupunând o intonaţie ceva mai puţin indignată. Dar toate aceste forme şi construcţii lingvistice mimează ipocrit dubiul, în vreme ce dezacordul de esenţă e foarte limpede: „executându-l pe senatorul (sau deputat?) G.F. care, *chipurile*, a trădat interesul naţional" (*Luceafărul* 15, 2000, 3). Se observă adesea cumulul de mărci, de pildă asocierea dintre un adverb şi condiţionalul verbului: „pentru că *ar avea, chipurile*, o cauză mai nobilă şi mai urgentă" (*RL* 840, 1993, 4).

Cică (provenit din formula introductivă cu verb de declaraţie: „zice că") e una dintre mărcile de distanţare cel mai des întâlnite în vorbire şi în scris: „o societate non-profit, *cică*" (*AC* 27, 1999, 3); cam strident populară e forma *cicătelea*, probabil rezultatul unei contaminări cu *adicătelea*: „Şi pentru că noi nu putem subscrie la o asemenea logică, suntem traşi de urechi şi făcuţi, *cicătelea*, de râsul lumii, *cum că* minţim" (*Ora* 191, 1993, 1). Şi în acest caz e vorba de un cumul de mărci, pentru că elementul introductiv compus *cum că* tinde să se specializeze pentru funcţia de a exprima rezerva; o observă, de altfel, Avram 1997: 464. În orice caz, tocmai în măsura în care e o marcă ceva mai discretă a atitudinii subiective, *cum că* mi se pare preferabil altor mijloace curente.

Zvonuri

În reproducerea zvonului[58] – informaţie cu sursă difuză şi colectivă – e puţin probabil ca mărcile de dezacord cu conţinutul său să fie sincere. Dezacordul real se manifestă în asemenea situaţii sau prin citare urmată de o infirmare clară, indicând varianta „*adevărată*", sau prin ignorare. Reproducerea unui zvon fără contrazicere e deja semnul unei atitudini favorabile: de aceea

[58] Pentru conţinutul fenomenului, mai mult decât pentru forma sa lingvistică, v. Kapferer 1993.

mărcile distanţei, ale neîncrederii sunt de interpretat ca forme ale ironiei şi ale insinuării: „un zvon îngrozitor umblă prin târg... Cică (...). Sanchi, noi nu credem aşa ceva“ (*AC* 29, 1992, 3).

Câmpul semantic al *zvonului* e bine reprezentat în limba română actuală. Chiar familia lexicală a cuvântului de bază o indică: în afară de verbul *a se zvoni,* ea cuprinde desemnări ale agentului – inovaţia ironică *zvoner*[59] a fost precedată de *zvonist* şi *zvonar,* înregistrate de DEX – şi un abstract denumind mulţimea zvonurilor sau fenomenul în sine – *zvonistică* („înscenările, diversiunea, «războiul electronic», zvonistica“, *Adevărul* 655, 1992, 1). Zvonul e introdus prin verbe de declaraţie la forma impersonală – *se zice, se spune, se vorbeşte* (combinate uneori cu particule adverbiale ale repetiţiei şi persistenţei: „se *tot* vorbeşte de...“); echivalentul lor familiar (şi rezultatul unei abrevieri) e *cică.* Cu aceeaşi funcţie apar verbe ale percepţiei – *se aude* că... – şi chiar verbe care înregistrează rezultatul, pătrunderea zvonului în universul de opinii şi cunoştinţe al oamenilor: *s-a aflat* că..., *se crede, se ştie.* Sursa e reprezentată prin pronume nehotărâte – „zic unii“ –, prin substantivul *lumea* („Pe tema aceasta lumea vorbeşte vrute şi nevrute. Ba că vilele (...) ar fi opera noilor nomenclaturişti. Ba că (...); Doamne, câte mai vorbeşte lumea!“ (*SC* 22, 1992, 3) – ori, popular şi familiar, prin *gura lumii* ori *târg* (Farfuridi: „Urlă târgul, domnule!“[60]). Când zvonul e obiectivizat, autonomizat, el devine subiect al verbelor *a umbla* sau a *circula* („domnul P.N., în legătură cu care circulă vorbe, desigur, fără nici o acoperire, că ar fi încasat comision...“, *SC* 22, 1992, 3). Varietatea de formule introductive ale zvonului e foarte bine ilustrată în presă: „se spune în târg“ (*EM* 16, 1992, 3), „am auzit din zvon public că...“ (ib. 19, 1992, 4), „se tot aud vorbe că...“ (*Expres* 16, 1992, 4), „gura lumii vorbea despre...“ (ib. 34, 1992, 9); specifică publicisticii e şi mascarea naturii de zvon prin invocarea „surselor“: „după unele surse...“ (*Adevărul* 195, 1992, 3), „din surse demne de încredere, care stau în afara oricărui dubiu“ (*RL* 681, 1992, 1), „din surse ce se pretind a fi demne de încredere“ (*SC* 22, 1992, 3) etc. Rezultatul poate fi o amuzantă combinaţie de imprecizie şi precizie, prin grijulia circumscriere a zvonului într-un sistem de informaţii; abundenţa de detalii contrastează cu caracterul fundamental vag al zvonului: „zvonul că domnul V.M. (...) va fi numit ambasador (...) a fost transmis redacţiei noastre prin intermediul unui ofiţer S.R.I. care a dorit să rămână anonim“ (*EZ* 136, 1992, 1).

[59] Poate anterioară, în orice caz răspândită în scris după decembrie 1989: „zvonerul redacţiei“ (*OS* 44, 1990, 3); cuvântul e înregistrat de DCR2.
[60] Caragiale 1959, I: 178.

9. Discursul publicistic în acțiune

Analiza discursului publicistic poate fi continuată prin studierea unor cazuri concrete – tipuri de texte, modalități de reacție la un eveniment, de abordare a unei teme etc. Cele câteva exemple care urmează – într-un fel de secțiune aplicativă, sau „varia" – acoperă o zonă foarte redusă dintr-o asemenea abordare. Ele vor fi completate, într-o anumită măsură, de observațiile făcute, în partea a doua şi a treia ale acestui volum, asupra unor texte publicistice.

Un gen: cronica mondenă

Genul publicistic al „cronicii mondene", întrerupt timp de mai multe decenii de seriozitatea obligatorie a reportajelor din fabrici şi de pe ogoare, a supraviețuit în memoria cititorilor mai ales prin intermediul parodiilor lui Caragiale. Carnetul monden – „Cum se pitrece la noi" – al tânărului Edgar Bostandaki din *High-life*, pasajul în franceză („Un journal chic") din *Temă şi variațiuni,* aluziile la cronicarul real cu pseudonimul Claymoor (din *L'Indépendance roumaine*) din alte fragmente şi articole risipite prin periodicele vremii[61] oferă imaginea unui stil al mondenității de acum un secol: prețios, elegant, artificial, eufemistic, măgulitor. În condițiile în care cel puțin obiectul („lumea bună") şi publicul (cititor al magazinelor) s-au cam schimbat, ceea ce apare acum în reviste, în rubrici sau pagini care se intitulează uneori chiar „Monden" are un profil stilistic destul de diferit de cel tradițional, apropiindu-se mai mult de tiparele actuale ale jurnalismului de scandal. Nu e greu să deduci, dincolo de diferențele individuale, trăsăturile programatice ale acestor texte de bârfă scrisă, care trec în revistă, pe un ton lejer şi glumeț, cât mai multe detalii din viața privată a vedetelor şi a personalităților politice la modă: ele îşi propun să fie spumoase, inteligente, amuzante, surprinzătoare. Reflexul lingvistic al acestei proiecții ideale (foarte rar materializate în producții de moderat bun gust) e un hibrid stilistic, un mixaj de elemente culte şi familiare, într-un limbaj destul de artificial, în care englezismele de ultimă oră şi expresiile populare se învecinează, în care elemente familiare şi argotice se întrețes cu structuri arhaice, evocate în citate ironice.

Într-o pagină de „Jurnal monden" (în *JN* 1910, 1999, 12), artificiul stilului înalt utilizat cu detaşare ironică e obținut prin două trăsături sintactice principale: folosirea formei neaccentuate a pronumelui în dativ („dativul posesiv") ca determinant al unui substantiv şi inversiunile de topică. Primul fenomen – „vorbea la *telefonu-i mobil*"; „şi-a purtat *picioarele-i* încălțate cu o stranie pereche de şosete" – a devenit un adevărat tic stilistic. Al doilea e mai frapant când constă în antepunerea, solemnă şi arhaică, a unui atribut

[61] Caragiale 1960, II: 78-81, 11-12, 580. Despre Claymoor (Mişu Văcărescu), v. notele ed. cit., p. 609-610.

pronominal: „subterfugiile prin care *ai ei colegi* au reuşit s-o aducă la Flamingo". Aceluiaşi registru îi aparţin şi unele elemente lexicale arhaice, de pildă „*s-a purces* la dans". În text apar numeroase elemente populare şi familiare – „o *ditamai* surpriza"; „era, după cum ne-a mărturisit, *niţel picată din lună*", „au urmat *pupături* furtunoase" –, unele deja consacrate în uz pentru conotaţiile lor ironice: „a avut grijă să-şi adoarmă *odrasla*". Tonul parodic al relatării („prima vedetă care *a sosit la locul faptei*"; „încercând să rezolve acolo *problema cu pirostriile*", *JN* 1669, 1998, 23) alunecă uşor în inovaţii excesive, în combinaţii inedite care riscă să devină inadevcate (faptul e uneori implicit recunoscut prin folosirea ghilimelelor): „*minuscula* lui prietenă", „pe vremea când «*sălăşluia*», nu tocmai comod, în fotoliul de ministru" (*JN* 1910, 1999, 12). Nu lipsesc conotaţiile peiorative şi ironice ale cuvintelor sau chiar numai ale unui sufix de origine turcă, asociat cuvintelor sau rădăcinilor latino-romanice: „se deplasează din urbe în urbe cu tot *calabalâcul*" (*JN* 1910, 1999, 12); „a trăit într-un *amantlâc* fierbinte" (*JN* 1670, 1998, 24). N-au dispărut cu totul nici franţuzismele (firavă legătură cu tradiţia vechii cronici mondene) – „cei mai buni prieteni ai *minionei*" –, deşi dominante sunt desigur englezismele: „şi-a schimbat *look-ul*". Diminutivele provin tot din registrul oralităţii familiare, afectuoase dar mai ales ironice: „*iubiţelul* mult prea absorbit, din păcate, de conversaţia celor două colege"; „se vor produce *singurei*", „*regizoraşul*" (*JN* 1670, 1998, 24).

În ciuda diferenţelor lingvistice, între cronicile mondene mai vechi şi cele contemporane există asemănări apreciabile: dorinţa de a demonstra abilitatea stilistică prin ornamente artificiale e legată de scopul simplu şi banal al acestui tip de mesaj, care trebuie să ofere în primul rând liste ale participanţilor la petreceri. Versiunea modernă – în care ni se comunică, de pildă, că pe toată durata unei petreceri, „G. s-a consolat prin a-şi scoate sau a-şi pune puloverul pe ea" (*JN* 1910, 1999, 12) – produce descrieri destul de anoste, lipsite de graţie şi de sens.

Un eveniment: eclipsa

Discursul publicistic actual se dezvoltă adesea în jurul unor teme la modă, pe care le repetă insistent, epuizându-le prin exces de artificii retorice şi lingvistice. La schimbarea temei, din tot ceea ce s-a scris sau spus rămâne un mic depozit de clişee, de cuvinte-cheie, de subiecte de parodie. În august 1999, tema eclipsei a focalizat energiile retorice ale jurnaliştilor români şi – într-o măsură mai redusă – ale autorilor de mesaje publicitare. Cel puţin în faza premergătoare evenimentului, tonul a fost totuşi relativ sobru, tendinţele ludice şi ironice ale jurnalismului autohton manifestându-se cu moderaţie. Discursul de tip ştiinţific (descrierea astronomică) şi cel de tip politic (insatisfacţia faţă de rezultatele propagandei turistice) şi-au limitat inventivitatea la variaţia perifrazelor, a formulelor de desemnare – dintre care unele sunt extrem de lungi şi de

complicate: „extraordinar de mediatizata ultimă eclipsă de soare a acestui mileniu“ (*Național* 659, 1999, 12). Cuvântul-cheie a intrat într-o structură publicitară de desemnare abreviată şi de circulație internațională, în care risca o anume devalorizare – pentru că astfel îşi asimila conținutul unui număr mare de obiecte ale culturii de masă: „*Eclipsa 99*“. Nu a lipsit însă reacția parodic-naționalistă: „în dulcea tradiție a eclipsei româneşti...“ (*EZ* 2166, 1999, 3). Presiunea evenimentului a mai produs câteva compuse destul de previzibile – „InfoEclipsa“ (rubrică, în *Curentul* 184, 1999, 11), „Eclipsa-magazin“, emisiune radiofonică (*RL* 2849, 1999, 9), „Eclipsomania“ („*Eclipsomania* cuprinde România“, *EZ* 2164, 1999, 1) şi unele derivate nu atât noi, cât remotivate: „O vară *de neeclipsat*“ (*Curentul* 184, 1999, 11), „aşa-numita «friptură *ecliptică*»“ (*Cotidianul* 2428, 1999, 9). De altfel, frecvente par să fie jocurile de cuvinte cam facile, bazate pe ambiguitatea semantică a cuvântului şi a derivatelor sale, pe ezitarea între sensurile lor proprii şi cele figurate: „Eclipsa de promovare“ (*Curentul* 184, 1999, 11); „Vip-uri «în eclipsă»“ (*Cotidianul* 2428, 1999, 20). Mai neobişnuită e modificarea fonetică a cuvântului, prin amplificarea glumeață a dificultăților de pronunțare: „duo-ul *Eclipxa*“ (*EZ* 2164, 1999, 2).

Inventivitatea combinatorie a produs şi noi formule de salut, sub formă de urare – „Eclipsă uşoară“ (lansată la un post de radio) – sau a remotivat unele expresii şi locuțiuni populare şi familiare. Cele mai sugestive şi mai relevante din punct de vedere tematic par a fi fost *a lăsa* şi *a rămâne cu ochii în soare,* cu diverse adaptări contextuale: „Radio 21 nu-şi va lăsa ascultătorii cu... ochii în soare“ (*EZ* 2163, 1999, 3); „ca să nu rămâneți cu ochii-n Soare, accesul pe stadion se va face pe baza ochelarilor de eclipsă“ (*EZ* 2166, 1999, 3); „de teama tâlhăriilor ce pot avea loc când tot poporul stă cu ochii în soare“ (*Cotidianul* 2428, 1999, 9) etc.

Eclipsa şi-a extins posibilitățile de apariție în atributul destinației – „ochelari de eclipsă“, „Coca-cola de eclipsă“, „semințe de floarea-soarelui dă eclipsă totală“ (*EZ* 2163, 1999, 3), ca şi în expresiile temporalității: „pe timpul eclipsei“ (*EZ* 2163, 1999, 7); „pe perioada eclipsei“ (*Cotidianul* 2428, 1999, 20); „săptămâna eclipsei“ (*Național* 659, 1999, 6); „ziua eclipsei“ (*RL* 2849, 1999, 1); „miercurea eclipsei“ (*Cotidianul* 2428, 1999, 20); „seara eclipsei“ (*RL* 2849, 1999, 9) etc. Fenomenul astronomic se lasă asimilat unui eveniment monden – „cu ocazia eclipsei“ (*Ziua* 1583, 1999, 4) – sau chiar unei festivități, regim confirmat de tratamentul său lingvistic: cuvântul *eclipsă* apare precedat de prepoziția *de*, într-o construcție rezervată numelor de sărbători („de Paşti“, „de Crăciun“, „de Anul Nou“, „de Sfântul Nicolae“ etc.): „*De eclipsă* se va organiza cel mai tare concurs“ (*EZ* 2165, 1999, 7).

În fine, merită atenție şi avertismentele medicale din presă, individualizate prin tonul lor deloc eufemistic, ba chiar plin de certitudini pesimiste: „Absența durerii va încuraja nechibzuința“ (*Libertatea* 2740, 1999, 8). Discursul medical s-a adaptat publicistic, combinându-se cu umorul negru caracteristic jurnalismului autohton de senzație, sărind de pildă de la descrierea

simptomelor la anunţarea consecinţelor asupra unuia dintre cei care anunţă că nu-şi vor lua măsuri de protecţie: „După câteva minute, pe retină poate apărea o pată albă, apoi una neagră, care poate persista 8-10 zile. Dacă după această perioadă pata nu dispare, Timişoara va avea un viceprimar orb" (*EZ* 2165, 1999, 7). Cea mai spectaculoasă mi se pare, oricum, descripţia directă şi implacabilă din finalul unui avertisment, formulat altminteri pe un ton foarte serios: „Atenţie! Privitul Soarelui fără filtre de protecţie, cu excepţia momentelor de totalitate, duce la orbire, iar folosirea binoclurilor sau a lunetelor fără aceste filtre are drept consecinţă *arderea ochiului până la os*" (*RL* 2847, 1999, 25).

Interviul şi comentariul metatextual

În ceea ce ar trebui să fie succesiunea rapidă de replici (întrebări şi răspunsuri) a unui dialog de tip interviu, persistă în mass-media românească modelul tihnit al contemplaţiei şi al zăbavei. Reporterii par încă să se mire de faptul că sunt puşi în situaţia neobişnuită de a pune întrebări şi de a primi răspunsuri – şi simt nevoia să comenteze un asemenea lucru extraordinar. Chiar dacă se recunoaşte valabilitatea principiilor cooperării conversaţionale, dialogul nu trebuie totuşi redus la situaţia armonioasă a efortului comun către un scop unic – lărgirea universului de informaţii al vorbitorilor – : pe baza unui „contract conversaţional" se dezvoltă şi modelul conflictual al dialogului, foarte puternic mai ales în varianta caracterizată de un minimum cognitiv şi un maximum afectiv. În cazul interviului e normal ca scopul obţinerii de informaţii şi situaţia polemică (nu însă de implicare afectivă!) să coexiste, în măsura în care informaţiile cu adevărat noi, semnificative sunt cele pe care „adversarul" tinde să le ascundă sau care ies din tiparul său obişnuit de gândire şi formulare. Efectul de surpriză, rapiditatea şi abilitatea întrebărilor pot fi puse sub semnul unei cunoaşteri pur intelectuale.

La începutul anilor '90, un reporter al televiziunii române avea mania de a-şi introduce aproape fiecare întrebare printr-o formulă barocă şi perfect inutilă în care mai întâi explica tuturor că pune o întrebare, apoi furniza o apreciere (discutabilă, în plus) asupra propriului act: „În cele ce urmează, vă voi pune o întrebare incomodă..."; „Întrebarea pe care am să v-o pun acum e dificilă..." etc. (citatele nu sunt riguros exacte). Formula tautologică a autocomentării e pură pierdere de timp, pentru că limbajul are calitatea simplă de a-şi „arăta" singur forma, în mod neechivoc şi prin mărci care se manifestă simultan cu enunţul. Intonaţia unei întrebări este, de pildă, mijlocul cel mai simplu şi general de a face să se recunoască actul de interogaţie. Discursul despre limbaj – actualizare a aşa-numitei funcţii metalingvistice a limbii – îndeplineşte roluri multiple şi variate: de la cel pur informativ, eficient, de explicare a unor cuvinte şi deci de înlesnire a comunicării („X, adică Y") până la cel estetic, de distanţare ironică faţă de lumea imaginară şi de actul de creaţie însuşi. Ceea ce nu înseamnă că orice intervenţie metatextuală e utilă sau

subtilă. Comentarea nu a unor cuvinte, ci a unor acte de limbaj sau a unor structuri textuale, constând pur şi simplu în semnalarea utilizării acestor structuri, pare să fie forma rudimentară de construire a unui text pe un tipar încă neasimilat, deci la intersecţia a cel puţin două modele culturale.

Se observă fenomene similare în trecerea de la textele autentic populare, al căror tipar e fixat prin tradiţie, la cele construite, de aceeaşi categorie de vorbitori, după model cult. Basmele au, de exemplu, formule iniţiale destul de bine circumscrise, reprezentând însă, de cele mai multe ori, o intrare directă în lumea textuală, nu un comentariu metalingvistic: „A fost o dată... "; „Era... "; doar unele formule finale califică într-un fel actul de comunicare petrecut, obiectualizându-l: „sfârşii povestea", „v-am spus-o toată", altele rezumându-se la rolul de simple mărci ale închiderii: „Asta e", „Gata"; pentru poezie, „Foaie verde" e doar un semnal de începere a comunicării. Faţă de structurile folclorice convenţionalizate, *scrisoarea* e un tip de text cult, cu reguli de construcţie încă neasimilate total de vorbitorul popular care îl abordează prin formule metatextuale: „Pun creionul pe hârtie şi încep cu drag a scrie"; „doresc ca mica mea epistolă să vă găsească sănătoşi... " etc. (vezi mai jos, p. 188-189). Formulările metatextuale devin un semn al lipsei de acces sau al accesului doar parţial la regulile de structură a textului. E interesant că acelaşi gen de încercare tautologică de a construi textul prin explicitare îl fac elevii din primele clase: „La începutul compunerii mele vreau să spun că... "; „Am uitat să scriu că... ". Stângăcia acestor formule dovedeşte în fond neadaptarea la o convenţie pe care cel care intră direct în lumea textuală o consideră fermă şi recunoscută. Textele tradiţionale sunt asociate automat cu această convenţie, cele „de tranziţie" – nu.

Interviul se dovedeşte cred, pentru mulţi din cei care îl practică (cu o mentalitate „folclorică"), o formă textuală neasimilată, pe care o redescoperă, comentând-o, cu aerul că asistă la o surprinzătoare întemeiere. Dacă şi-ar da seama că tehnicile şi strategiile lui esenţiale sunt bine fixate, inventariabile şi integrabile în propria competenţă, s-ar elibera probabil de obsesia formei şi s-ar grăbi să pună întrebări.

Ancheta

Formula anchetei de stradă, cu o întrebare sau un set de întrebări puse unui număr cât mai mare de interlocutori, aleşi de întâmplare, a cucerit în anii 1991-1992 presa scrisă şi mai ales audiovizualul românesc. În special la televiziune această formă de dialog a adus mai multă spontaneitate şi autenticitate decât interviurile cu replici previzibile sau discuţiile regizate (mesele rotunde cu invitaţii de opinii adverse, cu discuţii în contradictoriu, transmise în direct, fiind pe atunci în faza de încercări timide şi stângace).

Din anchetele televizate ale începutului, câteva au rămas chiar ca puncte de referinţă în „antologiile" personale ale multor spectatori: cea (economică şi lingvistică) în care trecătorii erau întrebaţi ce este privatizarea – şi destul de

mulţi răspundeau stabilind o legătură cu verbul *a priva* (de ceva), atribuind cuvântului, evident, o conotaţie negativă, sau cea (exclusiv lingvistică) în care oamenii erau invitaţi să judece corectitudinea formei *ouălele*: o acceptau cu uşurinţă, dar profitau de prilej ca să se plângă de absenţa mărfurilor de pe piaţă.

În alte cazuri, reuşita formulei a fost minată de o fundamentală inadecvare a întrebării la situaţia de comunicare, ca în cazul unei anchete din timpul mineriadei din iunie 1990, în care unor gospodine aşezate la coadă şi diverşilor trecători li se cerea să indice un vinovat pentru cele întâmplate. Oamenii erau puşi (din stângăcie sau cu intenţie) în situaţia de a răspunde la o întrebare care ieşea cu totul din sfera competenţei lor, de a substitui cercetărilor legale zvonul şi opiniile subiective; nici reporterii, nici indignaţii lor interlocutori nu păreau atunci să-şi dea seama de acest lucru.

Oricum, reuşita genului depinde de alegerea şi formularea întrebărilor, de construirea prealabilă a unui model al partenerului de dialog, de flexibilitatea strategiilor care trebuie de multe ori să fie modificate la fiecare pas. Formula are, de altfel, o anumită gratuitate: se presupune că răspunsurile nu pot fi statistic revelatoare; ele pot fi, însă, şocante, spectaculoase – prin exprimarea unei opinii neaşteptate (mai rar), prin modul direct, chiar brutal de exprimare a unei opinii comune – sau prin diverse şi adesea comice grade de inadecvare. Răspunsurile pot fi deci pregnante sau prin inventivitate, sau prin umor involuntar.

În ceea ce-l priveşte pe reporter, e regretabilă adeseori păstrarea unei întrebări chiar după ce s-a dovedit că era prost gândită – fără o corectă previziune a interlocutorului. În decembrie 1991, o tânără reporteră de televiziune îşi pregătise o întrebare de actualitate: „anul acesta vă ajung banii să le cumpăraţi copiilor dumneavoastră daruri de Crăciun?". Întrebarea (pe care am reprodus-o cu o oarecare aproximaţie) a fost repetată, cu perseverenţă, în faţa unor oamenii politici având în jur de 60-70 de ani, chiar după ce primii dintre ei explicaseră, amuzaţi sau uşor jenaţi, că au copii destul de mari, cărora nu obişnuiesc să le mai cumpere jucării şi dulciuri de Crăciun.

În asemenea situaţii, tot greul e lăsat pe interlocutor, care ar trebui să găsească, cu ingeniozitate şi spirit critic, o soluţie pentru orice întrebare absurdă. Dacă sunt într-adevăr posibile şi asemenea rezolvări fericite, nu e mai puţin adevărat că majoritatea oamenilor, puşi în situaţia să răspundă la întrebări rău formulate, par mai proşti decât sunt în realitate. Foarte departe de întrebările socratice (a căror previzibilitate ar fi, de altfel, la fel de nepotrivită cu o anchetă!), multe din tiparele la modă în jurnalistica actuală par destinate doar să pună în încurcătură sau să provoace răspunsuri sclipitoare, ironice sau metaforice[62]. Ele par construite pe o strategie unică: dacă intervievatul o evită, reporterul e derutat, dezamăgit, insistă („nu mă ajutaţi deloc... ").

---

[62] O formulă interesantă – Istodor 1997 – rămâne o soluţie personală şi de nerepetat.

O anchetă năucitoare din primele luni ale anului 1992 lansa întrebarea-şoc „A venit primăvara?". Cetăţenii, uşor derutaţi dar pregătiţi să accepte orice, răspundeau scurt şi afirmativ (o parodie de anchetă înscenată la un moment dat de grupul Divertis folosea interlocutori reali, filmaţi, fără ştirea lor, şi când li se sugera, amical, răspunsul – „avem prea multe răspunsuri cu *da,* avem nevoie şi de un *nu*" – şi când, obedienţi, făceau ceea ce li se cerea). În chestiunea primăverii, reporterul (care conta probabil pe tipul de răspuns digresiv şi metaforic pe care l-ar fi dat el însuşi la o asemenea întrebare) continua: „De ce?". Aici, oamenii formulau, după posibilităţi, ideea succesiunii anotimpurilor, făceau referiri banale la calendar şi la climă – sau ridicau din umeri. Dezamăgit că subtilitatea întrebărilor sale n-a fost încă sesizată, reporterul insista: „Dar ca stare de spirit?". De la acest punct încolo, reacţia interlocutorilor are mai puţină importanţă; ar trebui spus că ea era mai curând blândă şi conciliantă: da, a venit şi ca stare de spirit – sau nu, ca stare de spirit încă n-a venit. Ezitarea îi permitea reporterului să încheie în forţă: „Dar ca stare de necesitate?".

Metafora (de sursă politică sau juridică?) a primăverii „ca stare de necesitate" e atât de derutantă, încât tăcerea celor intervievaţi era singurul răspuns amabil.

Neglijenţe ortografice

Pare o naivitate a te întrista sau a te indigna de greşelile de grafie apărute în citarea cuvintelor străine (nume proprii sau comune) în jurnalistica actuală. Dacă din punct de vedere strict tehnic condiţiile de înregistrare şi de trimitere rapidă a datelor au progresat, ideea de efemeritate a comunicării gazetăreşti a rămas totuşi destul de puternică încât să justifice diversele neglijenţe. Dacă cineva cunoaşte dinainte anumite nume de persoane sau de localităţi străine, sau dacă are ideea să verifice pedant exactitatea reproducerii lor, riscă să descopere varii stâlciri, ciudate şi chiar comice.. Experienţa lecturii unor articole din presa străină despre evenimentele româneşti i-ar putea convinge pe mulţi că exactitatea filologică nu e chiar o trăsătură caracteristică a scriiturii jurnalistice contemporane. Evenimentele minereşti din 1999 au avut de pildă dezavantajul de a aduce în discuţie toponime şi antroponime pe care era puţin probabil ca un cititor străin să le cunoască dinainte. În reportajele corespondenţilor străini au apărut astfel forme stranii ca *Marion Cozma, Raminicu Valcea* sau *Tragi Jiu*[63] (nonşalanţa în reproducerea numelor proprii e egalată de obicei doar de cea în indicarea cifrelor – încă mai uşor de constatat, dar neavând, desigur, relevanţă lingvistică).

Acestea fiind zise, e stabilit cred fundalul de scepticism pe care se proiectează cele câteva observaţii de mai jos. A enumera grafii jurnalistice

---

[63] În cotidiene italieneşti (*La Repubblica, Corriere della sera*). Surprinzător de corecte, în cotidianul spaniol *El País* din 21.01.1999, 7 – *Dolj, Horezu, Radu Vasile, Oltenia, Miron Cozma, Petre Roman, Victor Babiuc* ş.a. – lipsind doar diacriticele, lucru perfect scuzabil: *Tirgu Jiu, Valcea, Petrosani.*

greşite e în mare măsură redundant şi inutil. Există totuşi o ierarhie a inacceptabilului şi o gradaţie a indignării. Mi se pare evident că erorile grafice sunt mai supărătoare când apar în reproducerea nu a numelor proprii, ci a cuvintelor comune din limbi de circulaţie. Cazul special asupra căruia aş vrea să mă opresc e scrierea unor cuvinte italieneşti în presa românească. Cuvintele italieneşti prezintă unele dezavantaje specifice: seamănă cu cele româneşti, sunt uşor de pronunţat – dar au destul de des consoane duble, pe care transcrierile ziarelor noastre tind să le simplifice. Apar astfel forme ca *republica* în loc de *repubblica* („cotidianul italian «La *Republica*»" – în *RL* 1996, 15), ori *frecia* „săgeată" în loc de *freccia* („la bordul fregatei *Frecia* Rossa" – *RL* 2149, 1997, 4). S-ar părea că sunt greu de acceptat două cazuri de consoane duble în acelaşi cuvânt, aşa că se simplifică măcar unul din grupuri; fenomenul apare des în două cuvinte mult vehiculate în articolele sportive: *gazetta* în loc de *gazzetta* şi *azurro* în loc de *azzurro*: „*Gazetta* dello sport" (*RL* 2657, 1998, 3), „squadra *azzura*" (*RL* 2501, 1998, 12), „Bombola *Azzura*" (*RL* 2083, 1997, 10). Aşa cum se întâmplă adesea, conştiinţa difuză a unor nesiguranţe şi erori se reflectă în reacţia de hipercorectitudine: consoanele duble apar şi acolo unde nu îşi au locul, de pildă în *serra* în loc de *sera*: „Corriere della *serra*" (*RL* 2657, 1998, 3), sau în *rifondazzione* în loc de *rifondazione* („partidul marxist «*Rifondazzione* Comunista»", *RL* 2154, 1997, 4).

Aşa cum sugeram de la început, discutarea unor erori de acest gen nu prezintă de fapt relevanţă teoretică şi are, din păcate, puţine şanse de a impune formele corecte: atunci când pentru aceasta e suficientă deschiderea unui dicţionar, a explica că greşelile există e, desigur, o pierdere de vreme.

II. STILURI, LIMBAJE ŞI TIPURI DE TEXTE CONTEMPORANE

Multiplicarea tipurilor de texte şi de limbaje care îşi dezvoltă trăsături caracteristice e o realitate culturală contemporană. Jargonul legat de utilizarea computerelor, de exemplu, se dezvoltă rapid şi invadează viaţa cotidiană, influenţând, cel puţin sub aspect lexical, vorbirea curentă (cu atât mai mult cu cât contactul cu calculatorul se petrece pentru mulţi tineri foarte devreme, cel puţin prin jocurile electronice). În acelaşi context globalizant, mesajele poştei electronice reinventează stilul epistolar. Limbajul publicitar – la început mai ales imitat după modele străine, devenind însă tot mai inventiv, tot mai adaptat structurilor limbii române – acţionează repetitiv, insistent, transmiţând altor tipuri de limbaje clişeele şi tiparele sale. Discursul religios, revenit în spaţiul public după o perioadă de marginalizare, încearcă diverse formule de modernizare şi de adaptare la contexte comunicative variate (şcoli, ziare, televiziune, Internet etc.), având la rândul său ecouri în alte discursuri. În programele de televiziune larg urmărite, ca şi în presa scrisă, diferite modele lingvistice străine coexistă cu tipare interne care beneficiază de prestigiul cultural al tradiţiei (preţiozitate, stil înalt, stil ştiinţific, literaturizare) – şi mai ales cu presiunea unei oralităţi familiare şi argotice care subminează barierele dintre scris şi oralitate, dintre spaţiul privat şi cel public.

1. Limbajul informatic şi al mediilor electronice

Limbajul informaticii reprezintă astăzi, nu numai pentru limba română, limbajul tehnic cu cea mai spectaculoasă ascensiune şi cu cel mai puternic impact asupra limbii comune. Rapiditatea cu care s-a răspândit şi s-a internaţionalizat, o dată cu tot mai larga folosire a computerului personal şi a Internetului (în România, procesul s-a accelerat vizibil după 1989), oferă o instructivă ilustrare contemporană a schimbării lingvistice, în care se manifestă fenomene generale precum formarea cuvintelor, evoluţia sensurilor, împrumutul lexical şi calcul sintactic, interferenţa registrelor etc. Ca şi în alte limbi, importul terminologic din engleză a ridicat unele probleme de integrare lingvistică şi de standardizare.

Extinderea mediilor electronice – reţeaua Internet, poşta electronică – şi accesul tot mai multor persoane la ele influenţează dezvoltarea limbii

contemporane nu numai prin adaptarea terminologiei specifice: situaţiile de comunicare nou apărute creează formule inedite de interferenţă între scris şi oralitate, între limbajul standard (uneori cu elemente tehnice) şi registrul familiar. În acest capitol sunt prezentate doar câteva observaţii privind aspectele tehnice şi terminologice ale fenomenului; trăsăturile epistolare ale mesajelor e-mail şi colocvialitatea limbajului folosit în listele de discuţii sau în alte spaţii similare din Internet vor fi dicutate în alte secţiuni (*Stiluri epistolare*, p. 179-192, respectiv *Scriere şi oralitate*, p. 278-289).

Adaptarea terminologiei

Limbajul informatic apare în mai multe ipostaze. În primul rând, există un lexic de specialitate, folosit în traduceri, articole ştiinţifice, tratate, manuale; acesta este supus de obicei unor eforturi terminologice: sunt căutate echivalenţe, sunt evitate, instinctiv sau programatic, unele barbarisme; nevoia de precizie şi de transparenţă internaţională acţionează însă de obicei în sens contrar, manifestându-şi presiunea uniformizantă. S-a dezvoltat, apoi, şi un jargon al specialiştilor, mai puţin supravegheat, de folosinţă practică, în care amestecul lingvistic e mai puternic, iar formele hibride, simţite ca atare, capătă adesea conotaţii glumeţe. În fine, există zona, tot mai mare, de pătrundere a terminologiei în limba comună, cu inevitabile imprecizii, simplificări, lărgiri de sens: pentru acest fenomen interesul lingvistic şi cel al publicului larg sunt mai mari.

În limba română contemporană există termeni al căror statut de tehnicisme informatice este limpede; *computer, soft, hard* etc. Alte cuvinte au fost împrumutate recent din limbi în care se produsese deja o extindere a utilizării lor. Celebrul *a implementa* (engl. *to implement*) îşi datorează succesul sensului său informatic, care a creat o modă în economie, politică, jurnalism; în franceză şi în italiană, de exemplu, dicţionarele curente înregistrează împrumuturile respective (*implémenter*, respectiv *implementare*) exclusiv cu sensul lor informatic, dar în uzul curent apar şi sensurile lărgite.

Câteva observaţii despre stadiul actual al limbajului informatic românesc se pot face pornind de la un *Dicţionar explicativ de calculatoare*: Ban, Mireştean, Miclea, Miclea 1994[1]. Unul dintre faptele lingvistice care atrag imediat atenţia este seria lexicală neologică foarte bogată constituită din verbe formate cu sufixul *-a*. Majoritatea sunt simple împrumuturi adaptate ale verbelor englezeşti; unele

---

[1] Bilingv (englez-român şi român-englez) şi explicativ în acelaşi timp, dicţionarul a fost unul dintre primele de acest tip apărute la noi (între timp, oferta lexicografică s-a amplificat şi ar merita o analiză comparativă atentă). Lucrarea e destinată specialiştilor, având în primul rând utilitate practică (un dicţionar elaborat din perspectivă lingvistică ar fi urmărit cu siguranţă şi alte aspecte: pronunţie, flexiune, polisemie etc.). Autorii recunosc, în prefaţă, dificultatea de a adopta o terminologie informatică unitară în limba română; nu e însă limpede în ce măsură echivalările cuprinse în dicţionar sunt deja impuse în limba de specialitate sau sunt propuneri noi. Totuşi, din confruntarea cuvintelor titlu cu textul explicaţiilor se pot obţine şi alte informaţii şi se poate urmări gradul de impunere a termenilor. E un material interesant, pe care un studiu ştiinţific ar trebui să-l completeze, evident, cu analiza unui corpus larg de texte de specialitate.

pot fi interpretate şi ca derivate de la substantive corespunzătoare din română (dar modelul rămâne străin: ele corespund frecventelor conversiuni din engleză, unde forma substantivului şi cea a verbului sunt identice) – *a accesa* (engl. *to access)* –, altele reprezintă calcuri semantice: verbul *a apela* este folosit (după engl. *to call)* cu sens şi regim sintactic nou: „postul telefonic este apelat" (p. 20); „va putea apela doar fişierul" (p. 22). De multe ori în dicţionar apar doar substantivele-infinitive lungi, dar e de presupus că există şi verbul corespunzător (uneori el e folosit în textul explicaţiei): *mapare* („maparea adresei", p. 13); *parolare* („sistem de parolare a informaţiei", p. 12) *adresare* („adresarea datelor", p. 22), *procesare, formatare* (şi cu participiul *formatat), scanare* etc.

Noul limbaj informatic ar părea să confirme observaţiile mai vechi ale lingviştilor despre preferinţa limbajelor ştiinţifice pentru substantivele masculine, uneori prin impunerea de variante noi de plural. Faţă de neutrul *registru* din limba standard (cu pluralul *registre),* întâlnim aici masculinul *registru,* pl. *regiştri,* cu sensul de specialitate calchiat după engl. *register*. Un termen ca *director* (engl. *directory*) este însă încadrat între neutre (are pluralul *directoare*), evident, pentru a evita măcar la plural confuzia cu desemnarea masculină a funcţiei administrative (*directori*).

O altă trăsătură previzibilă – deoarece caracterizează limbajul ştiinţific în genere, şi în mod special calcurile din engleză – este frecvenţa compuselor din substantive juxtapuse: *fişier-text, aşezare fişier, limbaj maşină*. Cele mai multe compuse sunt totuşi transpuse în română în structuri sintactice explicite, cu legătura între substantive exprimată prin genitiv sau prepoziţie (*securitatea fişierului, editor de text*).

O categorie de substantive tehnice (nume de agent sau, mai des, de instrument) au foarte frecvent terminaţia *-or*, fie preluată din engleză, o dată cu cuvintele – *convertor* (engl. *convertor*), *procesor* (engl. *processor*) *descriptor* (engl. *descriptor*) –, fie extinsă asupra cuvintelor englezeşti în *-er: asamblor*, *adaptor*, *digitizor*, *interpretor* (engl. *assembler, adapter, digitizer, interpreter)*. Mai rar, ideea de agent sau de instrument este transmisă prin substituirea cu sufixul corespunzător din română, *-tor: compiler* este adaptat în forma *compilator*. *Server, controller* sunt totuşi păstrate ca atare – probabil pentru că adaptările de tipul *servitor* sau *controlor* ar fi creat omonimii supărătoare.

Chiar o noţiune fundamentală a domeniului circulă în două forme paralele: *computer* (cu pronunţia de origine) şi *calculator*. Termenul mai frecvent în scris pare totuşi să fie *calculator*; dicţionarul citat îl foloseşte consecvent, ca şi alte lucrări recente de specialitate; *computer* e probabil mai răspândit în comunicarea orală (a specialiştilor sau a utilizatorilor). E interesant că DEX-ul, apărut în 1975, se plasa încă sub sfera de influenţă a limbii franceze, acordând statut preferenţial (prin lungimea şi detaliile definiţiei) termenului *ordinator* (din fr. *ordinateur*), astăzi complet ieşit din competiţie[2].

---

[2] De fapt, cuvântul *calculator* apare în DEX 1975 cu sensurile (1) „tabel care cuprinde rezultatele unor calcule (...)"; (2) „maşină sau instalaţie cu ajutorul căreia se efectuează automat operaţii

Extinderi metaforice ale terminologiei în limbajul curent

Influenţa reciprocă dintre limbajul de specialitate şi limba comună se poate exercita prin extindere metaforică. Într-o primă fază, limbajul de specialitate preia cuvinte din limba curentă, cărora le extinde sensul prin metaforă. Sursa metaforică a terminologiei rămâne transparentă în limba în care ea s-a dezvoltat cu preponderență – în cazul informaticii, în engleză[3]. Transpunerile în alte limbi pot consta, cum se ştie, în preluarea ca atare a cuvântului, ca împrumut lexical, opacizându-i-se astfel originea metaforică, sau în calchierea sensului său, prin refacerea traseului metaforic. Cazul engl. *mouse* e cel mai cunoscut şi mai evident: preluat ca atare în unele limbi, de exemplu în română[4] sau în italiană, dar tradus în altele, cum ar fi franceza (*souris*). Şi în română mai mulţi termeni metaforici au fost traduşi: au intrat astfel în limbajul de specialitate autohton, prin calc semantic, termeni ca *arhitectură, ecou, hartă, mască, rădăcină, virus* (deja utilizaţi în alte limbaje ştiinţifice sau tehnice), *bibliotecă, fereastră, ecluză, magistrală, meniu, pachet, poartă, a salva* etc. – sau, în domeniul Internetului, *a naviga, a vizita* etc. Traducerea metaforei poate fi destul de şocantă, mai ales când termenul autohton e mai concret, când are mai puţine sensuri secundare abstracte. Un exemplu de calc mai greu acceptabil – dar poate deja impus între specialişti – mi se pare a fi *miez* (pentru engl. *core*), mai ales în sintagme de genul *memorie cu miez* (Ban, Mireştean, Miclea, Miclea 1994).

O a doua fază, poate şi mai interesantă, este cea în care terminologia de specialitate (re)intră, prin extensie semantică, adesea prin intermediul vorbirii familiare, în limbajul curent. Verbul *a accesa,* deja amintit, englezism tipic limbajului informatic – „Internetul este *accesat* de 40 milioane de oameni" (*RL* 2147, 1997, 9) – apare folosit cu sensul de „a ajunge la..." într-un context total diferit: cel sentimental. E drept că citatul de mai jos provine din cronica la un film în care chiar povestea de amor e întreţesută cu detalii electronice (corespondenţa protagoniştilor fiind purtată prin e-mail) – „Între a iubi fictiv, metafizic (...), a iubi electronic şi a iubi în stil tradiţional, tot ultima variantă rămâne cea viabilă. Dar pentru a o putea «*accesa*», Joe va trebui să câştige

---

matematice şi logice"; (3) „persoană specializată în calcule (...)"; *computer* (la care nu e indicată pronunţia) trimite la „calculator electronic; ordinator", iar *ordinator* primeşte o explicaţie lungă, de tip enciclopedic: „calculator numeric universal, compus dintr-un număr variabil de unităţi specializate şi comandate de acelaşi program înregistrat, care permite efectuarea unor operaţii aritmetice şi logice fără intervenţia omului în timpul lucrului şi rezolvă probleme de calcul ştiinţific, de gestiune a întreprinderilor comerciale sau industriale etc." Din păcate, ediţia a doua (DEX 1996) nu corectează această eroare de percepţie. Structura articolelor e uşor modificată, dar raportul dintre ele rămâne acelaşi: *calculator* (electronic) trimite la sinonimele „ordinator, computer"; *computer* (tot fără indicaţie de pronunţare) e glosat prin sinonimele „calculator electronic; ordinator" (oferind o explicaţie mai largă doar pentru sintagma „computer familial"); *ordinator* îşi păstrează definiţia amplă citată mai sus (la care se mai adaugă doar o trimitere pentru „ordinator familial").

[3] Pentru metaforele din terminologia reţelei Internet (*to navigate, site, bridge, Gopher, Web* etc.), v. Meyer, Zaluski, Mackintosh 1997.

[4] Ban, Mireştean, Miclea, Miclea 1994 includ în lista lor de cuvinte forma *şoarece,* dar precizează că traducerea este forţată, în română fiind folosită incomparabil mai mult forma englezească *mouse.*

puncte ca om făcut din carne şi sânge" (*RL* 2766, 1999, 20); e însă uşor de prevăzut că un asemenea uz extins se va întâlni şi în contexte care nu mai au nici o legătură directă cu mediul de origine.

Trecerea prin parodie e uneori o etapă necesară a extinderii semantice; o dovedeşte o altă cronică, în care este comentat un spectacol umoristic cu funcţie publicitară: *Un E-mail pierdut* (*EZ* 2333, 2000, 2). Replici şi situaţii evident parodice înlocuiesc elementele tradiţionale din comedia lui Caragiale (*O scrisoare piedută*) cu unele ultramoderne; câteva provin din textul reprezentaţiei – „descoperă *dischetele* lui Caţavencu", „liderul unui grup de *hackeri*", „să ne întoarcem la *286*" etc. – , altele aparţin gazetarului, contaminat de plăcerea jocului: „piesa a avut un real succes printre invitaţi (...), textele mergându-le drept la *microprocesor*" (substituţie în expresia *a merge drept la inimă*); „în compania unui vin bun şi a unor apetisante produse gastronomice puse pe *desktop* de organizatori" (substituţie în expresia *a pune pe masă)*. Interesante sunt, între utilizările strict lingvistice, cele care atestă posibilităţile de extensie semantică a unor cuvinte, prin aplicare metaforică. E vorba în primul rând de *a virusa*: „Academia Caţavencu îl *virusează* pe Caragiale"; „textul *virusat* de neologisme", „Cetăţeanul *virusat*", ca şi de *a reseta*: „Nu mă-mpinge că *resetez*".

Verbul *a reseta* apare înregistrat, de altfel, şi într-un dicţionar de argou al limbii române (Croitoru Bobârniche 1996): *resetează-te!* = „pleacă, dispari"; s-ar părea că e vorba tot de o aplicare metaforică, recent apărută în limbajul colocvial şi tineresc al utilizatorilor de computere, chiar dacă un dicţionar apărut ulterior (Volceanov, Voceanov 1998) reinterpretează forma, corectând-o (autorii înregistrează doar verbul *restează-te!*, cu sensul „ascunde-te", atribuit limbajului interlop; e totuşi puţin probabil să fie vorba de două cuvinte diferite).

Evident, multe din formele citate sunt creaţii ad-hoc, efemere, dar tendinţa de a folosi în limbajul familiar metafore de origine informatică există şi e chiar foarte normală: orice domeniu la modă şi puternic implicat în viaţa cotidiană îşi oferă colocvialităţii glumeţe cuvintele şi expresiile.

Limba română în Internet

Diversitatea tipurilor textuale din Internet este extrem de mare; în plus, multe dintre respectivele materiale nu sunt scrise exclusiv în şi pentru circulaţia „electronică"; reviste apărute simultan în forma clasică, pe hârtie, cărţi, bibliografii, acte, decizii – sunt doar „depozitate" în noua formă. Din punct de vedere lingvistic, mi se par interesante mai ales textele scrise special pentru paginile reţelei electronice, caracterizate fie prin încercările de a adapta o terminologie de specialitate engleză şi deci internaţională, fie, mai ales, prin tentaţia de a exprima în versiunile româneşti o colocvialitate simpatică şi glumeaţă.

Temerile legate de riscul ca inovaţiile tehnice să producă o uniformitate plicticoasă par să nu se dovedească total întemeiate. E drept că pe de o parte comunicarea modernă se simplifică, se clişeizează, urmărind eficienţa maximă;

pe de altă parte, ea produce totuşi insule de expresivitate, cu atât mai puternice cu cât sunt comprimate şi reprimate de uzul dominant. Mulţi dintre românii stabiliţi în străinătate, obligaţi să folosească în mod curent o altă limbă decât cea maternă, scriu scrisori amicale de o expresivitate populară şi de o bogăţie a nuanţelor stilistice şi a jocurilor de cuvinte mult mai puternică decât a celor care folosesc predominant româna în uzurile sale curente. Această plăcere a limbajului se vede şi în Internet (în care, de altfel, se pot găsi amatoristice mini-dicţionare, mini-ghiduri de conversaţie, culegeri de proverbe, de bancuri şi mai ales de poezii).

Sunt câteva situaţii în care autorii de pagini virtuale se confruntă direct cu probleme lingvistice[5]. Cea mai izbitoare e bine cunoscuta limitare grafică în folosirea diacriticelor din alfabetul românesc: ea poate deveni într-adevăr neplăcută mai ales în reproducerea textelor poetice. La limitele grafice se răspunde uneori, când e important ca termenul expresiv să nu treacă neobservat, cu transcrieri mai mult sau mai puţin imitate şi improvizate: „Sanatate la neamuri si apa la *papushoi,* oriunde ati fi!"; „Pupat *Piatza Independentzei*" (*Romanian Links*).

În limbajul „de Internet" se manifestă desigur şi dezavantajul previzibil al mixajului, al amestecării de cuvinte româneşti şi englezeşti, mai ales acolo unde echivalentul unei formule informatice nu e încă suficient fixat: „Nu uitati sa faceti «*reload*» la pagina ca sa cititi cea mai recenta versiune"; „Se poate cauta aceasta poezie cu urmatorul «*search*»". Un pas spre asimilare e făcut prin adaptarea glumeaţă a terminologiei de specialitate, prin derivarea cu sufixe vechi şi populare sau prin combinarea cu termeni familiari, populari şi chiar regionali: „o firmă care se respecta trebuie sa apara musai si în varianta *interneticeasca*"; „nu oricine este legat la o *bucatica de server*"; „*cetitorul internetist*", „*Internelu*", „*postasul matale* electronic" (*Bomba*). Un exemplu interesant e furnizat de indicaţia (însoţită în genere de un semn convenţional) *Home*: aceasta apare ca atare, în engleză, în paginile „serioase" redactate în română; plăcerea jocului lingvistic o traduce însă uneori cu „*Acasă*", după cum „*Home page*" poate apărea în transcriere dezinvoltă („Inapoi la versiunea 2.0. a *houmpeigiului* lui Cristi") sau poate fi obiectul unei ingenioase substituţii („Inapoi la *pagina muma*").

2. Un document lingvistic şi sociologic: mica publicitate

Anunţurile micii publicităţi oferă mereu surprize, înregistrând o realitate socială în schimbare. Chiar dacă nu totdeauna foarte relevante din punct de vedere strict lingvistic[6], măruntele inovaţii ale anunţurilor sunt semnificative

[5] Fără a indica totdeauna sursele (adresele electronice pot deveni greoaie într-un text), reproduc în continuare câteva citate din Internet, respectând ortografia lor.

[6] Au analizat din perspectivă lingvistică acest tip de text (în spaţiul românesc) Dimitrescu 1985, Popovici 1985, Pârlog 1987, 1989, Ciocârlie 1990.

pentru că atestă transformarea obiceiurilor, a mentalității, a stilului de viață autohton. Vocabularul tehnic şi limitat al micii publicități s-a modificat, într-o anumită măsură, în ultimii ani; selecția numelor şi a atributelor oferă un sistem de interpretare a realității, fiind un indicator social pertinent. Etapele primului deceniu de tranziție a societății româneşti post-totalitare ar putea fi urmărite cu ajutorul anunțurilor publicitare: de la vânzarea, în 1990, a volumului *Omagiu* sau a locurilor pe liste de aşteptare până la ofertele, în anul 2000, de vile, fabrici sau autobuze. Nu e nevoie să fie comentate aberațiile totale, culese şi repropuse de revistele umoristice[7], pentru că normalitatea e mai semnificativă în dinamica ei: prin inventivitatea caracterizărilor din cererile sau ofertele de serviciu, prin lărgirea sensului câte unui cuvânt (*deosebit, menajeră*), prin atribuirea de calificative („zonă *civilizată*"), prin desemnările neoficiale ale cartierelor şi zonelor bucureştene, prin modul umanizat sau obiectualizat de a vorbi despre animale, prin îndrăznelile anunțurilor mai mult sau mai puțin matrimoniale, prin pitorescul remarcabil şi stilul hibrid al anunțurilor vrăjitoreşti etc.

Indicii de istorie a mentalităților

Verbele *a vinde* şi *a cumpăra* au fost intens folosite în textele de propagandă care (activând probabil o mentalitate arhaică) puneau în valoare conotațiile lor negative. De câte ori obiectul acțiunilor pe care cele două verbe le denumesc nu e un obiect, o marfă propriu-zisă, ci o persoană, o grupare, o abstracție, valorile negative reapar aproape automat (*a-şi vinde* prietenii, sufletul sau ideile; *a cumpăra* conştiințe, tăcerea cuiva etc.). În primii ani de după 1989, mult mai interesante decât lozincile de genul „nu ne vindem țara" erau anunțurile de mică publicitate, foarte numeroase de altfel, care propuneau ca obiect al verbelor a *vinde* şi *a cumpăra* fie banii (nu „*schimb*", ci „*cumpăr* dolari şi mărci", „*cumpăr* valută", ba chiar, mai explicit, „*cumpăr* dolari şi mărci *la prețul cursului negru* al zilei"), fie pozițiile avantajoase într-o listă de aşteptare: „Cumpăr înscriere Dacia... "; „Cedez număr mic I.C.V.L.... ". Un alt obiect inedit de vânzare / cumpărare sau de schimb era *înlesnirea* („înlesnire cumpărare apartament", „înlesnirea obținerii a două camere"); într-o formulare dubioasă (pentru că adjectivul *rezolvabil* era folosit, impropriu, cu sens activ, nu pasiv, deci cu înțelesul „care poate rezolva ceva") – „ofer recompensă pentru recomandare rezolvabilă" (*Bursa* 15, 1991, 12) – e prezentat un alt potențial „obiect" de vânzare; numai că aici acțiunea e desemnată printr-o perifrază mai elegantă (a „oferi recompensă"). Este evident că nu obiceiurile evocate de enunțurile de mai sus sunt inedite, ci „normalizarea" lor, atestată de prezența în formulele fixe ale anunțului publicitar.

---

[7] Săptămânalul *Academia Cațavencu* are o astfel de rubrică, *Aberația de libertate*, în care reproduce şi comentează anunțuri publicitare ca mostre de umor involuntar. Expresivitatea literară a speciei textuale a fost remarcată de Negrici 1981: 186-189.

Înainte de 1990, unul dintre cuvintele insistent folosite în micile anunţuri era adjectivul *deosebit*, care îşi modifica sensul într-un mod spectaculos, devenind, pe de o parte, un *passe-partout* vag valorizant (clişeu utilizat, paralel, şi de limbajul politic – „de o deosebită valoare teoretică şi practică"); pe de alta specializându-se pentru a indica, în mod mai mult sau mai puţin conspirativ, *anumite* particularităţi nedeclarabile public ale mărfurilor în discuţie. În această a doua direcţie, lucrurile au evoluat şi s-au precizat rapid: în paginile ziarelor, foarte frecventele indicaţii de tip „plata *deosebită*", „preţ *deosebit*", ambigue sau chiar cu totul lipsite de sens pentru un neiniţiat în codul particular al anunţurilor, apăreau, ca eufemisme dictate de o excesivă prudenţă, alături de echivalentele lor directe, explicite: „plata *în valută*"[8].

În aproximativ aceeaşi sferă se plasează şi adjectivul *internaţional*, dintr-un anunţ repetat, în forme variable: „Cumpăr (...) *pictori internaţionali deosebiţi*. Aştept provincia, *ofertă deosebită*" (*RL* 372, 1991, 6); „tablouri *deosebite, internaţionale*" – ib. 371, 7). Pictorii căutaţi vor fi fost, probabil, „de reputaţie mondială" sau poate, pur şi simplu, „străini": nu pot fi însă numiţi „internaţionali", pentru că adjectivul se aplică (structura sa lexicală e transparentă) relaţiilor stabilite *între* naţiuni, state. S-ar putea să fi fost vorba în acest caz de o influenţă a limbajului sportiv, în care „internaţionalii" sunt membri ai echipei naţionale, participanţi deci la competiţii între naţiuni şi, evident, posesori ai unor calităţi care îi recomandă pentru astfel de competiţii. Emblema „internaţional" ar fi deci, şi în cazul pictorilor, un certificat „de performanţă"; în fapt, această utilizare (ca şi unele asemănătoare, ale adjectivului „european", v. mai jos) e un abuz.

Altminteri, frunzărirea paginilor cu anunţuri prilejuieşte o serie de observaţii mai mult sau mai puţin lingvistice. Frecvenţa destul de mare a adjectivului nehotărât *orice*, de exemplu, nu e semnificativă atât la nivelul limbii cât la acela al stărilor şi mentalităţilor, pentru că ia forma unei hiperbole fără acoperire, dar indică adesea şi lipsa unor bariere etice. E nevoie de o reeducare a percepţiei normalităţii pentru a nu trece prea uşor peste formulări de genul: „Tânăr 34 ani, prestez *orice* activitate cu plată" (*MMP* 36, 1991, 2); „caut asociat *orice* domeniu" (*AT* 1, 1991, 8); „caut contract muncă *orice* ţară, mă pricep la *orice*, oferte serioase" (*Anunţ* 13, 1991, 3); când *orice* devine o emblemă, un semn, relativ independent de context, chiar corectitudinea construcţiei sale gramaticale e neglijată: „persoană serioasă fac menaj *orice*" (*RL* 355, 1991, 6). Uşurinţa cu care se oferă, superlativ şi nedeterminat, o disponibilitate totală rămâne constantă; şi în 1999, anunţurile propun „personal

---

[8] Un caz cu totul neobişnuit de utilizare a cuvântului *deosebit* (limitele acceptabilităţii sunt mereu forţate) se înregistra în scurtul anunţ: „*Familie deosebită* înfiază copil din familie de români" (*RL* 373, 1991, 7). Precizarea etnică din final ar părea să implice o opoziţie şi să indice faptul că în anunţ – poate printr-un paralelism cu „plata deosebită" – „deosebit" însemna pur şi simplu „străin". Oricum, în orice interpretare (chiar în cea a referirii la o superioritate morală, socială sau intelectuală, în sensul în care se spune despre cineva că e „un om deosebit"), „familie deosebită" rămâne o formulă destul de ciudată.

calificat în *orice* domeniu", sau „locuri de muncă pentru *toate* meseriile". Nici nu e de mirare, în aceste condiţii, că o vrăjitoare poate afirma: „În 24 de ore aduc *pe oricine, de oriunde*" (*EZ* 2589, 2000, 7).

Observaţii de natură mai restrâns lingvistică se pot face în legătură cu apariţia în limbajul micii publicităţi a unor compuse de formă şi lungime nespecifice limbii române (*autostereoradiocasetofon*), în legătură cu fenomenele de elipsă, de extindere a construcţiilor prepoziţionale care tind să înlocuiască dativul („ofer la cetăţeni"); de asemenea, despre nefirescul unor traduceri („o bună posibilitate"), dar mai ales despre oscilaţiile, adesea hazlii, între impersonalizare şi formulările la persoana I sau a II-a. Enunţurile personalizate, absente din „limbajul de lemn" al micii publicităţi din deceniile regimului totalitar (desigur, cu excepţia anunţurilor de decese şi a mulţumirilor şi felicitărilor), au un aer mai curând naiv, preluând formule de reclamă sau adoptând un limbaj pretenţios: „Întocmiţi o lucrare de an sau diplomă? Scrieţi carte domeniu tehnic?" (*Anunţ* 13, 1991, 3); „Efectuez tricotare, croşetare macrameuri... " (ib.).

La sfârşitul anilor '90, principala inovaţie stilistică a anunţurilor e recursul tot mai frecvent la argoul contemporan („băiat marfă") şi la setul de norme şi valori în circulaţie neoficială: „Lasă-te de muncă şi fă bani!". O ruptură între aparenţa şi esenţa mesajului mi se pare a se manifesta într-un anunţ care propune, în 1999, „transport săptămânal de persoane în Croaţia" – sfârşind cu asigurarea optimistă „Trecerea garantată!".

Profilul public: „oferte de serviciu"

Mult timp, categoria „ofertelor de serviciu" a reflectat, în presa românească, birocratismul dezolant al sistemului politic: textele anunţau, în enunţuri seci, încadrarea „în condiţiile legii" a persoanelor care îndeplineau câteva condiţii principale: calificare, diplomă, autorizaţie, „domiciliul stabil în... ", „vechimea în muncă", eventual „stagiul militar satisfăcut". Foarte rar textul era înviorat de câteva adjective, de obicei insesizabile, de altfel, pentru că neutralitatea lor oscila între două embleme ale relativităţii cu aparenţă obiectivă: *corespunzător* şi *deosebit*.

Apariţia unor descrieri mai detaliate ale calităţilor cerute pentru ocuparea unui post a reprezentat, din acest punct de vedere, o noutate[9]. Stilul actual al genului „ofertă" – mult mai flexibil, descriptiv, chiar persuasiv – este în mod evident un produs direct al traducerii şi al adaptării rapide a unor anunţuri similare (din engleză, în primul rând). Tendinţa de recuperare şi de sincronizare caracterizează de altminteri întreg stilul publicitar, care a evoluat destul de rapid în ultimii ani. Interesul lingvistic al procesului de preluare este evident: structuri care par în primul moment nefireşti, nespecifice limbii

[9] Exemplele din această secţiune provin din paginile de *mică publicitate* din *RL*, numerele 949-1079, 1993, de la rubrica *Oferte serviciu*. Ultimele citate sunt culese din *EZ* şi *Libertatea*, nov.-dec. 1999.

române („persoană cu abilități în... ", „cu disponibilitate pentru... ") reuşesc să se impună, în scurt timp, prin repetare. Se poate urmări şi concurenţa între diferite cuvinte şi construcţii, dintre care unele vor sfârşi prin a forma un limbaj relativ standardizat, în măsură să prezinte exact gradualitatea informaţiilor. Cunoaşterea limbilor străine, de pildă, are nevoie să fie indicată într-o asemenea gradaţie, încă nefixată într-un sistem riguros: „*(foarte) bun cunoscător* al limbii engleze"; „cunoştinţe *excelente de...*", „cunştinţe *temeinice*"; „cunoscând *perfect...* "; „*vorbitor* de... ", „engleză *scrisă şi vorbită fluent*"; „engleză *bună*"; „cunoscând *aproximativ...* "; „nivel *satisfăcător*" etc. Deşi vechile clişee n-au dispărut cu totul – se caută persoane cu „pregătire fizică *corespunzătoare*" sau cu „prezenţă fizică *deosebită*" – e totuşi vizibilă îndrăzneala (de sursă publicitară) de a pretinde calităţi *excelente*; sensul superlativ al adjectivului ar fi părut, până nu de mult, aproape indecent.

În vocabularul de bază al ofertelor intră acum termeni ca *experienţă*[10], *cunoaştere (cunoştinţe), disponibilitate, posibilitate, abilitate, aptitudini, deprinderi* etc. („experienţă în oferte şi contracte publice", „foarte bune cunoştinţe în informatică", „disponibilitate de a călători", „posibilităţi de lucru independent", „abilităţi în utilizarea computerului", „aptitudini în domeniul geologic" etc.). Presiunea traducerii se face simţită în construcţiile prepoziţionale, care, de multe ori, nu sunt cele mai fireşti pentru română: „cunoştinţe *în...*", sau chiar „*despre...*" apar mult mai des decât „cunoştinţe *de...*"; evident, mica publicitate foloseşte adesea stilul telegrafic, juxtapunând pur şi simplu substantivele: „cunoştinţe operare", „deprinderi calculator" etc. Între construcţia cu prepoziţia *în* şi cea (mai în spiritul limbii române) cu *de* pare să existe o diferenţă de nuanţă: cunoştinţele *în* pot fi foarte solide (de pildă, ca rezultat al unor studii aprofundate), cunoştinţele *de* rămân mai curând sumare; distincţia (dacă există cu adevărat) e totuşi fragilă.

Mai interesante decât desemnările cunoştinţelor şi ale aptitudinilor generale sunt referirile la stări şi dispoziţii de natură afectivă (ale persoanei cu „*dorinţă* de a călători în ţară", cu „*pasiune* pentru muncă", ale solicitantului „*încrezător* în posibilităţile sale") şi, mai ales, la calităţile propriu-zise: „seriozitate", „loialitate", „spirit de responsabilitate", „gândire prospectivă", „capacitate de creaţie"; „iniţiativă", „spirit întreprinzător", „dinamism", „energie"; persoana potrivită trebuie uneori să fie „receptivă", „adaptabilă", „deschisă", „sociabilă"; deseori trebuie să posede şi calităţi fizice: „sănătoasă", „prezenţă agreabilă", „înfăţişare plăcută", „aspect plăcut". În formulări care tind spre tautologie, acestea din urmă devin „*aspect fizic* plăcut", „*prezenţă fizică,* persoană agreabilă".

Lista calităţilor cerute prefigurează un prototip uman „modern", eficient, de tip occidental – a cărui apariţie era inimaginabilă în tiparul vechi de ofertă,

---

[10] Termenul *experienţă* nu lipsea cu desăvârşire din anunţurile de dianinte de 1989, dar – cum o dovedesc toate exemplele reproduse în Pârlog 1987: 513 – apărea doar într-o zonă limitată de piaţă liberă a muncii: în angajarea de către familii a unor îngrijitoare pentru copii.

bazat exclusiv pe atestări oficiale. Aparent echivalente, sintagmele „vechime în muncă" şi „experienţă în domeniu" valorizează de fapt aspecte diferite ale trecutului unei persoane: unul formal (măsurabil în ani), altul de conţinut (verificabil practic).

Uneori, traducerea produce construcţii pleonastice –. „*experienţă precedentă* în..." – sau calcuri semantice inutile; dintre acestea, *aplicant* (în locul uzualului *solicitant*) s-a impus între timp[11]. Enunţurile devin involuntare zeugme, coordonând neomogen calităţi şi obiecte: „gestionar *cu experienţă şi maşină auto*"[12]. Mica publicitate, de altfel, preia de cele mai multe ori cu surplus de stângăcie modelul marii publicităţi. Semnificative şi destul de amuzante sunt excesele de cerinţe predominant fizice – „secretară tânără, frumoasă, înaltă, necăsătorită" – sau supralicitarea unor ocupaţii cu mai puţin prestigiu social: se caută, de exemplu, „responsabil produse reparaţii încălţăminte, tânăr, energic, dinamic, capabil să desfăşoare o activitate vastă în domeniu".

La sfârşitul anilor '90, în profilurile pe care le schiţează ofertele de muncă (în *EZ* şi *Libertatea,* nov.-dec. 1999) par să fi apărut câteva nuanţe noi: se cere *distincţie* – „colaboratori sociabili, distinşi" – şi mai ales *inteligenţă*: „angajăm persoane dinamice şi inteligente". Ultima trăsătură e subliniată într-un anunţ de natură să dea mari speranţe: „Selectăm intelectuali, profituri serioase, suplimentare, pentru persoane inteligente. "

Profilul privat: „matrimoniale"

După o lungă perioadă de dispariţie, eventual de supravieţuire mascată, în enunţuri cifrate, genul anunţurilor matrimoniale a reînviat după 1989. Comparaţia cu formele lui mai vechi e interesantă: o imagine a distanţei dintre anunţurile din perioada interbelică şi cele de la sfârşitul secolului al XX-lea o poate da contrapunerea a două exemplare tipice: dintr-un număr al *Gazetei căsătoriilor* (duminică 2.08.1936) –

> „Domn sentimental, loial, singur, 36 ani, bine fiziceşte, venit anual 180.000, plus un imobil capitală, e dornic de viaţă ideală d-nă – d-ră tânără distinsă, sănătoasă, familie foarte bună, principii absolut solide. La gazetă scrisori Faust"

– şi dintr-un cotidian din perioada imediat post-totalitară (*RL* 483, din 11.09.1991):

> „Tânăr modest, 30/176/ 66 doresc căsătorie similar, atrăgătoare, cu posibilităţi de stabilire sau emigrare".

Desigur, ceea ce s-a schimbat în mai bine de o jumătate de secol ţine în cea mai mare măsură de sociologie, din perspectiva căreia o inventariere comparativă

---

[11] Din engl. *applicant*; din aceeaşi familie face parte *a aplica* (engl. *to apply*), folosit tot mai des cu sensul „a face o cerere, a solicita", în special în raport cu posturi, burse, finanţări etc.

[12] Citatul îşi dovedeşte stângăcia formulării şi prin încercarea de a corecta ambiguitatea termenului colocvial „maşină", adăugându-i atributul „auto".

a calităţilor şi a condiţiilor oferite sau pretinse de autorii anunţurilor n-ar fi lipsită de relevanţă; pe lângă toate acestea, e însă vizibilă şi o diferenţiere stilistică, a cărei examinare mi se pare instructivă. Microtextele din 1936 sunt în genere mai puţin concise decât cele contemporane; o mulţime de detalii pitoreşti, practice, fizice ori morale se aglomerează în ele, după o regulă de supralicitare. Varietatea formulărilor nu e explicabilă neapărat printr-o inventivitate colectivă superioară; probabil că e vorba, pur şi simplu, de o practică mai îndelungată a anunţurilor de acest tip şi de o acumulare a variantelor descriptive care contrastează cu monotonia celor doar câteva formule fixe din zilele noastre. În *Gazeta căsătoriilor* sunt invocate caracteristici precum: „şatenă", „brunetă", „ardeleancă", „siluetă frumoasă", „pământ arabil", „suflet nobil", „moral la înălţime", „mobilier aranjat", „fire blândă", „reputaţie bună", „ceva numerar plasat", „trusou", „dotă", „acomodabilă viaţa de ţară" etc. Tendinţa spre exagerare e evidentă: „calităţi sufleteşti ideale", „doamnă absolut tânără" şi chiar „absolut brunetă", „bine toate raporturile", „siluetă ireproşabilă", domn „absolut sincer" etc.

Vechile anunţuri erau semnate de *Suflet de elită, Distincţie rară, Sublime sentimente, L'Aiglon, Provincial, Isbândă, Ernest, Pacificus,* conotaţiile divergente ale formulelor onomastice devenind chiar o sursă involuntară de umor: „Scrisori post restant LOCO pentru *Nelly Biano* sau ziar sub *Smărăndiţa*". Tiparul interogativ mai vechi rămâne, deocamdată, inegalat:

> „Care d-ră – d-nă foarte drăguţă, instruită, singură, doreşte cunoştinţă domn situat, locuinţă centru, de familie foarte bună, delicat, cult, s-o ajute modest materialiceşte? Oferte sub *Petronius*."

Anunţurile moderne sunt mult mai scurte şi mai terne, iar tonul caracterizărilor e relativ moderat (pentru calităţile fizice domină adjectivul „prezentabil")[13]. Nu regăsim, cel puţin la început, un echivalent al modei pseudonimelor spectaculoase[14]; surprind totuşi unele elemente de continuitate lexicală cu faza anterioară; etichetele „mignonă", „tânăr evlavios", „comerciant român" şi mai ales familiarul „cavaler" („Domnişoară frumoasă 23/1,70 doresc cunoştinţă cavaler", *RL* 477, 1991) par desprinse din vechea gazetă. Sunt specifice momentului actual, în schimb, cifrele „de cod" indicând succint reperele fizice ale insului (ani, înălţime, greutate) şi conotând ideea de maximă exactitate[15], precum şi terminologia utilizată pentru stabilirea statutului social.

---

[13] Exemplele discutate în continuare provin din rubricile „Matrimoniale" ale cotidienelor *RL* şi *TL*, din anul 1991. Cf. Bogdan-Dascălu 1997.

[14] Acestea vor apărea, totuşi, în rubrica „Ţării, cât mai multe cupluri! Anunţuri matrimoniale *pe bune*", găzduită o vreme de *Academia Caţavencu*. Probabil şi sub influenţa pseudonimelor inventive folosite în respectiva revistă pentru semnarea majorităţii articolelor, cititorii care trimit anunţuri semnează *Intermed, Arcaşa* (*AC* 44, 1997, 10); *Golf 1, Ulise, Bergson* (*AC* 47, 1997, 7 bis); *Vulpea, Individul, Puişor, Felina Brună, Motanul Felix* (*AC* 49, 1997, 10); *Junona şi Catriona* (*AC* 30, 1998, 10) etc.

[15] Concizia şi precizia aritmetică se manifestă în enunţuri de tipul: „doresc prietenie, *max. 55, min. 1,75*" (*RL* 2160, 1997, 19).

Obsesia titlurilor universitare („titrat“, „licenţiat“, „intelectual“) e de departe cea mai puternică; îi urmează referirile la calitatea de „încadrat“ şi specificările profesiei; indicarea averii e foarte vagă – „situat“, „cu situaţie“ (în vechea gazetă se precizau de multe ori venitul anual sau lunar şi tipul de proprietate). Una din dominantele tematice ale noilor anunţuri matrimoniale este ideea plecării din ţară; în stilul lor telegrafic, eliptic, se vorbeşte de „posibilităţi stabilire în America“ (*RL* 478, 1991), „tânăr electronist contract în Australia“ (*RL* 480, 1991), „relaţii în străinătate“ (*RL* 415, 1991) etc. Specializarea unor termeni (*plecare, stabilire*) este evidentă în anumite formulări care pot rămâne obscure sau chiar absurde pentru un neprevenit: e cazul exemplului citat la început – „posibilităţi de stabilire sau emigrare“ –, sau cel al scurtului enunţ „tânăr 35 ani, 1,72, din Arad, doreşte căsătorie cu o persoană *plecată sau în curs de plecare*“ (*RL* 410, 1991).

Formulele anunţurilor matrimoniale sunt la începutul anilor '90 vizibil influenţate de cele ale altor tipuri de anunţuri de mică publicitate: din rubricile de schimburi de locuinţă, vânzări-cumpărări etc. Rezultatul interferenţelor e uneori derutant prin insolitul comprimărilor („intelectual-obligaţii“, „titrată agreabilă“) sau prin imprecizie şi ambiguitate, ca în echivalările:

> „Doresc pentru căsătorie tânără atrăgătoare, fără vicii sau obligaţii, maxim 25/1,72/62, cu relaţii în străinătate, *pentru similar*“ (*RL* 415, 1991);
> „Tânăr modest 30/176/66 doresc căsătorie *similar*“ (*RL* 483, 1991).

Expresia potrivirii e întotdeauna obscură, termenul prin care ar trebui să se stabilească echivalenţa fiind cu totul irelevant: „Titrat, pensionar, văduv, doresc cunoştinţă doamnă serioasă, mignonă, 55-59 ani. *Acelaşi mediu*“ (*RL* 483, 1991); „Titrată 25/1,60/53 agreabilă, liniştită, nefumătoare, doresc mariaj *corespunzător*“ (*TL* 482, 1991); „intelectuală pensionară, fără obligaţii, doresc cunoştinţă pensionar *mediu corespunzător*“ (*RL* 410, 1991). Determinările imprecise, aproape lipsite de sens (*deosebit, corespunzător, de excepţie*) existau şi cu o jumătate de secol în urmă – „fond sufletesc *deosebit*“, „suflet *aparte*“ (1936) – şi continuă să fie utilizate din plin şi acum: „calităţi *deosebite*“, „licenţiat *deosebit* (fizic, moral, intelectual, material) 37 ani, fără vicii şi obligaţii, caut parteneră cu însuşiri morale şi fizice *de excepţie*“ (*TL* 406, 1991).

La început, foarte puţine anunţuri contemporane sugerau prin lexic intimităţi ori relaţii ilicite („intim“, „experienţă“, „discret“), majoritatea adoptând un ton neutru, aproape oficial, înviorat cel mult de introducerea unor termeni familiari (ca „sufletist“: „tânăr sufletist prezentabil“, *RL* 480, 1991) sau de căutarea unui ton mai dezinvolt, dar tributar modelului publicitar: „titrată 30/1,67/55 doreşte o relaţie durabilă. Şi dv.?“ (*RL* 478, 1991).

În anii 1999-2000, cel puţin în unele ziare (*EZ, Libertatea*), rubrica „Matrimoniale“ ajunge să cuprindă aproape în totalitate anunţuri ale agenţiilor matrimoniale, ale liniilor telefonice erotice sau propuneri de prostituţie. Se

produce astfel un contrast comic între folosirea extensivă şi eufemistică a titlului şi sinceritatea limbajului din anunţuri – care vorbesc de pildă de oferte „la domiciliul *clientului*".

„Europeni căutăm apartament..."

Actul autoprezentării nu apare doar în anunţurile matrimoniale; e îndeplinit şi de diverse persoane care îşi oferă serviciile profesionale sau evocă garanţiile lor pentru încheierea unei afaceri, selectând etichetele lingvistice cele mai convingătoare. Altminteri, tiparul dominant în anunţuri nu include o prezentare a locutorului, indicat doar de persoana şi de numărul formei verbale folosite: „caut", „doresc"; „căutăm", „dorim" etc. Există autocaracterizări ale firmelor (prin nume sau prin indicii relevante: „firmă particulară", „firmă grecească", „firmă puternică" etc.) şi ale indivizilor; inventarul de termeni folosiţi în prezentare este destul de limitat. Categoriile implicate cel mai des în cererile de închiriere sunt vârsta, profesia, intelectualitatea (asociate cu informaţii suplimentare despre sex şi stare civilă): *tineri, tineri căsătoriţi, tânăr medic, medic stagiar, tânăr inginer, studenţi, studente, pereche studenţi, studentă A.S.E., student stomatologie; absolventă; profesoară, intelectuală*; mai rar intervin şi informaţii „geo-politice": *ardelean, intelectuală Basarabia.* Majoritatea formulelor citate sunt folosite probabil cu intenţia de a oferi garanţii obiective de seriozitate, care să compenseze dezavantajele băneşti. Informaţiile asupra profesiilor sau asupra ocupaţiilor „nerentabile" indică posibilităţi financiare reduse; sunt mai rare etichetele al căror mesaj implicit să fie parţial contrar celor de mai sus, propunând seriozitate *dar şi* bani: *diplomat, om afaceri, reprezentant Uniunea Europeană* etc. Simplele calificative – în construcţii de tipul „persoană *serioasă*" – au dezavantajul de a fi subiective şi incontrolabile.

Par destul de neobişnuite – dar cu atât mai semnificative – formulările de tipul „*occidentali* dorim închiriere vilă" (*RL* 1181, 1994, 13), „*occidentali* căutăm apartament" (*RL* 1434, 1994, 13); „*europeni* dorim apartament...", „*europeni* căutăm 2, 3, 4 camere..." (*RL* 1387, 1994, 13), apărute la un moment dat în anunţurile micii publicităţi. Termenul geografic (cu conotaţii politice) e prea general pentru autodesemnări; cineva se recomandă, în principiu, ca englez, francez, italian etc., nu ca „occidental" sau ca „european". Nivelul normal de (auto)desemnare e cel etnic (sau al cetăţeniei), nu unul larg zonal. Utilizarea substantivelor *occidental* şi *european* are însă o dublă explicaţie: prin contextul care le face relevante (implicând informaţii despre standardul de viaţă, despre oferta de preţ etc.), dar şi prin caracterul artificial al enunţului – de falsă autodesemnare. E probabil că nu „occidentalii" se prezintă ca atare, ci intermediarii care vorbesc în numele lor[16]. O asemenea situaţie de intermediere

---

[16] Desemnarea apare şi cu verbe la persoana a III-a, dar pentru mica publicitate această opţiune nu este semnificativă (chiar autorul real al unei cereri sau oferte se poate prezenta într-un enunţ obiectivizat şi impersonalizat): în aceeaşi pagină întâlnim atât „Occidentali *dorim* apartament în zona ultracentrală" cât şi „Occidentali *caută* apartament ultracentral, stare bună" (*RL* 1430, 1994, 13). De

mascată poate produce texte de umor involuntar, de genul celui apărut în preajma sărbătorilor, la rubrica „Cereri închirieri": „*Occidentalii* vă urează «La mulți ani» și așteaptă ofertele dumneavoastră" (*RL* 1140, 1994, 13).

De fapt, cei doi termeni stabilesc o dublă opoziție foarte clară: cu cetățenii români, pe de o parte; cu străinii arabi, africani, asiatici, pe de altă parte. Evident, sensurile geografice, politice sau culturale ale termenilor *european* și *occidental* nu sunt riguros respectate de uzul lor practic, într-un cod restrâns cum e cel al micii publicități. Acoperirea semantică a conceptelor de *occidental* sau *european* e obligatoriu disociabilă pe mai multe nivele: alături de politică, de geografie, de filozofia culturii („Suntem sau nu în Europa? ") există și zona intereselor practice, a vieții cotidiene, în care sensul lor e cât se poate de precis[17].

Toponimie urbană modernă

Repere Multe dintre primele texte și documente românești, din secolul al XVI-lea, sunt acte juridice – de vânzare, de cumpărare, de moștenire. Una din particularitățile lor este faptul că reflectă modul tradițional de a indica poziția și limitele unei proprietăți prin repere de genul: „pi la moara lu Dobrin, pe după gruiul casălor, pân gura casălor, în zos, (...), la teiul cel mare, deasupra de hălășteu, fața în zos pe la cer, pe de deal de varniță... " (zapis de cumpărare, Gorj, 25 august 1576, în DÎRS XVI, p. 98).

Uneori, modul actual de indicare a adreselor amintește de cel tradițional, dovedind că toponimia oficială și cea populară continuă să coexiste, ca sisteme concurente. Desele schimbări în denumirile de străzi și de piețe sunt contrabalansate parțial de recursul vorbitorilor la repere mai concrete. Anunțurile micii publicități folosesc, alături de indicarea unei localizări prin stradă și număr, multe repere „de peisaj". E drept că sistemului tradițional i s-a opus în ultimele decenii unul teribil de complicat. Adresa unui apartament de bloc e o formulă lungă și încâlcită (stradă, număr, indice al blocului, cu numere adesea fracționare, uneori combinate cu litere – PS1C, B3bis, Y2, C5 corp A, II/4 – , scară, etaj, apartament, sector, cod). Mica publicitate oferă însă repere mai accesibile înțelegerii umane: „apartament Centrul Civic, *la fântâni*" (RL 17.02.1994); „Bdul Unirii, *la fântâni*" (*RL* 4.01.1996); „Unirii *(fântâna mare)* " (*RL* 3.04.1995, 14); „*Fântâna Mare,* 4 camere"; „Centrul Civic, *Fântâna centrală*" (*RL* 4.01.1996). Dincolo de efemerele și conjuncturalele nume de

---

altfel, termenii respectivi sunt folosiți și în ofertele de închiriere: „Ofer 2-3 camere sediu firmă ultracentral, *prefer europeni*" (*RL* 1181, 1994, 13).

[17] Reluând, după o anumită pauză, trecerea în revistă a genului, pentru a înregistra eventuale noutăți (folosind paginile de mică publicitate din ultimele luni ale anului 1999 din *EZ* și *Libertatea*), observăm persistența adjectivelor (și mai puțin a substantivelor) *european* și *occidental*, în contexte în care contează nu atât rigoarea plasării geografice, cât valoarea („mașini europene", „câștiguri occidentale").

străzi, renaşte mereu o toponimie populară. Tendinţa de a scrie cu majusculă iniţială numele reperelor „neoficiale“ atestă importanţa acestora în sistemul de orientare al vorbitorilor.

În anunţuri pătrund chiar denumirile populare, poreclele glumeţe ale unor monumente sau clădiri pe care vorbitorii le presupun general cunoscute: „vilă 5 camere (...), 1 Mai – *Ciupercă*“ (RL 4.01. 1996). „Ciuperca“ din text reprezintă porecla, motivată prin formă, a unei clădiri dintr-o piaţă bucureşteană; în anunţul citat denumirea este extinsă şi asupra pieţii[18].

Nu se poate însă spune că denumirile oficiale sunt totdeauna neglijate de cultura populară modernă; uneori sunt preluate creator, chiar cu funcţia de a introduce conotaţii valorizante: „Între doi regi, Carol – Ferdinand, 3 camere, terasă“ (*RL* 1995)[19].

Zone În afacerile imobiliare – în care s-a produs o diversificare a obiectelor de schimb comercial şi a descrierii şi evaluării lor, apărând indicii precum „design occidental“ sau „stradă asfaltată“ – e foarte interesantă şi desemnarea *zonei* în care se plasează o locuinţă; vocabularul utilizat în acest scop nu diferă în funcţie de obiectul anunţului; e comun propunerilor de vânzare, cumpărare ori închiriere. Dincolo de numele de cartiere, străzi, clădiri-reper, pe care le-am discutat mai sus, prezintă interes adjectivele (câteva, doar) care revin insistent pentru a situa în spaţiul Capitalei imobilele respective. Se poate reface, cu ajutorul lor, un decupaj lingvistic al oraşului: eufemistic şi incomplet (zonele valorizate negativ fiind în genere omise, evitate), dar caracteristic.

Până în 1990, se foloseau mai des referirile la *sector* şi la *staţiile de metrou*. Caracterizările prin plasarea faţă de centru par să se fi diversificat în anii următori, deşi doar trei zone sunt indicate explicit: *ultracentrală, centrală, semicentrală* („apartament două camere *ultracentral*“; „vând casă, curte, teren, *zone centrale*“; „cumpăr apartament şi garsonieră, *central, semicentral*“, *RL* 1206, 1994, 10-11; termenii sunt semnalaţi şi de Pârlog 1987: 512); delimitările între ele sunt, evident, relative şi se subordonează strategiilor publicitare. Periferia nu e numită, ci doar deductibilă din omisiuni, din apelul la alte caracterizări. Un atribut ceva mai rar e *rezidenţial*: „Vând garsonieră deosebită şi apartament 2 camere, zonă *rezidenţială*“ (*RL* 1206, 1994, 11); absent din dicţionarele noastre generale, sau înregistrat cu un sens nespecific, legat de *rezident*[20], cuvântul pare să califice, ca şi etimonul său francez, zonele

---

[18] Solicitat telefonic pentru precizări, autorul anunţului a repetat acelaşi reper, fără a încerca să-şi reformuleze indicaţia prin apel la toponimia oficială: „la Ciupercă, la piaţa Ciuperca... “). V. şi anunţul: „Firma a avut sediul în zona «*Ciuperca*» de pe Bd. 1 Mai“ (*RL* 2462, 1998, 1).

[19] Se mai pot cita, dintre reperele bucureştene cât se poate de variate, şi: „Piaţa Victoriei, *chiar lângă guvern*“ (*RL* 1206, 1994, 10), „13 Septembrie (*Sexy Club*) “ (*RL* 29.09.1995, 11) etc.

[20] În DEX 1996, adjectivul *rezidenţial* e definit doar ca „al rezidentului, privitor la rezident“.

rezervate locuinţelor elegante: în opoziţie cu zonele de magazine, birouri, uzine, dar şi cu cartierele de locuinţe inferioare prin confort şi estetică.

Alte calificări au un grad maxim de nedeterminare: „zonă *bună*" („Cumpăr garsonieră sau două camere *zonă bună*", *RL* 1206, 1994, 12) sau indică avantaje concrete, prin adjective precm *liniştit*, *curat* („zonă *liniştită*, bloc *curat*", *RL* 1206, 1994, 11). Prezenţa sintagmei *zonă curată* („4 camere, etaj inferior, *zonă curată*", *RL* 1206, 1994, 12) e deja semnificativă pentru o posibilă subdivizare valorică a spaţiului bucureştean; şi mai caracteristică este referirea – foarte frecventă, de altfel – la *zone civilizate*: „Cumpăr urgent garsonieră sau apartament *zonă civilizată*" (*RL* 1182, 1994, 13), „Drumul Taberei, Militari sau *zonă civilizată*" (*RL* 1206, 1994, 12). Sensul contextual al adjectivului *civilizat* poate fi descris doar parţial prin analiză lingvistică; mai util s-ar dovedi un sondaj sociologic.

Despre animale

„Animalele de casă" (sintagma e relativ recentă şi cam tehnică în română, lipsindu-i conotaţiile simpatice ale englezescului *pet*) oscilează între statutul de persoane şi cel de obiecte. Modul în care se vorbeşte despre ele astăzi reflectă tocmai această oscilaţie; este de aceea interesant de văzut ce resurse oferă limba – tradiţia, uzul lingvistic – pentru a le denumi şi a le descrie şi ce inovaţii apar în discursul actual. Anunţurile micii publicităţi sunt un loc foarte favorabil pentru a observa tensiunea între cele două imagini ale animalului: contextul forţează interpretarea „obiectuală" (chiar prin încadrarea în rubrici de tipul *Vânzări* sau *Pierderi*), dar vorbitorii îşi permit inovaţii care personalizează. De altfel, chiar structura rubricilor admite unele libertăţi: în paginile aceluiaşi cotidian, de pildă, cinci anunţuri despre câini apar sub titlul *Pierderi,* în vreme ce al şaselea e încadrat sub *Dispariţii*, ceea ce constituie deja o asimilare umană (*RL* 2038, 1996, 19). În categoria apropierii de uman intră, sub raport lingvistic, şi folosirea cuvântului *vârstă*; dacă „vacă în vârstă de trei ani" sună oarecum ciudat, nu e neobişnuit să întâlnim „căţel Schnauzer uriaş, negru, cu pedigree, *în vârstă de 5 luni*" (*RL* 2034, 1996, 13), „Doberman *vârsta 4 ani*" (*RL* 2038, 1996, 19) etc. Efecte de umanizare sunt produse şi prin folosirea diminutivului cu conotaţie afectivă („ofer *pisicuţă*", *RL* 2033, 1996, 19) sau prin subiectivitatea limbajul familiar („pui *foarte haioşi* de pisică", *RL* 2035, 1996, 17). Alteori, însă, limbajul exacerbează tratarea ca obiect a animalului, prin formule comerciale şi publicitare – „Mastino, Napoletano, Rottweiler, Pittbull, Husky, *preiau comenzi orice rasă*" (*RL* 2038, 1996, 18); „Setteri englezi, *căţelul reclamei Bona Prima, excepţionali*" (*RL* 2034, 1996, 13) –, sau prin includerea într-o listă eterogenă: „Omagiu şi *câine Caniche*, aparat mărit fotografic" (*RL* 2033, 1996, 17).

Din punct de vedere lingvistic, semnificativă mi se pare mai ales maniera de tratare a ascendenţei animalului. Viziunea în cheie umană e reflectată de simpatica alegere a unor substantive tipice pentru persoane: termeni de rudenie,

termeni specific umani desemnând identităţi etnice şi regionale: „Caniche apricot, *tată belgian, bunic german, bunică ploieşteancă*" (*RL* 2035, 1996, 17). Anunţul în cauză poate fi pus în contrast cu unul în care aceeaşi temă e tratată în termeni tehnici, sec comerciali: „Vând pui Schnauzer uriaş, pedigree tip A, *tată din import*" (ib.). Cum „relaţiile de rudenie" din lumea animală nu l-au prea interesat pe vorbitorul tradiţional, ele nu au în română o terminologie specifică; e însă evident că la nevoie se pot folosi, prin analogie, termenii specific umani. Dacă vrem să verificăm cât de fixată e această analogie în limbă şi recurgem la dicţionare, rezultatul e destul de dezamăgitor: în dicţionarul academic, cel mai bogat în cuvinte şi sensuri, doar la *mamă* întâlnim o înregistrare a semnificaţiei „animal femelă în raport cu puii lui" (DLR, Tomul VI, litera M, 1965-1968); nici măcar articolul *tată* (ca să nu mai vorbim de *părinţi, bunici* etc.) nu prevede corespondentul animal (DLR, Tomul XI, partea a 2-a, litera T, 1982). Asimetria *mamă – tată* (care a fost păstrată şi de DEX 1996) nu e greu de înţeles: într-o perspectivă strict utilitară şi fără interes pentru puritatea rasei, tatăl-animal nu putea fi cunoscut sau nu interesa. Oricum, când paternitatea devine relevantă, limbajul umanizant e de preferat: asocierea „tată belgian" e mai puţin şocantă decât „tată din import", iar „bunica ploieşteancă" are, parcă, un vag aer de aluzie caragialiană.

Limbaj vrăjitoresc

Şi practicile vrăjitoreşti au un fel de terminologie de specialitate, dezvoltată în interiorul limbajului popular. Limba descântecelor româneşti, care a fost cercetată, prin anii '30, de Ov. Densusianu din perspectivă filologică[21] şi de Artur Gorovei mai ales din interes folcloristic[22], are un caracter arhaic bine marcat, conservând cuvinte şi forme dispărute din alte registre lingvistice[23]. În momentul de faţă, se pot însă observa interferenţe între lexicul arhaic şi popular al vrăjitoriei şi cel modern; limbajul vrăjitoresc de tranziţie, cel puţin în forma în care apare el în anunţurile publicitare, e un hibrid de tot hazul. El cuprinde, desigur, termenii de bază ai profesiei, cuvinte din fondul vechi, tradiţional – *a descânta, a dezlega, a lega, a ghici, a vindeca, a alunga; putere, farmece* etc. Majoritatea sunt cuvinte ale limbii comune, specializate semantic; cazul cel mai clar este al verbelor *a lega* şi *a dezlega* – care au sensuri specifice vrăjitoriei. Necunoaşterea lor poate produce confuzii: într-o construcţie ca „a dezlega cununii" verbul riscă să fi considerat sinonim cu „a desface", „a despărţi", în vreme ce înţelesul său e, invers, „a dezlega vraja care le împiedică împlinirea". Dicţionarele noastre curente indică sensul magic doar pentru verbul *a lega* – „a opri, a împiedica de la ceva prin vrăji" (DEX 1996) – nu şi pentru antonimul său *a dezlega*. Explicaţia e probabil strict

---

[21] *Limba descântecelor*, studii din 1930-1934 reproduse în Densusianu 1968: 214-345.
[22] Gorovei 1985.
[23] Cf. Rosetti 1975. O sinteză a domeniului (cu bibliografie şi prezentare istorică) e realizată de Bălteanu 2000.

contextuală şi implică practica lexicografică de preluare a definiţiilor de la un dicţionar la altul: dicţionarul academic al lui Sextil Puşcariu (DA), din care a apărut fascicula care cuprindea verbul *a lega*, nu însă şi cea în care ar fi urmat să apară *a dezlega,* a oferit urmaşilor un model de interpretare semantică doar pentru primul verb.

Limbajul actual al vrăjitoriei utilizează, pe de altă parte, neologisme (mai mult sau mai puţin recente) precum *paranormal, magie, talisman,* integrând şi unii termeni medicali, de exemplu *epilepsie*. Registrul tradiţiei se combină în mod neaşteptat cu cel al modernităţii: „lucrează cu paranormal, descântă în talisman, icoane, str. Florilor nr. 2, Ploieşti" (*RL* 2038, 1996, 19); „epilepsie de frică"; „descântă prin magie albă" (*RL* 2036, 1996, 19). Contaminant e mai ales limbajul comercial-publicitar: „dezleg orice. *Rezolvare sigură*" (*RL* 2038, 1996, 19); „alung blestemele şi multe altele, *convingerea la domiciliu*" (*RL* 2038, 1996, 19; 2035, 1996, 19); „ajută în *spor afaceri*"; „a participat la *congresul* vrăjitoarelor din Polonia şi Bulgaria, la care a fost *premiată* cu trei talismane" (*RL* 2036, 1996, 19). Verbul *a rezolva,* neologism absorbit de limbajul familiar, apare într-o construcţie specifică vorbirii inculte: „*m-a rezolvat de argintul viu*" (*RL* 2038, 1996, 19). Enumeraţiile situaţiilor negative, ale cauzelor şi ale remediilor lor – minuni, leacuri – sunt cu siguranţă părţile cele mai pitoreşti din anunţuri, amalgamând credinţe străvechi şi detalii de viaţă modernă („Descântecul meu are valoare de laser", *EZ* 2589, 2000, 7).

Competenţele sunt foarte diversificate – „afaceri şi pierderi" (*RL* 2650, 1998, 12); „schimbă situaţii familiare, financiare, medicale, sentimentale, dezleagă farmece, blesteme" (*RL* 2663, 1998, 14), „îndepărtează farmece, coşmare" (*RL* 2638, 1998, 19), „pentru spor câştig" (*RL* 2638, 1998, 19), „rezolvă probleme de dragoste şi afaceri" (*RL* 2626, 1998, 19). Ritualizarea tradiţională se continuă şi prin eufemism: „are anumite plante pentru anumite cazuri" (*RL* 2669, 1999, 27), „adună casa omului şi mai multe" (*RL* 2671, 1999, 19).

În textele anunţurilor abundă şi nesiguranţele sintactice, mai ales coordonările greşite sau producătoare de ambiguităţi:

> „Are puterea şi descântă prin magie albă de a vindeca anumite boli, argintul viu, epilepsie de frică şi cositor, împreună pe cei despărţiţi, dezleagă cununii, oameni care sunt legaţi, ajută în spor afaceri" (*RL* 2036, 1996, 19).

Domeniul cunoaşte probabil o concurenţă puternică, ceea ce se poate deduce şi din varietatea formulelor publicitare adoptate: de la autoprezentare – „Ghicesc, descânt în zodii şi cafea" (*RL* 2038, 1996, 19) – la prezentarea impersonală, sugerând o instanţă validatoare – „Această femeie se numeşte Minodora. Are puterea şi descântă... " (*RL* 2036, 1996, 19) sau la introducerea persuasivă în scenă a unui beneficiar recunoscător: „Mă numesc Ileana Ionescu şi mulţumesc Anei Maria, unguroaică, că m-a rezolvat.. " (*RL* 2038, 1996, 19)[24].

---

[24] O serie de anunţuri din 2000-2001 îşi amplifică incoerenţa textuală prin faptul că juxtapun, în acelaşi mesaj, fără a indica în vreun fel limitele, fraza publicitară a vrăjitoarei şi mulţumirile atribuite

Stilul publicitar – interogativ, imperativ, ancorat în situaţia de comunicare – îşi impune clişeele; formula clasică „schimb urgent" primeşte un nou obiect – destinul (şi selectează implicit un alt sens al verbului):

> „Doamna Sultana *schimbă urgent destinul omului*, vreţi să aflaţi trecutul, prezentul şi viitorul? Să vă dezlegaţi cununiile, să scăpaţi de farmece? Sunaţi acum la tel. ..." (*RL* 2033, 1996, 19).

Anunţurile ghicitoarelor şi prezicătoarelor, ale practicantelor contemporane de varii tipuri de magie se individualizează mai ales prin incoerenţa pe care o produc strategiile lor persuasive, supralicitate şi uneori contradictorii. Reperele principale sunt numele, calitatea („profesia"), sursa competenţei (moştenirea harului), situarea în spaţiu (adresă, rază de acţiune, călătorii, renume în afara graniţelor, mediatizare etc.) şi caracteristicile metodologice (instrumente, procedee, cazuri tratate).

Cele mai multe anunţuri[25] cuprind numele prezicătoarei, ba chiar încep cu acesta. Numele înseşi – nu se poate şti dacă întotdeauna reale sau doar alese ca pseudonime artistice, profesionale – sunt caracteristice: multe sunt nume de botez din onomastica tradiţională, evocând într-o anumită măsură şi repertoriul folcloric al basmelor: *Ana, Maria, Ana-Maria, Ioana, Sultana, Minodora, Dafina, Margareta*. Există şi excepţii, precum mitologica *Atena* sau moderna *Beatris*, după cum există cazuri mai banale, mai greu încadrabile – *Luminiţa, Rodica* –. şi chiar nume stranii ca *Dulceaţa*, *Suedia* sau *Brăţara*. Prezentarea e impersonală şi neapărat respectuoasă, numele fiind însoţit de termenul de reverenţă: „aceste două obiecte se află la *doamna Dafina*" (*RL* 2667, 1999, 16); „*Doamna Margareta, doamna Ana, doamna Maria* au un sediu deschis pentru ghicit în cărţi, cafea" (*RL* 2669, 1999, 17); „*doamna Brăţara* răspunde la tel. (...)" (*RL* 2638, 1998, 19). (Cititorului suspicios, care presupune că emiţătorul impersonal e în realitate una şi aceeaşi persoană cu vrăjitoarea însăşi, autodesemnarea reverenţială îi pare, desigur, comică.) O garanţie de profesionalism e oferită de cuprinderea într-o tradiţie magică, într-o descendenţă care conferă autoritate. Harul sau darul vrăjitoresc sunt moştenite de la o rudă apropiată, de la o persoană prezentată ca o fiinţă reală, proiectată însă în mitologie prin nume ori prin vârstă: „a moştenit harul de la mătuşa sa *Frunsoleana*, care a trăit *126 de ani*" (*RL* 2667, 1999, 16); „nepoata celebrei *Omida*" etc. Se constată în genere o ruptură onomastică la schimbul de generaţii: numele strămoaşelor sunt, statistic, mult mai ciudate decât cele ale moştenitoarelor; o demonstrează, de pildă, „*Atena* – fiica clarvăzătoarei *Câmpina*"

---

clienţilor: „Vindec şi rezolv (...). Mă numesc *Speranţa* şi mă găsiţi la adresa (...). Sînt Valentin din Târgovişte şi ţin să mulţumesc ca şi sutele de persoane celebrei vrăjitoare *Speranţa* din Bucureşti (...). Olaru Ion din Arad transmit multă sănătate şi un an nou fericit plin de succese celebrei vrăjitoare din Bucureşti *Speranţa*" etc. (*EZ* 2619, 2001, 8).

[25] Cele câteva observaţii pe care le prezentăm în continuare se bazează pe un număr de anunţuri apărute în 1998-1999 în ziarul *RL*, la rubrica *Diverse* a micii publicităţi.

(*RL* 2671, 1999, 19)[26]. Şi desemnarea specializării face parte din protocolul de captare a interesului; deşi serviciile oferite (o listă destul de lungă) sunt cam aceleaşi, termenul profesiei variază: „prezicătoarea Dafina“, „vrăjitoarea Maria“, „clarvăzătoarea Atena“, „ghicitoarea Suedia“ etc.[27]

Unele dintre incoerenţele textelor provin din tensiunile lor subterane – de pildă, din ezitarea între a sublinia sau a nega conotaţiile de mediu ţigănesc, strâns legate de instituţia vrăjitoriei. Nu se poate nega existenţa stereotipului (internaţional) al *ţigăncii ghicitoare*: persoană înzestrată cu intuiţii speciale şi depozitară a unor învăţături străvechi. În principiu, un asemenea stereotip ar putea fi speculat pentru a conferi mister şi autoritate profesiei. La noi, el riscă totuşi să fie compromis de stereotipul etnic marcat ca predominant negativ al *ţiganului*; în plus, e concurat de tipul folcloric – tradiţional şi naţional – al *babei vrăjitoare*. E semnificativ faptul că anunţurile nu invocă identitatea etnică ţigănească; o sugerează cel mult, prin cele câteva nume mai stranii ale vrăjitoarelor sau ale strămoaşelor acestora, sau prin fotografii. Spre deosebire de text, fotografia – acolo unde apare – se bazează tocmai pe conformitatea cu prototipul vrăjitoarei ţigănci, în varianta autohtonă asimilată (uneori chiar în costum popular)[28]. Oricum, afirmate explicit sunt alte identităţi etnice: maghiară – doamna Dafina din Ploieşti, nepoata Frunsolenei „este unguroaică de origine din Budapesta“ (*RL* 2667, 1999, 16); o femeie recunoscătoare mulţumeşte „Anei Maria, unguroaică, că m-a rezolvat“ (RL 2038, 1996, 19) – şi, desigur, română: „doamnă romăncă ghicesc în cărţi, cafea“ (*RL* 2626, 1998, 19).

Reperele spaţiale completează repertoriul onomastic. Adresa propriu-zisă nu apare totdeauna, fiind mai ales inclusă în nume, în formula complexă de identificare: „Dafina din Ploieşti“. E interesant că acest mod tradiţional de desemnare prin prenume şi localitate apare şi în prezentarea altui rol al anunţului: martorul, clientul recunoscător: *„Mă numesc Marius din Bucureşti* şi vreau să-i aduc mii de mulţumiri vrăjitoarei Brăţara...“ (*RL* 2638, 1998, 19). Cum textul anunţurilor inovează în permanenţă, prin amplificare şi supralicitare, la sfârşitul anului 2000, alături de martorul autohton apar chiar străini, cu funcţia de a atesta prestigiul internaţional al „firmei“:

> „Suntem din Ierusalim şi vrem să-i aducem mii de mulţumiri doamnei Diana (...). Mă numesc Ernest sunt din Geneva (Elveţia) unde am fost la Biserica din Ierusalim unde am găsit-o pe doamna Diana. M-a rezolvat pe loc de nu puteam să mişc mâinile (...). Suntem din Cairo (Egipt) (...). Noi ne numim Abdulah, Caleh, Emir“. (*EZ* 2589, 2000, 7)

---

[26] În unele cazuri (un exemplu e chiar *Câmpina*) ar putea fi vorba şi de amestecarea prenumelor cu numele de familie.

[27] Se mai adaugă, în anii următori, „tămăduitoare“ şi „făcătoare de minuni“ (*EZ* 2604, 2001, 8; ib. 2619, 2001, 8 etc.).

[28] V. de exemplu în *RL* 2699, 1999, 19. Ulterior, postura preferată a fotografiilor se schimbă, punând în relief conotaţii orientale (covoare, costume) combinate cu atribute fabulos-imperiale (coroana) şi creştine (crucea).

În genere, geografia e invocată pentru a sugera raza de acțiune a prezicătoarei: „cea mai tânără vrăjitoare din Balcani" (*RL* 2626, 1998, 19), „Regina Magiei din România" (*RL* 2663, 1998, 14) etc. În anunțurile mai elaborate, apare şi toposul călătoriei în străinătate: de inițiere, într-o variantă mai arhaică, sau de specializare, într-una modernizată. Şcolile şi strategiile sunt diferite, căci se invocă fie Orientul îndepărtat – China, India –, fie, ca spațiu destul de generic al modernității, Europa („cea mai solicitată ghicitoare, care a călătorit în toată Europa", *RL* 2668, 1999, 17; „a fost plecată în Europa", *RL* 2626, 1998, 19; „întoarsă din țările europene", *RL* 2699, 1999, 19). Mitul înfiorătoarelor adunări de Sabat pare a fi contaminat şi complet transformat de tipologia şi limbajul vieții moderne; în anunțuri e vorba de participarea la concursuri, festivaluri, cursuri de specializare: „vrăjitoarea Ioana, venită de curând din India de la Congresul Vrăjitoarelor, aleasă ca cea mai bună vrăjitoare a anului" (*RL* 2650, 1998, 12). Omisiunea strategică favorizează misterul, atunci când e anunțată cu emoție întoarcerea, fără a se preciza locul, durata sau scopul călătoriei abia încheiate: „Regina Magiei din România, Ana Matei, s-a reîntors în Bucureşti" (*RL* 2663, 1998, 14). Raza de acțiune e confirmată de semnul modern al prestigiului – mediatizarea (generică sau particularizată prin exemple): „apărută la radio şi TV pentru calitățile ei" (*RL* 2638, 1998, 19), „a fost dată pe posturile de televiziune Pro TV şi Antena 1" (*RL* 2667, 1999, 16), „a apărut pe programele TVR1, 2, Antena 1" (*RL* 2668, 1999, 17) etc.

Există unele cercetări semiotice asupra anunțurilor publicitare ale țigăncilor ghicitoare din Statele Unite şi Canada. S-a observat astfel că autorii sau autoarele anunțului integrează în scop persuasiv semnele diferitelor grupuri etnice şi sociale. Un articol (Hilaire 1996: text destul de naiv, preluând fără nici o distanță critică toate explicațiile furnizate de informatori) reproduce diverse exemple de anunțuri din Canada, în care există unele similitudini cu textele actuale din ziarele româneşti; predomină însă diferențele, foarte vizibile în detalierea cauzelor răului şi a metodelor de remediere. În vreme ce publicului canadian i se oferă doar cititul în cărți, în stele sau în palmă, cel românesc pare pregătit să accepte metodele cele mai variate ale vrăjitoarelor care „dezleagă de frică, de răsăritură, boala copiilor, de argintul viu" (*RL* 2626, 1998, 19), „rezolvă cazuri de cununii legate, făcut de urât" (*RL* 2667, 1999, 16), „lucrează cu magie albă" (*RL* 2669, 2999, 27), „cu magie albă, neagră", „cu plante", „cu talisman", „lucrează cu os de peşte, cu miere" (*RL* 2638, 1998, 19), „rezolvă prin cruce şi icoană, prin piatră de talisman, prin două valuri de argint lucrătură în vârtelniță, două obiecte din China care au fost date la prezicătorie (...), fiind trecute prin 99 de biserici din China" (*RL* 2667, 1999, 16) etc.

3. Limbajul publicitar: reinventarea reclamei

Evoluția limbajului publicitar românesc cunoaşte deja câteva faze: de la desprinderea lui de stilul birocratic al anunțurilor seci, trecând prin faza traducerilor stângace, până la apariția primelor semne de autonomie (asimilarea unui registru familiar, a jocurilor de cuvinte, orientarea către destinatar şi actualitate).

Se poate deci urmări constituirea (sau reconstituirea) unui limbaj; după o lungă pauză (dominată de anunțul imperativ: „Economisiți la C.E.C. “ sau de cel descriptiv şi impersonal, cu valoare informativă nulă: „Magazinele şi raioanele specializate ale comerțului de stat vă pun la dispoziție un bogat sortiment de articole de...“[29]), stilul publicitar a început să se reinstaleze în limba română, cu formulele şi strategiile sale specifice, folosind mai puțin tradiția antebelică (depăşită între timp)[30] şi mai mult modelele occidentale contemporane. Primele texte publicitare româneşti de după 1989 încercau să reînvie genul preluând, în condiții grafice precare şi uneori prin traduceri neinspirate, tipare străine. Treptat, discursul publicitar românesc începe să-şi construiască modele proprii, adaptate situației şi mentalităților locale.

Începând din 1990, reclama românească a evoluat vizibil, odată cu publicul, tot mai dispus să accepte formule complexe şi spectaculoase. Şi cercetarea sa lingvistică este încă la început: în monografii ştiințifice, ca şi în manuale şi ghiduri practice, fenomenul publicitar este de obicei privit ca un întreg (căi de răspândire, cod al imaginii şi al sunetului, text), aşa că problemelor de limbă li se consacră un spațiu limitat (de exemplu în Dâncu 1999); cel mai complet studiu lingvistic apărut până acum este Stoichițoiu Ichim 1997.

În cele ce urmează sunt prezentate doar câteva dintre particularitățile lingvistice ale discursului publicitar românesc, în faza sa de constituire.

Stângăciile începuturilor

Cauzele sociologice şi economice ale prezenței foarte firave a publicității româneşti la începutul deceniului '90 sunt destul de evidente. Coman 1990 remarca, de exemplu, o lipsă esențială, care împiedica devoltarea unui discurs publicitar normal: numele firmei. Sloganurile generice („Gospodine! La orice

---

[29] Un exemplu de asemenea anunț inutil este: „TRICOTAJE comode, în diferite nuanțe şi modele, găsiți într-un bogat sortiment la magazinele şi raioanele specializate ale comerțului de stat“ (Almanahul *Scânteia*, 1978).

[30] Un număr tematic al revistei *Dilema* („Votați sloganul! tehnologie pentru o viață“) intercalează între articole mai multe reproduceri de anunțuri publicitare de dinainte de al doilea război mondial, cu o amprentă de epocă (desuet-comică) nu numai în grafică, ci şi în limbaj: „Doamna distinsă poartă centura Khuner“; „Domnilor, rivalizați cu eleganța marilor vedete ale ecranului purtând stofele Electa“ etc. (nr. 112, 1995).

masă, paste făinoase", 1961) şi aproape tautologice au reprezentat o sursă permanentă de absurd şi umor involuntar în deceniile regimului totalitar, neoferind decât modele negative.

Ceea ce se putea observa la începutul anului 1990, în rarele mesaje publicitare din mass media, era tendința de a abandona cele câteva modele textuale elementare şi antifuncționale, înlocuindu-le cu altele care, încă neasimilate, produceau o impresie confuză de stângăcie şi nefiresc. Cauza era adeseori traducerea ca atare sau imitarea unor sloganuri publicitare reprezentând un tip de text încă neimpus, lipsit de baza culturală pe care o formează, în mare măsură, obişnuința[31].

După o perioadă de intensă impersonalizare, apărea sloganul publicitar în care situația enunțiativă era bine precizată, persoana cu rol de prezentator (introdusă uneori prin imagine) folosind persoana I singular, uneori şi persoana a II-a, a adresării către virtualul cumpărător. Un astfel de mesaj ancorat formal în situația de comunicare era atribuit, într-o reclamă de dimensiuni modeste şi cu obişnuita lipsă de claritate a imaginii, unui personaj feminin, care spunea:

> „Eşarfa de la gâtul meu nu e în aspiratorul dv.! El poate curăța (de praf) numai îmbrăcămintea groasă. Şi nu numai." (*Flacăra* 35, 1990, 12)

Ultimele două propoziții sunt reluate în secvența de text care urmează imaginii, având rolul de a oferi detalii concrete despre caracteristicile tehnice ale aspiratoarelor numite sec *AP 20S, AP 21, AP 10, AP E*. Formula publicitară propriu-zisă produce involuntar un efect de absurd tern, nespectaculos. Textul încearcă probabil să aplice o formulă, curentă în publicitatea modernă, de asociere a unor sfere cât mai diferite, să facă un salt imprevizibil de la elementul inițial („eşarfa de la gâtul meu") către obiectul propriu-zis al reclamei (aspiratorul). Discursul evoluează însă printr-o serie de implicații contradictorii şi incerte; conectorii logici dintre afirmații (*dar, pentru că, deşi*...) lipsesc sau sunt greşit folosiți[32].

Reclamele în care se observa o voință de individualizare, pe fundalul unei generale monotonii, mânuiau cu destulă stângăcie tehnicile consacrate în discursul publicitar străin. O secvență informativă şi valorizantă precum

---

[31] Ar mai trebui precizat că, în codul mixt produs de asocierea dintre text şi imagine, doar primul element îşi permitea în acel moment să copieze modele străine, celălat fiind împiedicat să o facă de absența condițiilor grafice corespunzătoare.

[32] Textul conține presupunerea amuzantă că virtualul cititor nu cunoaşte funcția de bază a unui aspirator; (altfel, „poate curăța" nu ar primi precizarea din paranteză: „de praf") precum şi alte neclarități şi contradicții acumulate surprinzător într-un spațiu atât de mic – şi a căror analiză e fastidioasă: eşarfa se află sau nu la gât? o eşarfă care nu e la gât trebuie să se găsească obligatoriu într-un aspirator? dacă nu e acolo doar pentru că aspiratorul curăță (de praf) exclusiv îmbrăcăminte groasă, ar însemna că un aspirator înghite tot ce curăță? ş.a.m.d. După o restricție (de exemplu: „Mănâncă *numai* mere") nu poate urma negația „şi nu numai".

„Renumitele băuturi răcoritoare GO-GO Gablitzer/Austria sfidează prin calitate excepţională şi preţ scăzut miturile şi monştrii. Reţineţi deviza: *GO-GO peste aşteptări*" (*RL* 1991)

este cu siguranţă o traducere. Referirea aluzivă la „mituri" şi „monştri"[33] în domeniul răcoritoarelor pare destul de artificială în limitele codului publicistic (nu numai publicitar) românesc, în care termenii nu au o circulaţie foarte frecventă, mai ales fără determinări (se foloseşte mai mult sintagma „monştri sacri", dar nu în legătură cu orice domeniu al vieţii cotidiene). Caracterizarea superlativă a produselor e normală, deşi destul de puţin particularizată. După cum normală, adică uzuală, e şi strategia de a introduce ca presupoziţie „renumele" firmei, prezentându-l deci ca pe un dat obiectiv, enunţat de vocea impersonală, reprezentând instanţa socială neutră, căreia i se atribuie textul. Mai puţin fericită (şi desigur neintenţionată) este contradicţia dintre presupoziţia renumelui şi sloganul care îi urmează, „GO-GO *peste aşteptări*". Dincolo de caracterul nu tocmai firesc din punct de vedere sintactic al construcţiei (determinare atributivă sau propoziţie eliptică), supărătoare sunt implicaţiile sale semantice: un produs „peste aşteptări" este unul care oferă o surpriză plăcută în ciuda statutului său comercial modest. Adevărul, spus aproape fără voie (e vorba deci de o firmă puţin cunoscută, capabilă să producă surprize plăcute) intră în contradicţie cu valorizările iniţiale (ca firmă renumită).

O contradicţie interioară mina şi scurtul anunţ:

„1 626 203 lei la PRONOEXPRES. ION IONESCU din Bucureşti" (*RL* 1991)

în care codul lingvistic era completat de cel grafic nu numai prin punerea în pagină a textului şi prin variaţia caracterelor tipografice, dar mai ales printr-un mic desen emblematic, reprezentând un săculeţ cu dolari! Adecvarea imaginii e discutabilă, căci nu e vorba nicăieri în text de vreo sumă în dolari; ea se susţine doar în plan conotativ, în măsura în care în societatea românească posttotalitară semnificaţiile de „valoare" şi „câştig" au fost asociate în mod prototipic cu valuta străină. Mesajul publicitar, rezultat al unor strategii indirecte dar destul de simpliste, e marcat de contradicţia dintre implicaţiile informaţiilor pe care le oferă. Precizia extremă a sumei, deloc rotunde, pare să aibă rolul de a sugera autenticitatea câştigului; în schimb, numele şi adresa câştigătorului sunt suspecte prin generalitate şi aspect artificial, construit: „Ion Ionescu din Bucureşti" pare mai curând o ficţiune ideală decât un individ concret şi credibil. Desigur, se prea poate ca numele să fie real şi faptul câştigului autentic; ceea ce contează din punctul de vedere al textului persuasiv e însă impresia de artificialitate creată şi efectul ei negativ.

În perioada de tranziţie s-a putut asista, de fapt, la constituirea unui cod; multe dintre formule, chiar incorecte, contradictorii sau stupide, au intrat

[33] Pentru sensul în context al verbului *a sfida*, v. mai jos, p. 113.

treptat în bagajul uzual al publicității românești, prin reluare sau parafrazare. Că textul se dezvoltă după un model o dovedește și sloganul folosit în 1991 de *Team mita*: „Într-o lume de distribuitori de copiatoare noi suntem originalii!". Precedat de sloganul firmei Xerox – „Într-o lume de copiatoare noi suntem originalul" și probabil tot tradus din engleză, textul mizează pe jocul de cuvinte produs de polisemia *copierii* și de opoziția *copie/original*. Numai că folosirea la singular sau la plural a substantivului *original* – neutru sau masculin – presupune semnificații diferite, de care probabil că autorii traducerii nu au ținut cont. Valorizarea prin conținutul „singura firmă de calitate, prototip, model pentru toate celelalte" e posibilă doar în varianta „suntem originalul"; opțiunea pentru plural („suntem originalii") introduce criterii diferite de evaluare, care accentuează meritul nonconformismului, al noutății etc. Motivația care urmează are un singur defect: sintaxa greoaie a unei fraze prea lungi, cu grupuri nominale dezvoltate: „Pentru că în ultima instanță nu ne interesează vânzarea propriu-zisă ci legătura continuă cu clienți satisfăcuți de soluția noastră totală, ce se reflectă prin garanția de utilizare pe care o acordăm pentru toate echipamentele achiziționate" (*RL* 1991).

În teoriile și analizele care au ca obiect publicitatea se vorbește de faptul că autorul real al mesajului, agentul publicitar, specialistul în construirea acestui tip de discurs e întotdeauna absent ca locutor în structura de suprafață, el nevorbind în nici un caz în numele său ci doar al firmei, al opiniei publice, al consumatorului etc. În publicitatea românească de la începutul anilor '90, probabil că acest specialist era cu desăvârșire absent, textele fiind improvizate direct de cei care doreau să-și vândă produsele.

A trebuit să se adune, în primii ani, o cantitate însemnată de forme greoaie și confuze ale publicității pentru a pregăti terenul pe care să-l câștige treptat efectele de surpriză, proverbul, jocul de cuvinte, aluzia. Probabil că la început nici nu și-ar fi avut rostul reclamele excesiv de subtile sau de șocante, uzând de metafore și metonimii vizuale, de sloganuri sonore spectaculoase sau de texte argumentative elaborate: ele ar fi pretins, din partea virtualilor cititori, o familiarizare nu numai cu codul general al limbii române, ci și cu strategiile proprii acestui tip de text.

Abuzuri ale traducerii

„Efectiv", „eficient", „eficace"

Traducerea e punctul slab al multor texte publicitare. În 1993, o voce entuziastă repeta, la televiziune, sloganul *„Protejează efectiv! Protecție efectivă!"*. Adverbul *efectiv* (mai frecvent decât adjectivul corespunzător) e folosit în româna curentă mai ales ca mijloc pragmatic de întărire, cu sensul pe care îl are în franceză adverbul *effectivement:* „cu adevărat; realmente" („Este *efectiv* plictisit", DSR). Utilizarea adverbului conferă enunțului o notă polemică, sugerând că un fapt e considerat real *în ciuda aparențelor:* „Protejează efectiv" are în primul rând înțelesul „Chiar protejează! Culmea, protejează!". Nu cred

că pe această valoare polemică miza reclama în cauză: publicitatea nu prea își permite luxul de a accepta posibilitatea dubiului. Adjectivul *efectiv* („protecție efectivă") e echivalent cu „real, adevărat" (cf. fr. *effectif),* având un subtext polemic similar celui al adverbului.

După cum se vede, utilizarea cuvântului românesc *efectiv* (explicat și prin lat. *effectivus*), urmează destul de fidel condițiile de enunțare ale cuplului fr. *effectif – effectivement.* Textul reclamei televizate era însă influențat, foarte probabil, de engleză, în care cuvintele *effective* și *effectively* au sensul principal de „adecvat scopului; producând rezultatul scontat". Pentru a exprima această idee româna dispune în primul rând de alte două neologisme: *eficace* (adjectiv) și *eficient* (adjectiv și adverb): „tratament eficace", „metodă eficientă", „lucrează eficient" etc. E foarte probabil ca intenția sloganului publicitar în discuție să fi fost cea de a informa publicul că o anume pastă de dinți „protejează eficient", că asigură o „protecție eficace". E drept, unele din dicționarele noastre par să accepte sinonimia *eficace – eficient – efectiv*[34]; folosirea lui *efectiv* cu sensul specific pentru *eficace* și *eficient* nu corespunde însă uzului curent. E drept, uzul se poate modifica: și în alte cazuri, cuvinte „internaționale" (majoritatea de sursă latină), intrate în română cu valori principale mai apropiate de cele din franceză, își schimbă sensul, în mod aproape insesizabil, sub presiunea traducerilor din engleză[35]. Adesea, influența engleză a acționat între timp chiar în franceză, adăugând sensuri noi cuvintelor respective.

S-ar putea deci ca diferența actuală dintre *efectiv,* pe de o parte, *eficace* și *eficient,* pe de alta, să se atenueze sau să se transforme, poate chiar sub presiunea limbajului publicitar, a traducerilor grăbite și a asocierilor întărite de obișnuință. Pentru a exprima ideea de „perfect adecvat scopului", foarte firească în prezentarea unui nou produs, *eficace* pare a avea mai puține șanse de folosire frecventă: criteriul eufoniei acționează asupra vorbitorilor mai mult decât am crede-o (în vreme ce prestigiul latinismelor e în scădere). *Eficient* este poate marcat stilistic de prezența sa și a familiei sale lexicale în limba de lemn a birocrației totalitare („măsuri eficiente", „eficiență", „eficientizare" etc.).

Prețul care „bate" și „sfidează"

Foarte multe dintre textele publicitare adaptate stării actuale a pieții românești plasează într-o poziție privilegiată referirile la preț. Strategiile prin care sunt anticipate obsesiile cumpărătorului și prin care se comunică, persuasiv – fără precizări, fără cifre –, ideea „prețului mic" se înscriu în câteva tipare previzibile[36]. Evaluarea directă și superlativă e mai rară; doar din când în când sunt totuși anunțate „prețuri incredibil de scăzute", „cele mai scăzute

[34] DEX 1975 indica pe *eficace* între sinonimele adjectivului și adverbului *efectiv*; în ediția din 1996 s-a renunțat însă la această echivalare discutabilă.

[35] Alte exemple de calcuri semantice recente sunt *oportunitate* cu sensul „ocazie", sau *a aplica* „a face cerere, a candida" (v. mai sus, p. 96, nota 11).

[36] Exemplele din această secțiune provin din anunțuri publicate în diferite periodice (în primul rând *RL*) în anul 1994.

prețuri din țară". Formulele de acest tip sunt în genere evitate nu numai pentru că stilul hiperbolic trezește neîncrederea, ci mai ales pentru că invocarea excepționalului generează nevoia de explicații: în lipsa unor motivații temeinice, prețul minim sugerează ideea periculoasă de marfă proastă. Alte tipare rămân superlative, ocolind însă evocarea directă a limitei inferioare prin folosirea unor evaluative foarte generale: „cele mai bune prețuri din România"; „prețuri de excepție". Din păcate, ambiguitatea termenilor apreciativi riscă să producă în asemenea cazuri lecturi antifrastice, sugerând involuntar posibilitatea unor prețuri excepțional de mari.

Cele mai răspândite structuri publicitare sunt acelea care nu spun prea mult, folosindu-se de cuvintele-cheie *avantajos* și *accesibil* („prețuri accesibile", „foarte avantajoase", „cel mai avantajos preț posibil" etc.); relativitatea atributelor (accesibil – cui?; avantajos – în raport cu ce?) evită strategic șocul datelor exacte, implicând, în schimb, calități incontestabile, în raport cu care prețurile, chiar mari, sunt avantajoase; tiparul preferat rămâne cel care conotează normalitatea și moderația.

Din punctul de vedere al expresiei lingvistice, cele mai interesante sunt textele în care evaluarea prețurilor se face prin referirea explicită la concurență. Întâlnim în asemenea cazuri enunțuri mai directe, mai dinamice, dar care sunt deocamdată mai puțin adaptate limbii române. În formule preluate din stilul publicitar occidental apar „prețuri fără concurență" sau „prețuri care sfidează orice concurență". Verbul *a sfida* și substantivul *sfidare,* tot mai des folosite, prin calc, în limbajul publicistic și în cel publicitar – „sfidarea de care aveam nevoie", „renumitele băuturi (...) sfidează prin calitate excepțională și preț scăzut miturile și monștrii" (v. mai sus, p. 110) etc. – au în română conotații și sensuri predominant negative, ilustrate de folosirea curentă a substantivului („asta e o sfidare!") și întărite de semnificațiile adjectivului *sfidător*: *Sfidarea* nu e doar un act de înfruntare, de provocare, ci mai ales unul de jignire, de incitare, presupunând dispreț, ostentație ș.a.m.d.

Alegerea lui *a sfida* ca verb al competiției și al concurenței nu mi se pare tocmai fericită, din cauza mărcilor sale negative; cu mult mai nepotrivit e, în orice caz, în contexte similare, verbul *a bate*: „a combina calitatea IBM cu un preț care *bate orice concurență*". Caracterul familiar și sensul predominant concret al verbului *a bate* produc în textul altminteri sobru al reclamei în cauză un efect de stridență, mai ales în combinație cu complementul direct abstract (a bate *concurența*). Cel puțin la fel de neinspirată îmi pare formula publicitară „Nimeni *nu ne bate la prețuri*" (Sarmis *SRL*), în care încercarea de a găsi un verb al competiției comerciale exact, frapant și familiar se împiedică în ridicola ambiguitate gramaticală a construcției „a bate la... " (cu prepoziția urmată de obiectul competiției – „a bate la șah" – sau de locul de aplicare a bătăii – „a bate la tălpi")[37].

---

[37] Asocierile forțate, sintagmele prost traduse nu pot beneficia, desigur, de scuza creativității lingvistice, invocată într-un interviu de patronul unei firme de publicitate românești: „Publicitatea nu știe gramatică, admite orice tip de inovație" (*Dilema* 112, 1995, 14). Pe aceeași pagină, un

Registrul colocvial

Pătrunderea registrului colocvial în mass-media e o noutate a perioadei posttotalitare, pe care însă limbajul publicitar românesc a acceptat-o – cel puţin în anunţurile scrise, pentru că spoturile radiofonice şi de televiziune sunt mai puternic legate de oralitate – cu oarecare întârziere. În sine, registrul colocvial are avantaje certe în persuasiunea publicitară: atrage atenţia, contrastând cu tonul predominant tehnicist şi clişeizat; creează o relaţie mai cordială cu receptorul mesajului; se opune emfazei, sugerând sinceritatea; în fine, permite mai multe jocuri de cuvinte.

S-a reproşat uneori pe nedrept limbajului publicitar modern hibridul stilistic: cum mesajul e adesea polifonic, diferenţele de registru pot fi interpretate ca diferenţe de voci, fiind deci nu numai acceptabile, ci chiar utile în dinamizarea enunţului. Rămâne totuşi cel puţin un tip de combinaţie inabilă, pentru care scuza polifoniei nu funcţionează: folosirea, în acelaşi enunţ, a structurilor sintactice populare şi a lexicului savant (combinaţia inversă – între sintaxa savantă şi lexicul familiar – e mai puţin probabilă). Cauza poate fi o nesiguranţă în a distinge registrele, pe care perioada totalitară a accentuat-o, prin acapararea de către discursul politic-birocratic, devenit un fel de „stil înalt", a multor situaţii de comunicare. În acelaşi timp, autoritatea lingvistică normativă s-a exercitat mai ales asupra vocabularului, neglijând fenomenele sintactice şi stilistice, dintre care unele au rămas ghidate de intuiţie.

Este / e Un caz interesant îl constituie folosirea formelor concurente ale verbului *a fi* la persoana a III-a singular a indicativului. Pentru utilizarea celor două forme principale, *e* şi *este*, nu există, practic, indicaţii normative explicite. Totuşi uzul a impus (cel puţin în limba contemporană) o anumită specializare de tip formal / informal: *este* pare să aparţină mai curând registrului oficial, solemn, iar *e* celui colocvial[38]. Oralitatea colocvială preferă forma scurtă *e* în toate situaţiile în care aportul informativ principal nu e al verbului, recurgând la *este* mai ales când acesta urmează să primească un accent frastic, de pildă când apare ca unic element al enunţului (*Este? – Este!*)[39]. Altminteri, forma scurtă *e* nu are un caracter exclusiv popular sau familiar, alternând de multe ori şi în textele scrise, din nevoia de variaţie

comentariu ilustra receptarea negativă a sloganurilor redactate într-o sintaxă nefirească: „Pe străzile bucureştene circulă maşini pe care scrie: «Stinge-ţi setea», iar la televizor apărea un spot publicitar însoţit de cuvintele «Urmează-ţi setea». Românii nici nu-şi sting, nici nu-şi urmează setea. Setea, pe româneşte, se potoleşte sau se astâmpără" (Liiceanu 1995). Cf. Craşoveanu 1995.

[38] Nu există de fapt un acord al speciliştilor asupra acestor încadrări stilistice. Avram 1997: 244 pune cele două forme (*este* şi *e*) pe acelaşi plan, indicând doar pentru *-i* (*i-*) caracterul familiar şi considerând forma *îi* ca populară.

[39] Construcţia e trecută în Graur II, 1966: 49 între mijloacele de afirmaţie specializate („*Este* a ajuns să fie simţit ca element de afirmaţie, de aprobare, indiferent de verbul din propoziţia interogativă").

stilistică, cu *este*. Domeniile de utilizare nu sunt net delimitate, dar le diferenţiază criteriul frecvenţei[40].

Or, e interesant de observat că, la început cel puţin, publicitatea românească (în forma ei scrisă) a evitat sistematic forma *e*, chiar în sintagmele stabile, cu structură sintactică populară şi familiară (expresii, locuţiuni), în care aceasta este impusă de uz. În unele cazuri se poate vorbi de inabilitatea traducătorilor lipsiţi de simţul limbii vorbite; fenomenul a fost însă atât de răspândit încât între explicaţii trebuie să se includă şi tendinţa de a solemniza (cu un efect cam artificial) textul scris. Într-un eşantion de 100 de sloganuri româneşti din anii 1991-1995, verbul *a fi* la indicativ prezent, persoana a III-a singular apare doar de 8 ori (probabil şi pentru că sloganurile sunt construite deseori prin elipsă); toate cele 8 cazuri sunt ocurenţe ale formei *este*. Când verbul e precedat de subiect şi urmat de un nume predicativ sau de un circumstanţial, forma *este* nu atrage atenţia: „Cu noi viitorul dumneavoastră *este* mai sigur“ (SAFI); „O lume întreagă *este*... SONY! “ (Sony); „Cea mai ideală sursă de frumuseţe *este* natura însăşi“ (Helia-D)[41]; „Viitorul *este* la un pas! Îl puteţi atinge şi dumneavoastră prin SCEI SRL! “. Mai pregnante sunt situaţiile în care verbul (predicativ sau copulativ) se află la început de enunţ, fie pentru că intră într-un tipar caracteristic expresiilor cu subiectul postpus (de tipul „*e iarnă*“), fie pentru că subiectul e subînţeles din context. Probabil pentru că respectivele situaţii sunt mai aproape de oralitate, poate şi din raţiuni eufonice, *este* pare artificial, distonant: „*Este* vremea pentru o schimbare!“ (Neoset); „*Este* o diferenţă“ (IBM); „*Este* atât de... tonic! “ (Kinley); „Sistemul paging / Poate fi mai uşor / Poate fi mai rapid / Poate fi mai sigur / *Este* Bel Pagette / Nu se poate mai bine! “ (Bel Pagette, în *RL* 1241, 1994).

Chiar dacă în cazurile de mai sus e de presupus că vorbitorii pot avea percepţii diferite asupra acceptabilităţii, evitarea formei *e* chiar în situaţiile în care este mai normală (adică mai uzuală) ilustrează o tendinţă contradictorie: de a reduce elementele de oralitate pe care alte mijloace lingvistice (fragmentarea enunţului, elipsele, expresiile fixe) par în schimb să le prefere.

Cu timpul, stilul colocvial a fost tot mai folosit în mesajele publicitare. Pentru un public-ţintă foarte tânăr, s-a ajuns chiar la redactarea unor texte dominate de argoul adolescentin. Un exemplu a fost oferit de campania

---

[40] O rapidă investigaţie statistică asupra prezenţei celor două forme în presa actuală scoate în evidenţă anumite preferinţe de uz, legate de tonul general al fiecărei publicaţii. Comparând raportul dintre *este* şi *e* în trei periodice diferite, rezultatele obţinute sunt: în *Dilema* (410, 2000) – 225 ocurenţe ale formei *este*, 117 ale formei *e*; în *EZ* (11.1.2001), 101 *este*, faţă de doar 19 *e*; în *AC* (1, 2001), 91 *este* faţă de 108 *e*. Forma scurtă e în ansamblu mai puţin folosită decât cea lungă; trece pe primul loc doar în săptămânalul umoristic, dar e în net dezavantaj într-un cotidian popular care amestecă elemente solemne, neutralitate informativă şi colocvialisme. Particularităţile de uz ale formelor verbului *a fi* ar merita studiate mai amănunţit.

[41] Sloganul cuprinde şi un pleonasm, prin punerea la superlativ a adjectivului *ideal*.

promoțională la lansarea unui canal de televiziune pentru tineri, *Atomic*, cu anunțuri de tipul:

> „Te așteaptă videoclipuri trăsnet cu trupe românești și de afară, care de care mai adevărate. Bașca sport extrem, interviuri, modă, evenimente și concerte, totul prezentat de o echipă de mari meseriași. Ce să mai, programe beton, 24 din 24, numai pentru tine! ... Fără figuranți, fără abureală, fără țol festiv, fără gargară".
>
> (supliment publicitar *RL* 1999)

Citatul acumulează semnale de recunoaștere de natură stilistică, fiind un bun exemplu de utilizare persuasivă a resurselor lingvistice ale limbii române. Strategia sa presupune ideea că autenticitatea limbajului e un atu publicitar.

Codul politeții

Limbajul publicitar modern este, în mod evident, internaționalizat; strategiile sale universale se realizează însă, în fiecare limbă, prin trăsături lingvistice și pragmatice specifice. Asemenea trăsături caracterizează, de pildă, modul de manifestare a relației între emițătorul și destinatarul mesajului publicitar. Reclamele românești din anii '90 păreau să prefere adresarea reverențioasă către potențialul cumpărător, utilizând mai frecvent pronumele de politețe (care impune acordul cu persoana a II-a plural a verbului): „Tehnologia de mâine este astăzi la dispoziția *dumneavoastră!*" (IBM); „Cu noi viitorul *dumneavoastră* este mai sigur" (SAFI); „Un pic mai bine pentru *dumneavoastră*" (Gepa); „Performanța *dumneavoastră* prin profesionalismul nostru" (Novell); „Noi suntem aici pentru ca *dumneavoastră* să fiți pretutindeni" (Nord-EST) etc.[42] Pluralul politeții permite păstrarea unei ambiguități: textul poate fi interpretat deopotrivă ca adresat unei colectivități, dar și fiecărui cititor în parte. Chiar când marca explicită a politeții (pronumele) lipsește, presiunea modelului dominant face ca pluralul să fie perceput ca reverențios: „Pager-ul Elicom vă scoate întotdeauna din mulțime! " (Elicom); „Noi avem oamenii de care aveți nevoie" (Snelling) etc.

În varietatea reclamelor contemporane strategia personalizării mesajului și a apelului la o relație cordială, familiară, între interlocutori s-a amplificat treptat: în anii 1991-1995 au apărut tot mai multe texte publicitare în care adresarea către public evita formele de politețe, optând pentru persoana a II-a *singular* (cu posibilă interpretare generică): „Un radio care *te* ascultă" (Radio Pro FM); „Un radio prin care *poți* privi lumea" (Argus); „Tot ce-*ți dorești* și ceva în plus" (Expo-Market Herăstrău); „Mercedes-Benz muncește pentru *tine*" (Mercedes-Benz). Exemplele nu sunt totuși prea numeroase, cel puțin în comparație cu situația din publicitatea occidentală (desigur, în limbile care utilizează distincția între o adresare familiară și una reverențioasă: franceză, italiană etc.). Și mai rară este, în spațiul românesc, folosirea pluralului non-

---

[42] Exemplele din această secțiune provin din anunțuri publicitare publicate în mai multe periodice (*RL*, *TL* ș.a.) din anii 1991-1995.

reverențios *voi*: „Noi ne ocupăm de succesul *vostru*“ (Uniplus); „NOI vindem pentru *VOI*“ (Romtecknoplus). Adresarea prin *tu* pare să fie o strategie persuasivă asimilată cu timpul, chiar dacă la început era şocantă pentru publicul autohton; adresarea prin *voi,* în schimb, rămâne o opțiune neinspirată, datorată cel mult traducerilor.

O dovadă a prudenței şi a reticenței cu care a fost manipulată strategia adresării directe o constituie modificarea produsă în 1995 în mesajele succesive ale campaniei pentru „Programul de privatizare în masă“: primele texte, primite cu ironie şi parafrazate parodic de destinatari, au fost înlocuite cu altele, considerate probabil ca mai potrivite orizontului de aşteptare al publicului; schimbarea cea mai clară e chiar trecerea de la adresarea cu forma de singular (neechivoc familiară) la cea cu forma de plural (potențial politicoasă): de la sloganul „*Ia-ți* cuponul!“ (august 1995) la „*Luați-vă* cuponul!“ (septembrie 1995). În ultimul caz, textul publicitar confirma utilizarea reverențioasă a pluralului din slogan, indicând fără echivoc destinatarul individual: „Mai sunt doar câteva zile pentru a vă lua cuponul (...). Veți primi acțiunile, căpătând astfel calitatea de acționar. “

Desigur, observațiile de mai sus sunt valabile doar pentru o anumită fază a limbajului publicitar românesc. Situaţia este deschisă oricărei evoluții: modelul adresării reverențioase se dovedeşte destul de rezistent, dar e puternic concurat şi chiar depăşit de formula adresării familiare[43]. Alegerea depinde desigur şi de publicul-țintă. Publicitatea destinată celor tineri preferă în mod clar adresarea directă, amicală, asociată formelor colovial-argotice, ca în textul citat anterior (p. 116).

Deictice

În faza actuală de dezvoltare a publicității româneşti, una dintre strategiile lingvistice cele mai răspândite pare să fie cea a folosirii deicticelor temporale: expresii care „ancorează“ enunțul, îl raportează la timpul enunțării, punând astfel în relief situația de comunicare şi întărind legătura dintre emițător şi destinatar. Acestea nu apar doar în mesajele transmise prin radio şi televiziune, ci şi în paginile cotidienelor, unde adverbul *acum* şi echivalentele sale beneficiază de o convenție a actualității, de un artificiu general acceptat: identifică două momente în realitate distincte – timpul elaborării mesajului şi timpul lecturii. În plus, asociat imperativului, adverbul devine, ca în vorbirea curentă, o hiperbolă a ideii de „maximă urgență“: „Sunați *acum!* “, „Telefonați *acum*!“, „Contactați-ne *acum*!“, „Veniți *acum*!“, „Investiți *acum*!“ etc. Formula

---

[43] În 2000, după un deceniu de publicitate renăscută, adresarea la persoana a II-a singular a devenit modelul dominant. Din 48 de anunțuri publicitare (EZ nr. 2552, 2554, 2587 şi 2594, 2000), mai mult de jumătate, 25, dialoghează cu un *tu* explicit sau inclus în desinența formei verbale – „Şi tu poți câştiga“ (Callatis); „Relaxează-te! “ (Compacq); „Nu pleca la drum / Fără prietenul cel mai bun“ (Asirom) etc. – , în vreme ce doar 6 conțin pronumele de politețe *dumneavoastră*; li se pot adăuga alte 5, care folosesc persoana a II-a plural a verbului; restul de 12 texte ies din discuție, pentru că nu conțin deloc mărci de adresare.

e internaţională[44] şi corespunde unei tendinţe mai largi de a înlocui reclama şocantă, creatoare de cuvinte noi, de metafore obscure şi devieri sintactice printr-un discurs mai simplu şi mai preocupat de circumstanţele comunicării.

Fără a fi originală în chip absolut, o anumită utilizare a adverbului merită amintită, cel puţin pentru modul în care suprapune mai multe strategii retorice. Un text publicitar cuprinde 10 paragrafe care încep cu *Acum*:

> „*Acum* nu mai ai nici o scuză!
> *Acum* ştii că poliţa Mondragon e cea mai bună poliţă de pe piaţă.
> *Acum* ştii că ea este simultan o asigurare de viaţă şi o acţiune.
> *Acum* ştii că poţi să-ţi încasezi banii nu numai după deces ci şi în timpul vieţii" ş.a.m.d. (*EZ* 685, 1994)

Repetiţia anaforică (subliniată în textul original şi prin mijloace grafice) funcţionează în acest caz ca suport pentru valoarea anticipatoare a adverbului: acesta introduce informaţia nouă prezentând-o ca deja asimilată, producând astfel o suprapunere temporală eficientă.

Specifică publicităţii româneşti actuale este însă mai ales o altă valoare a adverbului *acum* şi a sinonimelor sale: cea care, desemnând o perioadă mai largă în care se cuprinde şi momentul comunicării, transmite semnificaţiile de *noutate, actualitate, modernitate*. Textul se poate deci construi între două ocurenţe ale adverbului: „*Acum* produsele FILOSKIN au ajuns şi în România!" şi „Veniţi *acum!* " (*EZ* 1994). Primul *acum* ilustrează strategia care actualizează, pe lângă ideea de noutate, presupoziţia de celebritate a firmei; evocând, în plus, discursul politic al schimbării, al sincronizării. Presupoziţia de notorietate poate fi uneori explicitată: „Knorr (...), *cunoscut în întreaga lume,* prezent *acum* şi în România". Cel mai adesea întâlnim totuşi formulări eliptice: „Gorenje. *Acum în România*"; „Dura Lube. *Acum şi în România*" (*RL* 1995), care dau drept scontată celebritatea firmei şi deci comprehensibilitatea mesajului.

Strategii ale moderaţiei

Una dintre tendinţele actuale ale limbajului publicitar reflectă încercarea autorilor de a-şi prezenta mesajul în termeni moderaţi, ca pentru a preîntâmpina eventuale acuzaţii de exagerare şi chiar de fals. Limbajul publicitar are renumele de a fi hiperbolic, de a recurge prea des la superlative gramaticale sau la cuvinte cu sens hiperbolic. Reproşul este însă valabil doar pentru formele simple, incipiente de publicitate, în care într-adevăr cuvinte ca *excepţional, ideal, perfect, unic* sunt folosite în exces: „Ofertă excepţională. Jaluzele veneţiene din aluminiu excepţionale" (Fred Rom, *RL* mai 1995)[45]. Excesul superlativ e pândit şi de riscul de a încălca o regulă

---

[44] „Call now", de pildă, e un refren cunoscut al publicităţii transmise prin canalele de televiziune americane.

[45] Mesajele publicitare revin adesea în paginile periodicelor pentru perioade mai lungi; în acest subcapitol am renunţat la indicarea exactă a numărului şi a paginii ziarelor din care am extras exemplele.

fundamentală de construcţie, alunecând în pleonasm: „cea mai ideală sursă de frumuseţe" (v. p. 115).

O strategie tipică a limbajului publicitar modern constă însă în folosirea „comparativului eliptic", a comparativului de superioritate fără termenul său de comparaţie; aflăm că un produs e *mai bun* – dar nu ni se spune *decât ce* sau *decât cine* e mai bun: „*Pur şi simplu mai bună.* (...) De import, de calitate, *mai ieftină*" (Benzina Star Trade, *RL* mai 1995). Formula are avantajul că evită superlativul compromis prin exces, devenit prea puţin credibil. Deşi încalcă una din regulile publicităţii – recomandarea de a nu se folosi comparaţia cu produsele concurente –, o face într-o formă discretă, ambiguă. Receptorului îi este comunicată ideea de superioritate, esenţială în prezentarea unui produs, dar formularea rămâne vagă; în exemplul citat nu se precizează faţă de ce reper e mai ieftin produsul: faţă de toate celelalte, faţă de cele considerate de aceeaşi calitate, faţă de el însuşi aşa cum era cu un timp în urmă? Probabil că pentru a anticipa asemenea ambiguităţi apare, pe lângă primul comparativ, formula de întărire „pur şi simplu": care, evident, nu rezolvă nimic, dar sugerează lipsa de relevanţă a dubiilor[46].

Locul superlativelor e luat de cuvinte şi expresii care indică diferenţa: *alt, altfel*: „*Un alt mod de a locui*" (Apartamente de lux, GDP Investment Inc., *RL* mai 1995); „*O altfel de lume / acum sub alt nume*" (Massa). Şi acestea se bazează pe strategia de moderaţie, contrastând cu aşteptările receptorilor, cărora nu li se mai recomandă soluţii superioare, ideale – ci doar diferite. Din acest punct de vedere, cuvintele date funcţionează ca o litotă, figură prin care „se spune mai puţin pentru a se înţelege mai mult". În fond, strategia diferenţei se întemeiază pe cel puţin două presupoziţii: nemulţumirea faţă de situaţia actuală şi încrederea în publicitate. „Un alt mod" este înţeles, pe baza acestor presupoziţii, ca „un mod mai bun".

În fine, în contrast cu clişeele primatului („liderul mondial", „numărul unu în lume"), o firmă poate avea ideea ingenioasă de a se prezenta, în mod mai credibil, ca „al doilea pe plan mondial" (Satam, *Capital* 1994).

Rime

Rima face parte din bogatul inventar de procedee retorice de care dispune limbajul curent; rolul său de organizare şi reliefare a enunţului (în celebra descriere a lui Jakobson 1963, realizare a funcţiei poetice a limbii) e incontestabil. Funcţia procedeului formal se realizează însă doar în relaţie cu valorile culturale atribuite rimei la un moment dat: prestigiu literar, performanţă tehnică, dar şi conotaţii populare ori bănuială de facilitate. Pentru a

[46] O altă soluţie pentru a evita invocarea concurenţei e identificarea termenului comparaţiei cu ajutorul unui adjectiv generic: produsul prezentat este „mai bun / mai ieftin / mai performant *decât un detergent obişnuit*".

vedea ce loc ocupă rima în comunicarea actuală non-literară, ar trebui examinate mai ales câteva domenii: expresivitatea vorbirii familiare şi argotice, limbajul politic, cel publicistic, mesajele publicitare. O zonă foarte bogată în interferenţe (şi din păcate destul de neglijată de cercetările româneşti) o constituie unele genuri hibride de literatură populară actuală: sloganuri spontane, graffiti în versuri, cronici rimate ale evenimentelor, pamflete anonime etc.

În formele de comunicare instituţionalizate, rima e în genere evitată, probabil din cauza aerului naiv, pueril pe care îl conferă textului. Primele anunţuri publicitare din presa de după 1989 au fost destul de prudente în folosirea formelor versificate; ulterior au apărut totuşi mai multe sloganuri rimate, caracterizate în genere prin simplitate extremă: text scurt, rimă masculină, cuprinzând adesea cuvinte din aceeaşi categorie gramaticală. Distihul „Într-o lume nesigură / Asirom vă asigură“ (1995), de construcţie regulată, cu rimă dactilică, constituie din acest punct de vedere o excepţie. De cele mai multe ori sloganul nu asociază rimei o măsură egală a versurilor, probabil pentru a beneficia de avantajele sonorităţii fără a cădea definitiv în modelul „poezie pentru copii“: „Hei, ascultă NEI“; „Nippon înseamnă campion“; „Knorr. Gustos şi hrănitor. Acum şi câştigător!“; „Pentru cei mici şi pentru bunici! “ (1995)[47].

Au apărut la un moment dat, chiar în publicitatea scrisă, unde posibilităţile de variaţie sunt oricum mai limitate, mai multe anunţuri în care se manifestă o tendinţă nu lipsită de interes pentru lingvişti: aceea de „remotivare“ şi de „instalare“ a numelor străine (cu pronunţia lor originară sau într-o variantă mai accesibilă a acesteia) în limba română. Mijlocul cel mai spectaculos al acestei apropieri este rima.

Numele de firme şi de produse străine se impun în română respectându-se, pe cât posibil, pronunţia din limba de origine. Nu se întâmplă aşa pretutindeni: în unele limbi romanice, de pildă, numelor comerciale englezeşti li se adaptează de multe ori pronunţia după regulile locale: *Colgate* sau *Dunhill* sunt rostite de obicei în manieră italiană sau franceză. Opţiunea românească pentru o pronunţie pe cât posibil apropiată de cea din limba de origine e confirmată în genere de cuprinderea denumirilor în rimă: într-o singură reclamă

---

[47] Şi limbajul politic pare destul de reticent faţă de facilitatea rimei; poate şi prin reacţie faţă de sloganurile oficiale rimate de dinainte de 1990, ori din nevoia de a oferi mai curând o imagine de seriozitate decât una de relaxare ludică. La alegerile locale din 1996, de exemplu, sloganurile rimate (de tipul „Un candidat care nu se îngraşă în mandat“; „Ilie la primărie“) au fost relativ puţine. Rămâne de verificat dacă eforturile de a rima ale publiciştilor, politicienilor şi ale agenţilor publicitari corespund unei aşteptări reale din partea publicului. Oricum, acesta nu e insensibil la modelul prozodic; în anii '90, un număr impresionant de cititori adresa periodicelor o stângace corespondenţă versificată, pe model folcloric sau epigramistic şi pe teme de actualitate (jocul Caritas, personajele publice Everac sau Iliescu, lipsa apei calde etc.).

(*EZ* 1668, 1997, 5), *moş* rimează cu *Bosch* („Să nu uiţi, dragă moş, / telefonul marca Bosch!"), *GSM* cu *sistem* („Unul GSM / să intru-n sistem") iar *Go* cu *tău* şi *cadou* („Connex Go / Ce-i al tău e al tău"; „marele cadou / micul Connex Go"). Rima are astfel un rol „educativ", fixând o normă de pronunţare; uneori alegerea e totuşi derutantă, prin oscilaţia între identitatea grafică şi cea sonoră (vezi cazul „*Suchardine* / mi-e dor de *tine*", *EZ* 1762, 1997, 15).

Procedeul are şi un rol ludic, bazat pe amestecul de limbi şi de modele culturale (numele comerciale străine, asociate unor noţiuni de strictă modernitate, sunt cuprinse în forma tradiţională a versificaţiei populare). Contrastul mediat de rimă creează un efect comic intenţionat – ceea ce e la urma urmei productiv chiar din punctul de vedere al eficienţei publicitare: numele e asociat cu o mică performanţă, cu o demonstraţie de inventivitate[48].

Mai discret e procedeul calamburului; spre deosebire de rimă, acesta poate să treacă neobservat („*Nike* – *N-ai* cum să-i rezişti!", *EZ* 1668, 1997, 13). Strategia lingvistică publicitară pare să fie uneori contradictorie: o mini-campanie a mizat pe un mesaj de tip „fonetic", afirmând identitatea şi autencititatea pronunţiei englezeşti: „Ia aminte: ICL se pronunţă *ai-si-el*" (*RL* 2164, 1997, 11); aceeaşi siglă a fost remotivată, ulterior, de un text în română: „ICL – *I*nformaţia *c*are *l*ucrează" (*EZ* 1666, 1997, 2).

Se ajunge chiar la transcrierea fonetică a sloganului publicitar: familiarizare glumeaţă care dovedeşte că, în fond, engleza, aşa cum o arată şi *bodyguarzii, week-end-ul* sau *e-mail-urile*, se poate adapta perfect sistemului fonetic şi morfologic românesc. Sloganul „Keep in touch" e transcris „*Chipintaci*", intrând şi într-o poezioară, unde poate să rimeze cu *să taci*: „De eşti sătul de vorbe, / Dar nu poţi nici să taci, / Fă-ţi cel mai mic cadou: / Pachetul «Chipintaci»" (*RL* 2350, 1997, 8). Trecerile publicitare de la o limbă la alta valorifică astfel prestigiul occidental din conotaţiile denumirilor străine şi aerul de familiaritate al limbii naţionale; în acelaşi timp, confirmă favoarea de care se bucură comicul de limbaj.

Despre corectitudine

Publicitatea foloseşte direct sau indirect atitudinile faţă de limbaj, valorizările sale culturale; un exemplu îl oferă un caz interesant de folosire strategică a ideii de corectitudine lingvistică. E vorba de o campanie publicitară a companiei Xerox (desfăşurată de la sfârşitul anului 1993 la începutul lui 1994, v. *RL* 1058-1232), centrată pe ceea ce autorii ei au numit „folosire corectă/incorectă" a cuvântului *xerox*.

---

[48] Poate că asupra mesajelor publicitare româneşti acţionează încă un ecou din prestigiul critic al lui Maiorescu, cel care elogia, în poezia eminesciană, ingeniozitatea de a plasa în rimă nume proprii „din diferite sfere de cultură": *gene* – *Anadyomene, Coreggio* – *înţelege-o* etc. (Maiorescu 1984: 104-105).

Judecata asupra *corectitudinii* şi *a incorectitudinii* are în domeniul limbii un spaţiu privilegiat: norma lingvistică e în multe cazuri bine constituită, explicit formulată de o autoritate (academie, comunitate a specialiştilor). „Se spune *binoclu*, nu *benoclu*", „*micsandră* se scrie cu «cs», nu cu «x»", „pluralul corect al substantivului *copertă* e *coperte*, nu *coperţi*" sunt enunţuri în care vorbitorul îşi poate găsi certitudini şi reguli de comportament mai uşor decât în alte sfere ale vieţii sociale. Cunoaşterea unor reguli lingvistice devine pentru mulţi nespecialişti un instrument de evaluare şi de disociere uşor de manipulat; posibilitatea de a-l corecta pe cel care spune „ei este" sau „avansaţi înainte" oferă satisfacţii rapide, care se asociază adesea cu mai multă intoleranţă decât a specialiştilor. Lingvistul descrie forme paralele, variaţii, evoluţii în curs de desfăşurare – acolo unde vorbitorul obişnuit vrea să vadă doar o opoziţie clară între *corect* şi *incorect.*

În campania firmei Xerox, o serie de texte publicitare (însoţite de fotografii) adoptau poziţia autoritară de semnalare şi sancţionare a unei erori lingvistice, oferind cititorilor un mijloc de diferenţiere prin competenţă; începând cu o afirmaţie echivocă („70% dintre adulţi *o fac incorect*"), continuând cu exemplele unui copil în a cărui lucrare „o *greşeală* a rămas nesubliniată" şi al unui tânăr care „abia ieri a aflat cum se foloseşte *corect* cuvântul", se ajungea în final la situaţia ameliorată (prea puţin plauzibilă) în care „sunt tot mai puţini cei care folosesc *incorect* cuvântul «Xerox»". Ultimul text era susţinut şi printr-un joc de cuvinte destul de ingenios, imaginea unui ins care târăşte aparate de copiat legate cu o sfoară fiind însoţită de explicaţia „este unicul mod de a «trage la xerox»". Cititorii erau puşi mai întâi în situaţia de a se considera o minoritate competentă – fiind printre puţinii deţinători ai soluţiei corecte – şi, în final, de a avea satisfacţia că nu rămân într-o minoritate ignorantă.

Or, din punct de vedere lingvistic, problema în cauză *nu* e una de corectitudine. O evoluţie semantică firească, produsă prin metonimie, prin transfer de la numele firmei la numele produsului (ca şi în cazul cuvintelor *frigider, fişet, carioca* etc.) a condus la impunerea în uz a unui nou substantiv comun, acceptat şi validat de dicţionare. DEX 1975 înregistra deja substantivul *xerox* – „aparat de reprodus şi multiplicat, bazat pe xerografie"; cuvântul e inclus şi în DOOM; DEX-S îi adaugă în 1988 verbul *a xeroxa* „a multiplica cu ajutorul xeroxului". În DEX 1996 familia lexicală a crescut: în lista de cuvinte a dicţionarului apar, alături de *xerox* şi *a xeroxa*, substantivul *xeroxare* şi adjectivul *xeroxat, -ă*. De altfel, fenomenul nu a fost neapărat iniţiat în limba română (*Random House* 1988, de exemplu, înregistrează cuvântul *xerox* ca substantiv şi ca verb).

De fapt, strategia persuasivă a campaniei s-a bazat pe deghizarea unei probleme comerciale în problemă lingvistică. Pentru a atrage atenţia asupra companiei care a creat şi a impus produsul (ceea ce constituie în genere o garanţie de superioritate) şi pentru a evita confuzia cu firmele concurente, s-a mizat pe sensibilitatea vorbitorilor faţă de normă, faţă de respectarea corectitudinii limbii.

4. Rigiditate şi dezinvoltură în limbajul comentariului sportiv

În domeniul sportului se dezvoltă de fapt mai multe limbaje: cel de specialitate, tehnic, cu o terminologie specifică; o variantă a sa de tip „jargon", folosită în situaţii mai informale; în fine, limbajul relatărilor sau al comentariilor scrise şi orale, aparţinând în mare măsură stilului jurnalistic, dar având o serie de trăsături şi tendinţe specifice[49].

În stilul comentariului sportiv contemporan se observă cu uşurinţă o anumită tendinţă spre excentricitate. Dincolo de amestecul de termeni tehnici şi expresii familiare, de calcuri sintactice şi elipse lexicalizate, de strategii narative şi descriptive ale relatării unui meci, limbajul sportiv se remarcă prin pitorescul inovaţiilor de limbaj, printr-o veritabilă retorică a ornării. Limbajul cronicilor izbeşte prin ceea ce e într-o anumită măsură exacerbarea unei tendinţe mai generale a publicisticii autohtone: căutarea originalităţii, a efectelor de stil, îndârjirea autorilor în a dovedi neapărat inteligenţă şi umor, mizând adesea pe jocurile de cuvinte şi pe expresivitatea colocvială. În perioada de tranziţie s-a înregistrat o transformare evidentă a stilului cronicii sportive: preţiozitatea tehnică şi structurile rigide al limbajului birocratic (ale „limbii de lemn"), foarte puternice la început, au cedat tot mai mult locul libertăţilor familiar-argotice. Egal de puternică a rămas, pe tot parcursul acestei evoluţii, tentaţia metaforei clişeizate.

Stil tehnic şi birocratic

În 1990, un gazetar observa că sportul, brusc izgonit din discuţiile zilnice ale oamenilor, înlocuit de tema politică, revenea astfel la rolul său firesc într-o societate cu preocupări mai multe şi mai diverse, după ce fusese, vreme îndelungată, hipertrofiat ca unică supapă psihologică şi ca refugiu într-o zonă de (fie şi relativă) normalitate şi libertate.

Totuşi, la începutul anilor '90 această funcţie – ca şi presupusa gratuitate ludică pe care ea se întemeiază – nu erau decât prea puţin marcate în structura internă a limbajului sportiv, care încă suferea de o îngrijorătoare rigiditate. Nu era vorba de rigiditatea firească oricărui stil tehnic, specializat, ci de aceea impusă mai ales de clişee împrumutate din alte domenii – nu pentru a denumi obiecte, acţiuni şi relaţii specifice, ci, de multe ori, pentru a exprima raporturi generale. Majoritatea cuvintelor şi a sintagmelor din această categorie continuă să alcătuiască „registrul înalt" al relatării sau al comentariului sportiv. Cea mai frapantă este seria termenilor de natură administrativă, dar cu rezonanţă

---

[49] Dincolo de disputele asupra existenţei sau inexistenţei în limba română a unui „stil sportiv", văzut ca o categorie abstractă şi generală, există mai multe studii specifice dedicate domeniului: de la Seche 1959, la Bănciulescu 1984 (destul de lipsit de rigoare ştiinţifică, dar bogat în date) şi la Guţu Romalo 1983 (care analizează varianta orală a relatării sportive, cu particularităţile sale comunicative).

activist-organizatorică, care asimilează sportul unei „activităţi productive" sau de „prestare de servicii": din ea fac parte, în primul rând, chiar *a presta* şi *prestaţie*: „jocul prestat în teren", „calitatea fotbalului prestat" (*GBr* 22-23, 1990, 4, 5), „prestaţie de excepţie", „frumoasele prestaţii ale atacantului camerunez" (*SI* 1, 1991, 13, 14). În sprijinul acestor utilizări s-ar putea invoca echivalentul francez, *prestation*, la care se înregistrează şi sensul specializat de „performanţă realizată" şi care a constituit probabil modelul evoluţiei semantice româneşti; oricum, în română componenta apreciativă din semnificaţia termenilor pare să se piardă treptat (şi să fie preluată de determinanţi), substantivul şi verbul în cauză devenind echivalente pretenţioase pentru cele mai generale valori sportive ale lui *joc* şi *a juca*. Presiunea aceluiaşi domeniu administrativ şi comercial se poate recunoaşte şi în afirmaţia unui antrenor: „ar trebui *să beneficiez de serviciile* unor jucători români" (*Penalty* 20, 1991, 2).

Din excesul de *prestări, servicii, furnizori* („echipa... a furnizat o mare surpriză") şi *beneficiari* se poate reconstitui un sistem de concepte metaforice ale vieţii cotidiene, din categoria celor analizate de Lakoff, Johnson 1980; undeva la periferia acestei reţele s-ar situa probabil şi o ciudată apariţie reflexivă a verbului *a întrebuinţa,* al cărei efect conotativ este obiectualizarea jucătorului: „Unii internaţionali români (...) nu s-au întrebuinţat prea mult" (*Magazin* 39, 1990, 11). Construcţia ar putea proveni dintr-o traducere neglijentă, din calchierea parţială (fără complementul care indică ţinta) a structurii franceze *s'employer à...*, cu sensul „a face eforturi, a se strădui pentru..." : în româneşte ar fi fost însă normală, cel mult, construcţia cu obiect direct şi dativ posesiv – pentru a spune că jucătorii nu şi-au întrebuinţat prea mult capul, picioarele, energia etc. De fapt, franţuzismele nu sunt deloc rare în limbajul nostru sportiv; pe lângă exemplele deja citate poate fi amintită utilizarea intranzitivă a verbului *a cravaşa,* cu sensul „a accelera ritmul": „Dinamo a cravaşat în repriza a doua" (*RL* 241, 1991, 7).

Cazurile cele mai frapante de incompatibilitate stilistică, de improprietate semantică sau de construcţie sintactică defectuoasă apar pe un fundal constituit de numeroase clişee ale „limbajului de lemn" abstract şi oficial; în exemplele de mai sus, viaţa sportivă pare filtrată printr-o grilă comercială care ar putea părea şi o racordare la pragmatismul economiei de piaţă: trebuie totuşi să se ţină seama de apariţia mult anterioară a acestei grile şi de constanta ei utilizare în contextul limbajului birocratic şi activistic. Pentru acesta, premisa era conceperea sportului ca „activitate organizată": articolul sportiv abunda (ca tot discursul public al vremii) în formulări de tipul „a-şi aduce contribuţia", „în cadrul", „pe coordonate noi", „noua formulă organizatorică", „în direcţia sprijinirii activităţii fotbalistice" etc. Unele din aceste clişee s-au dovedit foarte rezistente: ceea ce nu atrăgea atenţia înainte de 1989 a apărut după această dată, pe fondul evoluţiei generale a limbajului presei către forme mai spontane, mai puţin crispate şi mai puţin automatizate, ca

o formă de imobilism. Dacă se adaugă şi sugestia disciplinei militare, ştirea sportivă (care ar trebui să fie alertă, percutantă, sintetică) are toate datele unui tipic proces-verbal: „preşedintele clubului, colonelul N.G., a ţinut să atragă atenţia jucătorilor asupra necesităţii participării lor necondiţionate la acţiunile loturilor reprezentative" (*RL* 309, 1991, 7). În acest limbaj, e limpede că pentru *a presta,* sportivii trebuie *să activeze*: „fotbaliştii români ce *activează* în străinătate" (id., 327, 7), „jucători care *activează* în campionatul intern", „formaţie în care *activează* Timofte I" (*GS* 314, 1991, 1) ş.a.m.d. Preţiozitatea termenului, în care sensul expresiei „a-şi desfăşura activitatea" l-a înlocuit pe cel normal etimologic – „a însufleţi, a grăbi" –, e comparabilă cu aceea a unei întregi serii de verbe (derivate) care „contrag" locuţiuni: *a atenţiona, a concluziona* etc[50].

Metafore sportive

În folosirea metaforelor în comentariul sportiv, dificultatea e de a găsi punctul de echilibru între extravaganţa asocierilor şi clişeul cel mai plat. Adesea, se trag consecinţele unei prime echivalări: folosindu-se procedeul metaforei în lanţ (dezvoltare prin asociere în interiorul aceluiaşi câmp semantic), sau cel al „derivării metaforice" (dezvoltare prin substituţie de sinonime). Analogiile se multiplică şi, de multe ori, devin clişee, ceea ce atrage riscul de a produce aşa-numitele metafore mixate, asocieri hibride de imagini incompatibile: „*Coloana vertebrală* a «albaştrilor» *are ca piloni* pe..." (*Libertatea* 1866, 1996, 15).

Analogii militare şi tehnice

În limbajul comentariului sportiv, jocul e interpretat de multe ori prin intermediul modelelor metaforice care evocă alte domenii: în primul rând, desigur, războiul (*luptă, atac, eroi...*); destul de des arta (*scenă, spectacol, protagonişti, regizor...*), apoi tehnica, mecanica (*motoare*) etc.[51] În parte, analogiile sunt conservate în clişee şi în cuvinte împrumutate domeniului care serveşte de model; în rest, sunt produse ad-hoc, în continuarea celor deja existente şi cu mai mică sau mai mare investiţie de fantezie. Cronicarii sportivi sunt destul de des tentaţi de metaforele în lanţ, intersectând domenii diferite şi producând adevărate abuzuri alegorice.

În relatarea unuia dintre meciurile de fotbal ale unui campionat mondial sunt combinate, de pildă, metafora militară cu cea de sursă tehnică: „ai noştri

---

[50] Stilul preţios şi birocratic poate fi aproape întotdeauna „tradus": „fotbalistul care activează la Dinamo a prestat un joc de calitate" e parafrazabil, la un nivel de limbă absolut standard, ca „fotbalistul de la Dinamo a jucat bine".

[51] Un cadru conceptual general al acestor reţele metaforice, care se regăsesc în multe limbi, e prezentat în lucrarea deja citată a lui Lakoff, Johnson 1980. Pentru limba română dispunem de un inventar bogat al metaforelor mai mult sau mai puţin clişeizate din limbajul curent, în Slave 1991.

(...) *s-au mobilizat*"; „a fost (..) un *general* cu mult sânge rece care nu a permis *locotenenţiilor* săi să joace la ofsaid"; „a condus *ariergarda*"; „absorbea mingile (...) şi le *catapulta*" etc. (*TL* 81, 1994, 3). Se observă că termenii adoptaţi deja pentru a descrie un joc („a catapulta", „ariergardă") sau chiar, mai general, o atitudine ofensivă („a se mobiliza") permit ca analogia să fie dusă mai departe prin metafore mai puţin uzuale şi mai clar militare („general", „locotenenţi").

Analogiile tehnice sunt şi mai specifice: „Dan Petrescu şi Gică Popescu au fost două *veritabile pistoane,* care ţâşneau în atac... "; „dacă cei doi au fost *pistoanele motorului,* atunci cu siguranţă Hagi a fost *«aprinderea». Explozia* a sosit de la Răducioiu (care n-a jucat chiar ca o... *bujie)*". Combinaţia de generali şi bujii atestă, în doar câteva rânduri de text, o greu suportabilă dorinţă de ornare[52].

Analogii artistice

E puternic şi modelul stilistic care asimilează sportul unui spectacol artistic (teatru, muzică). Fotbalul este tot mai des descris în termeni artistici, prin serii de metafore preluate mai ales din teatru, coregrafie, muzică. Acestea constituie probabil zona metaforică cea mai puternică, stabilă în esenţă, împrospătată mereu prin echivalări de detaliu. Termeni ca *scenă, act, stagiune* sunt folosiţi pentru a desemna o divizie, un meci, o etapă etc.: „prima scenă a fotbalului vest-german", „ultimul act al Cupei Campionilor", „zilele premergătoare startului stagiunii fotbalistice" (*SI* 1, 1991, 13, 14); multe metafore teatrale s-au instalat mai întâi în limbajul curent: un fotbalist „a ieşit la rampă"; aranjamentele s-au făcut „în culise". Substantivul *uvertură* poate constitui o metaforă muzicală (pornind de la sensul de „compoziţie, bucată muzicală" – singurul cuprins în dicţionarele noastre curente) sau un franţuzism semantic (preluare a sensului fundamental de „deschidere", din fr. *ouverture*). Dacă în multe cazuri – de exemplu, în citatul „Azi, uvertura etapei a 22-a" (*EZ* 1117, 1996, 11) pare greu de decis care ar fi interpretarea mai potrivită, în altele metafora muzicală e clară, dezvoltându-se contextual într-o alegorie: „În uvertura operei EURO'96, „Wembley"-ul a fredonat o arie tristă: Anglia – Elveţia 1-1" (*EZ* 1203, 1996, 10). Dacă meciul e o bucată muzicală, echipa devine o orchestră, jocul fotbaliştilor-virtuozi e considerat o interpretare, iar antrenorul sau conducătorul echipei – un dirijor.

Seria de metafore îşi asociază astfel şi o metonimie, repetată până la saţietate: cea a „baghetei": „*sub bagheta lui Jacquet,* francezii n-au mai pierdut nicăieri... " (*Adevărul* 1883, 1996, 5); „echipa cocoşului galic, *sub bagheta lui Platini,* în marş forţat spre victorie" (*Cotidianul* 111, 1992, 7); destul de des apare şi „pupitrul", oscilând între sensul artistic şi cel tehnic: „cu Matthäus la *pupitrul de dirijor,* Bayern readuce titlul naţional la München" (*SI* 1, 1991, 13);

---

[52] Despre alegoriile din limbajul publicistic, v. supra, p. 54-55.

„Balint, *avându-l la pupitru* pe Hagi, execută varianta definitivă a golului"[53] (*GD* 9, 1990, 7); „Giuleştenii... avându-l *la pupitrul de comandă* pe antrenorul Mircea Rădulescu" (*RL* 1726, 1995, 15).

Pot fi asociate sferei artistice şi metaforele coregrafice: „Anglia şi Elveţia *deschid balul*" (*RL – Sport*, 8.06.1996, 1); „«triumviratul» moldav... trage nădejde... *să mai danseze* un sezon sub cupola Diviziei Naţionale" (*EZ* 1117, 1996, 11). Prin abuzul de metafore artistice, tonul comentariului fotbalistic capătă tot mai mult un caracter de preţiozitate, riscând să alunece în ridicol.

Transferuri metaforice între sport şi politică

Domeniul sportiv acceptă, în principiu, mai puţine modele metaforice din partea celui politic; mai curând i le oferă acestuia pe ale sale, mai populare şi deci mai accesibile. Nu e vorba doar de cuvintele şi expresiile intrate deja în limbajul familiar – *a o da în bară, a fenta, a dribla* („*driblatul* impozitelor", *EZ* 136, 1992, 3) ori în cel standard: *concurent* („cei 6 concurenţi pentru Cotroceni", *Adevărul* 195, 1992, 3), *a da startul* („Guvernul a dat startul: astăzi începe campania electorală", *RL* 702, 1992, 1) – ci şi de unele expresii special adaptate politicului – „*mingea* – spune dl consilier – este acum *în terenul* primarilor" (*RL* 1167, 1994, 9); „*mingea să fie pasată* de la un minister la altul" (*Adevărul* 277, 1992, 3) – şi chiar de inovaţii destul de curioase: „în politică, la fel ca şi în fotbal, bila de vot este rotundă" (*Adevărul* 295, 1994, 2).

De fapt, istoria transferurilor de interes, de mod de percepţie şi de limbaj între sport şi politică e mai lungă şi mai complicată. S-a observat deja că sportul a funcţionat, în regimul comunist, ca o zonă de refugiu în care se mai păstrau unele elemente de normalitate şi de libertate. S-a spus, pe drept cuvânt, că în decembrie 1989 experienţa stadioanelor a oferit unele modele de comportament şi de limbaj: solidaritate, drept de a huidui, producere spontană a sloganului. E interesantă şi mişcarea inversă, produsă ulterior: sloganurile politice au fost preluate şi adaptate în limbajul suporterilor sportivi, modelele şi obsesiile politice au influenţat comentariile asupra jocului şi asupra reacţiilor la victorii şi la înfrângeri ale echipei naţionale. Limbajul sportiv a început să absoarbă şi el modelul politic: de la slogan („Hagi preşedinte") la desemnarea fotbaliştilor ca „ministru de externe", „corp diplomatic" etc. (*EZ* 613, 1994, 6).

Clişee fotbalistice

Mai mult decât în orice alt domeniu (şi aici nu mai e vorba doar de publicistica românească), în comentariile despre fotbal descrierea tehnică e

[53] Metafora orchestrei alunecă totuşi în reprezentări forţate, riscând să evoce imagini de comedie: a unui dirijor alergând pe teren, sau a unui stadion în mijlocul căruia un fotbalist stă la pupitru.

subminată de subiectivitatea expresivă: limbajul precis e substituit de un cod pentru inițiați, alcătuit în primul rând din clișee, la origine expresii metaforice și metonimice. În relatarea jocului, jurnaliștii sportivi evită adesea termenii tehnici, cu previzibila lor repetiție, recurgând în schimb la numeroase sinonime contextuale – care sunt tocmai mijloacele de a sublinia solidaritatea de grup a cititorilor fideli.

Glosarul adus la zi al clișeelor fotbalistice[54] ar trebui să cuprindă mai întâi denumirile metonimice pentru reprezentanții diverselor echipe naționale: aceștia sunt desigur, „tricolorii" – „lista cu pricina a ajuns în mâinile fotbaliștilor «tricolori»"; „primul rezultat de egalitate obținut de «tricolori»" – care luptă cu „«panzerele» germane", cu „reprezentativa «panzerelor»"; mai apar „ibericii" și „lusitanii", iar Anglia e mai ales *Albionul*: „gazetarii din Albion", „fani ai Albionului" (într-un alt context, jucătorii unei echipe engleze erau însă numiți și „protestanții"!). Clișeizate sunt și denumirile pentru diversele echipe locale – formate de la sursele instituționale de finanțare ale cluburilor („bancari", „feroviari", „militari", „țapinari"), de la culorile purtate („alb-roșii", „echipa alb-vișinie"), de la numele cartierului în care își au stadionul și publicul cel mai fidel („giuleșteni"), de la clișeul care substituie numele orașului („formația din Bănie") etc. Jucătorii și antrenorii sunt desemnați adesea prin porecle sau hipocoristice („Cobra", „Baciul", „Ganezul", „Puiu", „Vio", „Șumi", „Gică"); cei angajați la cluburi din străinătate sunt numiți după echipele (orașele, țările) unde se află: „milanezul", „belgianul", „neamțul" etc.

În text se constituie uneori adevărate lanțuri de sinonime. În același paragraf, de pildă, *mingea* e numită în fiecare frază altfel: „...urmărea *balonul*" – „*obiectul* a ricoșat..." – „... a respins *mingea*" – „*buclucașa* a revenit la Moldovan"; ceva mai departe, registrul familiar-popular își accentuează prezența și mingea devine chiar *pârdalnica*: „nemții plimbă *pârdalnica* în jumătatea proprie".

Pe o cunoaștere comună se bazează și frecvența elipsei lexicalizate – „începutul *Europenelor*", „două «*galbene*»". Raportul de familiaritate dintre jurnalist și cititorii săi e evident și în folosirea unui stil colocvial-argotic – „*grangurii* din UEFA"; „fundașul Novotny i-*a cosit* piciorul lui Adi Ilie"; „servit *ca la Ritz*"; „nemții *bagă material*" – uneori cu alunecări în vulgar: arbitrul „*își scuipă bojocii* în fluier". Gama stilistică a genului mai cuprinde unele aluzii („seamănă panică în *tranșeele germane*"), comparații elaborate („întors pe toate părțile *ca un șalău în tigaie*") și în special un ton hiperbolic – peluza „duduie", difuzoarele „urlă", e o „larmă infernală", nemții sunt „prezenți la stadion câtă frunză și iarbă" – împins până la parodie: o echipă învinsă, „cu visurile năruite", suferă „trecerea bruscă de la extaz la agonie".

---

[54] Exemplele de mai jos provin în mare parte din *EZ* (14.06.2000, versiunea în Internet), dar și din alte pagini sportive din aceeași perioadă, în care s-a desfășurat o ediție a Campionatului European de Fotbal.

Împrumutul lexical: schimbare de sens şi de perspectivă

Limbajul presei sportive româneşti a fost influenţat de echivalentul său italian, mai ales de cronicile fotbalistice, din care a preluat adesea cuvinte şi sintagme specifice. În DCR sunt înregistraţi de pildă termeni precum *tifosi* „microbişti", „suporteri înfocaţi" sau *azzurri* „albaştri", „jucători ai ehipei naţionale italiene". În citatele de mai jos apar, nesemnalate de vreo subliniere sau punere între ghilimele, *il Calcio* – „Fotbalul"; „campionatul italian de fotbal" – şi *squadra azzurra* – „echipa albastră", respectiv „naţionala Italiei": „o partidă de verificare în compania naţionalei similare a squadrei azzurra", „Divizia Naţională o ia pe urmele lui Il Calcio" (*RL* 2018, 1996, 15). Unele sintagme italieneşti se folosesc în limbajul sportiv cu extinderi de uz glumeţe, ca în enunţul „peluza dreaptă a intrat în *silenzio stampa*" (*EZ* 14.06.2000): formula, care s-ar putea traduce ca „tăcerea presei", se foloseşte pentru situaţiile în care se cere sau se decide nedifuzarea publică, prin mass-media, a unor informaţii.

Un cuvânt destul de răspândit în rubricile de specialitate ale ziarelor româneşti e cu deosebire interesant în măsura în care ilustrează un tip anume de schimbare semantică: prin preluarea unui termen al cărui înţeles depinde de un reper, de un punct de vedere. Cuvântul *stranieri* („străini"), este folosit de presa sportivă italienească în sensul său propriu, dar cu specializare contextuală, pentru a-i desemna pe jucătorii străini incluşi în echipele locale. Termenul este însă întrebuinţat în publicaţiile româneşti de după 1989 pentru a-i desemna pe fotbaliştii români care joacă în echipe străine; a căpătat deci valoarea aproximativă „cei pe care alţii îi numesc străini", „străini pentru ceilalţi". Se produce astfel chiar un fel de răsturnare a sensului, obţinută prin schimbarea situaţiei de utilizare a cuvântului. Altminteri, este evident că termenul a apărut dintr-o necesitate, mai mult decât dintr-o modă: pentru o noţiune foarte actuală a fost nevoie de un cuvânt simplu, care să evite lungimea perifrazelor greoaie. Mai ales când e vorba de alte pagini decât cele sportive, jurnaliştii folosesc şi asemenea perifraze descriptive, vorbind despre „fotbalişti români care evoluează în campionatele străine", „Gică Hagi şi alţi 24 de *fotbalişti care activează în străinătate*" (*RL* 2021, 1996, 1); „21 de foşti sau actuali *internaţionali români care activează peste hotare*" (*RL* 2020, 1996, 19). Mult mai simplu se dovedeşte cuvântul *stranieri*, folosit uneori între ghilimele – „Puiu Iordănescu apelează la 11 *«stranieri»* pentru partida amicală cu Iugoslavia" (*EZ* 1132, 1996, 16); „lista celor 17 *«stranieri»* convocaţi la meciul România-Lituania" (*EZ* 2486, 2000, 1) –, de cele mai multe ori fără a fi subliniat în vreun fel, ceea ce i-ar indica perfecta asimilare în română (posibilă datorită compatibilităţii de formă şi de grafie): „21 de *stranieri* în atenţie pentru 14 decembrie" (*RL* 2020, 1996, 19); „«Buletinul european» al *stranierilor* noştri" (*RL* 2023, 1996, 23). Adaptarea e confirmată de refacerea unui singular, *stranier* (cf. it. *straniero*): „Nanu s-ar putea să devină *stranier* până la partida cu Ungaria"; „Nanu ar putea deveni *stranier* în câteva zile" (*RL* 2789, 1999, 11-12).

Sensul pare consolidat, desprins de contextul inițial de folosire a cuvântului; în majoritatea cazurilor, de altfel, nici nu e vorba de jucători în campionatul Italiei. Împrumuturile şi modificările de sens depind, se ştie, de stările de lucruri: atâta timp cât situația foarte răspândită este a românilor care fac parte din echipe străine, şi nu a străinilor în echipe româneşti, stabilitatea neologismului nu e amenințată.

Aceeaşi realitate produce şi o altă extindere de sens, semnalată prin ghilimele în citatul de mai jos, în care echipele care au în componență cel puțin un jucător român capătă atributul „românesc": „în campionatele Angliei, Franței şi Germaniei au avut loc noi etape în care au evoluat echipele «româneşti»" (*RL* 2011, 1996, 23).

5. Limbaje instituționale şi aplicațiile lor practice

Un limbaj tehnic care a devenit mai cunoscut doar după 1989, prin publicarea unor documente secrete, este cel „securistic" – al poliției politice din timpul regimului comunist[55]. A-l considera un limbaj de sine stătător ar fi desigur o exagerare, multe dintre elementele sale lexicale regăsindu-se în domeniul militar, în cel administrativ sau politic, de stilurile cărora îl apropie şi caracterul rigid sau tendința eufemistică.

De fapt, limbajul securistic poate fi analizat ca una dintre variantele în care se realizează limbajul polițienesc în genere. Unele dintre formele acestuia sunt mai cunoscute publicului larg (dacă nu prin contactele directe cu instituția, măcar prin relatările din mass-media). Limbajul polițienesc e impregnat de terminologie juridico-administrativă şi se caracterizează prin conservatorism şi rigiditate. A păstrat de altfel, şi după 1989, unele trăsături ale „limbii de lemn".

Dată fiind individualitatea sa pronunțată şi importanța practică între discursurile din spațiul public, limbajul juridic (ca entitate aparte sau ca termen mai teoretic într-o clasă a limbajului „juridic-administrativ") a fost studiat mai sistematic şi mai în detaliu decât alte variante stilistice ale limbii române[56]. Aproape neinfluențat de schimbările politice şi de modele lingvistice, discursul juridic oferă paradigma poziției oficiale şi autoritare. Va fi urmărit, totuşi, un singur aspect al utilizării sale: stângăcia organizării discursive, producătoare de ambiguități sau de tautologii neintenționate.

---

[55] Pentru specificul acestui limbaj şi pentru variantele sale mai mult sau mai puțin tehnice, v. Niculescu 1993, 1995.

[56] În primul rând de Stoichițoiu 1981, 1983 şi în capitolul corespunzător din Irimia 1986; pentru o abordare istorică, v. Bulgăr 1969, Bogdan-Dascălu, Purdelea Sitaru ş.a. 1984.

Limbajul Securității: stilistica raportului

Efectul rizibil al multor texte securistice (posibil doar prin distanțare în timp) derivă din maniera în care limbajul lor vădeşte o perspectivă diferită de cea din care descriem în mod obişnuit, în postură „civilă“, realitatea. Rapoartele exprimă obsesiv acțiunile polițieneşti în termeni „productivi“, normalizând urmărirea, spionajul, zonurile, intimidarea, asimilându-le cu munca, cu lucrul: *„muncă informațională“*, *„muncă de filaj“*, „sunt *lucrați* prin dosare de urmărire numiții...“; „cei doi ofițeri... care *realizează lucrarea*“ (CAS, p. 31; e vorba de fapt de o spargere de imobil, de o „pătrundere în *obiectiv* după orele 23“, cu chei false); „plan de măsuri“, „obiective prioritare“. Pe de altă parte, chiar mişcările celui urmărit („activitatea *obiectivului*“) sunt prezentate într-un stil neobişnuit, în care gesturile cele mai banale sunt înregistrate cu minuțiozitate, ca purtătoare ale unei semnificații ascunse: „a mers grăbit pe diferite străzi“; „în tramvai părea foarte îngândurat, fără să scoată bilet“; „a efectuat o convorbire telefonică“; „a ieşit de acasă cu aceeaşi servietă (însă fiind în talie)“ (CAS, p. 30) etc. De fapt, chiar dacă din punct de vedere istoric interesul unor asemenea texte e limitat (prin caracterul lor marginal sau parțial), o abordare stilistică are de câştigat din cercetarea lor.

Multe dintre notele informative, rapoartele şi extrasele din dosare securistice care s-au publicat în anii '90 surprind în primul rând prin nu puține dovezi de agramatism şi platitudine. E important să observi (desigur: în absența altor documente, mai importante, capabile poate să schimbe această părere) că o forță poate lovi, fizic, poate manipula prin zvonuri şi acțiuni mai mult sau mai puțin rudimentare, dar nu prea are mijloacele de a controla, ubicuu, jocul gândirii[57].

E evident şi ciudat, în acelaşi timp, că textele de acest tip nu sunt fundamental informative şi obiective, nu sunt deci interesate în a oferi cu cât mai mare exactitate un adevăr care să slujească ulterior scopurilor propagandei, ci sunt influențate de la început de propagandă, conținând o informație deja filtrată. Astfel, persoanele care constituie obiectul cercetării sunt numite *elemente* („circa 7500 elemente, unele din ele deosebit de virulente“, *Timişoara* 147, 1990, 3), *elemente periculoase, turbulenți, indivizi* şi *individe*. O impropietate stridentă şi straniu metaforică e extinderea verbului *a destrăma* în construcție cu complementul direct: de la grup se trece la fiecare persoană în parte: „să intre cu toate forțele pentru *a-i destrăma* şi a-i reține pe cei care umblă prin oraş“; „persoanele din grupul de mai sus *au fost destrămate*“ (id. 146, 1990, 3). Informările asupra unor acțiuni şi persoane precizate precum şi

---

[57] Ceea ce, pentru unii, va fi clătinat poate un mit încă foarte puternic: cel al unei inteligențe diabolice, atotpătrunzătoare, elaborând scenarii perfecte şi controlându-le riguros confirmarea. Sigur, un raport stupid nu e un contraargument suficient de puternic pentru a anihila o asemenea imagine şi a o înlocui cu alta, caricaturală şi falsă, a unei ineficiente instituții a represiunii; nici n-ar fi bine să o facă. Numai că sesizarea ridicolului (chiar când el nu e totul) poate vindeca frica. Frică pe care se bazează, dincolo de mijloacele uriaşe de care dispune, de recursul la forța brută şi de incontestabilul procent de specialişti, eficiența sistemului represiv.

cele „în vederea cunoaşterii stărilor de spirit“ deviază constant de la real prin interpretarea forţat ameliorativă, optimistă, pe care o dau, chiar din primul moment, datelor prezentate. Nemulţumirile apar ca excepţii motivate de biografia vorbitorului, procentele exprimă neapărat un anumit progres faţă de anul trecut. Dacă nu pot fi interpretate favorabil procentele, intervin observaţiile mai subtile: „Referitor la intensitatea participării religioase prilejuite de manifestările organizate de Paşti apreciem că, deşi numărul tinerilor a fost mare, nivelul activ şi prezenţa efectivă au fost reduse (*Contrapunct* 15, 1990, 10).

Stilul indirect al raportului oficial alunecă, printr-un fenomen caracteristic exprimării orale şi populare, în stil direct legat[58], marcând prin lipsa de rigoare a construcţiei o participare afectivă şi ne(mai)controlată: „Tov. Matei îi atrage atenţia inspectorului şef că nu se acţionează cu toată fermitatea, şi îi lăsăm pe huligani să ne înjure, să ne lovească şi noi stăm şi ne uităm la ei“ (*Timişoara*, 146, 1990, 3). Raţionamentul pe care se construieşte firul discursului e adesea greu de urmărit:

> „O *individă* a luat steagul R.S.R. şi s-a urcat cu el pe pervazul ferestrei fluturându-l în timp ce gloata o aplauda şi striga «Libertate» – referindu-se la statuia din S.U.A. (care a înţeles aşa ceva). Având în vedere că *individa* şi o parte din *gloată* au înţeles din mimica ei că trecea drept o Ioana D'Arc sau statuia Libertăţii, considerăm că este studentă.“ (*Timişoara* 141, 1990, 3)

Perspicacitatea are, cum se vede, o bază culturală. Fragmentul, cu articulaţii echivoce şi construcţii imposibile („individa“ a înţeles, din propria ei mimică, drept ce trecea, „gloata“ a înţeles că ea trecea – pentru cine? – drept Ioana D'Arc sau statuia Liberăţii ş.a.m.d.) frizează absurdul, accentuat de dogmatismul certitudinilor lui.

Materialul este util şi pentru studiul tipologiei textuale, naraţiunea şi descrierea manifestându-se aici în forme pure şi specifice. În micro-naraţiuni (adesea, povestiri despre dialoguri, cu transcriere în stil indirect) e de urmărit modul de rezumare şi selecţia informaţiei. Relatarea unei convorbiri telefonice, o unitate textuală autonomă, nu seamănă deloc cu ceea ce ar face din ea un romancier: „L anunţă interlocutoarea că a ajuns acasă, Ea îi spune că mai are două ore şi apoi pleacă acasă. L îi spune că o iubeşte şi vor mai vorbi când va ajunge acasă“ (*StrS* 35, 1990, 3).

Funcţiile limbajului sunt asimilate, toate, celei informative; replici de păstrare a contactului sau de exprimare a afectivităţii sunt transcrise („spune că“) într-un mod uniformizator, în care fiecare detaliu e potenţial relevant şi nimic nu se structurează ierarhic şi cauzal; se adaugă la toate acestea evidenta stângăcie a exprimării repetitive şi nediferenţiatoare. Descrierile sunt la fel de ciudate, atât prin terminologia şi frazeologia specifică, cât şi, ca mai sus, prin juxtapunera ternă a trăsăturilor importante şi a detaliilor accidentale.

---

[58] V. infra, p. 243-245.

Desigur, poate descoperi ridicolul unor astfel de texte doar cine reuşeşte să uite pentru o clipă intenţia şi perspectiva sistemului din care ele sunt produse, ca agresiuni duse până la crimă împotriva intimităţii şi libertăţii individului. Împotriva fricii, repulsia se poate asocia, totuşi, cu râsul.

Observaţii lexicale

În limbajul poliţienesc-securistic se poate identifica o terminologie de specialitate, alcătuită din cuvinte specifice precum *filaj* sau *filor* (*Timişoara* 141, 1990, 3) şi mai ales din sensurile specializate ale unor cuvinte din limba comună: *obiectiv, informator, dispozitiv, relaţie, sursă, aparat, activ, anturaj, teritoriu, a penetra, a racola, a recruta, a reţine, a infiltra, a depista.* Numeroase sunt şi expresiile şi sintagmele caracteristice: *a pune în lucru, a lua în plasare, reţea informativă, destrămarea anturajului, măsuri de discreditare în mediu*; ele sunt atestate în documentele publicate în anii '90 (de exemplu în CAS).

Filaj E semnificativă absenţa cuvântului *filaj* din dicţionarele noastre; nici noua ediţie a DEX 1996 nu îl introduce, cu toate că la verbul *a fila* este înregistrat sensul „a urmări în mod discret pe cineva (fără ca cel urmărit să observe)". De fapt, ideea cuprinsă în paranteza din urmă exprimă mai mult intenţia urmăritorului decât o trăsătură inerentă acţiunii; în plus, definiţia face abstracţie de contextul profesionist, prezentând filajul mai curând ca pe o acţiune personală. În *Petit Robert,* sub verbul *filer* – din care provine românescul *a fila* –, sensul respectiv este definit şi exemplificat punându-se mai mult accent pe situaţia şi intenţia poliţienească: „a merge în spatele cuiva (...), a-l urma pentru a-l supraveghea, pentru a-i spiona faptele şi gesturile"; urmează citatul: „*Poliţist care filează un suspect*" (trad. n.). Potrivit definiţiei româneşti, la un filaj reuşit participă, prin bunăvoinţa de a nu observa nimic, şi „obiectivul"; un fragment involuntar comic confirmă această idee, notând cu seriozitate, probabil ca un detaliu în favoarea celui urmărit (un important poet contemporan), că

> „în timpul deplasărilor pe jos şi cu mijloacele de transport în comun, nu s-a observat o preocupare din partea sa în ceea ce priveşte autoverificarea, descoperirea şi sustragerea din filaj". (CAS, p. 161-162)

Eveniment Dacă li s-ar cere să explice ce ar putea fi un „eveniment tehnologic", nu cred că prea mulţi vorbitori ai limbii române s-ar gândi în primul rând la un accident tragic. Formula a fost totuşi folosită, într-un interviu televizat (în 1995), de un responsabil local care se referea la explozia unui furnal dintr-un combinat siderurgic ca la „un eveniment tehnologic, care acum e stăpânit". Ciudata sintagmă reflectă de fapt răspândirea tot mai mare a unui sens special, neînregistrat de dicţionarele noastre, al cuvântului *eveniment.*

Neologismul *eveniment,* foarte răspândit, are o semnificație generală şi neutră (pe care din păcate DEX nu o indică) de „fapt care se întâmplă, se produce". În uz e prezent totuşi mai ales sensul valorizator al cuvântului, de „fapt semnificativ, demn de reținut, de o importanță specială"; în absența unor precizări contrare, conotațiile sale sînt predominant pozitive: o reuniune, o întâlnire, o decizie pot fi considerate, cu intenție evaluativă, „un adevărat eveniment". În limbajul polițienesc *evenimentele* au ajuns însă echivalente cu infracțiunile, accidentele, cazurile de intervenție. Un reportaj, de pildă, înregistrează un schimb de replici cu o patrulă de poliție: „Îi întrebăm cum a fost seara. «Fără evenimente» – ne spun ei" (*RL* 891, 1993, 5).

Uneori, substantivul apare însoțit de determinanți care îi atestă sensul „tehnic": „că nu întotdeauna rezultatele au fost cele scontate o demonstrează şi *evenimentul rutier* petrecut în județul Vrancea" (*EM* 13, 1994, 6, rubrică semnată de I.B., de la Direcția Poliției Rutiere). Evident, acest sens are conotații negative. De fapt, în folosirea actuală a cuvântului, opoziția între conotații şochează mai mult decât simpla deosebire de sens; nu e anormal ca la un moment dat un cuvânt uzual să fie folosit şi cu sensuri specializate, dar valorizările diferite pot crea ambiguități şi chiar confuzii comice.

Răspândirea sensului „polițienesc" al cuvântului *eveniment* mai are un dezavantaj: produce, prin analogie, construcții sintactice imposibile; oricât s-ar lărgi sau îngusta sensul termenului, e greu de acceptat că un eveniment este „făcut". Pătrunderea în registrul familiar are toate caracteristicile improprietății semantice şi sintactice. În enunțul „Doamne fereşte, *mai facem vreun eveniment...* " (Popa 1992: 143), *eveniment* e utilizat de personaj ca sinonim perfect pentru *accident*, având deci compatibilitățile semantice ale cuvântului substituit. Poate că şi titlul unuia dintre cele mai populare cotidiane actuale (*EZ*) e înțeles în două moduri diferite de cititori: pentru unii, „evenimentul zilei" e faptul semnificativ (politic, social); pentru alții, sintagma poate să trimită exclusiv la informațiile despre accidente şi infracțiuni. Asemenea lecturi divergente produce probabil şi sintagma consacrată (neutră în intenție) „evenimentele din decembrie"[59].

Teritoriu Cuvântul *teritoriu* (conform DEX, „întindere de pământ delimitată prin granițele unui stat sau ale unei unități administrative şi supusă suveranității statului respectiv") nu e asociat obligatoriu unui anumit stil, utilizându-se totuşi mai ales în limbajul ştiințific şi administrativ. În mod normal, termenul e însoțit de determinări adjectivale sau substantivale („teritoriul țării", „acest teritoriu", „un teritoriu de X km^2" etc.). Construcțiile prepoziționale în care substantivul nu mai are determinanți – *pe teritoriu, în*

---

[59] Sensul curent („fapte importante, istorice") e indubitabil; cel polițienesc pare confirmat de o formulare produsă la puțin timp după decembrie 1989, când sintagma *evenimentele din decembrie* încă nu se impusese în uz; de altfel, e semnificativ faptul că substantivul este folosit în replica respectivă la singular: „răspunsul lui Dăscălescu, reîntors de la Timişoara, din care rezulta că acolo nu se încheiase *evenimentul*" (*Flacăra* 42, 1990, 2).

teritoriu – aparţin în mod evident unui „limbaj tehnic" militar-poliţienesc, în care au căpătat sensul special „în ţară", „în afara capitalei". Utilizarea-tip a cuvântului este ilustrată de enunţuri ca: „de la armată moştenisem nişte *structuri în teritoriu*", „aparatele *din sediile centrale şi din teritoriu*" (interviu cu directorul S.R.I., *Expres* 41, 1990, 5, şi 43, 1990, 3). Construcţia e acceptabilă atâta timp cât apare încadrată între alţi termeni din aceeaşi sferă; din păcate, ea e reluată în enunţuri diferite stilistic, aparţinând limbii standard, în care fireşti ar fi fost structurile libere sinonime cu ea, de genul „în unele locuri (din ţară) ", „în ţară" etc.: „*în teritoriu* am avut destule cazuri cu oameni care... " (*Expres* 41, 1990, 5); „toate observaţiile care au apărut *din teritoriu*... " (TV 27.12.1990, interviu cu preşedintele ţării). Tipul de organizare şi de acţiune pe care îl presupun asemenea formule marcate de rigiditate distonează în contextul limbii uzuale, de conversaţie cotidiană.

Ar trebui verificat în ce măsură limbajul specific al miliţiei/poliţiei şi al securităţii, interferând cu cel al altor instituţii (militare sau politice), a putut să impună limbii uzuale anumite cuvinte, modificări de sensuri sau de construcţii. Oricum, de efectul lor stilistic contrastant a profitat discursul umoristic, care a preluat parodic termeni ca *afluire – defluire, carosabil, molestare* etc. („am afluit în studio" – emisiune TV 21.11.1990; „golanii ăia ahtiaţi după perturbarea carosabilului şi destabilizare", *Atlas* 48, 1990, 6).

Stilul cronicii rutiere

Discursul public (de popularizare) al poliţiei s-a dezvoltat în specii uşor de recunoscut nu numai prin teme, ci şi prin stil şi limbaj: caracterizate de prezenţa monologului adresat, a tonului didactic, de combinaţia hibridă de excese birocratice, mărci familiare şi încercări de literaturizare. Cronicile rutiere, în special, încearcă să compenseze lipsa senzaţionalului prin supralicitare lirică. În genere, asemenea texte practică o retorică a ornamentului: mesajul educativ este îndulcit prin vorbe pitoreşti. Oscilaţia între neologismul preţios şi neaoşismul căutat creează însă o impresie de artificialitate extrem de supărătoare. Intenţia pare a fi cea de a crea embleme ale statutului ideal al instituţiei, prin imaginea bovarică şi convenţională a poliţistului autoritar, dar şi duios. Gazetăria poliţistă a fost poate cea mai consecventă păstrătoare, în anii '90, a vechiului limbaj de lemn, într-o variantă inofensivă prin limitare, dar iritantă din punct de vedere estetic.

Principala trăsătură a acestui limbaj e preţiozitatea: el cuprinde perifraze foarte dezvoltate, inutile, folosind ostentativ „stilul cult": „*masa eterogenă de utilizatori ai străzii în calitate de pietoni*" (*EZ* 1025, 1995)[60]; „*conjugarea solicitărilor trinomului om-maşină-drum*" (*EZ* 1132, 1996). E de aşteptat să

[60] Toate exemplele de mai jos provin din pagina săptămânală de informaţii rutiere a cotidianului *EZ*, „Week-end rutier", redactată de un grup de ofiteri de poliţie; se vor indica deci, pentru identificarea citatelor, doar numărul ziarului şi anul de apariţie.

întâlnim aici cuvinte „elegante“ (*a lectura, context, deosebit*) şi forme gramaticale livreşti: viitorul cu auxiliarul *a vrea*, infinitivul preferat conjunctivului (în mare măsură sub influenţa limbajului administrativ – „vrem a vă spune“, *EZ* 1025, 1995; şi în construcţii greşite – „prevenirea unor cadre de a fi corupte“, *EZ* 1103, 1996), relativul *ce* preferat lui *care* („săptămâna *ce* a trecut“, *EZ* 1145, 1996) etc.

În alte puncte ale textului, se observă excesul de expresii populare: „indivizi, *prinşi cu mâţa-n sac*, reuşesc să scape *basma curată*“ (*EZ* 941, 1995). Cea mai frecventă formulă constă însă în combinarea celor două registre – arhaic-popular şi neologistic-tehnic: „...localitatea impunea pragul celor 60 km/h. *Osebit* de aceasta, geometria drumului, curba, determină sporirea atenţiei“ (*EZ* 1145, 1996); „urmând cu *cerbicie* pentru asigurarea respectării legii“ (*EZ* 1025, 1995); „*sumedenie* de noţiuni“ (*EZ* 995, 1995).

În încercarea de dramatizare a textului, personajul negativ e pus să dialogheze cu sine însuşi, într-un limbaj artificial, mimând oralitatea dar adoptând formele stilului oficial: „Adică să fie mare scofală dacă *voi conduce* maşina, chiar dacă nu am permis? “ (*EZ* 941, 1995); „Nu mă vede *agentul de circulaţie*! “ (*EZ* 1145, 1996).

Limbajul birocratic abstract, clişeizat („am desfăşurat şi desfăşurăm o gamă variată de activităţi educative“, *EZ* 1145, 1996; „transpunerea în viaţă“, „eforturile conjugate ale factorilor de resort“, „ridicarea pe un nivel superior“, „factorul om“, *EZ* 1132, 1996) coexistă cu mărci puternice ale afectivităţii („constatăm, cu mâhnire şi regrete“, *EZ* 1103, 1996), mai ales în strategia adresării directe către cititor[61]: „feriţi-i, stimaţi conducători auto“ (*EZ* 1145, 1996); „Citiţi, oameni buni, reflectaţi şi reţineţi! Învăţaţi din nenorocirile semenilor noştri!! “ (*EZ* 1132, 1996).

Bunele intenţii sunt astfel subminate de naivităţile stilistice.

Imperfecţiuni ale textului juridic

E nevoie, în principiu, de multă prudenţă în observaţiile de detaliu pe care lingvistul e tentat să le facă asupra unui text juridic. Construcţii greoaie, artificiale, uneori pleonastice nu pot fi pur şi simplu condamnate şi „expulzate“, dacă întâmplarea şi tradiţia au făcut ca ele să se fi impus ca formule de specialitate, cu sensuri şi utilizări precise, consacrate. Repetiţiile, impersonalizarea, abstractizarea, predominanţa nominală sunt şi ele caracteristici generale ale stilului juridico-administrativ, impuse de funcţiile lui comunicative specifice, şi pe care nepotrivite dorinţe de „expresivitate“ şi varietate nu le pot, nicicum, anula.

Propun totuşi examinarea câtorva mostre de stil juridic atât din perspectiva bunului simţ al limbii comune cât şi din aceea a cerinţelor interne ale acestui stil: obligatoriu explicit (chiar redundant) şi nonambiguu. Lungi şi

[61] Pentru prezenţa ei masivă în stilul jurnalistic românesc, v. supra, p. 45-46.

obositoare controverse juridice cu implicaţii politice sunt generate de texte ale căror surprinzătoare ambiguităţi şi contradicţii pot fi detectate şi de un profan. În 1990, aprinsele discuţii din jurul constituirii C.P.U.N. se axau pe un text în care se vorbea de reprezentarea minorităţilor „respectând principiul parităţii cu reprezentanţii partidelor". Formularea obscură, în care lipsa determinărilor nu permitea să se înţeleagă exact între cine se stabilea paritatea, deci cum se aplica numitul principiu, a dat naştere la interpretări contradictorii (concretizate în procente şi cifre diferite).

Spre deosebire de multe alte legi controversate, care-şi dovedesc în timp imperfecţiunile de formulare, cele referitoare la evenimente politice importante îşi testează rapid coerenţa. La primul tur al alegerilor locale din 1993, legea electorală a provocat o nouă dispută, cu consecinţe practice imposibil de neglijat: alternarea formulării „voturi exprimate" cu „voturi valabil exprimate" a permis interpretări contradictorii şi a produs rezultate diferite. Vulnerabile uneori şi în aspectele de punctuaţie şi acord gramatical, textele juridice greşesc grav când ajung să împiedice înţelegerea. În aceeaşi lege a alegerilor locale, imperfecţiunile sunt mai numeroase decât ar părea la prima vedere. Foarte des lipsesc determinanţii necesari pentru a reconstitui o situaţie sau o relaţie. Un paragraf din art. 56 arată că

> „În timpul suspendării, urnele de votare, ştampilele, buletinele de vot şi toate lucrările biroului electoral vor rămâne sub pază permanentă, iar membrii biroului nu vor putea părăsi sala de votare *în acelaşi timp*". (*MO* 28.11.1991)

În acelaşi timp cu cine? Fiecare în acelaşi timp cu altul? În acelaşi timp cu suspendarea? Toţi în acelaşi timp, probabil, dar către o asemenea interpretare conduce logica extralingvistică, nu cea a textului. Formulările vagi, generale, sunt uneori greu de evitat[62]; dacă sintagma „motivele temeinice", des invocată (pentru posibilitatea de a suspenda votarea, de a permite alegătorului să-şi ia un însoţitor în cabină etc.) e probabil inevitabilă (deşi, în practică, interpretarea ei poate fi foarte laxă), o altă situaţie pare aptă a pune în mişcare imaginaţia cea mai îndrăzneaţă:

> „Candidaţii şi oricare alegător au dreptul să conteste identitatea persoanei care se prezintă la vot. În acest caz identitatea se va stabili de preşedinte *prin orice mijloace*". (ib., art. 55)

Nu ştim care sunt limitele impuse automat, în interiorul sistemului juridic dat, unor asemenea formulări generale; cititorul nu se poate însă împiedica să se gândească chiar şi la rafinate mijloace de tortură.

Acelaşi obiect e denumit, în puncte diverse ale textului, în moduri diferite: *buletinul de identitate* (art. 53) este numit puţin mai departe *actul de identitate* (pe actul de identitate al fiecărui alegător se aplică ştampila... ").

---

62 Pentru ideea că într-o anumită măsură vagul este necesar în stilul juridic v. numărul tematic din *Langages*, 53, 1979 ("Le discours juridique. Analyses et méthodes").

Cauza e probabil, cum am mai spus, prejudecata nevoii de varietate stilistică, dar efectul poate fi nesiguranța în deciziile practice.

Un factor de confuzie îl constituie şi folosirea, pentru realităţi diferite, a unor cuvinte din aceeaşi familie lexicală. Legea în cauză, de pildă, vorbeşte de *voturi nule* şi de *buletine nule,* dar şi de „anularea buletinelor de vot rămase neîntrebuințate". Legătura dintre *nul* şi *anulat*, impusă de limbaj, nu acoperă aici o realitate (buletinele nefolosite anulate nu intră în calculul celor *nule* – de fapt, tot anulate, dar în alt moment al procesului electoral), însă nu e făcută nicăieri o distincţie clară, ca şi când autorii textului n-ar fi bănuit posibilitatea confuziei. În general, lasă de dorit anticiparea erorilor de interpretare, proiecția lectorului-tip.

De-a dreptul amuzante sunt, însă, la nivel semantic, unele presupoziţii care dublează inutil un principiu deja enunţat, trădând o conştiinţă încărcată de tendința spre abuzuri. Se spune, de pildă:

> „Cei care în baza art. 51 alin. 7 pot asista la votare nu pot fi obligaţi să părăsească sala de vot în acest timp" (e vorba de timpul suspendării temporare a votării; art. 56).

Evident că persoanele care au dreptul de a asista la vot nu pot fi obligate să şi-l piardă; o asemenea precizare, superfluă, nu face decât să evoce diverse întâmplări trecute neplăcute şi ilegale. Pe de altă parte, e sigur că aceste precizări superflue sunt un rău mult mai mic decât ambiguităţile generatoare de confuzii.

6. Discursul didactic şi practic

Textele didactice şi de popularizare, ca şi diferitele tipuri de ghiduri practice, diferă prin domeniu şi terminologie, dar au în comun o serie de strategii comunicative. O componentă ştiinţifică e asociată unor forme dialogice, în enunţuri puternic orientate spre destinatar. Primejdiile formulei sunt convenţionalismul, schematismul, manifestat în omisiuni şi în aplicarea unor modele evaluative rigide. Manualele de limba română pentru străini şi ghidurile de conversație oferă cele mai clare exemple ale clişeelor şi ale prejudecăţilor dominante la un moment dat: selecţia pe care ele o operează între enunţurile posibile şi probabile e ghidată mai mult de dorința de a crea o imagine pozitivă, decât de a prevedea necesitățile reale ale comunicării. Efortul de a înviora texte aride prin exemple umoristice, de a contrasta tonul informativ monoton prin expresii populare şi colocviale e o altă direcţie în care discursul didactic dezvoltă variante mixte şi „atenuate" ale stilului ştiinţific.

Viziunea utopică în manuale

Tendința autorilor de manuale de a prezenta o imagine pozitivă a realității e cunoscută; ea derivă din principii pedagogice mai vechi, dar a fost în mod evident exacerbată de regimurile totalitare. O consecință a acestei înclinaţii poate fi urmărită în manualele pentru învăţarea limbii române ca

limbă străină[63], în textele cărora adjectivele de evaluare negativă, chiar cele care fac parte din vocabularul de bază – precum *rău, urât, prost* – lipsesc cu desăvârşire, sau apar târziu şi accidental (în explicaţiile gramaticale, sau cel mult în expresii pozitive de tipul litotei: „nu e urât", „nu e o idee rea").

De fapt, în evoluţia din ultimele decenii a manualelor de română pentru străini se pot observa câteva faze ale strategiei de insistenţă pozitivă şi de evitare a negativului. Prima, cea mai rudimentară, transporta pur şi simplu în manualele cu destinaţie externă clişeele limbajului didactic intern: „ţară foarte frumoasă", „ţară frumoasă şi bogată", „relief variat"; „câmpii întinse şi roditoare"; „păşuni bogate"; „viaţă culturală bogată şi variată", „oameni harnici şi paşnici"; „popor harnic şi ospitalier", „hidrocentrale şi baraje impunătoare". Cea de-a doua, dintr-o perioadă ulterioară, mai conştientă de existenţa unei priviri dinafară, a unei reacţii negative faţă de limbajul ideologizant, aplica regula pozitivului la domenii mai neutre. Textele tipice ale acestei faze descriu de preferinţă oraşe, clădiri, încăperi: „cartiere frumoase" (Titan), „clădiri impunătoare", „săli mari şi luminoase", „ferestre mari, luminoase", „magazin mare, modern, bine asortat"; „construcţii noi, moderne", „clădire modernă şi elegantă", „parcuri încântătoare", „staţiuni luxoase şi confortabile", „cameră spaţioasă", „masă excelentă", „străzi şi bulevarde curate, parcuri frumoase, clădiri înalte, magazine moderne". Destinatarul-tip al acestui discurs didactic nu mai e şcolarul credul, ci mai degrabă turistul binevoitor.

Ultima fază, de după 1989, schimbă în sfârşit perspectiva optimistă cu una mai sceptică şi mai modestă, în care pozitivul absolut e limitat la sfere cotidiene, de exemplu la domeniul culinar („friptura e foarte bună") ori este contextualizat în mod credibil („un film bun străin"). Pozitivul nu mai are caracter absolut, ci gradual („restaurant drăguţ"; „peisaje destul de pitoreşti"); ba chiar se lasă uneori negat („casa nu e mare"), cuprins în strategii argumentative mai flexibile („casă nu prea mare, dar confortabilă", „munţi nu foarte înalţi").

Expresiile de respingere continuă totuşi să fie evitate, poate şi sub influenţa „principiului cooperării conversaţionale" şi mai ales a regulilor comunicării politicoase, care le reduc frecvenţa de apariţie chiar în uzul curent al limbii. Au apărut în ultima vreme în textele de manual şi unele enunţuri mai nonconformiste, cu rol de captare a cititorului, prin ricoşeu („nu-mi place limba română pentru că e grea", Pop 1991); cuvintele simptomatice – *rău, urât, prost* – par însă a fi lăsate în continuare în seama contactului direct cu limba vorbită şi cu realitatea.

Ghiduri de conversaţie

Ghidurile de conversaţie propun o selecţie de enunţuri-tip, pentru situaţii de comunicare din cele mai frecvente; prin enunţurile elementare (saluturi, conversaţii despre vreme, întrebări de orientare într-un spaţiu necunoscut etc.)

---

63 Exemplele provin din Delarăscruci 1971, Popescu 1971, Brâncuş, Ionescu, Saramandu 1981, Cazacu ş.a. 1982, Pop 1991, Caragiu – Marioţeanu, Savin 1993, Albu, Bunget 2000.

şi mai ales prin ceea ce le adaugă tradiţia locală, moda sau fantezia autorilor, se creează o anumită imagine standardizată – dar uneori şi surprinzător de subiectivă – a vieţii sociale şi a întrebuinţării limbii.

La riscurile inerente oricărei selecţii se adaugă din păcate, adeseori, inadecvarea limbajului la situaţia de comunicare. Pentru mulţi autori de ghiduri, chiar alegerea registrului stilistic pare să fie o problemă: idealul unui nivel de limbaj perfect neutru e permanent ameninţat de excesele spontaneităţii sau ale artificiului; cum însă utilizatorul ghidului e, în principiu, o persoană care vorbeşte destul de prost limba străină respectivă, o oralitate dezinvoltă sau o preţiozitate arhaizantă îi sunt în egală măsură nepotrivite. Unele ghiduri înclină spre conversaţia familiară, presupunând deci un vorbitor dornic să-şi exprime spontaneitatea din limba maternă: „Na, că am luat un cui"; „cine ştie, poate dau: într-un stâlp/ într-o bornă / într-un şanţ" (Gherman 1985). Cele mai multe preferă însă stilul înalt, chiar în contrast cu contextul: într-o discuţie despre fotbal, ar trebui de exemplu să apară propoziţii de tipul: „Admir dinamismul centrului înaintaş ca şi supleţea apărătorului central" (Lăzărescu 1992a).

Situaţiile tipice sunt interesante mai ales când evocă stări de lucruri negative (şi e firesc ca acestea să fie bine reprezentate, pentru că nevoia de exprimare – protest, reclamaţie, cerere de ajutor etc. – e imperioasă în asemenea cazuri), iar succesiunea replicilor se organizează în mici scenarii ale neplăcerilor cotidiene. Încercarea dramatică de a duce la bun sfârşit o convorbire telefonică e foarte bine redată de succesiunea replicilor indispensabile: „Vă aud foarte prost"; „Vorbiţi mai tare, vă rog!"; „Mai vorbiţi?" (Virgil 1968) sau „Greşeală!" – „Mi-aţi dat legătura greşit" – „Nu se aude nimic!" – „Nu întrerupeţi!" – „Vorbim!" – „N-am terminat încă!" – „S-a întrerupt" (Branco, Ionescu-Mocanu 1975). Alte enunţuri, în schimb, şochează prin gradul lor foarte redus de probabilitate conversaţională: între replicile esenţiale pentru a comunica cu cei dintr-o ţară străină intră afirmaţiile: „Sunteţi o florăreasă delicată" (Gherman 1985); „Marea Neagră e albastră" (Virgil 1968), precum şi întrebările: „Aveţi linte?" (Gherman 1985); „Casa asta are paratrăsnet?" (Lăzărescu 1977); „Cum or fi melcii şi racii?" (Virgil 1968). Unele ghiduri nu numai că selectează situaţii foarte particulare, dar le şi ilustrează prin descrieri elaborate: „Nu-i aşa că obiectul acela de lemn pare miniatura frumoasei biserici din Muzeul Satului?" (Lăzărescu 1977); „N-ar fi deloc rău să vă duceţi la doi paşi de aici, la un mic magazin, unde veţi găsi multă lenjerie elegantă de damă"; „Dacă nu vom avea noroc de cine ştie ce vânat va trebui să ne mulţumim cu doi iepuri" (Lăzărescu 1977).

În ghidurile mai vechi, e prezentă tematica muncitorească: „Bine te-am găsit, tovarăşe!"; „Eu am fost strungar"; „În fabrica pe care o vom vizita lucrează cincizeci de ajustori, patruzeci de lăcătuşi, treizeci de cazangii şi douăzeci de sudori"; „Eu lucrez într-o cooperativă agricolă de producţie"; „Doresc să vizitez câteva fabrici"; „Care a fost productivitatea muncii?" (Virgil 1968); „Lucrez într-o întreprindere de stat" (Branco, Ionescu-Mocanu 1975);

între numerele de meserii, figurează cele de *topitor, frezor, siderurgist, strungar*. Acestei zone discursive îi corespund şi saluturile oficiale ale vremii: „Urări de pace şi prosperitate pentru dumneavoastră şi ţara dumneavoastră!" (Lăzărescu 1977).

Din păcate, ghidurile de conversaţie, deşi alcătuite de vorbitori nativi, conţin uneori stângăcii şi greşeli de exprimare chiar în partea constituită din expresii şi enunţuri româneşti. Multe dintre aceste erori provin din calchierea construcţiilor străine, fapt care se poate de obicei verifica prin confruntarea echivalenţelor imediate. Întâlnim astfel calcuri sintactice – „*Sunt doritor să* merg în Sicilia" (Gherman 1985); „Este adevărat, acest tip de self-service oferă *uşurinţă în alegere* şi *rapiditate în a cumpăra*" (Lăzărescu 1992b); „Atâtea sporturi mă atrag, dar *o reală plăcere şi o reală destindere* îmi oferă pescuitul" (Lăzărescu 1977) – sau semantice: „Nu *palpită* o frunză" (Lăzărescu 1977). Textul românesc transpune cuvânt cu cuvânt un enunţ care, în această formă artificială, mai seamănă doar foarte vag cu un proverb: „Persoana care ştie două limbi valorează cât două persoane" (Lăzărescu 1992b). Ghidul de conversaţie, prin destinaţia sa practică, ar presupune tocmai o bună cunoaştere a uzului, a numelor de obiecte caracteristice vieţii cotidiene, neglijate uneori de dicţionarele academice. O asemenea adaptare la uzanţele comunicării curente lipseşte însă în cererea: „Aş putea căpăta *o loţiune de apretat părul?* " (Gherman 1985).

Extrem de nefireşti sunt modurile de adresare cu termenul profesiei la vocativ, urmat de pluralul politeţii: „*Stewardessa*, vă rog, aduceţi-mi un pahar cu suc de fructe" (Lăzărescu 1992b); „*Hamal*, vă rog, duceţi-mi bagajele la autobuz" (ib.). În română, vocativul profesiei folosit singur (*doctore, profesore, inginerule)* conotează familiaritatea, adresarea non-ceremonioasă, uneori chiar vag depreciativă, fiind în opoziţie cu construcţia standard în care numele profesiei e precedat de termenul general de politeţe *(domnule doctor, domnule profesor, domnule inginer*). De altfel, nici nu e posibil ca orice substantiv nume de profesie sau funcţie să apară la vocativ, şi chiar folosirea unei forme identice cu nominativul e limitată de uzul lingvistic.

În alte cazuri, ghidurile exagerează în complicarea exprimării ceremonioase: cauza stă şi aici în stângăcia traducerii, mai mult decât în intenţia de a crea o frumoasă imagine asupra politeţii naţionale: „Regret că trebuie să vă spun că nu se poate"; „Dacă aveţi amabilitatea să citiţi pe tabelul acela vă pot face un examen de vedere"; „Dumneavoastră, domnule doctor, mi-aţi arătat multă răbdare, pentru care vă sunt foarte recunoscător" (Lăzărescu 1977). Într-o manieră ceremonioasă şi arhaizantă se desfăşoară şi conversaţia ipotetică dintre un automobilist şi un poliţist: „Mă veţi putea ierta *de astă dată*, sunt doar de două zile în acest oraş şi încă nu m-am obişnuit cu regulile circulaţiei"; „*De astă dată* vă las să mergeţi mai departe fără să plătiţi amendă, dar fiţi mai atent la regulile de circulaţie" (Lăzărescu 1977).

E caracteristică ghidurilor şi atitudinea exagerat pozitivă, ornarea replicilor cu epitete superlative şi cu exclamaţii de încântare: „Aş vrea să văd o

comedie strălucită" (Lăzărescu 1977); „Acest praz frumos, vă rog" (Lăzărescu 1992); „Mititeii au o aromă grozavă!" (Branco, Ionescu-Mocanu 1975); „Nu am mai mâncat nişte plevuşti atât de delicioase!" (Virgil 1968).

Faţă de atâtea inutile contorsiuni stilistice e reconfortantă (re)descoperirea câte unui ghid cu adevărat practic, care să conţină nu fraze ample şi artificiale gata făcute, ci mai ales liste deschise de combinaţii şi posibilităţi. Un astfel de ghid are şi realismul de a-i oferi cititorului două tipuri de replici indispensabile comunicării într-o limbă insuficient cunoscută: întrebarea „Cum se zice..." – şi mai ales apelul onest: „Am nevoie de un traducător" (Munteanu 1984).

Umorul lingviştilor

Ar merita să fie cuprinse într-o antologie mai puţin obişnuită enunţurile prin care logicienii şi lingviştii îşi exemplifică teoriile. Multe din propoziţiile construite în acest scop sunt departe de stereotipiile şcolăreşti („Mama spală rufe", „Elevul învaţă bine" etc.); unele sunt argumentate într-o demonstraţie (a existenţei anumitor sensuri, implicaţii semantice, incompatibilităţi), acţionând prin reducere la absurd: efectul lor comic e un mijloc de convingere. Altele, în schimb, manifestă o surprinzătoare dispoziţie pentru ludic; conţinutul şocant, fantezist şi stilul colocvial intră în contrast cu sobrietatea tonului ştiinţific al expunerii teoretice. Desigur că şi în acest caz „devierea" are un rol persuasiv, făcându-i cititorului mai agreabilă lectura aridă a regulilor: ea rămâne, totuşi, şi un joc estetic, practicat pentru sine: autorul doct îşi iese pentru o clipă din rol, inventând exemplul pe care îl analizează apoi imperturbabil fără să pară a-i sesiza umorul.

Exemplele ajung să constituie un al doilea text, autonom, cu propriul univers de teme şi situaţii[64]. Cititorii studiilor de semantică logică sunt familiarizaţi, de pildă, cu „personajele" prin care se pun în discuţie sensul, referinţa şi valoarea de adevăr: *centaurul, unicornul, marţienii, regele chel al Franţei, Luceafărul de seară* etc. Variaţiile demonstraţiilor sunt nesfârşite („*a.* Există un rege al Franţei şi *b.* există doar un rege al Franţei şi *c.* dacă cineva e un rege al Franţei, atunci el e chel"; „Bill i-a spus lui John că Harry l-a insultat pe actualul rege al Franţei"); spectaculoase sunt mai ales enunţurile care aduc în scenă mai mulţi protagonişti sau care îi pun în situaţii inedite: „Unii centauri vânează unicorni, dacă sunt puşi pe hârjoană"[65]; „Unii marţieni nu uită niciodată să se spele pe dinţi după ce se trezesc dimineaţa"[66]. Regulile de combinare între cuvinte şi între propoziţii, rolul conectorilor în obţinerea coerenţei textuale sunt puse în discuţie de enunţuri precum: „Biserica e lîngă bicicleta mea"; „Copilul lui Jack sau are păr roşu, sau e chel"; „Ion doarme sau

---

[64] Toate propoziţiile citate sunt relativ recente (din ultimele decenii) şi constituie exemple furnizate mai ales de autori care scriu în engleză (cele despre Ion provin, desigur, din texte româneşti).
[65] „Some centaurs chase unicorns if the centaurs are feeling frisky" (*Language* 50, nr. 4, 1974, 672).
[66] „Some Martians never fail to brush their teeth upon awakening" (ib.).

sâmbătă este a şasea zi a săptămînii“[67], „Luna este satelitul Pământului şi Ion se plimbă pe stradă“ etc.

În exemplele de mai sus, ineditul e pus în slujba demonstraţiei; sunt şi mai interesante cazurile de gratuitate în care, urmărindu-se doar ilustrarea unei structuri gramaticale, s-ar fi putut folosi la fel de bine propoziţii ultrabanale. Numele care apar sunt uneori ale unor persoane în viaţă, cunoscute de toată lumea sau măcar de un cerc de specialişti sau colegi: „George Lakoff locuieşte în Berkeley“; „Chomsky există“; „Că a fost arestat pentru deţinerea a peste un kilogram de coji de banane nu l-a surprins prea mult pe Harold Thompson, rector al Universităţii de Stat din Alaska de Est“[68]. Convenţia exemplului pertinent gramatical permite mici glume, înţepături amicale, fantezii. Nu lipsesc nici personajele şi situaţiile politice: „Mary l-a pocnit pe Dicksen când candidatul republican din Illinois a insinuat că ea l-ar fi votat pe Lyndon Johnson“[69]. Maniera cea mai sigură de a evita exemplele banale este de a recurge la un scenariu sentimental-erotic parodiat – „Am dorit să încerc să-l conving pe Joe să sărute multe femei“[70]; „E oare posibil ca lui Bill să-i facă plăcere ca Sue să-l gâdile?“[71] – sau, mai des, la unul (în care ironia intertextuală e la fel de evidentă) violent, cu bătăi, cruzimi şi crime. Suita unor asemenea exemple tinde uneori să se organizeze într-o adevărată naraţiune: „Noi victime au fost descoperite săpându-se în grădină“; „Henry s-a aşteptat ca John să-l omoare pe Bill cu toporişca“; „John l-a omorât pe Bill înainte ca Henry să o poată face el“; „John îşi bate nevasta noaptea în cimitir“ etc.

Este evident că nu am putea compara jocurile provocatoare moderne cu exemplele tradiţionale, patriotice şi moralizatoare, precum acelea din gramatica lui Heliade Rădulescu 1980 („Îţi încredinţez ţie ca să luminezi şi să îndreptezi naţia rumânească“ – pentru formele pronumelui personal; „Bărbatul cel înţelept cercetează faptele sale cele trecute“ – pentru posesiv) decât din perspectiva modificării de paradigmă în timp. În textele lingvistice româneşti mai recente, în cazurile în care nu s-a recurs la exemple atestate, mai ales din opere literare, s-au evitat în genere formulările limbajului de lemn oficial (de tipul „Activitatea se desfăşoară normal“, *LR* 1, 1988, 11), preferându-se registrul de absolută neutralitate: „I-am dat cartea copilului lui Ion“ (*SCL* 1, 1990, 27); „Pleci când vrei“; „Întreabă-l cine a venit“ (ib.). Nu e greu de înţeles că jocul cu exemplele pitoreşti, şocante sau aluzive nici n-ar fi fost posibil într-un regim al cenzurii: doar semantica logică şi-a permis unele fantezii asociative.

Că o constrângere exterioară (obligaţia de a produce enunţuri pozitive, morale) a provocat această „depersonalizare“ a exemplului construit şi nu o

---

[67] Vasiliu 1978.

[68] „That he was arrested for possession of over a kilo of grated banana peel did not surprise Harold Thompson, President of Eastern Alaska State University“ (ib., 666).

[69] „Mary slugged Dirksen, when the Illinois Republican insinuated that she had voted for Lyndon Johnson“ (ib., 669).

[70] „I've wanted to try to persuade Joe to kiss many women“ (ib., 636).

[71] „Might it possibly be that Bill likes Sue to tickle him? “ (ib., 645).

tradiţie a rigidităţii ştiinţifice o dovedesc texte mai vechi, precum cele în care Sextil Puşcariu (în anii '40) construia scenarii cât se poate de „negative": „De câte ori mă duc la el îl întâlnesc bând sau dormind" (exemplu de folosire absolută a unui verb tranzitiv); „Învățătorul l-a făcut pe elev măgar" (recunoaşterea cazului acuzativ sau nominativ) şi (pentru acumularea de informaţie circumstanțială): „Vecina mea a dat ieri dimineaţă, în mijlocul străzii, copilei celei mici a portarului, două cu vătraiul peste spate, fiindcă a prins-o urcându-se pe ascuns în pom să şterpelească nişte mere" (Puşcariu 1976: 146, 138, 140). Ambiguitatea sintactică a pronumelui în dativ e ilustrată de propoziția „Doctorul i-a scos limba" (Puşcariu 1976: 53); şi exemplul pentru funcția contrastivă a accentulul frazei e ingenios: „După cum accentuăm cuvîntul *puțin(ă)* sau substantivul următor, sensul frazei e cu totul altul în: «De la un ministru, se cere puţină minte, puţină abilitate şi puţin tact»" (Puşcariu 1976: 46). Tensiunea dintre agitaţia comică, fantastică sau macabră a personajelor din exemple şi calmul comentariului sintactic creează în textul lingvistic un veritabil efect comic.

Meteorologie

Buletinul meteorologic e un tip de text extrem de familiar, prin prezenţa sa continuă în mass-media, şi uşor de recunoscut şi de descris, pentru că se caracterizează printr-o destul de mare omogenitate: în forme scrise sau orale, el este un fel de „cod restrâns", cu lexic şi sintaxă limitate şi repetitive[72]. La trăsăturile impuse de natura şi de funcția textului se adăugau, în timpul regimului totalitar, cele create de presiunile politice şi de modelul oficial al limbii de lemn (restricții suplimentare, imprecizie ridicată, evitarea extremelor, a denumirilor unor regiuni etc.[73]).

Textul meteorologic menţine o relație specială cu cititorul sau ascultătorul său: s-ar părea că nu e nevoie ca acesta să fie captat (printr-un limbaj accesibil sau agreabil), căci, direct interesat de informațiile despre vreme, şi-a dezvoltat obişnuința de a decoda un mesaj uneori criptic, alegând din text exact ceea ce îi poate folosi. Textul meteorologic e caracterizat, în esență, de căutarea unui compromis între exactitatea ştiinţifică şi interesul practic al publicului, între un limbaj precis, codificat, neologistic – şi unul tradițional, al descrierii „naturale", spontane a stării vremii[74].

Explicaţiile cauzale care aduc în discuție câte un „câmp depresionar" sau câte un „front anticiclonic" constituie pentru ascultătorul obişnuit mai mult un

---

[72] Cf. o analiză lingvistică a buletinelor meteorologice din presa anilor '70 în Dimitrescu 1995: 201-206.

[73] În ultimele decenii ale dictaturii lui Ceauşescu, pentru desemnarea regiunilor României erau folosite perifraze (de tipul „în zona de Sud-Est a ţării", „în jumătatea de Nord" etc.). Se pare că o restricţie asemănătoare se aplicase în Italia lui Mussolini, un alt regim care emfatiza dogma unităţii, împingând-o până la ultimele consecințe.

[74] Descrierea următoare se bazează pe analiza unui corpus de rubrici meteorologice din *EZ, RL, Cotidianul, Meridian*, din anul 1992.

protocol al comunicării solemne: atenţia lui se îndreaptă mai curând către informaţiile clare, rezumate în tabele şi hărţi. Prezenţa unor elemente de limbaj ştiinţific (asociate cu expresii împrumutate dintr-un registru vag arhaizant sau chiar poetizant – *răzleţ, îndeosebi, pe alocuri*) e normală; alături de stereotipizare, el aduce un câştig în economia şi precizia expresiei. La o privire dinafară, desigur că rigiditatea perfect explicabilă (şi eficientă) a acestui limbaj poate amuza sau irita: acelaşi text pare să se repete la infinit, cu câteva nominale şi sintagme fundamentale – *vreme, cer, vânt, înnorări, averse de ploaie, descărcări electrice* etc. –, cu verbe şi mai puţine (multe din propoziţiile buletinului meteo, mai ales în scris, sunt eliptice), puse în legătură aproape obligatorie cu câte unul din substantivele seriei. Asocieri inevitabile fac textul previzibil pe porţiuni mici: e foarte probabil ca lui *temporar* să-i urmeze *noros,* verbului *vor cădea* – subiectul *averse de ploaie* etc. Verbele codului meteorologic – *a fi, a cădea, a sufla, a se menţine, a se semnala, a prezenta* – au, în majoritate, funcţie descriptivă. Mai mult decât de „agenţii" principali (ploaie, vânt) şi de circumstanţele obligatorii (locurile din ţară unde ei se manifestă, momentele zilei), acest tip de text este caracterizat de o veritabilă aglomerare de modalizări, gradări, nuanţări, specificări: *predominant – mai mult – în general – îndeosebi – cu deosebire – mai ales* etc. Cele mai ironizate au fost întotdeauna adverbele, adjectivele sau locuţiunile adverbiale sau adjectivale care exprimă dispersia întâmplătoare a fenomenelor, creând impresia de mare imprecizie: abuzul de forme precum „pe alocuri", „izolat", „în unele zone", „cu unele intensificări" a fost adesea comparat, ironic, cu modelul oracular în care totul e vag, deci orice e posibil.

Calităţile atribuite vremii, cerului, vântului etc. intră de fapt într-un sistem riguros, în care sinonimia este redusă sau chiar inexistentă: fiecare formulă codifică o anumită situaţie şi numai una, cum o arată uneori şi corespondenţa limbajului astfel standardizat cu simbolurile grafice cuprinse în hărţi. Cerul poate fi *acoperit – noros – variabil – senin* (cu diverse determinări şi gradaţii ale fiecărui atribut). Un asemenea limbaj îşi face remarcată rigiditatea mai ales în formulele care pot fi traduse imediat într-un discurs mai firesc: „vântul va prezenta unele intensificări" (= „vântul va bate mai tare"), „mâine, în a doua jumătate a intervalului" (= „mâine după-amiază") – dar şi în cele care trimit clar la codificarea prealabilă a unei scale de valori: „vântul va sufla *slab până la moderat*".

O latură foarte interesantă a buletinului meteorologic e presupusa lui obiectivitate ştiinţifică. Termenii apreciativi sunt în principiu excluşi sau apar în legătură cu o destinaţie precisă („vremea va fi *foarte bună pentru* plajă", *EZ* 34, 1992, 6). Folosirea substantivului cu marcă implicit pozitivă *şansă* („şanse de averse", *Meridian*, 8, 1992, 5) e mai curând accidentală, în situaţii similare preferându-se termenii *posibilităţi, condiţii de...*). E firesc: exact în momentul în care unii dintre cititori / ascultători aşteaptă cu nerăbdare ploaia, alţii îşi doresc o vreme cât mai însorită. Buletinul meteorologic pare să întâmpine cu

neutralitate orice formă a vremii. Viziunea pe care o transmite e totuşi mai curând euforică – sau prea olimpiană pentru cetăţeanul obişnuit, mai puţin dispus să primească cu egală încântare gerul ori canicula. Unul din termenii discutabili ai buletinului e chiar foarte prezentul adjectiv care califică, în caracterizările globale care apar la începutul textului, vremea: *frumoasă*. Folosit ca „termen tehnic" (pentru vremea „însorită"), el devine totuşi, involuntar, ironic – în anumite condiţii – tocmai pentru că, în ciuda tendinţei de specializare, nu-şi poate pierde foarte puternicul sens apreciativ, valorizant. Să ne amintim că prima propoziţie a celebrei schiţe *Căldură mare* dă o indicaţie meteorologică precisă: „Termometrul spune la umbră 33° Celsius" (Caragiale 1960, II: 224). La 33° este, deci, „căldură mare". Vocabularul românesc dispune de termeni, foarte diverşi ca registru stilistic, pentru a denumi „căldurile toride": *caniculă, arşiţă, fierbinţeală, pârjol, zăduf, vipie, topenie* etc. Nu e obligatoriu ca ei să apară ca atare (mai ales că majoritatea sunt populari sau familiari) în buletinele meteorologice. Dar a vorbi, cu un zâmbet optimist, la 35-36°, de „vreme în continuare frumoasă", e o neutralitate dusă, cel puţin prin conotaţiile lui *frumos,* cam departe. „A fost o zi îngrozitor de fierbinte" afirmă naratorul din *Situaţiunea*; „Tocmai pe la unu după miezul nopţii, parcă s-a mai potolit puţin cuptorul, parcă începe să mai poată respira omul... Să respirăm" (Caragiale 1960, II: 129).

E drept, în 1992, cu ocazia unui „val de aer tropical", a apărut şi o formulare care încerca să introducă o distincţie necesară, totuşi prea puţin semnificativă pentru limbajul obişnuit; prezentatorul de la TVR vorbea, cu maximă prudenţă, de „o aceeaşi vreme *caldă, poate chiar călduroasă*".

Odată depăşite constrângerile exterioare, politice, după 1989, în structura tipului de discurs au apărut unele modificări. Programele de televiziune de pe canale aflate în concurenţă au inovat în modul cel mai evident, înlocuind modelul autorităţii ştiinţifice (meteorologul sobru, posesor al unui limbaj ştiinţific ezoteric) prin cel al comunicării (tinere prezentatoare, glume, surprize vizuale, dezinvoltură, limbaj colorat, plin de colocvialisme). Ziarele s-au angajat mai puţin în transformare, ele rezervând de obicei meteorologiei un colţ pur informativ, cu date prezentate succint (cifre, hărţi, simboluri)[75]. A existat totuşi un caz destul de interesant din punct de vedere stilistic: strategia folosită în anii 1996-1999 de cotidianul *România liberă* pentru rubrica sa meteorologică consta în utilizarea unui dublu limbaj: popular, colocvial şi glumeţ în titlu, dar tradiţional meteorologic (monoton, clişeizat, neologistic) în text. Cele două registre coexistau aproape fără contaminări, ilustrând într-o anumită măsură trucul gazetăresc al titlurilor adăugate (adesea, de alte persoane decât autorii articolelor), destinate să atragă cu orice preţ atenţia

---

[75] Situaţia nu e specific românească: Sauvage 1987 arăta că în Franţa presa scrisă continuă să publice buletine meteorologice scrise într-un limbaj foarte tehnic („ca pentru marinari"), în vreme ce emisiunile de televiziune cu aceeaşi temă au devenit spectacole şi creează adevărate vedete.

cititorului. În acest caz particular mi se pare interesantă operaţia de „traducere" – dintr-un limbaj tehnic în cel al experienţei cotidiene şi, în acelaşi timp, dintr-un ton neutru, obiectiv, într-unul profund marcat de afectivitate, de trăirea subiectivă a cursului vremii.

Primul registru nu mai are nevoie de descrieri; se pot aminti, doar, prin câteva exemple, unele din trăsăturile sale specifice: existenţa unor termeni-reper, care corespund unei stricte codificări cantitative, reflectate şi în combinările lor limitate (vreme „deosebit de rece, geroasă pe alocuri"; „rece, geroasă"); gradaţia („vântul va sufla de la slab la moderat"; „vântul va sufla moderat cu intensificări"; „va prezenta intensificări până la tare"), lexicul neologistic („precipitaţii mixte", „arii relativ extinse"; „arie de nebulozitate"), numărul mic de verbe, ale acţiunilor pur meteorologice („a ploua", „a ninge", „a sufla" etc.), static-descriptive („a prezenta", „a se încadra") sau ale transformării („a se accentua", „a se restrânge"); frecvenţa mare a adverbelor („predominant", „local", „izolat", „temporar", „trecător"); cuantificarea şi modalizarea zonelor de inevitabilă imprecizie („pe alocuri", „mai mult", „relativ", „unele"); enunţul care rezultă e în genere accesibil, dar adesea prea artificializat în comparaţie cu stilul comunicării curente („vremea se va răci accentuat, luând aspect de iarnă", *RL* 2686, 1999, 11).

Titlurile „umanizate" uzează de un limbaj total diferit: familiar, popular, vag „sămănătorist", de un tradiţionalism căutat (marcat uneori prin ghilimele): „viscolul se mai «*umflă în pene*» încă o dată" (*RL* 2689, 1999)[76]; „ştiţi proverbul cu lupul la stână? Tot aşa şi cu viscolul" (*RL* 2698, 1999), „Astăzi, roata vremii se întoarce" (*RL* 2686, 1999). Acest registru acceptă diminutive („Nu ne mai speriem de o *ploicică*", 2150, 1997) sau mijloace expresive şi orale de realizare a sensului superlativ: „ninge *cât vedem cu ochii*" (*RL* 2699, 1999). Semnale orale, dependente de existenţa unei perspective subiective sunt şi folosirea prezumtivului („*o fi* mai cald, dar...", *RL* 2692, 1999), păstrarea unei distanţe faţă de sursa informaţiei („în următoarele zile, *cică* ninge, suflă vântul...", *RL* 2673) sau metafora depreciativă („*ghiveci* de soare cu ceaţă", *RL* 2676, 1999). Frecvente sunt metaforele animiste, în care factorii meteorologici sunt agenţi – „Se zbârleşte vântul" (*RL* 2116, 1997); „vântul ne «omoară»" (*RL* 2014, 1996) iar pacientul e subiectivitatea asumată a persoanei I plural („ne va lovi viscolul", *RL* 2686, 1999; „ne paşte viscolul", *RL* 2670, 1999). Experienţa cotidiană e implicată prin traducerea în termeni vestimentari (tot o simplificare, în fond) a previziunilor: „Adio căciulă, adio palton" (*RL* 2150, 1997); „Astăzi lăsăm căciula acasă"; „în următoarele zile, renunţăm puţin şi la palton" (*RL* 2677, 1999).

Atitudinea e tipicizată; se presupune că cititorul-model se teme de frig şi iubeşte soarele, e iritat de acumularea fatală a neplăcerilor, dar până la urmă o acceptă cu resemnare: „în următoarele zile, nu ajunge viscolul, mai vine şi

[76] Deoarece rubrica meteo apare în general pe aceeaşi pagină (11) şi e uşor identificabilă, am înregistrat doar numărul şi anul ziarelor din care sunt extrase citatele care urmează.

gerul“ (*RL* 2696, 1999); „Astăzi nu ajunge frigul, mai şi plouă“ (*RL* 2670, 1999); „dacă plouă, scăpăm de viscol“ (*RL* 2684, 1999). Tonul catastrofic al jurnalismului senzaţional („estul şi sudul – sub teroarea viscolului“; „nordul terorizat de polei“, *RL* 2684, 1999) e mai rar. Din punct de vedere strict lingvistic, e interesantă comparaţia care se poate face între sistemul cult, standard de indicare a circumstanţei vagi şi aleatorii („temporar“, „izolat“) şi cel popular: „în următoarele zile, *mai o ninsoare, mai o ceaţă...* “ (*RL* 2675, 1999); „*mai o ploaie. mai o ninsoare...* “ (*RL* 2671, 1999); „*o ploaie ici, o burniţă colo*“ (*RL* 2679, 1999) etc.

7. Artă şi divertisment (genuri „de consum“)

Limbajul asociat sunetului sau imaginii în divertismentele moderne de larg consum – muzică uşoară, lăutărească etc., benzi desenate, telenovele, scenete comice, jocuri pe computer – e în genere mai puţin studiat, mai ales în cultura română, în care ierarhia valorică a genurilor funcţionează încă destul de puternic. Textele din categoriile enumerate pot totuşi ajunge la un adevărat profesionalism, prin care să realizeze cât mai bine funcţia lor proprie şi să împace cât mai multe gusturi. Am inclus în acest capitol cam eterogen, alături de câteva observaţii despre textele de muzică a tinerilor şi despre limbajul benzilor desenate, unele despre profeţia banalizată, desacralizată şi devenită simplu amuzament a horoscopului jurnalistic. Şi arta vestimentară are, pe lângă un veritabil limbaj tehnic, un stil de popularizare care o transformă într-un spectacol. Toate aceste domenii destul de diferite caută un mod de comunicare direct, accesibil, dar suferă adesea şi de un anume bovarism care le artificializează stilul. Efectele hibride sunt însă dintre cele mai interesante pentru cercetarea stilistică.

Muzica anilor '90: nume şi texte

Nume Unul dintre fenomenele cele mai frapante ale tranziţiei româneşti din ultimii ani ai secolului XX a fost proliferarea grupurilor şi a formaţiilor muzicale cu membri şi ascultători extrem de tineri. Fenomenul a fost deja semnalat şi a început să fie discutat din perspectivă sociologică. Din punct de vedere lingvistic, mi se pare interesant de urmărit modul în care limbajul argotic şi mai ales registrul vulgar capătă prin muzică o cale de difuzare publică, ca şi reacţiile contradictorii cu care este întâmpinată încălcarea unor bariere stilistice tradiţionale. Înainte însă de a comunica prin titlurile şi prin textele pieselor muzicale, noile formaţii se prezintă chiar prin alegerea numelor de grup şi a pseudonimelor individuale. Cu certitudinea că în cele ce urmează apare doar o mică parte din noile desemnări[77], mulţimea lor şi răspândirea geografică făcând dificilă o abordare mai sistematică, vreau doar să semnalez interesul unei

[77] Lista e alcătuită în iulie 1999.

investigații asupra acestui domeniu onomastic contemporan. Cum se întâmplă în asemenea cazuri, motivele alegerii unei denumiri pot fi diferite și greu de reconstituit: e mai prudent să judecăm doar rezultatele.

Situația anilor '90 creează un evident contrast cu perioada anterioară (deceniile '60-'80), în care dominau în muzica românească numele mitologice și simbolice: *Phoenix, Sfinx, Roșu și Negru, Iris*. Primele formații juvenile de după 1989 și-au ales de la început nume evident parodice, desacralizante, umoristice, supralicitând banalul cotidian: *Sarmalele reci*, *Șuie Paparude*. Apoi, datorită atmosferei postmoderne sau ca efect inevitabil al numerelor mari, s-a putut asista la recuperarea și la explozia tuturor tendințelor denominative posibile.

A fost foarte puternică, bineînțeles, voința de internaționalizare prin engleză: *Class, Double D, Body & Soul, Boysonic, Fan D, MB&C, Dr. Beat, No Comment*; denumirile respective sunt totuși legate de multe ori, printr-un joc de cuvinte, de nume, de termeni sau de expresii românești. Nici tradițiile unor inflențe latino-romanice (cuvinte din italiană și din spaniolă) nu au fost abandonate; dovadă formațiile denumite *Sotto inteso, Capuccino, La Familia, La Primera, El Negro*. Și chiar dacă un nume ca *Genius* e luat din engleză, originea lui latină și transparența romanică îl fac un bun exemplu de mediator între cele două tendințe (a căror primă justificare e desigur de căutat în direcțiile și modele dominante din muzică, nu din cultură în general). Există apoi denumiri și mai „internaționale", al căror principal dezavantaj e banalitatea: *Super X* este o formulă care poate fi citită în română, dar s-ar fi scris la fel și în multe alte limbi. Pe de altă parte, se recurge și la nume „naționale", folosite cu nuanță ironică și puse de obicei în relație cu stilul muzical abordat; exemplul cel mai tipic al acestei direcții este desigur *Ro-Mania,* care își subliniază grafic jocul de cuvinte. Aer autohton au în mod evident *Getto-Dacii,* în vreme ce *Valahia* își manifestă mai ales identitatea regională; se poate vorbi de puncte de reper autohtone și în cazul toponimelor devenite nume de formații – de exemplu, *Vama Veche*.

Din seria cuvintelor banale, din micul univers domestic sau din spațiul vieții publice, aflate (cel puțin aparent) în contrast cu sfera muzicii tinere, fac parte nume ca *Zacusca* sau *Parlament*. Umorul surprizei lingvistice e legat adesea de o provocare, prin denumirile care sfidează, adolescentin, normele curente, ostentând termeni cu sens depreciativ sau chiar macabru: *Parazitii, B.U.G. Mafia, R.A.C.L.A.* Ultimele două exemple mizează și pe jocul de cuvinte, pe dubla lectură a numelui ca abreviere sau ca un cuvânt de sine stătător (în cazul B.U.G./*bug*, jocul de cuvinte e în engleză). Ar mai putea fi amintite *Morometzii* – nume autohton și citat literar, cu folosire ironică a unei ortografii străine (mai exact, „occidentale") – , sau împletirea tautologică dintre cifră și litere în *3rei Sud Est*. Multe denumiri în română – *Rebele, Taine, Drepturi egale, Sens unic, Puterea Cuvântului* – rămân prea generice, tiparul fiind înviorat doar de cele care revalorifică metaforele clișeizate în locuțiuni și expresii: *Gaz pe foc*.

Oricum, în cazul numelor de formaţii, inventivitatea lingvistică (obligatorie mai ales din considerente practice, publicitare) acţionează mai evident decât în desemnarea altor entităţi mai stabile şi mai tradiţionale (firme, societăţi, asociaţii culturale, reviste etc.).

Texte Pe vremuri, ironizarea textelor de „muzică uşoară“ era o acţiune critică admisă, într-unul dintre puţinele domenii în care mesajele publice puteau fi judecate; era de altfel o operaţie facilă şi cu rezultate scontate, banalitatea, tautologia, caracterul rudimentar al textelor fiind evidente. Se ştie, oricum, că lectura ca text în sine a unui mesaj construit pentru muzică – de la poezia populară până la libretele de operă şi la şansonete – e într-o anumită măsură inadecvată, pentru că multe dintre enunţurile simple şi repetitive, cerute de adaptarea la contextul muzical, pot părea infantile şi stângace dacă sunt desprinse din situaţia de sincretism.

Oricum, a citi astăzi comentarii lingvistice asupra textelor muzicii de acum câteva decenii e instructiv, mai ales când e vorba de aprecieri contaminate de limbajul oficial al vremii: „În tematica şi limba textelor de muzică uşoară s-au înregistrat, în anii din urmă, multe progrese“, ele devenind „mijloc de cultivare a gustului pentru poezie şi pentru o limbă corectă“ (*LR* 6, 1961). Într-o panoramă lingvistico-stilistică a muzicii uşoare din trecutul recent ar trebui să fie amintite multiplele tabu-uri ale versurilor de dragoste, încercările de versificare a lozincilor politice (de la „Macarale / râd în soare argintii... “ la „Cincinalu-n patru ani şi jumătate“) apoi, în ultimele decenii ale regimului, recursul neobişnuit de frecvent la soluţia salvatoare a textelor literare: au fost astfel „puse pe muzică“ poeziile unor autori din toate epocile, de la Anton Pann până la Marin Sorescu, Nichita Stănescu şi la alţi poeţi contemporani.

Această sumară retrospectivă permite o examinare a textelor celor mai noi formaţii muzicale româneşti (*B.U.G. Mafia, La Familia, Il-egal* etc.) din anii '90. Analiza lingvistico-retorică a textelor produse de respectivele formaţii pare o operaţie interesantă, relevantă nu doar din punct de vedere sociologic. Desigur, o analiză mai completă trebuie să ţină seama de stiluri şi de apartenenţa lor la diferite genuri muzicale; există, chiar în aceeaşi categorie de vârstă a interpreţilor şi a publicului, texte cu limbaj pur şi simplu banal şi neutru, tip „muzică uşoară“ (teme de divertisment, evocare a mării etc.), eventual cu câteva elemente de limbaj colocvial tineresc, precum şi texte ironic-folclorizante; noutatea mai mare o oferă însă textele cu tematică marginal-interlopă şi limbaj vulgar şi argotizant. Ceea ce frapează pe ascultător e desigur lexicul obscen, evitat în trecut în manifestările publice, chiar şi în cele muzicale (cu excepţia producţiilor unor grupuri lăutăreşti, eventual reproduse prin casete audio). Atrage atenţia de la început şi aspectul fonetic: o pronunţie necultivată „de oraş“, cu inflexiuni şmechereşti şi anglo-americane.

La o privire mai atentă, e însă izbitor tocmai contrastul dintre trăsăturile argotice şi vulgare şi un nivel retoric „moralistic", solemn, constituit de enunţarea semidoct filosofică a unor sfaturi, principii, judecăţi asupra lumii şi vieţii. Mulţi comentatori s-au întrebat care e gradul de autenticitate a acestor texte, imitate în mare măsură după cele ale muzicii străine (în primul rând americane), din care sunt preluate motive şi sunt calchiate expresii: influenţele sunt totuşi transpuse în mediu autohton, adaptate unor situaţii specifice. Stilul gnomic în limbaj vulgar nu e neapărat o contradicţie: lumea interlopă nu se epuizează în argoul ei, ci dispune şi de un „stil înalt" propriu. Numai ficţiunea literară generalizează pitorescul şi inventivitatea argotică sau vulgară, în timp ce mărturiile şi memoriile adevăraţilor marginali alunecă uşor în gravitatea adevărurilor fundamentale, transpuse în forme extrem de clişeizate[78].

Textele în discuţie cuprind deci un număr de cuvinte şi expresii argotice (*gabor, a se rupe în figuri*) şi câţiva termeni vulgari. Unele cuvinte sunt o adevărată manifestare de continuitate şi autenticitate: opoziţia dintre *fraieri* şi *şmecheri*, exprimată chiar în aceşti termeni, e deja tradiţională în argoul românesc (v. mai jos, p. 208). Semnale de noutate sunt în schimb cuvinte şi expresii precum *băieţaşii, băieţii de cartier,* ca şi autoidentificarea tinerilor prin numele cartierelor în care locuiesc sau din care provin (Pantelimon, Berceni). Cel mai surprinzător rămâne, cum spuneam, discursul „serios", articulat pe un plan „filosofic" („fericirea nu se vede, şi dacă e durează puţin" – Marijuana & Ganja, *Tre'să spun*), moralist („oricât ai fi de învăţat n-o să ştii ce înseamnă viaţa cu adevărat" – id. ib., „dorinţa de mai bine ce-o avem fiecare dintre noi" – Bruckner & La Familia, *Prinşi în joc*), ca şi pe un plan sociologic („societatea îi respinge", id. ib.). Apar astfel accente de stil „poetic"-sentimental – „ai mei au citit doar cartea suferinţei"; „i-a prins pe-ai mei ca într-o vâltoare", „simt durerea băieţaşilor mei, lacrimile fraţilor mei" – *Tre'să spun*).

Textele muzicii contemporane oferă de fapt mostre consistente dintr-un tip de discurs foarte răspândit, dar neînregistrat în scris: cel al unui dialog cotidian adolescentin şi marginal („zi de zi mă respect"; „fac ce vreau"; „să moară duşmanii") cu tipicul său amestec de ironii, violenţe şi – mai ales – de platitudini patetice.

Benzi desenate

Sintagma *bandă desenată,* calchiată după originalul francez – *bande dessinée* –, a intrat în uz de mai mai multă vreme, deşi DEX-ul o ignoră, chiar în ediţia sa cea mai recentă, din 1996. O întâlnim de obicei în forma completă – „al 6-lea Salon Naţional de *Bandă Desenată*" (*RL* 2015, 1996, 5) – dar şi, sporadic, în abrevierea (curentă în franceză) *BD* – „cele mai cunoscute reviste europene de *BD*"; a început să-şi creeze chiar o familie lexicală, cu *bedefil* („persoană pasionată de benzile desenate"): „Asociaţia *Bedefililor* din România" (ib.).

[78] V. mai jos exemple de preţiozitate în memorialistica argotizantă, p. 202-203.

Domeniul e prea puţin dezvoltat în spaţiul românesc: tradiţia genului e reprezentată de unele pagini în revistele pentru copii, sau de puţine broşuri în care se transpuneau în imagini romane celebre ori se traduceau fascicule de benzi desenate străine.

Clişee şi stângăcii O caracteristică mai veche (de pe vremea revistei pentru copii *Cutezătorii*) a benzii desenate naţionale e non-narativitatea: impresia că într-un episod (mai ales în cele nu mai lungi de o pagină) nu se întâmplă *nimic.* Sigur că, la o analiză rapidă, impresia ar putea părea falsă: rezultă că s-ar întâmpla diverse lucruri: de exemplu, în 9 imagini – ale unui episod din categoria *aventurilor* (în varianta oficială: fapte istorice şi pionereşti) – care se dovedise mai uşor adaptabilă condiţiilor decât tipul comic – e cuprinsă „o pagină de istorie": geţii se pregătesc de luptă, perşii înaintează, geţii atacă, perşii înving (pentru moment!); în 8 imagini (alt episod): se anunţă un sol, care aduce veşti proaste; perşii se retrag; geţii îi privesc din înălţimi şi nu-i mai atacă, fiind iubitori de linişte şi pace; ţăranii se întorc la muncă (serialul *Din zori de istorie*, 1978). Se observă, prin rezumare, că nu e vorba pur şi simplu de absenţa acţiunii – ci de caracterul tipic al unei naraţiuni de simplă sinteză ilustrativă şi nespectaculoasă. În text se întâmplă diverse lucruri, dar ele sunt perfect previzibile şi atât de generale, neinteresate de personajul individual şi de detaliu, încât par simple rezumate pentru ora de istorie. În acelaşi spaţiu grafic, benzile desenate profesioniste pot cuprinde o concentrare mult mai mică de acţiuni, un timp incontestabil mai scurt (fără mari goluri temporale între imaginile succesive), reuşind totuşi perfect să-i creeze cititorului tensiunea aşteptării narative: prin detaliu, prin intervenţia unor surprize dacă nu neapărat în desfăşurarea epică, cel puţin în imagine sau în limbaj.

Ne apropiem astfel de ceea ce mi se pare cel mai grav lucru în banda desenată românească: lipsa fuziunii dintre text şi imagine. Cauza mai adâncă a nereuşitei stă în faptul că nici desenul, nici textul nu par să aibă acel grad de autonomie estetică, de inventivitate după regulile proprii, care să le permită convergenţa.

Există cel puţin un test uşor de aplicat, chiar dacă nu infailibil: încercarea de a privi doar desenele, de a provoca o lectură pur vizuală; ea e pândită de un eşec aproape inevitabil. Vedem în imagini mai ales oameni cu gura deschisă şi gesturi demonstrative, precum şi mulţimi în mişcare. Ori, ca într-un episod luat la întâmplare din aceeaşi revistă, imagini aproape fără legătură: ridicarea unui cort, oameni strângând fânul, un foc, tineri stând de vorbă, tineri privind la un pod, tineri trecând podul, prim plan cu gura deschisă. Care e acţiunea? „Temerarii expediţionari" se opresc într-o poiană, pun cortul, apoi îi ajută pe ţărani la strânsul fânului (acţiune moral ilustrativă, total nemotivată narativ), unul adoarme la foc şi le ard baschetii (detaliu ilustrativ pentru clişeul „se mai întâmplă şi mici necazuri, dar le tratăm cu voie bună"); a doua zi pleacă mai departe, vor să treacă o punte, ameninţată de un buştean pe care îl opresc

„luptându-se cu furia apelor“ (ceea ce nu se vede); trec pe celălalt mal, după care cineva constată că puntea s-a prăbuşit (serialul „Florile Carpaţilor“, 1977). Bănuiesc că în următorul episod harnicii tineri reparau puntea şi porneau mai departe, spre noi şi noi acţiuni pozitive. Gândirea de lemn, convenţionalismul acestei naraţiuni e un fapt semnificativ pentru cel puţin un motiv: arată că echivalentul literar al micro-povestirilor în imagini se situa la o distanţă considerabilă de standardele internaţionale ale momentului. E ceea ce pare să se întâmple, în alte forme, şi mai târziu: considerată de tipul literaturii de consum, banda desenată se supune prejudecăţii că literatura de consum nu poate fi, în principiu, bună.

Din punctul de vedere al particularizării narative şi al renunţării la clişeele ilustrative de tipul de mai sus, benzile desenate actuale constituie un evident progres. Numai că, neputându-se baza pe tradiţia „imaginii de lemn“, ele mizează prea mult pe traduceri şi adaptări. Lucrul e evident mai ales în limbaj, a cărui stângăcie e aproape generală. În dialogurile benzii desenate, traducerea modelelor şi lipsa de talent a scenaristului acţionează în aceeaşi direcţie, cu efecte comparabile celor din multe filme româneşti. Nivelul de limbaj vorbit şi calitatea de auxiliar al acţiunii impun dialogului trăsături generale, dar dependente de specificul fiecărei limbi. Ne-am aştepta să întâlnim propoziţii scurte, exclamative şi imperative. construite predominant in registrul familiar şi argotic, utilizând deci marile posibilităţi expresive ale acestor stiluri în jocul de cuvinte, prin care se poate suplini adesea lipsa de spectaculos a unor momente narative, interjecţia. Nu ne-am aştepta, dar găsim din plin, cel puţin în textele apărute la începutul anilor '90, stilul artificial, convenţional („să servească masa“, „loc cât mai pitoresc“), aberaţiile lingvistice – „Mie îmi place să contemplez singur“ (replică de samurai), viitorul de tip *voi merge*, abundenţa lui *este* (nu *e* sau *-i*, desigur), subordonarea bogată şi greu de urmărit. Şi mai importante sunt fenomenele legate de relaţia cu imaginea: în condiţiile în care desenul e atât de prost încât devine aproape imposibil să distingi personajele şi să-l recunoşti pe eventualul erou în mai multe imagini succesive, s-ar putea profita mult mai mult de particularizarea prin limbaj şi de avantajele în identificare ale vocativului; în general, de posibilitatea de a reconstrui parţial, prin limbaj, cadrul, circumstanţele, chiar cu riscul unei redundanţe – necesare în genurile mixte. Senzaţia persistentă e că desenul şi textul ilustrează un scenariu preexistent (lucru adevărat, dar care nu trebuie să se vadă), ca simple instrumente care se completează reciproc, fără a avea, fiecare în felul său, naturaleţea unei dezvoltări interne.

Onomatopee Domeniul benzilor desenate i-a atras pe semioticieni, pentru că implică o relaţie particulară între codul vizual şi cel lingvistic, presupunând convenţii specifice pentru a sugera mişcarea şi continuitatea narativă. Între aceste convenţii, un loc special îl ocupă sugestia sonoră, prin transcrieri lingvistice (interjecţii, onomatopee) care completează

imaginea, o dezambiguizează – şi se integrează în ea. Onomatopeele sunt mai numeroase în benzile desenate actuale decât în orice alt tip de text; ele exploatează deopotrivă posibilităţile codului lingvistic şi cele ale codului grafic (prin mărimea, poziţia şi forma literelor). Chestiunea, deşi minoră, mi se pare interesantă pentru limba română: banda desenată, aflată încă la începutul dezvoltării sale autohtone şi bazându-se în mare parte pe traduceri, vehiculează un mare număr de interjecţii propriu-zise şi de onomatopee, dintre care unele sunt „autentice", „clasice", deja atestate în scris, dar majoritatea apar ca inovaţii. Acestea din urmă, fie că reprezintă produsul unui joc lingvistic, fie că – mai des – sunt împrumuturi din limbile din care se traduce (în special engleză şi franceză) ne apar uneori ca acceptabile, credibile, iar alteori îşi păstrează un aer de neadaptare destul de straniu.

În lingvistica generală se evocă de regulă, în legătură cu nemotivarea semnului lingvistic, interpretările diferite pe care limbile existente le dau sunetelor scoase de animale. În benzile desenate apărute la noi[79] întâlnim un deplin sincretism: câinii, de pildă, latră tradiţional: *Ham! ham! Hauuu!*, dar şi neologistic: *Uaf! Uaff! Uauuf! Uarf! Uarff! Ruaf!;* uneori, pentru varietate, notaţiile diferite se amestecă în aceeaşi „replică": „Uaf! uaf! hau!". Mârâitul e transcris *Grrr!* – dar şi *Rrrrg!*

S-ar putea extinde, asupra interjecţiilor propriu-zise (care exprimă stări interioare sau acte de voinţă) şi asupra onomatopeelor, deosebirea clasică dintre împrumuturile necesare şi cele „de lux": unele sunete nu au o transcriere consacrată de uzul literar, deci inovaţiile sunt justificate, în vreme ce altele dublează unităţi lexicale deja existente. Benzile desenate oferă reprezentări lingvistice ale căscatului (*Uaaah!*) sau ale plânsului (*Sniff*! *sniff! Bu-hu-huu...Bu-hu-hu! Ahh... ah... buaah!*), ale icnetului celui strâns de gât (*Gulp!*) sau ale suptului (*Slurp! Slurp!*) care vin pe un loc relativ gol. În schimb, când transcriu ţârâitul telefonului ca *Riiiing!,* căderea picăturilor prin *Ping! Ping!*, zgomotul unei uşi trântite ca *Vlan!* sau *Slam!,* nu se supun în aceeaşi măsură unei necesităţi, ci mai curând comodităţii, modei sau gustului personal[80]. Între interjecţiile de durere, surpriză, furie, nemulţumire etc. e normal să găsim *Ah!* (*Ahh! Aaah!*) şi *Au!*; mult mai puţin normale ne apar notaţiile *Arrgh! Argh!*, respectiv *Auh! Auuh! Auughhh!* – evidente preluări din limbi cu alt sistem fonetic şi mai ales ortografic decât al românei. Unele interjecţii neologice au totuşi girul uzului colocvial, care le-a acceptat înainte de apariţia lor în benzile desenate autohtone (*Uau! Uups*![81]). De altfel, nu e sigur că întotdeauna soluţia „tradiţională" e cea mai sugestivă: pentru reprezentarea sforăitului, onomatopeea *Sfooor! sfooor!* nu e neapărat preferabilă celei cu efect preponderent grafic: *Zzzzzzz.*

---

[79] Citez în continuare din broşurile intitulate *101 dalmaţieni (Supliment la revista Mickey Mouse,* Bucureşti, Egmont, f.a.), *Bugs Bunny, Familia Flinstone.*

[80] Pentru sunetele respective există deja echivalente onomatopeice precum *Ţârrr, Pic! pic!, Bum!* ş.a.

[81] Cele două interjecţii provin din engleză, din *wow*! şi respectiv *oops*!, cărora li se păstrează pronunţia dar le este în genere adaptată ortografia, în direcţia transcrierii fonetice.

Horoscopul

Horoscopul, reapărut în spaţiul public românesc după decembrie 1989, a devenit o specie publicistică: o rubrică aproape obligatorie în cele mai diferite tipuri de ziare şi reviste, ca şi în programele diverselor canale de televiziune[82]. Dezvoltându-se rapid, în primul rând prin traducere, tipul de text e interesant prin structura sa schematizată, prin constrângerile pe care i le impune situaţia de comunicare – dar şi prin ceea ce spune, dincolo de aceste constrângeri, despre o anumită societate într-un moment al evoluţiei ei.

Textul e produsul unei voci impersonale – o instanţă abstractă şi, tocmai de aceea, autoritară (a cărei seriozitate e semnalată şi stilistic) – neidentificată, de cele mai multe ori, prin nici o semnătură. Proliferarea horoscoapelor nu pare să instituie şi rolul social al astrologului; intruziunile persoanei I în text sunt extrem de rare (eventual sunt depersonalizate prin folosirea pluralului: „v-am sugera deci... "). Mai e loc, uneori, pentru o atitudine gnomică – de banală judecată morală asupra vieţii în genere şi a situaţiei prezente în special: „Chiar dacă trăim într-o lume în care afacerile ocupă primul loc, în detrimentul sentimentului, nu trebuie să vă fie teamă să vă revărsaţi afecţiunea... " (*RL* 1334, 1993). În mod destul de ciudat, tocmai „limbajul de specialitate" e rar în horoscoapele româneşti contemporane: „influxul astral", „curbele astrale", „tranzitul retrograd al planetei Mercur", „opoziţia lui Jupiter" etc. nu par a fi considerate dovezi obligatorii ale competenţei în domeniu sau argumente de autoritate. De fapt, nici măcar norocul şi ghinionul nu sunt foarte prezente în text: e drept, sunt anunţate „zile fericite", „bucurii", „succese", „veşti", „drumuri", „câştiguri"; mai rar, „probleme", „neînţelegeri", „accidente"; sfera pozitivă şi cea negativă sunt însă de obicei tratate în termeni psihologici: „optimism", „echilibru", „protejarea sistemului nervos"; „sociabilitate" – sau „stări depresive", „nelinişti", „angoasă", „susceptibilitate"...

„Diagnosticul" şi „prevestirea" au particularitatea de a se adresa unui cititor/ascultător colectiv, unei întregi categorii (a celor născuţi într-o zodie anume), simulând însă relaţia directă cu fiecare individ în parte. Valabilitatea mai largă se asociază astfel cu o adresare individualizată, către cel care citeşte *aici* şi *acum* textul şi îl percepe, în mod ideal, ca fiindu-i adresat lui însuşi. Din această situaţie specială de comunicare apar fenomene interesante în plan textual. Unele sunt general valabile, deci prea puţin relevante în raport cu o limbă dată; selectarea sferelor semantice, a inventarului limitat de acţiuni şi stări (suficient de abstracte şi de vagi pentru a acoperi situaţii concrete foarte diferite) depinde mult de modelele psihologice şi sociologice ale momentului. Nu ar fi deloc lipsită de interes o analiză tematică din care să apară modelul de existenţă socială pe care îl presupun aceste texte – cu mai mult sau mai puţin impact la cititori, cu mai mare

---

[82] Exemplele din această secţiune provin din rubricile „Horoscop" din mai multe cotidiene şi săptămânale româneşti (*Cotidianul, EZ, Libertatea, RL, TL; Capital, EM, ExM, Magazin*), din perioada 1990-1994.

sau mai mică adecvare la modelele care funcţionează efectiv la un moment dat. S-ar observa astfel că ponderea relativă a respectivelor acţiuni e influenţată deopotrivă de textele-sursă, de psihologia generală a unor situaţii-tip, de personalitatea redactorului (a autorului) şi de racordarea, mai mult sau mai puţin izbutită, la real. E în orice caz simptomatic raportul proporţional între acţiunile din diferite sfere: „viaţă de familie", „raporturi erotice", „activitate profesională" (afaceri, decizii, contracte, conflicte...), „timp liber" etc. Întrebarea ar fi în ce măsură proiectul cititorului ideal al acestor texte, aşa cum rezultă el din acţiunile care i se atribuie – ieşiri în societate, reuniuni, diverse preocupări intelectuale („Este o zi prielnică pentru a negocia şi a scrie"; „activitatea cerebrală se menţine la cote ridicate", „Este momentul să ieşiţi din turnul dvs. de fildeş", „interesul pentru artă va creşte în această perioadă", în *TL* 377 şi 410, 1991) – se suprapune peste cel al cititorului lor real.

De fapt, marea problemă a horoscopului e tocmai dificultatea de a se adresa simultan unor categorii foarte diverse – iar soluţiile sunt doar în parte satisfăcătoare: enunţuri foarte generale, valabile pentru copii şi bătrâni, bărbaţi şi femei – sau text discontinuu, sincopat, în care fiecare frază îşi selectează alt destinatar. Lucrurile sunt mai simple acolo unde au apărut deja rubrici specializate: „Horoscopul îndrăgostiţilor", „Business horoscop" etc. Cuprinderea într-un plural real („chiar şi dv., celor mai meticuloşi şi riguroşi dintre oameni, vi se întâmplă... ", *EM* 15, 1993) pare o eroare de strategie, căci, indiferent de condiţiile reale ale comunicării, trebuie să se păstreze iluzia unui mesaj individualizat, aproape confidenţial. De aceea e probabil mai rară şi formularea previziunilor la persoana a III-a; ea apare mai mult din nevoia de a izola o subcategorie a cititorilor („Celibatarii vor fi subjugaţi de incertitudini financiare în intervalul 9-13", *ExM* 7, 1994, 18).

Interesează şi modul în care aceste structuri de comunicare utilizează codul politeţii. Complexitatea şi gradarea sistemului de adresare din limba română pune probleme serioase traducerii, adaptării sau chiar creării unui discurs de acest gen; se preferă în cele mai multe cazuri adresarea reverenţioasă, cu persoana a II-a plural şi pronumele de politeţe: „Vă aflaţi într-o perioadă dificilă..." ; „bucuraţi-vă de liniştea căminului dvs."; „ambiţiile dvs. par să crească". Absolut şocantă pentru norma stilistică a limbii române este asocierea – rezultată, în mod cert, dintr-o traducere inconsecventă – acestor forme reverenţioase cu cele directe, la persoana a II-a singular şi cu vocativul articulat ai familiarităţii: „Vă place sportul (...). *Berbecule,* noile cluburi de gimnastică sunt făcute *pentru tine*: toate facilităţile de acces şi diversitatea acestor sporturi, nataţie, culturism, squash, nu pot decât *să te satisfacă*" [83] (*EM* 12, 1991, 14).

Stângăcia traducerii se lasă simţită, desigur, nu numai în adecvarea la sistemul formelor de adresare; ea e omniprezentă: „Lăsaţi-mă să vă prezint acest program..."; „aceasta poate să vă facă mai avizat..."; „gustul dvs. de

[83] Sfatul sau reclama pentru „noile cluburi" şi „facilităţile de acces" reflectă o proiecţie destul de idealizată a intereselor şi a posibilităţilor românului mediu.

competiţie..“; „competiţia vă motivează“; „bunele dvs. hotărâri“, „buna dvs. formă“ etc. (din mai multe episoade ale aceleiaşi rubrici); „mancaţi aparenţele“, *EM*, 24, 1993; „esenţial sprijin aveţi“ (*Capital*, 49, 1993, 27) etc. Asocierea sfatului general cu detaliul particular şi a stilului politicos, elevat, cu un raport de familiaritate produce un efect stilistic neobişnuit, de artificialitate a limbajului şi a situaţiei: „Nu uitaţi eternele recomandări ale mamei dvs.: trăiască peştele şi carnea slabă“.

Se iveşte însă şi o altă dificultate: destinatarii acestor discursuri aparţin, în genere, ambelor sexe. Din punct de vedere lingvistic, totul e în regulă până la apariţia – inevitabilă – a adjectivelor, care au în română, în majoritatea lor, forme diferite pentru masculin şi pentru feminin. Dacă un discurs impersonal poate folosi, nediferenţiat, forma de masculin-neutru singular, cu valoare generică, horoscopul, conceput ca adresare particularizată, va trebui să aibă în vedere în mod separat destinatarul feminin. Cum prezenţa ambelor forme ar genera o exprimare greoaie şi redundantă (de genul „sunteţi obosit sau obosită“), soluţia adoptată e, în multe cazuri (şi numai în scris, desigur) paranteza: „Azi sunteţi prea impulsiv(ă)“; „sunteţi activ(ă) şi energic(ă)“, „plin(ă) de energie şi foarte comunicativ(ă)“; adesea apar însă şi termeni (mai ales din fondul vechi) la care diferenţa dintre feminin şi masculin nu e dată doar de desinenţă, ci şi de alternanţele din corpul fonetic al cuvântului, astfel încât formula parantezei produce aberaţii lingvistice: citite cu atenţie, ele se dovedesc a conţine câte o formă inexistentă (fie cea masculină, fie cea feminină): „vă faceţi bine *înţeles(ă)*“; „azi sunteţi *nervos(ă)*“; „sunteţi (...) *nerăbdător(e)*“; „veţi deveni *obositor(e)*“. Soluţiile adoptate sunt în genere inconsecvente şi pe aceeaşi pagină de ziar apar „*încrezătoar(e)*“ şi „*întreprinzător(e)*“ (*TL* 410, 1991, 5). E, desigur, o chestiune de detaliu, pentru care singura rezolvare posibilă mi se pare (în ciuda principiului enunţat mai sus, al particularizării), renunţarea la forma de feminin.

Uneori, separarea destinatarilor în funcţie de sex e sugerată de selecţia temelor: pe de o parte, de exemplu, „completându-vă registrul de acţiuni diplomatice, obţineţi credite bancare importante“; pe de alta – „orice necaz va fi dat uitării mai mult, sau mai uşor, când faceţi cumpărături“. Alegerea neexplicită a unei perspective produce şi anumite ambiguităţi: „atitudinea pe care o aveţi faţă de sexul frumos le va uimi mai ales pe colegele dvs.“ (*RL* 6.10.1994).

Oricum, dacă prin 1990-1991 discrepanţa între temele evocate în horoscop şi lumea românească era foarte mare, cu timpul par să se mai fi schimbat puţin şi realitatea, şi textele. Că acestea din urmă s-au adaptat la realităţile specifice o dovedesc de pildă formula dublă „profesia şi afacerile“, ori descrierile de situaţii tipice: „Vreţi o casă, vreţi pământ“; „Norocul vine din străinătate“; „Subalternii vă irită“ (*Capital*, 49, 1993, 27) etc. Flatarea cititorului e inevitabilă: acestuia i se vorbeşte despre „inventivitatea ce vă caracterizează“, „intuiţia deosebită“, „onestitatea dv.“ (*RL* 1334, 1993).

Contează, desigur, şi actul propriu-zis al previziunii, al sfatului sau avertismentului. Mai frecvente par a fi aserţiunile care folosesc timpul prezent, semn al certitudinii maxime – „Întâmplări plăcute vă oferă zile fericite" – eventual viitorul (mai artificial, dar şi mai clar marcat de apartenenţa la genul discursiv al prezicerii): „Sâmbătă sau duminică o întâlnire neaşteptată vă va însenina sufletul" (*Magazin*, 39, 1994, 14). Discursul imperativ – „Nu descurajaţi!"; „Nu disperaţi! " – pare absorbit câteodată de acela, mai puternic, al publicităţii: „Chiar dacă vă concentraţi asupra problemelor de rutină, evitaţi MONOTONIA!" (*EZ* 12.10.1994). Enunţurile generale, chiar vagi sau ambivalente, valabile pentru orice situaţie – „Vă puteţi gândi la planuri de viitor"; „Noroc în afaceri mărunte. La fel, piedici" – contrastează cu cele care evocă fapte foarte concrete, cu riscul de a fi foarte uşor contrazise de desfăşurarea ulterioară a evenimentelor: „Prindeţi pe cineva în flagrant delict"; „Vi se defectează televizorul".

În variantele stilistice ale horoscopului pare să domine limbajul standard, sobru, cu accente oficial-birocratice: „se profilează primele rezultate ale concretizării iniţiativelor personale" (*EZ* 665, 1994, 9); „un avertisment în direcţia sporirii prudenţei în acţiunile pe care le veţi întreprinde". Şochează din când în când câte o combinaţie de neologism cu termen popular („un demers duşmănos", *Capital*, 49, 1993, 27); în orice caz, elementele familiare („Mai strângeţi punga, că vin vremuri grele"), coexistă cu stilul bombastic şi metaforic preluat din vechi romane de serie: „Ispita este pe aproape şi iubirile tainice vă pun inima pe jăratec"; „dorinţe accentuate de schimbare străbat ca vijelia zodia dv."; „voia bună este nectarul îndrăgostiţilor". Faptele sunt atât de puţine şi stările psihice atât de previzibile, încât horoscopul cotidian ori săptămânal pare să aibă prea puţin de-a face cu aştrii şi cu destinul: consultaţie psihologică, ştire (adesea falsă) despre cititor; moment rar în care ziarul i se adresează acestuia direct; din când în când – surpriza aproape estetică a unei potriviri.

Limbajul modei

Limbajul modei este în primul rând o colecţie de termeni tehnici – care pătrund destul de uşor în vorbirea curentă, o parte din ei având o existenţă efemeră. Unele neologisme recente sunt adaptate rapid şi adesea neglijent. Există mai multe categorii de termeni specifici din sfera vestimentaţiei: piese de îmbrăcăminte, părţi ale costumului, tehnici de croitorie, nume de materiale, nume de culori etc.

Rubricile de modă din presă oferă uneori o combinaţie ciudată de snobism, familiaritate şi sentimentalism banal; în afara vocabularului tehnic şi a neologismelor moderne, apar unele din trăsăturile prin care e caracterizat în diverse studii ipoteticul „limbaj feminin": abundenţa de diminutive – „se poartă mult botine de lac sau pantofi gen *ghetuţă* cu *şireţele* şi toc *mosorel*" (*TF* 13, 1992) –, descrierea nuanţelor de culori: „mătase *bleu-ghiaţă*"; *„alb*

vanilie" (*Cotidianul* 157, 1992, 7); afectivitatea artificială, convenţională – „Aşadar, *bomboanelor*, purtaţi flori şi veţi arăta ca florile" (*LF* 28, 1996, 13).

Are o oarecare tradiţie în rubricile de modă româneşti stilul „înalt", poetizant:

> „Vara trecând, n-a lăsat în urmă decât dulceaţa timpului care germinează în acelaşi ritm cu luminile razelor piezişe (...). Dominantele de bleumarin, gri şi negru se declină infinit în lână, flanel, bumbac, făcând din eleganţă «ceva» profund autentic." (*EM* 39, 1993, 23)

Limbajul e uneori pretenţios, neologistic, cu inovaţii lexicale inutile: „nevoia femeii în anumite clipe ale existenţei ei de a fi uşor *teatralică*, dramatică" (*TL* 148, 1996, 2). Regăsim însă şi resturi ale „limbii de lemn", într-un stil rigid, birocratic, abstract şi prolix: „putem vedea *în cadrul* aceluiaşi *element* vestimentar *o multitudine de* idei *în ceea ce priveşte* croiala" (*Femeia* 4, 1993, 18).

Mai nouă este maniera de adresare directă, la persoana a II-a singular – „pune bluze lungi şi lălâi pe deasupra"; „fă-ţi singură fustă de plajă" (*LF* 28, 1996, 13) – , într-un stil familiar: „savantlâcuri de croială" (*Cotidianul* 258, 1992, 7). Tonul nonşalant e în acord cu tratamentul neologismelor, adaptate fonetic şi grafic fără multe scrupule; întâlnim astfel variantele *comple* sau *compleu* (din fr. *complet)*: „un *comple* gri" (*StrS* 71, 1991, 10); „un *compleu* format din două piese" (*EM* 48, 1992, 23), ca şi destul de vechiul *anchior* (din fr. *en coeur*), neacceptat de dicţionare şi (cu un pleonasm din punct de vedere etimologic) introdus de prepoziţia *în*: „taior fără guler, închis drept, până la gât, sau *în anchior*" (*Femeia* 4, 1993, 18), sau straniul *tişorturi* (*LF* 28, 1996, 13), probabil pluralul unei transcrieri foarte libere a engl. *T-shirt* [84]. Tendinţele sunt într-un fel contradictorii: pe de o parte se preferă formele „vorbite", pe de alta se refac cele „culte". Un semn caracteristic al rubricilor de modă actuale e, de pildă, faptul că evită forma *blugi*, obţinută prin abreviere (din engl. *blue jeans*), impusă în româna colocvială, banalizată şi acceptată ca variantă chiar de DOOM, folosind în schimb pluralul *jeanşi* sau chiar *ginşi*, forme preferate din nevoia de originalitate sau pentru că sunt mai apropiate de cea „internaţională" (*jeans)*: „voga nebună a *jeanşilor*" (*Dilema* 121, 1995, 7); „a devenit emblema *ginşilor* Levi's" (*LF* 28, 1996, 5).

Un câmp lexical interesant prin noutate îl constituie şi profesiile modei. Cele mai multe dicţionare româneşti nu înregistrează un sens modern şi tot mai răspândit al cuvântului *stilist*. În DEX 1996 apar doar semnificaţia literară de „maestru al stilului" şi cea religioasă, de „credincios care respectă calendarul

[84] Fără a fi vorba de un termen de specialitate, e semnificativă şi forma în care apare neologismul *scotch*: „protejează paietele, când tai banda, cu *scoci*" (*LF* 28, 1996, 13).

iulian"; de fapt, e vorba de două cuvinte: primul e un împrumut din franceză (*styliste*); al doilea e un derivat pornind de la sintagma *stil vechi*. DCR ilustrează, cu un citat din presă din 1969, o a treia întrebuinţare a formei *stilist*, cu sensul, deductibil din context, de „designer, creator de modă (sau de decoraţiuni interioare)". Sensul cel mai recent, care a putut fi preluat atât din engleză cât şi din franceză, reprezintă o noţiune care nu avusese un corespondent perfect în română; deci, în ciuda omonimiilor supărătoare, inovaţia avea şanse să se extindă. Oricum, articolele despre modă din deceniul '90, fiind adesea traduceri şi adaptări, folosesc intens cuvântul: „Să-ţi fi propriul *stilist*" (titlu, la rubrica „Moda în casă", *EM* 24, 1993, 23); „un *stilist* englez cunoscut şi ca furnizor al curţii regale" (*Magazin* 16, 1994, 16); „îşi petrec cel puţin două ore pe zi în compania machiorilor şi a *stiliştilor*" (*Ziua* 150, 1994, 6); „celebra manifestare de modă a reunit *stilişti* din întreaga lume, care şi-au prezentat colecţiile lor pentru sezonul primăvară-vară 1996" (*EZ* 996, 1995, 4).

În schimb, *couturier* e un franţuzism care nu a fost adaptat nici ca pronunţie, nici ca grafie; cuvântul, sinonim cu vechiul *croitor*, a fost împrumutat mai mult pentru conotaţia sa de eleganţă decât din necesitatea de a umple un gol. Ciudată e folosirea sa fără vreo marcare grafică prin subliniere sau ghilimele: „Couturierii de la noi şi-au cam luat vacanţă" (*TL* 148, 1996, 2). Cuvântul e sprijinit şi de asocierea cu sintagma mai frecventă – şi probabil mai necesară – *haute-couture;* aceasta pune mai ales probleme de flexiune: „Dior rămâne fidel marii tradiţii *haute-couture*" (*Cotidianul* 157, 1992, 7); „marile colecţii ale *haute couture*" (*Dilema* 121, 1995, 7).

Se folosesc destul de mult şi sintagma *creator de modă* sau pur şi simplu cuvântul *creator*, ca şi un neologism bine instalat în română, în mai multe domenii, care îşi păstrează însă grafia şi pronunţia din limba de origine: *designer*.

O altă profesie importantă din lumea modei are particularitatea lingvistică de a desemna prin substantive neutre – *manechin* şi *top-model* – persoane adesea de sex feminin. Termenul *manechin,* de origine franceză, este mai vechi, şi chiar sensul care ne interesează e înregistrat în DEX. Folosirea lui este curentă: „un *manechin*, obligatoriu, trebuie să fie şi o fată deşteaptă" (*LF* 28, 1996, 13); „celebrul *manechin* Elle Mc Pherson" (*EZ* 996, 1995, 4); „*manechinul* german Claudia Schiffer" (*EZ* 1241, 1996, 1). Pentru *top-model* „manechin sau fotomodel de mare profesionalitate, foarte cunoscut şi bine retribuit", sursa este engleza; cuvântul nu e înregistrat deocamdată în dicţionarele româneşti generale, dar apare extrem de frecvent în presă: „două *top-modele* rusoaice" (*RL* 1423, 1994, 8); „la 18 ani, adică azi, a devenit unul din *top-modelele* cele mai solicitate" (*LF* 28, 1996, 5).

8. Arhaism şi inovaţie în limbajul religios

Stilistica funcţională românească din anii '60-'70, a neglijat, cu unele justificări teoretice dar mai ales din nemărturisite motive politice, limbajul religios (sau bisericesc)[85]. Ignorarea în interpretările stilistice a unei zone largi a limbii literare româneşti – indispensabile pentru studiile de istorie a limbii – era un act profund ambiguu: în acelaşi timp consimţire la a-i nega existenţa sau importanţa – şi mod de a o proteja de intruziunile consideraţiilor neştiinţifice. Lingviştii au preferat să evite subiectele în care n-ar fi putut avea libertatea opiniilor; în chip asemănător, au fost cvasi-absente la noi discuţiile teoretice asupra limbajului politic. După 1989, Gh. Chivu a atras atenţia asupra necesităţii de a recompune tabloul variantelor limbii române literare. Într-un articol[86], autorul demonstra că specificul limbajului bisericesc e departe de a se reduce la un inventar lexical, aşa cum ar putea să o sugereze dicţionarele de terminologie religioasă apărute la noi în ultimul timp. Acestea[87] au de altfel o structură predominant enciclopedică, vizând mai ales conceptele şi oferind informaţii de conţinut (de exemplu, despre semnificaţiile teologice şi sursele biblice ale lexicului de specialitate). O cercetare lingvistică[88] trebuie să urmărească deopotrivă poziţia stilistică a formelor, concurenţa arhaismelor şi a neologismelor, derivarea sau specializarea semantică în interiorul lexicului bisericesc, fenomenele sintactice şi textuale caracteristice.

Anumite trăsături sunt comune stilului religios din mai multe limbi moderne şi se regăsesc în limbajul mai multor religii: caracterul arhaic, monumentalitatea, necesitatea de a păstra distanţa faţă de vorbirea curentă, fără a pierde însă capacitatea de comunicare şi de implicare afectivă, emoţională; dorinţa de a echilibra tradiţia şi modernitatea, sacralitatea şi accesibilitatea[89]. Istoria culturală a limbii române ridică (cel puţin în cazul limbajului bisericii creştine) unele probleme specifice: în raportul dintre slavonisme, grecisme şi neologismele romanice, în concurenţa dintre opţiunile lexicale ale diferitelor confesiuni.

Există desigur mai multe variante ale limbajului bisericesc: limbajul textelor sacre, al predicii, al rugăciunii, terminologia „tehnică", stilul scrierilor teologice au fiecare trăsături proprii şi manifestă afinităţi cu alte limbaje (literar,

---

[85] V. *Introducere*, p. 7-10. Printre puţinele excepţii, se poate cita Sfîrlea 1972, care vorbeşte de o „variantă biblică" a limbii. Coteanu însuşi, care nega în 1961: 55-56 autonomia unui stil bisericesc, îi dedica după 20 de ani o secţiune din capitolul de stilistică istorică, sub titlul „Limbajul teologico-filozofic" (Coteanu 1981: 140-145). Cum se vede, terminologia nu e fixată; nici faţă de oscilaţia între adjectivele *religios* şi *bisericesc* nu s-a manifestat încă o preferinţă clară a cercetătorilor.

[86] Chivu 1995; v. şi Chivu 1997.

[87] De exemplu Stoian 1994, Bria 1994 (reeditare) etc.

[88] Începuturile s-au făcut deja; alături de articolele citate, se pot menţiona Deleanu 1997 şi mai ales capitolul „Limbajul bisericesc – coordonate artistice" din Bădescu 2000: 43-59; s-au elaborat şi teze de licenţă pe această temă.

[89] V. Martin Soskice, 1994, Crystal, Davy 1969 (cap. „The Language of Religion").

filosofic etc.). O serie de variante publicistice ale limbajului religios apar în mass-media (ziare, radio, TV). Sunt importante şi stilurile individuale: limbajul religios al lui N. Steinhardt, de pildă, oferă o soluție bine individualizată şi eficientă (chiar teoretizată ca atare) de combinare a arhaismului cu neologismul şi cu expresia familiară de extremă vivacitate şi pregnanţă.

Amestec stilistic: limbaj bisericesc şi limbaj politic

În deceniile de regim totalitar, în aleatoriul unui sistem aberant de cenzură, în care anumiţi termeni erau urmăriţi cu îndârjire şi suprimaţi imediat, înghiţiţi de croşete, ironia sorţii făcea ca alţii, cu nimic mai nevinovaţi, să se repete în deplină libertate: poezia ocazională îşi însuşise cuvinte cărora uzul prelungit până la saţietate le anulase sensurile şi conotațiile religioase iniţiale. În poezia „odelor“, a „imnurilor“ şi a „omagiilor“ se întâlneau, la tot pasul, cuvinte precum: *ctitor, ctitorie,* (pământ) *binecuvântat, nimb* (de glorii), *verb, iluminare, apoteoză* etc. Direcția acestei preluări şi banalizări a fost continuată în unele dintre amalgamele stilistice ale presei contemporane.

Mai interesantă decât răspândirea limbajului religios în alte sfere ale comunicării e însă mişcarea inversă – de absorbţie a elementelor exterioare în acest limbaj, căruia rămâne să i se definească structura şi specificitatea în faza sa actuală. Pătrunderea largă în mass-media nu pare, cel puţin deocamdată, să-i fi schimbat în mod esenţial trăsăturile dezvoltate prin folosirea sa permanentă în instituțiile bisericeşti. Importanţa fixării registrului lingvistic şi a construirii discursului creşte totuşi în situația în care se urmăreşte comunicarea cu cât mai mulți cititori şi ascultători, de nivele culturale foarte diferite: nu e uşor de găsit raportul ideal între conservatorism, – deci arhaicitate, respectare a dogmei şi a unei terminologii specifice, riguroase – şi inovație, apropiere de stiluri moderne ale limbii, accesibilitate. Problema e complexă şi nu poate fi nici măcar schițată în câteva fraze. În esenţă, nici nu e, desigur, specifică sistemului limbii române; doar că aici se cer luate în considerare condițiile istorice şi sociale speciale. În ce măsură discursul de tip religios rămâne, cel puţin în domeniul lexicului şi al unor structuri sintactice, arhaic?

Aspectul cel mai frapant al multor texte de publicistică bisericească din perioada totalitară şi uneori chiar de mai târziu e de stridenţă, de amestec neomogen: neologisme şi sintagme ale limbajului vieţii politice contrastează cu natura arhaică a fundalului pe care apar. Desigur că o serie de concepte şi idei nu au cum să fie exprimate cu mijloacele tradiţionale: abundenţa de perifraze ar fi artificială şi ridicolă; de altfel, ca orice fenomen viu, şi stilul religios al limbii a înglobat şi asimilat, dintotdeauna, în dezvoltarea sa, numeroase elemente noi. Fondul problemei e altul: nu noutatea în sine a unor fapte de limbă contează, ci domeniul lor de proveniență, sferele social-culturale pe care continuă să le evoce, chiar după includerea lor în textul de tip religios. Ca în atâtea alte cazuri, incompatibilitățile stilistice sunt marca unor opoziţii de conţinut.

E de făcut de la bun început o diferență esențială între diversele tipuri de texte: cele cu rol explicativ, didactic, sunt diferite de studiile teologice şi, cu atât mai mult, de simplele dări de seamă asupra vieții comunităților şi instituțiilor religioase. Desigur, nu prin acestea din urmă se poate defini un stil; natura lor hibridă e totuşi semnificativă: ele prezentau „agenda de lucru a P. S. Episcop", relatau o „vizită de lucru" în cadrul căreia „s-au luat în dezbatere unele cazuri de indisciplină" şi s-a discutat despre „îmbunătățirea metodelor de lucru" (*GB* 5, 1988, 167); tocmai cuvintele specifice – *cler, arhiepiscop, parohie* – şochează aici, pentru că relația e inversată şi ele apar pe fundalul compact al unui limbaj birocratic, oficial, fixat de structurile frazei şi de modelul textului (un model de gândire, în fond):

> „În cadrul diversificatelor acțiuni puse în slujba promovării activității pastoral-misionare, la loc de frunte se situează preocuparea pentru ridicarea nivelului de pregătire a clerului din eparhie";
> „A fost abordată o bogată tematică misionară, ținându-se seama de specificul..." ;
> „S-a evidențiat cu această ocazie interesul crescând al clerului pentru cunoaşterea aprofundată a subiectelor dezbătute ca şi dorința de a deprinde cât mai multe şi mai eficiente metode...". (*GB* 5, 1988, 165)

Anumite cuvinte şi sintagme sunt prea încărcate de conotații birocratice şi politice pentru a se integra perfect în textele de explicare şi interpretare a doctrinei; apar deci stridențe când se vorbeşte de „*viața şi activitatea* Sfântului... ", de „*activitatea* pământească a Mântuitorului" (*GB* 6, 1988, 73) ori se afirmă că „omul este *obiectivul* şi al lui Dumnezeu şi al oamenilor" (*RL* 804, 1992, 5).

Discontinuitatea stilistică pune în pericol funcția persuasivă a predicii: când tonul e dat de cuvinte dintr-un singur registru stilistic – *mântuire, osândă, întrupare, zămislire, purtare de grijă, a adeveri, a înveseli inimile* – intruziunile din alte stiluri şi limbaje pot avea un efect distonant, rupând chiar coerența argumentelor: „zorii de înnoire spirituală care *se vor realiza de cea de a doua persoană* a Sf. Treimi" (*VOR* 6, 1990, 2). Discontinuitatea poate fi, uneori, marca unei transparente şi partizane coborâri în contingent:

> „strămoşii... au trăit şi muncit în ordine şi disciplină";
> „să urmăm strămoşii în unire şi bună înțelegere între toți fiii neamului, indiferent de trecutul fiecăruia: în ordinea şi disciplina cerute de cârmuitorii noştri ce acum cred în Hristos";
> „fiecare la locul de muncă ne străduim după putere şi îndeletnicirile ce ne revin";
> „adică şi pe cei care au fost în diferite posturi de conducere şi prin lucrarea lor nu au robit neamul şi pe cei care au fost siliți să ia drumul pribegiei (...), pe toți să-i iertăm".
> („Cuvânt de învățătură pentru Sfintele Paşti", în *GE* 9, 1990, 2)

Pericolele care amenință unitatea stilistică a formei (conținutul fiind subminat, în exemplele de mai sus, de un anume partizanat politic) vin din mai multe direcții: dinspre limbajul abstract, inevitabil la un anumit nivel al meditației, dinspre cel ştiințific (se scrie, de pildă, despre „cantitatea de

rugăciune", în pagina „Lumea creştină", *RL* 16.09.1990) şi dinspre cel al vieţii cotidiene, al exemplului vulgarizator.

Că nu e posibilă îngheţarea în arhaicitate pură e evident; deocamdată, soluţiile oferite par să ţină mai mult de talentul individual al construirii unui limbaj omogen: în textele valoroase – deci şi convingătoare.–, se observă recurgerea la cuvintele esenţiale, nemarcate stilistic (*a fi, a însemna, semn, numele, binele, iubirea*) şi la lexicul filosofic. De fapt, diferenţa esenţială dintre categoria eşecului şi cea a reuşitei pare să stea în formula (şi dozajul) combinării: fie cu limbajul ştiinţelor, al sociologiei şi al presei (chiar, cum am văzut, cu cel politic şi activistic), fie cu limbajul filosofiei şi al literaturii – şi chiar cu registrul spontaneităţii colocviale.

O formulă de înnoire

Formula de echilibru stilistic din scrisul lui N. Steinhardt – agreabilă în textele de critică literară, impresionantă în memorialistică, aproape firească (şi riscând de aceea să treacă neobservată) în corespondenţa amicală, e surprinzătoare în predicile şi în comentariile teologice. Secretul formulei stă într-un dozaj inteligent de sobrietate conceptuală, modernă şi neutră, de ornamente arhaice şi de îndrăzneli colocviale, din când în când chiar argotice, introduse în textul didactic religios cu plăcerea ludică de a şoca, de a provoca. Performanţa stilistică bazată pe efectul de varietate şi pe găsirea măsurii e atinsă mai ales în predici (de pildă în cele din volumul *Dăruind, vei dobândi,* Steinhardt 1994), în care abilitatea selecţiei şi a combinării registrelor produce efecte cu adevărat inovatoare faţă de tradiţia autohtonă a limbajului religios. Stilul lui Steinhardt oferă o reţetă de modernizare foarte plauzibilă, asociind vocabularul şi sintaxa de tip arhaic, conservator, nu cu neologisme şocante, cu termeni birocratici aplatizanţi – ci cu oralitatea colocvială, deseori umoristică. De altfel, conştiinţa stilistică dovedită de volumul de parodii cu care autorul a debutat (*În genul... tinerilor,* apărut sub pseudonim în 1934, reeditat în Steinhardt 1996), confirmată sporadic de articole de comentarii lingvistice şi stilistice, se manifestă într-una din predici tocmai printr-o pledoarie pentru modernizare, împotriva tradiţiei monotone, încremenite, a limbajului bisericesc exclusiv arhaic, hieratic, adesea prea puţin orientat spre comunicarea cu ascultătorii:

> „În predici (mai cu seamă), în articole teologice (de asemenea) să nu săvârşim grava eroare de a confunda platitudinea stilistică cu ortodoxia. Demonul lozincăriei şi al stereotipiei eclesiastice este la fel de real şi de virulent ca geamănul său din literatură; pândeşte pe toţi arhiereii, preoţii şi monahii, umblând fără odihnă şi căutând pe cine să înghită, să compromită, să sterilizeze. Cele mai bune şi mai frumoase simţăminte ori mai folositoare învăţături sunt anihilate de tipizarea verbală, care-i simptom de lene, frică şi uscăciune a inimii. Tot atât de duşmănoase sunt stilul pilduitor – edificator – onctuos, stilul emfatic, stilul grandilocvent sau deprinderea comodă de a reduce predica la repetarea pericopei evanghelice. Cazania e frumoasă, dulce şi îmbietoare, totuşi nu poate

înlocui cuvântul viu. Să nu ne fie teamă a găsi metafore originale, a folosi o vorbire pitorească, pe şleau, pe înţelesul tuturor, a înlocui cenuşiul tern al atâtor predici morocănoase cu vioiciunea culorilor puternice. Niţel fauvism n-ar strica, cutez să afirm făcând o fulgerătoare incursiune în domeniul artelor plastice".

(Steinhardt 1994: 296)

La Steinhardt, corespondenţa între aceste principii teoretice – care propun o soluţie pentru modernizarea şi actualizarea limbajului religios – şi practica scrisului e perfectă. Textul biblic sau tradiţia patristică sunt comentate într-un limbaj viu, adesea de oralitate cotidiană: Sf. Ilie „e un ins *dintr-o bucată*, are o fire de luptător. Vorbeşte *pe şleau*" (1994: 28); „Virtutea nu i-a *picat* Mariei Egipteanca *cu hârzobul din cer*" (p. 147) şi chiar pe un ton glumeţ – „înnobilat, *căftănit* prin credinţă" (p. 13). Anumite pasaje devin pură literatură, comedie, dramatizare şi actualizare aparent profană a scenariului sacru: aşa sunt dialogul dintre Isus şi Samarineancă (p. 45), dar mai ales un imaginar interogatoriu luat lui Iuda de tipicul anchetator al secoului XX: „Nu ţine, mă, tu *ai vândut pontul* şi ai mers acolo să-l predai oamenilor *popimii*, aşa-i? (...) Atunci ce-*o tot întorci ca la Ploieşti*?" (p. 82). Cât poate ajuta umorul în perceperea adevărului adânc al unei situaţii o arată şi argumentul prin reducere la absurd al suferinţei adevărate a lui Hristos: „Hristos pe cruce suferă ca orice torturat, se zvârcoleşte (în limitele priponirii), îşi pierde încrederea în Tatăl; nu le face – Mariei, lui Ioan, celor câteva mironosiţe – semn cu ochiul: «Nu plângeţi, las' că ne vedem duminică!» " (p. 102). Pe lângă aceste îndrăzneli stilistice, întâlnim şi un registru al conversaţiei culte moderne – „Lui Nicodim, Domnul îi vorbeşte ca unui om inteligent şi cult" (p. 50); „cât de mult preţuia Domnul însuşirea ce se numeşte discreţie" (p. 20); „contabilitatea, celălalt nume al demonismului" (p. 37) – ba chiar folosirea ironică a limbajelor de specialitate: „Cred însă că e în parabola de la Matei, capitolul 21, versetele 33 la 4, vorba şi de ceva mai adânc şi mai cuprinzător decât – mă exprim în termeni juridici – o simplă *novaţiune prin schimbare de mandatar*" (p. 23). Jocul cu limbajul e de fapt reflectarea unei convingeri profunde în „ineluctabila universală lege a paradoxului" (p. 14): de aceea discursul trebuie să şocheze, să provoace: „Hristos, aşadar, aceasta chiar ne cere: imposibilul: să dăm ce nu avem" (p. 83); „Domnul a venit să ne mântuiască şi să ne scandalizeze" (p. 176).

Libertăţile de asociere a registrelor sunt şi mai fireşti în stilul epistolar, în scrisorile amicale (Steinhardt 2000), interesante tocmai pentru modul în care reafirmă o formulă stilistică personală, stabilă în aparenta ei diversitate. În corespondenţă, tonul variază, făcând să alterneze umilirea, exaltările, curtoazia, autoironia. Citatele pioase şi tendinţa de minimalizare a suferinţelor ar risca să devină o manieră, să trezească suspiciuni asupra autenticităţii lor, dacă nu ar apărea din când în când şi izbucnirile afective, chiar invectivele (lipsite de vulgaritate) care sunt atenuate de scuze doar după ce şi-au purtat mesajul. Tonul familiar glumeţ – „*alde* Cioran" (p. 39), „la *alde* mine" (p. 112), „*praf*

gemacht, cum spun *gagiii*" (p. 178), „garsoniera mea, grav şubrezită şi *paradită*" (p. 213) – se integrează şi în scrisori discursului pe teme religioase: „peisajul (...) unei intimităţi cu blândeţea marială şi taina tăcerii Domnului *ce nu s-a mai văzut*" (p. 37); „Nu-i aşa că *le zice de ţi-e mai mare dragul?* " (p. 45); „El nu intră în sufletul nostru *cu anasâna şi otuzbirul*" (p. 54), „Zădărnicie, zădărnicie, *gioarse* şi chimval" (p. 179) etc. Pariul lui Pascal este evocat succint: „*il faut parier* sau laie ori bălaie" (p. 86)[90].

Diferenţe lexicale confesionale

Terminologia bisericească e lacunar şi uneori chiar incorect prezentată în multe dintre dicţionarele noastre moderne; acest lucru e poate chiar mai evident pentru lexicul catolic decât pentru cel ortodox. Se ştie că în română există un tip de sinonimie, cu cauze istorice şi conotaţii stilistice, între termeni echivalenţi în esenţă, dar marcaţi de apartenenţa la limbajul religios ortodox, respectiv catolic: *duh* şi *spirit, spovedanie* şi *confesiune* etc. Termenul ortodox e adesea de origine greacă, intrat de obicei în română prin filieră slavă, sau pur şi simplu slav; în schimb, cel catolic e un împrumut latino-romanic dintr-o fază mai târzie din evoluţia limbii. În unele cazuri, specializarea e clară, termenii evocând fără ezitare cadrul lor confesional; în altele e posibilă folosirea a cel puţin unul din cuvinte în ambele contexte; evident, o bună parte din termeni (*preot, episcop, biserică, slujbă* etc.) sunt valabili pentru ambele discursuri. Analiza lexicală ar trebui să distingă între diferitele situaţii (*rozariu* e specific catolic, dar ar fi de verificat în ce măsură *mătănii*, chiar dacă preferenţial ortodox, se poate folosi, în cel puţin unul din sensurile sale, în ambele contexte). Incertitudinile terminologice se reflectă, în scrisul actual, în anumite confuzii lexicale sau în graba de a prelua termeni şi atunci când nu e nevoie de ei. Într-un citat din publicistica actuală – „Un milion de *fideli* au participat la *missa* solemnă oficiată de Papă" (*RL* 2254, 1997, 4) – , cuvântul *fideli* a fost în mod destul de neinspirat folosit în loc de *credincioşi*. În română, adjectivul *fidel* nu are un uz substantival cu acest sens; în text, evident, cuvântul e produsul unei traduceri grăbite (cf. it. *fedeli* „credincioşi") şi al tendinţei jurnalistului de a păstra ca atare termenii pe care îi simte legaţi de ritul catolic.

Şi mai interesant e cazul formei *missa:* un cuvânt fundamental al vieţii religioase creştine, care circulă în româna actuală cu multe oscilaţii; mai grav e că înseşi dicţionarele sporesc confuzia lexicală. În textele contemporane,

---

[90] Între mărcile distinctive ale stilului lui Steinhardt se includ şi enumerarea, exasperarea seriilor de sinonime: „tremurând de spaimă, năduşiţi de groază, porniţi în orice clipă să dea birul cu fugiţii, neîndemânateci, stupizi, buimaci" (p. 102); „nebunul, dobitocul şi caraghiosul de mine" (p. 111); „foc supărat, întristat, indignat, revoltat, amărât, cătrănit, mâhnit peste măsură, cu sufletul acrit şi răscolit de stilul ultimei tale scrisori – circumlocuţional, simandicos, obsecvios, fastiţios, năzuros, meandric, contabilicesc" (p. 165). Limbajul familiar se legitimează prin spiritul caragialian: în trimiteri directe, în aluzii (o scrisoare e datată „*8 august* – ziua republicii de la Ploieşti", p. 41) sau în parafraze.

cuvântul apare în formele *mesă, misă* sau chiar *missă* (cu sau fără majusculă): „Patriarhul... a participat la o *missă* catolică" (*Dilema* 295, 1998, 6); „o *mesă* la care a slujit Papa Ioan Paul al II-lea" (*Libertatea* 2176, 1997, 11); „dimineaţa vin aicea să celebrez *Misa*"; „celebrez aici, în capelă, *Misa,* în fiecare zi"; „duminică ţin, fiecare a doua duminică în limba germană, *Misa* solemnă" (Vultur 2000: 97-98). În ghidul Răducă 1998, în capitolul „Ce este Liturghia?", apare explicaţia „aceeaşi slujbă este denumită de catolici *Missa*" (p. 109; forma e subliniată ca atare în text). Evident, oscilaţia se explică prin preluarea formei din diverse limbi moderne (dicţionarele indică it. *messa,* fr. *messe*, germ. *Messe*) sau a celei din latină (*missa*), limbă a serviciului religios catolic până târziu[91].

Dacă încercăm să verificăm preferinţa dicţionarelor noastre pentru o formă sau alta a cuvântului, descoperim şi unele oscilaţii de conţinut. În dicţionarele de după cel de-al doilea război mondial, ca efect al cenzurii ideologice, prezenţa termenilor bisericeşti (şi cu atât mai mult a celor catolici) e redusă la minimum. Aşa se face că în DLRM (1958) nu apar nici *mesă*, nici *misă;* chiar *liturghie* e definit, cu o concizie exagerată, „principala slujbă bisericească creştină". De altfel, în acelaşi dicţionar *slujbă* e explicat ca „serviciu religios", iar „*serviciu divin* (sau *religios*)" e echivalat prin „slujbă religioasă": perfect exemplu de circularitate non-informativă.

Litera M (tomul VI) din dicţionarul academic (DLR) apare în 1965: articolele sale, utile prin atestările şi citatele reproduse, nu sunt tocmai satisfăcătoare în formularea definiţiilor care ne interesează. Astfel, cuvântul *mesă* (ilustrat printr-un citat din N. Filimon), este doar, în mod vag şi generic, „numele unei slujbe religioase care se oficiază în biserica catolică, în altar". Forma *misă* este echivalată, într-un prim sens, cu *mesă* (pentru care sunt mai multe trimiteri la texte şi dicţionare ardeleneşti, începând cu Bariţiu), dar apare şi cu un al doilea înţeles, de „compoziţie muzicală pentru cor şi solişti, adesea cu acompaniament instrumental, scrisă pe textul tradiţional al liturghiei catolice". În DEX (1975 şi 1996), *mesă* este „(la catolici şi luterani) liturghie"; la *misă,* în schimb, e păstrat doar sensul „compoziţie muzicală polifonică pentru cor şi solişti, scrisă pe textul liturghiei, care se cântă în timpul serviciului religios catolic"; iar *liturghie* e „principala slujbă bisericească creştină (oficiată în zilele de sărbătoare)". Mai detaliată (dar formulată din perspectivă exclusiv ortodoxă) rămâne, desigur, explicaţia din vechiul dicţionar academic (DA), pentru care *liturghie* (din slava veche, la origine din gr. „serviciu public") înseamnă:

> „partea principală (a doua, după «utrenie») a serviciului divin oficiat în chip solemn de preot în biserică în duminicile şi sărbătorile mari de peste an şi în timpul cărora se săvârşesc sfintele taine şi se preface pânea şi vinul în trupul şi sângele lui Isus Hristos".

---

[91] Denumirea provine de la cuvintele cu care se încheia slujba – „ite, missa est" – „mergeţi, a fost trimisă/împlinită" – , în care *missa* e formă de participiu a verbului *mittere* „a trimite".

În redactarea noilor ediţii ale dicţionarelor generale româneşti, termenii bisericeşti ar trebui reluaţi cu atenţie, pentru a primi definiţii din care să rezulte cu mai mare precizie şi fineţe identităţile şi diferenţele lexicale.

Seria sinonimică a desemnărilor monahale

Analiza lingvistică a lexicului religios trebuie să distingă diferenţele de sens sau nuanţele semantice şi stilistice din interiorul seriilor sinonimice. O astfel de serie e cea constituită din temenii de desemnare a călugărilor: aici s-ar putea stabili disocieri între formele folosite în interiorul comunităţilor şi formele mai curând obiective şi exterioare; între cele specifice unei confesiuni (mai ales arhaismele ortodoxe) şi cele generale; între termenii utilizaţi doar pentru desemnare şi cei care sunt în acelaşi timp şi termeni de adresare; între formele specializate după diferenţele de vârstă, perspectivă, registru stilistic etc.

În DSR, pentru cuvântul *călugăr* se indică doar sinonimele *monah* şi *părinte;* pentru *călugăriţă* lista e ceva mai bogată, cuprinzând seria *maică, monahă, monahie, mireasa Domnului, mireasa lui Dumnezeu.* O cercetare mai insistentă a dicţionarelor şi mai ales lectura textelor religioase adaugă la formele masculine citate şi câteva derivate specifice, precum *vieţuitor, ostenitor, nevoitor;* femininele lor amplifică seria de sinonime pentru *călugăriţă,* din care nu poate lipsi *măicuţă*, la origine un diminutiv hipocoristic, dar care a devenit sinonimul funcţional al cuvântului-bază.

La seria feminină, de altfel, se pot observa câteva lucruri interesante. În DEX 1996, sensul care ne interesează este definit în mod absolut identic în tratarea cuvintelor *maică* şi *măicuţă*: „călugăriţă; termen cu care cineva se adresează unei călugăriţe“. În DLR (Tomul VI, litera M, 1965-1968), atestările pentru *maică* şi *măicuţă* sunt destul de târzii (pentru ambele, primul autor citat e Creangă); exemplificări mai vechi apar la *monahie* – termenul „tehnic“ folosit de exemplu în *Manualul de pravilă bisericească* (1851): „*Monahul* sau *monahia* nu este slobodă a-şi lăsa monăstirea şi la alta a se strămuta“. În prezent, în seria feminină, termenul obiectiv, neutru, „din afară“, presupunând o anume distanţă şi putând fi folosit în mod general, fără diferenţă de confesiune, este *călugăriţă*. E însă destul de greu de stabilit dacă există vreo diferenţă în întrebuinţarea celorlalţi doi termeni mai frecvenţi, *maică* şi *măicuţă*. Ambele cuvinte implică un grad mai puternic de respect şi de afecţiune (justificat de evoluţia semantică a termenului de rudenie, devenit termen de adresare şi apoi de desemnare); ambele sunt preferate pentru desemnările „din interior“, deci pentru călugăriţele ortodoxe. *Maică* apare adesea însoţind numele: „*maica Vicenţia*“, „*maica Alina*“; „*Maica Mihaela* are 21 de ani“ (*EZ* 2424, 2000, 6) şi mai ales precedând termenul care indică gradul sau funcţia în ierarhia monahală: în enunţul „doar *maica stareţă* şi câteva *măicuţe* mai şcolite se ocupă cu administraţia“ (ib.), *maică* apare în titulatura *maica stareţă*, preferându-se forma de origine diminutivală pentru

celelalte călugăriţe. La plural, cel puţin, echivalenţa între *maici* şi *măicuţe* pare perfectă; în limba de azi se poate totuşi observa o uşoară preferinţă pentru diminutivul care şi-a pierdut valorile pur afective: „corul *măicuţelor* de la Mănăstirea Pasărea" (*RL* 2147, 1997, 10); „corul *măicuţelor* de la Patriarhie" (*AC* 23, 2000, 1); „Din gura pasajului apare un grup de *măicuţe*" (*Dilema* 384, 2000, 2); „*Măicuţele* clarvăzătoare" (*EZ* 2440, 2000, 5). Sunt însă şi destule contexte în care întâlnim forma *maici* („azilul de preotese şi *maici*", *RL* 1121, 1993, 2). Variaţia liberă se constată chiar în interiorul aceluiaşi text: într-un reportaj apar ambele cuvinte, în alternanţă: „fiecare *măicuţă* are ceva de făcut"; „17 *măicuţe*"; „*maicile* se descurcă foarte bine" (*EZ* 2424, 2000, 6).

Merită atenţie şi termenul *vieţuitoare*, specific limbajului bisericesc, solemn şi arhaic („Mănăstirea... găzduieşte 54 de *vieţuitoare*", *EZ* 2424, 2000, 6); derivatul de la *a vieţui* apare tot mai des – de pildă, în indicaţiile din ghidul Vlasie 1999, care îl utilizează în mod constant: „mânăstire *de călugări*, 15 *vieţuitori*"; „mânăstire de *maici*, 17 *vieţuitoare*". Masculinul *vieţuitor* – „trăitor în mănăstire" – nu riscă să producă ambiguităţi, dar femininul are de suferit din cauza unei omonimii (sau polisemii, dacă considerăm că e vorba de acelaşi cuvânt) destul de supărătoare: riscând să evoce în primul moment substantivul *vieţuitoare*, al cărui sens curent e, cum se ştie, cel de „vietate, fiinţă" (DEX).

Derivate cu prefixul *în-*

Una din caracteristicile de natură lexicală uşor de observat în formele actuale ale limbajului bisericesc este preferinţa pentru anumite modele derivative şi de compunere. Acestea au desigur o istorie specifică (sunt calcuri, forme arhaice etc.) şi tind să se păstreze ca marcă de diferenţiere, uneori şi datorită prestigiului unor personalităţi care le-au folosit insistent. Caracteristice pentru limbajul religios românesc sunt de exemplu formaţiile cu prefixul *în-* (*îm-*).

Prefixul, ale cărui origine şi valori au fost studiat cu minuţie[92], are în română în primul rând rolul de a forma verbe care prezintă o transformare (eventive), funcţionând adesea şi ca intensificator (e semnificativă existenţa multor forme paralele cu şi fără prefix). În limbajul bisericesc contemporan, cu mare frecvenţă apar verbe ca *a îndumnezei, a încreştina, a înduhovnici* şi derivatele lor.

A îndumnezei („titlul tradus al cărţii – «Omul – animal *îndumnezeit*» este cel puţin incomod"; „nu va ajunge la *îndumnezeire*", *RL* 1507, 1995, 2; „accesul la *îndumnezeire*", *RL* 2015, 1996, în suplimentul *Aldine*) este atestat în texte dintre cele mai vechi (la Coresi, de exemplu), fiind prezent în dicţionarele istorice şi – dar cu o definiţie incompletă – chiar în DEX. Explicaţiile oferite de dicţionarul general – „(livr.) A diviniza. / A glorifica, a preamări" – nu sunt cele curente în discursul religios. Un dicţionar de specialitate – Stoian 1994 – le

---

[92] A se vedea, şi pentru trecerea în revistă a contribuţiilor anterioare, Şuteu 1960.

reproduce, adăugând însă valoarea construcţiei reflexive: „a deveni asemănător cu Dumnezeu". Semnificaţia particulară apare însă cu mai mare claritate, în acelaşi dicţionar, în definirea nominalului format de la verb: *îndumnezeire* este „participarea credinciosului la viaţa lui Dumnezeu prin energiile divine necreate; conţinutul ontologic al comuniunii dintre om şi Dumnezeu (...)".

A încreştina este înregistrat mai ales în textele populare, aflându-se în concurenţă cu forma fără prefix, *a creştina*, care a fost selectată de limba literară (şi inclusă în DEX). În ciuda opţiunii instanţelor normative, în limbajul religios actual se observă o preferinţă clară pentru *a încreştina* şi pentru derivatele sale: „taină a *reîncreştinării* tinerilor şi a reînvierii credinţei" (*RL* 937, 1993, 2); „mediul *încreştinat* de Sf. Andrei"; „populaţii deja *încreştinate*" (*RL* 2016, 1996, 6) etc.[93]

Şi mai frecvent apare verbul *a înduhovnici* (preferat lui *a spiritualiza* nu numai pentru că perechea reproduce specializarea lexicală confesională *duh* / *spirit,* ci şi pentru că neologismele par prea încărcate de conotaţii profane):

> „din adâncul sufletului *înduhovnicit*"; „expresia focului lăuntric, *înduhovnicit*"; „cazna pocăinţei prin *înduhovnicire*" (*RL* 1326, 1994, 2); „pământul e o materie *înduhovnicită*" (*RL* 1386, 1994, 2); „Virilitatea sculpturală a acestor modele a fost miraculos *înduhovnicită*" (*RL* 2030, 1996, 2); „să ne străduim *a ne înduhovnici*"; „misiunea omului de *a înduhovnici* viaţa".
>
> (Steinhardt 1994: 22, 25)

A înduhovnici nu apare însă nici în DEX, nici în Stoian 1994: încă o dovadă a faptului că neglijarea stilistică a limbajului religios s-a reflectat în lexicografie şi că fenomenul riscă, din păcate, să se perpetueze.

9. Strategii ale limbajului în literatură

Diversitatea de limbaje a textelor literare merită desigur o cercetare aparte. Cele câteva fenomene selectate în cele ce urmează au doar meritul de a ilustra abilitatea lingvistică a unora din procedeele mai evidente, manifestate în poezia şi în proza contemporană.

Ingambamentul

Există în poezia românească modernă o adevărată tradiţie a performanţei prozodice; în fiecare din fazele sale de evoluţie se poate identifica cel puţin o direcţie care tinde permanent către experimentul formal[94]: explorează posibilităţile formelor fixe, încearcă noi combinaţii de ritmuri, construieşte (adesea utilizând cu dezinvoltură numele proprii sau cuvintele străine) rime rare.

---

[93] Din păcate, Stoian 1994 nu cuprinde în lista sa forma *a încreştina*, dovedind astfel o destul de redusă receptivitate la uzul real al discursului religios actual, sau cel puţin un respect exagerat faţă de litera dicţionarelor preexistente.

[94] V. Spiridon, Lefter, Crăciun 1998.

Jocul formal se desfăşoară şi în spaţiul pe care îl oferă raportul dintre schema ritmică şi continuitatea sintactică a frazei – respectiv în domeniul ingambamentului. Funeriu 1980 adopta, distanţându-se de descrierile clasice şi de diferenţele dintre ele, o definiţie practică şi uşor de aplicat a ingambamentului („scindarea unui lanţ lexico-sintactic prin plasarea elementelor sale componente în versuri diferite", p. 98); în acelaşi timp, propunea o interesantă metodă de ierarhizare a tipurilor fenomenului, în funcţie de solidaritatea lingvistică a textului scindat („gradul de atracţie gramaticală") şi de tipul de incongruenţă dintre limitele propoziţiei şi cele ale versului. Îndrăzneala inovaţiei e mai mare şi efectul mai spectaculos când sunt dezmembrate secvenţe neseparabile în limbajul obişnuit: de pildă, când finalul de vers segmentează forme verbale (lăsând auxiliarul într-un vers şi trimiţând participiul în următorul), sau când desparte negaţia sau pronumele reflexiv de verb, articolul antepus de substantivul său. Exemple pentru asemenea „devieri" se găsesc din plin, cum bine se ştie, la Arghezi. În volumul citat, Funeriu amintea şi de separarea elementelor componente ale unei locuţiuni sau ale unui cuvânt compus. De fapt, în poezia românească s-a mers şi mai departe, artificiul prozodic permiţând, în cazuri extreme, ca limita de vers să apară chiar în interiorul unui cuvânt. Un exemplu e de găsit la Blaga, în prima strofă a scurtei poezii *Brânduşile*:

„Tristeţea renunţării *Dum-*
nezeu o încerca molatic.
Şi lumea toată o făcu,
sieşi străin, c-un gest tomnatic".
(Blaga 1974, II: 75)

Aspectul grafic al textului subliniază scindarea – cu atât mai puternică în plan simbolic cu cât afectează chiar numele divinităţii. Sunt însă şi factori care acţionează în sens contrar, atenuând ruptura formală: în primul rând lipsa rimei între versurile 1 şi 3 (există totuşi o asonanţă, a vocalei „u", menţinută şi în strofa următoare), ceea ce permite o lectură continuă a catrenului ca un distih; în această interpretare, încălcarea persistă, dar e mai puţin gravă, căci apare în poziţia cezurii mediale.

Textului citat i se pot adăuga desigur şi alte exemple[95]. Un poet la care se găsesc toate jocurile formale posibile e Şerban Foarţă. În volumul său *Areal*, tăietura în plin cuvânt e însoţită de cuprinderea în rimă a fragmentului rămas:

„mai tandre mai candrii mai pişichere
mai volnice mai largi mai *adecua-*
te mai versicolore mai alene
mai lâncede mai strâmbe mai scalene
mai vagi mai nuştiucum mai vinoncoa..."
(Foarţă 1983: 23)

---

[95] Exemplele invocate în această secţiune nu reprezintă rezultatul unei investigaţii sistematice, deci e foarte posibil să lipsească unele cazuri semnificative; cele prezente pot însă dovedi cel puţin vitalitatea procedeului.

Procedeul permite astfel şi crearea de rime rare, în situaţiile în care inventarul lexical al românei oferă prea puţine posibilităţi. Cartea citată mai conţine un exemplu similar:

„şi-apoi să stăm de taină musafiro:
ci nu despre mărgeanul ca *porfiro-*
gheniţii de velit şi veninos". (p. 24)

Şi într-un alt volum ulterior al poetului, *Caragialeta* (Foarţă 1998), procedeul e prezent, ca pentru a demonstra cum se pot concilia versul scurt şi cuvintele lungi:

„el e un *omni-*
scient, şi-un atu
are: cu domnii
mari, e pertu". (p. 28)

O variantă şi mai spectaculoasă de realizare a procedeului apare în *Levantul* lui Cărtărescu 1990, când cuvântul e despicat nu numai de limita de vers, ci chiar de cea între două cânturi ale epopeii; cântul al şaselea se termină cu versurile:

„Coperindu-l, desvălindu-l ca pre lună un *halo*.
Stânga între sâni ş-apasă iar în dreapta are *glo-*"

pentru ca al şaptelea să înceapă:

„*Bul* dă cuarţ ce nici o lume nu se laudă că ţine". (p. 85-86)

Fie şi numai pentru plăcerea ludică a unor asemenea încălcări, constrângerile formale merită să fie menţinute sau chiar reinstituite.

Poliptoton, parigmenon etc.

Sonorităţile rebarbative şi sugestiile pedante ale terminologiei vechii retorici a figurilor n-ar trebui să împiedice confruntarea conceptelor tradiţionale cu realităţile moderne; nu e lipsit de interes să constaţi în ce măsură structuri de un anume tip, de mult inventariat, sunt productive acum în poezie. Între figurile „de dicţiune" sau „prin consonanţă" erau înregistrate câteva, evident înrudite, bazate pe coprezenţa în enunţ, la mică distanţă, a unor unităţi lexicale apropiate sau identice fonetic (fără a fi totuşi implicate ambele în rimă – aceasta reprezentând un alt caz, cu caracteristici diferite): de la forme flexionare ale aceluiaşi cuvânt (figura numită de obicei *poliptoton*) şi de la derivate cu sursă comună (*parigmenon*) până la paronime (*paronomază*) şi omonime (*antanaclază*). Simpla descriere a procedeelor pare să le fixeze în sfera jocurilor de cuvinte mai mult sau mai puţin gratuite, al căror efect de artificiu tehnic e incontestabil, dar a căror valoare estetică nu e la fel de evidentă.

De multe ori, unul dintre termenii apropiaţi formal e un nume propriu. Distihul „Broasca dase după mari strădanii / slab curent galvanic lui Galvani" (Magheru 1966: 88) oferă câteva argumente pentru susţinerea valabilităţii şi a modernităţii figurii. Nu efectul aliterativ contează aici, iar funcţia poetică (în sens jakobsonian) a echivalenţei fonice nu face decât să sublinieze paradoxul de a pune efectul înaintea cauzei, scurtcircuitând succesiunea temporală; tautologia aparentă e masca unei situaţii absurde – a desemna cu un derivat de la numele autorului ceea ce va căpăta realitate ca termen ştiinţific de abia ulterior – pe care contextul imediat o sporeşte, introducând sugestia de intenţie, chiar de scop („după mari strădanii") acolo unde acestea erau logic excluse: „regula semantică" impusă de parigmenonul aici de faţă se vede deci confirmată – ca inversare a raporturilor temporale cauzale şi a celor dintre agent conştient, obiect şi acţiune; în contextul mai larg, regula se integrează temei tratate ironic a „naturii puse în slujba omului" („Azi curentele din batracian / stăpânesc pământ, cer şi ocean").

Un mic poem foarte cunoscut al lui Şerban Foarţă, *Balada baionetei din Bayonne* (Foarţă 1978: 34-35), e construit în întregime pe un model similar, în care numele propriu apare alături de corespondentul său comun, obţinut prin derivare sau direct prin *antonomază:* „De la Berlin venea berlina / şi indigoul, de la Ind"; „sclipesc faianţele-n Faenza / şi baionetele,-n Bayonne". Fenomenul lingvistic al evoluţiei semantice şi lexicale devine, cu mare pregnanţă, metaforă a temporalităţii, integrându-se perfect unei teme nostalgice a degradării; e depăşit astfel, cu mult, nivelul simplului joc de cuvinte. În acelaşi timp, în text acţionează un principiu bine cunoscut, străvechi, conform căruia surprinderea legăturilor etimologice (uitate, neobservate prin forţa obişnuinţei sau neştiute), constituie un gest magic, revelator, de natură să conducă spre corespondenţele secrete care structurează lumea; tratarea în cheie lejer-ironică a acestei teme intră într-un aliaj extrem de modern cu sentimentul temporalităţii. Dualitatea de esenţă pe care o face să se manifeste figura „de dicţiune" prin suprapunerea a două puncte de vedere, a două repere temporale şi logice („Voltaire dormea într-o volteră / şi, între timp, filosofa") e definitorie pentru o atitudine lirică; nu întâmplător, textul care începe gnomic şi aparent tautologic cu enunţul „Olanda vine din Olanda" sfârşeşte cu o ipostaziere simbolică, în lumea textuală, a principiului ambiguităţii: „Sclipeşte-n soare, echivocă / o baionetă, la Bayonne... ".

În alte cazuri, predomină totuşi ludicul pur, facilitatea asocierilor dintre numele propriu şi un substantiv comun – „Aria lui Lear ce liră are", „Eretica arie a lui Arie" (exemple de paronomază şi antanaclază din Dimov 1973: 13-14) – fiind contrabalansată de puternica aliteraţie incantatorie (în *l* şi *r*) a contextului mai larg; dacă exemplele anterioare explicau sursa numelui comun, aici asocierea e orientată în cealaltă direcţie, tinzând să sugereze, parţial şi fantezist, un „sens" al numelui propriu. Figura (bine cunoscută şi ea) de „reetimologizare a numelor" nu e prezentă aici mai mult decât ca o vagă

tendință de motivare, devenind totuşi parte a unei micro-dezvoltări narative („Aria lui Lear ce liră are / şi aleargă orb peste ponoare" ş.a.m.d.). Un poem poate grada şi detalia mecanismul motivării, al asocierii unei forme cu alta – invocând, de pildă, scenariul mitic al visului:

„I-am agrăit ghicindu-l printre roze:
o Paradesha! Pardes! Paradise
cu ţigle verzi pe edificii roze !

şi-n vis un leopard părându-mi-se
ajuns-am la trezie zoolatru" .
(Doinaş 1985: 153)

Oricum, asocierea e mediată (de cel puţin o aluzie) şi conduce de obicei la construirea unei figuri globale, metaforă sau simbol – „Sunt ochii gazelei cea oarbă din Gaza" (Stratan 1990: 132). Aproape întotdeauna e de presupus existenţa a cel puţin o sursă de ambiguitate asociată simplei similitudini formale; ea e foarte vizibilă într-un vers pe care îl aleg, pentru a reveni la punctul de plecare, din acelaşi Gh. Magheru: „Suntem Orient. Să ne dezorientăm!" (Magheru 1966: 32). Funcţionarea figurilor de acest gen nu poate fi descrisă, indiscutabil, în afara contextului: nu mi se pare totuşi inutil să observăm că opinia curentă, care include aceste „jocuri ale inteligenţei" în sfera agerimii, a purei ingeniozităţi manieristice, e nedreaptă cu ele.

Invenţii lexicale

Un bine cunoscut subiect de discuţie culturală a fost cel privind şansele de cunoaştere a literaturii române în străinătate; mai întotdeauna, în analiza stărilor de fapt intervenea o observaţie, deloc nouă: prozatorul român e prea „stilist" şi estetizant, numeroase cărţi mizează prea mult pe limbaj (şi nu pe o mai transparentă asumare a marilor teme universale) devenind astfel aproape intraductibile sau, în orice caz, pierzând foarte mult prin traducere.

O ilustrare a acestei situaţii e scrisul lui Paul Goma. În privinţa virtuozităţii stilistice în jocul de cuvinte nu sunt mulţi din prozatorii români contemporani care să-l concureze[96]. E un paradox faptul că, în discursul unui exilat, temele opresiunii şi ale rezistenţei, meditaţia politică sau morală sunt puse în umbră de supraevaluarea registrului ludic al limbajului.

La Paul Goma numeroasele creaţii şi variaţii lexicale sunt incluse într-o tactică narativă de ascundere a detaliului relevant pentru progresia (de fapt, pentru reconstituirea) acţiunii: aceasta înaintează anevoios, sufocată de ficţiuni

---

[96] Am sugerat deja mai sus că o tendinţă proprie şi individualizatoare de manevrare inventivă a cuvintelor a putut fi intensificată de relaţia specială cu limba maternă a scriitorului exilat: un mod de a o lua în posesie mai deplin şi întrucâtva „filologic", după ce ea îşi restrânge alte utilizări şi rămâne spaţiul definitoriu al subiectivităţii. Dacă un asemenea fenomen s-ar dovedi măcar în parte real, i s-ar putea recunoaşte drept prototip situaţia lui Caragiale scriind *Kir Ianulea*.

şi supoziţii care fac tot mai greu de recunoscut planul „real"; întâmplările se rescriu de dragul acumulării de amănunte, în limbaj manifestându-se simultan tendinţa concentrării şi cea a reluării. Concentrată e cel mai adesea expresia aluzivă, în care o determinare explicativă e condensată într-un compus sau într-o derivare inedită; atributul devine adesea inutil, fiind absorbit de nume, complementul – de verb sau de adjectiv: „bătrânătuşa junepoatei" (Goma 1991b: 185), „săniem" (ib., p. 160) etc. Formele nou create intră însă cel mai adesea în serii în care principiul de bază e reluarea (parţială): „Genunchii. Nodurunchii. Amărunchii" (ib., p. 191). În sintaxă, reluarea şi consecinţa ei normală, elipsa, sunt, în asociere cu întreruperile, cu desele intercalări, modelul de construcţie dominant. Crearea de cuvinte imediat abandonate, aproape niciodată reluate identic, funcţionează ca un indice de subiectivitate accentuată. Se formează, cu uşurinţa limbii vorbite, substantive: *poatecăda-ul, delaoraşii, terâziul, cinevaul, oraşstalinienii* (Goma 1991b: 58, 18, 21, 42, 31), *Drumfărăpulberea* (Goma 1991c). Surprinzătoare şi ingenioasă e, de pildă, coprezenţa articolelor hotărât şi nehotărât, cel din urmă absorbit de substantiv în virtutea valorii lui semantice: „rămăsesem în faţa *odoamnei* de la pupitru" (1991b: 15); stabilitatea formei „odoamnă" presupune conflictul între regulile de utilizare textuală, anaforică ale articolului (la reluare, substantivul primeşte articol hotărât pentru a înregistra coreferenţialitatea) şi valorile sale semantice („odoamna" rămâne o necunoscută, o persoană oarecare). E curentă şi contopirea clişeelor astfel substantivizate: „neîndestuldepreţuitul" (1991b: 141). O listă selectivă de exemple poate fi pitorească, dar şi deformatoare, în măsura în care face abstracţie de context: aproape fiecare din termenii citaţi mai jos e pregătit şi motivat contextual: *toaleză* (1991b: 15) îi urmează lui *paranteză*; *Vremcoşbuc* şi *George Elzorab* (ib., p. 156, 159) apar într-un şir de aluzii şi citate parţiale din opera poetului George Coşbuc; acumularea însăşi dă o cheie de lectură cuvintelor nou create care, dacă sunt izolate, îşi pierd semnificaţia şi hazul. Un adjectiv ca *dealvaletic* pare obscur sau cel puţin artificial şi cam excentric; doar progresia seriei în care apare în text îl motivează, prin ironizarea frecventului recurs la clişeul „spaţiului mioritic": „români verzo-tricoloraţi şi faini şi mnioritici şi dealvaletici" (1991b: 190).

Cu aceste precizări, putem înregistra şi alte cuvinte (nediferenţiindu-le după modul lor divers de formare): substantive: *toctocuri, femelina, moşcolonelul, vădanoşe, locatariaş, făt-hidos, babjectă, babacră, babestie, cionunchi*; adjective: *odorositor, pâlniindă, trompos, ne-întrunhalfărăhal, patruurmătorulea, ghiulelos, răguştirbit, ornametalic, truditoresc, naţionab, cătunesc, buricocentric, mătuşofrenă, colocvialic* („garsonul limitatrof şi colocvialic", 1991b: 18); verbe: *harceapărceam, am târcolit, se dessecretează, are să arzălarfoculească* etc. Jocul combinatoriu e aproape întotdeauna interesant din punct de vedere lingvistic; de exemplu, când constă în experimentarea a două variante de aplicare succesivă a două sufixe, rezultând cuvintele *porcăialărie* şi *porcărială* (1991b: 159).

Mulţimea exemplelor nu trebuie totuşi să creeze imaginea unui permanent delir verbal, a unui jargon auto-suficient, manierist şi obositor; e drept că uneori e chiar aşa, mai ales în formulele rimate şi „copilărite“, în care ironia pare diminuată de un anume, mascat, sentimentalism; de obicei însă invenţia lexicală, mai ales în serii – „viperita“, „sovietita-inamita“, „cleita“ cu care se „iperitează“ cărţile (1991b: 13) – corespunde unor nuclee de subiectivitate (în care domină starea de iritare dublată de o anume detaşare amuzată) cu funcţie narativă evidentă; stilul combinatoriu nu e un simplu ornament şi nici nu acaparează întregul discurs, făcându-l ilizibil. Un ultim exemplu dovedeşte că parodierea prin deformare fonică a clişeelor unei epoci poate crea secvenţe aproape suprarealiste: „viperă rubrică, şagal imperialist, blacheu al capitalismului muribondial“ (1991c: 142).

Sintaxă barocă

Dacă sintaxa lui Dimitrie Cantemir nu mai e astăzi cu atâta uşurinţă judecată şi condamnată (ca fiind bizară, stângace sau artificială, oricum în afara spiritului limbii române), cauzele pot fi cele fireşti – intrarea în circuitul mai larg a interpretărilor ştiinţifice pertinente, a concluziilor cercetărilor stilistice (cu privire la manierismul greco-latin, la voinţa cărturarului de a impune limbii un model retoric)[97] şi chiar mai buna cunoaştere a operei în discuţie; se mai adaugă însă, poate, o treptată schimbare de context: sintaxa dislocată şi recompusă în structuri prozodice nu mai e atât de izolată între varietăţile stilistice contemporane. Dislocarea morfosintactică, izolarea prin virgule şi paranteze a unor segmente de text care se pot recompune, regula adaosului şi a suprapunerilor de idei sunt cel puţin argumente formale ale identificării unei variante moderne a stilului cantemiresc:

> „Numai că, în acel verb primordial, eu m-am (din capul locului) *simţit înşurubat din plin* (în clipele mele de vârf, evident) (câte şi când vor fi fost), şi, oricum, măcar întotdeauna *implicat* (pe întreg traseul curgerii mele de fiecare zi printre lucrurile şi făpturile lumii de toate zilele) (şi, nu mai puţin, a lor prin fiinţa mea)“.
> (Şora 1985: 6)

O apropiere de ipoteticul model o constituie chiar planul lexical, prin coexistenţa neologismului filosofic cu fragmente de limbaj familiar; o alta, mai profundă şi perfect firească (justificând astfel dislocările) este constituirea de unităţi ritmice perfecte, amintind de clauzulele antice; ele intră în conflict, sporind tensiunea textuală prin juxtapunerea tiparelor diferite: *iambul* – „eu m-am (din capul locului) simţit înşurubat din plin“ – , *amfibrahul* – „(în clipele mele de vârf, evident) “ – , dactilul „(câte şi când vor fi fost) “. Raportarea la un arhetip stilistic (în cazul nostru, reprezentat în cel mai înalt grad de fraza lui Cantemir) permite şi mai clara înţelegere a *diferenţelor*. În fraza modernă,

---

97 V. Moldovan 1997; cf. Oancea 1988.

ruptura e indisociabilă de polifonia discursului: ea ilustrează multiplicarea vocilor (interioare), relativizarea perspectivei supuse unor repetate modalizări şi intervenţii metatextuale. Precizarea, completarea sau punerea sub semnul îndoielii apar ca elemente ale unui dialog puternic marcat argumentativ. „Numai că", „evident", „oricum", „nu mai puţin" modifică încontinuu perspectiva; repetiţia însăşi e mai înclinată către sugerarea diferenţei (curgere „de fiecare zi" – lucrurile şi făpturile lumii „de toate zilele") şi chiar către răsturnarea perspectivei: viziunea curgerii omului printre lucruri e completată de aceea a curgerii lucrurilor prin fiinţă. Aparenţele unor procedee sintactice asemănătoare sunt produse de cauze diferite: pauza impusă de hiperbat e rezultatul fie al amănunţirii unei viziuni unitare, fie al juxtapunerii de elemente divergente; aproape acelaşi manierism retoric sudează sau disociază.

În *Divanul* lui Cantemir, segmentarea, inversiunea, sacadarea discursului tind către recompunere, către refacerea unităţii; dificultatea lexicală şi o mai pronunţată deviaţie stilistică (abuzul de diminutive) nu pot împiedica surprinderea acestei convergenţe:

> „acest al mieu puţinteluş pentru mult, mititeluş pentru mare dar cu rugăminte spre priimire îl aduc – carele dintăi născutul a proastii şi nevrednicii méle minţi ca un de floricele cules şi legat mănuncheaş, carele întăia a osteninţii méle răzsădire şi odrăslire iaste, spre a măriii-tale bună mirosală l-am, alegându-l şi gătindu-l, adus". (Cantemir 1974: 111)

Continuitatea şi omogenitatea nu depind, cum se vede, de fluiditatea gramaticală; ele pot fi asigurate de persistenţa unui tipar de simetrii. La Cantemir e surprinzătoare prin amploare utilizarea unui model simbolic anunţat încă din paginile „Cuvântului de închinăciune" al *Divanului*: acela al diadei care, prin relaţie, generează triada: polii şi axul care îi uneşte, fraţii şi iubirea dintre ei „carea ca al triilea frate a fi să socotéşte", Sfânta Treime. Când modelul se actualizează în structuri textuale minimale, efectul e unul de reconfirmare a stabilităţii:

> „În credinţă bine mi-ăi dzis *necunoscătoriu*, căci de a tale nemică *ştiu*, iară de le şi *ştiu*, precum minciunoase să fie le *ştiu*; iară de sunt – după al tău cuvânt – *necunoscătoriu*, pentru aciasta *sânt*, căci, prin tine *îmblând, îmblu* ca cum nu aş *îmbla* în tine". (Cantemir 1974: 133)

Repetiţia insistentă, pe spaţii mici (generatoare de paradox, ca mai sus, sau nu) e mai puţin agreată de moderni; într-un text în limbă veche, efectul ei incantatoriu e incontestabil. Se vede, oricum, că toate cele aduse în discuţie nu dovedesc nimic altceva decât existenţa unei fragile continuităţi: aceea a unor structuri sintactice asemănătoare, distincte totuşi în măsura în care proliferează prin permutare formală într-un şir unitar sau prin introducerea reală a divergenţei; e vorba, pur şi simplu, de o persistenţă, în forme şi cu valori noi, a alianţei dintre meditaţia morală şi filosofică şi prozodie.

Mode onomastice

Există mai multe studii punctuale de onomastică literară românească, concentrate asupra unui text sau a unui autor; ele ar avea însă nevoie de un cadru mai general, în care să fie schițate strategiile dominante (preferințele pentru numele realist sau pentru cel simbolic, descriptiv, evocativ etc.), şi în care să apară chiar liste ale numelor la modă la un moment dat[98]. Pentru ultima sinteză e utilă şi existența unui fond de contrast extraliterar, alcătuit din date statistice care să indice cât mai exact care au fost, în diferite perioade, numele cele mai frecvente atribuite noilor născuți. În spațiul românesc, o asemenea investigație nu poate fi împinsă prea departe în timp, dar, cel puțin pentru secolul actual, e realizabilă (există studii limitate la un sat sau la o zonă, dar, cel puțin deocamdată, nu şi sinteze naționale).

În realitatea imediată există nume la modă şi nume desuete, generații întregi purtând, din motive estetice, magice, politice etc., semne onomastice distinctive[99]. Oricum, ierarhia frecvenței e cu siguranță mai uşor de stabilit în viață (pe baza registrelor de stare civilă) decât în literatură: e o imagine de coşmar cea a eventualelor armate de cercetători care ar încerca să înregistreze toate numele personajelor din toate cărțile publicate în, să zicem, un secol de literatură. Ipoteza unei statistici globale în literatură e repede eliminată, fie şi numai la gândul imposibilității de a decide în mod unitar între semnificativ şi nesemnificativ: între personajul autentic şi simpla menționare a unui nume, între personajul secundar şi cel principal, între personajele practic inexistente ale romanelor fără cititori şi cele impuse de cărțile importante şi de succes, între eroul contemporan şi cel istoric. Rămânem astfel, în mod fatal, la constatările produse pe baza impresiilor subiective (datorate cărților mai importante sau, mai adesea, celor citite din întâmplare). Cu această precizare şi cu multe precauții, se poate spune că sunt vizibile, îl literatura românească a acestui secol, anumite mode onomastice; care nu exclud, desigur, strategiile atipice, ci le stabilesc fundalul.

S-ar părea – la un nivel de foarte mare (şi riscantă) generalitate – că proza românească a oscilat mai ales între strategia numelor „normale“, tipice, şi cea a numelor hibride, groteşti, cu sonorități rebarbative şi contraste stilistice interioare. Alte categorii – numele descriptive, transparente sau cele simbolice – sunt desigur prezente, dar în măsură ceva mai redusă. Categoria numelor „normale“, realiste, foarte probabile din punct de vedere statistic, de obicei relativ scurte – e puternică în perioada interbelică şi se menține şi mai târziu:

---

[98] Observând absența unor cercetări de sinteză asupra onomasticii în literatura română, Pârvulescu 1998 propunea câteva extrem de interesante repere istorice şi tipologice pentru uzul ficțional al numelor feminine, urmărind frecvența acestora, conotațiile sociale sau livreşti, comentariile intertextuale, modificările formale; cf. Pârvulescu 1999: 151-159.

[99] În 1940, Sextil Puşcariu observa: „Moda dictează şi azi, cum a dictat şi mai înainte. Aproape toate fetițele născute în anii din urmă, la Cluj, se numesc Rodica. După apariția Medelenilor lui Ionel Teodoreanu, foarte multe fete au fost botezate Monica“ (Puşcariu 1976: 298).

de la *Radu Comşa* al lui Cezar Petrescu (1953) sau *Petre Barbu* (la Cella Serghi 1978), până la *Liviu Dunca* (Ivasiuc 1970), la *Sorin Vasiliu* (Breban 1996), *Sebastian Pop* (Groşan 1985) etc., cu o puternică deplasare postbelică spre atribuirea de nume mai „ţărăneşti" eroilor principali: *Marin, Anghel* etc.

Numele artificiale pot fi puse sub semnul lui Caragiale (mai ales a listelor lui onomastice, exerciţiu preliminar redactării); ele produc o comedie lingvistică şi eventual, indirect, o parodie a „democratizării" sociale – dar pot fi şi simple dovezi de stângăcie, obsesie a lecturii „cu cheie", joc formal gratuit. Proza ultimelor decenii a cochetat destul de mult cu artificialul, cu comicul fonetic mai mult sau mai puţin reperabil în realitatea lingvistică. Exemple tipice se găsesc în lungile enumeraţii ale lui Marian Popa: *Antologea, Aţintiş, Brepurgel, Bubencu, Buibăr, Buzduc, Căcuciu, Cotfase, Delabuda, Gânduţ, Hătcărău* etc. (Popa 1981), dar şi în personaje ca *Ghideon Ghinolea, Aneofiţa* (Sălcudeanu 1994); *Nicanor, Dealatul, Fără* (D.R. Popescu 1973).

În categoria numelor simbolice par a se distinge mai ales moda mai conformist-oficială a mitului Manole (*Manole Crudu, Manole Suru*) şi cea, cu intenţii mai mult sau mai puţin subversive, a simbolismului religios. După obsedantul deceniu, un număr semnificativ de personaje masculine din proza românească poartă numele evangheliştilor: eroul-martor şi/sau personaj e, cu mare probabilitate, un *Ioan, Luca, Matei* sau *Marcu* (la Paul Georgescu, Radu Petrescu, Sorin Titel ş.a.).

10. Stiluri epistolare

Un tip de text – scrisoarea – cu particularităţi evidente datorate situaţiei şi canalului de comunicare specifice (dialog purtat în scris, artificializat prin distanţa în spaţiu între interlocutori şi distanţa în timp dintre „replici") se realizează în variante oficiale şi familiare care implică grade diferite ale raportului dintre scriere şi oralitate. Stilurile epistolare interesează mai ales prin această interferenţă a codurilor, dar şi prin asocierea dintre formulele fixe (iniţiale, finale) şi zonele de mai mare libertate. Genul epistolar dispune de atestări dintre cele mai vechi, de la începutul scrisului în română (v. DÎRS XVI) şi doar prestigiul genurilor majore a făcut ca istoria limbii literare să nu fie scrisă din perspectiva sa. În cele ce urmează sunt cuprinse câteva observaţii despre diferite forme epistolare, de la cele oficiale, cu grad ridicat de formalizare, trecând prin clişeizarea formulelor de politeţe şi a versurilor folclorice, până la cele familiare şi spontane. În prezent, scrisoarea renaşte în forme noi, cu ajutorul mediilor electronice. Poate fi apropiat de scrisoare şi mesajul oral trimis telefonic şi înregistrat. Ultimele cazuri discutate alcătuiesc de altfel o trecere spre ultima secţiune a volumului, dedicată fenomenelor de oralitate şi manifestării lor în scris.

Corespondență administrativă şi comercială

Limbajul administrativ, în diverse variante (acoperind şi domeniul comercial sau pe cel poliţienesc), îşi confirmă autonomia prin formulele şi tiparele sale fixe, dar surprinde, adesea, prin incredibile erori, confuzii şi inadecvări la situaţie.

Conservator, rigid, cu vocabular limitat şi frazeologie clişeizată, stilul birocratic a furnizat prototipul „limbajului de lemn". Discursul oficial al puterii totalitare a preluat ca instrument de control şi impunere prin forță multe elemente din limbajul rigid al administrației. Apoi, influența s-a manifestat şi în sens invers, limbajul oficial ideologizant transformând stilul administrativ. Modificările nu au apărut atât în lexic, cât în unele aspecte globale de construcţie a textului: prin impersonalizare extremă, prin reducerea formulelor de politețe şi prin punerea în evidență oarecum „brutală" a actului de cerere, ofertă, refuz etc. În asemenea condiții, actul de limbaj nu mai apare asumat de o instanță interesată de persuasiune; relaţiile guvernate total de stat îşi pierd orice flexibilitate, rămânând invariabil rudimentare, formale.

E interesant de observat că în corespondența oficială de tot soiul – de la cea strict administrativă la cea comercială –, modelele impuse în deceniile de regim totalitar suprimaseră, pur şi simplu, adresarea personalizată. Formulele de adresare nu-şi mai găseau locul şi rostul în relațiile care se stabileau între „unități" impersonale, aparținând toate statului, lipsite de inițiative şi responsabilități. Diferența dintre o formulă de adresare gen „Stimate Domnule Ion Popescu" şi cea de tipul „Către IMPSCB" e mai profundă decât pare. Lipsa personalității se ipostaziază în lipsa numelui; în plus, adresarea directă la persoana a II-a, pe care o introduce vocativul, e amânată. În ultimele decenii, doar câteva tipuri de acte (personale, de exemplu cererea) mai păstrau o formulă de adresare individualizată, în vreme ce majoritatea corespondenței propriu-zise recurgea cel mult la formula de precizare restrictivă (şi tot impersonală) „În atenția...".

Tiparele în cauză nu au dispărut total între timp, dar nu îşi mai păstrează supremația. Era uşor de prevăzut că modelele din manualele de corespondență occidentale (mai ales de limbă engleză) şi chiar practica relațiilor comerciale externe vor modifica treptat obişnuinţele funcţionăreşti, introducând în impersonalitatea conservatoare mărcile unor raporturi mai complexe. Corespondența comercială, care fusese asimilată cu totul, la noi, de tiparul administrativ, a redevenit mai liberă şi mai suplă, în măsura în care a fost asumată de locutori individualizaţi, care nu se mulţumesc să-şi comunice dispoziţii şi informaţii, ci vor să convingă, să atragă şi să mențină parteneri potenţiali sau reali. Funcția persuasivă, care ar fi părut ridicolă în sistemul complet etatizat şi centralizat, a început să se manifeste chiar din formula de adresare.

Că s-a produs la un moment dat o întrerupere în evoluția normală a stilului corespondenței administrative o dovedeşte un text precum cunoscutul *Urgent...* al lui Caragiale: scrisorile din care acesta e alcătuit sunt adresate

direct şi personal – „D-sale d-lui primar al urbei Z.../ Domnule primar, ...“ [100].
Un manual de corespondenţă comercială interbelic (Voina 1927) recomanda introducerea adresei prin termenii *Domnului/ Doamnei/ Domnilor...*, urmaţi de numele patronului sau ale asociaţilor, sau prin abrevterea *Onor.* (onoratei), urmată de titulatura Societăţii. Dincolo de aerul vetust al abrevierii irecuperabile *onor.*, totul pare foarte firesc şi rezonabil de politicos.

În cazul prepoziţiei *către...*, e supărătoare şi eroarea, destul de răspândită, de a o folosi urmată de virgulă: „Către, Prefectura Judeţului...“. Probabil că încrederea în valoarea de model a textelor administrative deja existente face ca o asemenea greşeală, odată apărută, să se răspândească destul de repede, chiar în acte emise de instituţii importante ale statului. Limbajul oficial le apare multor utilizatori ca un cod aparte, cu reguli şi secrete proprii, care dispensează de supunerea faţă de normele uzuale ale limbajului.

Cel puţin la fel de semnificativ ca începutul se dovedeşte a fi şi finalul scrisorii oficiale, administrative ori comerciale. De altminteri, e de înţeles că un text adresat unei impersonale instituţii nu s-ar putea încheia foarte firesc printr-o formulă de tipul „Cu stimă“, „Cu consideraţie, ...“; oricât ar părea de banale şi generale, aceste încheieri presupun o relaţie individualizată. Ca şi formula de adresare discutată mai sus, ele apropie scrisoarea oficială de structura generală a scrisorii. Apariţia lor, fie şi sporadică în faza „de tranziţie“ şi de oscilaţii stilistice pe care acest tip de text o traversează, anunţă modelul viitor. În fine, nu e lipsită de semnificaţie nici simpla semnătură. Un detaliu aparent formal şi riscând să treacă neobservat separă ordinea uzuală la noi: funcţia precedând numele (DIRECTOR – şi, dedesubt, Ion Vasile) de cea în care numele apare pe primul loc (Ion Vasile – şi, mai jos, *Director*). Ordinea nu e întâmplătoare: corespondenţa impersonală a deceniilor trecute a fost purtată exclusiv în numele funcţiei, considerate infinit mai importantă decât persoana care o ocupa vremelnic.

În cuprinsul scrisorilor oficiale sau comerciale, dar şi în alte tipuri de texte asemănătoare, frapantă este reducerea la minimum, produsă în deceniile de regim totalitar, a formulelor de politeţe. Comparaţia cu corespondente străine sau chiar autohtone, de pildă antebelice (şi acestea copiind şi adaptând, în bună măsurăm modele externe, pentru că este absolut firesc ca asemenea tipare să tindă spre unificare şi uniformizare) e revelatoare. O formulă foarte banală în scrisorile de răspuns în corespondenţa purtată în engleză – de tipul „Vă mulţumim (vă mulţumesc) pentru scrisoarea dumneavoastră“ ar părea destul de neobişnuită în multe situaţii oficiale din corespondenţa românească din perioada de după al doilea război mondial: mulţumirile adresate cuiva care cere sfaturi, referinţe, mostre sau chiar cuiva care face reclamaţii aparţin unui cod mult mai elaborat al relaţiilor comerciale decât cel exersat în timpul totalitarismului comunist. În micul manual al lui Voina 1927 erau indicate

[100] Caragiale 1960, II: 66 ş.u.

numeroase formule politicoase, care ar fi şocat, desigur, într-o scrisoare oficială sau comercială ulterioară; probabil că nici în epoca respectivă nu erau toate la fel de răspândite: „Am onoarea a vă informa...“; „Simt deosebită plăcere aducându-vă la cunoştinţă...“; „Ne luăm libertatea de a vă preveni...“; „Îmi permit a vă întreba...“; „Mă veţi îndatora foarte mult dacă veţi avea bunătatea să...“ etc.

În contrast cu acestea, în corespondenţa oficială impusă după 1950, actul de limbaj e cel mai adesea formulat direct, nefiind prefaţat de formule de politeţe; enunţurile sunt, pur şi simplu, „vă informăm că...“, „vă remitem...“, „vă solicităm... “. Scrisoarea de răspuns începe, pe un ton neutru, în mod rigid şi uneori chiar inadecvat gramatical sau semantic: „Ca răspuns la...“; „Ca urmare la...“; „Urmare scrisorii dvs.“, „În considerarea adresei dvs.“ etc. Singura marcă de politeţe demnă de luat în seamă prin mai deasa ei întrbuinţare rămâne obişnuitul „vă rog“: în rest, chiar manualele uzuale de corespondenţă (de pildă, cele pentru liceele economice) răspândeau ideea că o formulă precum cea de încheiere e facultativă în circuitul intern, devenind „obligatorie în scrisorile (...) de comerţ exterior“.

De altfel, dacă ierarhiile trecutului presupuneau reguli de adresare relativ simple, momentul revenirii la normalitate, sau cel puţin la diversitate, într-o societate cu surse multiple de autoritate şi raporturi de putere complexe i-a pus în dificultate pe cei care redactau scrisori oficiale. Această situaţie poate fi ilustrată printr-un exemplu din anul 1993: o scrisoare (reprodusă de un ziar) era semnată de un prefect de judeţ, de preşedintele consiliului local şi de primarul unui municipiu; ei se adresau unui cunoscut senator, cerându-i să elibereze camera pe care acesta o ocupa în primărie. În scrisoare, tonul adresării oscilează comic între stilul cererii respectuoase şi cel al somaţiei, al ordinului de evacuare. Rezultatul e o evidentă confuzie de roluri şi de situaţii: „Stimate domnule senator, cu deosebită consideraţie vă aducem la cunoştinţă solicitarea noastră privind eliberarea încăperii ce v-a fost repartizată...“.

Un alt exemplu interesant de amestec de coduri e oferit de scrisoarea adresată (în 1992) de un bine cunoscut primar confraţilor săi. Documentul, emis de semnatar în timpul campaniei sale electorale pentru preşedinţie, oscilează între singularul şi pluralul persoanei I, între tonul de rugăminte personală şi cel de adresă oficială, prin care s-ar trimite indicaţii şi dispoziţii. Desfăşurarea scrisorii e un du-te-vino între aceste ipostaze. Textul are toate atributele formale ale unei scrisori oficiale: antet, număr de înregistrare, formulă de adresare impersonală („Către Primarul...“). Începutul, foarte direct, explicitează însă un conţinut în mod evident personal, neoficial: „Apelez la Dumneavoastră şi la colaboratorii Dumneavoastră care doresc să sprijine candidatura mea la funcţia de preşedinte al României prin semnarea listelor de susţinători.“ Fraza imediat următoare (de altfel prost construită sintactic) înlocuieşte singularul persoanei I prin plural şi adoptă formulele tipice

dispozițiilor oficiale. Un eventual act de bunăvoință e transformat, prin automatismele limbajului, în îndatorire de serviciu: „Vă rugăm ca pînă la data de 15 august a.c. listele completate și semnate în încheiere de către cei care le-au întocmit, să dispuneți ca să fie trimise la Primăria municipiului...". Ultimul enunț e o revenire la persoana I singular și conține o formulă de încheiere răspîndită, dar nu și foarte potrivită situației: „Vă mulțumesc pentru sprijinul acordat". Bazată pe anticiparea reacției favorabile, formula în cauză, folosită din păcate destul de des pentru situații cînd răspunsul ar putea să nu fie favorabil, pare mai puțin politicoasă decât altele (de tipul „Sper că veți examina cu bunăvoință cererea mea") tocmai prin excesul de certitudine pe care îl exprimă.

În orice caz, textul în discuție poate fi bănuit fie de ignoranță și lipsă de discernămînt în detectarea situației de comunicare, fie de intenția de a întreține o confuzie profitabilă între domeniul public și cel privat. Din scrisoare lipsește oricum cu desăvîrșire singurul lucru care ar fi putut să o „normalizeze": persuasiunea. Eventualul apel la sentimente colegiale și la simpatii, folosirea de argumente, scuze și promisiuni ar fi reprezentat măcar o sinceră încercare de adecvare la situație (situație care ar fi rămas tulbure, prin implicații, prin sugestia de a folosi funcționarii publici într-un scop personal, sau în orice caz de natură politică, nu administrativă). Scrisoarea primarului rămâne un bun exemplu pentru două din marile defecte ale corespondenței oficiale românești din „perioada de tranziție": confuzia situațiilor și totala ignorare a persuasiunii (și, implicit, a unei politeți mai clar marcate): autorii textelor par să-și imagineze că simpla autoritate a unei hârtii oficiale îl obligă pe destinatar să se supună voinței lor.

Urări

Urările formulate de sărbători sunt, inevitabil, convenționalizate. Formulele de urare, aproape la fel de fixe ca mai simplele formule de salut, valorează prin funcție mai mult decât prin conținut. De aceea, probabil, inovația extremă este evitată: le-ar face de nerecunoscut, deci nefuncționale. Nici stereotipia nu e totuși acceptată cu dragă inimă, pentru că depersonalizează. O dovadă este cartea poștală cu urări tipărite, cu formule tipizate: de obicei, refuzând impersonalitatea textului tipărit, expeditorul adaugă câteva rânduri – care rămân adesea tot atât de impersonale, de convenționale. Purtătoare de semnificație sunt în acest caz mai ales codurile extralingvistice: gestul expedierii, scrisul de mână, proporția în care pagina e acoperită de scris. Adaosul, tautologic în fond, devine semnificativ prin formă.

Urarea-tip, fixată prin uz, reprodusă de tipar, valabilă în situațiile cele mai diverse, suferă un proces de obiectualizare. De foarte multe ori ea este introdusă printr-o formulă metadiscursivă de tipul „primiți de la noi urarea:...";

„tradiționala urare de..." [101] (urarea-emblemă e de multe ori diferențiată grafic: prin ghilimele, majuscule, poziție excentrică în text")[102]. Urarea devine astfel un citat, izolat de restul textului. Autorul, convins de caracterul clişeizat al formulei de urare, îi anulează orice sugestie magică, reducând-o la un semn, la o simplă formulă de salut: „vă dorim «sărbători fericite»"; „«sărbători fericite» şi «la mulți ani cu sănătate» vă urează cu toată dragostea...X". Urarea primeşte, ca orice substantiv, articol şi determinant adjectival: „vă urăm un călduros «La mulți ani»"; „vă doresc multă sănătate şi tradiționalul «La mulţi ani!»"; X „vă urează sănătate, fericire şi un sincer «La mulți ani»...". Citată, urarea rămâne doar purtătoarea unor mărci afective convenționale.

Oricum, formularea explicită a actului de urare pare a fi trăsătura aproape generală a scrisorilor sărbătoreşti moderne. Urările directe – „Să fiţi sănătoşi" – „Să aveți...." – „Să vă aducă Anul Nou..." – „Să vă dea Dumnezeu..." sunt, în ultimul timp, mai puțin frecvente decât cele introduse printr-un verb de declarație: *urez, adresez, trimit, transmit...* Tot mai puține dintre urările contemporane par să adopte formula directă, în care doar modul verbului să marcheze forța magică a prevestirii binelui. Forma tipică a urării e un enunț cu verbul la modul imperativ sau conjunctiv: „Fii fericit"; „Să trăieşti!"; textele populare (colinde, pluguşoare, sorcova) o ilustrează din plin: „Rămâi gazdă sănătoasă/ cu colinda veseloasă"; „Rămâi dară sănătos/ Cam în vestea lui Hristos"; „Şi vă veseliți"; „Să trăiți/ să-mbătrâniți"; „Iar (cutare) cel frumos / El să-mi fie sănătos" etc. Verbul urării se referă fie direct la starea destinatarului – „Fiți sănătoşi şi veseli! "; „Să trăieşti ani mulți cu sănătate şi voie-bună" (citate din corespondența dintre Caragiale şi Paul Zarifopol, în Zarifopol 1987: 69, 61), fie la puterea divină care o creează: „să vă dea Domnul tot ce doriți..."; „Dă, Doamne, gazdei noroc".

Combinarea celor două formule nu e întâmplătoare în urarea de mai jos, în care bucuriile momentului pot fi atribuite direct, dar cele pe termen lung au nevoie de invocarea ajutorului divin: „Anul Nou să-l petreci cu sănătate şi fericire şi să-ți deie Dumnezeu într-însul şi în cei viitori toate câte îți doreşte sufletul meu" (scrisoare din 1839 către C. Negruzzi, în Heliade Rădulescu 1972: 51). Urările mai noi au substituit agentul transformării, de multe ori sub presiunea ideologiei: *„noul an* să vă aducă..."; *„sărbătorile de iarnă* să vă aducă multe bucurii, sănătate şi ani mulți" etc.

Tiparul mult mai răspândit astăzi, mai ales în structurile convenționalizate ale urării, cuprinde un „verb de declarație", un performativ explicit. *A ura* explicitează actul de vorbire; în concurență cu el şi cu o valoare asemănătoare apare verbul *a dori,* care descrie condiția sincerității, corespondentul interior al urării: *„vă urăm* multă sănătate, bucurie şi tot ce vă doriți"; *„vă dorim* multă

---

[101] Exemplele fără indicații speciale provin dintr-o colecție personală.
[102] Ticul ghilimelelor se manifestă derutant, obiectualizând şi punând în relief diverse segmente consacrate: „An Nou", „Sfinte Sărbători", „fericire" etc.; maniera de izolare e inutilă şi poate produce confuzii şi perplexități (când aceiaşi autori marchează, tot prin abuz de ghilimele, ironia).

sănătate, fericire, noroc". Echivalarea celor două verbe şi mai ales desemantizarea lor prin folosire insistentă sunt dovedite de proliferarea unor combinaţii ilogice, de tipul *a dori urări*: „vă dorim din toată inima calde urări de sănătate, viaţă lungă, fericire... ".

Limbajul oficial a introdus în această serie şi verbe ca *a adresa, a exprima*: într-un pluguşor oficial puteam deci întâlni versurile „S-adresăm la fiecare/ În prag de an o urare".

Probabil că nevoia de a transforma o formulă scurtă într-un text lung – cantitatea fiind unul din semnele exterioare care diferenţiază urările – atrage o nouă explicitare inutilă (deductibilă din context şi din sensul urării), cea a circumstanţei care provoacă transmiterea urării: „cu ocazia... ", „cu prilejul... "; introducerea prin „de", mai firească („de Crăciun...") e destul de rară. Textul urării ajunge să semene, tot mai mult, cu cel al corespondenţei oficiale, administrative, cu tiparele sale fixe: „În urma...", „În legătură cu...", „vă comunicăm" / „vă transmitem" / „vă rugăm". Existenţa unei relaţii destul de strânse între urarea uzuală şi corespondenţa oficială e confirmată de alte formule şi mai protocolare: „Vă rog să primiţi cele mai sincere urări"; „primiţi, vă rog..."; „permiteţi-mi să vă adresez calde urări"; „vă rog să-mi permiteţi să vă urez..." etc.[103] Întâlnite în relaţiile de maximă politeţe dintre persoane legate prin interese şi afaceri, reprezentând firme sau instituţii, ori între care există o distanţă socială apreciabilă ori un raport de tip „subaltern – şef", aceste formule se combină automat cu pluralul persoanei a II-a şi cu toate mărcile politeţii ceremonioase. De fapt, riscul convenţionalizării absolute este amplificat, în cazul de faţă, de cel al confuziei de situaţii: limita dintre scrisoarea oficială şi cea particulară, amicală, familiară nu e totdeauna clară. Excesul de politeţe e adesea ambiguu, oscilând între farmecul retro şi reflexul umilităţii birocratice.

Variaţia obţinută în limitele unui inventar dat e foarte relativă: ea constă, cel mai adesea, în acumulare, care însă sporeşte caracterul artificial, retoric al urării. Sunt alăturate cuvinte şi sintagme-cheie: *sănătate, fericire, bucurie (bucurii), noroc, prosperitate; viaţă lungă, împlinirea (realizarea) tuturor dorinţelor*; urările în limbă de lemn adăugau acestei serii *succesul în activitate, sporul la muncă* şi *îndeplinirea planului*. Dacă în combinaţii se introduc şi intensificatorii *mult, nenumărat, deplin, din inimă (din toată inima)* – pentru lucrurile urate – şi *(cele mai) calde, sincere, alese*[104] – pentru urări, tabloul e aproape complet.

Sintagma „sărbători de iarnă", utilizată curent în perioada totalitarismului comunist pentru a masca semnificaţia religioasă a Crăciunului, a persistat şi după 1989, cu un sens larg (şi chiar vag, cum o vădeşte strania formulare

---

[103] Formulele care amintesc de limbajul oficial – de pildă includerea în enunţ a unor substantive şi forme de persoana a III-a pentru a-l desemna pe expeditor sau pe destinatar („dorim scumpului nostru prieten", „îţi urează X", „primiţi din partea lui Y") sunt prea puţin potrivite cu o scrisoare amicală.
[104] Adjectivele sunt de obicei antepuse: *urări calde*, cel puţin, e o variaţie exclusă.

„Sărbătorile de iarnă şi Crăciunul"); concurentele sale sunt „Sărbători" pur şi simplu, sau chiar, marcat, „Sfintele Sărbători".

În orice caz, oricât de influenţate de stilul oficial ar fi textele pe care le-am discutat, din ele lipseşte cu desăvârşire verbul *a felicita*. Nimănui nu-i vine în minte ca în textul pe care îl redactează să-l *felicite* pe destinatar de Crăciun sau de Anul Nou[105]. Lucrul e foarte firesc, de altfel: verbul *a felicita* presupune un motiv personal: cineva e felicitat pentru un merit, un noroc, sau pentru un moment care „îi aparţine" (aniversare, onomastică). Nu cu ocazia marilor sărbători; chiar dacă urarea artificială „Sincere felicitări" continuă să apară (fără a trece în limbajul curent) pe ilustraţia unor cărţi poştale; chiar dacă acestea au căpătat – prin evoluţie semantică – numele de „felicitări".

Formule epistolare de închidere

Stilul epistolar românesc de azi suferă de o anumită sărăcie. Puncte sensibile par a fi tocmai cele care alcătuiesc de obicei structura de rezistenţă a scrisorilor: formulele clişeizate de deschidere şi de închidere. Lăsând la o parte extremele – scrisorile oficiale, extrem de formale şi scrisorile familiare ultrainventive, glumeţe, ludice – rămâne puţină alegere pentru nuanţele de amiciţie şi de cordialitate respectuoasă. Pe hârtie, inventarul poate părea bogat: manualele de corespondenţă, dintre care multe traduse şi adaptate din alte limbi, conţin uneori o mare varietate de formule, dintre care prea puţine sunt cu adevărat în uz. Ar fi interesant să supunem unui test cât mai multe din formulele deja înregistrate, pentru a verifica şi câte din cele valabile în trecut mai sunt folosite astăzi. Diferenţa poate fi urmărită şi prin examinarea volumelor de corespondenţă ale unor personalităţi culturale din trecut; am ales pentru acest mini-experiment volumele de corespondenţă a lui Ion Bianu (SB I-V), ilustrative pentru stilul epistolar al unor oameni de cultură în perioada de sfârşit al secolului al XIX-lea şi început al secolului al XX-lea.

O clasificare formală (gramaticală sau lexicală) a încheierilor epistolare nu spune mare lucru. Clasificarea socio-lingvistică – în funcţie de nuanţele exacte ale contextului şi ale raporturilor (de vârstă, profesie, intimitate) dintre corespondenţi – e mai interesantă. Se poate opta şi pentru o abordare mai puţin riguroasă, ba chiar supusă judecăţii subiective: în încercarea de a decide, dintr-un corpus de formule de acum aproximativ 100 de ani, care sunt complet ieşite din uz şi care au supravieţuit, cu grade diferite de acceptabilitate. Unele cazuri sunt limpezi; nu mai pot apărea altfel decât în citate sau în parafraze ironice formule precum: „Al dumitale stimător" (Jarník, scrisoare din 1900), „Al dumneavoastră iubitor" (Goga, din 1906), „Al tău binevoitoriu" (I. M. Moldovanu, în 1876), „Vă salut cu deosebită stimă, al d-voastră devotat serv" (Lacea, în 1914), „Al

---

[105] O asociere precum *a ura felicitări* („să-i urăm domnului C. felicitări pentru cîştigarea bătăliei... ") nu e legată de sărbători şi e impropric: cele două cuvinte se contrazic, în măsura în care urarea vizează viitorul, iar felicitarea are ca obiect un rezultat, ceva deja obţinut.

dumitale amic sincer“ (Spiru Haret, în 1897) etc. Unele au ieşit din circulaţia reală odată cu învechirea pronumelui de politeţe *dumneata*: stilul epistolar actual e obligat să opteze în mod decis pentru *tu* sau pentru *dumneavoastră*. Puţin probabilă e azi formula care începe cu pronumele sau cu adjectivul posesiv ori cu genitivul unui pronume de politeţe; structura era însă foarte răspândită în scrisorile mai vechi – „*Al tău*“ (I. Manliu, scrisoare din 1882), „*Al tău* prieten“ (Iorga, din 1903), „*Al dumitale*“ (Hasdeu, în 1893), „*Al dumitale* amic“ (Spiru Haret, în 1896) „*Al dumitale* coleg şi prieten“ (Iorga, în 1914), „*Al dv.*, cu respect“ (Kirileanu, în 1927), „*Al d-voastre* cu toată stima“ (S. Fl. Marian, în 1889), „*Al d-voastră* sincer amic“ (S. Fl. Marian, în 1889), „*Al dv.* cu totul“ (G. Moroianu, în 1908). Emfaza din ultimul exemplu ne ajută să înţelegem de ce exprimarea posesiei, în afara unor scrisori pasionale, nu mai are mare curs. O altă structură dispărută, derivată din cea descrisă anterior, e cea eliptică. Unele scrisori se încheie, simplu, cu „Amic“ (Haret, în 1897; Hasdeu, în 1897) sau „Amic sincer“ (Iorga, în 1896), cărora le urmează desigur semnătura.

Un exemplu interesant de cădere în desuetudine îl oferă unul dintre cuvintele cele mai frecvente în formulele de încheiere de acum un secol: *devotat*. Îl găsim la mai mulţi autori, în combinaţii diferite: de la „Al dumitale amic *devotat*“ (Haret, în 1897; Iorga, în 1899), „Al dumitale coleg *devotat*“ (Iorga, în 1913), până la „Al dumitale *devotat*“ (Haret, în 1902; Iorga, în 1896), „Al dv. *devotat*“ (G. Moroianu, în 1908), şi chiar „*Devotat*“ (Haret, în 1907). Adjectivul apare întărit de determinări cu rol de exprimare a valorii superlative – „Al dv. *adânc devotat*“ (Kirileanu, în 1908), „*Adânc devotat*“ (Kirileanu, în 1909), „Al d-tale *prea devotat*“ (Kogălniceanu, f.d.) sau e substituit de substantivul corespunzător: „Al dv. *cu tot devotamentul*“ (Kalinderu, f.d.). În momentul de faţă, nici amiciţia, nici relaţiile mai formale nu mai utilizează expresiile *devotamentului*.

Alte formule sunt destul de apropiate de cele actuale şi poate fi încă acceptată folosirea lor, uşor ceremonioasă: „Primiţi salutările mele distinse“ (Iordan, în 1920) „Primeşte, te rog, salutările mele“ (Iorga, în 1919), „Te salut cordial şi-ţi strâng mâna frăţeşte“ (Jarník, în 1886; unele sunt chiar foarte actuale: „La revedere şi cele mai bune salutări“ (Iorga, în 1914), „Multe salutări“ (Iorga, în 1914) „Cu toată prietenia“ (Iorga, f.d.), „Să auzim de bine“ (Ispirescu, în 1881, Jarník, în 1883), „Cu deosebită stimă“ (Lacea, în 1913) etc.

Intuiţiile despre actualitatea unor formule pot fi verificate cu ajutorul unor corpusuri epistolare publice: listele de discuţii şi „Cărţile de oaspeţi“ din Internet. Formulele de azi cuprind în genere *salutări* şi *gânduri*; adjectivele preferate sunt *bun* sau *mult*, cărora li se adaugă pronumele sau adjectivul nedefinit *toate:* inventarul nu permite foarte multe variaţii. S-a extins uzul formulei afective „Cu drag“, care presupune totuşi o relaţie de prietenie mai apropiată. Neutre şi generale, de folosit în orice ocazie, par a fi: „Cu cele mai bune gânduri“ şi „Toate cele bune“, poate şi „Numai bine“. Registrul formal selectează sau combină elementele „Cu stimă / consideraţie / respect“, eventual

intensificate prin adjectivele *deosebit(ă) şi mult(ă)*. Ar trebui totuşi investigată reacţia în faţa acestor liste a unui număr cât mai mare de vorbitori contemporani, pentru a stabili cota relativă a diverselor preferinţe şi idiosincrazii.

Scrisori versificate

Pentru cine nu a avut ocazia să întâlnească în experienţa cotidiană scrisori versificate, punctele de referinţă rămân cele literare: asemenea scrisori apar în două dintre cele mai cunoscute texte ale literaturii române – *Scrisoarea III* („De din vale de Rovine / Grăim, Doamnă, cătră Tine", Eminescu 1939: 149) şi *Baltagul* („Frunzuliţă de mohor, / Te iubesc şi te ador, / Ghiţă C. Topor", Sadoveanu 1966; 39). Simpla citare, chiar fragmentară, a celor două epistole evocă una dintre principalele ambiguităţi ale genului: fragmentul eminescian, intermezzo liric, pune în valoare autenticitatea folclorică a scrisorii versificate (cel care scrie e un fiu de domn, dar interpretarea canonică merge în direcţia unei culturi omogene – în care aristocratul tradiţional se împărtăşeşte alături de ţăran din cultura populară). La Sadoveanu e vizibilă, în schimb, latura semicultă, de obicei ironizată, a unei specii de graniţă: care preia din poezia populară formule fixe şi versificaţie, dar urmează şi modele culte, pe care le vulgarizează. Categoriile „impure" – în acest caz, e vorba de un fenomen de mixtură între oralitate şi scris – au fost în genere neglijate de folclorişti. Altminteri, pentru o analiză a raportului dintre scris şi oral, dintre o cultură „înaltă", savantă, şi una populară, asemenea texte constituie un material ideal. Le găsim uneori în culegerile noastre de folclor, de pildă, într-un volum de folclor din Maramureş (FM, p. 34-36), cuprinzând rezultatul unor cercetări din anii 1984-1987 în sate de pe malul drept al Tisei. Aerul de familiaritate cu care ne întâmpină scrisorile versificate e produs probabil de apropierea lor de o altă specie neglijată de folclorişti din cauza naturii ei incerte şi prea moderne: textul de *amintire*, perpetuat timp de decenii între adolescenţi, păstrându-şi cam aceleaşi motive şi acelaşi limbaj indiferent de trecerile de la o generaţie la alta.

O trăsătură specifică a scrisorilor versificate e insistenţa lor metadiscursivă, tematizarea acţiunii de a scrie, cu motivele, circumstanţele, instrumentele şi fazele ei. Începutul emfatizează, desigur, chiar începerea scrisului: „Frunzuliţă spic de grâu,/ eu încep carte să scriu, / tot din toc şi din peniţă / şi din buna mea voinţă". Deschiderea se asociază, în mod tipic, urării; în acelaşi timp, textul pune în evidenţă, printr-o simplificare care alunecă în comic involuntar, clasicul paralelism cu natura devenit clişeu şcolăresc în interpretarea poeziei populare: „Cu începerea scrisorii / îţi doresc mirosul florii / şi pe vântul care bate / îţi compun această carte". Cele mai amuzante sunt detaliile banale prezentate ca acţiuni pregătitoare şi însoţitoare ale scrisului – „Aseară la ora şase / mi-am tras scaunul la masă / şi pe el m-am aşezat / şi de scris m-am apucat". Evident, în mod simetric începutului e

tematizat şi sfârşitul comunicării, aşa cum se întâmplă, în fragmentul care urmează, introdus tot printr-un vers de tipul „descriere de natură": „Bate vântul de la munte, / aş avea de scris mai multe, / dar din scris mă mai opresc / să văd ce răspuns primesc".

Textele din care am citat mai sus pot fi comparate cu cele – foarte numeroase – dintr-o mai veche colecţie de folclor. E vorba de primul dintre volumele seriei *Folclor din Moldova* (FMd I); o parte considerabilă a cărţii o reprezintă peste 300 de *Cântece populare-scrisori din timpul războiului din 1916-1918*. Materialul a fost adunat de autorul colecţiei, Mihai Costăchescu, în timp ce era mobilizat, în primul război mondial, la Cenzura militară. Situaţie ideală pentru un filolog, nu lipsită de o anume ambiguitate morală în actul de a citi şi a folosi – fie şi în scop ştiinţific – scrisorile altora. Condiţii asemănătoare au determinat de altfel şi apariţia foarte interesantei cărţi a lui Spitzer 1921 despre scrisorile prizonierilor de război italieni din perioada 1915-1918; ar merita încercată o comparaţie între cele două corpusuri (deşi, în volumul lui Spitzer, accesul la texte e indirect şi fragmentar, fiind vorba de o operă de comentariu, de analiză tematică şi stilistică).

În scrisorile soldaţilor români, întâlnim desigur comentariile metadiscursive despre începerea scrierii: „Foaie verde de homei, / Am pus mâna pe condei, / Şi condeiul pe hârtie / Şi-am început cu dor a scrie" (p. 469); textele nu sunt lipsite de neologisme „Eu şăzut şi pus pe gând / Îţi comunic acest rând" (p. 525), chiar în enunţuri prezentative şcolăreşti – „Şi compunerea-i aşa: (...)" (p. 536). Foarte răspândit e procedeul dublării sinonimice – „*Mai întâi şi la-nceput* / Te cuprind şi te sărut, / *Mai întâi şi mai de toate*, / Îţi trimet, puiule, carte". Formula finală descrie adesea tocmai oprirea din scris: „Aş mai scri, dar nu mai pot / Că mă doare mâna-n cot" (p. 472).

Mesajele poştei electronice (e-mail)

Schimburile de mesaje prin poşta electronică sunt o formă de comunicare pe care analiştii discursului şi mai ales ai dialogului au început deja, de câţiva ani, să o înregistreze şi să o descrie. Noul tip de text a primit destule caracterizări grăbite şi riscante, care generalizează un anumit uz, sau au în vedere doar anumite grupuri de corespondenţi (există de pildă ghiduri practice în care se afirmă peremptoriu că mesajele de tip e-mail sunt neapărat în engleză, că sunt simple, la obiect, scurte şi clare); cercetările lingvistice constată însă frecvenţa cu care se recurge la limbile materne ale vorbitorilor, cu tot jocul stilistic pe care cunoaşterea profundă a unui idiom îl permite: amestecul de forme colocviale şi livreşti, contrastele producătoare de ironie etc. (Vasconcelos 1998). Acelaşi mijloc de comunicare poate avea un uz profesional, publicitar, informativ, dar şi unul personal, ludic, afectiv – şi chiar estetic. De fapt, una dintre puţinele caracterizări generale ale fenomenului ar putea viza, cred, tocmai extrema libertate şi diversitate a alegerilor sale textuale şi stilistice. S-a observat deja că mesajele electronice combină trăsături ale scrisului şi ale

oralității. Dispensându-se de multe formule fixe, mesajul electronic e liber să imite atât o scrisoare tradițională şi ceremonioasă, cât şi un apel oral; să devină un text autonom, o replică în dialog sau un simplu fragment (textul poate fi redus la minimum, la o interjecție – „Ei?“, „Alo!“ sau „Pa“ – a cărei scurtime să intre în contrast cu rigida şi elaborata „casetă tehnică“ a adreselor).

De la stilul epistolar (căruia îi aparţin de fapt), scrisorile electronice iau adesea nu numai modul fundamental al punerii în pagină, dar şi formulele de începere („Dragă...“) şi de încheiere („Cu drag...“), structura în paragrafe, adaosul unui „post scriptum“ etc. Totuşi, spre deosebire de scrisoarea reală, toate aceste forme sunt absolut opţionale – ceea ce de altfel le şi reîncarcă de conţinut comunicativ. Atunci când textul poate începe şi abrupt (cu o exclamație ori cu răspunsul la o întrebare), recursul la o formulă fixă e semnificativ: atribuie mesajului un caracter formal, într-o relație respectuoasă ori în contactarea unei persoane insuficient cunoscute – sau unul solemn, pentru a anula o întrerupere temporară a corespondenței, pentru a anunța o veste proastă sau chiar şi numai pentru a construi un text unitar şi compact. În cazul mesajelor poştei electronice uzul e mai permisiv, acceptându-se mai uşor neglijenţe în forma lingvistică a textelor: acestea sunt trimise uneori fără o relectură şi cu inevitabile greşeli de dactilografiere (evident, aici scrupulele personale sunt esenţiale, căci nu e rar nici corespondentul care îşi corectează şi îşi rescrie textul cu atenţie şi minuţiozitate filologică). Alianța dintre oralitate şi scris e foarte strânsă: dacă producerea fără revizie apropie textul de oralitate, tipul de greşeli îl readuce în sfera scrisului.

Poşta electronică permite, pe de o parte, fragmentarea textului şi o punere în pagină destul de liberă; pe de altă parte, reduce inventarul de mijloace de reliefare grafică (sublinieri, variații de caractere). Între caracteristicile fenomenului se numără cu siguranță şi o anume tentație a intertextualităţii: uşurinţa tehnică cu care se copiază şi se reproduce un text în text poate produce rezultate destul de complicate, în care mesajul inițial e întrețesut de răspunsuri şi comentarii, care apoi pot fi reluate în alt mesaj, până la veritabile puneri în abis – uşor de produs, dar riscând să îngreuneze lectura.

Corespondenții români sunt obligați de limitele sistemului să scrie fără semnele diacritice specifice ale literelor *ă*, *ş* şi *ţ;* faptul e acceptat în genere fără ezitări şi fără tentative de a substitui semnele absente prin alte mijloace convenționale. Pentru vorbitorii nativi, nu e deloc greu să recunoască cuvintele în contextul lor, chiar dacă informația grafică e diminuată. Doar când simte nevoia să producă un joc de cuvinte, o deformare glumeață, un cuvânt nou, autorul mesajului recurge la sisteme de transcriere ale sunetelor respective – în genere împrumutându-le din diverse limbi de circulație („shpatziu“).

În fine, unul din lucrurile cele mai interesante – şi care diferențiază destul de profund mesajul electronic atât de scrisoarea tradițională cât şi de alte forme de comunicare orală şi scrisă – e ocazia de a da textului un titlu. De fapt, cu cât textul e mai informal, mai fragmentar, mai telegrafic, cu atât prezența

titlului e mai semnificativă. De la modelul inițial, cu scop practic, al titlurilor rezumative şi informative, scrisorile amicale ajung uşor la jocul titlurilor glumețe şi literare; astfel că, în efemeritatea sa, mesajul realizează adesea şi o aspirație ludic-estetică.

Scrisori orale: „mesaje pe robot"

La sfârşitul secolului al XX-lea au apărut o serie de situații de comunicare noi, care oferă prilejuri interesante de observație asupra folosirii limbajului; una dintre ele este produsă, în dialogul telefonic, de sistemul automat de înregistrare de mesaje, ale cărui denumiri sunt destul de variate în diferite limbi de circulație (engl. *answering machine*, fr. *répondeur*, germ. *Telefonbeantworter*, it. *segreteria telefonica* etc.) şi pentru care în română pare să se fi impus termenul *robot* (atestat, de pildă, de anunțurile de mică publicitate: „robot telefonic", „robot digital", „telefoane robot", „fax/robot/telefon").

În ultimii ani au fost publicate, în diferite reviste de specialitate, câteva studii asupra noului tip de comunicare: Alvarez-Caccamo, Knoblauch 1992, Dingwall 1992. Autorii lor au observat că, indiferent de limba folosită, fenomenele discursive în cauză sunt foarte asemănătoare; ele se regăsesc desigur şi în română, dar suportul tehnic însuşi („robotul") e deocamdată relativ puțin răspândit, iar cercetarea lingvistică a mesajelor nu a fost încă, din câte ştiu, întreprinsă. Cazul mesajelor lăsate „pe robot" e interesant prin condițiile sale de comunicare absolut specifice, dar şi prin faptul că nu şi-a format încă o rutină care să ofere tipare stabile şi să simplifice alegerile vorbitorilor. Probabil că oricine a fost pus prima oară în această situație a simțit o anume dezorientare, după cum oricine a ascultat mai multe înregistrări a putut observa în ele un mod nu tocmai relaxat de a folosi limbajul: marcat de pauze, ezitări, confuzii, schimbări de ritm.

Situația mesajelor înregistrate e neobişnuită în măsura în care, deşi ține de oralitatea spontană (lipsită de elaborarea scrisului), nu permite interacțiunea fundamentală pentru dialog: cooperarea interlocutorilor, care să îşi ofere reciproc puncte de sprijin, confirmând contactul, cerând lămuriri suplimentare etc. Se constituie astfel o oralitate anormală, artificializată, care poate provoca reacții de respingere sau de apărare (în Dingwall 1992 se culeg chiar mărturiile celor care preferă să închidă telefonul, renunțând la lăsarea mesajului, sau revin după ce şi l-au pregătit, eventual în scris). O ezitare şi mai ales o eroare nu pot fi şterse: ele comunică ceea ce vorbitorul n-ar fi vrut să spună, fiind imposibilă atât corecția fără urme (ca într-o scrisoare refăcută) cât şi reglarea, negocierea (ca în dialog). Spaima de a scăpa de sub control o situație – în cazul dat, una de comunicare – e provocată, cel puțin la început, de multe dintre mijloacele tehnicii moderne. Situația îi impune vorbitorului să elaboreze pe loc, pe

neaşteptate şi fără sprijin dialogal, un mesaj complet, autosuficient, situat la interferenţa a două tipuri de text: „scrisoare“ şi „conversaţie telefonică“; un mesaj care în mod normal are o existenţă efemeră, dar poate fi şi păstrat, sau măcar auzit de altcineva decât de destinatarul vizat. În mica invenţie cu scop strict utilitar se acumulează de fapt multe contradicţii: între oral şi scris, spontan şi elaborat, public şi privat.

Un material interesant aşteaptă deci să fie cercetat: el cuprinde formule de salut, de autoprezentare, strategii de autocorectare sau de amânare a informaţiei, chiar de renunţare („vorbim mai târziu“); în mesaje e folosit prezentul sau trecutul, după cum perspectiva adoptată e cea a emiţătorului sau cea a destinatarului. Modelul interactiv al dialogului e atât de puternic încât cel care vorbeşte se pune deja în situaţia ascultătorului său: o scrisoare e mai egocentrică („îţi scriu acum...“), un mesaj telefonic renunţă mai uşor la reperele reale ale autorului său, preluându-le pe cele ipotetice ale destinatarului, poate şi sub presiunea unor strategii orale ale politeţii („ţi-am telefonat“, „voiam să-ţi spun... “).

III. PREGNANȚA ORALITĂȚII

E recunoscut faptul că stilul cult actual se apropie de oralitatea familiară, din care împrumută masiv cuvinte, locuțiuni, modele sintactice, procedee stilistice. Pătrunderea masivă a elementelor de oralitate în stilul scris e un fenomen foarte evident, care a fost de mai multe ori comentat din punct de vedere lingvistic şi care a trezit reacţii contradictorii: de la satisfacția în fața expresivității, a vivacității inventive şi a pitorescului pe care le aduce în scris registrul colocvial, până la iritarea produsă de neglijențele exprimării, de încălcarea normelor, de prezența unui lexic considerat de obicei vulgar. Invazia oralității familiare mi s-a părut de la început semnificativă şi utilă mai ales prin aspectul ei subversiv: în măsura în care contrasta cu dominația publicistică a tonului serios-birocratic sau a celui liric-sămănătorist, dinamitându-le clişeele. În momentul de față, când stilul vioi pare să fi câştigat bătălia, e probabil nevoie ca excesele sale ludice să fie din când în când temperate.

Că stilul jurnalistic actual preia numeroase elemente din oralitate, fixând în scris forme populare şi argotice, e un fapt evident, repetat şi deja banalizat; caracterul oral este una din principalele inovații produse în acest registru la noi, după 1989. Deşi are trăsături specifice, fenomenul nu e însă un caz unic, pentru că în multe alte culturi moderne o parte a presei a optat pentru o asemenea strategie lingvistică, cu avantajele ei indubitabile: accesibilitate, crearea unui sentiment de familiaritate şi complicitate cu publicul, expresivitate, compensare a banalității de conținut prin producerea de surprize lexicale. Trăsături specifice (şi discutabile) ale jurnalismului românesc sunt, cum bine se ştie, excesul de oralitate, alunecând în manierism stilistic sau în laxism al exprimării, uneori în vulgaritate, ca şi tendința de a nu adapta stilul la temă şi situație, folosind un limbaj „coțcăresc" sau „miştocăresc" şi în paginile serioase de informație sau analiză politică. Oralitatea se manifestă atât în plan ortografic (în înregistrarea accidentelor fonetice, a pronunției dialectale sau inculte), cât şi la nivel lexical, sintactic, pragmatic.

1. Argoul – privire generală

În privința variantelor non-convenționale ale limbii se ridică, mai întâi, o problemă terminologică. Se poate discuta, de la caz la caz, dacă cuvintele și expresiile cu sensuri, adesea și cu forme de negăsit în dicționarele de limbă contemporană, care apar în conversația relaxată a tinerilor sau a mai puțin tinerilor sunt încadrabile în categoria *argoului,* a *jargoanelor* sau a *limbajului familiar*. Primele posibilități presupun circulația într-un cerc mai închis, cea din urmă – o relativă frecvență și accesibilitate a formelor în cauză. Se pot face, apoi, considerații estetice sau morale legate de folosirea acestui limbaj: după unii, caracterizat de o sărăcire a exprimării, de cuvinte polisemantice care se repetă foarte des, cu nuanțe marcate doar de intonație și context; după alții, dotat cu expresivitate și inventivitate, manifestate în evidentul caracter metaforic, în puterea derivativă și mai ales în capacitatea de permanentă înnoire a acestui compartiment al limbii.

În 1993, George Astaloș povestea despre manuscrisul dicționarului său de argou românesc, pierdut în primele-i peregrinări pariziene[1]. În prefața unui studiu lingvistic apărut la Salzburg, în 1992, Theodor Granser deplânge faptul că teza lui A. Juilland despre argoul românesc, susținută la Sorbona în 1951, nu e de găsit. A. Juilland însuși, într-un articol din 1952, recunoaște că i-a fost imposibil să dea de urma unei teze germane, având același subiect, care fusese susținută în anii războiului. O uimitoare tradiție a cărților pierdute face din argoul românesc un domeniu încă supus aventurii și întâmplării, prea puțin cunoscut.

Înregistrarea sa a început totuși de pe la jumătatea secolului trecut: foarte târziu, în comparație cu situația echivalentelor sale europene; destul de devreme, în raport cu fazele de evoluție a culturii românești, care a neglijat de altminteri, în deceniile următoare, o varietate lingvistică „marginală" (interlopă, predominant citadină, vag internațională)[2]. Primele atestări apar deci mai mult ca o ciudățenie izolată decât ca un început de investigație și de utilizare literară. N. T. Orășanu, în 1861, în *Întemnițările mele politice*, oferă o listă de termeni din limbajul deținuților de drept comun și din „jargonul cartoforilor de cafenele"; lista apăruse, cu un an în urmă, nesemnată, în revista *Coarnele lui Nichipercea*. O va prelua integral G. Baronzi, în *Limba română și tradițiunile ei* (1872), ca ilustrare pentru „limba cărăitorilor". Baronzi încercase, de altfel, să folosească în scop literar materialul în cauză: în 1862, în romanul *Misterele Bucureștilor*. E vorba de câteva pagini, cu scene de închisoare, constituind un simplu experiment, un exercițiu stilistic, care urma modelele străine ale genului, încercând să-și atragă cititorul prin exotism.

---

[1] *Luceafărul*, 7.07.1993.

[2] O sinteză asupra cercetării argourilor din limbile romanice, în Iordan 1962: 366-387.

Înnoire şi continuitate

Fie că apare în ipostaza de limbaj secret, „tehnic“, fie că este un limbaj pur expresiv, folosit din dorinţa de individualizare a unui grup faţă de altele, argoul se caracterizează printr-o tendinţă de înnoire mai puternică decât cea a limbii comune. Doar schimbându-se, principalul tip de argou – limbajul grupurilor marginale, în primul rând al hoţilor – îşi poate împlini scopul practic de păstrare a secretului, violat de indiscreţii, de cercetări poliţieneşti sau de studii lingvistice. Alte tipuri de argou – mai deschise, comune unor categorii de vârstă, utilizate din frondă şi amuzament sau pentru a marca apartenenţa la un grup şi disocierea de altele – se reînnoiesc din raţiuni preponderent estetice: pentru a fi mereu expresive, inventive, libere. În măsura în care cuvinte şi expresii argotice (din toate categoriile, între care interferenţele sunt evidente) pătrund în limbajul familiar, şi de aici în limba comună, „uzura“ lor e compensată prin apariţia unor noi forme.

E puţin probabil ca vreun vorbitor de astăzi să mai considere ca făcând parte din argou cuvinte precum *fraier* sau *şmecher* (desemnări pentru personajele principale ale unui tipic act de înşelare, minciună, furt etc.); în studiile publicate prin anii '30, cei doi termeni erau incluşi în vocabularele speciale, unde primeau glosări şi făceau obiectul disputelor etimologice. Foarte rapida schimbare de statut e reflectată de dicţionare. DEX 1975 înregistrează pe *fraier* şi *şmecher* fără nici o indicaţie şi restricţie stilistică, neconsiderându-i deci nici măcar termeni familiari (ceea ce mi se pare totuşi o exagerare în permisivitate: cele două cuvinte sunt greu de imaginat într-un discurs neutru sau oficial). *Fraier* nu era însă cuprins în DA, marele dicţionar academic a cărui literă F a apărut în deceniul al patrulea al secolului al XX-lea. De altfel, nici DLRM 1958 nu-l include: ceea ce ar însemna că în mai puţin de două decenii *fraier* trece de la statutul de marginalitate absolută la acela de cuvânt plin al limbii. Că ediţia a doua a MDE, apărută la scurt timp după DEX şi folosindu-i din plin materialul, îl omite din nou pe *fraier* e mai puţin semnificativ, faptul explicându-se prin orientarea preponderent tehnico-ştiinţifică a unui dicţionar enciclopedic. *Şmecher* ocupă, în schimb, aproape o coloană în DLR – *seria nouă, litera Ş*, 1978: aici se face o diferenţă netă (destul de discutabilă) între două sensuri ale cuvântului: 1) „isteţ“ şi 2) „tânăr care caută să se remarce ca om de spirit prin manifestări ostentative (şi impertinente), menite să epateze (şi să scandalizeze) pe cei din jur“ (?). Doar cel de-al doilea sens ar fi familiar; primul – singurul notat în DLRM sau în MDE – bucurându-se de o acceptare totală.

Exemplul de mai sus – al unor cuvinte de mare succes, a căror frecvenţă în vorbire a silit dicţionarele să le accepte – ilustrează o idee mai veche, a lui Dauzat 1956, după care „argoul accelerează reînnoirea limbii“. E totuşi de bănuit că există şi elemente relativ stabile, care asigură continuitatea unui limbaj special: din păcate, circulaţia aproape exclusiv orală a argoului face ca probarea acestei continuităţi să fie foarte dificilă. Cu atât mai dificilă, în cazul românei, cu cât înregistrările de material argotic şi studiile lingvistice asupra

domeniului au fost foarte puţine. Mai mult: având în vedere de obicei câte un grup restrâns de vorbitori, acestea şi-au asumat riscul de a înregistra forme accidentale, pasagere, de circulaţie limitată şi de a nu pune întotdeauna în evidenţă ceea ce e viabil şi general la un moment dat.

Primele atestări, cele datorate lui Orăşanu 1860 şi 1861 şi Baronzi 1862, 1872, cuprind termeni cu totul învechiţi, sintagme dispărute; desigur, o asemenea afirmaţie poate fi oricând contrazisă de o realitate căreia îi cunoaştem prea puţine date. Până la proba contrarie (o eventuală dovadă a circulaţiei actuale a cuvintelor respective), putem observa că însuşi termenul generic pentru utilizatorii limbajului secret, pentru hoţi – *cărăitori* sau *cărâitori* (grafia este interpretabilă) a ieşit din uz. Învechiţi par şi „termenii tehnici" care desemnează obiectele (în cazul dat: vietăţile) de furat: *lumânare* „gâscă", *cocoană* „găină", *barosan* „curcan" etc. De altminteri, Al. V. Dobrescu considera, în 1938, că termenii în cauză fuseseră deja substituiţi prin inovaţii metaforice sau metonimice asemănătoare: *lumânare* era înlocuit de *lopată, cocoană* de *răşchitoare*, *barosan* de *picioroange* ş.a.m.d.[3] Noutăţile din 1938 ni se par astăzi la fel de neobişnuite ca sinonimele lor mai vechi. Dacă ne-am opri la ele, argoul românesc ar deveni o falsă etichetă, părând să acopere fapte de limbaj foarte diferite, fără legătură între ele: discontinuitatea ar desfiinţa cu totul categoria. Există totuşi, cum vom vedea, şi surprinzătoare persistenţe, într-un limbaj mai puţin instabil decât s-ar crede.

Scurtele liste de cuvinte publicate de Orăşanu şi Baronzi în 1861 şi 1871 nu permit, desigur, generalizări asupra argoului românesc din epocă; pe cititorul lor actual îl şochează însă evidentul caracter popular al seriei – care cuprinde, de exmplu, *purcea* cu sensul de „ladă", *ochişori* sau *ochi de vulpe* „monede de aur", *bidiviu* „băiat, bărbat tânăr", *chezaş* „lacăt", *cânepă* „păr", *zapciu* „câine" etc. Universul şi limbajul rural îndepărtează argoul secolului trecut de cel actual (preponderent orăşenesc)[4], creând impresia de discontinuitate: ne imaginăm cu greu cuprinderea cuvintelor de mai sus în aceeaşi categorie cu modernele *avion, gestionar, mentosan, paraşută* etc. Şi mai puţin actuale par expresiile, sintagmele: pe lângă *ochi de vulpe*, deja citată, întâlnim *picior de porc* „pistol", *picior de porc mare* sau *baston scufundat* „puşcă", *părul purcelei* etc.

În opoziţie cu exemplele de mai sus se pot însă aduce şi altele, care ar proba o anume continuitate şi stabilitate a argoului românesc – cel puţin pentru perioada de un secol şi ceva din care avem atestări. Tot în lista lui Orăşanu sunt menţionate şi cuvintele *gagică* „femeie", *gagiu* „şef, stăpân", *lovele* „bani", *mardeală* „bătaie", *mol* „vin", *a pili* „a bea", *a vrăji* „a spune" – perfect actuale şi care şi-au păstrat caracterul argotic. Interesant e că toate formele citate – cu

---

[3] Domeniul nu a primit consacrare literară, *găinarul* interesând prea puţin proza românească – poate cu excepţia, relativ recentă, a lui Darcleu din povestirea *Caravana cinematografică* de Ioan Groşan (1985): personajul nu recurge însă la un vocabular „tehnic" .

[4] V. totuşi studiul lui Todoran 1969, despre un argou rural.

excepția celui din urmă, metaforă dezvoltată de un cuvânt din limba comună – sunt de origine țigănească. Împrumuturile se dovedesc mai rezistente, în vreme ce inovațiile metaforice, cele bazate pe jocuri de cuvinte și pe substituții ironice își vădesc în genere efemeritatea.

Continuitatea e dovedită astăzi și de neașteptate regăsiri: reapar termeni pe care ne-am fi putut grăbi să-i etichetăm, pe baza unicelor atestări interbelice, drept învechiți. Un reportaj din *Flacăra* 22, 1993, 5 descrie tehnica de lucru a hoțului de buzunare; între termenii glosați (se pare, pe baza sursei orale, și nu printr-o contrafacere livrescă) se găsesc mai multe noutăți, dar și două cuvinte pe care nu le cuprinsese decât glosarul Cota 1936: *coajă* „portofel" și *icsive* „acte". Cuvintele în cauză puteau fi la fel de bine rostiri izolate și accidentale, ba chiar invenții ale autorului de glosar. O atestare contemporană (în măsura în care are garanții de autenticitate) schimbă radical raportul dintre ipoteze.

Argoul și politica: subversiune și complicitate

În politica lingvistică a totalitarismului românesc, argoul a fost obiectul unei ostilități permanente. Atitudine perfect explicabilă – dat fiind potențialul său subversiv[5] și natura sa de limbaj al grupurilor marginale –, surprinzătoare doar prin ducerea la extrem. Nu exista o poziție oficială în domeniu; spre deosebire de Stalin, liderii comuniști români nu s-au ocupat niciodată explicit de problemele limbajului (cu excepția unui fapt de legiferare socio-lingvistică – privind formula de adresare *tovarășe*[6]). Presiunile cenzurii și „directivele" de circulație restrânsă au acționat totuși consecvent; rezultatele se pot urmări în cel puțin trei domenii: cercetarea științifică, dezbaterea publică pe teme lingvistice sau literare și literatura însăși.

Istoria lingvisticii românești din anii 1950-1989 arată clar că argoul fusese eliminat din câmpul obiectelor apte de a fi investigate; dacă în anii premergători celui de-al doilea război mondial studiile argotice începuseră să se dezvolte și fuseseră publicate un număr mare de articole ale unor lingviști cu autoritate, după 1950 lucrări mai importante apar în străinătate (de exemplu, studiile lui Juilland 1952a sau Schøller 1971, 1972), în țară domeniul fiind practic abandonat. În această perioadă apar doar rare note de popularizare sau capitole din tratate de lingvistică generală (care nu aduc nici un material nou față de cel din anii interbelici), câteva articole despre argoul studențesc, militar

[5] În prefața la Thom 1993, Sorin Antohi sugerează, în final, că terapia „maladiei" limbii ar putea uza de „experiența din deceniile anterioare în privința rezistenței la limba de lemn: codurile alternative, argourile, parodierea clișeelor, aforismele sârbe, toate subversiunile comunicării..." – toate vizând „recucerirea limbii naturale". Raportul dintre autoritate și marginalitate, dintre limba de lemn a totalitarismului și argou s-a manifestat și în cazul limbii române printr-o discretă opoziție și o discretă condamnare; argoul tineresc era un mijloc de diferențiere față de limbajul oficial, un spațiu al relativei libertăți.

[6] V. Roceric 1995.

(Lupu 1972, Petre 1978, Moise 1982 ş.a.) şi rural (Todoran 1969). Nu se publică, în orice caz, nimic despre argoul mediilor interlope.

Fenomenul ar putea fi explicat, în principiu, prin schimbarea paradigmelor de cercetare, mai ales în perioada valului structuralist, evident refractar faptelor de limbă marginale şi dependente de contextul social. Că nu e vorba doar de aşa ceva se poate vedea din afirmaţiile lui Al. Graur, care publicase înainte de război studii dintre cele mai interesante despre originea ţigănească a unei părţi a lexicului argotic românesc; în 1972, lingvistul adopta un ton moralizator şi argumente ideologice, pentru a condamna continuitatea argoului:

> „A fost o vreme când băieţii marilor capitalişti, dorind să arate că nu se sperie de situaţia specială a lui papa, îşi împestriţau vorbirea cu expresii din graiul apaşilor şi vagabonzilor etc., multe dintre ele fiind de origine ţigănescă. După eliberare, ele au dispărut, timp de vreo 15 ani am avut impresia că pentru totdeauna. Iată însă că au reapărut, în graiul copiilor actuali, care nu ştiu pe cine mai vor să sperie (...). Dar ele sunt compromiţătoare prin însuşi faptul că sunt rostite (...). Cuvintele de argou aduc aminte de mediul interlop din care au fost extrase, mediul vagabonzilor, al hoţilor de buzunare, al oamenilor fără ocupaţie precisă, în cel mai bun caz fără o ocupaţie calificată (...). În general, grupurile dubioase din trecut s-au risipit, copiii actuali nu au avut ocazia să le cunoască. De unde au fost readuse în actualitate expresiile ţigăneşti? Fără îndoială s-au găsit adulţi care nu le uitaseră şi care le-au transmis celor mai tineri, ca un serviciu de la care s-ar fi putut abţine". (Graur 1972: 231)

Argoul era aşadar respins pentru că folosirea lui aparţinea grupurilor – deopotrivă de periculoase – ale plebei (la care se sugerează şi o coloratură etnică) şi ale elitei; viziunea utopică a dispariţiei grupurilor marginale[7] plasa argoul în categoria „resturilor" burgheze, transmise numai prin canalul insuficient ideologizat al familiei. Că totuşi între timp argoul interlop s-a conservat şi s-a dezvoltat în cel mai firesc mod, independent de constrângerile oficiale, au dovedit-o lucrările (dicţionare şi articole) apărute după 1989, ca şi pătrunderea tot mai masivă a elementelor argotice în limbajul colocvial al publicisticii contemporane.

În deceniile comuniste, discuţiile publice din mass-media tratau argoul ca pe un pericol împotriva căruia trebuie să fie mobilizate toate forţele naţiunii. Excepţiile – cazurile în care argoul era valorizat prin criteriile tradiţionale de expresivitate şi umor – au fost rare şi au aparţinut în general lingviştilor (un exemplu este Niculescu 1979). În condamnarea argoului, argumentele de sociologie marxistă, mai frecvente la început, au intrat treptat în concurenţă cu argumentele naţionaliste, în continuă ascensiune în timpul regimului Ceauşescu. Campanii de presă cu titluri de tipul „O cauză patriotică – apărarea limbii române" (*SLAST* 34, 1982), „O problemă a noastră a tuturor: Cum apărăm puritatea limbii vorbite" (*SLAST* 46, 1986) etc. invocau „demnitatea cuvântului" şi „spiritul românesc", vehiculând metafore clişeizate: argotismele

---

[7] V. şi Ivănescu 2000: 725.

sunt „nocive impurități“, „erzațuri inutile“, alcătuind „o limbă pestriță cu cuvinte de împrumut fără nici o legătură cu limba-mamă“ (*SLAST* 28, 1986); ele produc „degradare“, „poluare“:

> „Nu se poate să nu ne întrebăm ce se întâmplă, cui se datorează degradarea uneori a cuvântului, poluarea vorbirii cu expresii și cuvinte străine spiritului limbii române, potrivnice mentalității și simțirii proprii poporului care se exprimă în această limbă (...). Neadmonestarea la timp în școală sau în familie a unei exprimări incorecte, acceptarea ca amuzante a unor cuvinte provenind din universul unor existențe marginale, periferice își lasă amprente greu de depărtat...“.
> (SLAST 46, 1986)

Între limba ideală și argou se stabilesc raporturi transpuse în perechi de termeni opuși, ca: puritate/impuritate, uniformitate/„împestrițare“, sănătate/boală, centru/periferie, autohton/străin etc. Interpretările oscilează între percepția unei expansiuni sau a unei scăderi a pericolului, între alarmă și optimism, ca în declarația finală a unui procuror criminalist: „Îmi imaginez limba ca un organism viu, iar argoul ca un microb. Trupul sănătos al limbii îl va îndepărta ca atare. Deja l-a împins la periferie“ (interviu cu titlul „Să nu uităm că argoul este limbajul delincvenților! “, în *SLAST* 34, 1982, 4).

Discuțiile asociază în genere argoul cu „expresiile tari“, cu înjurătura, cu „cuvântul frust, brutal“, cu termenii obsceni (la care nu se fac, desigur, decât aluzii discrete); locutorii vizați sunt în primul rând tinerii, iar contextul de comunicare – oralitatea familiară (mai puțin controlată politic); discuția e uneori împinsă către literatură, unde cuvintele în cauză ar fi „lăsate să circule prea liber în cărți“ (*SLAST* 46, 1986).

Printr-unul din paradoxurile producătoare de confuzie proprii regimurilor totalitare, singurul roman intens argotizant al epocii postbelice, *Groapa*, era semnat de un autor între timp oficializat, cu funcții politice importante și cu rol fundamental în mișcarea literară naționalistă, antioccidentală, favorizată de regim. În plus, elemente de argou apăreau din când în când în paginile revistei conduse de Eugen Barbu în deceniile 7 și 8 (*Săptămâna*): ca instrument de captare, satisfăcând dorința cititorilor de a ieși din șabloanele oficiale. Pe de altă parte, fără a semnala în vreun fel contradicția, revista ataca frecvent anumiți autori contemporani, incriminându-le tocmai nonconformismul de limbaj. Folosirea – oricum limitată – a argoului devenise monopolul grupării care oferea publicului o supapă, o schiță de normalitate – și, în același timp, intensifica atacurile contra adversarilor regimului. Întreaga situație – care ar merita să fie studiată cândva în detaliu – oferă un exemplu interesant de manipulare politică a registrelor limbajului.

Stadiul actual

Argoul contemporan, variantă de circulație destul de largă, în care latura practică, de păstrare a secretului, definitorie pentru argoul clasic – al hoților –, e înlocuită de spiritul de frondă și de nevoia de expresivitate, e tot mai atestat,

în ultima vreme, în scris: în cărți care reconstruiesc universul cotidian şi în ziare şi reviste, în momentele în care îşi permit (sau chiar îşi propun) un stil dezinvolt, neconvențional. Au apărut în ultimii ani şi lucrări lexicografice – Tandin 1993, Croitoru-Bobârniche 1996, Volceanov, Volceanov 1998 – care adună şi explică un material argotic românesc; de asemenea, dicționare bilingve de argou, care încerarcă să furnizeze echivalențe păstrând unitatea de registru stilistic (Nimară 1993, Frosin 1996, Balaban 1996, Lăzărescu 1996, Dumitrescu 1998, Luca 1999 ş.a.).

Aproape orice discuție despre argoul românesc contemporan – în varianta lui neprofesională, de limbaj al tinerilor – începea până nu de mult cu câteva exemple canonice (şi se limita, uneori, la acestea): *mişto, nasol, gagiu.* Era ceea ce împiedica, în parte, să se observe dimensiunile mai largi ale fenomenului; desigur, argoul românesc e relativ puțin dezvoltat şi e mai greu de găsit o situație pe care s-o domine în exclusivitate, de pildă o conversație în care pentru un vorbitor de limbă română literară neavizat totul să fie de neînțeles; el se manifestă, mai curând, prin elemente expresive care se inserează în mod masiv sau limitat în limbajul de toate zilele. Numărul acestor elemente este totuşi mai mare decât se crede de obicei. Câteva exemple, de cuvinte şi expresii a căror circulație s-ar putea să fie efemeră, dar nu legată de un grup social limitat (studenți, militari etc.), sunt: *marfă, meseriaş, valabil, vrăjeală, trombonist, trotilat, a se da rotund, a zemui, venit cu pluta* (sau *plutaş), căzut odată cu ploaia, venit cu roata de caşcaval pe dunga gardului, e groasă, măcăne* etc. Unele sunt mai vechi, altele n-au apucat să fie înregistrate de lingvişti, deşi cercetările în domeniu nu sunt deloc de neglijat; există numeroase articole dedicate argourilor, scrise de prin anii ′20 până în prezent şi inventariind forme care riscau să se piardă definitiv[8]; oricum, e amuzantă discrepanța dintre specialiştii care iau foarte în serios acest aspect al limbii şi îi apreciază expresivitatea – şi amatorii care (mai ales operând cu clişee şi exemple-tip şi reducând problema la cazul unor cuvinte aşa-zicând „urâte") cer „purificarea" limbii şi evitarea argoului.

În primii ani de după 1989, de altfel, elementele argotice de tipul celor citate – care ar putea fi foarte bine încadrate în aspectul familiar al limbajului – s-au opus „limbii de lemn" şi în general formulelor fixe abstracte şi greoaie ale unui stil oficial.

Una dintre trăsăturile stilistice fundamentale ale limbajului familiar şi argotic este folosirea ironică a hiperbolei: *j'de mii, criminal, în disperare*. Pe de altă parte, valorizarea operează şi cu adjective cu sensul de bază moderat apreciativ şi a căror întrebuințare inițială ilustrează mecanismul litotei: foarte frecvente sunt în limba contemporană *valabil* („E un tip valabil") şi mai ales *meseriaş,* folosit ca substantiv (deci cu o inovație doar semantică), dar şi ca

---

[8] De exemplu: Paşca 1934, Graur 1934, Chelaru 1937, Vasiliu 1937, Armeanu 1937, 1938; Dragoş 1938, 1942, Florea-Rarişte 1938; apoi Lupu 1972, Moise 1972, 1981, 1982, Petre 1978.

adjectiv („o muzică meseriaşă"). Sensul lor – indicat cu ajutorul conturului intonaţional – variază de la „bun" la „foarte bun, excelent". Eufemismele *obosit* pentru „beat", *a împrumuta* sau *a completa* pentru „a fura" presupun, ca atitudine intelectuală, acelaşi refuz al exagerării, al dramatizării. Limbajul familiar sau argotic contemporan presupune, de altfel, existenţa unei conştiinţe lingvistice destul de dezvoltate, pe care o dovedeşte, de exemplu, parodierea limbajului pretenţios, asociat cu verbe comune: *a băga în fizic* („a mânca"), *a ieşi în peisaj* („a ieşi afară"), *a intra în peisaj* (despre o maşină: „a ieşi, din mers, în afara şoselei, a intra în pom") etc. Zone de maximă bogăţie lexicală, de acumulare a sinonimelor sunt, cel puţin la o apreciere sumară, neîntemeiată pe o statistică, cele constituite din apreciativele referitoare la indivizi sau situaţii, din descrierile acţiunii de ironizare (*a face mişto, băşcălie, caterincă* etc.), a faptului de a păcăli şi de a se lăsa înşelat, din ierarhia de calificări cuprinsă între naivitate şi prostie.

Exemplele de mai sus nu numai că au ca punct de plecare cuvinte din limba comună, chiar din lexicul ei fundamental, dar pot fi şi destul de uşor decodate, chiar de la prima întâlnire cu ele, prin recunoaşterea unei scheme de construcţie de tipul figurii de stil.

Argoul în literatură

Chiar în primul text românesc care inserează pasaje compact argotice – Baronzi 1862 – terminologia argotică pare introdusă, în scop demonstrativ, în structuri sintactice culte. Capitolul de roman cuprinde o mare parte din lista lui Orăşanu 1860, 1861, cu glosări de subsol. Dialogurile sunt însă artificiale, nu numai pentru că se simte încercarea de a epuiza glosarul şi de a construi enunţuri cât mai compact argotice, dar şi pentru că modelul frazei, unele forme şi construcţii rămân livreşti: în ciuda lexicului argotic, textul nu reuşeşte decât foarte rar să creeze impresia de limbă vorbită, de oralitate:

> „Iacă ce vrăjeşte Coman: el zice că a văzut cu ochii lui o grubă mare la dânsa, mă! numai zgripsori pitiţi într-o purcică ce o cărăueşte de ochii noştri (...). Ş-apoi când o veni gagiul cu merindele, o bună mardeală, smulge-i spală-varza şi caro! (...) Acuma-şi ciurupueşte ochişori în vis. Numai ochi de vulpe, mă! şi fără albituri".
> (Baronzi 1872: 131)

Metoda acumulării de argotisme va fi folosită şi mai târziu, cu scopuri pitoreşti şi demonstrative: desigur că un text e cu atât mai spectaculos cu cât diferă mai mult de limba curentă, devenind aproape incomprehensibil fără glosar. Din punct de vedere lingvistic, asemenea fragmente sunt mai puţin autentice, pentru că nu corespund perfect utilizării obişnuite a argoului în comunicare: când nu e folosit ca limbaj strict „tehnic", cu caracter secret (de pildă, pentru a prescrie, eliptic, obiectele şi fazele unui furt), lexicul argotic e grefat pe enunţuri de limbă vorbită comună. Observaţiile de mai sus nu pun în discuţie interesul pur literar al textelor „compact argotice", ci doar utilizarea

lor ca material lingvistic. Altminteri, miza acumulării poate fi foarte diferită: se reduce, în texte contemporane, la efectul simplu al pitorescului de limbaj, în texte fără pretenții:

> „Haios era, ce zici, suflete? – Mişto, bă! – Ce caft îi căpăcea la gioale. Te-ai prins? – Sanchi. Ce? Aschimodia nu i-a țărsănit un flit între felinare? – Eşti nasol. Păi nu i-ai ginit moaca? Ce cărămidă avea! – Lasă-te de cioace...“ .
>
> (Sântimbreanu 1987: 108)

> „Bă, fleandură, cască pavilioanele tale de godzilă şi bagă la bostan ce-ți gavaresc. Încearcă să te evapori mai înainte ca să te iau la mardeală. Daca-ți pavoazez muianul cu două carabe o să zici că n-ai baftă. Nu-ți mai da atâtea talente fiindcă iese cu şucăr. Mucles! Şi fii atent să nu-ți aplic o ştampilă la cercevele cu barosul ca să-ți absoarbă vidul din ghiozdan“. (Arion 1983: 21)

Presa şi cărțile din ultimul deceniu al secolului XX au fixat în scris un material argotic românesc destul de bogat, care avusese până atunci o circulație aproape exclusiv orală. Un limbaj esențialmente oral, existând doar prin dialog, nu poate fi însă cuprins cu uşurință într-o structură de monolog scris. Literatura creează uneori texte compact argotice, unitare, chiar în versuri[9]: verosimilitatea lor e un produs artistic, propunând un limbaj nereperabil în situațiile de comunicare reală.

Mai ales memoriile (vag literaturizate) în limbaj argotic fuseseră un gen prea puțin reprezentat în cultura română. Memorialistica argotizantă – în care s-ar încadra cărți precum Chertiție 1991, Avasilcăi 1994 – oferă un material interesant – dar şi o combinație, în grade variabile, între autenticitatea orală şi artificialitatea voit scriitoricească. În textele de acest tip adaosul argotic e semnalat adesea chiar de autor, printr-un naiv abuz de ghilimele; un fost gardian tinde astfel să păstreze o disociere între limbajul în care comunică cu deținuții şi cel de narator cult:

> „Lovin, chiar aşa proastă impresie ți-am lăsat? Tu ştii că în puşcărie nu merge «blătuiala» şi chiar dacă ar fi «loc de întors», eu nu mă pretez la astfel de lucruri. Uite, ca să-ți demonstrez că sunt «domn», îi dau foc la «sută» şi-am să uit ce-ai vrut să faci! (...) Când am auzit că mai vrea să «decarteze două bucăți», mi-am dat seama că «Pupăză» este în «filon»“. (Chertiție 1991: 84, 86)

Strategia ghilimelelor, care poate fi interpretată în replicile naratorului-personaj şi ca o marcă a distanțării de cuvinte şi expresii citate în mod ironic, este extinsă (abuziv) şi asupra vorbirii celorlalți: „Mormânt. Mă ştiți pe mine că umblu cu «jetul»? Eu n-am să vă «sifonez» niciodată, cu toate că m-am gândit că dacă «mă dați în primire», s-ar fi putut să-mi «golesc guşa»“ (id., 86).

---

[9] Un început al pătrunderii argoului în poezie e de găsit în Arghezi (*Flori de mucigai*, 1931) – cf. Arghezi 1980, I: 137 (*Sici, bei*); în a doua jumătate a secolului al XX-lea, încercările se înmulțesc: v. de exemplu Stănescu 1992 (volum postum) şi mai ales Astaloş 1999 (în care un limbaj poetic insolit se află la limita dintre autenticitatea vulgară şi invenția pură).

Combinarea registrelor e şi mai semnificativă în cartea unui fost deţinut, care etalează în faţa cititorului o dublă competenţă: de diferenţiere (prin argou) şi de participare la stilul „elegant“ (prin lexicul neologic). Rezultă enunţuri de genul: „La câteva săptămâni de la debutul meu la Poarta Albă eram deja haladit“; „dacă-l flatai şi îi băgai gargară cu vorbe meşteşugite, îl determinai să-şi schimbe radical comportamentul“ (Avasilcăi 1994: 24, 22). De altfel, neologismul nu e singura marcă a intenţiei de solemnitate stilistică: structuri sintactice cu infinitivul – „mecla i s-a spart, şi buza de jos a început *a emite* bulion“ (p. 7) –, folosirea demonstrativelor – „în *acele* zile friguroase“ (p. 25) – sau a unor conjuncţii culte „tu o să dormi la raft *căci* eşti tânăr şi pufan“ (p. 5) – sunt la fel de contrastante cu oralitatea argotică, sau cel puţin cu consecvenţa ei creatoare de verosimilitate. De fapt, hibridul stilistic poate avea drept cauză dedublarea vocii autorului pus într-o situaţie de comunicare în afara mediului argotic, dar e foarte probabilă şi o contaminare autentică a limbajului argotic cu alte registre ale limbii.

În mod evident, textele în cauză sunt gândite ca documente: chiar mai puţin ale unei experienţe de viaţă, cât ale limbajului. Ele par produse de intenţia clară de a completa un gol, de a demonstra pur şi simplu existenţa unui limbaj argotic. În ciuda ostentaţiei şi a artificialităţii, chiar această opţiune pentru curiozitatea filologică le asigură interesul la lectură. Textele nu ating performanţa unei fuziuni, a inventării unui limbaj credibil, părând să cultive cel mult o retorică a ornamentului şi a pitorescului. Rezultatul e o polifonie involuntară, în care două limbaje coexistă fără a fuziona, vocea interlopă fiind dublată de una respectabilă, conformistă, adesea chiar moralizantă[10].

Glotonime

Argoul reprezintă un caz tipic de spontaneitate naturală; teoriile mai vechi, care încercau să-l descrie ca pe un sistem artificial, construit cu intenţie, deliberat, s-au dovedit lipsite de temei. Mai mult: chiar conştiinţa lingvistică a vorbitorilor, gradul în care ei recunosc că vorbesc „altfel“ sau „altceva“ decât diverse categorii de conaţionali, rămân de demonstrat.

Conştiinţa de sine a unui limbaj e reflectată de asumarea unei denumiri. Diverse argouri europene sunt cunoscute prin numele lor specifice – *Rotwelsch* (german), *gergo, furbesco* (italiene), *germania* (spaniol), *jargon, jobelin, argot* (franceze) etc. Pentru română, specialiştii au utilizat neologismele *argou* sau *jargon,* cu o lungă (dar nu foarte interesantă) dispută terminologică. Adesea, desemnarea s-a făcut prin raportare la categoriile de vorbitori: „limbajul delincvenţilor“, „limbajul răufăcătorilor“ etc. Baronzi 1872 vorbea de „limba

---

[10] Istoria relaţiilor dintre argou şi literatura română aşteaptă să fie studiată în detaliu. Situaţiile sunt foarte variate şi uneori paradoxale: e amuzant, de pildă, să observi că în spaţiul literaturii de consum, într-un gen care atrage de obicei utilizarea argoului – romanul poliţist – cărţile româneşti din ultimele decenii ale secolului al XX-lea au preferat, cu puţin excepţii, limbajul plat, convenţional, impus de norma exterioară (şi de modelul eroului pozitiv: poliţistul cultivat, încarnare a ordinii sociale ideale).

cărăitorilor": destul de obscurul *cărăitor* sau *cârâitor* a fost legat de verbul *a cârâi* şi de *cioară*, desemnare ironică şi depreciativă a ţiganilor. Dacă sensul primar metaforic al verbului trebuie să fi evocat vorbirea, cel notat de Baronzi era total diferit: *a cârâi* „a fura", deci *cârâitor* „hoţ". E posibil ca la verb să se fi revenit după ce *cârâitor* ajunsese să însemne, din „ţigan", „hoţ", dar toate ipotezele sunt neverificabile, simple exerciţii etimologice cărora le lipsesc alte atestări sau explicaţii. Iordan a apropiat, în schimb, „limba cârâitorilor" de termenii *păsărească* şi *păsăreşte* („a vorbi păsăreşte"); legătura e posibilă, *păsăreasca* fiind (şi) un tip de limbaj secret, bazat pe un procedeu de deformare sistematică a cuvintelor (v. Pop 1932).

Micul glosar din 1936 al lui V. Cota are în titlu o desemnare clar „exterioară", din perspectiva amatorului cu informaţie franceză – *Argot-ul apaşilor* – şi în subtitlu o formulare mai apropiată de ceea ce ar putea fi desemnarea „din interior", de către vorbitorii înşişi: *Dicţionarul limbii şmecherilor*.

În fine, foarte interesantul studiu al lui Granser 1992 are ca titlu *Miştocăreasca*: nume de limbaj şi, în acelaşi timp, formaţie lexicală din familia unui cuvânt argotic de bază, mereu actual, emblematic: *mişto* (în vreme ce *cârâitor* a ieşit din uz, iar *şmecher* a intrat cu sensuri mai largi în limba comună, *mişto*, deşi foarte răspândit, rămâne marcat de originea sa argotică). Deşi nu mi se pare că ar avea o circulaţie semnificativă în mediile argotizante, termenul e neechivoc şi poate aspira la funcţia de glotonim consacrat. În cuprinsul lucrării, Granser inventariază, de altfel, expresiile care acoperă câmpul „vorbirii argotice", oferind un material nou şi, după toate aparenţele, autentic. Doar două cuvinte – *şmecher* şi *mişto* – par să fi produs „nume de limbi", în conformitate cu tiparul firesc (*româneşte – româneasca, ţigăneşte – ţigăneasca* etc.): cineva vorbeşte *şmechereşte* sau *şmechereasca, miştocăreşte* sau *miştocăreasca*[11]. În rest, expresiile descriu acţiunea de a vorbi într-un anume stil, fără a izola limbajul ca o entitate substantivată: e probabil modul cel mai firesc în care vorbitorii se raportează la actul lor de comunicare. Seria înregistrată de Granser 1992 cuprinde expresiile: *a vorbi la şmecherie, a vorbi la mişto / la derută / la caterincă / la asuceală / la ciorănie / la isa / la uşcheală / pe blat* sau *pe unde scurte*. Desigur, cele mai multe dintre formulele citate denumesc în primul rând vorbirea ironică, înşelătoare, ambiguă, neserioasă, actele lingvistice indirecte: faptul că acestea pot deveni o caracterizare globală a unui tip de limbaj constituie, de fapt, o o garanţie a existenţei respectivului limbaj şi chiar o primă interpretare a sa.

---

[11] V. totuşi şi *gomoţasca*, la Todoran 1969; cf. ELIR.

2. Câmpuri semantice ale argoului

În argoul românesc – în acea parte a lui care e mai ales un limbaj tehnic, secret, al mediilor interlope, dar şi în zonele predominant expresive (care fac trecerea către limbajul familiar curent) – principalul mijloc de formare a vocabularului e dezvoltarea de sensuri figurate. Relațiile metaforice şi metonimice organizează câmpurile semantice ale argoului lăsând uneori să se întrevadă schița unui mod de interpretare a lumii.

Viziunea din interior

În modul de a desemna lingvistic acțiunea şi actorii unui furt sau ai unei înşelătorii, relația dintre hoț şi păgubaş nu apare ca una de adversitate: e mai curând ironic-afectivă – ca între orice profesionist şi domeniul său de activitate. Victima e numită *ursoaică, elefant, husen, fraier, mireasă* etc. (termenii provin din diverse faze de evoluție ale argoului românesc). Dacă pentru *fraier* acceptăm una din cele mai credibile etimologii propuse până acum, care porneşte de la un cuvânt german cu sensul de „logodnic, pretendent", *fraierul,* ca şi *mireasa,* ar sugera o alegorie a furtului ca nuntă[12]. De fapt, s-a observat că există în lexicul argotic o asociere destul de stabilă între trei câmpuri lexicale: aceleaşi verbe (de exemplu *a arde, a rade, a frige*) desemnează deopotrivă furtul, bătaia şi actul sexual (Granser 1992). Acțiunea agresivă stabileşte cea mai puternică legătură cu celălalt. De altfel, prin eufemisme ironice, furtul e tratat şi ca un act favorabil păgubaşului: acesta e *uşurat* şi *curățat* (sau *trecut pe la „Nufărul"*). „Pacientul" e prezentat de unele verbe şi expresii în ipostază activă; cel bătut e un beneficiar (chiar în limbajul familiar curent): *ia bătaie, o încasează, o capătă, o ia în barbă, îşi ia porția, mănâncă o chelfăneală* – ba *o* şi *fură*. Sistemul lexical pare să sugereze că furtul, înşelăciunea, bătaia sunt, în fond, relații cooperative.

Pe de altă parte, mecanismul metonimiei, foarte productiv în constituirea vocabularului argotic, are ca efect global o anume „deconstrucție corporală": părțile corpului sunt descompuse şi autonomizate, devin obiecte sau subiecte ale acțiunilor concretizate. „A observa" este *a pune pleoapa* sau *a da geană*; prin substituție metaforică, *a trage cu oblonul*; Acțiunile umane sunt reprezentate prin gesturile care le compun şi care detaşează într-un fel părțile corpului de întregul ființei: insul *dă din buze* (vorbeşte) *dă pe gură* (spune), *bagă la burduf* (mănâncă), *bagă la tărtăcuță* (reține), *bagă cornu-n pernă* (adoarme) etc. Formula care descrie intenția (personală, arbitrară) într-o transpunere corporală – *aşa vrea muşchii lui* – a intrat în uzul familiar[13]. În furt, mâna poate deveni un

[12] E totuşi mai probabil ca modificarea semantică să fi pornit de la sensul secundar, dezvoltat deja în germană, al cuvântului *Freier*, de „client al unei prostituate"; de aici se putea ajunge uşor la ipostaza de victimă a unei înşelătorii.
[13] V. infra, p. 223-224.

agent autonom: transpunerea metonimică operează ironic o eliberare de realitatea actului, ca în expresia *a o scăpa la găleată* (= a fura dintr-un buzunar).

Furtul, înşelarea, agresiunea sunt normalizate stilistic prin folosirea termenilor profesionali generici – *a opera, a lucra, meserie, mecanic (de buzunare)* – dar şi prin neologisme eufemistice încă mai elegante: *a anexa, a achiziţiona, a anticări, a completa* (= a fura); *a articula, a demonta* (= a bate); *album* (= cazier), *universitate, academie* (= închisoare) etc. Există chiar un vocabular tehnic tradiţional, care rămâne destul de obscur, fie că desemnează specializări (*borfaş, găinar, caramangiu, şuţ, panacotist, bilaitor, cocofic, pisicar, maimuţar, ploscar, şmenar, şpringar*)[14], fie că descrie obiecte vizate (*coajă, muşamat, mort, panacot* – toate sinonime pentru „portofel"), locul lor (*la căldură, la prima, la primărie* – indicând locul buzunarului), instrumentele furtului (*pontoarcă* – tip de cheie universală atestată de Orăşanu 1860, numită la fel şi azi).

E interesantă, pe de altă parte, conştiinţa lingvistică pe care o presupune utilizarea argoului: uzul limbajului se învaţă, se exersează prin variaţii, jocuri de cuvinte, ambiguităţi. Întrecerea în „poante", sinonimii şi formule cu dublu înţeles pare esenţială pentru apartenenţa la comunitatea profesională; e oricum un criteriu pentru dobândirea unei superiorităţi între confraţi. O bună parte a lexicului argotic cuprinde referiri la limbaj: ca tehnică a înşelării (*a vrăji, a cobzi, a cobzări, a iordăni, a duce cu papagalul, a băga texte*), ca act – condamnabil – de denunţare (*a sifona, a prădui, a cânta, a sufla, a ciripi*), ca practică a ironizării (*a face caterincă, a face caragaţă, a lua la mişto*...). Ultimele expresii alunecă spre caracterizarea globală a vorbirii argotizante, aşa cum am văzut-o mai sus (*a vorbi şmechereşte, la mişto, la uşcheală* etc.).

Câmpul semantic al *turnătoriei*

Lista de echivalente culte pentru termenul „informator"[15] e destul de modestă: cu excepţia neologismelor *delator* şi *denunţător*, ambele cu un sens ceva mai restrâns, limba literară nu oferă prea multe posibilităţi. În registrul familiar, termenul cel mai exact, *turnător*, are, ca şi restul familiei sale lexicale (*a turna, turnătorie*), conotaţiile depreciative de rigoare. În DSR se mai pot găsi, alături de cuvintele deja citate, obişnuitul *pârâtor*, dar şi *sicofant* (livresc), *prepuitor* şi *vadnic* (învechite).

---

[14] E drept că unele dintre denumirile citate au intrat, cu un sens extins, în uzul familiar; *găinar* „hoţ de găini" sau *borfaş* „hoţ de rufe, de haine" au căpătat sensul generic „hoţ de lucruri mărunte"; fenomenul continuă, mult mai recentul *şmenar* evoluând de la sensul specializat „persoană care înşeală (prin anumite metode specifice) la schimbul valutar" la sensul larg „escroc".

[15] Temă politică de mare actualitate în anii '90, obiect al unor iniţiative legislative (legate de posibilitatea de a consulta dosarele poliţiei secrete), situaţia foştilor informatori a produs, printre altele, în presa românească, veritabile exerciţii de analiză semantică, încercări subtile de disociere a uzurilor şi a semnificaţiilor termenilor „tematici". Termenii cel mai des folosiţi, în registrul predominant neutru, sunt *informator* şi *colaborator*. De obicei sunt lipsiţi de determinări, lucru firesc pentru primul cuvânt (nu tocmai ambiguu), mai puţin pentru cel de-al doilea (izolat din sintagma *colaborator al Securităţii*).

În schimb, o sinonimie impresionantă e oferită de limbajul argotic, în care noţiunea e una esenţială şi marcată de o negativitate fără echivoc. Nu toţi termenii traduşi în glosarele noastre de argou prin „informator" au această semnificaţie stabilă; uneori, ea transleazǎ înspre „trădător" sau e o simplă insultă, adaptată contextual. Mulţimea formelor merită totuşi să fie inventariată. În Tandin 1993 apar, de exemplu: *calpuzan, canar, castor, chibiţ, ciripitor, cântăreţ, clănţău, cobzar, doniţar, doniţaş, interpret, îngheţată, lătrător, limbă, limonadă, limonagiu, mincinos, mârâitor, peţitor, pleşcar, râşniţar, sifon, sifonar, spurcat, surlaş, toboşar, trâmbiţar, trompetist, ţambalagiu, vânzător* ş.a. Actul de delaţiune e descris de verbele şi locuţiunile: *a cânta, a cânta la cobză, a cloncăni, a ciripi, a duce doniţa, a guiţa, a lătra, a mârâi, a umbla cu plosca, a umbla cu pluguşorul, a umbla cu râşniţa, a bate toaca, a bate toba.* Din alt dicţionar de argou – Croitoru Bobârniche 1996 – se pot adăuga, pentru acţiune: *a borî, a face cântarea, a desena, a da pe gheaţă, a manevra, a deschide pliscul, a da drumul la robinet, a vărsa, a vomita*; pentru agent: *jeg în gât, jet, tiflă* etc. Lista e evident deschisă; mai apar *cirip* (la Paul Goma), *a stropi* (în Avasilcăi 1994), *a da pe goarnă* (în *AC*) etc.

Oricât ar fi de îndoielnice unele cuvinte şi expresii din seria citată (date fiind mobilitatea argoului şi caracterul său oral, sunt frecvente extinderile semantice, uzurile ad hoc, polisemia bogată), şi chiar dacă originea unor denumiri e destul de obscură, se conturează câteva modele fundamentale de interpretare metaforică şi umoristică a fenomenului. Pe de o parte, informarea fiind un caz particular al vorbitului (în situaţii în care recomandabilă e tăcerea), cuvinte care semnifică „a vorbi" apar şi cu sensul particularizat de „a face o delaţiune" (*a umbla cu pluguşorul, a umbla cu râşniţa, a bate toaca, a bate toba, a deschide pliscul),* iar cele care derivă de la denumiri argotice ale gurii devin sinonime pentru „*delator*": *clănţău, cobzar, râşniţar, toboşar, trâmbiţar, trompetist, ţambalagiu.* E interesant că tratarea metaforică a „turnătorului" ca *pasăre* (*canar, ciripitor* etc.) şi cea a „turnătoriei" ca tip de *cântare* se regăsesc în limbaje argotice din mai multe limbi (franceză, italiană, spaniolă, engleză etc.). Personajul e trecut, prin metaforă şi în mod depreciativ, în registrul animalier (*castor, lătrător, mârâitor,* cu obiceiul de a *guiţa, a lătra* etc.). A doua mare direcţie de dezvoltare a metaforelor (prin aşa numita „derivare metaforică") e legată de *a turna* şi interpretează informarea (de altfel şi vorbirea în genere) ca pe o „deşertare", golire de un lichid. Imaginea devine concretă prin evocarea unui instrument (*doniţar, doniţaş, sifon, sifonar, a umbla cu plosca),* sau prin variaţii pe tema lichidă: *a da drumul la robinet, a vărsa, a vomita; a stropi, jet.*

Câmpul semantic al *şmecheriei*

Şmecher e un cuvânt incomod, care pune sub semnul îndoielii pretenţiile lingvistice de a-l încadra şi a-l explica. Banalitatea sa aparentă pare să ascundă câteva mici secrete. Termenul, foarte frecvent în stilul colocvial, e destul de

recent; prima sa atestare provine dintr-un dicţionar bilingv (Barcianu) din 1868, iar unul dintre primele citate reproduse de dicţionare (din Vlahuţă) e semnificativ: „Trebuie să fii şmecher ca să te procopseşti în ţara noastră" (fraza apare aşa în dicţionarul mai vechi al lui Tiktin, în vreme ce autorii dicţionarului academic, DLR, mai exact al volumului care apărea în 1978, o reduc prudent: „Trebuie să fii şmecher ca să te procopseşti"). *Şmecher* pare a face parte din categoria argotismelor intrate în uzul familiar şi tot mai puţin marcate stilistic. De fapt, cuvântul îşi păstrează, în paralel, mai ales ca substantiv, şi un uz argotic foarte clar şi stabil. Categoria *şmecherilor* (în opoziţie şi în permanentă interacţiune cu cea a *fraierilor*) e una aproape profesională; o dovadă e *dreptul* (sau *taxa*) *de şmecher*. Cum am văzut, cuvântul intră în componenţa sau stă la originea unora dintre desemnările limbajului argotic românesc (*limba şmecherilor; limba şmecherească; şmechereasca*), abilitatea verbală fiind una din trăsăturile esenţiale ale prototipului. Abrevierea *şme*, atestată în micul glosar Cota 1936 şi discutată – în construcţia glumeaţă *à la şme* – de Iordan, e mai actuală ca oricând, prin răspândirea modei trunchierilor (pentru care are privilegiul întâietăţii în timp): „Se crede *şme de Bucureşti*" (Preda 1988). Varianta de pronunţare *jmecher* apare în scris ca o notă de individualizare glumeaţă prin exces de oralitate.

Cuvântul are şi o familie lexicală bogată. Diminutivul *şmecheraş* e ironic, depreciativ, minimalizator („un şmecheraş de două parale"); verbul *a şmecheri* e polisemantic: în construcţie tranzitivă, *a şmecheri pe cineva* sau *ceva* înseamnă „a înşela; a truca, a falsifica"; iar ca reflexiv – *a se şmecheri* – are sensul „a deveni (mai) abil": „e, ne-am şmecherit! ". Din familia lexicală mai fac parte adverbul *şmechereşte* şi câteva substantive, nume de acţiune sau de calitate: *şmecherie, şmechereală, şmecherlâc*; primul intră în locuţiunea *la şmecherie*. Interesantă e şi înmulţirea adjectivelor: alături de *şmecher* însuşi, care poate fi folosit adjectival (un tip *şmecher*, o treabă *şmecheră*), se folosesc mai obişnuitul *şmecheresc*, dar şi mai marcatele *şmecheros* („o roşcovană cu ochi şmecheroşi", Arion 1985) şi (provenind din participiu) *şmecherit* („ferchеş, puţin neserios, puţin «şmecherit»..., cucerise numai inimile fetelor din anii mai mici", Dumitriu 1980; „Noi suntem mulţi şi jmecheriţi", *Ceauşescul* 15, 1991). Din prima jumătate a secolului al XX-lea datează falsul nume propriu *Şmecherzon*, de care s-a ocupat şi Leo Spitzer.

O întreagă reţea lexicală desemnează zona de acţiune a şmecherului contemporan. Câmpul lexical cuprinde acţiuni generale – *a se învârti, a se descurca, a se orienta, a se prinde, a fenta, a îmbârliga* –, strategii punctuale – *mişculaţii (mişcoraţii), combinaţii, manevre, lipeli, mistreţuri, moşmande* –, simulări – *trucaje de Buftea, figuri, la şto, la ciuciu* –, mijloace verbale – *papagal, texte, vrăjeli, caterinci, abureli* etc. şi, desigur, plasarea justă: *pe fază, pe felie*. Şmecherul – care e *miştocar, pontos, naş, jupân, băiat de băiat* – îşi *trage* maşini *dichisite, supărate, bengoase*; uneori pretenţiile îi sunt ironizate (de alţi şmecheri), pentru că prea *se dă rotund/lebădă/balenă* etc.

Analiza semantică a calificativelor nu e niciodată uşoară; dicţionarele o rezolvă adesea prin circularitate şi reciclare a sinonimelor. În cazul *şmecherului*, dacă lăsăm de o parte şirul de sinonime, definiţia din DEX e mai curând pozitivă, fără condamnări morale, invocând abilitatea („care ştie să iasă din încurcături; pe care nu-l poţi păcăli"). Oricum, epitetul *şmecher* e folosit azi cu toate nuanţele evaluative posibile: de la dispreţul acuzator la mândria autosuficientă; presupune în genere un amestec stabil de reproş şi invidie, care apare mai evident când comparăm cuvântul cu sinonimele sale aproximative: unele accentuează condamnarea, sunt particularizante şi agravante (*coţcar, înşelător, panglicar, potlogar, trombonist*), altele subliniază latura pozitivă a abilităţii (*abil, deştept, dibaci, descurcăreţ, ingenios, iscusit*).

Câmpul semantic e ilustrat de multe turcisme (sau derivate de la turcisme); majoritatea sunt cam învechite – *ghiduş, işchiuzar* (sau *iuşchiuzar*), *mehenghi, pehlivan, pezevenchi, pişicher, telpiz* – dar cel puţin un termen de bază rămâne în uzul actual: *şiret*. *Viclean* şi *meşter* provin din maghiară, *hoţ* şi *hoţoman* au origine necunoscută, *marghiol* e grecesc.

Pentru *şmecher*, dicţionarele noastre trimit la germ. *Schmecker*, deşi schimbarea semantică (de la sensul „persoană cu gust rafinat", cf. DEX) nu e nici atestată şi nici prea credibilă. Pe de altă parte, în textele literare moldoveneşti din secolul trecut (la Alecsandri, de pildă) apare, înainte de *şmecher* şi *şmecherie*, cuvântul *teşmecherie*: pe care dicţionarul academic (DLR) îl explică printr-o contaminare cu *şmecherie*, deşi lucrurile nu sunt de loc clare; oricum, *şmecherie* (atestat la Creangă şi la Caragiale) pare să-l fi precedat pe *şmecher*. Etimologia mi se pare încă în discuţie (alt etimon german? o filieră idiş? cu totul altă origine?). Ar fi tentantă ipoteza că un cuvânt atât de specific argotic e un rar exemplu anagramatic (de tipul „largonji", „verlan", procedee bine reprezentate în argourile franceze), şi că *teşmecherul* şi *şmecherul* ar veni, de fapt, de la *meşter*. Forma pseudo-germană ar fi, atunci, o subtilă şmecherie: în ce altceva se putea deghiza şmecherul pentru a-şi putea atribui prestigiul seriozităţii şi al tehnicii? Din păcate, pista e destul de fantezistă... Şi totuşi, între cele două cuvinte e o permanentă afinitate semantică: *şmecherul* e de fapt un tehnician al adaptării fără prea multe scrupule, un profesionist al trucului. Oricum, jocul de cuvinte rămâne: o uşoară perturbare fonică, o inversare de silabe, şi *meşterul* devine *şmecher*...[16].

[16] Formele *meşcher* şi *meşcherie* există în limbajul familiar („Prind şi ei «meşcheria»", *GV* 36, 1990, 7), dar desigur că nu li se poate dovedi precedenţa, care ar furniza un argument ipotezei etimologice avansate aici. În realitate, e mai probabil ca metateza să fie ulterioară şi să conducă la o simplă apropiere glumeaţă de *meşter*.

3. Evoluţii semantice şi incertitudini etimologice

Deşi multe din cuvintele şi expresiile familiare şi argotice reprezintă evoluţii semantice şi combinări sintagmatice destul de recente ale unor cuvinte deja existente în limba comună, transformările sunt adesea obscure şi au provocat numeroase interpretări contradictorii.

„Pilă"

Un cuvânt bine cunoscut al limbajului familiar contemporan – *pilă* – atrage atenţia şi prin frecvenţă şi polisemantism, dar şi prin nesiguranţa originii. În limba actuală *pilă* înseamnă atât „intervenţie în favoarea cuiva" („vechea atmosferă de pile şi de presiuni", *Zig-zag*, 47, 1991, 19), cât şi, concretizat, „protector, persoană care protejează pe cineva intervenind în favoarea sa": „Dacă n-ai pile la Oficiul de plasare a forţei de muncă, n-ai nici o şansă" (*Acum*, 29, 1991, 16); „Taica avea cea mai bună pilă din tot plutonul: responsabilul de la restaurantul-motel de lângă unitate" (*Desant '83*, p. 356); „Luăm covor. – De unde? – De la pila duduii" (Fărtăiş 1983: 20). Ultimele trei exemple sugerează, prin gradaţie, că transferul de sens de la unitatea abstractă la agentul ei concret e foarte firesc. În fond, chiar cuvântul *relaţie* a căpătat, în mod similar, un sens concretizat (neînregistrat ca atare, ce-i drept, în DEX, dar foarte cunoscut); la fel, *cunoştinţă* – la care însă sensul „personal" e atribuit influenţei franceze; lucrul e posibil teoretic şi pentru *relaţie*, dar pentru fiecare caz e mai credibilă explicaţia prin evoluţie internă. De altminteri, formula „pile – cunoştinţe – relaţii", în circulaţie la un moment dat ca joc de cuvinte, prin reducerea la iniţialele P.C.R., se bazează pe o cvasi-sinonimie a seriei. Interesant e însă că *pilă* apare, curent, şi cu sensul de concretizare a „beneficiarului", deci a celui în favoarea căruia se acţionează: „erau nişte fetişcane ţâfnoase, cu gura mare (pila contabilului şef sau a inspectorului de la personal, bănuiesc)" (Preda 1985: 184). Enunţul „X e pila lui Y" se poate interpreta, polar, fie ca „X e protectorul lui Y", fie ca „X e protejatul lui Y". În DEX nu sunt cuprinse decât expresiile în care apare cuvântul: *a pune* (sau *a băga) o pilă, a avea pile*. Desigur că din ele s-au desprins utilizările mai libere ale substantivului, exemplificate mai sus; evoluţia semantică divergentă îşi poate avea punctul de pornire în construcţia cu verbul *a avea*.

Discuţia asupra sensurilor alunecă uşor într-una asupra evoluţiei cuvântului – deci şi a sursei, a etimologiei sale. În această privinţă părerile cercetătorilor au fost cât se poate de împărţite. Există în limba română contemporană un substantiv *pilă*, de origine slavă, desemnând o unealtă sau o ustensilă bine cunoscută: e sensul concret, obiectual, cel mai frecvent asociat formei *pilă*; există jocuri de cuvinte care mizează pe sugerarea intervenţiei prin evocarea aluzivă a obiectului, sau desene umoristice care îi includ imaginea. Nu pare însă a exista vreo legătură între obiectul desemnat de cuvântul de

origine slavă şi sensul „relaţie"; specialiştii au preferat să recurgă în explicaţia etimologică la un neologism de origine franceză, omonim cu termenul slav. Nici în acest caz nu e uşor de stabilit o legătură între diversele sensuri literare ale neologismului *pilă* – „dispozitiv de producere a energiei electrice sau nucleare"; „teanc"; „picior de pod" – şi sensul familiar de „intervenţie, relaţie". Dicţionarele moderne – DLRC, DLR, DEX – subordonează sensul familiar sensului „picior de pod"; „contrafort", preluând astfel explicaţia propusă de Cazacu 1944: *pilă* ar fi substituit pe *proptea* în expresia cu sens figurat „a avea proptele".

Cuvântul a mai fost semnalat de Florea-Rarişte 1938 şi de Dobrescu 1938; acesta din urmă îl atribuie argoului electricienilor; se porneşte astfel de la sensul „pilă electrică".

Citatele mai vechi, furnizate de Iorgu Iordan în diverse lucrări, cuprind mai ales construcţiile *a pune* sau *a băga o pilă*. O sursă folosită de mai multe dicţionare (DLRC, DLR) e un fragment din romanul lui Cezar Petrescu, *Calea Victoriei* (1930). Două citate similare, de la aceeaşi pagină, sunt însă folosite în DLR pentru a ilustra o dată sensul „intervenţie", subordonat celui de „picior de pod", altă dată pe cel (ieşit din uz) de „teanc". În textul-sursă utilizările cuvântului *pilă* sunt echivalente şi plasate într-o continuitate care pledează pentru interpretarea sensului figurat familiar prin raportare la „(teanc de) bani – folosiţi ca mită":

> „Şi mâine pune-i o pilă lui Alcaz! Ascultă-mă pe mine, că-s câine mai bătrân. După masă, după ce-ai aranjat tot cu el, pune-i pe deasupra şi-o pilă de o mie de lei. Nu lăsa pila de azi pe mâine. Nu poate să te refuze". (Petrescu 1958: 48)

Cum e foarte posibil ca protecţia să se obţină prin mituire, fragmentul din Cezar Petrescu (dacă nu cuprinde cumva o interpretare personală a autorului asupra originii lui *pilă*), e un argument pentru legarea intervenţiei şi a favorurilor de oferta bănească. Cu atât mai mult cu cât cea mai veche atestare pentru *pilă* cu sensul „teanc, grămadă de lucruri suprapuse" se referă tot la bani. În nuvela *Iancu Moroi* a lui Delavrancea „un avocat renumit... fluiera o polcă şi zuruia o pilă de napoleoni"[17]. E posibil ca un rol în constituirea sensului familiar să-l fi jucat şi înţelesul de „revers al unei monede" al fr. *pile*. În orice caz, la un alt autor care înregistrează fenomene de oralitate ale perioadei interbelice, Neagu Rădulescu, *pilă* apare într-un sens inedit, de „bani obţinuţi prin împrumut, fără intenţia de restituire" (acţiunea de „a tapa"): „Venise ca de obicei pe-aici după nişte franci, în turneu de «pilă», dar eraţi în consiliu"; „da' ce ai tu cu el, mă tată? (...) După pilă şi tu? "; „Vezi însă că eu nu trăiesc din pile" etc. (Rădulescu 1970: 44, 154, 223).

Cuvântul familiar *pilă* e desigur relativ recent şi a cunoscut o răspândire rapidă, având o evoluţie semantică remarcabilă, evidentă chiar dacă atestările îi sunt, până la un moment dat, rare. I se poate înregistra şi un derivat, probabil destul de nou: *pilos* „(ins) care beneficiază de protecţii": „S-au scos de pe liste

[17] Delavrancea 1958, I: 63. E în orice caz prima înregistrare cu acest sens cuprinsă în DLR.

oameni de valoare şi s-au introdus «piloşii»" (*Cotidianul* 76, 1992, 2). Plasarea iniţială a cuvântului *pilă* în sfera legată de bani a limbajului familiar îi poate explica succesul rapid; şi alţi termeni din acest domeniu (*lovele, biştari*) circulă intens, pierzându-şi repede caracterul argotic în favoarea celui familiar, şi apoi apropiindu-se tot mai mult de statutul cuvintelor din limbajul standard.

„Băşcălie"

Pentru neaşteptat de multe din cuvintele limbajului familiar e aproape imposibil să se stabilească originea şi perioada (aproximativă) de apariţie. Inventivitatea limbajului argotic şi familiar înşeală vigilenţa lingviştilor, astfel încât chiar fenomene contemporane rămân adesea obscure. Graur 1988: 225-256 recunoştea că n-ar fi putut să-şi explice istoria cuvântului *banc* „istorioară comică, glumă", pe care îl considera totuşi intrat în circulaţie şi răspândit cu mare rapiditate exact în vremea tinereţii sale, între 1924-1929, dacă i-ar fi lipsit câteva întîmplătoare detalii anecdotice. Ar fi interesant de văzut cât de credibile şi unitare sunt explicaţiile pe care le-am da evoluţiei semantice din ultimii ani a unui cuvânt precum *tacâmuri.* Altminteri, în destule cazuri termenii familiari au avut o istorie mai îndelungată, necontrolabilă în lipsa fixării în scris: li s-ar putea deci stabili doar data aproximativă a „succesului", a răspândirii maxime care le-a adus în scris şi, uneori, şi în dicţionare.

Băşcălie apare, în 1955, în DLRC, doar ca parte a expresiei *a lua în băşcălie* (pe cineva) = „a lua (pe cineva) peste picior, a-şi bate joc de el"; poartă însă indicaţia „familiar", recunoscându-i-se deci răspândirea. În DEX 1975 se mai adaugă două expresii sinonime, *a face băşcălie* (de cineva) şi *a face de băşcălie* (pe cineva); cuvântul e înregistrat cu etimologie necunoscută. Până a fi cuprins în marile dicţionare, termenul apăruse în câteva dintre studiile despre argou din anii '30. Prima atestare pare a fi, până la proba contrarie, cea cuprinsă într-o listă de expresii argotice, în *Adevărul literar şi artistic* din 1923: „Te ia-n băşcălie".

Ipotezele etimologice formulate în deceniul al patrulea sunt destul de prudente, nu tocmai spectaculoase şi nici foarte convingătoare. Graur 1934 atribuie termenului *băşcălie* origine ţigănească, legându-l de un cuvânt cu sensul „şa" şi comparându-l cu presupusa evoluţie semantică a verbului românesc „a înşela": de la „a pune şaua pe cal" la „a abuza de buna-credinţă a cuiva". Vasiliu 1937 pune substantivul *băşcălie* în relaţie cu turcismul *başca* (azi popular şi învechit, dar păstrat în memoria colectivă cel puţin de Conu Leonida: „pensia e başca; o am după legea a veche" şi de Jupân Dumitrache: „una vorbim şi başca ne-nţelegem", Caragiale 1959, I: 87, 15). *Başcă* are sensurile de bază „separat", „deosebit", „diferit", „afară de..." şi e atestat într-un glosar regional, Viciu 1906 (cu un citat favorabil asocierii cu *băşcălie*), în construcţia *de băşcă* „singur": „am rămas *de băşcă*-n lume să-şi bată joc de mine". Şăineanu 1900 – fără a pomeni de *băşcălie* – ilustrează familia de cuvinte a turcismului *başca* prin *başcaliu* (cu sensul literal: „despărţit"), care

„se zicea de cojocarul care nu lucra marfa subţire ca işlicarul şi n-avea voie să cumpere pelcele, stirpituri şi piei albastre, ci numai piei groase de la mocani ori de la măcelari", prin verbul *a băşcălui* – chiar termen administrativ, cu sensul „a separa": „toţi străinii fără privilejuri să se aşeze cu ţara şi să nu fie băşcăluiţi" – şi *băşcăluire* „separaţie": această băşcăluire şi despărţenie". Sugestia tentantă a unei evoluţii de la „izolat" la „discriminat" şi „batjocorit" e totuşi foarte riscantă.

Amatorii de etimologii mai pot folosi, în încercarea de a găsi o explicaţie limpede şi convingătoare, verbul *a băşcăli,* înregistrat de DA cu sensul „a certa, a mustra pe cineva, a-l cicăli, a-l face de două parale, de râs şi de bătaie de joc"; cuvântul a fost interpretat ca o posibilă confuzie cu *a beşteli*, la rândul său termen cu etimologie incertă, apropiat de *a feşteli*. Ar mai exista, în fine, şi *başcă* „turn; boltă; închisoare", variantă a lui *baştă,* a cărei evoluţie înspre *băşcălie* e extrem de puţin probabilă.

Între atâtea sugestii nemulţumitoare, cuvântul rămâne neexplicat – oscilând totuşi mai ales între două surse la fel de pitoreşti: ţigănească şi turcească[18]. Un singur lucru ne poate consola: că şi alte expresii din sfera ironiei, a batjocurii, a vorbei în glumă sunt la fel de obscure, dacă nu ca origine a termenilor, măcar ca istorie a sensurilor. Cum se explică, în fond, *a lua la mişto, a lua la mijloc, a lua în periplizon, a lua în balon, a face caterincă, a face caragaţă, a face de baftă,* ba chiar şi mai banalele *a lua la vale* şi *a lua peste picior*? E drept, explicaţii s-au dat, cu apreciabile eforturi de imaginaţie. Iorgu Iordan considera, de pildă, că potrivit normelor medievale cei condamnaţi erau purtaţi în căruţă spre locul de osândă şi astfel *a lua în căruţă* a căpătat sensul de „a batjocori", extins prin substituţie şi la *a lua în balon, a lua în avion* etc. (Iordan 1975: 289-290).

Probabil că mai firesc ar fi ca multe din expresiile citate să fie rezultatul asemănărilor formale, al unor eufemisme, jocuri de cuvinte, contaminări produse în aceleaşi tipare sintactice. Oricum, o întreagă zonă a vocabularului îşi păstrează micile secrete, cu aerul de a lua în zeflemea eforturile explicaţiilor lingvistice.

Sigură e doar starea actuală a cuvântului *băşcălie*: desprins din locuţiuni, a căpătat autonomie, devenind categorie morală şi estetică, emblemă de comportament; la fel s-a petrecut, de altfel, şi cu *a face mişto* – care a produs *miştoul* – şi ceva mai multe derivate (*miştocar, miştocăresc, a miştocări, miştocărie* – faţă de unicul *băşcălios*).

„Papugiu"

Chiar dacă a ieşit din uzul curent, cuvântul *papugiu* continuă să ne atragă atenţia, măcar pentru că apare în prima scenă a *Nopţii furtunoase*, în enunţul prin care jupân Dumitrache îşi exprimă indignarea: „Iaca, nişte papugii… nişte scârţa-scârţa pe hârtie! 'I ştim noi! Mănâncă pe datorie, bea pe veresie, trag lumea pe sfoară cu pişicherlâcuri…" (Caragiale 1959, I: 13). Contextul fixează

[18] În *Dilema* 32, 1993, Andrei Ionescu propune o altă etimologie.

fără putință de eroare sensul depreciativ, injurios al cuvântului: conform DEX-ului, „om de nimic, care se ține de înșelăciuni, care trăiește din șiretlicuri"; termenul apare, tot la Caragiale, și în *D'ale carnavalului*, într-o replică a lui Iancu Pampon: „Am jucat la Podul Gârlii conțina cu niște papugii până la șase az-dimineață... I-am ras..." (Caragiale 1959, I: 241). *Papugiu* poate ilustra foarte bine eforturile și disputele etimologiei românești – în cazuri aparent simple, ale unor cuvinte familiare și relativ recente: sursa lui turcească este evidentă; legătura cu *papuc* e destul de transparentă formal, dar greu de explicat din punctul de vedere al evoluției semantice. Un cuvânt uzual în epoca lui Caragiale, cu atestări numeroase în secolul nostru, cu origine cunoscută, a primit explicații cât se poate de diverse – amuzante prin inventivitatea lor și prin narațiunile pe care le construiesc; marea problemă a fost de a motiva sensul depreciativ al termenului.

O explicație destul de răspândită pornește de la semnificația mai veche a cuvântului – existentă în turcă și atestată și în română – de „cizmar"; un act de la 1791 vorbește, de pildă, de „breasla papugiilor din București". Nu e însă limpede de ce denumirea meseriașului s-ar fi depreciat: argumentul lui Iorgu Iordan – că „un asemenea meșteșugar poate fi disprețuit, dacă-l punem alături de un cizmar adevărat, mai cu seamă când nu-i în stare să facă nici papuci cum trebuie" (Iordan 1975: 333) – presupune o ierarhie a specializărilor greu controlabilă – și în fond influențată de obiceiurile vestimentare moderne. În vremea în care papucul era încălțămintea boierească și orășenească de bază, meșteșugarul care îl producea era „pantofarul" pur și simplu, nu un cârpaci specializat în operații simple. Decăderea obiectului *papuc* e astfel proiectată asupra istoriei meseriilor și a cuvintelor.

Alte două interpretări etimologice au fost propuse de Al. Graur, care considera că *papugiu* a însemnat inițial și „cel care umbla în papuci, într-o vreme când oamenii bine situați purtau cizme sau cel puțin ghete"; ulterior, lingvistul a imaginat o altă justificare a sensului negativ: un papugiu ar fi fost hoțul „care umblă în papuci, ca să nu i se audă pașii" (Graur 1975: 68).

Surprinzătoare, inventivă dar lipsită de temei a fost și ipoteza lui Scriban 1939, după care la originea sensului depreciativ al cuvântului ar fi stat obiceiul „de a bea la chefuri din fesurile sau din papucii damelor". E oricum interesant modul în care etimologia alege detalii disparate dintr-un decor istoric foarte variat, văzut ca rezervor al tuturor posibilităților.

Mai convingătoare pare explicația mai veche, propusă de Tiktin și de L. Șăineanu, prin selectarea unui alt detaliu de comportament orientalizat: cei doi lingviști au pornit de la un sens diferit al etimonului turcesc pentru *papugiu*: de servitor care păzea papucii lăsați în vestibul de vizitatori. „După vechea etichetă socială – observa Șăineanu 1900 – vizitatorii-și lăsau papucii la scară și intrau numai cu meșii, ca să nu strice covoarele". Portul turcesc, extins și la noi, presupunea utilizarea ciorapilor, a *meșilor* (cizme din piele foarte fină) – și, deasupra lor, a *papucilor:* papucii erau așadar încălțămintea de exterior iar

meşii cea de interior. Celebra povestire a lui Neculce despre lipsa uzanţelor diplomatice la logofătul Tăutu cuprinde detalii pitoreşti nu numai despre băutul rapid al cafelei, dar şi despre încălţămintea neconformă normelor: „n-au fost având mestei la nădragi, că, trăgându-i ciubotile, numai cu colţuni au fost încălţat" (Neculce 1959: 12).

Polemizând cu ipoteza lui Tiktin, Iordan 1975: 333 considera că „obiceiul, specific turcesc, de a lăsa papucii la intrare, nu putea fi atât de cunoscut la noi, încât să dea naştere unui semantism metaforic". În realitate, obiceiul – aplicat, desigur, echivalenţilor de azi ai papucilor de altădată: pantofii – e încă foarte răspândit; e drept, lipseşte cu desăvârşire funcţia de paznic al lor…

Între atâtea explicaţii diverse – după care *papugiu* ar fi fost fie cel care făcea papuci, fie cel care umbla în papuci, cel care bea din papuci sau cel care îi păzea – e greu de făcut o alegere; lucrurile ar putea fi lămurite doar de descrierea mai exactă a cadrului istoric (cu trecerea de la moda orientală la cea occidentală); ar merita aflat şi de ce majoritatea atestărilor moderne din DLR cuprind cuvântul în sintagma *papugiu de Bucureşti*.

Oricum, obiceiul evocat mai sus – de lăsare a papucilor (încălţăminte de exterior) la uşă – explică o locuţiune pe care transformarea obiectului a obscurizat-o parţial. *A da papucii* (cuiva), cu sensul de „a da afară" (pe cineva) va fi desemnat probabil un gest similar celui de a întinde cuiva pălăria şi bastonul, pentru a-i da de înţeles că trebuie să plece. Când papucii şi-au schimbat statutul social, devenind semn al intimităţii casnice, *a da papucii* a fost perceput mai curând ca un gest de „expulzare din spaţiul comun", de unde şi apariţia unei compliniri: „a-i da cuiva papucii *în plasă*". În genere, motivarea expresiei s-a pierdut, totuşi, păstrându-se doar sensul ei global; dovadă, varianta *a(-i) face papucii* (cuiva) – „Am continuat prietenia patru luni, după care el mi-a făcut papucii" (*TL* 453, 1991, 5) –, produsă probabil prin contaminare cu o construcţie sinonimă, *a(-i) face bagajele*.

Tentaţia de a construi poveşti etimologice e, cum se vede, irezistibilă.

„Tun"

În limbajul argotic românesc, cuvântul *tun* e folosit pentru a desemna o afacere ilegală (escrocherie, furt, spargere etc.) de proporţii, cu mari sume puse în joc, cu beneficii considerabile pentru participanţi. Sensul a intrat în limbajul gazetăresc, unde apare tot mai des, ca una din manifestările lexicale ale temei corupţiei; nu e însă introdus de dicţionarele noastre generale în definirea cuvântului *tun* (nici de dicţionarul academic, DLR, ale cărui fascicule conţinând litera T au apărut între 1982 şi 1983, nici de ultima ediţie, din 1996, a DEX). Sensul interlop al lui *tun* era totuşi atestat deja în Cota 1936. În glosare şi dicţionare de argou apărute după 1989 – Tandin 1993, Croitoru Bobârniche 1996 – cuvântul *tun* apare cu acest sens, însoţit şi de derivatul (nume de agent) *tunar* „spărgător; infractor mare"; „hoţ de locuinţe; infractor renumit".

Evoluția semantică a cuvântului *tun* nu e greu de reconstituit: noua semnificație e legată de *lovitură,* care include, între mai multe sensuri apropiate, pe cel „infracțional"; inițial argotic, acest sens a devenit între timp pur şi simplu colocvial (ceea ce nu înseamnă că e şi înregistrat explicit în DEX; se poate totuşi deduce, cu bunvoință, din „atac îndrăzneț" sau „succes important"). *Lovitura de tun* este, evident, un tip superlativ de lovitură, foarte puternică; e posibil să fi intrat în jocul semantic şi funcția – de întărire a unei acțiuni sau a unei calități – pe care *tun* o are, adverbializat, în diferite combinații de cuvinte (*a dormi tun, înghețat tun, sănătos tun, beat tun* etc.). Între substantivele cu valoare adverbială care servesc la indicarea unui grad superlativ, *tun* (probabil cu sensul de „tunet") se poate compara cu *trăsnet* (*deşteaptă trăsnet, frumoasă trăsnet*). E de discutat dacă *tun* cu înțelesul de „lovitură" s-a dezvoltat prin metonimie, prin elipsă, sau direct din sensul mai vechi al lui *tun* „lovitură de tun" (cf. DLR). Oricum, cuvântul apare frecvent în construcție cu verbul *a da* (ceea ce confirmă legătura cu *lovitură*), ca *a da un tun*: „Dl Popârțac *dă un tun* de 7 milioane" (*RL* 949, 1993, 6); „un calcul simplu care ia în seamă actualul curs al dolarului ne demonstrează fără putință de tăgadă ce *tun* se pregătea *să dea* abilul Mania" (*RL* 2126, 1997, 8); „doi studenți şi-un pierde-vară *au dat un* «*tun*» de aproape 52 milioane lei" (*RL* 2251, 1997, 19); „a reuşit în scurt timp *să dea* mai multe *«tunuri»*" (*RL* 2306, 1997, 19).

Croitoru-Bobârniche 1996 indică şi expresia *a trage un tun* „a se îmbogăți, a da lovitura", pe care n-am întâlnit-o în texte, dar care nu e deloc imposibilă, dată fiind frecvența argotic-familiară a verbului *a trage*. Expresia ar dovedi şi existența unei tendințe de remotivare semantică, prin legare de contextul cel mai tipic pentru *tun* – cel „artileristic"; remotivarea se poate observa şi în citatul: „«*Tunuri*» tari, cu bătaie lungă, în timp scurt" (*RL* 2115, 1997, 6).

Adesea, *tun* e folosit în afara expresiilor, pur şi simplu ca nume de acțiune: „marile «*tunuri*» postdecembriste" (*RL* 2015, 1996, 4); „Marele «*tun*»: embargoul iugoslav"; „cel mai mare «*tun*» la care a participat" (*RL* 2282, 1997, 24); „Un «*tun*» de peste patru miliarde lei într-o singură lună" (*RL* 2419, 1998, 24); „cei doi sunt căliți în *tunuri*" (*AC* 17, 1998, 8). O contaminare voită în interiorul aceluiaşi câmp semantic – din care fac parte alte două cuvinte de sursă argotică şi foarte la modă în jurnalismul contemporan, *gaură* şi *țeapă* – poate fi bănuită în manierismul retoric al unui titlu de ziar: „La «*Fulger*» Bragadiru *a tunat* cu *găuri* de miliarde" (*RL* 2416, 1998, 8).

Pus încă, adesea, între ghilimele, *tun* e probabil unul dintre cuvintele care vor migra către zone mai puțin marcate stilistic; expresivitatea sa moderată şi destul de transparentă îi conferă un caracter de termen tehnic, de inovație necesară pentru a desemna succint o noțiune.

„A galibardi“

Pentru cine priveşte cu scepticism cercetarea ştiinţifică a argoului românesc, deplângându-i discontinuităţile şi aleatoriul, sau pentru cine crede doar că argourile sunt limbaje absolut instabile, în permanentă transformare – pot părea surprinzătoare legăturile care se stabilesc adesea între primele atestări, din secolul trecut, sau între documentaţia bogată a cercetărilor interbelice – şi unele înregistrări dintre cele mai recente. În timp ce unele cuvinte din listele mai vechi par iremediabil învechite, ieşite din uz, rămânând simple curiozităţi lingvistice pentru uzul colecţionarilor-lexicografi, altele – nu puţine – sunt astăzi la fel de vii ca în trecut. Adesea, chiar cuvântul demodat e o verigă necesară în istoria limbajului, explicând – prin substituţie sinonimică, prin transfer semantic sau prin asocieri formale – noile ciudăţenii ale prezentului. O spectaculoasă continuitate dinamică face din zona familiar-argotică a limbajului oral un micro-model al limbajului în genere.

În anii '30, în listele culegătorilor şi cercetătorilor argoului apar forme precum *galibardă, gălibarcă, galibardină, calibardă, călibarcă* – cu sensul „pălărie“. Vasiliu 1937 le citează, explicând succint originea lor printr-o trimitere la numele propriu *Garibaldi*. Indicaţia etimologică e plauzibilă: din punct de vedere formal, varianta deformată prin metateză a numelui istoric e atestată într-un text binecunoscut – la Caragiale, în *Conu Leonida faţă cu reacţiunea:* repetat de mai multe ori, ba chiar citat ca semnătură a celebrului mesaj „Bravos naţiune! Halal să-ţi fie! (...)“ – „şi jos iscălit în original «Galibardi»“[19]. Variantele cu *c* iniţial sunt normale, oscilaţia *c/g* (surd/sonor) fiind frecventă în aspectul oral al limbii, iar unele dintre formele citate pot fi contaminări glumeţe (de pildă, cu *barcă*). Din punct de vedere semantic, transferul metonimic de la un personaj la pălăria sa caracteristică e un fenomen frecvent (sau cel puţin era – până când moda modernă să reducă interesul pentru pălărie); în română, termeni ca *gambetă* sau *joben* sunt exemple instructive, chiar dacă primul a fost conferit de purtător, iar al doilea de negustor; în fine, generalizarea de la un tip de pălărie la pălărie pur şi simplu e la fel de firească.

Colecţia lexicală poate spori cu *calibard,* înregistrat de Armeanu 1938; în acest caz, se observă un salt semantic mai mare: cuvântul apare ca sinonim pentru *cap*, autorul articolului presupunând totuşi veriga intermediară „pălărie“. Nici acest transfer metonimic nu e neobişnuit: se poate invoca, tot în mediu argotic, cazul similar al lui *gambetă,* identificată cu capul în expresia *a fi răcit la gambetă* „a fi cam nebun“ (cf. Iordan 1944).

După 1990, dintre formele citate apare, la Tandin 1993, doar *calibarcă,* tot cu senul „pălărie“. Mai ciudat e însă un alt cuvânt: în memoriile unui autentic argotizant, Avasilcăi 1994, se întâlneşte foarte des verbul *a galibardi,* cu sensul de „a spune“ sau „a vorbi“: „în timp ce *galibardeam*, gudulanul pe

---

[19] Caragiale 1959, I: 83.

care îl curentasem mă urmărea cu privirea“ (p. 8); „eu i-*am galibardit*: – Da, domnule plutonier, o să mai stăm de vorbă... “ (p. 16); „nu după mult timp a şi aflat cine *galibardise* cuvântul“ (p. 20). În aceeaşi carte, apare chiar şi un derivat (nume de acţiune) de la respectivul verb: *galibardeală* („vorbă, povestire“): „şi-a început *galibardeala* precizând că lucra numai singur“ (p. 144). Verbul *a galibardi* prezintă surprinzătoare asemănări formale cu seria lexicală *galibardină – galibardă – galibard*; totuşi, din punct de vedere semantic, saltul – chiar dacă pornim de la ultima unitate, cu sensul „cap“ – e prea mare ca să constituie o explicaţie sigură. Mi se pare mai probabil ca termenul să fie la origine o preluare din ţigăneşte: verbul ţigănesc *gilabaw* (pronunţat *ghilabau)* – „a cânta“, la prezent, persoana I singular; la perfect *gilabadem (ghilabadem)* – e foarte apropiat ca sens de cel în discuţie (rom. *a cânta* chiar înseamnă, în argou, „a vorbi“). Evoluţia formală ne face să presupunem, totuşi, intervenţia – indirectă! – a numelui *Galibardi*: noile combinaţii sonore apar adesea din asocierea cu cele vechi, şi uneori pitorescul sonor e mai important decât sensul. Astfel, în ciudăţenia unui cuvânt ca *a galibardi* e foarte probabil să fi intrat mai mulţi factori: un verb ţigănesc, expresiv prin sonoritatea sa aproape onomatopeică, a fost adaptat fonetic şi morfologic prin apropierea de forme deja existente, la rândul lor deformări fonetice şi evoluţii semantice ale unui nume propriu celebru. Tot acest eşafodaj de ipoteze în jurul unui grup marginal de cuvinte suferă din păcate de un risc fundamental: poate fi oricând demolat de descoperirea unei alte variante, a unei alte verigi intermediare sau pur şi simplu a unei poveşti care să lumineze o cu totul altă legătură între faptele lingvistice culese.

4. Inovaţii recente

Cu tot riscul de a nu putea urmări în detaliu o evoluţie rapidă, depinzând de mode schimbătoare, vom prezenta în continuare câteva cuvinte şi expresii caracteristice pentru limbajul familiar-argotic din ultimul deceniu al secolului al XX-lea. Exemplele selectate fac parte din categoria inovaţiilor recente care au cunoscut un succes imediat, pătrunzând nu numai în vorbirea multor persoane, ci şi în texte scrise, în primul rând în publicistică.

„Marfă“

Unul dintre cei mai reprezentativi termeni ai vorbirii familiar-argotice actuale (mai ales a acelui registru sociolingvistic care e numit „vorbirea tinerilor“, chiar dacă nu are limite de vârstă rigide) e *marfă*. Cuvântul confirmă ideea că mijlocul predilect de îmbogăţire al argourilor româneşti este modificarea semantică a elementelor deja existente în limba comună; în cazul de faţă, schimbarea de sens se asociază cu o modificare de comportament gramatical. Substantivul *marfă* e folosit acum cu valoare adjectivală (ca

adjectiv invariabil) sau adverbială, exprimând o caracterizare pozitivă, chiar superlativă: „O tipă cu totul superbă – *marfă!*" (*Vineri* 10, 1998, 2); „Unul peste alta, băutură peste băutură, a fost «*marfă*»" (*EZ* 2318, 2000, 2). Cum se vede, termenul beneficiază deja de atestări jurnalistice, în care marcarea prin ghilimele nu indică neapărat o ipotetică distanță ironică, ci mai ales relativa sa noutate: „au contribuit, fiecare după puteri, la acordarea calificativului «*marfă*» acestei petreceri" (*EZ* 2316, 2000, 2).

Termenii care exprimă în modul cel mai general o evaluare pozitivă sau negativă (echivalenții lui *bun – rău*), ca şi cei care cuprind o intensificare a aprecierii (*excelent – îngrozitor*) sunt foarte des folosiți în comunicarea curentă şi implică un grad mare de subiectivitate şi chiar de afectivitate; de aici şi nevoia de a-i substitui periodic, pentru a reîmprospăta inventarul expresivității. Acum câteva decenii, enunțul judecăților tranşante era asigurat, în registrul colocvial-argotic, de cuplul *mişto – nasol*; cele două cuvinte sunt încă în uz, dar s-au banalizat, iar generațiile mai tinere recurg cu precădere la sinonimele lor, *marfă* şi *naşpa*.

Din punct de vedere gramatical, *marfă* urmează un model prezent în româna populară şi familiară: al substantivelor care capătă valoare adjectivală şi adverbială, în combinații limitate sau deschise. Modelul e dezvoltat mai ales în registrul familiar-argotic: „un tip *brici*", „o apărare *beton*", „o rochie *trăsnet*" etc. De altfel, succesul lui *marfă* a fost anticipat (deşi cronologia fluctuațiilor lexicului argotic e greu de stabilit) de folosirea frecventă a altui substantiv cu sens apreciativ–superlativ: *meserie* („Mă uitam în dreapta, în stânga, excelent, *meserie aeroportul*", Adameşteanu 1989: 155), concurat de altfel de un adjectiv variabil din aceeaşi familie lexicală: *meseriaş,-ă* („Ce *antenă meseriaşă* aveau ăia de la hotel! ", Cosmin 1987: 146). Ca şi *meserie*, *marfă* poate fi aplicat la orice, determinând nume de obiecte, persoane, situații, acțiuni. Evoluția sa semantică nu e nici cu totul surprinzătoare, nici foarte banală. La o primă privire, s-ar zice că *marfă* e tipic pentru economia de piață, iar *meserie* pentru o etapă artizanală anterioară; scenariul interpretativ al trecerii dintr-o fază în alta ar fi tentant, dar e prea facil ca să fie şi adevărat. Ca şi *meserie*, folosit de argotizanți pentru a caracteriza abilitatea în ocupațiile specifice (furt, prostituție), *marfă* îşi adaptează sensurile trecând prin experiența ilegalității. E probabil ca sensul apreciativ actual să se fi format în legătură cu uzul interlop al cuvântului – *marfa* fiind în primul rând obiectul jafurilor, al traficului ilicit, al proxenetismului. Evoluția poate însă fi explicată şi direct din sensurile ironice şi figurate pe care cuvântul le avea mai de mult şi din care câteva sunt deja înregistrate în DLR (tomul VI, Litera M, 1965-1968): de exemplu, *marfă bună* „se spune, depreciativ, despre un om şmecher sau imoral". Oricum, evoluția semantică – explicabilă poate şi prin elipsă (din *marfă bună*) – e marcată de obicei de o intonație specifică, exclamativă.

Între construcțiile în care apare cuvântul, trebuie amintită structura *marfă de...* (tipul *minune de...*) – „*Marfă de* ştire!" (*EZ* 2315, 2000, 10) şi mai ales

tiparul superlativ dezvoltat rapid în ultima vreme, bazat pe repetarea cuvântului: „P. s-a mai lăudat în anumite împrejurări că, dacă va ajunge şef... îşi va trage o maşină «*marfă de marfă*»" (*Libertatea* 2841, 1999, 19)[20].

În fine, mi se pare posibil ca în substituirea celor mai populare evaluative la modă să joace un rol şi asocierile fonice; în acest caz, *naşpa* ar fi fost selectat, între variile sinonime candidate la postul de termen negativ preferenţial, şi datorită asemănării sale fonice cu *nasol*, iar în *mişto, meserie* şi *marfă* identitatea consoanei iniţiale n-ar fi o simplă întâmplare. Aceasta rămâne însă o simplă ipoteză, greu de demonstrat şi care ar putea fi uşor respinsă prin găsirea unor contraexemple.

„De cartier..."

Una dintre cele mai noi expresii colocviale, frecvente în limbajul tinerilor, este *de cartier*: construcţie doar parţial transparentă, deoarece substantivul *cartier*, în sine nemarcat pozitiv sau negativ, poate denumi deopotrivă zone de periferie şi zone centrale, părţi atât sărace cât şi foarte luxoase ale oraşului. În uzul actual s-a produs însă o restricţie semantică, care presupune de fapt o opoziţie între *cartier* şi *centru*, astfel încât primul termen desemnează cu precădere cartierele-dormitor, zonele muncitoreşti ale unui mare oraş.

Sintagmele în care apare determinantul *de cartier*, cu sensurile sale recente, pot fi întâlnite în conversaţiile juvenile cotidiene, în textele muzicale – sau, în scris, în paginile ziarelor ori în listele de discuţii din Internet. Formulele cele mai bine fixate identifică *băieţii* (sau *băieţaşii) de cartier*: „o nouă ceartă între *băieţii de cartier*" (*Dilema* 378, 2000, 14); „viaţa *băieţilor de cartier* înseamnă beţii, furturi, violenţă şi barbut" (*MC* 01.2000, arhiva în Internet); „bucureştean fiind, în 1987 am absolvit Liceul industrial 27 (pe vremea aceea industria mai exista!) împreună cu ... *băieţii de cartier*" (Curriculum Vitae, Internet 1999); „disputele dintre *băieţaşii de cartier*" (*Dilema* 378, 2000, 14); „vorba umblă repede printre «*băieţaşii de cartier*», nu?" (*VL* 1999, arhiva Internet); „fiind evitată, pe cât se poate, muzica «*băieţaşilor de cartier*»" („revjurnalism", 1999, Internet) etc. Sintagma primeşte de obicei o valoare pozitivă când e folosită din interior, de către cei care îşi asumă o identitate provocatoare, şi una negativă când e aplicată din afară; aceste conotaţii nu sunt însă totdeauna evidente („Vreţi să fiţi *băieţi de cartier*? Faceţi punk!" – listă de discuţii Internet, 13.03.2000; „Băi *băieţi de cartier*" – id., 11.03). În autocaracterizări, tiparul produce variaţii colocvial-argotice: cineva se prezintă ca „*şmenar de cartier*" (Curriculum Vitae, Internet); altcineva declară: „asta vă spune un adevărat *şmecher de cartier*" (listă de discuţii, 11.03.2000).

Diferenţa dintre sensul „tradiţional" şi cel recent şi specializat e utilizată în scop umoristic în cazul în care *cartierul*, ca metonimie a existenţei mizere şi marginale, a periferiei, este explicitat oximoronic prin referirea la o zonă

---

[20] V. mai jos, p. 251-252.

rezidențială, la cartierul de lux preferat de nomenclatură: „Şi P. R. este *băiat de cartier* – Primăverii, fireşte" (*AC* 15, 1999, 6).

Se ştie că muzica generațiilor foarte tinere din anii '90 (rap, hip-hop) a contribuit în mod decisiv la răspândirea emblemei *cartierului;* e suficient să amintim o serie de titluri din această perioadă – al unui album muzical (*De cartier*), al unei casete (*Star de cartier*), al unor piese muzicale: *Limbaj de cartier; Poveste de cartier* etc. Este deci normal ca o altă sintagmă frecventă să fie tocmai cea care desemnează, generalizând, fenomenul: *muzică de cartier* – „Timpuri Noi sunt primii care au făcut *muzică de cartier* ..." (listă de discuții, 31.03.2000); *arta de cartier* este menționată cu o certă distanțare ironică („*arta zisă «de cartier»*, aşa cum se şi intitulează «albumul» unei trupe precum B.U.G. Mafia" – *RL* 2788, 1999, 17). *De cartier* e şi limbajul, în ipostaza sa argotică şi familiară, preferată de tineri: se vorbeşte deci de „parabole asezonate cu *expresii «de cartier»*" (*EZ* 2.06.2000, Internet). Chiar unele expresii argotice mai vechi, de exemplu *a-i pica fața,* sunt reatribuite „cartierului": „văzând asta, ei, femeie simțitoare până la sinucidere, îi pică, *vorba din cartier*, fața" (*EZ* 26.04 2000, Int.). Citatele de tot felul, cum se vede, abundă; din ele se mai pot culege câteva exemple de îmbinări libere: „*copiii de cartier*" (*EZ* 2307, 2000, 8), „*«afacerea»* aceasta *de cartier*" (listă de discuții, 28.03), „*viața de cartier*", „*gaşca din cartier*", „apariția *grupurilor de cartier*" (*MC* 01. 2000, Int.) etc.

În fine, e destul de evidentă tendința de a atribui sensuri peiorative sintagmelor care cuprind *cartierul;* ceea ce e *de cartier* apare astfel ca fiind lipsit de valoare, improvizat şi amatoristic: „*Cultura de cartier* versus «Cântarea României»" (*RLit* 7.01.2000); „formațiile s-au prezentat la nivel *de cartier*"; „organizatorii s-au remarcat prin afişe „*de cartier*", monocolore, trase la xerox, fără nici o pretenție" (*VL,* arhiva Internet, 1999). Evoluția semantică a *cartierului* urmează aşadar, la distanță în timp, pe cea a substantivului *mahala*, în cazul căruia o desemnare inițial neutră a căpătat treptat sensuri depreciative (evidente azi în determinantul *de mahala* sau în derivatele *mahalagiu, mahalagioaică, mahalagesc* etc.).

„Pe sticlă"

Jargonul producătorilor şi cel al consumatorilor de programe de televiziune au mai fost studiate (în special prin inventarierea formațiilor lexicale cu *tele-*, dar şi în legătură cu unele împrumuturi, calcuri, jocuri de cuvinte etc.). Într-o sferă de comunicare foarte prezentă în lumea contemporană, în viața cotidiană, e firesc să se producă permanent inovații lingvistice – şi acestea merită să fie periodic trecute în revistă. De fapt, chiar construcția cea mai uzuală a domeniului – *la televizor* (*a se uita la televizor, a vedea la televizor, a se da la televizor, a apărea la televizor* etc.) – e demnă de oarecare interes, în măsura în care, bazându-se pe o relație metonimică, extinde numele obiectului asupra funcțiilor lui. În treacăt fie zis, în DEX

televizor este definit doar ca „aparat care recepţionează imagini transmise prin televiziune", ceea ce maschează folosirile de tipul citat; desigur că *televizor* nu e un cuvânt căruia mulţi vorbitori să simtă nevoia de a-i căuta sensul în dicţionar, dar un scrupul lingvistic ar fi trebuit să conducă la adăugarea particularităţilor de uz care se pot dovedi utile cel puţin la alcătuirea unor dicţionare bilingve. Apariţia în emisiuni de televiziune poate fi descrisă şi cu ajutorul unei sintagme clişeizate, cam uzate, de sursă gazetărească: *pe micul ecran.* Familiară e formula (echivalentă semantic) *pe post*, care apare în construcţie cu diferite verbe: „ieşirea «*pe post*», sub reflectoare" (*Luceafărul* 14, 2000, 2); „ne anunţase *pe post*"; „*intră pe post* la începutul lui '95" (*EZ* 2303, 2000, 10); „ni *se aruncă pe post* cam 80 de filme artistice săptămânal" (*EZ* 2306, 2000, 12).

Mi se pare o noutate o construcţie colocvial-argotică care are aceeaşi semnificaţie ca a sintagmelor *la televizor* sau *pe post*, dar e mai puţin previzibilă, putând produce chiar unele ambiguităţi: *pe sticlă.* Formula împinge mai departe metonimia – de fapt o sinecdocă, în care partea substituie întregul – începută cu reprezentarea *televiziunii* prin *televizor;* din televizor mai rămâne doar ecranul, desemnat prin materialul său (real sau aparent). Majoritatea citatelor care urmează provin din acelaşi cotidian, multe aparţin chiar aceluiaşi ziarist, semnatar al unei rubrici de cronică de televiziune; există totuşi şi exemple care dovedesc că nu e vorba de o particularitate lingvistică individuală. Sunt folosite de multe ori ghilimelele (care ar indica noutatea sau cel puţin diferenţa de registru stilistic): „tot cu Mihaela *pe sticlă*" (*EZ* 2303, 2000, 10); „toate promo-urile intrate *pe sticlă*" (*EZ* 2320, 2000, 10); „nu-l ştiţi pentru că nu apare «*pe sticlă*»"; „a plecat teleleu ca să ajungă «*pe sticlă*»" (*EZ* 2332, 2000, 10); „De la leacurile băbeşti la frecţii *de pe «sticlă»*. Românii se tratează după reclamele de la televizor" (*EZ*, 2322, 2000, 5); „Cu budigăii *pe sticlă*"; „s-a prelins *pe sticlă*" (*EZ* 2331, 2000, 8); „A vrut (...) să apară în sfârşit «*pe sticlă*»?" (*Luceafărul* 14, 2000, 2). Se simţea probabil nevoia ca referirile la televiziune să capete o variantă de ton argotic, care să se potrivească cu registrul colocvial şi cu tonul lui de ironie generalizată. *Televizorul* era de altfel de mai multă vreme şi o sursă pentru comparaţii familiare: expresia *a vorbi ca televizorul,* folosită cu sensul „a vorbi de unul singur, a nu fi ascultat" circulă oral, dar e atestată uneori şi în scrisul jurnalistic („naţiunea... a învăţat să vorbească singură, *ca televizorul*" – *EZ* 2306, 2000, 12).

O altă necesitate a comunicării curente – aceea de a dispune de un adjectiv cu sensul „de televiziune" – îşi găseşte o rezolvare economică şi foarte răspândită cu ajutorul siglei devenite, ca în atâtea alte limbi, echivalentul unui adjectiv invariabil: TV. Exemplele sunt în acest caz nenumărate: „programul săptămânii TV", „sub incidenţa hipnozei TV" (*Dilema* 290, 1998, 15), „vedete TV", „star TV" (*RLit* 12, 2000, 19), „cronici TV"; „cronicar TV", „audienţă TV" (*EZ* 2309, 2000, 10), „clipurile TV" (*RL* 2788, 1999, 17), „pamfletul TV" (*EZ* 2324, 2000, 12), „simpatica prezentatoare TV" (*EZ* 2308, 2000, 10),

„agramatismele realizatorilor TV" (*EZ* 2330, 2000, 10) etc.; mai rar întâlnim chiar scrierea siglei cu minuscule: „emisiune tv" (*EZ* 2332, 2000, 10), E interesant că nu există adjective propriu-zise cu acest sens care să se fi impus; cele care au început să circule, ca *televizoristic* (neînregistrat în DEX) – „merită să-ţi laşi baltă toate interesele *televizoristice*" (*EZ* 2306, 2000, 12) – au încă un aer uşor improvizat. Un adjectiv mai vechi (tot neînregistrat de dicţionare) – *teveristic* – are o arie de aplicaţie mai limitată pentru că, format de la sigla TVR, se referă doar la televiziunea naţională, de stat.

„Aşa vrea muşchii..."

O expresie argotică destul de recentă, care a cunoscut un succes rapid, este cea care apare, cu variaţii, pe tiparul *aşa vrea muşchii mei (tăi, lui* etc.). Cuvintele şi expresiile argotice şi familiare sunt greu de datat, pentru că înregistrarea lor în scris e întâmplătoare; oricum, expresia la care mă refer a pătruns în limbajul publicistic, cu certitudine, după 1989. De la început, ea a fost folosită cu intenţia de a şoca, de a contrasta cu fundalul de limbaj cult al textelor în care a apărut. De aceea i s-a păstrat de cele mai multe ori dubla deviere: semantică şi gramaticală. Expresia se bazează pe o sinecdocă tinzând spre personificare: o parte a corpului substituie individul întreg, putând fi văzută şi ca independentă. Substituţia este cu atât mai spectaculoasă cu cât ascunde o contradicţie: muşchii sunt, în opoziţie cu creierul, mintea etc., simbolul forţei pure, al corporalităţii lipsite de gândire şi voinţă. Valoarea expresiei este deci de a exprima voinţa manifestată independent, eventual impunându-se arbitrar, fără explicaţii – „aşa vreau eu". Devierea gramaticală – în raport cu limba literară, un dezacord între verb şi subiect; de fapt, o generalizare muntenească a formei unice de persoana a III-a (*el, ei vrea*) – este păstrată în utilizările ironice ale expresiei pentru a le conferi autenticitate populară. Adaptabilă la contexte diverse, expresia a apărut în ultimii ani în articole politice şi chiar în titluri: „El era din guvern şi el putea să încalce legea pentru că «*aşa voia muşchii lui*»" (*Expres* 34, 1992, 3); „Dacă *ar vrea muşchii lui*, ar putea fura toate capacele..." (*AC* 19, 1993, 3); „Dan Necşulea – demis pentru că *aşa vrea muşchii dlui* Everac! " (titlu, în *EM* 24, 1993, 21) etc.[21].

Construcţia ilustrează tendinţa limbajului popular şi argotic de a izola părţi ale corpului – sau chiar de a prezenta corpul ca o entitate independentă: „a băga la cap", „a băga în fizic" (v. supra, p. 205); sinecdoca de acest tip e bine reprezentată în limbajul popular („vai de capul lui", „vai şi-amar de pielea lui", „unde nu-i cap e vai de picioare" etc.). În plus, eul este adesea prezentat în limbajul argotic ca disociat, dedublat („mandea", „băiatu'", „caută-mă pe afară"). Dacă folosirea *muşchilor* pentru a desemna corpul e destul de răspândită – „m-a ghicit că mi-e milă de tagma martalogilor, nu numai de *muşchii mei*" (Avasilcăi 1994: 29) –, specificul umoristic al expresiei în discuţie rămâne acela de a le atribui o intenţie.

[21] A fost preluat ulterior şi de publicitate: „Să câştigi iar ce *vrea* muşchii tăi" (pe etichetele Sprite, 2000).

Dicţionarele noastre (de exemplu DEX, DLR) – nu înregistrează decât sensurile proprii ale cuvântului *muşchi*. Expresiile relativ recente s-au dezvoltat totuşi pe baza unor conotaţii mai vechi ale cuvântului. Termenul *muşchi* e prezent în cel puţin încă o expresie actuală – poate mai mult gazetărească decât populară – „a-şi arăta muşchii": „Primarele *îşi arată muşchii*" (*EM* 3, 1995, 2). Expresia are un corespondent perfect în italiană: *mostrare i muscoli* – cu sensul (ca în română) de „a da o demonstraţie de forţă, a dovedi o atitudine energică" (Zingarelli 1995)[22]. Sunt interesante paralelele romanice pentru dezvoltările figurate ale cuvântului *muşchi*; există sintagma „muşchi de fier" sau „de oţel" (inclusă chiar în dicţionarele generale franţuzeşti sau italieneşti). În franceză, *avoir du muscle* (familiar) are sensul „a avea forţă". Din aceeaşi familie lexicală, *musclé* (= „muşchiulos") are şi sensul argotic de „dificil" (*problème musclé* = „problemă dificilă", în *Petit Robert* 1991). În româna familiară, adjectivul *muşchiulos* apare uneori cu semnificaţia „puternic, tare": „Intelectualii *s-au dat şi ei muşchiuloşi* primăvara trecută" (*AC* 5, 1992, 1).

Folosirile figurate ale cuvântului par favorabile nuanţelor ironice. În evoluţia poeziei române a existat însă cel puţin un moment în care *muşchi* a fost luat în serios, fără a putea fi însă impus ca „termen poetic": Macedonski are tendinţa de a-l folosi destul de des, în contexte descriptive: „Am văzut şi tinereţea în deplina-i bărbăţie,/ Cu suavele ei forme şi *cu muşchii ei de fier*" (*Ocnele*)[23]; cuvântul apare şi la discipolii săi, în versuri care alunecă spre comicul involuntar, precum la Mircea Demetriade: „Câţi emiri fatidici *dar cu muşchii tari*..." (*Spleen*)[24]. Latura comică a cuvântului a fost exploatată, în schimb, într-una din lozincile parodice de circulaţie orală în perioada comunistă: „noi, *cu muşchii de oţel* / la cules de muşeţel".

5. Mijloace de derivare

Pe baza noilor dicţionare şi a altor atestări, se poate verifica rolul foarte important pe care îl are derivarea – procedeu esenţial pentru formarea cuvintelor în română, ca în toate limbile romanice – în constituirea lexicului familiar-argotic (derivarea e întrecută ca productivitate doar de evoluţia semantică bazată pe mecanismele metaforei şi ale metonimiei). Ca şi în limba comună, sufixele sunt mult mai productive decât prefixele. Chiar dacă nu se poate vorbi de sufixe specific argotice, există o preferinţă pentru anumite sufixe populare (*-ar, -os*) care formează cuvinte noi de la termeni argotici sau de la termeni ai limbii curente.

---

[22] În politică, o demonstraţie de forţă e numită „un'esibizione muscolare" („o arătare a muşchilor"), cf. *La Repubblica* 277, 2000, 1.

[23] Macedonski 1966, I: 310.

[24] Bote 1968: 30.

Sufixul *-ar*: „prietenar"

Din materialul actual rezultă că unul dintre cele mai productive sufixe familiar-argotice este *-ar*, folosit în special cu valoarea de sufix de agent. Unele derivate cu *-ar* s-au format de la cuvinte de circulaţie restrâns argotică sau mai larg colocvială: *ciumecar, şmenar, găşcar, giolar, (mi)ştocar*. Cele mai multe au însă la bază cuvinte ale limbii comune, cu sens schimbat (*maimuţar* „hoţ de bagaje" derivă din *maimuţă* „geantă, valiză") sau cu sens curent, de la care mecanismul însuşi al derivării produce un salt inedit (*boschetarul* e vagabondul care doarme prin boschete, *pachetarul* – deţinutul care primeşte pachete, din care cedează o parte „superiorilor" săi).

Unele dintre derivate au o formă deja înregistrată, dar sunt în realitate doar omonime ale termenilor curenţi, reinventări pornind de la sensuri speciale ale cuvintelor de bază: *flaşnetar* „informator" sau *tunar* „autor al unor furturi de anvergură" nu provin direct din banalele nume de activităţi, ci de la sensurile argotice ale cuvintelor *flaşnetă* „gură", respectiv *tun* – „furt, spargere, înşelăciune de mari proporţii" (v. supra, p. 215-216). Altminteri, limbajul familiar şi argotic produce şi nume noi pentru meserii normale, substituind neologisme ca *stomatolog* sau *fotograf* cu reinterpretări populare, motivate prin referirea la „obiectul muncii": *dinţar*, *pozar*. Jocul inovator acţionează chiar în interiorul aceleiaşi familii lexicale, precum în cazul concurării obişnuitului *măturător* – „cel care mătură" – prin *măturar*, cuvânt definit în Tandin 1993 ca „muncitor (necalificat)"; *măturarul* este deci – în sens figurat şi generalizant – „cel cu mătura; cel de la mătură". De fapt, diversitatea legăturilor semantice dintre cuvintele de bază şi derivatele de acest tip se poate explica adesea doar dacă presupunem la baza derivării nu cuvinte izolate, ci expresii specifice: *plopar* („ghinionist") este cel care „e în plop", *caterincar* – cel care „face caterincă" etc. Sufixul *-ar* funcţionează într-o manieră specific argotică mai ales atunci când nu modifică sensul propriu-zis, ci doar conotaţiile unor cuvinte: *prieten, străin, jupân* devin astfel *prietenar, străinar, jupânar*.

Sufixul *-an*: „merţan"

Între cuvintele familiar-argotice databile, care apar la un moment dat şi cunosc o rapidă răspândire, inovaţia *Merţan* nu e desigur prea semnificativă din punct de vedere semantic, dar poate atrage atenţia asupra unor procedee derivative şi asupra unor valori stilistice specifice registrelor orale. Cuvântul e un fel de hipocoristic de la denumirea comercială a firmei şi a produselor *Mercedes*; un nume afectiv, format cu un sufix augmentativ, şi folosit pentru o maşină cu statut simbolic proeminent, conotând în lumea românească de azi bogăţia, un nivel economic şi social ridicat. Cel puţin la început, modificarea unui nume comercial se face din punctul de vedere al „cunoscătorilor", al celor ce vor să-şi pună în evidenţă o relaţie de familiaritate cu produsul. Distanţa pe care o presupune în discursul obiectiv simpla utilizare a denumirii comerciale este substituită aici de o afectivitate uşor ironică.

Din punct de vedere formal, cuvântul ilustrează reunirea a două procedee destul de răspândite în argoul românesc actual: trunchierea şi derivarea cu sufixul *-an*. Trunchierea (procedeu care a fost destul de puţin productiv la noi, cu excepţia numelor proprii de persoană; în extindere sub influenţa unor modele străine, v. infra p. 252-253) e atestată în acest caz de circulaţia formei *Merţ*: „*Merţul*, Opelul, BMW-ul etc." (*RL* 2562, 1998, 7); „te-am depăşit cu *Merţu*'" (*AC* 28, 1999, 9) ; printr-un joc de cuvinte cam gratuit, apare şi în modificarea unei denumiri oficiale: „Ministerul Industriilor şi *Merţului*" (*AC* 27, 1999, 9). De la forma trunchiată s-a format, cu ajutorul sufixului *-an*, *Merţan*: „ducă-se *Merţanul*" (*AC* 36, 1999, 4); „ce *Merţane* şi-a tras administraţia" (*AC* 37, 1999, 8); cuvântul este extrem de prezent şi în comunicarea orală, în listele de discuţii despre maşini din Internet etc.

Sufixul *-an* a fost analizat în detaliu, cu câteva decenii în urmă, de Pietreanu 1960; de origine slavă, el e interesant mai ales prin valorile sale augmentative (*băietan, puştan, juncan* etc.) şi prin conotaţiile peiorative (în *lungan, grăsan, beţivan; bădăran, ghiorlan, modârlan, ţopârlan)*; mai apare, popular, în nume proprii de animale (*Lupan, Iepuran, Duman*; în seria de nume formate de la zilele săptămânii găsim chiar – întâmplătoare asemănare de formă – un *Mărţan*); alte valori (folosirea pentru a desemna purtătorul unei calităţi, pentru a forma nume de locuitori ori ca sufix moţional) sunt mai puţin interesante din punct de vedere stilistic. Autoarea articolului citat afirma, în 1960, că sufixul nu mai este productiv: faptul pare infirmat, între timp, de registrele oralităţii colocviale. Sufixul *-an* poate fi găsit în mai multe cuvinte argotice, (unele de origine ţigănească), mai vechi sau mai recente. Dacă etimologia adjectivului şi substantivului *barosan* nu e certă (alături de derivarea din *baros* cu sufixul *-an* propunându-se şi sintagma *baro san* „eşti mare")[25], pentru *molan* „vin", format de la ţigănescul *mol,* derivarea e sigură. Circulă de mai multă vreme şi forme ca *friptan(ă)* „friptură", cuvânt format prin substituţie de sufix, şi chiar *kentan(ă)* – pentru ţigara *Kent*: folosite mai ales la plural – *friptane, kentane* –, nu e totdeauna sigur dacă sunt feminine sau neutre. Ultimul caz se apropie foarte mult de *Merţan,* baza de derivare fiind tot un nume de firmă străină – întâmplător sau nu, tot din categoria produselor simbolice, a căror posesie şi utilizare e, în anumite medii, semnul unui statut economic invidiabil.

Sufixul *-ean*: „amărăştean"

Unul dintre cuvintele glumeţe care circulă în oralitatea familiară şi în presă, ilustrând o tendinţă derivativă a limbii vorbite, este *amărăştean.* Necuprins în dicţionarele generale ale limbii române, el este probabil o inovaţie destul de recentă, care merită atenţie cel puţin datorită modului de formare şi conotaţiilor sale.

---

[25] Cf. Graur 1934.

Cuvântul constituie un substitut expresiv pentru substantivul *amărât*; epitet vechi dar deloc învechit, adjectivul *amărât* e folosit adesea ca substantiv, cu valoare afectivă sporită în construcţia inversată: *un amărât de...; amărâtul de*... Construcţia e atestată chiar la Coresi: „Jăluiaşte amu *amărâtul de om*" (ap. DLR, 1913). Sensul cuvântului variază (ca şi în cazul sinonimului său *necăjit)* de la o accepţie pur psihică („întristat") la una caracterizând condiţia socială („sărac, sărman, prăpădit"). Şi atitudinea celui care îl foloseşte e variabilă, oscilând între compasiune şi depreciere. Când e folosit pentru a caracteriza orice altceva decât fiinţe, sensul cuvântului e în mod clar minimalizator: „mic, neînsemnat", „un fleac de..." („o pensie amărâtă"; „o amărâtă de pensie"). Fiind la origine participiul verbului *a (se) amărî,* termenul *amărât* face parte din familia substantivului *amar*, ale cărui dezvoltări expresive au atras de mult atenţia. Într-un articol mai vechi, Jacques Byck a explicat construcţia *amar de...* („amar de vreme"), bazată, ca şi adverbul *amarnic,* pe ideea *„dezagreabilului" ca mijloc de întărire* (Byck 1967).

Amărât a rămas un cuvânt foarte actual, păstrându-şi valorile în limbajul curent: „mai pocneam naibii *un amărât* care are trei-patru copii de crescut acasă" (*Libertatea* 2188, 1997, 24); „trebuiau să figureze câteva *amărâte de telecomenzi*" (*EZ* 1586, 1997, 8). Cuvântul are un succes impresionant în stilul comentariului politic populist din presa românească. Cu un amestec de solidaritate şi autocompasiune, cetăţeanul cu care e de presupus că se identifică jurnalistul şi cititorul („omul simplu", „omul de pe stradă" etc.) este, în mod tipic, *Amărâtul:* „cei mulţi şi amărâţi" (*RL* 1217, 1994, 3); „asistă nepăsător la o controversă pe spatele *amărâtului de cetăţean*" (*EZ* 1051, 1995, 1); „soarta noastră, a *amărâţilor de contribuabili*" (*EZ* 1586, 1997, 8).

Aşadar, *amărât* e un termen viu, cu toate conotaţiile stilistice intacte. Sensurile sale au fost preluate, cu un adaos de ironie, de inovaţia lexicală *amărăştean*: „o echipă de «amărăşteni» din divizia B" (*Cotidianul* 27, 1992, 8); „câţiva *amărăşteni*, obişnuiţi de-ai locului, dezbat probleme grave" (*Ora* 281, 1993, 8). Cuvântul *amărăştean* mi se pare interesant prin modul de formare: e produsul unei derivări fanteziste, care poate fi considerată şi un joc de cuvinte. Sufixul *-ean* este specific numelor de locuitori – *bucureştean, ploieştean, piteştean* etc. –, ca şi numelor proprii formate de la acestea. Aplicarea prin analogie a sufixului *-ean* s-a bazat probabil pe asocierea lui *amărât* cu formele verbului de bază (*te amărăşti, se amărăşte...*). Limbajul popular şi familiar exploatează de altfel, într-o serie de jocuri de cuvinte, omonimia dintre sufixele verbale şi cel substantivale: folclorul citadin conţine un număr de glume legate de toponime ca *Piteşti, Urlaţi* („Urlaţi – două minute! "), *Scorniceşti* („Nicu, ce mai scorniceşti? ") etc. Ca întotdeauna, se poate găsi ceva asemănător la Creangă, care foloseşte însă jocul de cuvinte în sens invers, pentru a transforma formele verbale în pseudo-nume de localităţi: „din târg de la *Să-l-caţi*, megieş cu *Căutaţi* şi de urmă nu-i mai daţi"[26].

---

[26] În *Harap Alb* (Creangă 1970, I: 110).

Deşi nu furnizează exemple de derivare glumeaţă perfect analoge lui *amărăştean*, cred că asocierile de mai sus sunt dovezi ale autenticităţii termenului, ca produs oral, chiar argotic (îl include, de exemplu, Tandin 1993). Altminteri, cuvântul ar putea părea chiar o preţiozitate literară, care ar utiliza în scop metaforic sufixul toponimic: *amărăşteanul* fiind cel care provine dintr-un loc al amărăciunii: un locuitor al amarului.

Sufixul *-os*: „bengos"

Între mijloacele de derivare care continuă şi astăzi să fie productive în registrul popular şi colocvial al limbii române, sufixul *-os* ocupă un loc special. Sufixul – moştenit, dar întărit şi ca urmare a adaptării fonetice şi morfologice a unor împrumuturi culte (latinisme sau corespondente romanice moderne) – produce adjective, pornind mai ales de la substantive, în baza unei atribuiri sau a unei comparaţii. Îl regăsim în structura lexicală a multor adjective, care constituie astfel modele derivative pentru noi creaţii; acestea aparţin unor straturi diferite ale limbii, fiind cuvinte ale lexicului de bază (*bărbos, ruşinos*), neologisme (*dubios, religios*) sau formaţii populare şi familiar-argotice (*păgubos, haios*). Iordan 1943 observa deja frecvenţa de apariţie a sufixului în registrul familiar, citând din scrierile vremii, mai ales din presă, formaţii ca *lăcrămos, hazos, milităros, mutros, năzbâtios, spăimos, tabietos* etc. S-a vorbit şi de o anumită valoare peiorativă a sufixului, care ar fi provenit din combinarea sa cu anumite teme lexicale (Creţa 1967 citează multe derivate în *-os* cu sens depreciativ, între care *arţăgos, bădărănos, clonţos, ghebos, mătăhălos, păduchios, porcos, rufos, zdrenţăros).* La lista elementor populare şi familiare astăzi în uz s-ar mai adăuga *băşcălios, bătăios, pontos, pricinos, drăcos, lenevos, ţâfnos* şi multe altele.

O particularitate a registrului familiar e folosirea sufixului *-os* ca adaos expresiv la o temă care este deja (şi) adjectivală, sau pentru a substitui un alt sufix adjectival într-un cuvânt existent. Pentru prima situaţie se pot cita cuvinte ca *şmecheros*, format de la *şmecher,* cuprins în DEX cu eticheta „familiar", sau *blegos* – de la *bleg* – pe care dicţionarul citat nici nu-l înregistrează („Căprioara era cam *blegoasă*", *Cuvântul* 20, 1992, 7). Pentru a doua situaţie, un exemplu ar fi *mârlănos*, faţă de mai frecventul *mârlănesc* („Avea o voce *mârlănoasă*", Dumitriu 1980: 230); e drept că dicţionarele uzuale le ignoră pe amândouă. Am întâlnit la un moment dat, izolat şi glumeţ, şi o formă destul de ciudată, *electoros,* produsă prin substituţie de sufix în adjectivul *electoral*: „vine o campanie *electoroasă*" (*OS* 16, 1992, 9); conotaţia peiorativă mi se pare în acest caz destul de clară. Între atestările jurnalistice recente se pot cita desigur cele ale unor derivate familiare cu *-os*, bine fixate în limbă şi incluse în dicţionare, ca *mămos* („o femeie aproximativ *mămoasă*", *EZ* 2327, 2000, 10), *clonţos* („atitudinea *clonţoasă*", *Libertatea* 2206, 1997, 4), *haios* („o *haioasă* paranghelie generală" (*AC* 37, 1999, 10).

Sunt şi derivate în *-os* propriu-zis argotice, precum *bengos* (derivat din *benga* „drac", provenit din limba ţigănească), înregistrat mai de mult cu sensul „vesel, glumeţ" (Drimba 1992), inclus în ulterioare dicţionare de argou cu valori negative („rău", la Croitoru-Bobârniche 1996) dar şi pozitive, exprimând chiar admiraţia extremă („excelent, formidabil, grozav", în limbajul adolescentin, la Volceanov, Volceanov 1998). Ultimul sens e prezent în exemplul: „Mai mulţi indivizi au coborât din maşini «*bengoase*»" (*EZ* 2319, 2000, 4).

Unele dintre derivatele recente sunt producţii umoristice efemere, precum *chicios* (din *Kitsch)*: „Doar copiii nu sunt «*chicioşi*». În rest... " (*RL* 816, 1992, 5). Într-o rubrică jurnalistică de cronică de televiziune, scrisă într-un stil colocvial juvenil şi inventiv, apar caracterizări precum: „nonşalantă şi *sexoasă*" (*EZ* 2309, 2000, 10), unde *sexos* pare să adapteze englezismul *sexy* (adjectiv invariabil) sau „vedetistic foc, *talentos* şi *cântăcios*" (*EZ* 2327, 2000, 10), în care *talentos* reîntâlneşte, probabil fără intenţie, corespondente romanice, cf. fr. *talentueux,* citat de Iordan 1943 din D. Caracostea, sau it. *talent(u)oso;* în *cântăcios* se recunoaşte sufixul *-cios,* ceva mai puţin productiv azi, dar având o şi mai pronunţată valoare expresivă, mai exact peiorativă.

False nume proprii

Un joc de cuvinte produs uneori de limbajul familiar şi argotic constă în transformarea, cu ajutorul sufixelor caracteristice, a unor termeni comuni în pseudo-nume proprii. Procedeul a fost înregistrat în mai multe limbi; la noi, exemple tipice ar fi: *blătescu*, *goldeanu, şestache, terminoiu*, *vinuleanu* etc. Asemenea forme pot coincide sau nu cu nume reale, deja atestate (e puţin probabil ca exemplele citate să apară în sistemul onomastic românesc) – şi sunt, mai ales, comparabile cu rezultatele procedeului tradiţional de motivare semantică din onomastica literară (de exemplu, cu multe nume din comediile şi cântecelele comice ale lui Alecsandri – *Pungescu, Clevetici* etc.). Funcţia lor e însă cu totul diferită, căci, sub forma înşelătoare de nume propriu de persoană, cuvintele în cauză continuă să denumească obiecte comune sau idei abstracte. Despre acest tip de joc de cuvinte a scris de fapt, cu începere din anii '20, Leo Spitzer, care s-a referit şi la exemple româneşti, arătând că mecanismul pe care îşi bazează efectul e cel al ghicitorii, al surprizei de a descoperi, sub aparenţa de nume propriu (convenţional şi asemantic), adevăratul sens al enunţului. Fenomenul a fost comentat şi de Iordan 1937, care s-a referit la termeni precum *stricăţescu, şmecherzon, tocilescu.* Un mecanism asemănător e folosit foarte des pentru producerea poreclelor, din substantive şi din adjective care se pot substantiviza, devenind etichete caracterizante (mai mult sau mai puţin depreciative) pentru persoane: *dilimache, străinache, mocamete.* În asemenea cazuri, surpriza e însă mai mică, pentru că porecla este totuşi un tip de nume propriu, iar atribuirea ei are o motivaţie.

Crearea de pseudo-nume proprii, fără referent real, e interesantă, în schimb, prin ingeniozitatea şi mai ales prin gratuitatea procedeului. În exemplele atestate în română apar sufixele tipice numelor de familie: *-escu* (*blătescu, gărdescu, tocilescu*), *-eanu* (*goldeanu, vinuleanu*), *-oiu* (*terminoiu*), ca şi un sufix cu rezonanţe caragialiene, la origine hipocoristic, preluat din greceşte, întâlnit deopotrivă în componenţa unor nume şi a unor prenume: *-ache* (*şestache*). Uneori, păcăleala e mai evidentă, contextul lingvistic permiţând inserarea unui nume propriu, deci a unui pseudo-personaj: *a avea învoire de la maiorul Gărdescu* – cu sensul „a fugi din cazarmă, a sări gardul" (expresie înregistrată de Moise 1982 în argoul militar); *a merge cu blătescu* – „a merge pe blat", „a călători fără a plăti bilet"[27]. Alteori contextul, deşi admite substantive, e nepotrivit numelor proprii; se creează astfel o deviere mai pronunţată, de natură morfo-sintactică: *are goldeanu, bea vinuleanu*. Mai ales pentru *goldeanu* („aur") se găsesc, în ultima vreme, destule atestări în scris: „Eu vreau parai să plec la turci să iau goldeanu" (*Expres* 13, 1991, 14); „Coroană dă goldeanu am" (*AC* 37, 1992, 2). Pentru că în acest caz derivarea are ca bază un cuvânt străin – engl. *gold* sau/şi germ. *Gold* – operaţia de ghicire, de reconstrucţie e mai indirectă, ceea ce sporeşte efectul comic al procedeului.

Şi mai deviante lingvistic sunt transformările unor substantive care apar în construcţii fixe, în expresii – de pildă în locuţiunea *pe şest* („pe furiş"; „în secret"), care devine *pe şestache* („Banii pe care i-a dat *pe şestache* galezului", în *RL* 1127, 1993, 16). Spectaculos deviantă e şi substituţia de sufix operată în forma *terminat*, care devine *terminoiu* nu numai în uzul adjectival al participiului, ci chiar şi când acesta face parte dintr-o formă verbală compusă (*am, ai, a, s-a* etc. *terminat*): „Fa, am terminoiu cu tine, cu casa, cu copiii" (Olăreanu 1986: 24)[28]. Cu acest procedeu – marginal, dar destul de stabil şi de productiv – ingeniozitatea variantelor orale şi neconvenţionale ale limbii îşi dovedeşte încă o dată tendinţele ludice şi estetice.

6. Morfosintaxă familiar-argotică

E cert că argourile se caracterizează în primul rând prin lexic, în vreme ce la nivel sintactic prezintă trăsăturile generale ale limbajelor predominant orale: o sintaxă populară simplă, cu discontinuităţi, elipse şi redundanţe. Există totuşi anumite particularităţi sintactice ale limbajului familiar şi argotic contemporan: manifestate prin frecvenţa mare a unor construcţii verbale şi prepoziţionale specifice.

[27] Deoarece circulaţia formulelor argotice e fundamental orală, transcrierea pseudo-numelor proprii cu iniţială majusculă sau minusculă e o opţiune mai puţin semnificativă.
[28] V. şi: „Păi ia mai *sictirescu* d-acilea" (Goma 1991d: 9).

Construcţii verbale

Limbajul familiar actual foloseşte, în mare parte, cuvintele comune, atribuindu-le sensuri noi, uneori în combinaţii sintactice inedite. În vorbirea argotică şi familiară se întâlnesc, de exemplu, unele construcţii ale verbelor fundamentale cu prepoziţii uzuale: *a se lăsa cu..., a (o) pune de..., a o da pe...* Sensul lor nu este totdeauna transparent, pentru că atât verbele cât şi prepoziţiile în cauză sunt polisemantice; cine le-ar întâlni pentru prima dată într-o listă de cuvinte nu ar şti care din sensurile lor trebuie actualizate. Cum însă asemenea structuri apar în situaţii simple, clare, de dialog, contextul le lămureşte perfect semnificaţia. E interesant că aceste combinaţii nu sunt cuprinse în dicţionarele uzuale ale limbii române: fie pentru că sunt foarte recente, fie pentru că nu au prea fost înregistrate în scris.

În momentul actual, aceste forme atrag atenţia şi pentru că au pătruns în limbajul publicistic (exemplele de mai jos provin dintr-o serie largă de ziare şi reviste), creând contraste stilistice. Acţiunea lor stilistică este destul de subtilă: nu şochează lexical, pentru că folosesc cuvinte standard – dar reuşesc să atribuie enunţului în care apar un caracter colocvial foarte marcat.

În forma *a se lăsa cu...* (deci reflexiv şi construit cu prepoziţie), verbul *a se lăsa* se foloseşte, impersonal, cu sensul „a se produce, a se întâmpla; a fi iminent": „*se lasă cu* nori dinspre U. S. " (*CI* 26, 1991, 4); „*se lasă* şi pentru bietu' Gigi *cu* un week-end scurt" (*TL* 723, 1992, 5) „*Se va lăsa* oare *cu* epurări la Interne? " (*Cotidianul* 260, 1995, 7). Când verbul are un subiect, sensul său este „a produce, a avea ca efect": „Transferul lui O. H. la Samsunspor *s-a lăsat cu* apariţia băncii turco-române" (*EZ* 942, 1995, 2).

Verbul *a pune* intră în altă combinaţie specifică: *a (o) pune de...* „a face"; „a pregăti"; „a începe": „Liceenii din Dante Alighieri *o vor pune de*-o revistă" (*Ziua* 151, 1994, 6); „Ungurii *pun de*-un Parlament în România" (*Ziua* 154, 1994, 5); [unii] „mai *pun*, din când în când, *de* o orgie" (*EM* 15, 1994, 8). Şi acest verb apare într-o construcţie impersonală, *a se pune de...*: „La Guvern / *Se pune de*-o învârtită" (*RL* 1156, 1994, 3).

Cel de-al treilea exemplu îl oferă verbul *a da* în construcţie cu un pronume neutru şi cu o prepoziţie: *a o da pe...* „a trece la... "; „a începe să facă... ": „Plictisiţi de lucrări, / Delegaţii la Conferinţa UIP *au dat-o pe* excursii" (*EZ* 1006, 1995, 5).

În limbajul popular, familiar şi argotic, acest gen de structuri gramaticale e destul de răspândit. Într-un articol despre pronumele „o" cu valoare neutră[29], Gabriela Pană Dindelegan observa numeroasele structuri echivalente, în variaţie liberă, de tipul: *a rări vizitele – a o rări cu vizitele; a termina întâlnirile – a o termina cu întâlnirile; a lua tonul oficial – a o lua pe tonul oficial* etc. Existenţa lor constituie, în mod evident, un model, pe care pot să apară noi variaţii, prin simpla substituţie a verbelor sau a prepoziţiilor de bază.

---

[29] Pană Dindelegan 1994. V. şi infra, p. 236-237.

Cum se vede din exemplele de mai sus, de multe ori construcţiile familiare sunt folosite pentru a relata evenimente politice – în intenţia de a evita tonul sec, oficial şi de a introduce o perspectivă ironică asupra faptelor. Amestecul stilistic este deci intenţionat. Cum se întâmplă adesea, devierile vor deveni, prin uz şi abuz, tot mai puţin perceptibile, şi combinaţiile citate se vor apropia, poate, de limbajul standard.

Un fenomen lingvistic universal face ca în limbi diferite verbele fundamentale, cu sens foarte general – *a da, a lua, a face, a pune* – , să stea la baza unui mare număr de expresii şi locuţiuni, să intre în multe îmbinări sintactice cu grade diferite de stabilitate. Ca şi în cazul prepoziţiilor, selecţia unuia sau a altuia din aceste verbe e idiomatică, imprevizibilă, şi pune adesea probleme de traducere: aceeaşi acţiune este exprimată într-o limbă cu ajutorul verbului *a face* (în construcţie cu un substantiv), în alta cu verbul *a da* sau *a pune*. În monografia pe care a dedicat-o acum cîteva decenii subiectului, Dimitrescu 1958 discuta pe larg acest fenomen, indicând verbele cele mai frecvente în română, explicând semantic afinităţile lor de combinare şi comparând situaţia cu cea din alte limbi europene. Există desigur şi diferenţe de „productivitate" frazeologică a verbelor, dar acestea sînt foarte greu de cuantificat: mai întâi pentru că verbele, chiar cînd au aparent acelaşi sens, intră în sisteme diverse: locuţiunile româneşti cu *a pune* ar trebui comparate cu cele din limbi în care aceeaşi zonă semantică este împărţită între două verbe (de exemplu, în franceză, *mettre* şi *poser*; existenţa verbului românesc *a aşeza*, care nu are acelaşi grad de generalitate şi nu formează – cu minime excepţii – locuţiuni, nu ajută la echilibrarea sistemului). Nu folosesc prea mult nici dicţionarele de expresii: ele pot da o idee generală despre ponderea anumitor construcţii, dar depind de deciziile luate de autorii lor asupra modului de înregistrare sau asupra graniţei dintre îmbinarea fixă şi asocierea liberă. În DELR, expresiile cu verbul *a face* ocupă aproximativ 23 de pagini, cele cu *a da* 18 pagini, cu *a pune* 14. Acestea sunt, oricum, seriile cele mai ample, dacă excludem din discuţie construcţiile cu statut mai controversat care conţin verbele *a fi* (17 pagini) şi *a avea* (14 pagini). În sistemul locuţiunilor româneşti ocupă o poziţie solidă şi verbul *a băga:* corespondentele sale din alte limbi nu sunt la fel de frecvente în frazeologie.

Cu toate precauţiile necesare, cred că merită să ne oprim puţin asupra verbului *a da,* a cărui poziţie pare a fi extrem de puternică în frazeologia actuală. La expresiile populare vechi şi stabile, intrate în limba standard (*a da buzna, a da din umeri, a se da de-a dura*), ca şi la calcurile culte acumulate în timp (*a da satisfacţie, a se da în spectacol*), se adaugă mereu alte expresii colocvial-argotice, dintre care unele urmează tiparele predefinite, iar altele impun chiar modele de construcţie noi. Numeroase expresii pornesc de la structuri obişnuite ale verbului, în care introduc elemente noi, adesea figurate: aşa sînt cele care desemnează acţiunea de a produce o rană, o pierdere, o

pagubă (*a da buzunar, a da cep, a da gaură, a da țeapă* etc.), sau cele care indică metonimic un act prin instrumentul utilizat: *a da cu mangla, a da cu vastul* = „a fura“ (prin extindere glumeață şi *a da cu porcu'* = „a sforăi“); alte construcţii se recunosc în *a da din buze, a-şi da cu stîngul în dreptul, a-şi da cu firma-n cap, a-şi da talente* etc.

Dintre structurile mai noi am amintit deja (p. 231) *a o da pe...* „a trece la...; a începe să facă...“. Foarte la modă e şi reflexivul *a se da* urmat direct de un substantiv sau un adjectiv, „a se prezenta ca..., a pretinde, a se preface că este într-un anumit fel“: „*Ne dăm intelectuali?*“ (Preda 1988: 136); „vicepreşedintele (...), *se dă «epurat politic»*“ (*RL* 2116, 1997, 19); „Îmi pare foarte rău că dânşii, care *se dau moderni şi deştepţi*, stagnează acum reforma în învățământ“ (*RL* 2419, 1998, 3); „30 000 de olteni *se dau persecutați politic*“ (*RL* 2277, 1997, 3); „F.S.N.-ul (...) *s-a dat rănit* de structuri, comploturi şi puciuri“ (*Tinerama* 51, 1991, 16). Un caracter şi mai marcat îl au combinațiile în care substantivul sau adjectivul conține deja o figură semantică: *rănit, zglobiu*. În combinaţie cu o serie de termeni metaforici, construcția se foloseşte mai ales cu sensul „a fi înfumurat, a-şi da importanță“: *se dă mare, se dă grande, se dă balenă* sau *lebădă, rotund, cocoş* etc.

În fine, e interesantă şi foarte folosită şi structura *a da bine*: pe lângă sensul fundamental „a face impresie, a produce un efect favorabil“, aceasta transmite o notă constantă de ironie, implicând o vagă depreciere a lucrului evaluat şi al evaluării înseşi, plasate exclusiv la nivelul aparențelor: „*Dă bine* puțin zgomot degeaba pe țambalul de hârtie“ (*AC* 5, 1992, 1); „S-a prins că o morgă scârbită asezonată cu rafale scurte şi rare de lătrături la obiect *dau bine* la popor“ (*EZ* 1708, 1998, 6); „agresivitatea e unul din acele lucruri care *dau bine* la televizor“ (*Dilema* 410, 2000).

Prepoziția „pe“

Folosirea prepoziţiilor e, cum bine se ştie, unul dintre fenomenele cele mai puţin controlabile şi previzibile. În această zonă lingvistică nu se pot formula reguli, iar sensurile de bază nu sunt de mare folos: deseori, aceeaşi relaţie se exprimă în diverse limbi prin prepoziţii diferite. Faptul se explică prin numărul foarte mare de raporturi, mai mult sau mai puțin abstracte, care se exprimă printr-un număr redus de prepoziţii; complicația e amplificată de mulţimea expresiilor neanalizabile semantic în care intră prepozițiile. De altfel, există diferenţe substanţiale de utilizare a prepoziţiilor chiar în interiorul aceleiaşi limbi, în diverse momente din evoluția ei, în diverse variante regionale sau culturale. Vorbitorii fac deseori confuzii sau produc extinderi de uz, care sfârşesc uneori prin a fi acceptate. Unele dintre schimbările de utilizare a prepoziţiilor au drept cauză moda lingvistică, calchierea construcţiilor străine sau analogia internă; la acestea se adaugă uneori tendința vorbitorului de a analiza sensul unui raport sintactic, de a-l considera absurd şi ilogic şi de a-l înlocui cu altul care i se pare mai motivat. Al. Graur amintea, în mai multe

lucrări (1968 şi în câteva articole culese în volumele *Puţină gramatică*)[30] de scrisorile pe care le primea de la cititori sau ascultători indignaţi de presupusa absurditate a unor construcţii prepoziţionale – altminteri, perfect normale şi vechi în limba română („a-şi pune pălăria *în* cap", „pahar *de* apă" etc.).

Şi în momentul de faţă se vorbeşte mult de extinderea folosirii unor prepoziţii precum *vizavi* sau *datorită*; în situaţia de cuvânt la modă se află şi *asupra*. Cazurile citate aparţin mai ales registrului cult al limbii (în varianta sa conversaţională, în cea jurnalistică, sau chiar în cea ştiinţifică). Mai puţin observate sunt tendinţele din alte registre, deşi influenţa lor asupra limbii culte este evidentă. Limbajul familiar şi argotic, de pildă, manifestă preferinţe clare pentru anumite prepoziţii, care apar în tot mai multe contexte; în această situaţie privilegiată mi se pare a fi în primul rând *pe* (nu mă refer acum la valoarea sa de marcă a complementului direct personal, ea însăşi într-o variaţie stilistică foarte interesantă în uzul actual). Evident, unele din combinaţiile noi în care apare prepoziţia sunt explicabile, bazându-se pe analogii cu sprijin în uzul comun al limbii: în cele 12 pagini consacrate prepoziţiei *pe* în DLR (Tomul VIII, partea a 2-a, 1974) sunt adunate suficiente cazuri care pot fi considerate modele pentru extinderile ulterioare (de pildă, construcţiile idiomatice de genul *pe aici, pe furiş, pe sărite, pe româneşte*). O dată ce există o construcţie locală de tipul *pe drum, pe stradă, pe hol* (conţinând o anume aproximaţie sau o generalitate a spaţiului), nu ne miră foarte tare că au apărut combinaţii care nu erau înainte în uz şi în care *pe* substituie alte prepoziţii consacrate *(în, la)*: „Cum şi-a «tras» Termovest clădire *pe* centru..." (titlu, în *RL* 2115, 1997, 6; corespondentul standard este „*în* centru"); „Ne găseşti *pe* ştrand, la Snagov" (*TL* 738, 1992, 5; în limba standard, s-ar fi folosit prepoziţia *la*); „I-au furat valiza *pe* tren"[31]. Folosirea tot mai frecventă a lui *pe* e simţită probabil ca un fapt de expresivitate orală, care nu ţine cont de ipotetice justificări logice. Foarte numeroase sunt şi expresiile şi locuţiunile familiare şi argotice în care *pe* este elementul de relaţie (*pe şest, pe blat, pe cinstite, pe bune, pe de-a moaca, pe mâna/ barba lui, a fi pe mână cu, a o lua pe ulei* etc.): „în timp ce scria despre vodcă, redactorul *era pe* vodcă" (*AC* 32, 1997, 2). Una dintre construcţiile cele mai tipice apare în formula (cu multe atestări orale şi pentru care mi se pare plauzibilă explicaţia prin evoluţie internă) „are bani *pe* el".

Prepoziţia „la"

O extindere asemănătoare poate fi urmărită şi în cazul prepoziţiei *la* – al cărei specific colocvial se manifestă mai ales prin apariţia în construcţii modale. Valorile obişnuite şi cele mai numeroase ale prepoziţiei *la* sunt cele

---

[30] Graur 1987, 1988.

[31] Pârlog 1989: 33 a remarcat, în anunţurile de mică publicitate, folosirea prepoziţiei *pe* în locul lui *cu* ("sobă *pe* motorină", „Aro 244 *pe* benzină"), în locul lui *la*, în exprimarea datei („pe 1 octombrie") şi în construcţii de tipul „4 camere *pe* hol".

spațiale; le urmează ca importanță și frecvență cele temporale, precum și cele abstracte, cu sens derivat din plasarea spațială sau temporală: în primul rând exprimarea ocaziei sau a scopului, dar și a relației sau a instrumentului. Construcțiile modale cu prepoziția *la* sunt totuși destul de puține. Unele au fost calchiate după franceză – *la pas* (fr. *au pas*), *la trap, la galop; la discreție* (*à discrétion*), *la perfecție* (*à perfection*). Cele populare provin din evoluția semantică a unor circumstanțiale de loc sau, în sens larg, de la indicații spațiale, vizuale, eventual instrumentale: a fi *la strâmtoare* sau *la ananghie;* a ajunge *la țanc;* a fi (prieten) *la cataramă, la toartă;* a fi cu cineva *la cuțite* etc.

Lista construcțiilor familiar-argotice cu prepoziția *la* e destul de bine individualizată și conține mai multe categorii semantice. Una e mai puternic legată de ideea de scop, prezentând acțiunile ca făcute fără o intenție precisă, fără o planificare: *la nimereală, la plesneală/pleznească* („N-ați observat că nu are nimic scris în față...? Totul *la pleznească*", *Adevărul* 403, 1991, 1); modelul său sintactico-semantic ar putea fi *la întâmplare* (probabil calc din fr. *au hasard,* mai ales că primele sale atestări alternează cu cele ale unei variante și mai apropiate de modelul sintactic francez: *la toată întâmplarea,* cf. *à tout hasard*). Alte expresii descriu modul de a acționa pentru a obține mici avantaje (*la ciupeală*) sau, în mod arbitrar, pentru a nedumeri, a crea confuzie: *la derută* („Cereți apoi *la derută* o bute", *AC* 37, 1992; „Chestia cu România e pusă *la derută*", *TL* 585, 1992, 2), *la abureală* („un mitan secund jucat *la abureală*", *AC* 23, 2000, 15). Modul de a se comporta și de a vorbi tipic argotizant și juvenil este *la șme* (*la șmecherie*) sau *la mișto.* În aceste exemple nu mai apare nuanța de scop; cum nu apare nici în construcția *la meserie,* pur modală. Alte sintagme sunt construite mai ales cu verbele *a lua, a merge: la sigur, la sentiment.* O serie caracteristică e cea a vestimentației: cineva e *la costum* („până și C.T. Popescu s-a tras *la costum*", *22*, 19, 1999, 3), *la patru ace, la țol festiv*; prin analogie, se exprimă la fel și absența hainelor: *la bustul gol.* Mai normală sintactic, expresia argotică *la varice* obține un efect comic prin saltul semantic și printr-o anume polivalență: *la* are în acest caz o valoare spațială (ca în circumstanțiale de tipul *la cârciumă, la bar, la masă, la tejghea* etc.), dar și una consecutivă sau finală: „(acolo unde stai în picioare) așa încât / ca să capeți varice". Cu cât perspectiva e mai puțin atrăgătoare, cu atât o eventuală invitație obține un efect umoristic mai puternic. Construcțiile temporale evoluează spre o semnificație modală: *la viața* („La viața mea... "). În cazul expresiei *la fix* cred că pot fi imaginate mai multe evoluții semantice, dintre care una ar putea porni de la precizarea temporală; aceasta nu mai e însă prezentă în utilizările curente („se vede *la fix*"). Oricum, specificul familiar-argotic s-a stabilizat în mod neechivoc prin adăugarea unui atribut: *la (marele) fix.* Construcția e comparabilă cu o alta, *la mica înțelegere,* în care atributul e obligatoriu pentru a conferi sintagmei autonomie: „Acești [salariații], *la «mica înțelegere»,* conveneau să beneficieze de respectivul drept prin rotație" (*RL* 666, 1992, 5); „Prețurile se negociază după algoritm sau *la mica înțelegere*" (*EZ* 2472, 2000, 8). În absența adjectivului *mica*, secvența *la înțelegere* poate

apărea doar în construcţie cu un verb anume (*a cădea la înțelegere*). Una dintre cele mai interesante construcţii familiare cu *la – la o adică* – are o oarecare vechime (e înregistrată în DA, care furnizează şi o explicaţie pragmatică a evoluției sale) şi e încă perfect în uz („doi actori care, *la o adică,* nu ştiu multe“, *EZ* 2297, 2000, 2). La persistenţa expresiei a contribuit poate şi Caragiale, care a pus-o în replicile lui Jupân Dumitrache – „ţiu *cînd e vorba la o adică* la onoarea mea de familist“; pregnantă e mai ales apariţia ei repetată şi lăsată în suspensie în finalul primului act al *Nopţii furtunoase*, unde devine un substitut ironic al întregii teorii a personajului şi un exemplu perfect de eufemism comic: „mă ştii că ţiu *când e la o adică...* “ (Caragiale 1959, I: 20, 47).

Un pronume neutru: „o“

O construcţie specifică limbii române în variantele ei populare, familiare şi argotice este aceea în care forma pronominală *o* apare, în poziţie de complement direct, pe lângă un verb, însoţindu-l în toată conjugarea sa: *a o păţi, a o tuli, a o mierli*[32]. În asemenea situaţii, *o* este considerat un pronume cu valoare *neutră* (generică, nedefinită), vid de sens şi chiar lipsit de funcţie sintactică: inclus pur şi simplu în structura unei locuţiuni.

O ar putea să pară un accident istoric: rezultatul întâmplător al înlocuirii unui substantiv dintr-o locuţiune sau dintr-o expresie prin pronumele corespunzător. În unele cazuri forma iniţială e chiar uşor de reconstituit: locuţiunea familiară *a o da în bară,* de exemplu, provine din limbajul sportiv, iar pronumele substituie, cu siguranţă, substantivul *mingea.* Locuţiunea argotică *a o scăpa la găleată* („a fura“, *găleată* fiind o metaforă pentru „buzunar“) trimite prin *o,* în mod cât se poate de transparent, la cuvântul *mână* (sau la un echivalent argotic al său). Sunt destule cazuri însă în care explicaţiile etimologice rămân simple ipoteze – în *a o pune de mămăligă,* sau *a o lua din loc*, de exemplu; adesea, aşa cum observa Sextil Puşcariu 1976, „nimeni n-ar putea spune precis ce reprezintă acest *o*“. Cel mai comod e să reduci toate aceste situaţii obscure la cazuri de analogie, de extindere formală a unui model iniţial motivat. Succesul modelului trebuie însă oricum explicat; cu atât mai mult cu cât extinderea încalcă uneori restricţii gramaticale, *o* ataşându-se unor verbe intranzitive: *a o tuli, a o uşchi* etc. Granser 1992 observa că sunt foarte multe construcţii în care substantivul absent are un sens sexual, deci în care omiterea sa poate fi considerată ca pseudo-eufemistică: ascundere, dar şi evidentă trimitere indirectă. De fapt, mai interesant decât a încerca regăsirea substantivului absent ar putea fi a surprinde o explicaţie mai generală pentru folosirea lui *o.* E totuşi evident că, oricât de diferite ar fi punctele de pornire, respectiv numele înlocuite, rezultatele sunt convergente: forma feminină de acuzativ a pronumelui apare ca un stabil purtător al valorii neutre. Fenomenul e şi el specific limbii române, fiind ilustrat de diverse cazuri în care valoarea „neutră“ e exprimată printr-o formă feminină: pronume demonstrativ („ce-i cu

[32] Cf. Pană Dindelegan 1994, Zafiu 1996.

asta? "; „*asta* e!"), nehotărât (*una, alta*: „până *una-alta*"), relativ („*ceea ce* e sigur..."), adesea cuprinse în locuțiuni adverbiale (*de aceea, de-aia*). Cele mai răspândite dintre cuvintele cu sens vag şi general care pot substitui alți termeni mai concreți sau enunțuri întregi sunt şi ele feminine: *chestie, treabă* (în limbajul familiar), *situaţie, problemă* (în cel standard).

De altfel, chiar forma neaccentuată *o* cu valoare neutră funcționează în română, în afara locuțiunilor, în situații în care reia sau anticipă un enunț: „am spus-*o*", „*o* declar"... Interpretarea pronumelui depinde aici întru totul de contextul în care e plasat. Construcțiile de acest tip sunt tratate de unii lingvişti ca perfect normale, integrate sistemului limbii române. Iordan 1943 considera că respectivele construcţii sunt livreşti, artificiale, deci nerecomandabile: ele ar reprezenta aplicarea unui model străin în cazuri în care româna ar prefera construcția absolută („ştiu", „am aflat" – nu „*o* ştiu", „am aflat-*o*") sau un demonstrativ („ştiu *asta*"). De aceeaşi părere e şi Mioara Avram (în *Gramatica pentru toţi*, 1986). Acceptând totuşi un pronume ca *asta*, trecerea la *o* nu are cum fi neobişnuită: fie şi doar prin intermediul unor enunțuri de tipul „*asta o* ştiu deja", „*asta* am spus-*o* eu" etc.

Până la urmă, aspectul cel mai interesant al construcțiilor cu *o* mi se pare a fi caracterul lor marcat activ, tranzitiv: mimând acțiunea care afectează un obiect, locuțiunile de tipul *a o şterge, a o încurca, a o îmbulina* sporesc participarea subiectului la acțiune. În raport cu *a muri*, al cărui subiect gramatical e, fatalmente, un „pacient", sinonimul argotic *a o mierli* induce, paradoxal, ideea de acțiune, de implicare intenționalǎ. Nu întâmplător, semnificația verbală de plecare rapidă este exprimată printr-o serie foarte bogată de asemenea construcţii: a *o şterge, a o rade, a o tunde, a o tăia, a o tuli, a o întinde, a o lua din loc, a o lua la picior* etc.: prin suprapunerea sensului literal peste cel metaforic, deplasarea e prezentată ca marcată nu numai activ şi intenţional, dar şi prin afectarea unui obiect nedefinit. Vorbirea populară şi argotică transformă mişcarea într-o acțiune mai puternic orientată, chiar violentă. E o tendință pe care o confirmă şi alte expresii în care acțiunea de *a pleca* e prezentată ca afectând un substitut metonimic ori metaforic al agentului – *a-şi muta hoitul, a plimba ursul* – sau al cadrului, al mediului: *a curăța locul, a simpifica peisajul*. Tranzitivitatea gramaticală corespunde astfel unei trăsături semantice mai adânci (de intensificare a acțiunii); nu credem că ar fi exagerat să vedem în ea şi un semn al narativităţii pe care limba vie a comunicării orale o preferă şi o amplifică.

„A-şi da cu părerea"

Una dintre expresiile şi locuțiunile colocviale care trezesc câteodată reacţii negative, de iritare, din cauza unei anume lipse de motivare literală a construcției lor e foarte frecventa formulă *a-şi da cu părerea*. Caracterul idiomatic al locuțiunii este evident: ceea ce perturbă o interpretare logică a secvenţei sintactice e mai ales prepoziţia „cu". Faţă de *a-şi da părerea*, ca o

variantă la şi mai „logicul" *a-şi spune părerea,* locuţiunea pare chiar o greşeală. De fapt, ea poate fi considerată o ilustrare a fenomenului evocat în legătură cu expresii ca *a se lăsa cu..., a (o) pune de..., a o da pe...* etc. În legătură cu prezenţa în limbajul popular, familiar şi argotic, a acestui gen de structuri gramaticale, asociate în special cu pronumele „o" cu valoare neutră, Pană Dindelegan 1994 observă numeroasele structuri echivalente, în variaţie liberă, de tipul: *a rări vizitele – a o rări cu vizitele; a termina întâlnirile – a o termina cu întâlnirile* etc. Existenţa acestora constituie, în mod evident, un model, pe care pot să apară noi variaţii, prin simpla substituţie a verbelor sau a prepoziţiilor de bază. În locuţiunea *a-şi da cu părerea* se poate verifica şi capacitatea limbajului dominat de oralitate de a exprima cele mai diferite sensuri cu ajutorul câtorva verbe de bază – *a da, a lua, a face, a pune, a băga, a lăsa* – combinate cu câteva prepoziţii frecvente *(a da de..., a da peste..., a da cu...* etc.). E interesant că expresia are o oarecare vechime şi o serie de modele care o explică în parte. Era destul de răspândită expresia *a-şi da părerea* (poate calc după fr. *donner son avis,* dar şi posibilă evoluţie internă); înregistrată în DLR, tomul VIII, partea 1, 1972, sub cuvântul *părere,* ea este ilustrată prin mai multe citate din secolele al XIX-lea şi al XX-lea. Tot acolo, apar deja *a da cu părerea* (citat din Ispirescu), *a se da cu părerea* (citat din Cezar Petrescu) şi chiar *a-şi da cu părerea*: „Ce rost are – îşi dădu Felix cu părerea" (G. Călinescu); „cineva îşi dădu cu părerea că trebuie să se dea de ştire şi zăvoienilor" (Camil Petrescu). Ultima locuţiune se găseşte (fără limitare de domeniu stilistic) şi în DEX. Mai interesant mi se pare faptul că în vechiul DA, în fascicula D, apărută în 1944, se înregistrează chiar expresia *a-şi da cu gândul* – „a gândi, a fi de părere, a opina, a presupune". Şi mai „absurdă" pare expresia *a-şi da cu presupusul* – formată probabil pe baza modelelor deja evocate, prin simplă substituţie glumeaţă. Şi această expresie este înregistrată în dicţionarul-tezaur, în DLR, tomul VIII, partea a 5-a, 1984, cu glosarea „a presupune", cu indicaţie de registru („familiar") şi cu un citat: „Ascultătorii îşi dau cu presupusul, cine anume din sat ar fi putut fi atât de câinos" (T. Popovici).

Forma construcţiilor, oricât ar fi ele de fixate, de gramaticalizate, contribuie la evoluţia lor stilistică. În momentul de faţă, mi se pare destul de evident că expresiile discutate sunt marcate ironic, depreciativ, că faţă de neutrele *a exprima o părere, a exprima o opinie* (stil înalt, registru cult) sau *a-şi spune părerea* (registru mediu), – *a-şi da cu părerea* şi *a-şi da cu presupusul* denumesc o activitate mai curând neserioasă, în care exprimarea de opinii personale nu e foarte necesară, iar opiniile înseşi sunt mai curând nefondate. Cred că multe din utilizările contemporane ale celor două locuţiuni se bazează pe această nuanţă stilistică: „Ascult lumea cum *îşi dă cu părerea* şi toţi ni se par nebuni" (*22* 17, 1999, 4); în titlul „*Datul cu părerea*" (*Dilema* 325, 1999, 3); ironia e accentuată de procedeul lingvistic al nominalizării. Într-un număr al revistei *Dilema* (273, 1998), a cărui temă era chiar „Dreptul anonimilor la opinie", se putea observa foarte bine acest joc stilistic: redactorul

formula subiectul în modul cel mai elegant posibil – „Ei bine, nu este nevoie să cânţi, să pictezi sau să ai cărţi publicate pentru a putea *să-ţi exprimi o opinie*" (p. 6); un şofer de taxi folosea formula neutră a limbajului cotidian – „eu mai fac conversaţie cu clienţii şi le *spun părerile mele*" (p. 10); un autor îşi încheia însă eseul în cheie autoironică: „mă simt bine pentru că am putut şi eu *să-mi dau cu părerea*" (p. 7).

Articolul „lu' / lui": extinderea folosirii

Extinderea folosirii articolului hotărât masculin antepus numelui de la numele proprii masculine la alte substantive nu e un fenomen nou (a fost descris în numeroase gramatici şi studii lingvistice româneşti – de Iordan 1943, Sandfeld şi Olsen 1936, Graur 1966, Avram 1997 etc.). Fenomenul cunoaşte grade diferite de acceptabilitate: admis la femininele cu terminaţie atipică (*lui Mimi*), e considerat o marcă a vorbirii inculte la numele de rudenie (*lui mătuşa*). E normală utilizarea articolului pentru genitivul substantivelor neîncadrabile în modelele de flexiune, în primul rând pentru numele lunilor, ca şi pentru diferite neologisme insuficient adaptate, pentru unele compuse sau sintagme. O întreagă propoziţie, interpretată ca un concept unic, poate fi precedată de *lui*, ca în titlul volumului lui Noica, *Schiţă pentru istoria lui Cum e cu putinţă ceva nou* (1940); construcţia reapare în mai multe puncte ale textului: „tema *lui* cum e cu putinţă ceva nou"; „istoria *lui* cum e cu putinţă ceva nou" („Introducere"). S-a arătat că în folosirea proclitică a articolului se manifestă tendinţa analitică, de reducere a flexiunii, cunoscută din evoluţia limbilor romanice: articolul, în forma *lui* sau *lu,* devenind un instrument invariabil, asemănător prepoziţiilor (Guţu Romalo 1996: 81).

O verificare a stadiului în care se află acest fenomen în stilul colocvial al presei contemporane dovedeşte, cred, că uzul articolului hotărât proclitic e bine instalat, dar nu se află neapărat într-un proces de extindere. E mai curând dependent de o categorie de fapte de limbă: rămâne profund asociat cu imposibilitatea sau limitarea flexiunii, deci cu nominalele invariabile sau cu numele proprii. Deocamdată nu pare a pune cu adevărat în pericol flexiunea; nu e prea mare riscul de a înlocui „obsesiile *românului*" cu „obsesiile *lui românache*" (*Dilema* 230, 1997, 15); în ultimul caz apare o evident glumeaţă utilizare a unui pseudo-nume propriu. Curent pentru numele de luni – „incandescentele zile ale lui *decembrie '89*" (*Cotidianul* 258, 1992, 2) –, frecvent pentru nume de echipe cu terminaţii neadaptabile flexiunii („oficialii *lui Porto*" – *RL* 2026, 1996, 19), articolul enclitic pare mai puţin firesc pentru sintagmele denominative în limbi străine – „rectorul său este membru în staff-ul *lui International Maritime Lecturer's Association*" (*RL* 2027, 1996, 10). Motivul folosirii articolului este tot imposibilitatea flexiunii; soluţia apare însă ca prea comodă, chiar cam stângace. Ca şi în cazul de forţare (probabil voită) al unui nume de emisiune: n-au decât *să formateze* ştirile, «Nadine Show» şi toate celelalte pe calapodul *lu'* «Karaoke Show»" (*EZ* 2246, 1999, 10). De altfel,

unele din construcții rămân marcate, tinzând chiar să indice un fel de personificare a instituțiilor: „când se va anunța «*Lista lui NATO*»“ (*AC* 7, 1997, 3). În seria folosirilor marcate stilistic ale articolului ar putea intra și situațiile în care acesta precedă un nume comun cu valoare metonimică sau de substitut eufemistic, tratat însă ca nume propriu: sintagmele cu secvența *lui manivelă* care desemnează șoferii (v. infra, p. 260), sau *lui Pește* care constituie un determinant depreciativ, minimalizator: „N-am avut loc de senatorii *lui pește*“ (*EZ* 1549, 1997, 11); „Adevăr a strigat, cine a strigat: «Asta-i Parlamentu' *lu Pește!*» “ (*RL* 1181, 1994, 1).

Paginile ziarelor înregistrează și uzul familiar curent al articolului cu formulele pentru grade de rudenie – „îi zice *lu' maică-sa* să vorbească cu învățătoarea mea“; „i-a spus *lu' frati-su*“; „am povestit toate astea *lu' buni* și *lu' bunu*“ (*Dilema* 324, 1999, 2); în ultimul exemplu, asimilarea cu numele proprii e evidentă. Acolo unde articolul nu e necesar, pentru că forma pronominală este deja în genitiv, prezența sa exprimă mai ales extinderea unei mărci de oralitate necultivată, intenția de a vorbi altfel decât cer normele: „ni se făcuse dor de mișto-urile *lu' matale*“ (*EZ* 2326, 2000, 10). Confruntând situația actuală cu descrierea dată de Iordan 1943, fenomenul pare în esență același, dar exemplele sunt cu siguranță mai ușor de găsit în scris.

Numărul nedefinit

Raportul dintre oralitate și scris în uzul românei actuale poate fi readus în discuție de cazul a ceea ce Avram 1997: 152 numește „un substitut de numerale“; una din formele acestuia apare în citatul: „l-a făcut să rateze pentru a *enșpea* oară gradul de general“ (*AC* 1, 2000, 9). Cuvântul *(a) enșpea* (care nu era marcat în text nici prin scriere cu caractere speciale, nici prin punere între ghilimele) e unul dintre cele rar atestate în scris, dar destul de frecvente în oralitate. Cuvântul – a cărui forma masculină e *(al) enșpelea* – circulă în româna familiară modernă și provine din folosirea literei *n,* pronunțată „en“, ca simbol matematic pentru un număr nedeterminat. Prin practica orelor de matematică și prin intermediul manualelor școlare, unde se întâlnește curent în formularea problemelor și a exercițiilor, acest uz al simbolului *n* a devenit cunoscut de toată lumea. De la contextele tipice, folosirea lui *n,* care are de altfel avantajul evident al scurtimii, a fost extinsă în limbajul cotidian. Cel mai adesea *n* apare ca substitut nedeterminat al unui numeral cardinal: „un comis-voiajor trebuie să viziteze *n* orașe“. Urmând modelul formării de numerale ordinale din numerale cardinale (de la *trei – al treilea – a treia*), indefinitul *n* își produce corespondentul ordinal: *al n-lea / a n-a*: „al n-lea său abuz împotriva mea“; „acest al n-lea mandat“; „al n-lea element dintr-un cuplu“; „a avut loc cea de-a «n»-a operațiune botezată de ziariști Țigareta“ (citate din diferite arhive Internet, 1998-2000). În comparație cu aceste structuri, formele *al enșpelea / a enșpea* sunt și mai populare, urmând modelul de abreviere orală a numeralelor ordinale: *al treisprezecelea / a treisprezecea* care devin *al*

treişpelea / a treişpea. Colocvialele *al n-lea* şi *al enşpelea* substituie compusul indefinit mai vechi format de la *nu ştiu cât* („a *nu ştiu câta* oară"). Era de aşteptat ca asemena forme să nu fi fost încă înregistrate în dicţionare; mai curios mi se pare că a fost neglijată chiar valoarea lui *n* (omisiunea din dicţionarele româneşti contrastează cu prezenţa descrierilor unor utilizări similare în dicţionare străine[33]).

Valoarea elementului *n* este atât de răspândită, încât produce la rândul său substituţii intenţionate: în comunicarea orală e înlocuit de unii vorbitori, în glumă, cu *ţ* („are *ţ* probleme"): contextul, suficient de clar, a permis deci recursul democratic la alte litere, mai ales la una foarte specifică şi naţională. Mai mult: şi de la *ţ* se poate forma, prin analogie, un numeral ordinal: „are *ţ-şpe* mii de volume" (*EZ* 2320, 2000, 10).

Revenind la fapte de uz comun, situaţia lui *n* ar trebui inclusă în seria mai largă a mijloacelor matematice trecute în limbajul familiar: folosirea altei litere, *X*, pentru a desemna o persoană necunoscută e un fapt lingvistic deja destul de vechi, ca şi transformarea în conectori de uz curent a numelor operatorilor matematici – *plus, minus* („însoţit de dnii R., *plus* generalul N., *plus* contraamiralul C. " (*Libertatea,* 1925, 1996, 17); – „se aşteaptă soluţia ... în procesul CB versus BNR *plus* creditorii" (*RL* 2073, 1997, 8); „drama din Kosovo şi un conflict care durează de zece ani, *plus* o insulă de antidemocraţie" (*EZ* 2055, 1999, 1)[34].

„Ditamai omul"

Fenomenul stilistic şi sociolingvistic de pătrundere a registrului familiar în scris, manifestat mai ales în publicistica actuală, are, în timp, şi efecte asupra sistemului gramatical al limbii literare. Descrierea standard a românei, bazată pe normele limbii culte, se poate dovedi insuficientă, neputând totdeauna surprinde variaţiile unui uz foarte permisiv faţă de formele şi construcţiile oralităţii. Un exemplu – minor, dar care mi se pare semnificativ – este cel oferit de comportamentul lingvistic special al adjectivelor invariabile *ditai (ditamai)* şi *cogeamite (coşcogea, coşcogeamite)*, care aparţin aceluiaşi registru stilistic – familiar, popular – şi pe care le apropie şi sensul comun „foarte mare, enorm". Mai ales primele două forme, *ditai* şi *ditamai,* sunt des folosite azi, din nevoia de expresivitate şi cu intenţia de exagerare ironică[35]. Ele au fost explicate (v. DEX, sau DER) pornind de la o interjecţie de origine ţigănească (*dita* „iată"). Celelalte forme vin din turcă (de la o construcţie de superlativ), direct sau prin intermediul unor limbi balcanice (bulgara şi sârba); existenţa surselor multiple

---

[33] De exemplu, „serveşte la notarea unui număr nedeterminat", în *Petit Robert* (trad. n.). Prezentarea e şi mai amănunţită în De Mauro: „număr întreg nedefinit; (şi cu valoare de adjectiv invariabil, precedând un substantiv la plural) „o expresie cu *n* necunoscute"; „spaţiu cu *n* dimensiuni" (trad. n.).

[34] În numărul de revistă din care am citat la început (*AC* 1, 2000, 9) forma *enşpea,* mai apare, de altfel, într-o folosire de glumeaţă extensie, un derivat specific limbajului matematicii: „următoarea soluţie matematică *rezolvitoare*".

[35] „Să păşim, dacă nu veseli, măcar destinşi în *ditamai noul mileniu*" (*Dilema*, 410, 2000, 2).

explică varietatea şi instabilitatea formelor înregistrate în română. În DA, la cuvântul-titlu *coşcogea* găsim numeroase variante, dintre care unele sunt produse doar de oscilaţia între consoanele surde şi cele sonore: *goşgogea, gojgogea, gogeamite* etc. *Gogeamite*, variantă foarte răspândită („doi *gogeamite* lideroii", în *Zig-zag* 44, 1992, 16), e pus prin etimologie populară în legătură cu numele unui personaj real, care devenise celebru prin înălţimea sa neobişnuită, *Gogea Mitu* (*Mitu Gogea)*. E însă vorba de o coincidenţă, sau, mai probabil, de o relaţie inversă, de transformare a adjectivului într-o poreclă.

În tratatele de gramatică, *ditai, ditamai, cogeamite* etc. sunt cel mult pomenite în lista adjectivelor invariabile, provenite din împrumuturi. Comportamentul sintactic care separă adjectivele *ditamai* şi *cogeamite,* cu variantele lor, de majoritatea celorlalte adjective constă în primul rând în poziţia pe care o ocupă – ele apar obligatoriu înaintea substantivului determinat –, şi în faptul că substantivul respectiv poate avea articol hotărât: „Statele Unite ale Americii sunt *ditamai ţara*" (*AC* 20, 1999, 10); „El nu e un simplu membru în Guvern, ci *ditamai vicepreşedintele* PD" (*Ziua,* arhiva Internet, editoriale din ianuarie 1998). Cum se ştie, norma impune ca adjectivul antepus să preia articolul (*marea ţară, importantul vicepreşedinte*), cu excepţii produse de anumite adjective pronominale şi de câteva alte cuvinte influenţate de ele: *tot omul, întreg satul, însuşi băiatul.* Particularitatea de a preceda un substantiv însoţit de articolul hotărât – *cogeamite omul, ditamai băiatul* – e semnalată în Avram 1997. Exemplele actuale par să sugereze chiar o preferinţă pentru această construcţie, în care însă articolul hotărât nu are nici o funcţie de individualizare. Cum multe din exemplele mai vechi înregistrate în DA pentru *cogeamite* (*ditai* şi *ditamai* se găsesc în partea de dicţionar încă nepublicată) apar cu substantivele nearticulate sau cu articol nehotărât – *coşcogea buchet* (V. Alecsandri) *o cogemite mămăligă* (N. Gane), *cojgogea fiu de bei* (I. Negruzzi), *coşcogea gligan* (Al. Vlahuţă), *gogeamite casă* (I.-Al. BrătescuVoineşti) – ba chiar şi în postpunere – *fete mari coşcogea* (Alecsandri); *o vulpe coşcogea* (*Contemporanul),* ajungem la concluzia că în acest caz s-a accentuat cu timpul comportamentul atipic al unor adjective atipice. Acestea au suferit poate influenţa construcţiilor deja citate, cu *tot* şi *întreg,* al căror conţinut semantic se apropie de ideea unui superlativ şi care se folosesc tot în contextele unei aprecieri exagerate în mod retoric.

Se petrece însă mai mult decât atât: observăm în folosirile actuale şi prezenţa articolului nehotărât, plasat în faţa întregii sintagme, deci în acelaşi grup nominal cu articolul hotărât: „a etalat *o ditai vânătaia* pe piciorul drept" (*EZ* 2277, 1999, 2); „ridicându-şi la fileu *o ditai mingea* medicinală" (*EZ* 2331, 2000, 8); „lui Buffy i s-a luat *un ditamai interviul*" (*Libertatea* 2831, 1999, 14). E vorba fie de o sporire a expresivităţii prin anomalia gramaticală – fie, mai curând, de o pierdere în contextul dat a valorilor specifice articolului hotărât. Oricum, înmulţirea exemplelor ar putea impune ca, în viitor, în descrierea gramaticală a adjectivului românesc să se rezerve ceva mai mult spaţiu unor asemenea construcţii.

Stilul direct legat

Variantă mixtă de redare a vorbirii, stilul direct legat reproduce textual un mesaj, păstrându-i persoana gramaticală, intonaţia, mărcile afective (precum în vorbirea directă) – dar îl introduce printr-o conjuncţie subordonatoare, specifică stilului indirect. Considerată ca specifică limbajului popular, construcţia – „zice că vrei să vii? “, „spune că ce bine că am venit“, „l-am întrebat că ce cauţi aici?“ etc. – este în fond o greşeală faţă de normele limbii cultivate. Stilul direct legat e un produs al contaminării dintre stilul direct şi cel indirect; formula sa se apropie de cea a anacolutului – tipic defect de construcţie a frazei orale. Fenomenul a fost observat în limba română de Iorgu Iordan şi a fost descris într-un articol din 1944 de Henri Jacquier; puţin mai târziu (în 1946) discuţiei i se adaugă comentariile lui Leo Spitzer: descrierea situaţiei din română se integrează astfel unei mai generale perspective romanice.

Stilul direct legat este un fenomen spontan, în care se recunoaşte o tendinţă de dramatizare a mesajului relatat, ca şi incoerenţa produsă din comoditate, din relaxarea atenţiei. Cealaltă structură mixtă existentă – stilul indirect liber – e specifică textului literar şi presupune elaborare, intenţia de a ambiguiza perspectiva, de a atenua distanţa dintre narator şi personaj.

La Creangă, în *Ioan Roată şi Vodă Cuza*, vorbele cuconului Alecu Forăscu sunt reproduse mai întâi în stil indirect, apoi în forma mixtă a stilului direct legat; personajul „îi tolocănea“ pe boierii mai tineri:

> „mustrându-i: ba că nu vorbesc drept româneşte, cum vorbeau părinţii lor, ci au corchezit graiul strămoşesc, de nu-i mai înţelege nimene; ba că «umblaţi cu şurubele să ne trageţi butucul»; (...) ba că «de când cu străinătatea, v-aţi înstrăinat şi legea, şi limba, şi inima, şi chiar dragostea sătenilor; şi după nepăsarea şi risipa ce o facem, zvârlind banul pe lucruri de nimica, puţin mai avem de înstrăinat, pe cât văd eu» ş.a.m.d“. (Creangă 1970, II: 48)

Introducerea prin *că* a citatelor la persoana I sau a II-a încalcă normele literare, dar are avantajul de a rezuma un discurs, sugerându-i repetitivitatea, conservându-i în acelaşi timp pitorescul de limbaj, autenticitatea. Într-un asemenea caz, opţiunea pentru stilul direct legat are raţiuni estetice: stilul direct ar fi redus din sugestia de discurs hiperbolizat prin acumulare şi repetare, continuat la infinit prin repetarea formulei *ba că* şi prin deschiderea enumerării în „câte şi mai câte... “. Trecerea în stil indirect liber, în schimb, ar fi atenuat subiectivitatea personajului, introducând o anumită distanţă între discurs şi relatarea sa; or, e evident că în cazul acestui fragment alunecarea în citat e un semn al aprobării, al simpatiei pentru cuvintele personajului, căruia i se oferă ocazia de a fi cât mai persuasiv chiar faţă de cititor. Evident, această din urmă funcţie nu e generală în stilul direct legat: vorbirea fidel reprodusă poate fi în primul rând creatoare de culoare şi atmosferă; poate fi esenţială pentru caracterizarea personajului vorbitor, indiferent de identitatea sau non-identitatea de vederi dintre acesta şi narator. Un bine cunoscut pasaj din Caragiale, *Kir Ianulea,* poate fi interpretat ca exemplu de stil direct legat, deşi

mărcile persoanelor I şi a II-a lipsesc, ca şi ghilimelele[36]; şi aici, efectul procedeului e unul de acumulare:

> „a-nceput din chiar senin Ianuloaia să vorbească despre o prietină măritată, care nu se afla de față: că s-a ținut cu beizadea cutare, un copil! şi vodă, supărat foc, era să puie să-i taie coadele şi s-o trimiță surghiun la un schit, tocmai în fundul munților; că a prins-o odată bărbatu-său, ziua-n amiaza mare, la Țurloaia, la chiolhan (...); că-ntr-un rând, a plecat la Căldăruşani (...). Şi câte alte grozăvii!"
>
> (Caragiale 1962, III: 162)

Se observă că deşi stilul indirect liber acționează prin absențe (a persoanei I, a conjuncției introductive) iar cel direct legat prin acumulare, prin supralicitarea prezențelor (într-un mod care a fost calificat drept „pleonastic"), efectele lor pot fi similare.

Un fragment mai recent perfect încadrabil în seria exemplelor de mai sus este de găsit în Agopian 1984, în „Lista cu cei ce au zis că":

> „Radu Gaba-a zis că nu e bine. Gheorghe Juruc-a zis că Trăiască Revoluțiunea. Ioniță Sufletrece-a zis că cu turcii era mai bine. (...) Vasile Guțoi-a zis că gata. Vasile Pahonțu-a zis că fireați ai dracului"... (p. 36-37)

Şi această listă e deschisă („mai sunt şi altele"); prin mărcile unei oralități libere şi implicate în real, replicile reproduse stabilesc o complicitate (subversivă sau doar estetică, în funcție de momentul istoric) cu cititorul. Autorul listei introduce schema rigidă „a zis că" şi transformă replicile în simple semnale (de insubordonare); efectul de acumulare pare să se constituie în ciuda lui, prin forța multiplicată a vorbirii libere.

Stilul direct legat, utilizat uneori, cu efecte remarcabile – ca în exemplele de mai sus – de o literatură interesată în a capta oralitatea, rămâne însă în exprimarea spontană o neglijență de limbaj, Se observă de altfel prezența sa tot mai frecventă în relatările publicistice actuale, în care nu e decât o inabilitate stilistică. Dorința de a păstra autenticitatea citatului nu e corelată cu formele de construcție proprii stilului direct; rezultatul e o incoerență gramaticală şi textuală: „Altul le reamintea cetățenilor că «v-am dat via şi acum aveți la cep ambianța necesară»" (*EM* 5, 1992, 3); „În ce-l priveşte, D.C. a afirmat că «mă voi supune, în orice caz,.. hotărârii parlamentului...»" (*RL* 884, 1993, 3). Spre deosebire de utilizările populare ale stilului direct legat, cele din presa scrisă atestă conştiința rupturii între planul autorului şi cel al personajului (al cărui enunț e pus între ghilimele), dar nu respectă convenția stilului indirect: după *că* ar trebui să urmeze o reproducere a conținutului, nu a formei exacte a replicii. Că în cazurile din presă e vorba de simple erori de transpunere a vorbirii o dovedeşte şi apariția unui alt tip de confuzie: enunțul e reprodus inexact (e trecut de la persoana I la a III-a) şi e precedat de *că* – având deci toate mărcile formale ale stilului indirect – şi totuşi apare între ghilimele! Cineva „a declarat că nu-şi face probleme întrucât

---

[36] Mancaş 1972: 138-139 analizează pasajul ca exemplu pentru un subtip al stilului indirect liber.

«s-a aranjat şi cu liberalii»"; apoi, „s-a lăudat, cu vădită satisfacţie, unui apropiat, că «Iliescu i-a propus acest lucru»" (*RL* 679, 1992, 1).

7. Tendinţa hiperbolică

Se ştie că exprimarea superlativului, ca act tipic al implicării afective a vorbitorului, dispune în orice limbă de mijloace expresive variate, care depăşesc cu mult limitele formelor gramaticalizate. Pentru limba română au fost de mult semnalate şi descrise mijloace precum lungirile de sunete, repetiţia, folosirea unor construcţii cu elemente lexicale expresive (uneori cu sens „dezagreabil" – *groaznic de frumoasă*), cu substantive adverbializate (*frumoasă foc*), cu propoziţii consecutive tipice (*frumoasă de pică*) etc.; o prezentare sintetică a acestor procedee se poate găsi în Avram 1998: 124-127.

Consecutiva cu sens superlativ

Construcţia consecutivă, mai ales introdusă prin conjuncţia „de", se numără printre cele mai interesante procedee de exprimare, în oralitatea familiară şi populară, a intensităţii unei acţiuni sau a unei însuşiri. Construcţia a fost descrisă şi ilustrată de Tohăneanu 1969: 59-64. Vorbind de un „superlativ al acţiunii", autorul grupa extrem de numeroasele exemple din Creangă în funcţie de tipul de acţiune: fugă („de săreau pietrele"; „de-mi scăpărau picioarele"; „de-şi scoate ochii"; „de-i pârâiau călcâiele"), bătaie („de le mergea colbul", „de v-a trece spurcatul"), zgomot („de vuia satul") etc. Multe din construcţii sunt îmbinări libere, care permit nesfârşite variaţii şi exerciţii de ingeniozitate lingvistică; unele sunt totuşi destul de stabile. Fixarea expresiilor e dovedită de reapariţia lor în text, mai ales în contexte diferite. Chiar la Creangă, consecutiva „de sărea cămeşa de pe dânsa" apare atât pentru zguduirile plânsului (în celebrul episod al pedepsirii Smărăndiţei) cât şi, cu adaptările contextuale de rigoare, pentru zgâlţâiturile provocate de frig („au început a clănţăni şi ceilalţi de frig, de sărea cămeşa de pe dânşii", în *Harap Alb*)[37].

Ca şi în alte cazuri, procedeul ilustrat de Creangă e unul viu, productiv, caracteristic nu numai pentru stilul său, dar şi pentru limba română în genere. Unele construcţii consecutive (având chiar opacitatea tipică expresiilor) sunt bine fixate în limbajul popular; adevărata vitalitate actuală a procedeului se manifestă însă în limbajul familiar şi argotic (evident, diferitele registre ale oralităţii interferează, nefiind posibilă trasarea unei linii ferme de demarcaţie între ele). Foarte multe consecutive sunt puse în legătură cu bătaia; în contextul „îţi dau una... ", superlativul loviturii poate fi *de-ţi merg fulgii, de vezi stele verzi, de auzi câinii din Giurgiu, de zici „ce-i aia", de-ţi sună apa în cap, de-ţi*

[37] Creangă 1970, I: 154, 115.

sar capacele etc. Efectul de uluire e caracterizat superlativ prin formula *de stă mâța în coadă.* E interesant că sunt câteva verbe care s-au specializat pentru a exprima, în construcții consecutive, valoarea de superlativ: dacă *a se usca* e tipic pentru plată („Cetățeanul plătește de se usucă", *EZ* 40, 1992, 10), *a rupe* și *a stinge* pot exprima intensitatea unor acțiuni foarte diferite: *a bea, a mânca, a minți* etc. De exemplu, în DLR (tomul X, partea a 5-a, 1994), construcția cu valoare de superlativ a verbului *a stinge* e atestată mai întâi la Petru Maior („i-au bătut de i-au stins") și e ilustrată de numeroase citate, în care determină verbele *a fura* („furau de stingeau" – I.L. Caragiale; „fură de sting pământul" – N.D. Cocea), *a bate* („bătea de stingea" – A. Bacalbașa), *a mânca* („mănâncă de sting pământul" – B. Delavrancea), *a bea* („beau de sting" – Ionel Teodoreanu), *a minți* („minți de stingi" – Horia Lovinescu) etc. Două dintre citate conțin un complement direct – *pământul* – care s-ar putea explica tocmai prin desemantizarea și echivalarea construcțiilor care exprimă intensitatea: de la *a rupe pământul*, imagine motivată, mai ales pentru fugă – complementul poate „migra" spre alte verbe echivalente, de exemplu spre *a stinge*.

Stilul publicistic actual utilizează din plin și această construcție a oralității, pentru care oferă atestări noi: „Parlamentarii noștri (...) mănâncă brânză *de sting*" (*Baricada* 8, 1991, 5); „I-am bătut pe turci *de le-a sunat apa în cap*" (*FR* 11, 1991, 17); o prăjitură „îngrașă *de rupe*" (Antena 1, 18. 9. 1998).

Același mod de a exprima intensitatea se folosește și pentru adjective (*prost de dă în gropi; frumoasă de pică; slab de-i numeri coastele*), pentru adverbe sau substantive cu valoare adverbială (*frig de crapă pietrele*). O variantă a construcției folosește conjuncția *să* – indicând, de pildă, în oralitatea colocvial argotică, reacția negativă la o situație neplăcută (în contextul „e o vreme... "): *să-ți dai palme, să-ți bați copiii*. Ultima formulă are o replică (mai rară) *să-ți bați părinții*, atestată de Elsa Lüder 1995: 169-174. În studiul său – o analiză foarte completă, sistematică și detaliată a unor fenomene tratate de obicei mai sumar în gramaticile românești – autoarea se ocupă și de construcția consecutivă, oferind și câteva exemple argotice – unele, de circulație cam restrânsă, dar utile pentru a judeca productivitatea tiparului în discuție: *să te sui la tribună, să crăpi de râs, să te duci la Bellu, să-i dai palme în stradă, să-l visezi pe nenea, să te dai peste cap, să stai în cap*. Construcția consecutivă cu valoare superlativă ocupă în română, prin frecvență și varietate, o poziție specifică.

Locuțiuni ale intensității

O structură a limbii vorbite, folosită pentru a indica un grad mare de intensitate în realizarea unei acțiuni sau, mai rar, în existența unei însușiri, e alcătuită din prepoziția *în* și un substantiv (în genere de genul feminin, folosit la singular și având caracter abstract): *în neștire, în disperare, în demență, în prostie, în tâmpenie*. La această listă se poate adăuga și (ca variantă atipică, substantivul fiind masculin plural) locuțiunea *în draci*. Modelul pare să fie transparent și productiv; totuși, din seria citată, DEX 1996 înregistrează ca

atare doar locuțiunea adverbială *în neştire*. Sensul superlativ comun locuțiunilor de mai sus le permite acestora să se substituie reciproc în multe contexte în care contează doar valoarea lor expresivă. Selecția substantivelor în funcție de sensul lor inițial e totuşi semnificativă: inconştiența în stare pură, desemnată de substantivul *neştire*, este interpretată ca anormalitate psihică temporară sau stabilă – *disperare, demență* – sau ca insuficiență mentală – *prostie, tâmpenie*. O rapidă examinare semantică confirmă caracterul negativ al trăsăturilor prin care e indicată intensitatea; fenomenul este normal în limba vorbită, în care, aşa cum a demonstrat Byck 1967: 102-113 „dezagreabilul" (exprimat de termeni precum *amar, foc, groază, nebunie, prăpăd* etc.) funcționează ca mijloc de întărire. La nivelul familiar-argotic, această afinitate funcțională e ilustrată de adjectivele (şi adverbele) *mortal, criminal, demențial* etc., sau de locuțiunea adjectivală *de comă*.

Registrul familiar se caracterizează prin modul de a folosi locuțiunile din seria citată fără a adecva la context sensul lor originar, ba chiar provocând cu intenție, prin exagerare, un contrast expresiv, adesea umoristic; până şi locuțiunea *în neştire,* curentă, neutră în anumite îmbinări (de exemplu cu verbele *a plânge* sau *a râde*) apare ca marcată stilistic în combinațiile mai puțin previzibile: „Bă, era bună-*n neştire*" (*CI* 11, 1991, 2); „românii vor aştepta iarăşi, *în neştire*, rezultatele pozitive ale reformei" (*RL* 2419, 1998, 1). Caracterul hiperbolic al expresiei contrastează adesea cu banalitatea situației descrise: „O cârcă de rufe atârnate *în disperare* la uscat" (*GV* 36, 1990, 8). Recordul de frecvență în oralitate şi în textele scrise care au puternice trăsături colocviale pare a fi deținut de locuțiunea *în prostie*: „Alunele alea atât de bune încât la un moment dat le mâncai *în prostie*" (Cuşnarencu, Iliescu 1991: 83); „intru în baie şi zac *în prostie* sub jetul de apă rece" (Arion 1991: 36); „afacerea merge excelent pentru că amatori sunt *în prostie*" (*TL* 449, 1991, 5). Prin substituție sinonimică „agravantă" a apărut construcția *în tâmpenie*: „e criminală melodia asta", oftează o fată, „aş asculta-o *în tâmpenie*" (*22* 16, 1991, 10). Şi expresia *în draci* e foarte des utilizată, poate cu o uşoară specializare pentru acțiuni, mai curând decât pentru stări (combinația „dansează în draci" e mai probabilă decât „zace în draci"; strategiile expresivității pot însă foarte uşor depăşi aparentele restricții de uz): „o să danseze ca de obicei *în draci*" (Arion 1983: 146); „comerțul lucra *în draci*" (*Flacăra* 39, 1990, 3); „afară se trăgea *în draci* cu tot armamentul din dotare" (*Cațavencu* 47, 1991, 8).

O structură asemănătoare este cea în care substantivul e însoțit de articolul nehotărât, care impune prezența prepoziției *într(u)*: *într-o veselie, într-o voioşie, într-o frenezie*. Semnificația cuvintelor nu e mult modificată de prezența lor în această îmbinare fixă; ideea de bază, de „risipă inconştientă", conferă expresiilor sensul global „din plin, mult, fără grijă, fără probleme": (un film) „a rulat *într-o veselie* pe ecranul românesc de tranziție" (*Cațavencu* 32, 1991, 8); „turiştii fură *într-o veselie* tăblițele indicatoare" (*EZ* 1103, 1996, 1);

„şapte ani de zile au ţinut-o *într-o veselie* cu epurările" (*RL* 2082, 1997, 3); „alte afaceri dubioase de mare anvergură, muşamalizate *într-o frenezie* timp de şapte ani" (*RL* 2464, 1998, 1). Şi aici, efectul comic (discret, dar mereu prezent) e asigurat de tensiunea ironică dintre sensul propriu al cuvintelor şi context, realitatea căreia i se aplică formula de intensitate neavând de obicei nimic vesel.

„La sânge"

Multe dintre expresiile populare folosite cu valoare de intensificare circulă ca determinanţi stabili pentru anumite cuvinte (verbe, substantive, adjective, adverbe). Asocierea constantă se explică uneori etimologic, alteori e doar impusă de uz. De aceea vorbitorul contemporan poate avea uneori surpriza de a găsi, în textele mai vechi, combinaţii neaşteptate, total diferite de cele actuale. Expresiile *la toartă* sau *la cataramă* sunt un bun exemplu pentru această situaţie. Folosirea constantă le-a transformat în determinanţi tipici pentru noţiunea de *prietenie*; totuşi, în textele mai vechi nu lipsesc combinaţiile cu noţiuni şi cuvinte diferite: „să se apuce de politică *la toartă*" (Petrescu 1957). Chiar şi în unele exemple contemporane sfera acţiunilor de intensificat e mult extinsă: „Nici un ziarist nu are voie să pătrundă fără o percheziţie *la cataramă*" (*FR* 14, 1991, 7). Pentru construcţia *la cataramă*, DA (Tomul I, partea a II-a: C, 1940) oferea definiţia „strâns tare, straşnic, extrem de", pe care o ilustra prin citate nu numai despre *prieteşug,* ci şi despre *bătaie* sau *beţie*. Între construcţiile mai puţin aşteptate azi găsim, de pildă: „Bea la cataramă" (T. Pamfile) sau „Combăteam la cataramă" (Al. Vlahuţă).

Recombinarea unor expresii de acest tip, prin plasarea intensificatorilor pe lângă alţi determinaţi decât cei consacraţi de uz, poate deveni un mijloc umoristic, de punere în criză a limbajului şi mai ales a ideii de sinonimie. Deşi echivalente ca sens, expresiile recombinate produc aparenţa de nonsensuri; o poezie a Ninei Cassian (*Expresii improprii*, în Cassian 1983) mizează tocmai pe asemenea efecte comice. Textul acumulează asocieri neobişnuite – „Stavăr, filfizon de marcă, / se trezise *singur leoarcă*", „se îndrăgostise *turtă*", „până-ncărunţise *criţă*", „protesta *la toartă*", „se îmbată *lela*", „se îngâmfase *bocnă*" – pentru a sfârşi cu distihul „Geaba, Stavăr! Gata, fete! / Azi eşti singur *ciuciulete*".

Una dintre cele mai frecvente expresii de subliniere a intensităţii mi se pare a fi, în limba actuală, *la sânge*; faţă de cele citate la început, ea este specializată pentru acţiuni severe, în special de supraveghere şi control. Evoluţia semantică e sugerată în DLR (tomul X, partea a 3-a, 1990) prin legătura cu locuţiunea *până la sânge* – „până când ţâşneşte sângele; *prin extensie* foarte tare, foarte mult"; acţiunile verbelor de bază determinate de această locuţiune sunt de tip violent: bătăi, pişcături, muşcături. Explicaţia etimologică se reflectă deja în DLRM, într-o definiţie cam exagerat negativă –

„drastic, *până la distrugere*" – pusă în legătură cu expresiile *a bate* (sau *a zgâria) până la sânge* – „până când curge sânge". Definiția e reluată în DEX (1996): „extrem de aspru, de drastic; *până la distrugere*". În exemplele care apar azi la tot pasul ideea de distrugere nu e însă câtuşi de puțin prezentă, iar acțiunea determinată nu e cu adevărat sângeroasă: cel mai des *la sânge* apare ca determinant al acțiunii de *control*: „OPC a controlat «*la sânge*» unitățile din județul Ilfov" (*Cotidianul* 241, 1996, 3); „controale «*la sânge*» ale poliției" (*RL* 2788, 1999, 7); „Vameşii vor controla «*la sânge*» mărfurile" (*EZ* 2318/2000, 1). Combinațiile stranii, în care să nu fie posibilă substituția cu *drastic* sau *sever* sunt rare: „Rusia şi Ucraina ne invidiază *la sânge*" (*TL* 738, 1992, 3). Dacă în unele cazuri determinantul apare în context – să zicem – neutru („două femei s-au războit financiarmente „*la sânge*" pentru a-l câştiga pe *împricinat*" – *EZ* 233, 2000, 10), majoritatea presupun o notă de apreciere, o evaluare mai curând pozitivă a severității: „Colegiul medicilor acceptă obținerea dreptului de practică după examenul de licență, însă organizat «*la sânge*»" (*RL* 2784, 1999, 22); „Candidaților la capacitate li se pregăteşte un examen «*la sânge*»" (*EZ* 2313, 2000, 4); „ne-a dat pe mâna unor subalterni, pe care, înainte de discuții, i-a prelucrat *la... sânge*" (*RL* 1270, 1994, 4); „lichidăm zece întreprinderi păguboase fără să analizăm, *la sânge*, situația lor reală" (*RL* 2151, 1997, 1) etc.[38]

„Din toți rărunchii"; „din toți bojocii"

Termenii perechii sinonimice *rinichi* – *rărunchi* au o îndepărtată origine comună, pentru că provin din latina populară, din două diminutive (*renunculus, reniculus*) formate de la acelaşi cuvânt de bază, *ren*. Repartiția dialectală a sinonimelor a fost înregistrată de ALR I (1938): *rinichi* era termenul curent în Muntenia şi în Dobrogea (Puşcariu 1976 presupunea de aceea că ar fi venit din sud), în vreme ce *rărunchi* era folosit în tot restul teritoriului românesc. Oricum, *rinichi* e forma care s-a impus în limba literară, în vreme ce *rărunchi* a rămas un cuvânt învechit şi popular – care apare în unele dintre cele mai vechi texte româneşti şi care a dezvoltat o frazeologie destul de bogată (*a fi cu seu la rărunchi* „a fi om înstărit"; *a prinde seu la rărunchi* „a se îmbogăți"; *a i se rupe rărunchii de milă* „a-i fi foarte milă" etc.). De fapt, cuvântul are şi un înțeles mai larg, dar nu foarte depărtat de cel primar: „adâncul trupului omenesc considerat ca centru al forței, al sensibilității etc. " (DLR, Tomul IX, Litera R, 1975). Acest sens apare cu claritate în construcțiile care exprimă intensitatea, forța unei stări sau a unei acțiuni fiziologice: *din rărunchi, până-n rărunchi, până în fundul rărunchilor*. În citatele din DLR, sintagmele cu sens intensiv

[38] Admirația pentru severitate e normală în discursul public autohton, adresat cetățeanului exasperat de aranjamente, învârteli, balcanisme etc. Nu mă pot însă împiedica să observ cum – ironie a limbii – această admirație ia o formă suspect de apropiată de atitudinea cam ambiguă manifestată față de justițiarul Țepeş: prețuit chiar dacă (sau pentru că?) se identifică, un pic, cu vampirul Dracula.

determină verbe ca *a se bucura, a se opinti, a geme, a suspina, a ofta, a se cutremura* („am suspinat din rărunchi" – G. Galaction; „să se cutremure până-n rărunchi" – E. Camilar) etc. Acestea sunt de fapt contextele în care cuvântul circulă şi azi (în afara vorbirii regionale) în registrul colocvial şi în presă; discursul public oferă exemple precum „*strigând din rărunchi*" (textele unui cenaclu, în Internet), „ideea salvatoare a lui Ninel este *să urle din rărunchi*" (arhiva Internet *RLit* 1998); „o ţară care se pretinde tolerantă şi creştin-ortodoxă *până în rărunchi*" (arhivă *VL*); „sindicalişti sau peremişti care *cer din rărunchi* demisia guvernului" (arhivă *AC* 1997) ş.a.

Apare însă şi o modificare a construcţiei care poate trezi o oarecare perplexitate: formula *din toţi rărunchii* – „Aflat în pragul unei crize de nervi, Viorel Lis a început să ţipe *din toţi rărunchii*, în prezenţa a zeci de persoane" (*EZ* 2.06.2000); „atunci caft să fie, a strigat *din toţi rărunchii*" (*AC* 23, 2000, 3). Construcţia conţine o improprietate logică care îi conferă un aspect comic: chiar dacă cuvântul are, cum am văzut, şi un sens mai larg, înţelesul lui de bază nu permite multiplicarea: *rinichii* sunt numai doi, deci a vorbi de *toţi* e destul de anormal. Sintagma actuală atestă de fapt opacizarea etimologică a cuvântului: probabil că în *rărunchi* vorbitorii de azi nu mai recunosc *rinichii; rărunchii* sunt percepuţi mai ales ca zonă a efortului, nu ca un organ precis determinat. Explicaţia construcţiei cu *toţi* ar putea sta şi în contaminare: cum *din rărunchi* înseamnă *din toate puterile*, echivalenţa ar fi permis ca determinantul ultimei sintagme să gliseze spre prima, chiar dacă, din motive etimologice, nu-şi avea locul acolo. Desigur, argumentul etimologic nu opreşte aproape niciodată evoluţia limbii, şi în măsura în care conştiinţa etimologică s-a estompat modificarea sintagmei devine legitimă; cu atât mai mult cu cât sensul global „organe interne" e destul de vechi şi permite determinantul *toţi*.

Există cel puţin încă o evoluţie semantico-lexicală foarte asemănătoare: cea ilustrată de perechea sinonimică *bojoci – plămâni,* alcătuită tot dintr-o denumire populară şi dintr-una standard a unor organe interne. În acest caz, etimologia e mai puţin clară: pentru *plămân* s-au propus surse din latină sau din greacă, iar originea lui *bojoc (*sau *bojog)* e incertă. *Bojoc* are o răspândire regională complementară cu cea a lui *rărunchi*: e folosit în Muntenia şi în sudul Dobrogei, în timp ce *plămân* domină în restul ţării (cf. Puşcariu 1976). *Plămân* a devenit termen neutru în limba standard, iar *bojoc* a rămas un cuvânt popular, chiar mai puternic marcat decât *rărunchi,* mai ales în expresii ca *a-şi vărsa bojocii, a se umfla în bojogi* etc. Şi *bojoci* e folosit astăzi în expresii care indică intensitatea, mai ales în complemente ale unor verbe ca *a striga, a ţipa.* Şi în acest caz apare contaminarea care atestă pierderea conştiinţei etimologice; plămânii sunt tot doi, deci ar exclude determinantul *toţi;* acesta e însă folosit, ca un banal mijloc de întărire, în construcţia *din toţi bojocii*: „nişte studenţi (...) claxonau *din toţi bojocii* maşinii lor" (*Dilema* 384, 2000, 5).

Un superlativ nou: „băiat de băiat"

Spre sfârşitul anilor '90 a devenit tot mai frecventă în limbajul familiar-argotic românesc şi chiar în manifestările sale jurnalistice o structură inovatoare, în care valoarea superlativă este exprimată prin repetarea unui substantiv: acesta apare atât ca determinant cât şi ca regent, poziţii legate între ele prin prepoziţia *de*. Expresia *băiat de băiat* este cuprinsă în noile glosare de argou românesc; Croitoru-Bobârniche 1996 o înregistrează cu explicaţia „fraier", în vreme ce, în acelaşi articol de dicţionar, *băiat* pur şi simplu apare cu sensul „hoţ priceput". La Volceanov, Volceanov 1998, *băiat* nu apare singur, fiind prezente doar sintagmele *băiat cu ochi albaştri, băiat de băiat, băiat de ghindă, băiat deştept, băiat de traseu, băiat salon, băiat solvabil*. Expresia care ne interesează apare cu o definiţie similară celei din dicţionarul anterior, transpusă însă în alt registru, al limbajului neutru: „om credul, naiv". În situaţia în care lipsesc unele verigi ale evoluţiei semantice, e destul de greu de decis care e cu adevărat valoarea construcţiei. Folosirea în diferite contexte pare însă a contrazice glosările de mai sus: repetarea transmite ideea de superlativ, astfel că sintagma are o valoare pozitivă, admirativă (care se percepe chiar când, din afara mediului argotizant, e citată în mod ironic): „Eu sînt *băiat de băiat*" (*Dilema* 376, 2000, 15); „*băiat* bazat, *de băiat*" (*EZ* 2297, 2000, 2); „Două găşti de «*băieți de băieți*» din Galați s-au bătut cu săbii Ninja" (*EZ* 2319, 2000, 4); „Cum nu toată lumea îşi permite să bea zilnic cîteva beri pentru a se răcori, *băieții-de-băieți* au găsit soluția" (EZ 2465, 2000, 2). *Băiat de băiat* e mai curând un sinonim pentru *şmecher*, calificând abilitatea maximă.

Către interpretarea ca superlativ ne conduce şi comparaţia cu o altă expresie, *marfă de marfă*: „două bătrânele simpatice din Cartierul de Vest al Ploieştiului mă anunță entuziasmate că îmi dau un caz – *marfă de marfă*, nu alta" (*Național* 552, 1999, 3); „Putin s-a mai lăudat în anumite împrejurări că, dacă va ajunge şef al PDSR, îşi va trage o maşină «*marfă de marfă*»." (*Libertatea* 2841, 1999, 19). Termenul de bază *marfă*, cu semantism argotic relativ recent, dar de mare succes şi răspândire rapidă, are deja un sens superlativ: se foloseşte ca determinant cu valoare adjectivală, cu sensul „foarte bun, excelent": „o muzică – *marfă!* " (v. supra, p. 218-220).

Repetițiile lexicale au fost studiate, în anii 30-40, de J. Byck (într-un articol clasic, în care se stabilea diferenţa dintre caracterul subiectiv sau obiectiv al procedeului, v. Byck 1967: 151-164) şi mai ales de Iordan 1944, care dedica fenomenului un întreg capitol al *Stilisticii* sale. Examinând listele bogate de exemple furnizate de cei doi lingvişti, se observă că nu sunt multe formaţiile expresive anterioare care să intre în modelul construcţiei cu prepoziția *de*: un aparent similar *bine de bine* a fost deja explicat de Iorgu Iordan ca frază eliptică, în care *de* e conjuncție („e bine, dacă-i bine"); *mii de mii* are valoare asemănătoare, dar urmează modelul special al numeralelor. În rest, întâlnim fie repetiția imediată (*bun, bun*), fie legarea prin alte instrumente gramaticale decât *de* (*lume peste lume, frig şi frig*), fie anumite construcţii cu sens superlativ în care termenii legaţi prin *de* sunt diferiţi: *pui de somn, mamă*

de bătaie. Construcţia de tipul *băiat de băiat* sau *marfă de marfă* mi se pare asemănătoare mai curând cu structura genitivală prin care se exprimă valoarea de superlativ (*prostul proştilor, minunea minunilor*). Dacă într-adevăr acesta este termenul de comparaţie cel mai potrivit, ar fi încă o dovadă a tendinţei actuale de reducere a flexiunii, în favoarea construcţiilor analitice.

Interesant e că modelul (care ar fi putut rămâne circumscris expresiilor citate) s-a extins foarte rapid şi asupra altor termeni; mai ales limbajul publicitar (cu înclinaţia sa spre superlative şi din nevoia de a atrage atenţia prin inovaţii) l-a adoptat imediat: „Cel mai «*premiu de premiu*» a fost o pereche de pantofi care i-a aparţinut chiar celebratului" (*EZ* 2310, 2000, 2); „*Ban' D' Ban*" (titlul unui şlagăr); „«*Chef'D'Chef*» la Vox" (*EZ* 2316, 2000, 2); „*Berbec de berbec*" (EZ 2403, 2000, 16); „*Cinema de cinema*" (reclamă pe autobuzele din Bucureşti, în iulie 2000); „Dacă vreţi să mîncaţi *mici de mici,* atunci noi vă vindem pontul" (*Capitala* 91, 2000, 6) etc.

8. Tendinţa conciziei

Trunchieri

Trunchierea cuvintelor, în special prin suprimarea părţii lor finale (cu unul sau mai multe sunete, una sau mai multe silabe) e un fenomen curent în variantele familiare şi argotice ale mai multor limbi. Unele din împrumuturile moderne în română sunt, în limba de origine, rezultatul unor astfel de abrevieri: *metrou* din franţuzescul *métro*, prescurtare din *métropolitain*), *taxi* (fr. *taxi*, din *taximètre*), *cinema* (fr. *cinéma,* din *cinématographe*), *pneu* (fr. *pneu,* din *pneumatique*) etc.

Apocopa (suprimarea unor foneme finale din cuvânt) e în română un fenomen regional (în graiul maramureşan, mai ales) şi unul al limbii vorbite, cu debit rapid şi o oarecare neglijenţă în pronunţare. Sextil Puşcariu considera ca o tendinţă fonetică românească masarea energiei articulatorii la începutul cuvântului şi neglijarea pronunţării părţii sale finale[39]. În ciuda acestor condiţii favorabile (frecvenţa fenomenului în alte limbi romanice, prezenţa sa regională, tendinţele articulatorii), cazurile de trunchiere lexicalizată – forme utilizate în contexte sintactice variabile, diferite deci de „accidentele" de pronunţare, chiar recurente, de tipul *tre', poa'* etc. („tre' să vină", „poa' să meargă") sunt puţin numeroase şi nu constituie în nici un caz o trăsătură puternică a limbajului familiar sau argotic românesc[40].

Există, e drept, câteva exemple foarte cunoscute, din limbajul elevilor: *prof, dirig, bac, mate* – şi al tinerilor în general (în domeniul aparaturii şi instrumentelor muzicale): *cas, mag, sax*; într-un articol despre argoul

[39] „Energia şi precizia articulării scade, în limba română, la sfîrşitul cuvântului" (Puşcariu 1994: 190; cf. p. 185).
[40] Cf. Puşcariu 1994: 186.

studențesc (Petre 1978) se semnalează și abrevierea *as* pentru *asistent*: e poate accidentală, oricum nu prea răspândită. Din formele obținute prin trunchiere, cele mai multe (cele terminate în consoană, în special) sunt ușor articulabile (*bacul, casul*) și constituie chiar bază de derivare: de la *prof* s-au format, de exemplu, femininul *profă* și diminutivul *profic*, de la *dirig – dirigă*. E atestat și un adjectiv invariabil, *simpa* („spiridușul meu e *simpa*", *RL* 198, 1990, 1), dar forma pare mai curând un franțuzism care, cel puțin deocamdată, nu s-a impus. Unele abrevieri reprezintă izolarea elementului de compunere: adjectivul *retro*, adjectivul și substantivul *mini* („un film retro", „o rochie mini", „poartă mini"), adjectivul și adverbul *stereo*, substantivul *zoo* nu sunt obținute pe teren românesc, ci împrumutate ca atare; o creație autertică ar putea fi, însă, *extra* („o masă extra"), din *extraordinar* (cu toate că și aici există un corespondent francez al formei scurte); nici o sursă exterioară nu se poate însă invoca în cazul lui *supra,* datorită sensului său restrâns, particular și perfect explicabil situațional: prezent în multe cuvinte, el e izolat doar din cel care desemnează *supracontrolul* din trenuri („făcea blatul și l-a prins supra"). Și un prefix ca *re-* poate prelua, ajutat de context, sensul cuvântului din care a fost izolat: în expresia „a trece la re" (Petre 1978), *re-* înseamnă „reexaminare".

În unele din cazurile citate, cuvintele de origine sunt neologisme lungi și relativ greoaie, simplificabile într-o pronunțare rapidă; e și cazul lui *schizo* („tipul e schizo") din *schizofrenic* (sau *schizoid*); prescurtarea conferă, cel puțin în acest exemplu – ca și pentru *țăcă*, la care cuvântul de bază e un termen familiar (*țăcănit*), o conotație „ameliorativă", glumeață, atenuând din duritatea etichetării. Comoditatea în pronunțare se recunoaște și în forma *Inter*, abreviere orală curentă pentru numele hotelului *Intercontinental*, des înregistrată în reportajele din presă. O abreviere larg răspândită, *secu* (din *securitate*: „băieții de la secu") a fost favorizată, probabil, de aluziile pe care le permitea prin omonimie (cu adjectivul *sec*; dar și în jocul de cuvinte „Mănăstirea Secu"). Nu multe exemple s-ar putea adăuga celor de mai sus; unul e atestat încă din micul glosar de argou Cota 1936: *șme* pentru *șmecher*. Forma pare să fie viabilă: o reîntâlnim în Preda 1988: 43: „Se crede șme de București". Tot mai frecvent apare *nașpa* (din *nașparliu*): „Vom acorda premiul de cel mai *nașpa* student" (*OS* 24, 1991, 3); „cea mai «*nașpa*» fază a trăit-o o dată cînd (...) a rămas mut sesizînd că și-a uitat știrile în altă încăpere" (*EZ* 2313, 2000, 2).

Scurtarea se produce uneori după modelul unor diminutive moderne marcate afectiv (hipocoristice), formate de la numele proprii, deci cu adăugarea unei terminații, de obicei *-i*; argoul militar actual (Moise 1982) obține din foarte simpatizatul cuvânt *liberare* foma *libi*, la rândul ei cu diminutivul *libișor* („Hai libi!", „hai libișor! "), iar din *plutonier* – hipocoristicul *pluti*.

Unele cazuri nu sunt simple apocope produse în stilul oral, ci provin din abrevierile folosite în scris: *tov (tovarăș)*, probabil și *sold (soldat)*. Tot în argoul militar a fost înregistrat și *ta major* – în care primul element, *ta*, e o reducere a unul cuvânt argotic și familiar, ironic și depreciativ: *tablagiu*.

Lista de termeni pe care am discutat-o e, desigur, incompletă; cei care i s-ar adăuga nu cred că pot, totuşi, schimba impresia de productivitate relativ redusă a acestui mijloc în codul oral. E probabil ca trunchierea lexicală să se dezvolte în continuare sub influenţa altor limbi, precum franceza şi mai ales engleza, în care (tot în registrele stilistice ale oralităţii) e foarte frecventă. Varianta familiară a limbii române nu pare totuşi să urmeze un model de concizie extremă; se pot inventaria, dimpotrivă, termeni (e drept, nici ei foarte numeroşi) la care s-a operat o „lungire", o sufixare tautologică – respectiv una care nu a schimbat nici sensul, nici încadrarea lor lexicală, având o pură valoare expresivă, conotativă: *prietenar*[41], *străinez* nu diferă de *prieten, străin* decât prin efectul glumeţ al încadrării în câte o serie lexicală. Principiul economiei de efort nu e atotputernic.

Trunchierea numelor

Cazul numelor de persoană este unul special: există în română hipocoristice formate prin trunchierea unor prenume (*Nicu, Teo, Alex/Alec, Grig* etc.), dar ele par a fi, în cea mai mare parte, împrumutate sau oricum nu foarte vechi. Şi mai nouă este, în română, trunchierea numelor de familie. Explicaţia principală e de natură sociolingvistică: trunchierea presupune familiaritate dezinvoltă, un tip de relaţie interpersonală care nu corespunde cazurilor oficiale, solemne, de folosire a numelui de familie ca marcă a distanţei sociale. E foarte probabil ca acest tip de trunchiere (care reduce, de exemplu, pe *Ştefănescu* la *Ştef*) să fi acţionat la început în mediul şcolar, în care numele de familie e folosit destul de mult, iar situaţiile oficiale („strigarea catalogului") şi cele informale (relaţii de colegialitate, amiciţie, solidaritate de vârstă) se amestecă şi se influenţează.

Oricum, în momentul de faţă procedeul e la modă în limbajul jurnalistic, aplicându-se personalităţilor zilei şi mai ales, în mod ironic, oamenilor politici. Şi în acest caz, explicaţiile implică un tip special de relaţii: cel căruia i se abreviază numele e o persoană publică, bine cunoscută (om politic, actor, sportiv etc.), tratată cu o anumită familiaritate. Un rol important par să-l joace condiţionările fonetice: numele trebuie să fie ceva mai lung, să se preteze opririi pe o vocală sau să producă o figură fonetică de repetiţie, de simetrie. Prototipul trunchierii actuale e reprezentat de forma bisilabică, cu final vocalic şi conţinând aceeaşi vocală în ambele silabe. Dintre primii miniştri de după 1989, doi au beneficiat în limbajul presei de desemnări abreviate, care corespund perfect prototipului, *Stolojan* – „*Stolo* munceşte cu spor la Washington" (*Adevărul* 277, 1992, 6); „pe sub scaunul lui *Stolo*" (*AC* 45, 1992, 3) şi *Văcăroiu* – *Văcă*. Preferinţa pentru acest tipar e confirmată şi de forme ca *Vătă* (din *Vătăşescu*) – „noul loc de muncă al lui «*Vătă*» se găseşte sub umbrela generoasă a lui A.S. " (*EZ* 1736, 1998, 1) –; *Hrebe* (din *Hrebenciuc)* – „Năică, Liviu şi *Hrebe*" (*RL* 1733,1995, 3) – ; *Lăcă*

[41] V. supra, p. 225.

(*Lăcătuş*) – „la mulţi ani, *Lăcă*" (*Ziua* 859, 1997, 9); *Pata* (*Patapievici*) – „Hai să-l facem pe *Pata*" (22 41, 1998, 16) etc. Deşi nu avem posibilitatea de a verifica numele de la care s-a pornit, nefiind vorba de o personalitate publică, e posibil ca şi forma *Mătă* – „*«Mătă»* de la Costineşti" (*EZ* 656, 1994, 10) – să fi rezultat din trunchierea unui nume de familie (nu e însă total exclusă originea în hipocoristicul unui prenume).

Apar şi trunchieri în care partea rămasă din nume nu conţine o vocală repetată, dar respectă condiţiile caracterului bisilabic şi ale finalei vocalice (în *-u* sau *-o)*: „cuplul «*Măgu* şi Gelu»"[42] (*AC* 8, 1992, 2). În unele cazuri mai puţin frecvente, forma abreviată e modificată prin adăugarea finalei vocalice *-i*, ca în hipocoristicele prenumelor („dom' *Truţi*" = *Truţulescu, RL* 2462, 1998, 2).

Formele trunchiate din numele de familie se folosesc mult mai des în desemnare sau adresare către bărbaţi; persoanelor de sex feminin li se aplică acest tratament mult mai rar, de obicei în mediul şcolar sau de echipă (*Milo*, pentru Lavinia *Miloşevici*); oricum, codul social – care recomandă la noi să se evite folosirea exclusivă a numelui de familie pentru o femeie – pune în acest caz o stavilă tendinţei de expansiune a procedeului.

Sigle

Tendinţa de concizie a limbajului familiar, manifestată prin apocopele accidentale sau prin trunchierile lexicalizate, produce şi alte tipuri de prescurtări; una dintre acestea constă în reducerca unei formule la iniţialele cuvintelor ei. „Compunerea prin abreviere", legarea iniţialelor unei sintagme nominale într-un nou cuvânt e un procedeu modern curent, aplicat în primul rând denumirilor de instituţii. Scrierea introduce o diferenţiere stilistică între forma canonică, cu majuscule şi puncte (*C.F.R.*), şi cea care transcrie şi leagă fonetic pronunţarea literelor (*cefere*); aceasta din urmă intră în sfera familiarului, a unui respect scăzut şi a unei obişnuinţe crescute cu instituţia al cărui nume e în cauză: „Un *pecere* revigorat", „fostul *redege*" (*TL* 246, 1990, 1), „avea aprobarea *cepeex*" (*AP* 14, 1990, 1), „o nouă şedinţă a *meane*" (*Adevărul* 17.07.1990, 1), „din faţa sediului *ceape*" (*Phoenix* 37, 1990, 8). Grafiile acestea par să ateste tendinţa de integrare a compuselor prin abreviere în fondul de substantive comune ale limbii; în cazul dat, ele reflectă şi o modă jurnalistică a primelor luni de după decembrie 1989: de scriere cu iniţiale minuscule a numelor de persoane şi de instituţii legate de regimul politic totalitar (cf. Avram 1990). Deprecierea obiectului se manifestă prin anularea grafiei instituţionalizate – dar şi prin tratamentul popular şi familiar al siglelor care primesc nu numai (lucru firesc) articol – „cucerirea *ceceului*", (*Phoenix* 27, 1990, 1), „oile *ceapeului*" (*Cuvântul* 26, 1990, 7) – dar şi, uneori, o terminaţie de singular în *-u*[43]: „sereleu" (*Timpul* 36-37, 1990, 8).

---

[42] *Măgu* provine din numele de familie *Măgureanu*; *Gelu*, în schimb, e un prenume.

[43] Această terminaţie e normală în procesul de adaptare morfologică a substantivelor împrumutate care au finală atipică pentru română, în vocala accentuată *-e, -o* sau *-i*; cf. *separeu* (din fr. *séparé*),

Mai interesantă e situaţia în care, în limbajul familiar şi cu intenţie ludică, o sintagmă (chiar verbală sau adverbială) este redusă la iniţialele cuvintelor ei. Câteva exemple sunt destul de cunoscute: în argoul militar, abrevierea AMR corespunde enunţului „au mai rămas", urmat de numărul de zile pe care recrutul le mai are de aşteptat până la liberare („Ce se poate citi în sala de aşteptare din gară: Maka, *AMR 20 de zile*, Micăiţă (...) etc." – Preda 1988: 257); sigla se adaptează foarte uşor şi la statutul de substantiv comun, articulabil şi declinabil; şi saltul semantic e remarcabil în expresia „cu *amereul* sigilat", caracterizând un militar de carieră. De altfel, aceeaşi noţiune e desemnată şi prin substantivul *apevist*, derivat din sigla APV – „armată pe viaţă". Derivatul *pepecist* – „student care se prezintă nepregătit la examen, sperând într-un concurs de împrejurări favorabile" (cf. Petre 1978) are ca punct de pornire iniţialele enunţului „poate pică ceva".

În toate aceste cazuri – ca şi, adesea, în cele în care e redus sistematic la iniţiale numele unei persoane (mai ales, de remarcat, numele format din trei elemente: CMI – Cornel Mihai Ionescu, DRP – Dumitru Radu Popescu) – efectul de surpriză al decodării, sporul de rapiditate al exprimării, impresia de „cod secret", cunoscut de cei iniţiaţi sau descifrat de cei inteligenţi sunt argumente în favoarea impunerii formei. Umorul este produs de aceste condiţii, dar în special de actul lingvistic prin care o realitate comună, un enunţ în vorbire familiară e tratat ca o instituţie, e inclus într-o serie cu care nu are nimic comun. Autoritatea conferită de sigle (şi a cărei existenţă e probată, chiar din primele situaţii citate, de încercările de a o submina) se află într-un evident contrast cu conţinutul expresiei abreviate.

O funcţie mai nouă a unor astfel de abrevieri este aceea de a reduce din efectul de saturaţie produs de expresiile la modă, de a dinamita clişeul. Calea cea mai sigură e şarja; clişeul este recunoscut ca o instituţie, a cărei autoritate s-ar manifesta prin reducerea „numelui" la siglă; dacă intenţia ar fi doar de economie a expresiei, nu s-ar recurge la majuscule. La începutul anilor '90 au fost mult folosite în presă siglele parodice O.D.S.S. (sau, mai greoi, O.D.S.S.S.) – „odiosul dictator şi sinistra sa soţie" – şi O.A.P.P. – „o anumită parte a presei": „cei specializaţi în timpul *ODSSS* în telegrame" (*Caţavencu* 14, 1991, 7); „publicaţii de *OAPP*" (*Zig-zag* 70, 1991, 3)[44].

Că mecanismul unor astfel de abrevieri ad hoc e un procedeu comic o dovedeşte şi o variantă a sa, care îşi bazează efectul pe omonimie: sigla pentru care se propune şi se răspândeşte o interpretare există deja în limbă, ca un

---

cadou (din fr. *cadeau*), *lambriu* (din fr. *lambris*). Apariţia lui *-u* la articularea cu articolul hotărât stimulează extinderea sa şi la forma nearticulată.

[44] Prima sintagmă reprezintă clişeizarea unuia dintre modurile în care au fost desemnaţi Nicolae şi Elena Ceauşescu în momentele imediat următoare căderii lor de la putere. Cea de-a doua, preluată dintr-un discurs prezidenţial de după 1989, devenise un clişeu ironic care funcţiona ca aluzie la nemulţumirile noii puteri faţă de criticile din presă.

cuvânt oarecare, termen comun sau nume propriu: ADI, perceput în primul rând ca hipocoristic de la *Adrian(a)*, e „tradus“ ca „academician doctor inginer“[45]. Şi mai des, e reinterpretată chiar o siglă preexistentă şi foarte cunoscută: de la P.C.R. (*Partidul Comunist Român*), care era, în anii partidului unic, unul din acronimele cele mai utilizate în discursul oficial, se reface formula „pile, cunoştinţe, relaţii“; O.Z.N. substituie traducerii curente („obiect zburător neidentificat“, cf. UFO) interpretarea „o zeamă neidentificată“; T.B.C., denumirea unei maladii, devine sigla pentru „tutun, băutură, cafea“ (Volceanov, Volceanov 1998).

În orice caz, procedeul sintagmelor abreviate prin iniţiale este, în toate exemplele discutate, figură de stil şi nu mijloc de a asigura rapiditatea comunicării: legătura cu o abreviere ca „ş.a.m.d.“ e numai formală, nu şi funcţională. Fenomenul pare destul de nou, fiind legat, desigur, de modelul pe care îl oferă multiplicarea siglelor în societatea modernă[46]. Majoritatea exemplelor mai vechi sunt accidentale şi n-au avut şansa de a se impune. O excepţie pare a fi formula abreviată (folosită iniţial de jucătorii de poker, ulterior şi de alţi vorbitori) *pe neve* – „pe nevăzute“; circulaţia ei e mai mult orală, dar în rarele ocazii în care e notată în scris poate apărea chiar şi ca o siglă care o apropie de exemplele discutate mai sus: P.N.V. („Ne-a dus şmecherul ăsta P.N.V.“ – Papilian 1988: 42).

9. Umorul şi ironia limbajului familiar

„Cu ce se mănâncă...“

Sunt riscante generalizările prin care, pornind de la cuvinte şi expresii specifice ale unei limbi, cineva încearcă să schiţeze hărţi ale mentalităţilor. O expresie familiară a limbii române contemporane, *cu ce se mănâncă...* (cu sensul: „ce este...“), ar putea provoca asemenea jocuri interpretative. Uzul ei e unul esenţial: de stabilire a identităţii unui obiect (într-un ipotetic manual de conversaţie informală, s-ar putea imagina o lecţie în care întrebările esenţiale să fie: „Cu ce se mănâncă?“; „Ce hram poartă?“; „Ce învârteşte?“ etc.). De la acest caz de transfer semantico-pragmatic, s-ar putea deduce rolul important al unei culturi a mâncării, a hranei, în „spiritul românesc“. Ba, lăsând mai mult spaţiu fanteziei, s-ar putea vorbi de interesul pentru fineţuri şi armonii gastronomice, căci întrebarea pare să privească nu pur şi simplu

[45] „Academician doctor inginer“ era segmentul onorific care preceda în mod obligatoriu numele „Elena Ceauşescu“ în formula oficială din ultima perioadă a regimului condus de Nicolae Ceauşescu.

[46] În Volceanov, Volceanov 1998 sunt cuprinse, alături de mai răspânditele A.D.I., A.M.R., P.C.R., şi inovaţiile O.Z.N., T.B.C., V.S.D. (în argoul militar: „vineri, sâmbătă, duminică“), ca şi sigle ale unor formule care cuptind termeni vulgari sau obsceni (A.Z.P., B.B.C.). Inventarul pare să sugereze că procedeul e într-o anumită măsură în expansiune.

comestibilitatea unui obiect, ci compatibilităţile lui culinare – sau, poate modul de consumare. S-ar mai putea dezvolta şi ipoteze asupra viziunii practice şi eficiente a existenţei, ba poate chiar asupra unei mentalităţi consumiste. Evident, rolul antropologic şi cultural al hranei e reflectat în orice limbă, de pildă în metaforele mâncatului şi ale foamei, ori în formulele de desemnare ale alterităţii, ale străinului, pe baza hranei consumate (*mămăligar, broscar, macaronar* etc.). În cazul de la care am pornit, domină totuşi, în mod destul de probabil, efectul glumeţ şi uşor depreciativ al obiceiurilor alimentare folosite ca metonimie cognitivă. Tehnicile elementare ale hrănirii apar ca semne de maturitate intelectuală în mai multe proverbe autohtone; de la foarte cunoscutul *Crede că tot ce zboară se mănâncă* la altele mai puţin frecvente, precum cel citat în DLR, Tomul VI (Litera M), cu trimiteri la Ispirescu şi Zanne: *Nu ştie încă cum se mănâncă mămăliga*.

Oricum, diversitatea asocierilor analogice e destul de mare ca să pondereze posibilele speculaţii. Dacă referirea la mâncare ar părea excesiv de materială, în identificarea unei persoane prin *hram* – „patronul unei biserici" – s-ar manifesta o metaforă spirituală; în realitate, ambele aparţin unui registru popular şi familiar şi reprezintă utilizări ironice ale limbajului.

Expresia *cu ce se mănâncă* nu e totuşi de găsit în dicţionarele curente. Sunt două posibile explicaţii pentru acest fapt: pe de o parte, ea pare să fie relativ recentă, deci să nu fi parcurs drumul obişnuit al atestărilor scrise, acceptate după un timp de lexicografi; pe de altă parte, structura sa e atât de simplă încât pare transparentă pentru cei care o cunosc deja. De altfel, acest tipar – imposibil de păstrat la infinitiv şi care nu e exact cel al frazelor, al propoziţiilor şi al sintagmelor din proverbe şi zicători, înzestrate cu o anumită autonomie sintactică şi semantică – e mai rar cuprins ca atare în dicţionare. Dificultăţile tratării lexicografice se văd în DEX chiar în cazul celeilalte expresii cu funcţie asemănătoare: „(pop.; în expr.) *Ce hram porţi* (ori *poartă*) sau *ţii* (ori *ţine*)? = ce fel de om eşti (sau este)? ".

În orice caz, expresia *cu ce se mănâncă* apare cu o frecvenţă tot mai mare în texte contemporane, în primul rând în limbajul jurnalistic foarte (şi chiar *prea*) permeabil la elemente de tip colocvial: „neştiind la ce foloseşte şi *cu ce se mănâncă* un Consiliu Local" (*Libertatea* 1866, 1996, 4); „cei care nu ştiu *cu ce se mănâncă* repatrierea" (*EZ* 2054, 1999, 4); „băieţii cam ştiu *cu ce se mănâncă* Iugoslavia" (*EZ* 2054, 1999, 12). În toate aceste citate, caracterul stilistic al expresiei nu e nici măcar marcat în textele de origine prin vreo formă de distanţare (toate sublinierile din reproducerea citatelor îmi aparţin). Expresia apare totuşi uneori şi între ghilimele, precum în exemplul: „pentru a afla *«cu ce se mănâncă»* aceşti bodiguarzi, redactorul nostru a trecut, incognito, pe la mai multe agenţii de pază şi protecţie" (*EZ* 2049, 1999, 11). Citatul e interesant, pentru că demonstrează tocmai extinderea întrebuinţării expresiei: obiectul „de mâncat" (subiectul gramatical al construcţiei verbale pasiv-impersonale) e, de

această dată, uman. Apariția ghilimelelor semnalează, cred, tocmai raritatea acestei combinații, care riscă să activeze sensuri concrete ale verbului și să proiecteze astfel în imaginația cititorului bufe scenarii canibalice.

Rudenii

Termenii de rudenie tind să capete utilizări speciale în limbajul familiar-argotic contemporan. În cazul cel mai simplu, ei au posibilitatea să devină forme generale de adresare, pierzându-și sensul specific; vocativele *vere, cumnate, nepoate* urmează calea lui *frate* sau *soro,* intrând în categoria cuvintelor nediferențiate, adresate unor persoane care nu sunt neapărat rude. Uzul intens le poate transforma chiar în simple exclamații, cu rolul de a menține trează atenția interlocutorului sau de a sublinia un moment al comunicării. Fenomenul e normal și extinderea sa poate fi explicată prin presiunea seriilor de termeni din aceeași sferă. Aparițiile mai noi, simțite ca devieri, au de obicei un caracter ironic, glumeț.

Mai interesantă e folosirea figurată a termenilor de rudenie: raportați, în formule mai complexe de desemnare sau de adresare, la altceva decât la un nume de persoană. Relația de rudenie – exprimată mai ales de cuvintele *fiul* sau *nepotul,* urmate de un genitiv – devine un mod de identificare ironică a persoanei. Când „rudenia" se stabilește cu un obiect total neașteptat, nemotivat, efectul e de umor absurd; formulele în cauză au însă de obicei o valoare depreciativă, batjocoritoare, probabil pentru că mizează pe contrazicerea unei așteptări, pe contrastul implicit cu o valorizare. Tiparul „fiul lui" ar trebui să identifice un ins, ba chiar să-i atribuie un loc în societate; completările glumețe – *fiul lui chiflă, fiul cepei, fiul ploii* – neagă presupunerile ascultătorului. Exemple pentru acest tipar de desemnare – care mi se pare relativ nou – pot fi găsite în proza care adoptă un limbaj argotizant: autentic în spirit, dacă nu în literă, deoarece inovațiile autorilor urmează de obicei modele de creativitate frazeologică deja existente. Surselor ficționale – „De altfel, *fiul lui chiflă* s-a topit în camera unde se-nvârt cărțile" (Arion 1983); „el, G.C., *fiul cepei*" (Cușnarencu, Iliescu 1991: 155) – li se pot adăuga cele memorialistice, în care e de așteptat ca limbajul să fie încă mai autentic: „Dacă nu aveai o «proptea», erai «*fiul ploii*» (Chertiție 1991) și, desigur, cele jurnalistice: „au îmbrățișat volens-nolens postura de *fii ai ploii*" (*EZ* 2208, 1999, 10), „echipa a ajuns *fiica ploii*" (*EZ* 2208, 1999, 10). Ultimele două exemple dovedesc viabilitatea sintagmei chiar prin variațiile morfologice pe care le introduc (trecere la plural, la feminin) și care nu o fac de nerecunoscut.

Se observă din citatele de mai sus că substantivele comune introduse în schema relației de rudenie sunt tratate asemenea numelor proprii, căpătând o flexiune tipică acestora. În cazurile deja citate, combinația mizează pe efectul absurd. În altele, termenul care specifică relația este motivat: „Da tu cine-oi fi? *Nepotul lui Zmeu*? se supără cel tânăr" (E. Barbu 1974: 303); în acest caz,

aluzia e la expresia *a face pe zmeul* „a se grozăvi, a-şi da aere"; „unul dintre noi, *nepotul lui Cronos...*" (nota autorului: „un individ care avea ceas", Avasilcăi 1994). Sintagma *nepotul lui Manivelă* desemnează, prin metonimie, un şofer: „a fost speranţa *nepoţilor lui Manivelă*" (*AC* 27, 1999, 4). Mai frecventă pentru această profesie e totuşi invocarea instrumentului împreună cu cea a unei rudenii generice: „«*Neamu lu' manivelă*" începe să intre, încet şi sigur, «în mână»! Sau, cu alte cuvinte, la an nou, obiceiuri vechi şi păguboase", *EZ* 1403, 1997, 8; „Suntem *neamu' lu' manivelă*. Ori rămân ei, ori rămânem noi", *RL* 2072, 1997, 9. În aceeaşi logică a transferului metonimic, ministrul de finanţe este numit „*tata lu' bugetu*" (*RL* 1348, 1994, 4).

Explicaţiile combinaţiilor de termeni sunt diferite, de la caz la caz: poate fi vorba de o relaţie metonimică (cu un cuvânt definitoriu pentru o ocupaţie, de exemplu), de o imagine metaforică, ori de o simplă substituţie formală, pe baza asemănării de sunete, a unui cuvânt eventual indecent (fenomenul cunoscut ca „deraiere lexicală"). Sursa tiparului de combinare nu e însă tocmai limpede: acesta ar putea fi, la origine, o parafrază cultă (unele dintre cele citate par a evoca în cheie parodică forme de desemnare din basme). Multe din exemple sunt formaţii ad-hoc, care nu se vor impune ca nişte combinaţii stabile, dar care atestă răspândirea unui tipar retoric: folosirea figurată a relaţiei de rudenie.

Pentru a fixa locul folosirilor glumeţe ale termenilor de rudenie în seria mijoacelor stilistice ale oralităţii trebuie totuşi invocate şi formulele metaforice populare bazate pe nume de rudenie. Dintre ele, bine fixat e clişeul *soră cu...*: acesta circulă mai ales în forma *soră cu moartea* şi în asociaţie tipică cu *bătaia*, pentru a cărei intensitate şi eficienţă constituie o caracterizare superlativă.

Citatele din DLR (Tomul X, partea a 4-a, Litera S, 1992), în succesiunea lor cronologică, sugerează o posibilă istorie a formulei. Poate întâmplător, primul (din P. Ispirescu) vorbeşte de o „*amorţeală* soră cu moartea", imagine perfect motivată, care ar putea indica o pistă etimologică: şi în cazul bătăii, sintagma s-ar referi la efect, caracterizând deci acel grad de agresare care îşi aduce victima într-o stare de totală imobilitate. Apar apoi câteva citate care cuprind comparaţia intensificatoare tocmai cu referire la bătaie (de exemplu: „să-i dea *o sfântă de bătaie soră cu moartea*", I. Agârbiceanu). Involuntar comică mi se pare selecţia ultimelor două exemplificări, din perioada presiunii ideologice şi a propagandei, cu inovaţiile lor: „o *forţă de demascare* soră cu moartea" (*Cinema* 1968) şi „o *risipă de materiale* soră cu moartea" (*Scânteia* 1969).

Şi în uzul actual, anumite alunecări şi substituţii produc, din aproape în aproape, extinderea formulei. Alături de construcţia-tip – „O *bătaie* soră cu moartea îndură mai toate nevestele" (*EZ*, arhiva Internet, 16.07.1997) – se găsesc mai ales variante în care se substituie termenul de comparat, păstrându-se însă trăsăturile sale de intensitate şi negativitate: „O bătrână invalidă de 91 de ani din comuna Sânpaul a tras *o spaimă* soră cu moartea" (ştiri Pro TV, Internet, 10.11.1998). Un salt metaforic destul de mare, dar perfect motivat

pentru că regăseşte coerenţa imaginii, apare în enunţul „ne paşte din nou *o blazare* soră cu moartea“ (arhiva Internet *RLit*, 1997). Substituirea se produce de altfel în ambele direcţii ale raportului de analogie; dispare deci, adesea, şi *moartea:* „sperând într-o explozie culturală *soră cu integrarea europeană*“ (*EZ* 2319, 2000, 8). În asemenea cazuri, probabilul model idiomatic se estompează, textul putând fi interpretat prin sensul mai general metaforic al relaţiei de rudenie. Dicţionarele cuprind destule atestări ale sensului figurat pentru *soră:* „ceea ce are afinităţi, trăsături comune, ceea ce se aseamănă, se înrudeşte cu altceva“ (DLR); acest uz poate fi ilustrat de citatul „psihologia se înrudeşte cu psihiatria, soră cu neurologia, verişoară cu neurochirurgia“ (arhiva Internet *RLit*, 1996). În stilul colocvial al presei contemporane, jocul preferat constă în a apropia elemente distanţate, în a provoca asociaţii imprevizibile: „trăiesc într-o *bulibăşeală temporală soră cu luna cadourilor*“ (*EZ* 2306, 2000, 12).

Oricum, *soră* rămâne un termen de comparaţie limitat la situaţiile desemnate prin substantive feminine. E drept că în dicţionarul lui Tiktin2 e înregistrat un curios citat din Ispirescu, în care plasarea în alt context se face prin simpla adaptare formală a cuvântului, prin alegerea unei variante cu aparenţă masculină, *sor*: „un somn *sor* cu moartea“ [47]; exemplul rămâne totuşi izolat. Corespondentul mai normal al formulei e, în schimb, *frate cu...*, oarecum mai rar şi mai banalizat (de la „codrul – *frate cu* românul“ la asocierile ad-hoc: „etalează un simţ al umorului *frate cu* bancul acela în care...“ – *EZ* 2297, 2000, 10).

Un tipar asemănător are ca termen de bază cuvântul *vecin(ă)*, care rămâne totuşi mai abstract, mai puţin expresiv, probabil şi pentru că, fiind deja folosit în sens larg („casă vecină“, „oraş vecin“), nu presupune neapărat personificarea: „astfel de certuri *vecine cu proverbialul «conflict între generaţii»*“ (*EZ* 2303, 2000, 10); „o prestaţie televizată *vecină cu baricada*“ (*EZ* 2306, 2000, 12).

Expresiile inutilităţii

Limbajul familiar-argotic, cu tonul său sceptic şi persiflant, a dezvoltat o întreagă serie de expresii care ridiculizează şi reduc la absurd tentativele de acţiune, negând eficienţa diverselor eforturi umane. Expresiile inutilităţii sunt în genere bine cunoscute, chiar dacă n-au fost totdeauna înregistrate de dicţionare; multe dintre ele au părut probabil prea puţin fixate pentru a fi acceptate de dicţionarele generale şi prea uzuale pentru a mai atrage atenţia glosarelor argotice. Atestările jurnalistice contemporane le confirmă însă circulaţia şi le ilustrează capacitatea de adaptare la context, prin variaţii şi

[47] Cuvântul *sor(u)* e desigur feminin: moştenit din lat. *soror*, substantiv de declinarea a III-a, a conservat până târziu o formă atipică pentru feminine, regularizată până la urmă prin modificarea analogică a terminaţiei în acord cu genul. În citatul din Ispirescu, forma *sor* e probabil aleasă pentru a da iluzia unui acord în gen cu substantivul determinat, *somn* (mult mai inacceptabil ar fi părut „un somn soră... “).

substituţii. Pentru a descrie situaţia unor ameninţări şi a unor represalii lipsite de eficacitate, circulă de mai mulţi ani expresia *a lua boii* (sau *caii) de la bicicletă*, emisă de obicei din perspectiva potenţialei victime, care minimalizează pericolul anunţat: „Ce-or să-mi mai ia? Caii de la bicicletă?" (Goma 1991a: 142); „Ce poţi să-i faci? Îi iei boii de la bicicletă, c-aşa vrea legea" (*Expres* 34, 1991). Expresia e înregistrată în Volceanov, Volceanov 1998 cu o definiţie nu tocmai inspirată – „a nu putea pedepsi pe cineva care merită sancţionat pentru faptele sale"; de fapt, formula nu presupune în nici un fel îndreptăţirea pedepsei, ci doar subliniază imposibilitatea ei, întemeiată pe faptul că persoana vizată nu are nimic de pierdut. Interesul formulei stă în expresivitatea contrastelor ei umoristice: în primul rând, pentru că evocă două sfere ale civilizaţiei autohtone, cu conotaţiile lor specifice, asociind mijloacele tradiţionale de transport (car, căruţă, trăsură etc.) cu unul modern şi – cel puţin iniţial – preponderent citadin. Izbitoare este însă mai ales absurditatea imaginii, de pur şi autentic suprarealism, a unei biciclete trase de boi sau de cai. Versiunea preferată de vorbitorii actuali pare a fi, de altfel, cea care conţine *boii*: din raţiuni de expresivitate fonică (consoana iniţiala identică în cuvintele *boi* şi *bicicletă*), dar poate mai ales pentru că sporeşte eficienţa comică a imaginii, mişcarea lentă şi efortul carului tras de boi creând un contrast mai puternic cu rapiditatea şi uşurinţa de mişcare a bicicletei. Expresia acceptă unele modificări, fiind uşor de recunoscut într-un titlu ca „M.H. rămâne cum a stabilit D.P.: / *Fără boii de la bicicletă*" (*RL* 1229, 1994, 3) – explicat de altfel în cursul articolului („Scriam, la vremea respectivă, că lui M.H. *i s-au luat boii de la bicicletă*"...).

Inutilitatea unor eforturi pozitive e rezumată printr-o altă serie de expresii: un anumit lucru ajută *ca la mort compresa* sau foloseşte ca o *frecţie la un picior de lemn*. Ultima comparaţie, mai ales, e foarte frecvent folosită: „Rana de la cap a încetat să-i sângereze, da' asta nu mai are nici o importanţă pentru el, aşa cum n-ajută o frecţie cu Diana la un picior de lemn" (Arion 1983: 56); „Premiile oferite au valorat cât o frecţie la un picior de lemn, în raport cu uriaşul efort" (*Cuvântul* 20, 1992, 15); „Deciziile DAPL, frecţie la un picior de lemn" (*RL* 2251, 1997, 10); „demersurile mult-aşteptate rămân ineficiente frecţii la un picior de lemn" (*Luceafărul* 15, 2000, 2). Şi în acest caz, ideea inutilităţii este subliniată de absurditatea comică (de umor negru, chiar) a imaginilor. Variaţiile se realizează prin particularizarea elementelor comparaţiei: de pildă, prin evocarea unui produs farmaceutic autohton, foarte răspândit la un moment dat („frecţie Diana") sau prin indicarea tipului de lemn: „Extrădarea în folie de zinc foloseşte la cauză ca frecţia la piciorul de salcâm" (*AC* 39, 1997, 12).

Lărgind puţin discuţia, construcţiile de mai sus ar putea fi plasate în contextul locuţiunilor şi al expresiilor populare mai vechi care prezintă acţiuni inutile („a tăia frunză la câini", „a umbla după cai verzi pe pereţi"), sau în cel de parodiere a ineficienţei politice şi economice din timpul comunismului.

Inventivitatea colocvială a produs în acea perioadă titulaturi fictive de instituţii tipic neproductive – „Fabrica de împachetat fum", „Cooperativa «Munca în zadar»" („«Opera de trei parale» sau *cooperativa «munca în zadar»*", *RL* 2030, 1996, 2), denumiri de ocupaţii inutile – „ajutor de băgător de seamă" – şi chiar proverbe şi lozinci care pastişau îndemnurile oficiale la muncă („Noi ne facem că muncim, ei se fac că ne plătesc"; „Pauzele lungi şi dese, cheia marilor succese"; „Cine-i harnic şi munceşte are tot ce vrea, / Cine-i leneş şi chiuleşte are tot aşa" etc.).

Substitute ironice: „împricinatul"

În limbajul contemporan, în formele lui scrise dar şi în cele orale, rolul de anaforic, tradiţional îndeplinit de articolul hotărât, de pronumele personale de persoana a III-a, de pronumele sau adjectivele demonstrative este preluat adesea de o serie de elemente lexicale specializate. Pentru a asigura coeziunea textului, explicitând relaţiile dintre elementele evocate, un cuvânt o dată introdus reapare însoţit sau substituit de elementul anaforic: *un doctor... doctorul / acel doctor... el / acela.* În acelaşi scop, se folosesc şi anumite participii adjectivate şi substantivizate, de genul: *respectivul, numitul, pomenitul, citatul* – care apar şi în îmbinări mai mult sau mai puţin stabile, în variante compuse cu *sus (sus-numitul), mai sus (mai sus pomenitul),* sau *deja (deja amintitul).* Un cuvânt mult folosit azi – într-atât încât a-i evita repetarea prea frecventă devine o preocupare de stil – e adjectivul *respectiv*, care poate fi plasat atât după substantivul determinat cât şi înaintea acestuia (mai frecventă pare, totuşi, postpunerea), eventual înlocuindu-l (când el însuşi e substantivizat). Într-o revistă apar, de pildă, îmbinările (care nu spun multe despre funcţionarea termenului, ci doar despre frecvenţa lui; mai interesantă ar fi urmărirea regulilor de folosire, de pildă a distanţei faţă de apariţia anterioară a elementului pe care îl însoţeşte): „instrumentul *respectiv*", „la vremea *respectivă*", „ziua *respectivă*", „legea *respectivă*", „profesorii *respectivi*", „etichetele *respective*", „în limbile *respective*", „stadiul prezent al tratării problemelor *respective*", „anvergura realistă a episoadelor *respective*", dar şi: „responsabilitatea *respectivei* integrări", „*respectivele* opere", „*respectiva* întindere de apă". Definiţia lexicografică a cuvântului e oricum greu de formulat în asemenea cazuri, în care esenţială e funcţia, nu sensul pur conceptual; în cazul dat, explicaţia este: „care priveşte împrejurarea, persoana sau obiectul despre care este vorba" (DEX).

Cu aceeaşi funcţie textual-pragmatică sunt folosite (cu unele restricţii semantice şi stilistice) şi construcţiile prepoziţionale de genul *în discuţie, în chestiune, în chestie, în cauză.* Ultima dintre ele are un corespondent de tip popular, utilizat astăzi cu vagi nuanţe ironice şi evocând mai puternic contexte juridice: *cu pricina.* În citatele în care l-am găsit în ultima vreme – „regia *cu pricina*" (*RL* 2072, 1997, 7); „am citit aproape integral savantissima introducere (savantismul *cu pricina* – de un foarte bun gust, de altfel – nu mă

surprinde...)“ (*RL* 1507, 1995, 2); „Am citit cu mare luare-aminte numărul *cu pricina,* din care, întâmplător, rubrica mea lipsea deoarece eram plecat din ţară“ (*Dilema* 269, 1998, arhiva Internet) –, valoarea ironică provine pe de o parte din afectarea neaoşistă, din folosirea unui termen popular în context cult, livresc – pe de alta, din sugerarea unui rol mai curând negativ al obiectului despre care se vorbeşte, ca şi când acesta ar fi obiect nu numai al discursului sau al discuţiilor, ci chiar al unui proces juridic. De la această interpretare provine, probabil, un element mai nou în seria de instrumente ale conectării anaforice: *împricinat.* În registrul colocvial, cuvântul devine un substitut glumeţ al lui *respectiv*: în forma adjectivală – „vă mai zicem doar că-n filmul *împricinat* vor juca şi actori «cu nume»“ (*EZ* 2247, 1999, 11); „în cadrele filmului *împricinat*“ (*EZ* 2297, 2000, 2) – sau substantivală: „*Împricinatul* se află la a doua «abatere» familială“ (e voba de un regizor care filmează un nou clip cu o formaţie muzicală) (*EZ* 2249, 1999, 8); „Necazul e că *împricinata* lucrează la un ziar“ (*EZ* 2308, 2000, 10). În acest caz, definiția de dicționar – „(cel) care este implicat, acuzat într-un proces; (cel) care este parte într-un proces“ (DEX) nu mai ajută prea mult la înțelegerea textului; deşi desigur că se poate reface o legătură analogică chiar pornind de aici: de la „a fi implicat într-un proces“, se poate reajunge la „a fi tema de discuție, a fi persoana despre care se vorbeşte“.

„Din dotare“

Sintagma *din dotare* se foloseşte destul de des în limbajul colocvial şi în reflexul său jurnalistic, în contexte vag ironice, în care clişeul de tip birocratic se aplică unor variate situații cotidiene. Definiţia de dicţionar nu spune în acest caz mai nimic despre uz; termenul *dotare* (în DEX, *dotare* = „acțiunea de *a dota*; dotație“) este folosit în genere în contexte tehnice şi administrative, dar în construcția specifică cu prepoziţia *din* e indubitabil legat de limbajul specializat (sau de jargonul) militar. O sumară investigaţie (pe care, cum am mai arătat şi altă dată, o permite acum prezenţa în reţeaua Internet a multor ziare şi reviste româneşti, ba chiar şi a unor documente oficiale – legi, acte, instrucţiuni) confirmă existenţa câtorva contexte tipice ale sintagmei – *armament, armă, muniţie:* „folosirea *armamentului din dotare* împotriva manifestanţilor“ (*Monitorul* 15.04.1997; „Un soldat a dezertat cu *armamentul şi muniția din dotare*“ – ib. 1.08.1996); constatând că „îi lipseşte *un încărcător din dotare*“, „sergentul (...) şi-a tras un glonţ în abdomen cu *arma din dotare*“ (*EZ* 3.05.1999) etc. Sintagma aparţine chiar limbajului militar oficial, fapt confirmat de prezenţa sa în formularea legilor: în Legea 41/1990 „privind organizarea şi funcţionarea Ministerului Apărării Naţionale“ se vorbeşte de pildă despre „utilizarea armamentului, muniţiilor şi tehnicii *din dotare*“.

Faţă de aceste întrebuinţări, devierile ironice privesc alte forme de dependenţă materială, care ar părea o extindere firească dacă n-ar păstra tensiunea stilistică cu limbajul militar: „viceprimarul (...) a vrut să le arate

unor actori (...) ce frumos oraş (...) conduce el; motiv pentru care i-a scos la o plimbare cu *Cielo-ul din dotare*" (*Ştirea*, Internet, 13.10.1998) „un public simandicos îşi omoară plictisul pe la mesele Cazinoului Victoria şi ale *cabaretului «din dotare»*" (*Cotidianul* 2428, 1999, 1); mai mult, se constată o aplicare lărgită asupra unor realităţi abstracte, a unor calităţi sau atitudini – „pentru a susţine cu tot *sârgul din dotare* candidatura lui A.P. " (*AC* 20, 1999, 9) – şi mai ales a unor relaţii umane: „Rob mărturiseşte că partea forte a *soției din dotare* sunt picioarele" (*RL* 2776, 1999, 16); „Oameni care veniseră frumos îmbrăcaţi, cu copii minori *în dotare*, pe care îi aduseseră la teatru" (*EZ* 2517, 2000, 2).

Două lucruri merită, cred, să fie semnalate pornind de la asemenea contexte. În primul rând, că există o productivitate a sintagmelor militare intrate în limbajul de fiecare zi: „pas de voie", „pe loc repaus", „a ieşi la raport", „a lăsa la vatră", „a face şmotru" etc.; având în vedere numărul mare de vorbitori care au trăit experienţa stagiului militar obligatoriu, fenomenul e perfect explicabil. În al doilea rând, construcţiile glumeţe de tipul „soția din dotare" trebuie legate de o tendinţă mai largă a limbajului colocvial de a obiectualiza persoanele implicate într-o relație. Această tendință se manifestă, de pildă, în substituirea marcată a unui verb ca *a avea* sau a unor relații cazuale (genitiv, construcţii prepoziționale) prin mai specializatul *a poseda* şi construcţii cu derivatele sale – „părinți *posesori de* copii" (*EZ* 2142, 1999, 10), sau prin folosirea unui limbaj comercial simplificat, eliptic, în care persoanele sunt tratate ca o marfă oarecare – „neavând decât *5 bucăţi senator*..., agrarienii au racolat 5 senatori FDSN" (*AC* 42, 1992, 2).

Tedinţa mai generală în care se încadrează acest fenomen este cea de a folosi cu scop ironic registrele stilistice şi în general varietățile limbii: arhaisme, regionalisme, neologisme recente, termeni juridici sau tehnici etc. – în contrast cu contextul. Folosirea vag parodică a limbajului, bazată pe extinderea uzului clişeelor, pe adoptarea marcată, cu implicită distanţare, a modelor lexicale şi frazeologice, serveşte la ironizarea indirectă a temei discursului, prin impunerea susţinută a unui ton „neserios", cu rol minimalizator.

Jocuri tautologice

În mod obişnuit (deci nu în utilizarea specială din logică), *tautologia* e înţeleasă ca repetare a aceleiaşi idei sub aparenţa unor oferte de informație diferite şi e considerată o eroare de gândire sau de exprimare. Enunţul tautologic spune puţin în cuvinte multe şi sub aparenţe înşelătoare. Ca fenomen lingvistic, a fost discutat ca tautologie tipul de enunţ în care se repetă (ca subiect şi ca nume predicativ) acelaşi cuvânt: „Legea e lege"; „Să fie masa masă" etc. Într-un articol al lui Al. Graur[48] şi în Contraş 1966 a fost discutat amănunţit acest tipar în care tautologia e intenţionată şi, în fond, doar aparentă:

[48] Graur 1962, reluat în Graur 1970.

în cea de-a doua utilizare a sa, cuvântul care se repetă are sens schimbat – generic, valorizator; se realizează astfel o veche figură a retoricii: *antanaclaza*. Falsa tautologie („omul să fie om“; „dacă-i bal, bal să fie“) se bazează pe un efect de intensificare, identificând, într-o situaţie individuală, o noţiune în gradul ei cel mai înalt, absolut.

Există însă şi o adevărată tautologie; tot intenţionată, ea nu comunică ceva nou despre lucruri şi noţiuni, ci pune în valoare în primul rând jocul lingvistic pa care se bazează. În timp ce la falsa tautologie identitatea perfectă a formelor conduce către diferenţierea sensurilor (altfel, n-ar avea nici un rost să comunici că un lucru e egal cu el însuşi), acest tip de tautologie ironică şi glumeaţă foloseşte forme diferite, care au sensuri identice. Teoriile lingvistice ale umorului – dezvoltate mai ales pentru a explica jocurile de cuvinte sau strategiile semantice şi pragmatice ale glumei – insistă asupra ideilor de incongruenţă, contrast, infirmare a aşteptărilor. Cazul tipic e al ambiguităţii (realizate la nivel lexical prin polisemie, omonimie etc) care permite substituirea unei interpretări previzibile cu alta, surprinzătoare. Tautologia glumeaţă reprezintă o variantă mai puţin luată în seamă a mecanismului foarte general al aşteptării contrazise: ea constă în continuarea unui enunţ nu printr-o informaţie foarte diferită de aceea la care s-ar aştepta cititorul/ascultătorul – ci printr-o formă în care, cel puţin aparent, informaţia nouă lipseşte. În limbajul familiar circulă câteva tautologii cu structură de proverb sau de maximă aplicabile unor situaţii diverse: *„cine are posedă“*, *„cine ştie cunoaşte“*. E posibil ca ele să-şi aibă originea în false tautologii care valorizau repetiţia; într-un posibil enunţ „cine are *are*“, a doua apariţie a verbului ar fi încărcată de determinări neexplicite, dar marcate prin intonaţie: „are cu adevărat – şi acest lucru e important, semnificativ etc. “. Prin înlocuirea termenului identic cu un sinonim „cult“, interesul se mută de la nuanţele de sens la tautologia însăşi – enunţul căpătând valoare ironică. Intensificarea e neutralizată, semnificaţia se reduce la banalitate („are – şi atât; are – şi ce-i cu asta? “). Posibilele continuări ale începutului de proverb „cine ştie... “ produc fie un efect narativ („cine ştie câştigă“), fie o focalizare admirativă, apreciativă asupra esenţei şi importanţei faptului de a şti („cine ştie ştie“), fie o apreciere ironică, în fond negatoare („cine ştie cunoaşte“).

Un tipar asemănător, dar lipsit de predicaţie (descris de obicei ca *pleonasm)* apare în alte formule ale aceluiaşi limbaj familiar: *bref pe scurt, antică şi de demult, prima-ntâi, lux-a-ntâia* etc.[49] Unele sunt comparabile cu procedeul coordonării de sinonime, utilizat în exprimarea curentă şi în literatură, dar se deosebesc de acesta prin faptul că nu pun în valoare nuanţe de sens, nu sugerează gradaţii subtile. Tautologia din exemplele de mai sus e intenţionată, conştiinţa lingvistică acţionând în recunoaşterea atât a relaţiei

[49] Şi *propriu şi personal, direct şi personal* – „şi-a făcut o biserică *proprie şi personală*“ (*AC* 19, 1999, 13); „actualul colonel T.G. se ocupă *direct şi personal* de asigurarea securităţii traseelor preşedintelui“ (*RL* 2462, 1998, 2).

sintactice contrazise de echivalență (determinare sau coordonare), cât şi a sinonimiei dintre cuvinte şi locuțiuni aparținând de obicei unor registre diferite: al neologismului cult (*bref, antică, lux*) şi al exprimării curente. Acelaşi tip de asociere stilistic distonantă se întâlneşte, de altfel, şi într-o formulă (non-tautologică) foarte răspândită: *om cu persoană* („Nu ne mai înțelegem om cu persoană"); în acest caz, substituția în construcția populară preexistentă „om cu om" este evidentă. Asocierile de sinonime (adesea diferite ca registru stilistic sau ca vechime în limbă) funcționează ca semne ale unei distanțări ironice față de propriul enunț, raportându-se parodic la o posibilă sau reală exprimare incultă, pleonastică, a cărei cauză ar fi ignorarea sensurilor neologice. Efectul e mai pregnant când formele echivalente sunt coordonate, ceea ce accentuează contrasul dintre semnalul unui adaos de informație (*şi*) şi absența acesteia: *antică şi de demult, aşadar şi prin urmare, în fond şi la urma urmei* („Lasă, că am văzut şi noi opiniile oamenilor, *în fond şi la urma urmei*" – *EZ* 515, 1994, 3). Un titlu – „caseta video «*Te uiți şi priveşti*»" (*EZ* 1301, 1996, 14) – parodiază un slogan publicitar (*Te uiți şi câştigi*) şi presupune o relație mai complexă: a doua propoziție ar trebui să cuprindă consecința celei dintâi, dar nu face decât să-i repete sensul – presupunând absența urmărilor.

Structura tautologică nu e una rigidă: relația între cele două elemente obligatoriu echivalente se poate suprapune peste relația acțiune-scop: „*Ne-am adunat* aici *ca să ne strângem*"; „*Vorbeşte ca să nu tacă*"; *a mers acolo ca să aibă de unde pleca* etc. – comunicând eficient şi ironic lipsa de sens. În aceste formule, folosite pentru a caracteriza ironic, prin implicații pragmatice, inutilitatea unei acțiuni, nu mai apare o simplă sinonimie, dar scopul e redus la un alt mod de a desemna acțiunea însăşi sau de a o limita la relația cu acțiunea de sens contrar. O formulă şi mai complicată apare în distihul „Frunză verde *de dai n-ai* / Ia mai dă să vezi că n-ai" (cu varianta, pentru al doilea vers, „Ia nu da să vezi că ai"). Surpriza reinterpretării prepoziției *de* din clişeul „Frunză verde de... " ca o conjuncție condițională e urmată de cea a reluării conținutului în versul al doilea; la un prim nivel de lectură, frapează chiar banalitatea ideii că nu mai ai ceea ce ai dat. Că sensul global e aici nontautologic (un mesaj de genul „dărnicia te sărăceşte") e mai puțin important: la el se ajunge trecând prin ironia platitudinii.

Tautologia folosită conştient pentru a contrazice o structură gramaticală, de pildă pe cea disjunctivă („Plecăm, ori nu mai stăm? ") e un fenomen prin care limbajul familiar îl continuă pe cel popular. La Creangă există mai multe ilustrări ale procedeului: „Măi Ioane, dragi ți-s fetele? – Dragi! – Dar tu lor? – Şi ele mie!"[50]; „Păn-acum ț-a fost mai greu, dar de-acum înainte tot aşa are să-ți fie" (exemplu încadrabil tautologiei doar printr-o definiție mai largă)[51]. Un exemplu clar – „Căci nu vă pară de şagă: de la Neamț până la Iaşi e câtu-i de la

[50] Creangă 1970, I: 189-181.

[51] Creangă 1970, I: 98. Tohăneanu 1969 discută aceste structuri în capitolul „Limbajul coțcăresc", observând că „tiparele gramaticale sunt contrazise de conținutul turnat în ele" (p. 173).

Iaşi până la Neamţ, nici mai mult, nici mai puţin" (Creangă 1970, I: 218) – demonstrează încă o dată că tautologia construită cu intenție funcționează global, la nivelul textului, nu prin modificări de detaliu ale sensurilor cuvintelor. Nu e pusă în evidență nuanța, ci mecanismul prin care limbajul își controlează și își sancționează (prin umor) potențialele defecte.

Efectul jocului tautologic nu e foarte spectaculos, dar e mai stabil: spre deosebire de calambur, care este în esență irepetabil, tautologia ironică produce formule preluate şi stabilizate în uz şi care capătă rolul de a semnaliza tonul glumeţ sau chiar de a caracteriza o situație. În română, limbajul familiar oferă destul de multe exemple de asemenea jocuri, în care sunt implicate aspecte lexicale (sinonimia) şi pragmatice (aluzia, ironia, parodia).

Probabil că fenomenul a fost prea puțin luat în seamă pentru că a avut o circulație predominant orală, dar poate şi pentru că realizările sale sunt mai greu încadrabile. Oricum, stilul publicistic din ultima vreme, în tendința sa de a prelua cât mai multe elemente de oralitate familiară, oferă destule atestări ale unor formule tautologice mai vechi sau mai noi. Între cele mai vechi se numără *„Mai e mult până departe"* (titlu, în *RL* 2306, 1997, 9); „...la televizor asta s-a văzut. Că generația tânără de politicieni scârțâie. Şi că *mai e mult până departe*" (*EZ* 2517, 2000, 14); în funcție de context, folosirea sa implică insistență asupra lungimii drumului – sau asupra ignorării destinației.

Un alt tip sintactic al tautologiei glumețe constă în construirea unui verb cu un complement sau cu un subiect care descriu aceeaşi acțiune, la acelaşi nivel de generalitate: *„Să vorbim «discuții»"* (supratitlu, în *RL* 1707, 1995, 9; în acest caz, ghilimele sunt total neinspirate, pentru că nu corespund unei modificări semantice a cuvântului „discuții"); „La TVR, *s-a schimbat modificarea!* «Actualitățile» se vor numi «Jurnal»" (*EZ* 1379, 1997, 1); *„S-a schimbat modificarea"* (titlu, în *EZ* 1559, 1997, 1). Şi în acest caz, jocul tautologic capătă sens tocmai în măsura în care neagă sensul (adică rostul) acțiunii descrise.

Jocuri de cuvinte populare: nonsensuri

Limbajul popular are o tradiție a jocului cu semnificațiile cuvintelor: prin salturi neaşteptate de la un sens la altul, de la afirmaţie la negaţie, ori prin substituții arbitrare, prin combinări absurde. Baronzi 1872 publica o listă (destul de eterogenă) de „păcăliri": „s-a rupt drumul în mijlocul carului", „tranca-fleanca, mere acre", „miroase a pute" etc.; una dintre ele – *„Dumnezeu să te iepure în ziua de Caracal"* – constituie atestarea – mai elaborată – a unei figuri care apare la Creangă şi este des citată ca exemplu de „deraiere lexicală" („Dumnezeu să-l iepure! "[52]). Ultima parte a unei sintagme stabile este substituită pe baza unei minime asemănări fonetice (adesea doar primul sunet e comun

[52] Creangă 1970, I: 204; cf. nota aparţinând lui I. Iordan, p. 382. V. şi Graur 1970: 160-167, Tohăneanu 1969: 184.

termenului înlocuit şi celui care îl înlocuieşte); regula jocului este de a produce o cât mai mare incompatibilitate semantică şi chiar sintactică cu contextul – antrenând efectul de absurd. În vorbirea familiar-argotizantă contemporană, o deraiere lexicală maximă se poate recunoşte în parodia paremiologică *„vrabia mihai viteazu"*. În proverbul glumeţ *„frunză verde de dai n-ai"* (v. supra, p. 267), punctul de translaţie îl constituie conectorul *de*, jocul bazându-se pe dubla interpretare a acestuia – ca o prepoziţie în clişeul introductiv „frunză verde de..." – şi ca o conjuncţie condiţională („dacă dai..."). Acelaşi suport îl are (tot în sfera familiar argotică) unul dintre răspunsurile „noncooperative" – dar culte – la întrebarea *„de ce?"*: *„de treci codrii de aramă..."*.

Continuitatea între formele moderne ale oralităţii populare şi cele tradiţionale mi se pare incontestabilă. În comedia lui Hasdeu *Trei Crai de la răsărit*, personajului Petrică (autohtonul tipic) îi este atribuit distihul ironic: *„Frunză verde ceapă coaptă, ş-aş mânca zăpadă friptă"* (Hasdeu 1975: 161) – în care nonsensul este şi mai insistent marcat, fiind subliniat prin oximoron. Pietreanu 1984 enumeră şi comentează câteva „non-saluturi" populare: formule parodiate, negate, adesea tot cu aspect de asociere absurdă („adio şi-un praz verde").

Un alt tipar al asocierii neaşteptate îl constituie negarea, printr-un circumstanţial, a unei condiţii principale pentru procesul desemnat de verbul regent. În interpretarea lui I. Iordan, sensul negativ al expresiei „a o pune de mămăligă" s-ar explica etimologic prin complementul „fără făină", „care, la început, trebuie să fi fost obligator" (Iordan 1944: 320; comentariu mai bogat în notele la ed. a II-a, 1975). Lingvistul considera că în forma iniţială, integrală, a expresiei – care ar fi fost deci „a o pune de mămăligă fără făină" – e descrisă o situaţie dramatică: „greutatea mare, imposibil de învins, se iveşte în momentul în care constaţi (după ce-ai aşezat pe foc ceaunul!) că n-ai făină, adică elementul cel mai important pentru... fabricaţie" (id.). Formula extinsă „a o pune de mămăligă *fără făină*" mi se pare însă, mai curând, o glumă ulterioară, un mod de a semnala ironic, prin negare literală, faptul că expresia „a o pune de mămăligă" este folosită figurat[53]. Acelaşi mecanism îl găsim într-o replică a lui Jupân Dumitrache: „m-a fiert *fără apă*"[54]. Fierberea fără apă nu e o fierbere mai gravă – cum ar fi, după Iordan, prepararea mămăligii fără materie primă! – ci pur şi simplu o „non-fierbere", o fierbere figurată. Sensul figurat (şi glumeţ) este semnalizat prin negarea atributelor procesului real.

[53] Pentru o explicaţie a structurii sintactico-semantice a expresiilor de tipul *a o pune de mămăligă*, v. Pană Dindelegan 1994.

[54] Caragiale 1959, I: 18.

Încurcături de limbă

Specia folclorică „minoră“ *a încurcăturilor de limbă* a fost la noi mai puțin studiată, nu numai în raport cu speciile „majore“ (basm, baladă etc.), ci chiar în comparație cu tipurile de texte mai asemănătoare: descântece, ghicitori, numărători din jocurile de copii. Cele din urmă puteau fi mai ușor legate de teme „serioase“, mitologice, în vreme ce jocul pur lingvistic părea să rămână ancorat în gratuit (ceea ce, după criterii răspândite, implică o acuzație de superficialitate). Interesul lingviștilor pentru aceste jocuri fonetice ar fi trebuit să fie cu atât mai mare; e drept însă că ele nu sunt nici foarte numeroase, nici foarte variate.

De fapt, nu există la noi nici măcar o formulă definitiv impusă pentru a le desemna[55]. Folcloristica românească tradițională a propus ca denumiri pentru „probele de dicție“ sintagmele *frământare de limbă* sau *frântură de limbă,* ambele cu un iz arhaic și popular, datorat substantivelor *frământare* și *frântură* („frângere“). Sintagma *frământări de limbă* apare de exemplu la G. Dem. Teodorescu, la Tudor Pamfile (în *Jocuri de copii,* ap. DA), fiind păstrată și de alți folcloriști (de exemplu de Papadima 1968). E înregistrată de dicționarul academic (DA, Tomul II, partea I, litera F, 1934), cu definiția: „fraze încâlcite, alcătuite numai din combinațiuni de cuvinte greu de rostit, cu spunerea cărora (repede și fără greșeală) se ia la întrecere tineretul, pe la șezători“; nu apare însă în DEX. Acesta din urmă include, cu o explicație mai vagă și chiar incompletă, doar cealaltă sintagmă, *frântură de limbă:* „vorbire încâlcită, *p. ext.* frază încâlcită, alcătuită din cuvinte greu de rostit“. Și aceasta circulă în folcloristica noastră, de pildă în Tocilescu, Țapu 1981, vol. III.

Din punct de vedere lingvistic, *încurcăturile de limbă* (folosesc această formulă care mi se pare mai curentă azi, chiar dacă nu apare în dicționarele citate) sunt interesante pentru că manifestă o formă de conștiință lingvistică elementară, o dovadă de sensibilitate față de latura formală a limbii; în plus, alegerea dificultăților e instructivă pentru că poate fi pusă în legătură cu specificul fonetic al fiecărei limbi. Inventarul încurcăturilor de limbă ar putea astfel reflecta spontan o ierarhie a dificultăților fonetice majore pe care vorbitorii nativi le percep în folosirea propriei limbi. Interpretarea conform căreia aceste încurcături sunt în primul rând un exercițiu de pronunție e însă ușor idealizată: în foarte multe cazuri, jocul e doar o capcană, frazele fiind astfel construite încât pronunțarea lor rapidă, eventual cu micile erori previzibile, să conducă la enunțuri cu conținut indecent. Sub scopul aparent al probei de dicție se ascunde astfel o manipulare lingvistică: „victima“ pronunță fără să vrea fraze care o pun în încurcătură, provocând râsul spectatorilor. Dacă lăsăm deoparte această

[55] Acest fapt nu e totuși neobișnuit: se știe că anumite tipuri de mesaje orale nu au neapărată nevoie de o etichetă, de un nume, pentru a circula: structura lor și mai ales formulele introductive sunt suficienate pentru recunoaștere. E normal ca un proverb să fie introdus prin „vorba ceea“, iar circulația bancurior nu se bazează pe identificarea explicită a speciei, fiind suficient un semnal de tipul „o știi pe aia cu...?“

categorie, în care contează paronimiile şi omonmiile bine ascunse, rămân jocurile de natură pur fonetică; dintre acestea, unele sunt direct orientate către anumite defecte de dicţie mai răspândite: celui care rosteşte cu dificultate consoana „r“ i se propun versuri în care tocmai aceasta abundă.

Din rândul probelor mai generale – singurele relevante pentru ierarhia dificultăţilor limbii – câteva sunt mai cunoscute în română, fiind reproduse (în diverse variante) în culegerile de folclor: „Capra calcă piatra/ Piatra crapă-n patru“... şi „Bou breaz bârlobreaz/ Din boii bârlobrezenilor...“. Dificultatea stă în general în a rosti grupuri fonetice care cer mişcări articulatorii mai complicate şi mai ales în repetarea lor la distanţă mică, cu câte o uşoară variaţie. Jocurile fonetice româneşti se bazează mai ales pe rostirea alternată a oclusivelor şi a vibrantei „r“; nu sunt totuşi foarte dificile, nici foarte spectaculoase. În prezent, probele de dicţie au un caracter destul de specializat, fiind continuate, de exemplu, în exerciţiile actoriceşti. Ruptura dintre scris şi oralitate face ca în educaţia lingvistică obişnuită rolul lor să nu fie prea mare[56].

Familiaritate

Normele sociolingvistice de folosire a numelor de persoană – însoţite sau nu de un termen de politeţe, cu numele singur, cu prenumele abreviat sau întreg – permit numeroase variante de adaptare la situaţia de comunicare, la raportul dintre vorbitori şi la contextul lingvistic propriu-zis. În presa românească din ultimele săptămâni, un proiect de lege despre care s-a scris foarte mult a fost numit, frecvent, *Legea lui Ticu* sau chiar *Legea Ticu* (de exemplu, în *RL* 2501, 1998, 1 şi 3; ib. 2502, 2 şi 3 etc.). Folosită pe jumătate în glumă (în stilul familiar şi minimalizator al presei naţionale), pe jumătate în serios (din nevoia de dezambiguizare şi de economie a expresiei), formula s-a impus. Nu e prima dată când un nume de familie relativ banal (în mod tipic, un nume în *-escu*) e abandonat în favoarea unui prenumelui care, fiind mai rar, are putere distinctivă mai mare. Rolul individualizator îl poate juca, aşa cum se vede, chiar un hipocoristic, care are avantajul evident al scurtimii. Totul depinde, însă, de codul sociolingvistic, de normele politeţii, care permit sau nu asemenea variaţii de desemnare. În română, normele par să fie destul de permisive. Ca şi adresarea cu persoana a II-a singular (tutuirea), se poate ca recursul la prenume în situaţii publice să fie legat de modele recente sau de unele foarte vechi, să corespundă unui stil modern cu conotaţii „americăneşti“ sau să continue un tipar de desemnare şi de adresare vechi şi popular: sistemul tradiţional cel mai răspândit se baza pe identificarea individului prin numele de botez, la nevoie şi prin indicarea ascendenţei sau a rudeniei prin alte nume de

---

[56] Poate şi ca o consecinţă a acestei neglijări moderne a oralităţii, multe texte scrise conţin fraze în care repetările unor grupuri de consoane au dificultatea unor veritabile „frământări de limbă“ („*Excesul de accize*“ – titlu, în *RL* 702, 1992, 1; „*Ultimul act al unui rapt legiferat*“ – titlu, id. 1729, 1995, 3); acestea nu sunt însă condamnate de nici o normă şi nici temperate de vreun exerciţiu.

botez şi prin porecle. Numele de familie e, în parte, o realitate a sistemului oficial, legată de şcoală, armată, administraţie. De altfel, în ciuda recomandărilor din manualele de „bune maniere“, asocierea unui prenume cu un termen de politeţe („domnu' Nae“) nu e deloc rară în comunicarea orală, iar identificarea doar prin numele de familie, fără termen de politeţe, e simţită uneori ca ofensatoare, deseori ca artificială. Probabilitatea diverselor combinaţii pare să indice faptul că de multe ori prenumele continuă să funcţioneze ca *adevăratul nume,* individualizator.

În presă, evocarea nonşalantă a lumii politice contemporane preia din oralitatea colocvială modelul desemnării prin prenume sau prin hipocoristicul acestuia. Dincolo de menţionarea postumă în scris a lui *nea Nicu,* actualitatea politică a adus în discuţie nume noi. Chiar în absenţa unor probe statistice, pare evident că *Ion* sau *Nelu*[57] au fost mai puţin folosite, între 1990 şi 1996, decât *Emil* şi *Milică*[58] din 1996 până în 2000 (a se vedea colecţia *Academiei Caţavencu*): faptul se explică nu numai prin lungimea numelui de familie *Constantinescu,* dar şi prin capacitatea de individualizare mai mare a unui prenume mai puţin frecvent. Fenomenul se înregistrează şi cu alţi politicieni: dacă *Virgil* nu mai e în centrul atenţiei, referirile la *Vadim* rămân constante[59].

Există şi un alt domeniu în care recursul la prenume e destul de frecvent: varianta orală (în special didactică) a criticii şi a istoriei literare româneşti admite desemnarea unor scriitori prin prenume: *Camil, Hortensia, Nichita, Matei(u)*[60]. În ultimul caz, explicaţia stă în nevoia de a distinge în familie *(Mateiu/Ion Luca)*; în celelalte, însă, decisivă e originalitatea prenumelui în raport cu numele – poate şi cu motivaţii suplimentare, pentru *Hortensia,* legate de desemnarea feminină şi de lungimea numelui de familie.

„Şturlubatic“

Evoluţia limbii române predispune către anumite alegeri, menţinând unele tensiuni speciale: între neologismul cult şi termenul popular, între cuvântul popular „neaoş“, acceptat şi clişeizat de tradiţia ornant-literară şi cel de uz subteran, privit cu oarecare suspiciune. În fond, chiar limba de lemn cuprindea, în varianta ei populistă, anumite elemente de oralitate folclorică, unele amintind de convenţiile literare sămănătoriste. De aceea, şi în analiza oralităţii publicistice de azi merită să fie făcute o serie de disocieri, printre care cea între elemente populare preluate din oralitate şi care stabilesc legătura textului jurnalistic cu stilul conversaţional al momentului – şi elemente populare de sursă predominant literară, care pot crea o impresie de oralitate dar se folosesc de fapt mai mult în scris; acestea din urmă contribuie la a marca specificul stilului publicistic în contrast cu discursul cotidian. Mi se pare de

[57] Pentru a-l desemna pe Ion Iliescu, preşedinte al României în perioada 1990-1996.
[58] Pentru a-l desemna pe Emil Constantinescu, preşedinte în perioada 1996-2000.
[59] E vorba de politicienii Virgil Măgureanu şi Corneliu Vadim Tudor.
[60] Pentru Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Nichita Stănescu, Mateiu Caragiale.

pildă interesant că anumite cuvinte considerate populare sau regionale, deci de uz limitat, revin destul de des în textele jurnalistice, ca alegere conştientă, „estetică", impunând o modă care nu reflectă neapărat uzul oralității colocviale.

Un asemenea cuvânt e adjectivul *şturlubatic*: pentru care, de altfel, principalele dicționare româneşti (DLR, DEX) au selectat ca formă de bază varianta fonetică *sturlubatic* şi definiția „neastâmpărat". În DLR (Tomul X, partea a 5-a, Litera S) găsim de altfel numeroase variante ale cuvântului: *sturlubatec*, *sturluiatec*, *sturluibatic*, *strolobatic*, *strulibatic*, *ştrulubatic*, *şturbulatic* etc. Incertitudinile formei sunt legate de cele asupra originii: DLR trimite la verbul a *sturluiba*, care figurează în dicționar cu „etimologie necunoscută"; şi alte lucrări lexicografice româneşti acceptă această soluție. Publicistica asigură adjectivului popular o circulație nu foarte spectaculoasă, dar stabilă; forma preferată azi e însă, spre deosebire de cea a dicționarelor, cea cu *ş-* la inițială (rămâne însă indecisă în uz oscilația între terminația *-ic* sau *-ec*): „TVR s-a dat pe brazdă. Atacată, devastată, insultată, violată, ea găseşte totuşi puterea să fie *şturlubatecă*" (*Cuvântul* 8, 1992); „ar fi fost racolat în tinerețile sale *şturlubatice* de KGB" (*RL* 1732, 1995, 24); „*şturlubatica* Lorenza în «Dreptul la iubire»" (ib. 2788, 1999, 16).

Adjectivul în discuție nu pare să mai facă parte din vocabularul activ al multor vorbitori de română, dar continuă să caracterizeze anumite stiluri personale. Relativa sa frecvență în uzul actual mi se pare a avea două explicații principale: una este existența unor surse literare; cuvântul apare la Creangă („o sturlubatecă şi… o leneşă de fată ca aceasta", de unde e preluat şi difuzat pe canale didactice, prin glosare, comentarii, analize. A doua explicație e mai hazardată: s-ar spune că un anume simbolism fonetic, combinația expresivă de sunete (care poate ridica chiar dificultăți de pronunție), tipică unor calificative cu valori peiorative[61], îi atribuie un oarecare interes, ca unei „curiozități estetice". Oricum, următaoarele ediții ale dicționarelor vor înregistra probabil varianta fonetică preferată de uzul actual.

10. Expresii populare

Expresii „actualizate"

Folosirea cu intenție stilistică – umoristică, ironică – a expresiilor populare cere un simț special al adecvării la situație, la obiect, la registrul de comunicare. Altminteri, procedeul riscă să scape de sub control, alunecând în vulgaritate. Sunt, de pildă, destul de riscante expresiile care trezesc asociații de imagini prea concrete, cu deosebire cele care implică o metaforă animalieră – de obicei, nu tocmai reverențioasă. Contrastul cu un context inedit poate diminua caracterul clişeizat al figurilor (metafore, metonimii) pe care sunt construite expresiile, de-automatizând sensul şi actualizând imaginea.

---

[61] Graur 1959, Puşcariu 1976: 86.

Sunt multe expresii al căror element central e *coada;* caracteristica lor e de a folosi un mecanism metonimic, care evocă indirect, în grade diferite de concretețe, animalitatea (sau reprezentarea demonică) şi unul metaforic, specific expresiilor şi proverbelor, care suprapune scenariul animalier situației morale din context. Dintre expresiile foarte cunoscute, unele (cel puțin în aparență, în sensul literal) nu implică identificarea animalului cu o persoană: (cineva) *trage mâța de coadă;* în altele, o persoană determinată contextual apare în rolul de animal care suportă o agresiune: *a călca pe coadă* (pe cineva), *a pune sare pe coadă* (cuiva), *a lega* (cuiva) *tinicheaua de coadă*. În câteva expresii subiectul uman al unei acțiuni e identificat cu animalul: *a pune coada pe spinare*, *a pleca cu coada între picioare* etc. (E interesant că unele dintre formule au echivalente perfecte în mai multe limbi: ultima, de exemplu, se regăseşte în franceză, italiană, engleză etc.)

Expresia *a-şi băga* sau *a-şi vârî coada* (în ceva...) are sensul de „a se amesteca, a interveni (inoportun) "; conotațiile negative, glumețe, provin dintr-o comparație implicită cu lumea diabolică (subiectul expresiei este adesea, în construcții populare, *dracul* – cu sensul special legat de apariția unor intrigi, neînțelegeri, discordii etc.: *şi-a vârât dracul coada* se spune când lucrurile merg prost) sau cel puțin cu cea animalieră. A spune despre cineva că „îşi vâră coada" e destul de ireverențios: „magnatul băcăuan D.S. este bănuit *a-şi fi băgat coada* în treburile principalului contracandidat la promovare" (*EZ* 725, 1994, 8). Formularea devine şi mai şocantă când imaginea e concretizată prin precizarea unui spațiu anume al „introducerii": „Ministrul L.M. *își vâră din nou coada prin universități*" (*RL* 28.10.1995, 16).

Un dezavantaj al folosirii expresiilor populare e şi posibilitatea ca ele să nu fie înțelese de toată lumea: dacă nu sunt foarte cunoscute sau măcar destul de transparente, ele riscă să producă anumite confuzii. Evident, în acest punct aprecierile sunt subiective; mi se pare totuşi că expresia *a(-şi) face coada colac* nu e nici suficient de frecventă, nici suficient de transparentă pentru a comunica, într-un articol jurnalistic, o informație reală: „primarul (...) *a făcut coada colac* sfidându-l pe prefect" (*RL* 2174, 1997, 1). E drept că expresia apare în dicționare, cu explicația „a o tuli frumuşel, a o şterge pe neobservate, ca să scape de răspundere" (DA); „a se sustrage de la ceva" (DEX); în contextul unei ştiri, pitorescul ei substituie totuşi informația şi o obscurizează, evocând mai curând un scenariu comic şi concret, ca de desene animate. Nu e tocmai fericită nici asocierea „cozii colac" cu *sfidarea;* termenii sunt mai curând opuşi, ca într-o secvență din parodia jurnalistică a lui Caragiale, din *Temă şi variațiuni,* în care o altă expresie de sursă animalieră e interpretată liber: „într-o memorabilă şedință a parlamentului, care a avut imprudența, sau, mai bine zis, impudența de *a-şi pune botul pe labe*"[62]. Textul lui Caragiale ne reaminteşte, de altfel, că excesele actuale ale stilului publicistic autohton nu sunt noutăți absolute.

---

[62] Caragiale 1960, II: 9.

Am întâlnit şi în stilul publicitar o expresie familiar-populară din aceeaşi zonă lexicală, folosită strategic, în efortul de a şoca şi în acelaşi timp de a conferi mesajului autenticitate lingvistică şi culoare locală (autorii au evitat totuşi popularul *mâță*, preferându-i neutrul *pisică*): „Noua HP LaserJet 6P. 8 pagini pe minut. Atât de rapidă *că stă pisica-n coadă*! " (publicitate pentru imprimante *Hewlett Packard*, în *RL*, decembrie 1996).

Originea metaforică a multor expresii populare sau familiare e nesigură; sensul lor rămâne totuşi destul de stabil. O parte din aceste expresii circulă astăzi şi în afara contextului popular: uneori citate cu fidelitate, adesea parafrazate ironic, de pildă prin simplă substituţie: *a strânge cu uşa* (= „a sili, a constrânge, a presa") – „strâns cu uşa de ancheta Procuraturii Militare, acesta se va decide să demaşte întreg angranajul corupţiei", în *EZ* 135, 1992, 3 – devine, într-o formulare ad-hoc, „a strânge cu legea": „*strâns cu legea* / preşedintele apelează tot la consens" (*RL* 1467, 1995, 3). Uneori modificarea înseamnă dezvoltare, adăugare de determinanţi: „de 27 de ani *face valuri* internaţionale" (*TL* 738, 1992, 1), sau recombinare liberă în discurs a cuvintelor-cheie ale expresiei: „*mâţa moartă* a guvernării rămâne (deocamdată) în *curtea* FDSN" (*EZ* 108, 1992, 1). Parafraza ironică poate ieşi din logica imaginii, păstrând doar sensul abstract al expresiei (ca în exemplele deja citate), sau poate miza pe recostruirea unei imagini (comice, absurde, contradictorii etc.), ca în butada „I. I. a luat taurul de un singur corn" (citată în *EZ* 323, 1993, 4), formată de la *a lua taurul de coarne* – „a înfrunta cu îndrăzneală o dificultate, a lua o decizie fermă". De fapt, această libertate de variaţie reprezintă modul normal de utilizare a expresiilor în discurs (de aceea lexicografii reuşesc cu greu să aleagă construcţiile cele mai stabile, pentru a le include în dicţionare).

Uneori, însă, modificarea expresiilor populare e împinsă prea departe: fie pentru că acestora li se neglijează sensul propriu, fie pentru că variaţia prea mare le obscurizează. *A trage spuza pe turta sa* are sensul „a-şi îngriji interesul propriu, a-şi apăra cauza sa proprie (uneori, în paguba altora)" (DA, s.v. *cenuşă*). Originea expresiei e destul de transparentă, datorită echivalentelor sale – *a trage cenuşa* (sau *jarul) pe* (sau *la, sub) turta sa; a trage jar la oala sa* – şi a construcţiilor care descriu o acţiune din aceeaşi sferă: *a lua cuiva cenuşa de pe turtă; a-i lua turta de pe spuză*. E foarte probabil ca imaginea-cadru de manifestare a acţiunii egoiste să fi fost cea a coacerii mâncării la un foc comun, situaţie în care spuza (= cenuşa fierbinte) oferă un avantaj considerabil. E posibilă şi o folosire a expresiei cu omiterea referirilor directe la persoana interesată şi deci cu un sens mai general: „«Armata e cu voi» sau *cum să tragem spuza pe turtă*" (*Cotidianul* 5, 1992, 1). Un alt exemplu mi se pare însă mult prea elaborat, atât de modificat pentru a se adaptata la situaţia dată încât devine chiar greu de înţeles: „I. S. *a tras spuza* rezolvării cazului pe cele 83 miliarde plătite statului" (*Libertatea* 1496, 1994, 8).

O greşeală propriu-zisă apare în folosirea expresiei *a lua cu japca* = „a lua cu sila, prin violenţă, pe nedrept" (*japcă*, cuvânt venit din bulgară, unde înseamnă „laţ, cursă", a căpătat sensul de „hoţie, înşelăciune"). În citatul „recomandările făcute nouă de către Consiliul Europei nu trebuie *luate cu japca*, ci adaptate la specificul nostru naţional" (text reprodus ironic în *RL* 993, 1993, 3), expresiei i se atribuie sensul „a lua în bloc, a prelua fără discernământ".

A ţine cu dinţii (de ceva) este o expresie care nu are nevoie de explicaţii; ea alunecă în comicul involuntar prin simpla schimbare a verbului – de fapt, prin concretizarea pe care noua combinaţie o creează: „procurorii Parchetului Militar Braşov... *au păstrat cu dinţii* secretul asupra acestui incident" (*EZ* 1005, 1995, 8).

„De-o şchioapă"

Locuţiunea adjectivală *de-o şchioapă* este definită în DEX într-o manieră excesiv de sintetică; formularea atinge astfel umorul involuntar: „mult mai mic (sau mult mai mare) decât normal". Definiţia alătură interpretările contextuale opuse şi introduce raportarea riscantă la „normalitate": potrivit ei, un „copil de-o şchioapă" s-ar opune unui „copil normal". DLR separă pur şi simplu două sub-sensuri ale construcţiei: „a) (mai ales despre copii) (foarte) mic" – şi „b) (foarte) mare" – ilustrându-le pe fiecare cu citate. Dacă sensul „foarte mic" e de obicei aplicat copiilor, sensul „foarte mare" se leagă mai ales de litere: „numeroase publicaţii nemţeşti titrează în ultimul timp cu litere *de-o şchioapă:...* " (*Libertatea* 1738, 1995, 3). Existenţa elementelor lingvistice cu sensuri polare e, se ştie, un subiect fascinant şi controversat. În cazul nostru situaţia nu este totuşi prea complicată: un atribut construit prin comparaţie, şi având iniţial o dimensiune exactă, ajunge să semnifice, contextual şi relativ, noţiunile de „mare" şi „mic". Sensurile opuse apar ca surprinzătoare doar când expresia îşi pierde transparenţa şi nu mai avem reprezentarea vizuală a reperului, a dimensiunilor sale. Întâlnim o evoluţie asemănătoare la expresia *de o palmă,* care şi-a păstrat însă transparenţa; această locuţiune este mai bine explicată în DEX : „de dimensiuni neobişnuite, foarte mic sau foarte mare (în raport cu cât ar trebui sau cât ne-am aşteptat să fie)". Aici capcana „normalului" este evitată inteligent şi definiţia cuprinde de fapt descrierea valorii pragmatice a expresiei.

Ambele expresii sunt bazate pe sistemul tradiţional al unităţilor de măsură; sensul lor denotativ a fost la început unul foarte precis. *Palma* era o „unitate de măsură pentru lungime... egală cu aproximativ 25-28 cm, corespunzând distanţei dintre extremitatea degetului celui mare şi a celui mic, bine întinse în lături" (DLR, Tomul VIII, partea 1, Litera P). *Şchioapa* este definită în dicţionare ca „măsură populară de lungime, egală cu distanţa de la vârful degetului mare până la vârful degetului arătător, când cele două degete sunt bine îndepărtate unul de altul" (DLR, Tomul XI, partea 1, Litera Ş).

Sensul cuvântului e interesant prin metafora vizuală, cu intenţie glumeaţă, pe care o presupune: a mâinii „şchioape“, sprijinindu-se în cele două degete inegale. Metafora a fost dezvoltată, de altfel, de numele altei unităţi tradiţionale de măsură: *şchioapa îngenuncheată*. Tot în DLR se poate găsi (la echivalentul *palmă îngenuncheată*) citatul care o explică: „palmă îngenuncheată, fiindcă pentru măsurătoarea ei, după ce se întinde mâna, se îndoaie, se îngenunchează degetul cel mare, adăugându-se astfel jumătatea acestui deget (aproximativ 3 cm) la lungimea palmei“ (Brăescu 1913: 7).

Probabil că expresivitatea construcţiei a favorizat păstrarea ei, chiar după ce legăturile etimologice n-au mai fost imediat vizibile – sau tocmai de aceea.

«Ca omu'» sau «ca oamenii»...

E normal ca un cuvânt fundamental precum *om*[63] să intre în numeroase sintagme durabile, mai mult sau mai puţin analizabile; la fel, e firesc procesul de abstractizare a unui cuvânt de acest tip, care poate ajunge să exprime impersonalul, ca simplu pronume (cum o atestă evoluția istorică care a condus la fr. *on*). În română, folosirea cu valoare impersonală a substantivului *om* nu e gramaticalizată, dar apare destul de des în limbajul popular şi colocvial. E prezentă, de pildă, la Caragiale, în celebra replică a lui Iancu Zugravul, din *Justiție*: „să las prăvălia, *care nu mai poate omul* de atâtea angarale pentru ca să mai mănânce o bucăţică de pâine“[64] – şi se continuă până în paginile ziarelor contemporane, care adoptă adesea un stil familiar, ironic-sfătos: „*Rupe omul de la gură* pentru o vacanţă a progeniturii“ (*EZ* 2139, 1999, 1); „o dată-n viață *face omul* 30 de ani“ (*EZ* 2132, 1999, 2); „*Vrea omul* pământul pe care ştie că-l moşteneşte de la nu'ş ce bunică ori este nemulţumit că patronul l-a dat afară din serviciu, vine la poliţie şi face o sesizare“ (*EZ* 2310, 2000, 5) etc.

Dintre multele expresii româneşti care conţin cuvântul *om*, cred că merită atenţie două construcţii comparative pe care le diferenţiază formal doar o trăsătură gramaticală; e un contrast între caracterul aparent neînsemnat al diferenţei şi distanţa pragmatică, de uz, care se creează între cele două formule învecinate. Acestea sunt *ca omu(l)* şi *ca oamenii*: comparaţii care, examinate în afara contexelor, ar putea părea echivalente; în fond, singularul articulat are adesea aceeaşi valoare semantică cu pluralul articulat, desemnând totalitatea indivizilor în cauză. Din fericire, dicţionarele noastre au înregistrat în acest caz diferenţa. În *Dicţionarul limbii române* (DLR), de exemplu (Tomul VII, Litera

---

[63] Răsfoind dicţionarele, merită să observăm şi modificările din definiţia de bază a cuvântului *om*: e instructivă de pildă comparaţia dintre definiţia din prima ediţie a DEX (1975) şi cea din ediţia post-totalitară (1996). De la definiţia riguros ideologică, invocând dogma muncii (omul se caracterizează prin „capacitatea de a făuri unelte cu ajutorul cărora transformă realitatea înconjurătoare“), se trece spre multiplicarea trăsăturilor morfologice, dar mai ales a aptitudinilor intelectuale; în 1996, între trăsăturile definitoriu umane sunt acceptate două noutăţi: „inteligenţă“ şi „creierul deosebit de dezvoltat“.

[64] Caragiale 1960, II: 34.

O, 1969), *ca omul* primeşte explicaţia: „cum se întâmplă (sau se poate întâmpla) în mod obişnuit oricui"; pentru *ca oamenii*, în schimb, definiţia este: „cu manifestări omeneşti; cum trebuie, cum se cuvine". Analizând citatele în care apar cele două construcţii se observă şi mai bine diferenţa fundamentală dintre ele: *ca omu'* funcţionează, în contextul unor premise negative, ca scuză sau ca explicaţie, în timp ce formula *ca oamenii* e folosită în recomandări, asociindu-se unor norme pozitive. Situaţii prototipice de uz mi se par, aşadar, pentru prima formulă *A greşit şi el, ca omu'* – iar pentru cea de-a doua, de exemplu: *Mănâncă şi tu ca oamenii!*. De aici pot începe, evident, speculaţii: la singular, semnificaţia pare mai curând psihologică, antropologică ori chiar religioasă (omul e inevitabil păcătos); la plural, în schimb, e o semnificaţie preponderent socială, evocând normele de comportament valabile la un moment dat. E semnificativ faptul că definiţia care trece de la un dicţionar la altul adoptă pentru explicarea formulei *ca omul* o construcţie impersonală, în care *omul* are rol pasiv, de simplu receptor al unor întâmplări venite din afară („se întâmplă").

Contextele contemporane par să ateste preferinţa pentru o variantă a construcţiei populare, *ca tot omu'*: „De obicei, sunt o persoană paşnică. Însă, *ca tot omu'*, mai am şi eu scăpări" (*EZ* 2297, 2000, 2); „R.S. are şi el, *ca tot omu'*, un serial preferat" (*EZ* 2315, 2000, 10). Când verbul exprimă clar o acţiune a cărei responsabilitate aparţine subiectului, aplicarea construcţiei produce un aer de justificare comică: „dădea mai bine la popor că Preşedintele rade şi el la unşpe dimineaţa, *ca tot omu'*, o votculiţă" (*AC* 32, 1997, 8); „Dar mă băteam şi eu, *ca tot omu'* care mai judecă şi cu pumnul" (*EZ* 2297, 2000, 2). Un corpus consistent de contexte care să cuprindă formula ar putea da o imagine interesantă asupra a ceea ce este considerat, la nivelul simţului public, slăbiciune umană, acceptabilă şi scuzabilă – sau asupra faptelor pe care vorbitorii doar mimează că le acceptă, producând efecte ironice.

11. Scriere şi oralitate

Oralitate transcrisă

Extinderea tonului colocvial în presă e pândită de un pericol destul de serios: autorii articolelor pot pierde conştiinţa diferenţelor dintre codul scris şi cel oral, însuşindu-şi ideea falsă a oralităţii ca pură transcriere. Oralitatea, cum se ştie, se manifestă în scris prin artificii cu efecte bine controlate, bazate pe selecţie, pe eliminarea redundanţei, pe substituţia unor mijloace de reliefare şi de organizare cu altele. Regula unui text bine scris e de a crea impresia oralităţii, adaptând-o însă la alte condiţii de comunicare, prin decontextualizare (absenţa mimicii, a intonaţiei, a corecţiei imediate) – şi recontextualizare: e deci sugerare, şi nu simplă înregistrare, reproducere fidelă. Tot mai multe texte jurnalistice renunţă însă, cu o uşurinţă discutabilă, la mijloacele transpunerii: se

produc astfel texte ambigue, care nu marchează clar diferența dintre stilul direct și cel indirect, nu înlocuiesc intonația cu alte mijloace de subliniere – ajungând să semene în mod dezolant cu stilul cunoscut al scrisorilor redactate de inși cu un nivel de instrucție limitat. Un exemplu semnificativ îl oferă un interviu (rubrica „Viața mea e un roman", în *EZ* 2317, 2000, 5), în care interlocutoarea, o profesoară, folosește doar mijloacele sintactice și lexicale standard ale oralității familiare („una-alta", „ăsta", „dom'le", „lălăială", „din prima", „ca lumea", „mă tocau", „e lemn pentru limbi străine", „se aruncau exact ca disperații", „nu ne despărțim nici morți", „nici de-ai dracului" etc.); povestirea curge destul de clar, tonul e autentic. De mai multe ori, transcrierea oralității devine însă obositoare și derutantă, elementele pragmatice – *chiar, mai mult, puțin, tot, ceva* – fiind reproduse fără suficiente date contextuale (în primul rând fără indicații de intonație). Un asemenea caz apare chiar de la început: „Un an și am fost profesară la Liceul Gheorghe Lazăr". Folosirea conjuncției *și* în construcție eliptică este marcată în codul oral printr-un puternic accent frastic: „un an *și*"; în scris acestă construcție e evitată, din cauza ambiguității ei, fiind substituită printr-o alta mai explicită, eventual prin completarea cu elementul indefinit absent („un an *și ceva*") sau e marcată grafic, prin subliniere, prin scriere cu caractere cursive etc. În același text, nu e totdeauna clar indicată reproducerea replicilor, a discursului direct, nici măcar când locutorii alternează:

> „A venit acasă și a zis, dragă, plecăm pe vas. Cum plecăm pe vas? Uite așa, m-am săturat".

Folosirea virgulei pentru a izola replica reprodusă de verbul de declarație – „a zis, dragă, plecăm" e, din punctul de vedere al normelor românei literare, o greșeală evidentă; extinderea unor convenții de punctuație din alte limbi (cea mai probabilă e influența unei reguli de introducere a citatului din scrierea englezei) nu e admisibilă, într-o situație în care norma autohtonă impune folosirea altui semn: două puncte. Încălcarea regulii de transpunere a oralității în scris apare de mai multe ori în textul respectiv:

> „Socrul meu a zis, bă, mă gândeam să vă opresc, dar pe urmă am zis, ia să-i las, să văd dacă iese ceva!";
> „Prima dată, după două săptămâni, am zis, plec la București";
> „L-am întrebat pe soțul meu dacă seamănă cu armata pe care a făcut-o el. Marius a zis, mult mai rău".

Cu cât replica reprodusă e mai tipic orală, ca în ultimul caz (eliptic, dramatizat), cu atât absența ghilimelelor și prezența nepotrivită a virgulei transformă libertatea colocvială a ziaristului în stângăcie și eroare.

Articolul – scris şi vorbit

Una dintre diferenţele evidente dintre aspectul scris şi cel oral al românei o constituie dispariţia din vorbirea curentă a consoanei finale „-l", care reprezintă, la genurile masculin şi neutru, articolul hotărât singular. Din punct de vedere gramatical, pierderea lui „-l" în registrul oral nu e foarte importantă; cum se ştie, funcţia de articol e preluată de vocala precedentă „-u", astfel încât distincţia nearticulat/articulat *(cap/capu')* se păstrează foarte bine. Unii dintre lingviştii români au fost tentaţi să accepte extinderea inovaţiei orale în variantele scrise ale limbii. August Scriban, de pildă, şi-a aplicat principiul unificator în *Dicţionaru limbii româneşti* (1939), unde, aşa cum se vede chiar din ortografia titlului, „-l" final nu mai era notat. Favorabil transcrierii fidele în scris a pronunţiei s-a arătat, la un moment dat, şi Al. Graur (v., de exemplu, Graur 1976: 73). Renunţarea la formele cu „-l" – care caracterizează nu doar limba scrisă, ci şi registrul cult al oralităţii formale, solemne – nu ar face însă decât să anuleze o diferenţă stilistică, producând deci o uniformizare, o sărăcire a exprimării. Situaţiile în care scrisul acceptă (din diverse raţiuni stilistice, prozodice) dispariţia articolului „-l" sunt descrise în detaliu de Avram (1996: 91-92).

Absenţa lui „-l", marcată de obicei de un apostrof, este unul din mijloacele cele mai simple şi mai răpândite de sugerare a oralităţii în stilul jurnalistic. Mini-contextul în care sunt reproduse, imaginate sau parodiate replicile personajelor poate fi unul tipic oral: „au răsunat strigătele protestatarilor: «*Hoţu'!*», «Ruşine!» " (*JN* 1669, 1998, 9); „*vecinu'* minte. *Terenu'* e al meu" (ib. 1670, 1998, 11); „Ia *bilanţu'*, neamule... " (ib., 2).

În anumite expresii populare şi familiare – *ce dracu', sună ca dracu', a-şi da cu stângu-n dreptu', ca (tot) omu'* etc. –, forma orală e sigura potrivită: „Toate ţoapele se chinuie să arate ce mulţi bani au şi se îmbracă *ca dracu'*; Turcia scrie pe ele" (*RL* 816, 1992, 5); „Băcăuanii îşi dau cu *stângu-n dreptu'*" (*EZ* 296, 1993, 7); „rade şi el la unşpe dimineaţa, *ca tot omu'*, o votculiţă" (*AC* 32, 1997, 8). Omiterea lui „-l" poate deveni o marcă a vivacităţii asumate de stilul jurnalistic: în comentarii glumeţe, ironice şi mai ales în titluri. Procedeul e destul de justificat când apare în intitularea unei rubrici clar legate de oralitate – „*Bancu'* zilei" (*Libertatea* 2521, 1998, 23) –, sau când intenţia umoristică vizează producerea unui contrast comic cu termeni savanţi ori cu neologisme la modă: „Nea Becali, potoleşte-te odată cu *clonatu'* ăsta... " (*AC* 9, 1997, 8); „*megastaru'* fi-va tată" (*RL* 2013, 1996, 8).

Apar însă şi destule excese: transcrierea pronunţării nu e totdeauna suficient de motivată, mai ales în textele neutre, care nu au neapărat atributele oralităţii, sau în care mărcile orale nu produc nici măcar efecte de contrast semnificative: „De Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil / Finii trebuie să meargă cu *daru'* la naşi" (*EZ* 1938, 1998, 12); „*Specialistu'* român versus *specialistu'* francez" (*JN* 1670, 1998, 7); „La Galaţi, terenul se nivelează cu *caloriferu'*" (*EZ* 1964, 1998, 15). E drept că, în primul caz citat, este vorba de obiceiuri populare; în al doilea, e adoptat un ton persiflant; nu par însă a exista (dincolo

de apariţia în pagina sportivă, unde domină tonul familiar) suficiente justificări pentru cel de-al treilea. Excesul oricărui procedeu – de pildă abuzul de ghilimele (pentru a indica o lectură ironică), sau de semne de exclamaţie (prin care se impune o intonaţie pueril-afectivă) – devine obositor. Oralitatea marcată ostentativ e una manieristă şi inutilă, care nu conferă stilului scris un adaos de sens. De fapt, orice mijloc de transpunere în scris a oralităţii rămâne interesant şi eficient doar dacă e folosit cu zgârcenie.

Scrierea şi rescrierea

Exactitatea reproducerii unui mesaj verbal poate fi extrem de importantă în context filologic sau juridic; în alte situaţii de comunicare, este însă destul de sistematic neglijată. Echilibrul dintre reproducerea ideilor şi reproducerea cuvintelor în care acestea sunt exprimate cunoaşte forme foarte diferite în funcţie de tipul discursiv: în conversaţia curentă, în transmiterea bârfelor şi a zvonurilor, în biografiile romanţate, în comentarea ultimelor declaraţii politice etc. Sunt mai mult sau mai puţin instituţionalizate modificările operate în manuscrise de redactorii cărţilor sau (în vremuri dictatoriale) de cenzură, ca şi transformările practicate de ziarişti în prelucrarea interviurilor, cel puţin prin ceea ce într-un recent manual de jurnalism e numit „procesul de ameliorare stilistico-gramaticală".

Şi scrisorile trimise de cititori, reproduse adesea cu semnătură, sunt în genere supuse unor modificări redacţionale. Un caz special e cel al „curierului sentimental", rubrică prin care e stimulată producerea de texte de către persoane cu nivel de instrucţie foarte diferit, uneori cu competenţe de ortografie şi punctuaţie destul de limitate; textele lor conţin destule erori de construcţie a frazei, redundanţe şi confuzii lexicale. Rescrierea pentru publicare a unor asemenea texte e normală, în măsura în care reproducerea exactă ar risca să-i pună pe expeditori într-o lumină ridicolă, deplasând interesul rubricii de la dramele sentimentale şi conflictele psihologice către umorul involuntar al greşelilor de exprimare.

E totuşi surprinzător momentul în care o convenţie implicită, tacită, devine evidentă: o rubrică sentimentală (din *Evenimentul de weekend,* numerele din 2000) prezintă în facsimil, alături de textul revizuit în redacţie, fragmente din scrisorile originale. Acestea constituie o dovadă de autenticitate a conţinutului – dar şi de libertate în modificarea formei lingvistice; se confirmă astfel faptul că ghilimelele între care e trecut textul tipărit sunt folosite pentru a sugera o voce individuală, nu pentru a garanta exactitatea citatului. (E drept şi că fragmentele sunt reproduse în format mic, devenind aproape ilizibile, ca pentru a descuraja confruntarea versiunilor.)

Operaţia de rescriere este în sine interesantă, pentru că ilustrează pe de o parte tendinţele, greşelile tipice, pe de alta presiunea normei; altminteri, în cazul dat, rezultatele reviziei sunt din punct de vedere lingvistic foarte corecte. E vorba de fapt de mai multe situaţii destul de diferite: cele mai multe privesc

corectarea unor erori indubitabile de ortografie, de punctuaţie sau de gramatică; altele, omiterea unor informaţii pe criterii non-lingvistice („locuiesc în cartierul Militari din Bucureşti" devine „sunt din Bucureşti"; „Mă numesc Popescu Georgeta, mi se spune Getuţa" se reduce la „Mă numesc Getuţa"); în fine, se practică şi reordonarea informaţiilor pentru economie de spaţiu. Mai interesant mi se pare felul în care textul final urmăreşte să producă sugestia oralităţii, a comunicării directe – în vreme ce textele de bază aplică adesea cu stângăcie procedeele specifice codului scris. Textul revizuit e mai fragmentat, conţine mai multe propoziţii scurte, ba chiar generalizează formele conjuncte şi eliziunile acolo unde autorii scrisorilor, probabil din dorinţa de a se conforma unei tendinţe a stilului „înalt", le evită: „să o pot strânge în braţe" e rescris „s-o pot strânge-n braţe"; în loc de „nu aş fi scris" apare „n-aş fi scris" etc. Revizia constă şi în reorganizarea unui text dezarticulat („Au făcut tot posibilul să ne despartă iau băgat tot felul de tâmpeni că sunt bolnavi sunt singuri nu au pe nimeni nu le ajunge pensia şi culmea că nu îi mai lasă apartamentul dacă nu renunţă la mine da sunt nişte absurdităţi dar sunt adevărate"), prin introducere de conectori gramaticali şi logici (*dar, căci, de aceea*). Se renunţă la comentariul metadiscursiv tipic „Acum să spun povestea mea"; „Dar mai întâi să-mi fac o descriere"; „cam atât despre aspectul meu fizic", la abrevierile scrisului („pt. el" refăcut în „pentru el"); sunt explicitate informaţiile subînţelese – „am făcut o încercare aflândumă tot în situaţia asta" devine: „fac o încercare de apropiere, aflându-mă într-o situaţie asemănătoare cu a dv. ". Până la urmă, modificările de limbaj aduc totuşi chiar o modificare de ton, de atitudine; cred că lucrul se poate observa din comparaţia câtorva fragmente: .

> (text autentic:) „Oare îl va schimba armata, îi va băga puţin minţile în cap? ";
> (text refăcut:) „Oare el se va schimba în armată? ";
> (text autentic:) „Cu greu m-am decis să scriu suferinţa şi singurătatea mea. Mai pe scurt mi se spune Elena, şi am 48 de ani, pe care nici nui arât. Sunt o femeie văduvă din Bucureşti";
> (text refăcut:) „Cu greu m-am decis să-ţi scriu despre suferinţa şi singurătatea mea. Sunt din Bucureşti, mi se spune Elena şi am 48 de ani pe care nu-i arăt, deşi am avut o viaţă plină de necazuri. Sunt văduvă. "

Alăturarea celor două versiuni ca şi când ar fi cu adevărat echivalente e adesea tulburătoare, în măsura în care atestă un proces de transformare, asemănător retuşării unei fotografii.

Experiment poetic

Volumul de poezie *Deadevă* (1998) al lui Caius Dobrescu e din categoria celor care oferă multe subiecte curiozităţii lingviştilor; cu riscul, aproape inevitabil, ca analizele să nu mai păstreze nimic din umorul textului. În cartea aceasta, în care aproape totul se petrece la nivelul codurilor ortografice, efectul

estetic al experimentelor formale e cert: prin artificiul inteligent, bazat pe surpriză, inventivitate, tensiune a raportului dintre formă şi sens, se obţin reliefarea, înstrăinarea, distanţarea ironică (permiţând abordarea dezinvoltă a unor teme „mari"). Merită însă observată chiar relevanţa pur lingvistică pe care o are asemenea formulă poetică: fie şi pentru că ne face să repunem în discuţie natura convenţiei ortografice, presiunea normei, să ne întrebăm care inovaţii sunt posibile în română şi de ce, şi mai ales unde se află limita de la care acestea devin un simplu joc manierist, incomprehensibil, gratuit. În volumul lui Caius Dobrescu strategiile formale mi se par câştigătoare prin varietate: transformările, devierile de la normă sunt atât de multe şi de diferite, iar folosirea lor atât de liberă, încât spectacolul nu ajunge să plictisească.

Textul poetic pune în evidenţă caracterul convenţional al ortografiei, posibilitatea altor moduri de transcriere: acestea îi conferă un aer străin, exotic, dar nu-i afectează prin nimic identitatea sonoră. Trăsături dintre cele mai specifice ale ortografiei româneşti se amestecă în permanenţă cu elemente din alte sisteme grafice, cu convenţii din alte limbi: „băjetzii", „oritsche", „oritschine", „tzschedează" etc. Umlautul folosit pentru notarea diftongilor e unul adaptat, a cărui valoare fonetică se recunoaşte prin aproximare: „pälea", „nu ştü", „pö ureke". Frecvent – ca în unele transcrieri fonetice internaţionale – litera *k* apare în loc de *c*: „okii", „kestii", „kiar". Chiar grafiile cele mai mai stranii nu deformează de fapt pronunţia: „Aşja cevfa", „zvgneşte", „yinstalaţii", „yieu". Jocul rebusist, păstrat în limite perfect suportabile, e uşor de descifrat, mai ales când transformă instrumentele gramaticale: „p" (= pe), „d" (= de), „k" (= ca); rebusul apare în mod aleatoriu şi în alte cuvinte: „pregăteşTT", „d c"; „prea rpd", „desfund QVta". Se recurge şi la alte coduri ale scrisului – de pildă, la folosirea cifrelor – extinsă de la numeral la articol şi cu efect umoristic amplificat prin apariţia în interiorul unor cuvinte, expresii şi locuţiuni: „are 1 mutră dubioasă"; „în2ite", „desfund 1 laie". Apar şi abrevieri şi simboluri tipice pentru textul scris – „ff aproape", „+ ortsche pretz", şi mai ales convenţii grafice moderne, internaţionale, care intră în contrast cu conotaţiile unor expresii tradiţionale: „dor & jale", „pur & simplu", „k & cum".

Surprinzătoare e uşurinţa cu care mesajul se poate reconstitui, în ciuda tuturor iregularităţilor, şocante la prima vedere. Una din inovaţiile cele mai frapante în raport cu tradiţia scrisului românesc mi se pare a fi renunţarea la notarea vocalelor, unele cuvinte fiind indicate doar prin scheletul lor consonantic: „prfkt adaptată". Adesea, vocala absentă e „î", care rezultă oricum din citirea consoanei precedente (ceea ce ne reapropie de formula rebusistică): „cnd", „ţşnind", „a tăcut mlc", „mncnd gndaci" etc. Anumite tăieturi arbitrare (nemotivate lingvistic, prozodic) dau un aspect straniu lanţului de cuvinte – „cascadede cioburi"; „nam afla tdect la sfârşit", „argin tveki", „lobuu rekii ei". O altă caracteristică – folosirea destul de consecventă a literei „x" pentru grupul „sc" – apare ca o inversare comică, de tipul metatezei, sau ca o hipercorectitudine generalizată, pornită de la perechi de tipul „excursie" – „escursie"): „săl iubeaxă", „să ne zdrobeaxă", „sârbeaxo-ţigăneaxă", „să vopsex".

Ajungem astfel la o altă trăsătură lingvistică generală a poeziilor din volum: oralitatea. Majoritatea textelor realizează o transcriere foarte plauzibilă a limbii vorbite – cu fenomenele ei tipice de fonetică sintactică: acomodări, asimilări, afereze, eliziuni. Îndrăznelile de transpunere grafică sunt fără precedent în literatura noastră (poate cu excepția unor pasaje din proza lui Goma). Confruntate cu culegerile de texte transcrise pentru scopuri lingvistice, notațiile poetice se dovedesc foarte reușite, surprinzând transformări reale, tipice (precum explozia puternică a oclusivei intervocalice, simplificarea grupurilor consonantice finale, pierderea totală a lui *i* devocalizat ș.a.): „ioppersonal", „fappa riu", „bătânccu unghiile", „nuș cei în capu lor", „finccă", „numaccă", „crecca ud", „îi simm chiar și mireasma", „egzaccaa tunci", „am statodrumu", „vă daț seama". Nu lipsesc apocopele limbajului familiar modern: „azi d dimi", „sa căsă co mexicancă", „cu priviri rătă", lungirea expresivă a sunetelor, realizarea orală a articolului („autobuzu"), contopirile grupurilor de cuvinte în fluxul vorbirii (în cazurile în care pauzele grafice nu au corespondent sonor): „Doamneajută", „cântantruna". De acestea se leagă și renunțarea la cratimă sau la apostrof; prin conotația de tipică eroare școlară această absență apare ca una din cele mai violente transgresări ale regulilor: „leașteaptă", „prindel, strângel, dăi cu pumnun cap". Varietatea combinațiilor de procedee e vizibilă chiar în secvențe destul de scurte – „a dadde 2 baxulante", „se mișcăn C D tot", „Așa cam plecașșam fosfericit". Fanteziile transcrierilor grafice realizează o formă reușită de umor lingvistic.

Bancul în oralitate și în scris

Semiotica glumei e un domeniu dintre cele mai complexe; ireductibilă la aspectul pur lingvistic, istorioara cu poantă încorporează factori psihologici și sociologici care îi determină receptarea. Teoria anecdotei este, inevitabil, plicticoasă și lipsită de umor; merită totuși să fie semnalat un domeniu în care actualitatea ne oferă șansa de a asista la o metamorfoză – integrabilă teoriei generale a semnelor.

În manifestările de umor – care ne interesează aici mai ales sub aspectul lor lingvistic – s-au petrecut în perioada post-totalitară mutații nu foarte spectaculoase, dar profunde, determinate în primul rând de o răspândire în mass-media, în special în presă, a comicului pe care înainte îl vehicula aproape în totalitate o oralitate de tip folcloric. Dacă după 1989 nu au mai apărut prea multe bancuri noi[65], o cauză o constituie probabil și pătrunderea ironiei și a umorului în paginile ziarelor și revistelor, în rubrici speciale și în afara lor (chiar dacă în grade foarte diferite de realizare estetică). Fenomenul general, ale cărui consecințe sunt foarte interesante și în plan lingvistic, este cel de trecere masivă de la oralitate la scris. Un semn firesc al acestui proces îl reprezintă preluarea funcțiilor anecdotei politice de către caricatură.

---

[65] Pentru unele dezbateri în jurul dispariției bancului, v. Crohmălniceanu 1994, Gregori 1995, Crivăț-Vasile 1996.

Neesențială poate, dar semnificativă pentru această mutație generală, este și consemnarea, spre utilă conservare, a istorioarelor comice care s-au bucurat de o largă circulație orală; în publicațiile curente au apărut după 1989 multe dintre anecdotele politice din perioada totalitară[66]. Destul de rapid, ele și-au găsit un mediu de comunicare și în Internet, unde arhivele românești de bancuri s-au multiplicat rapid. Ele pot să devină un prilej de reflecție: pentru că ilustrează dependența umorului de o stare de tensiune și implicare subiectivă, de un risc și o opoziție în lipsa cărora își pierde mult din actualitate și forță – și, adesea, pentru că nemulțumesc prin stângăcia transpunerii textuale.

Între bancul de circulație orală și „anecdota" scrisă[67] (termeni relativ specializați) exista înainte de 1989 o clară diferențiere tematică, anumite teme, în primul rând cea politică, aparținând exclusiv oralității. La rândul lor, subiectele inocente ale anecdotelor publicabile (copii, familie, defecte umane etc.) nu aveau mari șanse de pătrundere în circuitul oral, astfel încât cele două categorii de texte, în principiu similare ca structură, evoluau practic independent. E de aceea cu atât mai interesantă apariția unei zone de tranziție, prin transcrierea în scris a bancurilor. Regulile de textualizare care diferențiază cele două categorii țin mai ales de complexitatea performanței orale, care integrează gestul, intonația, pauza – și de necesitatea de a suplini, în scris, acest ansamblu de factori.

Tipul anecdotic bazat pe dialog și cu poantă lingvistică este cel mai puțin afectat de trecerea dintr-un cod în celălalt. Nu tocmai fericite sunt, aici, abuzurile în transcrierea interjecțiilor de tot felul și a unor fonetisme neliterare (regionale sau pur și simplu deformate – „dosarili", „zonili"). Un proces continuu și de mare efect în codul oral (imitarea unui mod de pronunțare deviant) trebuie marcat în codul scris doar prin câteva semne, printr-un minimum de indicii – corelând, în plus, fonetica cu sintaxa și cu lexicul. Altfel, e dominantă impresia de stridență, de căutare a efectelor facile. Intrând în regimul scris, bancul preia, fără a ajunge la academizare, normele și tradiția literaturii scrise.

Mai precară este situația acelui tip de glumă în care alături de dialog apare povestirea, mult susținută în varianta orală de gest, de mimarea acțiunii. Forma scrisă se depărtează în acest caz considerabil de cea orală, fie prin utilizarea unor convenții stilistice specifice (moduri și timpuri mai rar prezente în oralitate – perfectul conjunctiv și optativ, viitorul anterior, chiar gerunziul ș.a.), fie prin *explicitări* funeste efectului comic. Deicticele sunt explicate în scris, ajungându-se uneori până la ratarea totală a unor poante. „Adică..." diluează efectul de șoc al oricărui contrast pe care se bazează comicul. O cale

---

[66] A fost publicat și un studiu critic – cuprinzând și materiale din arhiva personală a autoarei: Niculescu Grasso 1999.

[67] Termenul a suferit o transformare semantică, reflectată și de definirea sa în dicționare: dacă în DA explicația era mai apropiată de sensul etimologic (păstrat în alte limbi) „fapt curios, nepovestit de alți istorici mai înainte", dar se întrevedea deja o translație – „istorioară hazlie și scurtă, de multe ori batjocoritoare. Un fel de snoavă" –, în DEX primul sens înregistrat e deja „istorioară cu poantă hazlie".

adoptată uneori este cea de reducere cât mai drastică a narațiunii şi de tratare a ei în formula textului dramatic. Indicațiile de regie, de atitudine, ca în exemplul „– Bună dimineața, Soare (*precipitat*)“ sunt totuşi o soluție stângace.

Cazurile inverse, de pătrundere (sau revenire) a textului scris în oralitate sunt la fel de vulnerabile; e cunoscută artificialitatea comportamentului lingvistic al unui recitator de anecdote învățate pe de rost din reviste şi cărți, inadecvarea produsă de păstrarea formei scrise, mult mai sărace în nuanțe şi mai bogate în explicitări decât un gest sau un accent.

O ultimă observație, întrucâtva marginală, priveşte protocolul de introducere a unei glume: în comunicarea orală, acesta nu e foarte variat şi ingenios (sunt câteva formule, cu variantele lor, după cum există şi posibilitatea abordării bruşte, mizând pe o primă confuzie între real şi literar şi pe o spectaculoasă răsturnare ulterioară); sunt neinspirate, totuşi, formulele „principiale“ şi mobilizatoare pe care o parte a presei le-a utilizat în acest scop, în anii 1990-1991, ca titluri de rubrică: „Să mai şi râdem!“, „Haz de necaz“, „Să privim lucrurile şi cu puțin umor!“ etc.

Între condițiile de bună funcționare a glumei se găsesc aşadar, alături de păstrarea surprizei şi a capacității subversive, o serie de reguli textuale specifice fiecăreia dintre ipostazele sale – scrisă şi orală – şi care se opun transpunerii automate dintr-un cod în celălalt.

Conversații electronice

În spațiile noi de comunicare, unele zone (mesajele prin poşta electronică, revistele umoristice sau colecțiile de bancuri în Internet) invită la o analiză lingvistică atentă a felului în care scrisul acceptă inovații de sursă orală; foarte interesante sunt, din acest punct de vedere, listele de discuții sau paginile în care „vizitatorilor“ li se cer sugestii şi comentarii. În genere, impresia dominantă pe care o creează „conversațiile“ scrise, pe teme generale, e de banalitate; multe dintre mesaje sunt inutile, repetitive, neinteresante. Ele sunt totuşi relevante din punct de vedere lingvistic, cel puțin în măsura în care atestă „în direct“ limbajul tinerilor, stilul colocvial contemporan. Desigur, cei care comunică prin aceste mijloace reprezintă doar un segment relativ limitat al vorbitorilor, cu un nivel cultural destul de ridicat; unii se cunosc, mulți nu; unii revin; comentează obiectul în sine sau mesajele anterioare.

Invitația de a evalua fotografii (peisaje montane, în site-ul *Alpinet*) provoacă de pildă lungi serii de enunțuri care intră chiar în situații de dialog. Rezultatul aminteşte, într-o anumită măsură, de tehnica folosită de Budai-Deleanu în notele de subsol la *Țiganiada;* la rândul său, aceasta amintea de modul în care însemnările succesive de pe cărțile vechi se transformau într-un dialog dintre cititori. Noutatea tehnică nu e niciodată atât de absolută încât să nu refacă şi trasee tradiționale. Am urmărit cele 135 de „replici“ ale comentariilor la o astfel de fotografie; conținutul lor – expresie a admirației – era în genere previzibil; tocmai actul de limbaj comun permitea totuşi o

comparare a mijloacelor lingvistice. Interpretarea trebuie să țină cont în asemenea cazuri de condițiile speciale ale dialogului scris, de faptul că fiecare dintre participanţi poate citi replicile anterioare, se poate lăsa influențat de ele, e tentat să le repete inconştient sau să se diferenţieze de ele, inovând[68].

Judecata pozitivă este exprimată în mesajele respective cu preferinţă prin adjectivele *superb* (21 de apariţii) şi *super* (15); am inclus în calcul şi rarele lor folosiri adverbiale. Adjectivul invariabil *super* – „E *super* poza, îmi place" – e un adevărat cuvânt internațional, tipic pentru limbajul actual al tinerilor. S-ar putea chiar ca preferinţa pentru *superb* (în dauna altor adjective cu sens superlativ) să vină tocmai din asemănarea sa fonetică cu *super*. Celelalte apreciative înregistrează mult mai puţine apariţii. Registrul familiar-argotic e bine reprezentat, prin *bestial* (3), *beton* (3), *adevărat* (2), *meserie* (2), *marfă* (1), *trăsnet* (1). Familiaritatea devenită aproape standard se manifestă în *tare* (2), *tare de tot* (1), *cel mai tare* (4), *fain* (2). Ies în evidență englezismele – *cool, foarte cool, super cool, great,* sau inovațiile precum *megacolosal*. Cu una sau două apariţii se înregistrează calificativele mai banale din punct de vedere stilistic: *bun, foarte bun, cel mai bun; mare, reuşit, foarte reuşit, excelent, de excepție, fantastic, magnific, deosebit, încântător, fenomenal.*

Mesajele, adesea semnate cu pseudonime glumețe, dovedesc intenția de a transmite cât mai multe din semnalele afective ale oralității: intonația, accentul frastic, pauzele, ezitările. Până la urmă, nu semnele convenționale şi artificiale (fețe schematice surâzătoare sau întristate: „ :-), :-(") sunt soluția, ci tot divesitatea mijloacelor tradiționale, folosite însă în proporţii şi în combinații diferite: corespondenții recurg la mijloace grafice de subliniere, prin scrierea integrală a unor cuvinte cu majuscule (*BESTIALĂ!*), prin acumularea semnelor de exclamație („Incredibil !!!!!") sau prin repetarea literelor („*superrrr*"). Cum repetarea se face la computer mai uşor decât în scrisul de mână sau la maşină, cantitatea devine impresionantă: *beton* apare scris cu 36 de *o*, *cool* cu 14 *c* etc. Apar destul de frecvent apostroful şi alte moduri de a marca în scris pronunția, cu ritmul şi cu modulațiile ei afective: „Până acu' am văzut Moldoveanu' numa' de jos în sus..."; „săr'na dom' pilot!"; „probabil era geamu' murdar", „tre' să recunoşti"; „nu mai faceți mişto, ca nu ie frumos!; „Această poză este fuarte dulce!" ; „de fapt, în cazul în care mai iexistă, ce ieste şi ce vria iel?". Între semnele evocatoare ale oralității trebuie amintite punctele de suspensie („Nu... nu se poate.... e prea mult pentru mine... deja a zburat pe desktop"), uzul vocativelor – „super, *OMULE*", „meserie, *frate!*", „BRAVO *MAESTRE*!", „Mulțumesc, *amice...*", „meriți o bere, *bătrâne!*" şi al interjecției: „*Uau*", „*Oau*". Rezultă, până la urmă, un dialog destul de autentic, în firească

[68] În exemplele reproduse în continuare am introdus, pentru a uşura lectura, semnele diacritice ale alfabetului românesc; în textul de origine, ca şi în corespondența electronică, cei mai mulţi le omit pur şi simplu; unii preferă să substituie literele *ş* şi *ţ* prin digrame, care produc un oarecare efect de înstrăinare comică: *shi, asha, ai amutzi, viatza* etc.

descendență caragialiană: „Cine-i asta, frate?!“ – „Bă Ducule, da' ai la comentarii...!!!“ – „Ce-am mai râs...“ – „Mersi fain !“.

Conversația (agreabilă) și stridențele

De la romanele lul Bolintineanu și până la proza cea mai nouă, dialogul „de salon“, conversația de un nivel intelectual mediu, ca fapt social diferit de comunicarea pur utilitară și de discursul teoretic mascat, reprezintă un punct slab al multor texte românești, o zonă de scăderi estetice și o posibilă sursă de disonanțe. Situația literară nu este, în acest caz, decât reflexul realității sociolingvistice, al unei stări de fapt: precaritatea stilistică a unui registru, încă neconstituit ca atare, al conversației simple și elegante. Performanțele individuale nu contrazic regula. Dialogurile prozei reușesc cel mai bine plasându-se la extreme, construindu-se fie în limbajul popular, familiar și argotic – fie în cel neologistic, hiper-teoretic, cu variante mai mult sau mai puțin artificiale, de la discursul filosofic la cel oficial, politico-administrativ. (Din acest punct de vedere se pot înregistra surprinzătoare asemănări între prozele proletcultiste și cele intelectualiste.) Destul de clar constituite, cele două mari tipuri de registre stilistice lasă loc, între ele, nu atât unei a treia variante – autonome, individualizate – cât unor hibrizi. Pornind de la mai vechi idei ale lui Duiliu Zamfirescu, despre „trebuința caracteristică literaturii române de a da glas serios și modern burghezimii cultivate“, Paul Zarifopol scria, ironic, că „e necuviincios a bănui că în limba noastră nu s-ar putea spune frumos orice“ – și că totuși nu a fost cu adevărat găsit „un stil emoțional“ care să umple golul dintre exprimarea într-o limbă străină și sudalma populară (*Despre vorbele de dragoste*, în Zarifopol 1971, II: 422-427). Poate că nu e exagerat a spune că locul gol nu a fost completat nici până azi.

Stilul dialogurilor lui Bolintineanu poate fi ilustrat de exemplul următor: „– Georges – zise Elescu – bănuiala ce aveam vii să o întărești cu aceste vorbe! Ele meditează o lovitură (...). – Să ne preparăm a le demasca“ (*Elena,* în Bolintineanu II: 176). Pentru acest text și pentru mulți alți autori de mai târziu e valabil reproșul pe care Călinescu i-l face lui Slavici: „Când însă năzuiește a da eroilor fineți sufletești de oraș, complicații culturale, tonul apare cu desăvârșire fals și didactic“ (1982: 513). Dincolo de reușitele parțiale sau totale ale unor mari prozatori interbelici, nu poți să nu observi că partea cea mai rezistentă a dialogurilor prozei contemporane e scrisă în limbaj familiar, uneori cu elemente argotice sau vulgare, nu însă în stilul neutru al conversației.

Dialogurile vieții contemporane nu sunt mai puțin demne de interes decât cele ale literaturii; contextul social al anilor din urmă a oferit mai ales două tipuri de situații de comunicare: cea oficială sau profesională, în care un limbaj sau altul este preluat ca atare, învățat și apoi aplicat cu ușurință, și cea familiară, în care limbajul e folosit într-un mod mai relaxat, cu constrângeri minime, având un număr destul de mic de elemente lexicale și unul mare de

mijloace expresive suplimentare. Sunt numeroase cazuri în care vorbitorul, pus într-o situaţie de comunicare inedită, recurge automat la unul sau altul dintre codurile pe care le cunoaşte mai bine, adesea combinându-le într-un mod mai mult sau mai puţin strident; de aici abundenţa clişeelor oficiale într-o conversaţie care se vrea liberă şi degajată, dar al cărei cadru depăşeşte spaţiul vorbirii familiare.

Dacă în perioada cenzurii totalitare această zonă de goluri şi tranziţii era mai puţin vizibilă, ea e ulterior adusă în prim plan de o parte a mijloacelor de comunicare în masă, acelea cărora ar trebui să le revină firesc rolul de a întreţine un dialog simplu şi clar, de idei – dar nu neapărat de teoretizări ultra-abstracte. Exact acel dialog pe care lumea l-ar putea continua pe stradă fără a crea o situaţie artificială şi fără a-l confunda cu limbajul străzii. Un anume grad de neutralitate ar trebui să caracterizeze acest registru de limbaj, care să nu-şi dezvăluie sursele şi modelele. Că acest loc al echilibrului, etalon al limbii literare, e greu de găsit, o dovedesc destule texte hibride ale presei: între stilul teoretizant, intens neologistic şi cel desăvârşit argotic şi ludic apar combinaţiile (bine cunoscute) de neologisme şi neaoşisme – sau acelea, parcă mai noi, dintre neologisme şi formele de limbaj familiar. Primele corespund unui model foarte răspândit în presa oficială, asociind presupusele valori emoţionale ale lexicului de rezonanţă arhaică cu solemnitatea autoritară a tonului şi a neologismelor. Noutatea în domeniu o constituie afluxul de termeni bisericeşti, evitaţi cu grijă până acum. Aşa apar alături, pe de o parte: *glie, ţărână, tămâie, har, a prăznui, temeinicie, zădărnicie, miasme* – pe de alta: *premise, evoluţie, recviem, vital* etc. – supărătoare fiind mai ales asocierile la mică distanţă: „pe aceste iţe încropindu-se strategii“ (*Adevărul* 82, 1990, 1 şi 3). Celălalt tip de combinaţii e mai îndrăzneţ, dar nu mai puţin fals prin incapacitatea de a integra unui scop mai adânc decât simplul pitoresc lexical ruptura dintre cele două registre stilistice. Disonanţele rămân disonanţe: „N-am fi tot bătut din pinteni – şi numai noi ştim câtă energie şi osârdie am cheltuit ! – să croim acest incisiv mini-jurnal (...) dacă evantaiul problematic diurn nu şi-ar... ţipa afişarea în coloane mereu deschise adevărului şi faptului major exteriorizat frust“ (*OP* 1, 1990, p. 1). Să aşteptăm aşadar constituirea unui limbaj al conversaţiei – care să fie, poate, şi unul al presei.

PERIODICE*, SIGLE ŞI ABREVIERI

AC = *Academia Caţavencu*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1991
ACiv = *Alianţa Civică*, cotidian (ulterior săptămânal), Bucureşti, anul I: 1991
Acum = *Acum*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1991
Adevărul = *Adevărul*, cotidian, Bucureşti, anul I: 1989
ALR I = Sever Pop, *Atlasul lingvistic român*. Partea I, vol. I, Cluj, Muzeul limbii române, 1938; vol. II, Sibiu - Leipzig, Muzeul limbii române – O. Harrassowitz, 1942
Anunţ = *Anunţ de la A la Z*, săptămânal, Bucureşti, anul I:.1990
AP = *Armata poporului*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1989
AREL = *Aici Radio Europa Liberă*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1991
AT = *Anunţul telefonic*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1990
Atlas = *Atlas. Clujul liber*, săptămânal, Cluj-Napoca, anul I: 1989
AUB-LLR = *Analele Universităţii Bucureşti. Limba şi literatura română*, Bucureşti, anul I: 1952
AUT = *Analele Universităţii Timişoara*. Seria ştiinţe filologice, Timişoara, anul I: 1963
Azi = *Azi*, cotidian, Bucureşti, anul I: 1990
Baricada = *Baricada*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1990
BPh = *Buletinul Institutului de Filologie Română "Al. Philippide"*, Iaşi, anul I: 1934
BL = *Bulletin linguistique*, Bucureşti, anul I: 1933
Bursa = *Bursa*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1990
Capital = *Capital*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1992
Capitala = *Capitala*, cotidian, Bucureşti, anul I: 2000
CAS = *Cartea Albă a Securităţii. Istorii literare şi artistice 1969-1989* (coord.: Mihai Pelin), Bucureşti, Editura Presa Românească, 1996
Caţavencu = *Caţavencu*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1990
Ceauşescul = *Ceauşescul*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1991
CI = *Caţavencu Internaţional*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1990
Cinema = *Cinema*, lunar, Bucureşti, anul I: 1962
CL = *Cercetări de lingvistică*, Cluj, anul I: 1956
CLit = *Convorbiri literare*, săptămânal, Iaşi, anul I: 1967
CN = *Curierul naţional*, cotidian, Bucureşti, anul I: 1990
Contrapunct = *Contrapunct*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1990

* Nu au fost abreviate titlurile de periodice formate dintr-un singur cuvânt. Am indicat doar anul primei apariţii, nu şi cel al suspendării, chiar la periodicele care şi-au încetat mai de mult sau mai de curând, provizoriu sau definitiv, activitatea.

Cotidianul = *Cotidianul*, cotidian, Bucureşti, anul I: 1991

Curentul = *Curentul,* cotidian, Bucureşti, anul I: 1997

Cutezătorii = *Cutezătorii*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1967

Cuvântul = *Cuvântul,* săptămânal, Bucureşti, anul I: 1990

DA = *Dicţionarul limbii române*, tomurile I şi II (literele A-C, D-*de*, F-J, L-*lojniţă*), Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea; Universul, 1907-1949.

DCR = Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente*, Bucureşti, Albatros, 1982

DCR2 = Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente,* ediţia a doua, Bucureşti, Editura Logos, 1997

DEL = Gabriela Duda, Aglaia Gugui, Marie Jeanne Wojcicki, *Dicţionar de expresii şi locuţiuni ale limbii române*, Bucureşti, Albatros, 1985

DELR = *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti* (coord.: Alexandru Dobrescu), Iaşi - Chişinău, Mydo Center - Litera, 1997

De Mauro = *De Mauro. Il dizionario della lingua italiana* (coord.: Tullio De Mauro), Milano, Paravia, 2000

DER = Alejandro Ciorănescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, Tenerife – Madrid, Universidad de La Laguna, Biblioteca Filológica - Gredos, 1958-1966

Desant '83 = *Desant '83. Antologie de proză scurtă scrisă de autori tineri*, Bucureşti, Cartea Românească, 1983

*DEX (1975, 1996)*** = *Dicţionarul explicativ al limbii române* (coord.: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche), Bucureşti, Editura Academiei, 1975; (coord.: Ion Coteanu, Lucreţia Mareş), Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1996

DEX-S = *Supliment la Dicţionarul explicativ al limbii române* (coord.: Ion Coteanu, Ion Dănăilă, Nicoleta Tiugan), Bucureşti, Editura Academiei, 1988

Dilema = *Dilema,* săptămânal, anul I: 1993

Dimineaţa = *Dimineaţa,* cotidian, Bucureşti, anul I: 1990

DÎRS XVI = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea,* text stabilit şi indice de Gh. Chivu, M. Georgescu, M. Ioniţă, Al. Mareş, Al. Roman-Moraru, introducere de Al. Mareş, Bucureşti, Editura Academiei, 1979

DLR = *Dicţionarul limbii române,* serie nouă, tomurile VI-XIV (literele M-Ţ, V-*veni*, Z), Bucureşti, Editura Academiei, 1965-2000

DLRC = *Dicţionarul limbii române literare contemporane,* I-IV, Bucureşti, Editura Academiei, 1955-1957

DLRM = *Dicţionarul limbii române moderne* (coord.: D. Macrea), Bucureşti, Editura Academiei, 1958

DN3 = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme,* ed. a III-a, Bucureşti, Editura Academiei, 1978

** Când sigla nu e urmată de an, ne referim la textul rămas neschimbat în cele două ediţii ale dicţionarului.

Doina = *Doina,* lunar, Râmnicu Sărat, anul I: 1990

DOOM = *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române,* Bucureşti, Editura Academiei, 1982

DR = *Dacoromania,* Cluj, anul I: 1921

Dracula = *Dracula*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1994

Dreptatea = *Dreptatea,* cotidian, Bucureşti, anul I: 1990

DSR = Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române,* Bucureşti, Editura Academiei, 1982

ELIR = *Enciclopedia limbilor romanice* (coord.: Marius Sala), Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989

EM = *Expres Magazin,* săptămânal, Bucureşti, anul I: 1990

ExM = *Exclusiv Magazin*, săptămânal (supliment al ziarului "Adevărul"), Bucureşti, anul I: 1994

Expres = *Expres*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1990

EZ = *Evenimentul zilei,* cotidian, Bucureşti, anul I: 1992

Facla = *Facla,* săptămânal, Bucureşti, serie nouă, anul I: 1990

FAs = *Formula As,* săptămânal, Bucureşti, anul I: 1991

Femeia = *Femeia*, lunar, Bucureşti, anul I: 1948

Flacăra = *Flacăra,* săptămânal, Bucureşti, anul I: 1911

FM = Băieşu, Gr. Botezatu ş.a., *Folclor din Maramureş,* Chişinău, 1991.

FMd I = *Folclor din Moldova,* I, texte culese de Mihai Costăchescu, ed. de G. Ivănescu şi V. Şerban, Bucureşti, EPL, 1969

FR = *Fraierul român,* săptămânal, Bucureşti, anul I: 1991

GB = *Glasul Bisericii*, Bucureşti, anul I: 1942

GBr = *Glasul Braşovului,* Braşov, anul I: 1990

GD = *Gazeta de duminică,* bilunar, Alexandria, anul I: 1990

GE = *Gazeta de Est,* săptămânal, Vaslui, anul I: 1990

Grand Robert = *Le Grand Robert de la langue française*, II-ème éd., Paris, 1985

GS = *Gazeta sporturilor,* cotidian, Bucureşti, anul I: 1989

GV = *Gazeta de Vest,* săptămânal, Timişoara, anul I: 1990

Infractorul = *Infractorul,* săptămânal, Bucureşti, anul I: 1991

JN = *Jurnalul Naţional,* cotidian, Bucureşti, anul I: 1993

Lexis = *Lexis. Larousse de la langue française*, Paris, Larousse, 1977

LF = *Lumea femeilor,* lunar, Bucureşti, anul I: 1996

Libertatea = *Libertatea,* cotidian, Bucureşti, anul I: 1990

Literatorul = *Literatorul*, săptămânal, Bucureşti, anul I: 1991

Littré = Littré, *Dictionnaire de la langue française*, Paris, Gallimard – Hachette, 1957

LL = *Limbă şi literatură*, Bucureşti, anul I: 1956

LLR = *Limba şi literatura română*, Bucureşti, anul I: 1972

LR = *Limba română,* Bucureşti, anul I: 1952

Luceafărul = *Luceafărul*, săptămânal, Bucureşti, serie nouă, anul I: 1990

Magazin = *Magazin,* săptămânal, Bucureşti, anul I: 1958

MC = *Monitorul de Cluj,* Cluj-Napoca, anul I: 1998

MDE = *Mic dicționar enciclopedic*, ed. a II-a, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978

Meridian = *Meridian,* cotidian, București, anul I: 1992

MO = *Monitorul oficial al României*, Partea I, București, anul I: 1990

Monitorul = *Monitorul,* cotidian, Iași, anul I: 1991

MMP = *Magazin de mică publicitate,* săptămânal, București, anul I: 1990

Național = *Național,* cotidian, București, anul I : 1997

OP = *Opinia publică*, Sibiu, anul I: 1990

Ora = *Ora,* cotidian, București, anul I: 1992

OS = *Opinia studențească,* săptămânal, Iași, anul I: 1974

Oxford = *The Oxford English Dictionary,* II ed., Oxford, Clarendon Press, 1989

Penalty = *Penalty,* săptămânal, București, anul I: 1990

Petit Robert = *Le Petit Robert, 1. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française,* Paris, Le Robert, 1991

Phoenix = *Phoenix,* săptămânal, București, anul I: 1990

PR = *Poliția română*, săptămânal, București, anul I: 1990

Random House = *The Random House Dictionary of the English Language,* College Edition (Laurence Urdang, Stuart Berg Flexner, eds.), New York, Random House,1968

RRL = *Revue roumaine de linguistique*, București, anul I: 1956

RL = *România liberă,* cotidian, București, anul I: 1943; serie nouă [anul I: 1989]

RLit = *România literară,* săptămânal, București, anul I: 1968

RM = *România Mare,* săptămânal, București, anul I: 1990

Românul = *Românul,* săptămânal, București, anul I: 1990

SB = *Scrisori către Ion Bianu*, ed. Marieta Croicu și Petre Croicu, vol. I-V, București, Minerva, 1974-1980

SC = *Spionaj-Contraspionaj,* săptămânal, București, anul I: 1990

Scriban = August Scriban, *Dicționaru limbii românești*, Iași, "Presa bună", 1939

Scânteia = *Scânteia,* cotidian, București, anul I: 1931

SCL = *Studii și cercetări lingvistice,* București, anul I: 1950

SI = *Sportul ilustrat,* lunar, București, anul I: 1989

SLAST = *Supliment literar-artistic – Scânteia tineretului,* săptămânal, București, anul I: 1981

SMFC = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română,* vol. I-VI, București, Editura Academiei, 1959-1972

Strada = *Strada,* săptămânal, București, anul I: 1990

StrS = *Strict secret,* săptămânal, București, anul I: 1990

TF = *Timpul femeilor,* lunar, București, anul I: 1992

Timișoara = *Timișoara*, cotidian, Timișoara, anul I: 1990

Timpul = *Timpul,* săptămânal, Iași, anul I: 1990

Tinerama = *Tinerama,* săptămânal, București, anul I: 1990

Tiktin = Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch,* I-III, Bukarest, Staatsdruckerei, 1903-1924.

Tiktin2 = Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch,* I-III, 2., überarbeite und ergänzte Auflage von Paul Miron, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1986-1989

TL = *Tineretul liber,* cotidian, Bucureşti, anul I: 1989

TLSLA = *Tineretul liber - Supliment literar-artistic*, Bucureşti, anul I: 1989

UC = *Ultimul cuvînt*, cotidian, Bucureşti, anul I: 1994

Universul = *Universul,* cotidian, Bucureşti, anul I: 1884

Viitorul = *Viitorul,* cotidian, Bucureşti, anul I: 1990

VL = *Viaţa liberă,* cotidian, Galaţi, anul I: 1990

Vineri = *Vineri*, lunar, supliment al săptămânalului *Dilema*, Bucureşti, anul I: 1997

VIP = *VIP,* săptămânal, Bucureşti, anul I: 1992

Vlăsia = *Vlăsia*, săptămânal, Buftea, anul I: 1990

VoRom = *Vocea României,* cotidian, Bucureşti, anul I: 1993

VOR = *Vestitorul ortodoxiei româneşti,* bilunar, Bucureşti, anul I: 1989

Vremea = *Vremea,* săptămânal, Bucureşti, anul I: 1990

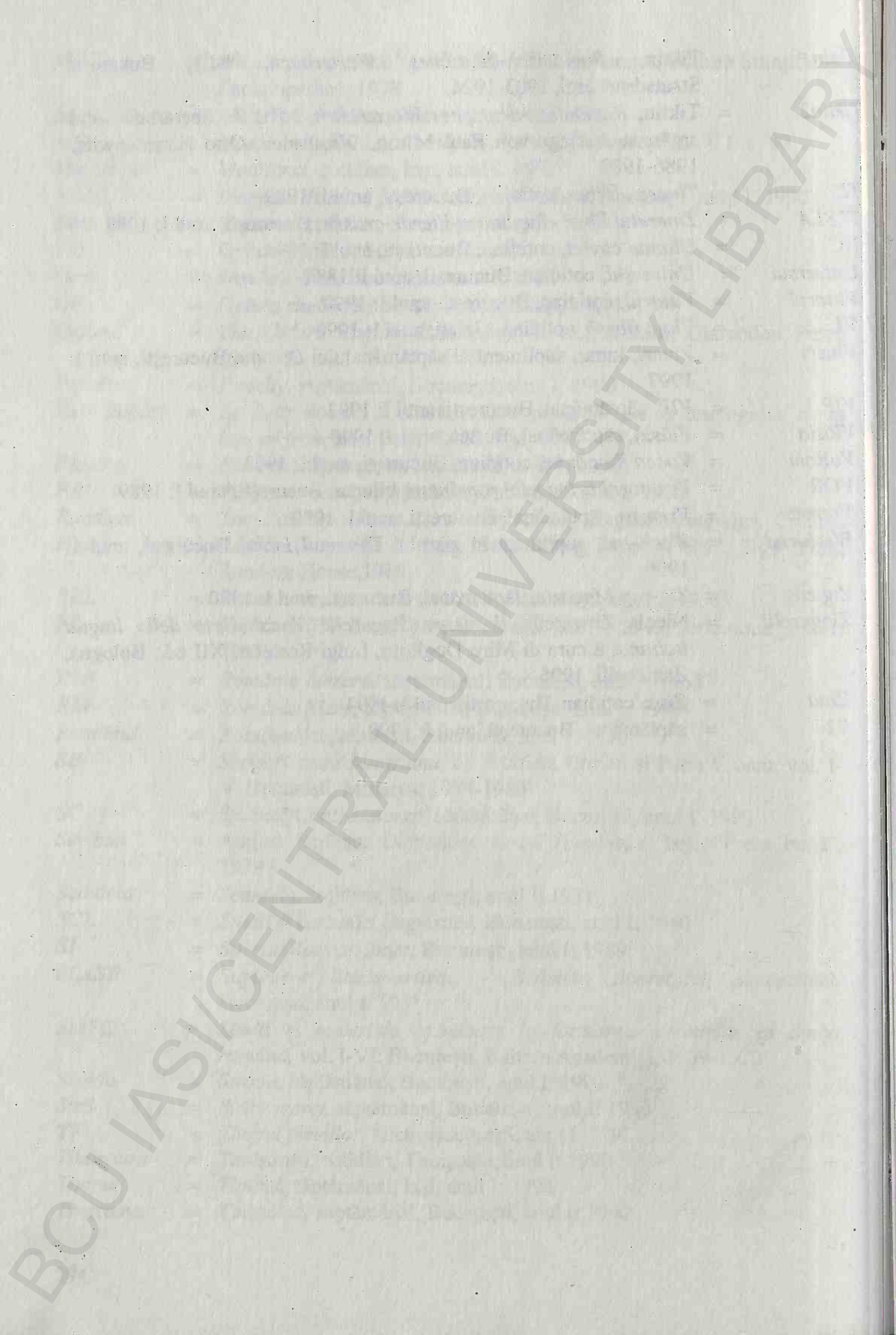
Week-end = *Week-end,* supliment al ziarului *Tineretul Liber,* Bucureşti, anul I: 1990

Zig-zag = *Zig-źag Magazin,* săptămânal, Bucureşti, anul I: 1990

Zingarelli = Nicola Zingarelli, *Il nuovo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana*, a cura di Miro Dogliotti, Luigi Rosiello, XII ed., Bologna, Zanichelli, 1995

Ziua = *Ziua,* cotidian, Bucureşti, anul I: 1994

22 = săptămânal, Bucureşti, anul I: 1990

BIBLIOGRAFIE

I. Surse

ADAMEŞTEANU, Gabriela, 1989: *Vară - primăvară*, Bucureşti, Cartea Românească.
AGOPIAN, Ştefan, 1984: *Manualul întâmplărilor*, Bucureşti, Cartea Românească.
ALBU, Mihaela, BUNGET, Ileana, 2000: *Limba română. România*, I, Craiova, Sitech.
ARGHEZI, Tudor, 1980: *Versuri*, I-II, ed. G. Pienescu, Bucureşti, Cartea Românească.
ARION, George, 1983: *Atac în bibliotecă*, Bucureşti, Eminescu.
ARION, George, 1985: *Profesionistul - Ţintă în mişcare*, Bucureşti, Eminescu.
ARION, George, 1991: *Pe ce picior dansaţi? - Misterul din fotografie*, Bucureşti, Eminescu.
ASTALOŞ, George, 1999: *Pe muchie de şuriu*, Bucureşti, Tritonic.
AVASILCĂI, Mihai, 1994: *Fanfan, rechinul puşcăriilor*, Iaşi, Boema.
BARBU, Eugen, 1974: *Groapa*, ed. a VI-a, Bucureşti, Eminescu.
BARONZI, George, 1862, 1863: *Misterele Bucureştilor*, I, II, Bucureşti, Tipografia ziarului Naţionalul.
BLAGA, Lucian, 1974: *Opere, Poezii,* I-II, ed. Dorli Blaga, Bucureşti, Minerva.
BOLINTINEANU, D., 1961: *Opere alese*, I-II, ed. R. Ocheşeanu, Gh. Poalelungi, Bucureşti, EPL.
BOTE, Lidia (ed.), 1968: *Antologia poeziei simboliste româneşti*, Bucureşti, EPL.
BRANCO, Adelino, IONESCU-MOCANU, Angela, 1975: *Guia de conversação português-romeno,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
BRÂNCUŞ, Gr., IONESCU, Adriana, SARAMANDU, Mihaela, 1981: *Limba română. Manual pentru studenţi străini,* Bucureşti, T.U.B.
BREBAN, Nicolae, 1996: *Don Juan*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române (ed.: 1981)
BRUNEA - FOX, F., 1979: *Reportajele mele, 1927 - 1938*, ediţie de Lisette Daniel-Brunea, Bucureşti, Eminescu.
CANTEMIR, Dimitrie, 1974: *Opere complete,* I, *Divanul,* ed. Virgil Cândea, Bucureşti, Editura Academiei.
CARAGIALE, I. L., 1959-1962: *Opere,* I-III, ediţie de Al. Rosetti, Ş. Cioculescu, L. Călin, Bucureşti, ESPLA (EPL).
CARAGIU MARIOŢEANU, Matilda, SAVIN, Emilia, 1993: *Rumänisch für Sie*, Ismaning – Bucureşti, Max Hueber Verlag - Editura Fundaţiei Culturale Române.
CASSIAN, Nina, 1983: *Jocuri de vacanţă,* Bucureşti, Cartea Românească.
CAZACU, Boris (ed.), 1973: *Texte dialectale. Muntenia,* I, Bucureşti, Editura Academiei.
Cazacu, Boris ş.a. 1982: *A Course in Contemporary Romanian*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
CĂRTĂRESCU, Mircea, 1990: *Levantul*, Bucureşti, Cartea Românească.
CHERTIŢIE, Ioan, 1991: *Confesiunile unui gardian*, Baia Mare, Gutinul.
COSMIN, Smaranda, 1987: *Aştept provincia*, Bucureşti, Cartea Românească.
COSTIN, Miron, 1958: *Opere,* ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, ESPLA.

COȘBUC, George, 1953: *Poezii*, I-II, Bucureşti, ESPLA.
CREANGĂ, Ion, 1970: Opere, I-II, ed. Iorgu Iordan şi Elisabeta Brâncuş, Bucureşti, Minerva.
CUŞNARENCU, George, ILIESCU, Nicolae, 1991: *Dodecaedru*, Bucureşti, Editura Militară.
DELARĂSCRUCI, Oltea, 1971: *Curs de limba română*, I, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
DELAVRANCEA, B. 1958: *Scrieri alese, I, Proza*, Bucureşti, ESPLA.
DIMOV, Leonid, 1973: *ABC*, Bucureşti, Cartea Românească.
DINESCU, Mircea, 1996a: *Pamflete vesele şi triste (1990-1996)*, Bucureşti, Editura Seara.
DINESCU, Mircea, 1996b: *O beţie cu Marx*, Bucureşti, Editura Seara.
DOBRESCU, Caius, 1998: *Deadevă*, Piteşti, Editura Paralela 45.
DOINAŞ, Ştefan Aug., 1985: *Vânătoare cu şoim*, Bucureşti, Cartea Românească.
DUMITRIU, Dana, 1980: *Sărbătorile răbdării*, Bucureşti, Cartea Românească.
EMINESCU, M., 1939: *Opere*, I, ed. Perpessicius, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II".
FĂRTĂIŞ, Gh., 1983: *Ancheta*, Iaşi, Junimea.
FOARŢĂ, Şerban, 1978: *Simpleroze*, Timişoara, Facla.
FOARŢĂ, Şerban, 1983: *Areal*, Bucureşti, Cartea Românească.
FOARŢĂ, Şerban, 1988: *Caragialeta*, Timişoara, Brumar.
GHERMAN, Haritina, 1985: *Ghid de conversaţie român-italian*, Bucureşti, Editura Sport-Turism.
GOMA, Paul, 1991a: *Soldatul cîinelui*, Bucureşti, Humanitas.
GOMA, Paul, 1991b, *Sabina*, Cluj, Biblioteca Apostrof.
GOMA, Paul, 1991c, *Bonifacia*, Bucureşti, Omega.
GOMA, Paul, 1991d, *Ostinato*, Bucureşti, Univers.
GROŞAN, Ioan, 1985: *Caravana cinematografică*, Bucureşti, Cartea Românească.
HARMS, Daniil, 1982: *Un spectacol ratat* (trad. rom.), Iaşi, Junimea.
HASDEU, B.P. 1975: *Răzvan şi Vidra, Trei crai de la răsărit*, Bucureşti, Eminescu.
HELIADE RĂDULESCU, Ion, 1967: *Opere*, I, ed. Vl. Drimba, Bucureşti, EPL.
HELIADE RĂDULESCU, Ion, 1972: *Scrisori şi acte*, ed. G. Potra, N. Simache, G.G. Potra, Bucureşti, Minerva.
IARU, Florin, 1990: *Înnebunesc şi-mi pare rău*, Bucureşti, Cartea Românească.
ISTODOR, Eugen, 1997: *Interviuri contra naturii*, Bucure≡ti, Nemira.
IVASIUC, Alexandru, 1970: *Păsările*, Bucureşti, Cartea Românească.
LĂZĂRESCU, Adriana, 1977: *Guida di conversazione italiano-romena*, Bucureşti, Editura Sport-Turism.
LĂZĂRESCU, Adriana, 1992a: *Ghid de conversaţie român-italian*, Bucureşti, Abeona.
LĂZĂRESCU, Adriana, 1992b: *Guida di conversazione italiano-romena*, Bucureşti, Abeona.
MACEDONSKI, Al., 1966: *Opere*, I-II, *Poezii*, ed. Adrian Marino, Bucureşti, EPL.
MAGHERU, Gh., 1966: *Poezii antipoetice*, Bucureşti, EPL.

MUGUR, Florin, 1982: *Vârstele raţiunii. Convorbiri cu Paul Georgescu*, Bucureşti, Cartea Românească.
MUNTEANU, Dan, 1984: *Guía de conversación: español – rumano*, Bucureşti, Editura Sport-Turism.
MOROGAN - SALOMIE, 1990: *Să nu ne enervăm*, Bucureşti, Dragon.
NECULCE, Ion, 1959: *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*, ed. I. Iordan, Bucureşti, ESPLA (ed. I: 1955).
NOICA, Constantin, 1995: *Schiţă pentru ideea lui cum e cu putinţă ceva nou*, Bucureşti, Humanitas (ed. I: 1940).
OLĂREANU, Costache, 1986: *Cu cărţile pe iarbă*, Bucureşti, Editura Militară.
PAPILIAN, Victor, 1988: *Coana Truda* şi *Nuvele bărbiereşti*, ed. Cornelia Papilian şi Constantin Cubleşan, Cluj, Dacia.
PANN, Anton, 1963: *Scrieri literare*, I-III, ed. Radu Albala şi I. Fischer, Bucureşti, EPL.
PETRESCU, Cezar, 1953: *Întunecare*, Bucureşti, ESPLA (ed. I: 1927-1928).
PETRESCU, Cezar, 1957: *Calea Victoriei*, Bucureşti, ESPLA (ed. I: 1930).
POP, Liana, 1991: *Româna cu sau fără profesor*, Cluj, Echinox.
POPA, Ioan, 1992: *Robi pe Uranus*, Bucureşti, Humanitas.
POPA, Marian, 1981: *Podul aerian*, Bucureşti, Albatros.
POPESCU, Dumitru Radu, 1973: *Vânătoarea regală*, Bucureşti, Eminescu.
POPESCU, Ion, 1971: *Curs de limba română*, II, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
PREDA, Sorin, 1985: *Parţial color*, Bucureşti, Cartea Românească.
PREDA, Sorin, 1988: *Plus - minus o zi*, Bucureşti, Editura Militară.
RĂDULESCU, Neagu, 1970: *Napoleon fugea repede*, Bucureşti, Stadion (ed. I: 1946).
SADOVEANU, Mihail, 1966: *Baltagul*, Bucureşti, Editura Tineretului (ed. I: 1930).
SĂLCUDEANU, Petre, 1994: *Biblioteca din Alexandria*, Bucureşti, Minerva (ed. I.: 1980).
SERGHI, Cella, 1978: *Pînza de păianjen*, Bucureşti, Cartea Românească.
SÂNTIMBREANU, Mircea, 1987: *Recreaţia mare*, Bucureşti, Ion Creangă (ed. I: 1965).
STĂNESCU, Nichita, 1992: *Argotice*, Bucureşti, Românul.
STEINHARDT, N., 1994: *Dăruind vei dobîndi*, ed. Ioan Pintea, Cluj-Napoca, Dacia (ed. I: 1992).
STEINHARDT, N., 1996: *În genul... tinerilor*, Bucureşti, Humanitas (ed. I: 1934).
STEINHARDT, N., 2000: *Dumnezeu în care spui că nu crezi..., Scrisori către Virgil Ierunca, 1967-1983*, Bucureşti, Humanitas.
STRATAN, Ion, 1990: *Lumină de la foc*, Bucureşti, Cartea Românească.
ŞORA, Mihai, 1985: *A fi, a face, a avea...*, Bucureşti, Cartea Românească.
TEODORESCU, G. Dem., 1985: *Poezii populare române*, I-III, ed. G. Antofi, Bucureşti, Minerva.
TOCILESCU, Grigore G., ŢAPU, Christea N., 1981: *Materialuri folcloristice*, I-III, ed. Iordan Datcu, Bucureşti, Minerva
VIRGIL, A., 1968: *Guida di conversazione italiano-romena*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

VLAHUȚĂ, Alexandru, 1963: *Scrieri alese,* I, ed. Valeriu Rîpeanu, Bucureşti, EPL.
ZARIFOPOL, Paul, 1987: *...În corespondență,* ed. Al. Săndulescu, R. Săndulescu, Bucureşti, Minerva.

II. Studii

ALVAREZ-CACCAMO, Celso, KNOBLAUCH, Hubert, 1992: „«I was calling you»: Communicative patterns in leaving a message on an answering machine“, în *Text* 12, nr. 4, p. 473-505.
ANDRIESCU, Al., 1979: *Limba presei româneşti în secolul al XIX-lea*, Iaşi, Junimea.
ARMEANU, C., 1937, 1938: „Argot ieşean“, [I, II], în *BPh* IV, p. 131-136; V, p. 185-194.
ASHER, R. E., SIMPSON, J. M. Y. (eds.), 1994: *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, Oxford, Pergamon Press.
AVRAM, Mioara, 1985: „Greşeli curente în limbajul administrativ“, în *LLR*, nr. 2, p. 3-6.
AVRAM, Mioara, 1987: *Probleme ale exprimării corecte,* Bucureşti, Editura Academiei.
AVRAM, Mioara, 1990: „Reacții ortografice“, în *LR* XXXIX, nr. 3, p. 186-190.
AVRAM, Mioara, 1997: *Gramatica pentru toți,* ediția a II-a, Bucureşti, Humanitas (ed. I: 1986).
BAGNALL, Nicholas, 1993: *Newspaper Language,* Oxford, Focal Press.
BALABAN, Ştefan, 1996: *Dicționar de argou englez-român*, Bucureşti, Teora.
BAN, Marcel Teodor, MIREŞTEAN, Alin-Tavi, MICLEA, Manuel, MICLEA, Cristian, 1994: *Dicționar explicativ de calculatoare*, Bucureşti, Editura Tehnică.
BARONZI, George, 1872: *Opere complete,* I, *Limba română şi tradițiunile ei*, Galați, G. D. Nebunely şi fiii.
BĂDESCU, Laura, 2000: *Retorica poeziei religioase a lui Nichifor Crainic*, Bucureşti, Minerva.
BĂLAN, Ioan, 1914: *Limba cărților bisericeşti,* Blaj, Tipografia Seminarului Greco-Catolic.
BĂLTEANU, Valeriu, 2000: *Terminologia magică populară românească,* Bucureşti, Paideia.
BĂNCIULESCU, V., 1984: *Limbajul sportiv*, Bucureşti, Editura Sport-Turism.
BENVENISTE, Émile, 1966: *Problèmes de linguistique générale,* I, Paris, Gallimard.
BIDU VRĂNCEANU, Angela, 1993: *Lectura dicționarelor,* Bucureşti, Metropol.
BIDU-VRĂNCEANU, Angela, CĂLĂRAŞU, Cristina, IONESCU RUXĂNDOIU, Liliana, MANCAŞ, Mihaela, PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1997: *Dicționar general de ştiințe - Ştiințe ale limbii* (DSL), Bucureşti, Editura Ştiințifică.
BOGDAN-DASCALU, Doina, 1997: „Anunțul sentimental în perspectivă pragmatică", în *SCL* XLVIII, nr. 1-4, p. 59-62.
BOGDAN-DASCALU, Doina, DASCĂLU, Crişu, 1999: *Epitetul jurnalistic în secolul al XIX-lea*, Timişoara, Editura Augusta.

BOGDAN-DASCĂLU, Doina, PURDELEA SITARU, Maria ş.a., 1984: *Stilurile nonartistice ale limbii române literare în secolul al XIX-lea. Structura imaginii în stilul administrativ-juridic*, Timişoara, T.U.T.

BOIA, LUCIAN, 1999: *Mitologia ştiinţifică a comunismului*, Bucureşti, Humanitas (ed. I: 1993).

BOLOCAN, Gh., 1961: „Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare", în *SCL* XII, nr. 1, p. 35-71.

BOT, Ioana, 1990: *Eminescu şi lirica românească de azi*, Cluj-Napoca, Dacia.

BRĂESCU, Ion, 1913: *Măsurătoarea pământului la români, din vechime până la punerea în aplicare a sistemului metric*, Bucureşti, Atelierele grafice Socec.

BREBAN, V. (coord.), 1973: *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

BRIA, Ion, 1994: *Dicţionar de teologie ortodoxă, A-Z*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic (ed. I: 1981).

BULGĂR, Gheorghe, 1969: „Evoluţia stilului administrativ în prima jumătate a secolului al XIX-lea", în Rosetti, Cazacu 1969, I, p. 167-198.

BULGĂR, Gheorghe, 1958: „Despre limba şi stilul primelor periodice româneşti", în Vianu 1958, p. 75-113.

BYCK, J., 1967: *Studii şi articole*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

CANARACHE, Ana, BREBAN, Vasile, 1974: *Mic dicţionar al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

CANDREA, I.-A., 1931: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi*, în *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, Bucureşti, Cartea Românească.

CARDONA, G.R. 1974: *La lingua della pubblicità*, Ravenna, Longo.

CARTER, Ronald, NASH, Walter, 1990: *Seeing through language. A guide to styles of English writing*, London, Blackwell.

CAZACU, Boris, 1944: „Notes de lexicographie et de morphologie roumaines", în *BL* XII, p. 56-70.

CĂLINESCU, G., 1982: *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, ed. Al. Piru, Bucureşti, Minerva, 1982 (ed. I: 1941).

CHABROL, C., CHARAUDEAU, P., HOUDEBINE A.-M., 1989: *La presse - produit, production, reception*, Paris, Didier - érudition.

CHARAUDEAU, Patrick, 1983: *Langage et discours*, Paris, Hachette.

CHARAUDEAU, Patrick, 1992: *Grammaire de la langue et du discours*, Paris, Hachette.

CHELARU, Valentin Gr., 1937: „Din limbajul mahalalelor", în *BPh* IV, p. 102-131.

CHIVU, Gheorghe, 1995: „O variantă ignorată a românei literare moderne – limbajul bisericesc", în *LR* XLIV, nr. 9-12, p. 445-453.

CHIVU, Gheorghe, 1997: *Civilizaţie şi cultură. Consideraţii asupra limbajului bisericesc actual*, Bucureşti, Editura Academiei.

CIOCÂRLIE, Corina, 1990: „Observaţii asupra limbajului «Micii publicităţi»", în *LL* XXXV, nr. 1, p. 27-31.

COMAN, Mihai, 1990: «Numele firmei», în *Adevărul* 213, p. 1, 3.

COMAN, Mihai (coord.), 1997: *Manual de jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare*, Iaşi, Polirom.

CONTRAŞ, Eugenia, 1966: „Repetiţia“, în Graur 1966, II, p. 407-417.
COTA, V. 1936: *Argot-ul apaşilor. Dicţionarul limbii şmecherilor*, Bucureşti, Tiparul Românesc.
COTEANU, I., 1961: *Româna literară şi problemele ei principale,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
COTEANU, I., 1973: *Stilistica funcţională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj,* Bucureşti, Editura Academiei.
COTEANU, I. (coord.), 1974: *Limba română contemporană,* I, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
COTEANU, I., 1981: *Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860)*, Bucureşti, Editura Academiei.
CRAŞOVEANU, D., 1980: „Efectiv, practic, realmente“, în *LL* XXV, nr. 1, p. 46-47.
CRAŞOVEANU, D., 1995: „Consideraţii asupra limbajului publicitar actual“, în *LL* XL, nr. 1, p. 45-48.
CREŢA, Zorela, 1967: „Sufixele peiorative“, în SMFC IV, p. 177-194.
CRIVĂŢ-VASILE, Adolf, 1996: „Fenomenul românesc al bancului“, în *RLit* XXIX, nr. 45, p. 12-13.
CROHMĂLNICEANU, Ov. S., 1994: „Dispariţia unui erou naţional“, în *RLit* XXVII, nr. 6, p. 14.
CROITORU BOBÂRNICHE, Nina, 1996: *Dicţionar de argou al limbii române,* Slobozia, Editura Arnina.
CRYSTAL, David, DAVY, Derek, 1969: *Investigating English Style*, London, Longman.
DÂNCU, Vasile Sebastian, 1999: *Comunicarea simbolică. Arhitectura discursului publicitar,* Cluj-Napoca, Dacia.
DARDANO, Maurizio, 1986: *Il linguaggio dei giornali italiani.* Roma - Bari, Laterza (ed. I: 1973). DAUZAT, Albert, 1956: *Les argots. Caractères - Evolution. Influence*, Paris, Delagrave (ed. I: 1929).
DELEANU, Marcu Mihail, 1997: „Stilul religios al limbii române literare“, în *LL* XLII, nr. 2, p. 28-39.
DENSUSIANU, Ovid, 1968: *Opere*, I, ed. B. Cazacu, V. Rusu, I. Şerb, Bucureşti, EPL.
DIACONESCU, Paula, 1974: „Structura stilistică a limbii. Stilurile funcţionale ale limbii române literare moderne“, în *SCL* XXV, nr. 3, p. 229-242.
DIMITRESCU, Florica, 1958: *Locuţiunile verbale în limba română,* Bucureşti, Editura Academiei.
DIMITRESCU, Florica, 1985: „Anunţuri“, în *RLit* XVIII, nr. 40, p. 8.
DIMITRESCU, Florica, 1995: *Dinamica lexicului românesc,* Cluj-Napoca - Bucureşti, Clusium-Logos.
DIMIU, Radu, 1930: *Limbajul juridic,* Bucureşti, Curierul judiciar.
DIMIU, Radu, 1939: *Stilul judiciar,* Bucureşti, Vremea.
DINGWALL, Silvia, 1992: „Leaving telephone answering machine messages: Who's afraid of speaking to machines?“, în *Text* 12, nr. 1, p. 81-101.
DOBRESCU, Al. V., 1938: *Argotul*, Bucureşti.
DRAGOŞ, G.M., 1938: „Argot basarabean“, în *BPh* V, p. 237-263.
DRAGOŞ, G.M., 1942: „Note de argot românesc", în *BPh* IX, p. 87-116.

DRIMBA, Vladimir, 1992: „Împrumuturi româneşti din limba ţigănească" (I, II), în *SCL* XLIII, nr. 2, p. 173-190; nr. 3, p. 253-278.
DU MARSAIS, César Chesneau, 1981: *Despre tropi* (trad. rom.), Bucureşti, Univers.
DUMISTRĂCEL, Stelian, 1997: *Expresii româneşti. Biografii - motivaţii*, Iaşi, Institutul European.
DUMITRESCU, Dan, 1998: *Dicţionar de argou francez-român*, Bucureşti, Teora.
DUPRIEZ, Bernard, 1980: *Gradus. Les procédés littéraires: dictionnaire*, Paris, Union générale d'éditions, 1980 (ed. I: 1977).
FERRERO, Ernesto, 1996: *Dizionario storico dei gerghi italiani. Dal Quattrocento a oggi,* Milano, Mondadori.
FLOREA-RARIŞTE, D., 1938: „Din limbajul şcolarilor (studenţi şi elevi)", în *BPh* V, p. 194-229.
FOARŢĂ, Şerban, 1997: *Dublul regim (diurn/nocturn) al presei*, Timişoara, Amarcord.
FROSIN, Constantin, 1996: *Dicţionar de argou francez-român*, Bucureşti, Nemira.
FUNERIU, I., 1980: *Versificaţia românească,* Timişoara, Facla.
FUNERIU, I., 1998: *Eseuri lingvistice antitotalitare*, Timişoara, Editura Marineasa.
GÁLDI, Ladislau, 1976: *Introducere în stilistica literară a limbii române*, Bucureşti, Minerva.
GEIS, Michael L., 1987: *The Language of Politics,* New York, Springer.
GHEŢIE, I. (coord.), 1969, 1972, 1974: *Studii de limbă literară şi filologie*, I-III, Bucureşti, Editura Academiei.
GHEŢIE, I., 1978: *Istoria limbii române literare. Privire sintetică,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
GHEŢIE, I., 1982: *Introducere în studiul limbii române literare*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
GHEŢIE, I., 1997 (coord.): *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Bucureşti, Editura Academiei.
GHIBU, Onisifor, 1905: *Limba nouălor cărţi bisericeşti*, Sibiu.
GOROVEI, Artur, 1985: *Literatură populară,* II, ed. Iordan Datcu, Bucureşti, Minerva.
GRANSER, Theodor, 1992: *«Miştocăreasca». Materialien zum rumänischen Argot*, Salzburg, Institut für Romanistik der Universität Salzburg.
GRAUR, Alexandru, 1934: „Les mots tsiganes en roumain", în *BL* II, p. 108-200.
GRAUR, Alexandru, 1959: „Sur le symbolisme phonétique", în *Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IXe Congrès International de linguistique romane à Lisbonne*, Bucureşti, Editura Academiei, p. 73-78.
GRAUR, Alexandru, 1962: „Tautologia în limbă", în *SCL* XIII, p. 443-449.
GRAUR, Alexandru, 1963: *Etimologii româneşti,* Bucureşti, Editura Academiei.
GRAUR, Alexandru (coord.), 1966: *Gramatica limbii române,* I-II, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Academiei.
GRAUR, Alexandru, 1968: *Tendinţele actuale ale limbii române,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
GRAUR, Alexandru, 1970: *Scrieri de ieri şi de azi,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
GRAUR, Alexandru, 1972: „Între preţios şi vulgar", în Sorin Stati (coord.), *Educaţie şi limbaj*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1972, p. 229-231.

GRAUR, Alexandru, 1975: *Alte etimologii româneşti,* Bucureşti, Editura Academiei.
GRAUR, Alexandru, 1976: *„Capcanele" limbii române,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
GRAUR, Alexandru, 1982: *Dicţionar al greşelilor de limbă,* Bucureşti, Editura Academiei.
GRAUR, Alexandru, 1987, 1988: *Puţină gramatică,* I, II, Bucureşti, Editura Academiei.
GREGORI, Ilina, 1995: „O sumbră ipoteză la dispariţia unui «erou naţional»", în *RLit* XXVIII, nr. 27, p. 3, 11.
GROZA, Liviu, 1996: „Despre jocurile de cuvinte în frazeologia limbii române", în *LL* XLI, nr. 2, p. 32-36.
GROZA, Liviu, 1999: „Discursul politic şi sloganul publicitar – surse ale frazeologiei româneşti actuale", în *LL* XLIV, nr. 3-4, p. 14-17.
GUŢU ROMALO, Valeria, 1996: „Le nom roumain – évolution et typologie", în Iliescu, Sora 1996, p. 203-210.
GUŢU ROMALO, Valeria, 2000: *Corectitudine şi greşeală. Limba română de azi*, versiune nouă, Bucureşti, Humanitas Educaţional (ed. I: 1972)
GUŢU ROMALO, Valeria, 1983: „Particularităţi ale organizării sintactice a comentariului sportiv", în *LR* XXXII, nr. 5, p. 471-477.
HANGIU, I., 1996: *Dicţionarul presei literare româneşti, 1790-1990*, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române (ed. I: 1987).
HARTLEY, John, 1999: *Discursul ştirilor* (trad. rom.), Iaşi, Polirom.
HELIADE RĂDULESCU, Ion, 1980: *Gramatica românească*, ed. Valeria Guţu Romalo, Bucureşti (ed. I: 1828).
HERCZEG, G., 1967: *Lo stile nominale in italiano*, Firenze, Le Monnier.
HILAIRE Chantal, 1996: „Les relations devineresses - «quęteurs» dans les annonces publicitaires tsiganes", în *Semiotica* 111, nr. 1-2, p. 35-54.
HOEK, Leo H., 1981: *La marque du titre. Dispositifs sémiotiques d'une pratique textuelle*, The Hague-Paris-New York, Mouton.
HOLTUS, Günter, METZELTIN, Michael, SCHMITT, Christian (eds.), 1989: *Lexicon der Romanistischen Linguistik* (LRL), III, Tübingen, Niemeyer Verlag.
HRISTEA, Theodor, 1968: *Probleme de etimologie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
HRISTEA, Theodor, 1981: „Trunchierea cuvintelor", în *RLit* XIV, nr. 13, p. 8.
HRISTEA, Th. (coord.), 1984: *Sinteze de limba română,* ed. a III-a, Bucureşti, Editura Albatros.
HUNDSNURSCHER, Franz, WEIGAND, Edda (eds.), 1995: *Future Perspectives of Dialogue Analysis,* Tübingen, Niemeyer Verlag.
ILIESCU, Maria, SORA, Sanda (Hrsg.), 1996: *Rumänisch: Typologie, Klassifikation, Sprachcharakteristik*, München, Würzburg, Wissenschaftlicher Verlag A. Lehmann (Balkan-Archiv, Neue Folge, 11).
INDREA, Alexandru, 1970: „Unele caracteristici ale limbii presei", în *CL* XV, nr. 1, p. 115-124.
IONESCU RUXĂNDOIU, Liliana, 1991: *Naraţiune şi dialog în proza românească*, Bucureşti, Editura Academiei.

IONESCU RUXĂNDOIU, Liliana, 1995: *Conversația: structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, All.

IORDAN, Iorgu, 1937: „Note și observații la articolele precedente", în *BPh* IV, p. 150-204.

IORDAN, Iorgu, 1948: *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ed. a II-a, București (ed. I: 1943).

IORDAN, Iorgu, 1975: *Stilistica limbii române,* București, Editura Științifică, 1975 (ed. I: 1944).

IORDAN, Iorgu, 1977: *Limba literară*, Craiova, Scrisul românesc.

IORDAN, Iorgu, 1962: *Lingvistică romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, Editura Academiei.

IORDAN, Iorgu, GUȚU ROMALO, Valeria, NICULESCU, Alexandru, 1967: *Structura morfologică a limbii române contemporane,* București, Editura Științifică.

IRIMIA, Dumitru, 1986: *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

IRIMIA, Dumitru, 1997: *Gramatica limbii române. Morfologie, sintaxă*, Iași, Polirom.

IRIMIA, Dumitru, 1999: *Introducere în stilistică,* Iași, Polirom.

IVĂNESCU, G., 2000: *Istoria limbii române*, ed. a II-a, ed. M. Paraschiv, Iași, Junimea (ed. I: 1980).

JACQMAIN, Monique, 1973: *Il linguaggio della pubblicità. Uno studio sulle inserzioni nella stampa italiana,* Firenze, Sansoni.

JACQUIER, Henri, 1944: „Discours direct lié", în *BL* XII, p. 7-13.

JUILLAND, Alphonse, 1952a: „Le vocabulaire argotique roumain d'origine tsigane", în *Cahiers Sextil Pușcariu* I, fasc. 1, p. 151-181.

JUILLAND, Alphonse, 1952b: „Les études d'argot roumain", în *Cahiers Sextil Pușcariu* I, fasc. 2, p. 431-439.

JUILLAND, Alphonse, 1980: „Sur l'expression roumaine argotique: *șucări*", în *RRL* XXV, nr. 1, p. 17-21.

KAPFERER, Jean-Noël, 1993: *Zvonurile: cel mai vechi mijloc de informare din lume* (trad. rom.), București, Humanitas.

KERBRAT-ORECCHIONI, C., 1980: *L'énonciation de la subjectivité dans le langage*, Paris, Armand Colin.

KLEIBER, Georges, 1990: *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical,* Paris, P.U.F.

LAKOFF, George, JOHNSON, Mark, 1980: *Metaphors we live by*, Chicago – London, The University of Chicago Press.

LĂZĂRESCU, Ioan, 1996: *Dicționar de argou și limbaj colocvial german-român*, București, Editura Niculescu.

LIICEANU, Aurora, 1995: „Ariel, SIDA, politică și altele", în *Dilema* III, nr. 112, p. 14.

LUCA, Nicolae, 1999: *Dicționar de argou și expresii colocviale italian-român*, București, Sempre.

LÜDER, Elsa, 1996: *Procedee de gradație lingvistică* (trad. rom.), Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza".

LUPU, Coman, 1972: „Observații asupra argoului studențesc", în *LL* XVII, nr. 3, p. 349-351.

MAIORESCU, Titu, 1978: *Opere*, I-II, ed. Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Domnica Filimon, Bucureşti, Minerva.

MANCAŞ, Mihaela, 1972: *Stilul indirect liber în româna literară*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

MANOLIU-MANEA, Maria, 1993: *Gramatică, pragmasemantică şi discurs,* Bucureşti, Litera.

MARTIN SOSKICE, J., 1994: „Religious Language", în Asher, Simpson 1994, p. 3534-3536.

MEY, J. L. (ed.), 1998: *Concise Encyclopedia of Pragmatics,* Oxford, Elsevier.

MEYER, Ingrid, ZALUSKI, Victoria, MACKINTOSH, Kristen, 1997: „Metaphorical Internet terms: A conceptual and structural analysis", în *Terminology* IV, nr. 1, p. 1-33.

MILAŞ, C., 1988: *Introducere în stilistica oralităţii,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

MOISE, Ion, 1972: „Fenomene gramaticale noi în limba română vorbită", în *LR* XXI, nr. 5, p. 445-447.

MOISE, Ion, 1981: „Argotisme noi", în *Buletinul ştiinţific al Facultăţii de Învăţămînt Pedagogic, Piteşti*, p. 117-120.

MOISE, Ion, 1982: „Note de argou militar", în *LR* XXXI, nr. 1, p. 33-39.

MOLDOVAN, Dragoş, 1997: *Dimitrie Cantemir între Orient şi Occident. Studiu de stilistică comparată*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

MUNGIU, Alina, 1995: *Românii după '89: istoria unei neînţelegeri,* Bucureşti, Humanitas.

NAUMANN, Bernd, 1995: „Mailbox Chats: Dialogues in Electronic Communication", în Hundsnurscher, Weigand 1995, p. 163-184.

NEGRICI, Eugen, 1981: *Imanenţa literaturii*, Bucureşti, Cartea Românească.

NEŢ, Mariana, 1987: „Citatul literar – normă lingvistică şi uz", în *SCL* XXXVIII, nr. 1, p. 15-22.

NICULESCU, Alexandru, 1979: „Umor lingvistic tineresc", în *RLit* XII, nr. 29, p. 9.

NICULESCU, Alexandru, 1980: *Între filologie şi poetică,* Bucureşti, Editura Eminescu.

NICULESCU, Al., 1981: *Outline History of the Romanian Language*, Bucharest, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

NICULESCU, Alexandru, 1982: „Prime rezultate", în *RLit* XV, nr. 47, p. 8.

NICULESCU, Alexandru, 1993; „Cum vorbeşte (şi gândeşte) securitatea" în *RLit.*XXVI, nr. 10, p. 3.

NICULESCU, Alexandru, 1995: „Limbajele multiple ale Securităţii", în *RLit* XXVIII, nr. 41, p. 3.

NICULESCU GRASSO, Dana Maria, 1999: *Bancurile politice*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

NIMARĂ, Ştefan, 1993: *Dicţionar de argou englez-român,* Bucureşti, Paco.

OANCEA, Ileana, 1988: *Istoria stilisticii româneşti*. Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

ORĂŞANU, N. T., 1861: *Întemniţările mele politice*, Bucureşti, Tipografia naţională; v. *Coarnele lui Nichipercea,* fasc. 10, 11, 1860.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1976: *Sintaxa limbii române, I. Sintaxa grupului verbal,* Bucureşti, T.U.B.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1985: „Preliminarii la semantica modalizatorilor“, în *AUB-LLR*, p. 15-28.
PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1985: „Formule modalizatoare de certitudine“, în *SCL* XXXVI, 3, 1985, p. 237-240.
PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1992: *Teorie şi analiză gramaticală*, Bucureşti, Coresi.
PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1994: „Pronumele «o» cu valoare neutră şi funcţia cliticelor în limba română“, în *LL* XXXIX, 1, p. 9-16.
PAPADIMA, Ovidiu, 1968: *Literatura populară română*, Bucureşti, EPL.
PAŞCA, Ştefan, 1934: „Din «argot»-ul românesc“, în *DR* VII, p. 163-167.
PÂRLOG, Hortensia, 1987: „Analiza anunţurilor publicitare la nivelul vocabularului“, în *LR* XXXVI, nr. 6, p. 505-513.
PÂRLOG, Hortensia, 1989: „Analiza anunţurilor publicitare la nivel gramatical“, în *AUT* XXVII, p. 29-35.
PÂRVULESCU, Ioana, 1998: „Dă-mi voie să-ţi spun pe nume... “, în *RLit* XXXI, nr. 38, p. 7.
PÂRVULESCU, Ioana, 1999: *Alfabetul doamnelor. De la doamna B. la doamna T.*, Bucureşti, Crater.
PETRE, Mihai, 1978: „Noi contribuţii la studiul argoului studenţesc“, în *LR* XXVII, nr. 5, p. 489-494.
PETRESCU, Ioana Em., 1989: *Eminescu şi mutaţiile poeziei româneşti*, Cluj-Napoca, Dacia.
PIETREANU, Marica, 1984: *Salutul în limba română*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
PIETREANU, Marieta, 1960: „Sufixul *-an*“, în SMFC II, p. 93-100.
PLETT, H.F., 1983: *Ştiinţa textului şi analiza de text* (trad. rom.), Bucureşti, Univers.
POP, Mihail, 1932: „Contribuţiuni la studiul limbilor speciale din Cornova: Păsăreasca“, în *Arhiva pentru ştiinţă şi reforma socială* X, p. 443-446.
POPESCU, Cristian Florin, 1997: *Modalităţi de redactare a textului publicistic*, Bucureşti, Editura I.N.I.
POPOVICI, Victoria, 1985: „Mica publicitate – un cod restrîns?“ în *LR* XXXIV, nr. 6, p. 497-508.
PUŞCARIU, Sextil, 1974: *Cercetări şi studii*, ed. Ilie Dan, Bucureşti, Minerva.
PUŞCARIU, Sextil, 1976: *Limba română, I. Privire generală*, ed. Ilie Dan, Bucureşti, Minerva (ed. I: 1940).
PUŞCARIU, Sextil, 1994: *Limba română*, II, *Rostirea*, ed. Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Academiei (ed. I: 1959).
RANDALL, David, 1998: *Jurnalistul universal. Ghid practic pentru presa scrisă* (trad. rom.), Iaşi, Polirom.
RĂDUCĂ, V., 1998: *Ghidul creştinului ortodox de azi*, Bucureşti, Humanitas.
RĂDUICĂ, Georgeta, RĂDUICĂ, Nicolin 1995: *Dicţionarul presei româneşti, 1731-1918*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
ROCERIC, Alexandra, 1995: „Politeness and politics: Romanian *domn* vs *tovarăş*“, în C. Lupu, L. Renzi (ed.), *Studi rumeni e romanzi. Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu*, I, Padova, Unipress, p. 246-258.

ROSETTI, AL., 1975: *Limba descîntecelor româneşti,* Bucureşti, Minerva.

ROSETTI, AL., CAZACU, B. (coord.), 1969: *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, I-III, Bucureşti, EPL.

ROSETTI, Al., CAZACU, B., ONU, L., 1971: *Istoria limbii române literare, I. De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea,* ed. a II-a, Bucureşti, Minerva.

ROVENŢA FRUMUŞANI, Daniela, 1995: *Semiotica discursului ştiinţific*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

SANDFELD, KR., OLSEN, Hedvig, 1936: *Syntaxe roumaine,* I, *Emploi des mots à flexion*, Paris, Droz.

SAUVAGE, Christian, 1987: *Journaliste. Une passion, des métiers*, Paris, C.F.P.J.

SCHIPPEL, Larisa, 1997: „Texte şi contexte. Aspecte comunicative şi culturale ale presei actuale din România", în *LL* XLII, nr. 1, p. 52-58.

SCHØLLER, Erling, 1971, 1972: „Cuvinte şi expresii obscene în limba română" [I, II], în *Revue Romane*, VI, p. 243-255; VII, p. 32-67.

SECHE, Mircea, 1959: „Despre stilul sportiv", în *LR* VIII, nr. 2, p. 80-98.

SFÎRLEA, Lidia, 1972: „Contribuţii la delimitarea stilurilor literare româneşti", în Gheţie 1972, p. 145-206.

SPIRIDON, Monica, LEFTER, Ion Bogdan, CRĂCIUN, Gheorghe, 1998: *Experimentul literar românesc postbelic*, Piteşti, Editura Paralela 45.

SPITZER, Leo, 1946: *Sur le discours direct lié*, în *BL* XIV, p. 17-45.

SPITZER, Leo, 1976: *Lettere di prigionieri di guerra italiani 1915-1918,* Torino, Boringhieri (ed. orig.: 1921).

STATI, Sorin, 1967: *Călătorie lingvistică în ţara muzelor*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

STOIAN, Ion M., 1994: *Dicţionar religios,* Bucureşti, Garamond.

STOICHIŢOIU, Adriana, 1981: „Relaţii text-discurs în limbajul juridic-administrativ", în *AUB-LLR* XXX, p. 99-105.

STOICHIŢOIU, Adriana, 1983: „Semantic Considerations on Romanian Legal Vocabulary", în *AUB-LLR* XXXII, p. 83-90.

STOICHIŢOIU ICHIM, Adriana, 1997: „Strategii persuasive în discursul publicitar" (I-II), în *LL* XLII, nr. 2, p. 51-56; nr. 3-4, p. 45-54.

STRAJE, Mihail, 1973: *Dicţionarul de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor şi publiciştilor români,* Bucureşti, Minerva.

SZABO, Lucian Vasile, 1999: *Libertate şi comunicare în lumea presei,* Timişoara, Amarcord.

ŞĂINEANU, Lazăr, 1900: *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române,* I-II, Bucureşti, Socec.

ŞTEFĂNESCU, Alex., 1996: „Lovituri de graţie date cu graţie", în *RLit* XXIX, nr. 37, p. 4.

ŞUTEU, Flora, 1960: „Prefixul în- / in-", în SMFC II, p. 37-65.

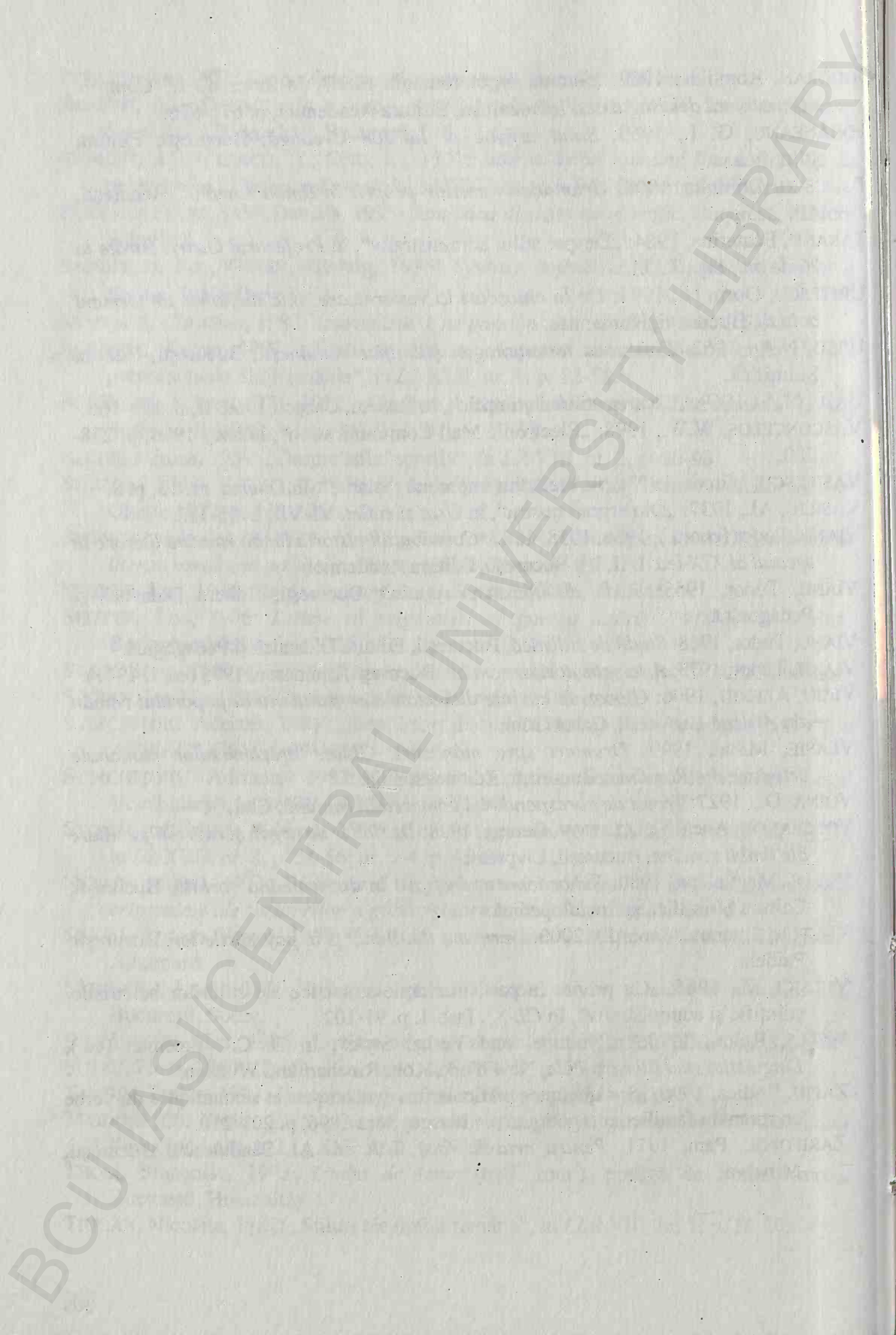
TANDIN, Traian, 1993: *Limbajul infractorilor*, Bucureşti, Editura Paco.

TEODORESCU, Vasile, 1975: „Câteva aspecte ale constituirii terminologiei fotbalului în limba română", în LL, XVI, nr. 1, p. 22-26.

THOM, Françoise, 1993: *Limba de lemn* (trad. rom.), prefaţă de Sorin Antohi, Bucureşti, Humanitas.

TIUGAN, Nicoleta, 1982: „Stiluri ale limbii române", în *LLR* VIII, nr. 1, p. 16-20.

TODORAN, Romulus, 1969: „Sur un argot roumain rural“, în *Actes du Xe Congrès international des linguistes*, I, Bucureşti, Editura Academiei, p. 671-676.
TOHĂNEANU, G. I., 1969: *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
TOMESCU, Domniţa, 1998: *Gramatica numelor proprii în limba română*, Bucureşti, All.
ŢĂRANU, Ecaterina, 1984: „Despre stilul administrativ“, în *Profesorul Gavril Istrate la 70 de ani,* Iaşi, T.U.I..
URITESCU, Dorin N., 1993: *De la chioşcari la vesternizare: mic dicţionar de termeni actuali,* Bucureşti, Humanitas.
URSU, N.A., 1962: *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
URSU, N.A., 1969: „Crearea stilului ştiinţific“, în Rosetti, Cazacu 1969, II, p. 128-166.
VASCONCELOS, W.W., 1998: „Electronic Mail Communication“, în Mey 1998, p. 278-280.
VASILESCU, Mircea, 1993: „Să reclădim împreună reclama“, în *Dilema,* nr. 13, p. 8.
VASILIU, Al., 1937: „Din argoul nostru“, în *Grai şi suflet*, VI-VII, p. 95-132.
VIANU, Tudor (coord.), 1956, 1958, 1962: *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea,* I, II, III, Bucureşti, Editura Academiei.
VIANU, Tudor, 1965: *Studii de literatură română*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
VIANU, Tudor, 1968: *Studii de stilistică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
VIANU, Tudor, 1973: *Arta prozatorilor români,* Bucureşti, Eminescu, 1973 (ed. I: 1941).
VICIU, ALEXIU, 1906: *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal,* Bucureşti, Carol Göbl.
VLASIE, Mihai, 1999: *Drumuri spre mânăstiri. Ghidul aşezămintelor monahale ortodoxe din România*, Bucureşti, Editura Sophia.
VOINA, D., 1927: *Tratat de corespondenţă comercială română*, Cluj.
VOLCEANOV, Anca, VOLCEANOV, George, 1998: *Dicţionar de argou şi expresii familiare ale limbii române*, Bucureşti, Livpress.
VULPE, Magdalena, 1980: *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
VULTUR, Smaranda (coord.), 2000: *Germanii din Banat prin povestirile lor*, Bucureşti, Paideia.
VULŞICI, M., 1966: „Cu privire la particularităţile sintactice ale stilurilor beletristic, ştiinţific şi administrativ“, în *CL* XI, fasc. I, p. 91-102.
WELLS, Rulon, 1970: „Nominal and Verbal Style“, în D. C. Freeman (ed.), *Linguistics and literary style,* New York, Kolt, Rinehart and Winston.
ZAFIU, Rodica, 1996: „Sur quelques particularités syntaxiques et sémantiques du verbe en roumain familier et argotique“, în Iliescu, Sora 1996, p. 203-210.
ZARIFOPOL, Paul, 1971: *Pentru arta literară*, I-II, ed. Al. Săndulescu, Bucureşti, Minerva.

Indice de autori

Indice de cuvinte, afixe şi îmbinări

SUMAR

Tiparul s-a executat sub cda 745/2001
la Tipografia Editurii Universității din București